NAE IONESCU ÎN CONȘTIINȚA CONTEMPORANILOR SĂI

Crestomație de GABRIEL STĂNESCU

Coperta: Maria Paşol
Ilustraţia de pe coperta a IV-a reproduce bustul lui Nae Ionescu, executat de sculptorul Nicăpetre (Canada)

Criterion Publishing Co, Inc.
P.O. Box 930698
Norcross, GA 30093
U.S.A.
Ph., Fax: 001 770 9239053

Editor: Gabriel Stănescu
Redactor: Nicolae Baltă
Culegere computerizată: Mirella Nedelcu
Tehnoredactare computerizată: Mariana Ioniţă

ISBN 1-887304-03-7
Library of Congress Catalog Card Number 97-091631

Cuprins

Cazul Nae Ionescu sau triumful spiritului socratic în cultura română

În cercul de fier al celor patruzeci şi cinci de ani de comunizare impusă de totalitarismul comunist, despre Nae Ionescu, spirit strălucit care a exercitat o influenţă covârşitoare asupra generaţiei de la 1930, nu s-au putut publica în ţară decât texte „critice“.

Prin anii aşa-zisului „dezgheţ ideologic“ din deceniul al şaptelea, un pasaj referitor la Nae Ionescu, cuprins într-un interviu acordat de Mircea Eliade lui Adrian Păunescu la Chicago a fost eliminat (de cenzură?), ceea ce a stârnit mânia fostului student şi asistent al profesorului. Dacă acest fapt ar fi fost socotit la acea vreme „un accident regretabil“, omisiunea lui Nae Ionescu din cursurile universitare de istorie a filozofiei româneşti şi din dicţionarele de specialitate, cât mai ales din *Istoria logicii,* semnată de Anton Dumitriu, nu putea fi socotită drept o amnezie regretabilă, ci, realmente, o modalitate abjectă de-a maltrata istoria culturii româneşti interbelice.

Cu excepţia articolelor sale publicate în „Ideea europeană“, „Predania“, „Logos“ şi, nu în ultimul rând, în „Cuvântul“, Nae Ionescu nu a scris cărţi de filozofie. Avea oroare de sisteme, de retori şi retorisme, ignorând cu bună-ştiinţă limbajul academic, ceea ce l-a făcut să afirme la unul din cursuri că „orice sistem filozofic este piatra de mormânt a gânditorului“.

A debutat în cariera sa universitară cu o lecţie celebră: „Iubirea ca instrument de cunoaştere“. I-au urmat Istoria logicii, Istoria metafizicii ca apologie a culturii, Filosofia religiei, două cursuri de Metafizică, apoi Logica generală, un curs despre Faust şi problema mântuirii şi un altul despre Renaştere. Cursurile sale atrăgeau o mare parte din elita intelectuală a tineretului vremii, prin ineditul subiectelor, dar mai ales prin metoda sa de sorginte socratică: aceea de a-i învăţa pe alţii să gândească, de-a sădi pasiunea pentru filozofie. De aceea, poate, Nae Ionescu a fost profesorul universitar cel mai iubit şi cu cei mai mulţi elevi. Iată ce afirma Mircea Eliade în necrologul publicat în „Universul Literar“ din 23 martie 1940: „Nae Ionescu a restaurat tradiţia imperială a învăţăturii filozofice, care înseamnă gândirea riguroasă a problemelor proprii, iar nu

gândirea pe cărțile altora. De aici nepăsarea lui față de cartea de filozofie, disprețul lui față de «filozoful tipărit»". Îmi amintesc că, în diverse împrejurări, din prudență sau din lașitate, ne obișnuiserăm — unii din noi — să rostim câteva din numele mari ale culturii românești în șoaptă, când de fapt înaintașii ne învățaseră că adevărata cultură nu se poate face decât cu glas tare. Printre aceste nume se afla și cel al lui Nae Ionescu. Primul volum al cursului său de metafizică l-am citit prin ultimii ani de facultate, fără a putea reține din el mare lucru; aveam să constat eu însumi că îmi lipseau fundamentele gândirii metafizice, dar și un limbaj adecvat pentru a percepe acea extraordinară țesătură ideatică deductivă, conceptele, termenii în jurul cărora conferențiarul își exprima propriul său punct de vedere, unul care nu se găsea în nici o carte, în nici un manual. Demonstrația lui avea un farmec aparte; intuiam asta din nonșalanța cu care se adresa, însă nu puteam extrage esențialul, nu puteam scoate (încă) „ideea", „problema", leit-motivul gândirii sale. Dincolo de toate acestea, îmi lipsea acea atmosferă vie, creatoare, acel climat de „dragoste și gândire" (cum l-a numit unul dintre studenții lui), care m-ar fi putut face să înțeleg maieutica de tip socratic pe care o dezvolta profesorul pornind de la imediat, de la experiența personală, de la ceea ce oferă viața însăși.

Publicistica lui Nae Ionescu, selectată în 1935 de Mircea Eliade între coperțile unui volum de peste patru sute de pagini sub titlul *Roza vânturilor*, mi s-a părut, în schimb, mai accesibilă sub unghi ideatic. Ulterior mi-au căzut în mână mai multe pagini de mărturii despre omul, profesorul și gazetarul Nae Ionescu. Printre acestea, primul volum al *Memoriilor* lui Mircea Eliade, apoi cartea-interviu cu Claude-Henri Rocquet, numărul 10 din 1970 al revistei „Prodromos", dedicat în întregime personalității lui Nae Ionescu, apoi monumentala monografie a profesorului american Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots,* 1907-1945, apărută în 1988 în Statele Unite.

Cu excepția mărturiilor unora dintre foștii studenți și colaboratori ai lui Nae Ionescu, publicate în paginile revistelor românești din exil, în țară s-au publicat puține pagini oneste cu privire la personalitatea sa. În volumul al doilea al *Memoriilor* lui Octav Onicescu (1984), autorul îl include pe Nae Ionescu printre marii săi prieteni, lămurind totodată și unele aspecte mai puțin cunoscute ale biografiei sale. De menționat că Octav Onicescu a

condus comitetul de editare a cursurilor profesorului la scurt timp după moartea sa: *Istoria logicei,* în 1941, *Metafizica,* în 1942 și *Logica* în 1943.

Ceea ce surprinde însă pe eventualul cercetător al „fenomenului Nae Ionescu" este faptul că nu numai studenții săi cei mai apropiați i-au recunoscut meritele, ci și unii din adversari. De pildă, sociologul H.H. Stahl, cu tot refuzul său de-a face parte din „noua generație", nu poate să nu remarce, în cartea sa de *Amintiri și gânduri,* publicată în 1981, capacitatea de analiză „cu totul excepțională" a profesorului Nae Ionescu, dar și faptul că „simpla lui prezență era impresionantă" pentru că punea „în scenă" imaginea „filozofului în curs de filozofare", opusă imaginii terne a profesorului de filozofie care repetă o lecție gata pregătită de acasă.

„Pentru mine — afirma sociologul — a fost o mirare să văd cum crește în mod vădit priza pe care acest profesor o avea nu numai asupra unui mare număr de studenți, ci și asupra unui mic grup de gânditori ai «tinerei generații»", generație din care făceau parte, printre alții, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu!

În epocă, Nae Ionescu a fost o personalitate extrem de controversată. Lacunarele informații privind omul au făcut posibilă apariția unei adevărate legende despre profesor. Adorat de către o parte dintre studenții săi cei mai dotați pentru filozofie, contestat cu virulență de către politicieni, dar și de gânditori de talia unui Nichifor Crainic ori de istorici literari și gazetari „de stânga" (George Călinescu, C. Beldie), flacăra spiritului lui Nae Ionescu a supraviețuit vicisitudinilor timpului, ea fiind mai puternică decât incertitudinea, îndoiala și suferința fizică.

Este știut că întotdeauna epocile s-au situat împotriva individului. Epoca l-a determinat pe Socrate să bea cupa cu cucută, epoca a fost aceea care l-a crucificat pe Isus și tot Epoca l-a pierdut pe Eminescu al nostru în plină tinerețe. Nae Ionescu a fost și el surprins în plină maturitate creatoare de o moarte devastatoare. Mircea Eliade afirmă că suferea de inimă, alte mărturii vorbesc despre un asasinat; se spune că ar fi fost otrăvit din ordinul amantei lui Carol al II-lea, care în 1933 îi suspendase ziarul „Cuvântul", aruncându-l în închisoare. Ba, mai mult, regele avea să noteze în jurnalul său zilnic aceste cuvinte pline de otravă: „...avea în firea lui ceva machiavelic."

În a sa *Istorie a literaturii române...*, George Călinescu, critic și istoric literar „impresionist", îi fixează pentru posteritate o imagine dintre cele mai defavorabile, socotindu-l „cabotin superior", „farseur", „aventurier" etc. Aceleași epitete le va utiliza și C. Beldie, un intelectual șters și fără personalitate, cu care Nae Ionescu fusese coleg de redacție în tinerețe la „Ideea europeană". În schimb, monseniorul Vladimir Ghika, care îl cunoscuse pe Nae Ionescu în perioada sa müncheneză într-un lagăr de refugiați, și-l amintea ca având o personalitate fascinantă.

Absența „operei", a activității „științifice" pe care Nae Ionescu le ignora dintr-un impuls socratic, au constituit treptat capetele de acuzare ale unor comentatori mărunți, dar și ale unora dintre universitari. Acești „cârtitori" zeloși au născocit și întreținut tot felul de zvonuri despre conferențiarul Catedrei de Logică și Teoria Cunoștinței, condusă la acea vreme de C. Rădulescu-Motru. Se vorbea că Nae Ionescu nu ar fi avut nici măcar diplomă de doctor; în consecință, s-ar fi putut pune sub semnul întrebării atât examenul de licență trecut la București, cât și numirea sa la Universitate. Chiar și Dimitrie Gusti, decanul de atunci al Facultății de Litere și Filozofie din București, înclina să dea crezare clevetirilor. Numai după ce Nae Ionescu a arătat unuia dintre studenții săi diploma de doctorat obținută la München și dizertația redactată în limba latină, „seismul" a încetat.

Despre spiritul socratic al profesorului de logică și metafizică s-a vorbit și se mai vorbește încă. Învățătura sa, în mare măsură orală, preconiza, în spiritul creștinismului, că virtutea morală reprezintă mijlocul necesar pentru a realiza mântuirea. Nae Ionescu nu a intenționat să „construiască" un sistem filozofic, pentru că un astfel de sistem este iremediabil închis, deci definitiv, când de fapt ființa umană este imperfectă în raport cu Dumnezeu. În cursul său despre „Faust și problema mântuirii", el a insistat asupra problematicii omului modern angajat să creeze direct în viața spirituală a aproapelui și nu prin forme mijlocite de natură culturală, crezând astfel că prin creștinism „s-ar putea schimba însăși poziția omului în Cosmos". Tragedia umanității o deducea din „incapacitatea omului de a iubi în chip absolut, incapacitate care se soldează cu neputința lui de a cunoaște în chip absolut" (Mircea Eliade). Pornind de la aceste deziderate ideatice, el își învață studenții „să filozofeze plecând de la imediat", de la

problemele personale, amintindu-le că un gânditor își poate îngădui orice libertate în speculațiile lui, „în afară de libertatea de-a nu ține seama de viață". Revelator în acest sens este un fragment din amintirile lui Eliade: „N-am să uit niciodată prima lecție de metafizică la care am asistat. Anunțase un curs despre «Faust și problema salvării». Amfiteatrul „Titu Maiorescu" era arhiplin și am găsit cu greu un loc în fund, tocmai în ultima bancă. A intrat un bărbat brun, palid, cu tâmplele descoperite, cu sprâncenele negre, stufoase, arcuite mefistofelic, cu ochii mari de un albastru sumbru, neobișnuit de sclipitori; când își repezea privirile pe neașteptate dintr-un perete într-altul, parcă ar fi fulgerat în amfiteatru. Era slab, destul de înalt, îmbrăcat sobru dar cu o neglijență elegantă, și avea cele mai frumoase și mai expresive mâini pe care le-am văzut vreodată, cu degete lungi, subțiri, nervoase. Când vorbea, mâinile îi modelau gândirea, subliniau nuanțele, anticipau dificultățile, semnele de întrebare (...). Simțeai că ce spune Nae Ionescu nu se găsea în nici o carte. Era ceva nou, proaspăt gândit și organizat acolo, în fața ta, pe catedră."

Amănunte semnificative privind metoda socratică ne furnizează Mircea Vulcănescu *(Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut)*: „Privindu-l încă de la cursurile lui, vedeam cum Nae Ionescu proceda mai întâi socratic, iscodind lumea vastă a posibilităților, combinându-le cu mintea lui ageră și opunându-le perechi. Căuta apoi, între ipoteze, pe cea mai potrivită împrejurărilor, mediului, ambianței, mediu care era totdeauna pentru el (...) filtrul prin care lucrurile trec din lumea posibilităților pure la evenimentul aievea petrecut, la faptă. Ca ziarist, Nae Ionescu proceda la fel, iscodind întocmai ca la curs lumea vastă a posibilităților, pe care le trecea prin ascuțișul de foarfecă al întrebării. Întrebarea lui punea deci mai întâi ordine în câmpul posibilităților, pe care le rânduia perechi. Nici o deosebire, din acest punct de vedere, între cursurile lui și articolele lui de ziar. Singură materia problemelor era deosebită. Nu însă tratarea lor."

În prefața culegerii de texte ale profesorului, întitulată *Convorbiri* și publicată în 1951 în exil, Mircea Eliade și George Racoveanu precizează câteva din consecințele învățăturii socratice naeionesciene: „Nae Ionescu ne-a învățat să gândim. Geniul lui era, în primul rând, de structură socratică; ne ajuta să căutăm și să scoatem singuri la iveală adevărul. Nu ni-l dădea de-a gata; nu ni-l

impunea. Ne obliga să judecăm, noi, cu mijloacele noastre, să tragem singuri concluzia propriilor noastre eforturi."

La rândul său, Mihail Sebastian îl socoteşte pe Nae Ionescu nu numai un mentor spiritual, ci şi „directorul nostru de conştiinţă". Cei vreo douăzeci de tineri care veneau înspre profesor făceau parte dintr-o familie în care „drumurile personale rămâneau totuşi distincte şi singuratice, dacă nu — cum se întâmplă uneori — adverse". Compararea lui Nae Ionescu cu Giovanni Papini sau cu Gide este benefică, în sensul unei tensiuni, a unei temperaturi interioare care guvernează scrisul şi viaţa „noii generaţii": „Sunt, cred — mărturiseşte Sebastian — puţini tineri pe care scrisul şi vorba lui Nae Ionescu să nu-i fi marcat."

O imagine aproape apoteotică a profesorului este creionată cu luciditate şi nu fără mărturisit orgoliu în postfaţa la culegerea de articole *Roza vânturilor* de însuşi alcătuitorul ei, Mircea Eliade. El vorbeşte despre un adevărat moment spiritual creat şi formulat de Nae Ionescu: „În istoria culturii româneşti moderne, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. În timp ce însă Mihai Eminescu a creat un curent de simţire şi gândire eminesciană prin opera sa scrisă — Nae Ionescu exercită o influienţă socratică, de la om la om, de la suflet la suflet (...). Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile; venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară — Nae Ionescu nu se putea contrazice «publicând» cărţi de filozofie, texte moarte pe care ei să gândească şi pe care să şi le însuşească."

Socratismul lui Nae Ionescu s-a vădit în principal în încercarea sa de-a crea o atmosferă spirituală, un climat deschis dialogului. Sub bagheta sa nevăzută de dialectician s-au strâns mulţi din cei mai dotaţi reprezentanţi ai generaţiei anilor treizeci. A existat, pare-se, o adevărată confrerie, o adevărată şcoală a stărilor de spirit în care prezenţa profesorului fusese un adevărat „noroc poate nemeritat" pentru tineri, cum avea să remarce Mihail Sebastian: „Era şi în scrisul lui şi în viaţa lui o continuă silinţă de-a comunica direct cu ceea ce este viu, spărgând tiparele, formulele şi schemele." Sfidând tradiţia universitară, profesorul a refuzat să scrie şi să publice tratate de metafizică docte; el prefera să publice doar scurte articole de ziar, implicându-se astfel în modul cel mai direct cu putinţă în năvalnicul şuvoi de evenimente cotidiene. Filozofia, după

Nae, nu se învaţă decât în Agora, catedra fiind un fel de mormânt al filozofiei. Este motivul pentru care şi-a risipit întreaga vervă şi întregul talent pentru a învăţa pe alţii să fie ei înşişi. Deşi deosebiţi între ei, „beneficiarii" miracolului numit Nae Ionescu erau încă din studenţie personalităţi distincte, autori cunoscuţi, comentaţi, aflaţi în atenţia mass-mediei româneşti. I-am numit pe Mircea Eliade, Emil Cioran, C. Noica, Octav Onicescu, Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian, D. C. Amzăr, George Racoveanu, Vasile Băncilă.

Dacă lecţia profesorului a rodit în fiecare din aceste personalităţi, să vedem care sunt roadele acestei învăţături socratice pentru întreaga pleiadă de discipoli şi colaboratori străluciţi. Răspunsul pare să îl dea Virgil Ierunca, a cărui părere este că „elevii au învăţat de la profesor mult mai mult decât o tehnică a cunoaşterii: o voinţă de-a fi şi de-a rămâne oameni pe senin şi în furtună, printre semeni şi sub istorie". După moartea sa, în martie 1940, unii au apucat drumul exilului, alţii au murit ca martiri în închisorile comuniste, alţii au supravieţuit haosului exterior prin voinţa de-a fi şi de-a rămâne în cosmosul spiritualităţii româneşti.

Precum Platon sau Xenofon în Antichitate, un Eliade, un Cioran, un Mircea Vulcănescu sau un C. Noica au depus mărturie pentru posteritate pentru acest triumf al spiritului socratic în cultura românească, fiecare după puterea voinţei şi a minţii sale. Dincolo de aceste mărturii subiective, imaginea lui Nae Ionescu, a cărui legendă „sperie, indignează sau intrigă", a cărui inteligenţă a iscodit marile întrebări ale lumii dintotdeauna, rămâne vie şi astăzi. El nu a fost niciodată preocupat de succes, de chiverniseală, însă, paradoxal, i-a plăcut să trăiască aidoma unui aristocrat. A avut nu numai prieteni, ci şi duşmani, adversari politici, dar şi adversari în spaţiul universitar. Un astfel de temperament eruptiv, o astfel de personalitate care îndrăznea să inculce tendinţele psihologiste şi pozitiviste ale universităţii româneşti din epocă, conferenţiind despre filozofia religiei, despre incapacitatea omului de-a iubi în chip absolut, despre „problemele personale", despre posibilitatea mântuirii prin credinţă, despre experienţă ca sursă a unei vieţi spirituale absolute, nu mai pot fi ignorate ori tratate superficial. Personalitatea sa nu poate fi reconstituită astăzi fără a face apel la mărturiile „apostolilor" săi întru simţire. Să spicuim, aşadar, câteva dintre cele mai semnificative: Vasile Băncilă afirmă că „a dat, prin

prelegeri, conferinţe, articole sau discuţii particulare, nenumărate motive şi îndemnuri, care s-au transformat adesea în lucrări sau în ambiţii susţinute de ascendenţă spirituală". Atât Vasile Băncilă, cât şi Mircea Vulcănescu compară momentul Nae Ionescu cu cel maiorescian. „Cum vom putea noi cere, de pildă, vreodată junimiştilor supravieţuitori să înţeleagă că, pentru cei dintr-o generaţie cu mine, «a zis Nae» înseamnează acelaşi lucru cu ceea ce însemna pentru ei: «zice Maiorescu»?" se întreabă Mircea Vulcănescu într-o conferinţă din 1934.

Desigur, e greu de presupus cum ar fi arătat „tânăra generaţie" de la 1930 fără influenţa covârşitoare a profesorului Nae Ionescu. Învăţătura sa se regăseşte însă în mai toate faptele de cultură ale elevilor săi, oricât de diferit s-au manifestat ei ulterior în istoria culturii. Pentru că, nu întâmplător, cultura adevărată a fost considerată de profesor „operă de adâncire personală şi, prin urmare, de diferenţiere".

Gabriel Stănescu

Mulţumiri următorilor:

Prof. Paul Miron, Prof. Mac Linskott Ricketts, Prof. Gheorghe Drăgulin, Prof. Andrei Pleşu, Dr. Gheorghiţă Geană, Gabriel Liiceanu, Eugen Popescu, Nae Antonescu, Mircea Handoca, Nicolae Baltă, Dan Dungaciu, Gh. Parusi (B.A.R.), Marta Petreu, pentru acordul de-a prelua unele articole din publicaţiile pe care le-au editat sau le editează şi pentru ajutorul documentar fără de care această carte nu s-ar fi putut edita.

VALERIU ANANIA

Amintiri

„... M-am pomenit într-o zi cu Cioculescu că vine la mine, mă ia de braţ şi mă întreabă:

— Unde este, aici la dumneavoastră, o zugrăveală care înfăţişează iadul?

L-am dus în tinda catedralei*, în faţa râului de foc prin care mişună diavolii, chinuindu-i pe păcătoşi. Cioculescu a dat o roată cu ochii peste ei, apoi a pus degetul pe unul din încornoraţi, cu profil tăios şi cu bărbuţă.

— Ăsta e, a exclamat el, sigur, el e!

— Cine, domnule profesor?

— Nae Ionescu, nu-l recunoşti? E leit, nu-ncape nici o-ndoială.

— Nu l-am văzut niciodată, nici măcar în poză.

— Cine e zugravul?

— Fresca e cea veche, originală, dar a fost restaurată de Belizarie.

— Cineva mi-a deconspirat că pe o zugrăveală din Bucureşti se află Nae Ionescu sub chipul unui drac. Desigur, Belizarie nu va fi avut nimic cu el, dar un duşman al lui Nae l-a pus — cu sau fără plată — să-l imortalizeze în ceata lui Scaraoţchi.

Râzând de această descoperire, criticul a adăugat:

— Ce vrei, de când sunt şomer, m-am deprins să umblu din iad în iad..."

Fragment din *Rotonda plopilor aprinşi*,
ed. a II-a, 1995, editura Florile Dalbe,
p. 55, cap. „Tudor Arghezi"
(dialog între autor şi Tudor Arghezi)

*Este vorba de Biserica Patriarhiei (n. ed.)

ARŞAVIR ACTERIAN

Mărturii despre Nae Ionescu

Gândul, aş zice esenţial, al viziunii filosofice a lui Nae Ionescu a fost adevărul creştin considerat ca un absolut. Până şi unele incursiuni politice ale lui Nae (cum i se zicea pe scurt profesorului universitar şi gazetarului de la „Cuvântul") vădeau subiacent un sâmbure spiritual ortodox luminat cu incandescenţă. Iată, pentru fundarea acestor afirmaţii, câteva rânduri dintr-un document, mai mult duhovnicesc, cu unele referinţe politice date în vileag acum câţiva ani în „Revista Institutului de Istorie şi Teorie Literară". Acest document îl datorăm marelui poet al *Sonetelor* (numai aparent shakespeariene, de fapt cu tâlc creştin), ştiind că Vasile Voiculescu a fost un bun prieten al lui Nae Ionescu. E vorba de o convorbire cu regele de atunci:

„(...) — Ai citit pe Toynbee?

— Da, Sire. E deschis mereu pe masa mea, Toynbee. Da, armătura culturilor din preistorie până mai acum au fost religiile. Trăinicia popoarelor s-a întemeiat pe ele. Dar nu pe orice frunzuliţă de iarbă răsărită într-o primăvară, ci pe trunchiul arhisecular întemeiat încetul cu încetul. La 23 de culturi, câte numără el că au rezistat, au fost mii şi sute, Sire, punând la noi cultura în frunte. E ca şi cum ai pune carul, pe care abia îl lucrăm, înaintea boilor pe care nu i-am părăsit încă.

— Dar gardismul, cu mistica lui sângeroasă, de ce prinde?

— Sire, gardismul nu mai este o mistică, este o pornire organizată de politică, de opoziţie şi ca atare molipseşte pe toţi nemulţumiţii, neîndemânaticii, pofticioşii de putere.

— Ziceai că sunt nişte derbedei, nişte haihui.

— Dar ce sunt în fond politicienii de meserie, Sire, de când politica a ajuns cea mai uşoară şi rentabilă profesiune?

Regele îşi resfiră buzele cărnoase într-un hohot care îl urâţi.

— Dar să nu ne înşelăm, urmă Boran. Sunt dator să previn pe Maiestatea Voastră că adevăratul, radicalul gardism, care încolţeşte

ici şi colo în câteva inimi şi capete curate, e cu totul altceva. E o scânteie spirituală, e de ordinul duhului. Şi niciodată o aspiraţie spirituală nu poate izbuti să treacă, să se prefacă într-o mişcare politică. E cum ai vrea să prefaci plumbul în aur. Cel mult îl poleieşti cu o pojghiţă subţire şi atâta tot.

— Şi de unde vine această aspiraţie, cum îi spui?

— Din zăcământul originar, Sire. Din setea de adevăr, de frumos, de dreptate, din foamea de toate radicalele metafizice din care e plămădit omul — nu oamenii. Dar, ce trece dincolo de ideal, cearcă să ia o formă socială, e trădat şi se corceşte.

— Dar unde să-l găsim pur?

— Într-un articol uitat, într-o carte fără ediţii, în Zendaveste, în Evanghelii.

Regele se uită strâmb la el.

— De acolo a luat Codreanu căpitanul.

— A, nu! El, nu uitaţi, e un hibrid de cuzism, de nazism, de fascism şi chiar de comunism.

— De comunism?

— Da, Sire. Comunismul purcede din aceleaşi pure şi sacre izvoare radicale ale idealismului omenesc. E cel mai ilustru exemplu de confuzie, când vrei să realizezi prin silnicie îndreptarea lumii, binele public. Nu poţi decât pe al tău propriu, în sinea ta. Îndată ce eul din tine asupreşte libertatea aproapelui, eşti dictator.

— Aşa judeci dumneata dictatura? Şi buza superioară îi ieşi înainte. Boran îşi dete seama că mustaţa regelui nu e întâmplător păstrată. Ea umplea rostogolul adânc de sub nas, fără ea carnea gurii ar fi înaintat ca un bot în faţa prea plină.

— Sire, nu judec. Istorisesc. Zoroastru putea fi şi rege. S-a mulţumit să inspire pe regele Gustar şi să-i strecoare pravila sa.

Carol îl asculta pierdut în fumul ţigării, care îi da un aer de gândire.

— Tot aşa Iisus. Îndată după ce a săvârşit minunea înmulţirii pâinilor şi peştilor, mulţimea entuziasmată a uitat de predica fericirilor şi a sărit pe el, apucându-l cu sila să-l facă rege. A scăpat cu fuga. Duhul lui ştia ce trufie ascunde aceasta, să treci de la perfecţiunea individuală la cârma întru perfecţionarea obştească.

— Unde ai citit asta?

— Cătaţi Evanghelia lui Ioan, capitolul 6, paragraful 15. Unul singur s-a încumetat şi n-a izbutit decât să ducă ţara la dezastru.

— Cine? Şi regele îşi ascuţi o cută între sprâncene. Tutancamon?

— Nu, spuneam. Ştie Maiestatea Voastră istoria. Acesta a urmat după el şi a cercat să repare dezastrul. Îl cunoaşteţi, dar sub nume grecesc. Amenophis al IV-lea, pe egipteneşte Ahnoton, bucuria Soarelui.

— Şi ce a făcut?

— A realizat o mare reformă, ţâşnită din vana aspiraţie a adevărului în spiritul său. Şi apoi, a vrut să fericească tot poporul egiptean cu ceea ce sufletul şi mintea lui găsea admirabil.

— Nu-mi amintesc. Ce?

— Ideea că e un singur Dumnezeu, Aton, pornind război împotriva tuturor celorlalţi zei la care se închinau mulţimile. Legi, decrete, persecuţii, temniţă. Până la urmă, a pierit înăbuşit sub dărâmăturile operei lui răsturnate şi lumea s-a întors la ale sale. Platon, divinul Platon greşeşte când încerca să facă politică, măcar că numai scrisă. Ca s-o pună în viaţă ar fi trebuit să se preschimbe în cel mai grozav tiran. El dă afară din republica lui tot ce are omenirea mai preţios, poeţi şi profeţi. Iar maestrul lui, care propovăduia secretul perfecţiei lăuntrice în piaţă, a plătit această profanare, cum ştiţi, cu viaţa. Sunt lucruri care îşi fac încet drumul şi dacă le tulburi, se răzbună... Experienţa legionară, urmă ca pentru sine, nu trebuie să se răspândească dincolo de cercul tainei. Transformată în armă publică, va dezlănţui un, nu ştiu cum i-aş zice pe româneşte, un *choc en retour*, o ricoşă teribilă, care va izbi ca un trăznet de sus..."

În textul pe care l-am transcris mai sus, numele lui Nae Ionescu este înlocuit cu numele de Boran, dat fiind că textul apărând cu ani înainte, în timpul guvernării ceauşiste, numele şi chiar iniţialele numelui lui Nae Ionescu erau excluse. Convorbirea de mai sus pune în deplină lumină concepţia lui Nae Ionescu despre Istorie şi transistorie, ce-i îngăduit omului să realizeze pe pământ şi ceea ce îi este interzis. Taina rămâne, trebuie să rămână taină orice ai face. De aceea, e şi inefabilă, de resortul lăuntricităţii, în cel mai bun caz.

[...]

„Nae Ionescu (1890-1940)",
în vol. *Portrete şi trei amintiri de puşcăriaş*,
Editura Ararat, 1996

Ce ne-a cucerit şi am admirat la Nae Ionescu

Mulţi admiratori şi multe admiratoare a avut Nae Ionescu, dar şi mulţi duşmani. Insinuări şi suspiciuni s-au făcut faţă de unele idei pe care Nae Ionescu le-ar fi importat şi popularizat la noi. Astfel, unii au citat şi numele unor Spengler, Max Scheler, Iacobsen ca surse inspiratoare a câtorva afirmaţii şi consideraţii debitate de profesorul în cauză. Este adevărat că n-a fost pus pe două coloane pentru a se atesta indubitabil un plagiat, cum au păţit alţi profesori universitari sau a se preciza măcar sursa, pentru ca insinuările să poată fi verificate şi să aibă deplină acoperire.

Este foarte probabil, este chiar firesc ca un profesor universitar cu pretenţii să epuizeze pe cât posibil bibliografia disciplinei pe care o predă. Nu ştiu precis în ce a constat şi dacă se poate vorbi de originalitatea de gândire a filozofului de care ne ocupăm. Nici nu am pregătirea necesară spre a verifica întrucât sunt întemeiate suspiciunile cărora s-a dat glas. Cert este că, ascultându-l pe Nae Ionescu, nu puteai să nu admiri darul acestuia de a transmite oral gândurile lui şi ale altora, ca şi cum atunci le gândea şi le adâncea, imprimând expunerii o captatorie elocinţă despre care s-au depus nenumărate mărturii, dintre care mi se pare elocventă şi aceea a Marucăi Enescu, soţia marelui violonist şi compozitor, născută Rosetti, cu care Nae Ionescu a fost într-o vreme bun prieten. Din portretul închinat filozofului profesor vom cita mai departe câteva frânturi destul de caracterizante. Nu ştiu cât preţ dădea Nae Ionescu „originalităţii" în materie de filozofie, dar ce pot eu spune este că acest om reuşea să trăiască ideile pe care le comenta maieutic, asemenea lui Socrate, punându-şi însă întrebări şi răspunzând tot el. Mircea Eliade îl asemuieşte pe Nae cu filozoful antichităţii greceşti, ca unul care n-a scris nici o carte, folosind pe deasupra „metoda socratică" de care am amintit. Am spus că Nae Ionescu îşi trăia ideile, de unde şi calificativul oarecum depreciator (şi nu ştim de ce) de „trăirist" ce i s-a decernat.

Octav Onicescu (coleg şi prieten cu Nae Ionescu, bineînţeles ca profesor la Mânăstirea Dealului şi unul din colaboratorii gazetei

„Cuvântul“ al cărei director a fost Nae Ionescu mulţi ani), în volumul II al *Memoriilor* sale (apărut în 1984 la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică) dă o seamă de relaţii puţin cunoscute asupra studiilor făcute de Nae Ionescu la München, unde îşi pregătea o teză de doctorat în filozofie. La izbucnirea primului război mondial, cetăţenii români aflaţi atunci în Germania au fost internaţi aproape cinci ani într-un lagăr, iar doctorandul nostru a făcut parte „dintr-un lagăr de intelectuali“ prizonieri ai războiului. Marele nostru savant matematician Octav Onicescu se referă la diploma de doctor obţinută de Nae Ionescu la München, teza fiind „scrisă în limba latină“, tratând — după câte ştiu — despre probleme de statistică, matematică şi filozofie. Se pare că în lagărul german, spiritul ascuţit „socratic“ al doctorandului român s-a exercitat intens în discuţiile pe care le suscita şi le alimenta, încât catolicii care se aflau acolo, apreciind cunoştinţele filozofice, dar şi teologice ale lui Nae Ionescu, l-au recomandat pe acesta preoţilor catolici care vizitau lagărul ca pe un bun cunoscător al literaturii ecleziastice. A fost solicitat atunci să facă referate asupra cărţilor de teologie catolică, în vederea aprobării (ori nu) a imprimatului cerut de autorii acelor lucrări. În ultimii ani de lagăr, Nae Ionescu, deşi ortodox, a fost folosit de autorităţile bisericii catolice pentru redactarea unor referate obiective, care prin rigoare şi ascuţită judecată erau apreciate pentru scopul amintit. În acest fel, timpul petrecut în lagăr a trecut mai uşor şi în chip folositor.

În volumul de amintiri mai sus citat, Octav Onicescu precizează că înainte de a ajunge profesor universitar de logică şi metafizică, Nae Ionescu a fost director de studii la Liceul militar de la Mânăstirea Dealului şi cum în aceeaşi vreme a întemeiat revista „Ideea europeană“ împreună cu Rădulescu-Motru şi Constantin Beldie ca redactor-şef. Nae Ionescu a colaborat la ziarul „Cuvântul“, al cărui director a devenit după moartea lui Titus Enacovici. Mihail Strajă, în *Dicţionarul de pseudonime* (apărut în 1973 la Editura Minerva) indică unele pseudonime ale lui Nae Ionescu: Calicles (în „Ideea europeană“ şi „Cuvântul“; Scytes sau Skytes în aceleaşi publicaţii); Mihai Tonca în 1912, 1916 la „Noua Revistă Română“, precum şi împreună cu Dem. Theodorescu, Nae Ionescu a semnat Nae şi Mitică în 1912 la „Insula“. De asemenea, a colaborat la revistele „Est-Vest“, „Gândirea“ (un singur eseu, „Juxta Crucem“), „Predania“ şi altele. Încă de pe vremea directoratului lui Enacovici, la ziarul „Cuvântul“ n-a lipsit în fiece duminică un articolaş de Nae Ionescu, închinat problemelor religioase. Această destul de largă activitate publicistică îl deosebeşte într-un fel pe Nae Ionescu de Socrate, de care l-a apropiat Mircea Eliade, cum am subliniat mai sus. E adevărat că n-a apucat să scrie cărţi şi a murit la 50 de ani, în 15 martie 1940, tocmai când — scârbit de politică — îşi propune să scrie o nouă *Logică* şi să-şi materializeze în scris viziunea sa spirituală despre lume într-o carte ce s-ar fi intitulat *Căderea în Cosmos*. A scris în schimb un studiu despre Kant, ca introducere la o traducere a lui Amzăr şi Vişan după *Critica raţiunii practice* şi o prefaţă la romanul *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian, care a fost lansat în publicistică de Nae Ionescu, în ziarul „Cuvântul“. Nae Ionescu a fost un vorbitor cu o putere de captare magnetică a atenţiei ascultătorilor, de altfel, ca şi în scris, neprecupeţindu-şi ironia, sarcasmul, spiritul polemic, dar şi capacitatea de sintetizare a problemelor şi de adâncire a consideraţiilor vizând miezul lucrurilor discutate...

*

Născut în 1890, Nae Ionescu a murit în plină maturitate în martie 1940. Om cu uluitoare calităţi de inteligenţă, Nae Ionescu, intrând în arena politică, a greşit faţă de propria lui viziune, adoptând unele atitudini contradictorii. A dus, de pildă, unele campanii neinspirate. A refuzat însă mai totdeauna de a apărea în prim plan. De pildă, când, prin 1929, au venit naţional-ţărăniştii la putere, pe care îi susţinuse în „Cuvântul“, i s-a oferit drept mulţumire un loc de ministru în guvern, pe care nu l-a acceptat. Vasile Pârvan făcuse mai de mult acelaşi lucru, când la întemeierea Partidului Naţional-Ţărănesc i s-a oferit şefia partidului. Autorul *Memorialelor* n-a vrut să se abată în nici un fel de la rosturile lui de om de cultură, de istoric şi arheolog. Nae Ionescu, fără a primi vreo funcţie politică în stat, a făcut un timp, ca gazetar şi chiar ca sfetnic, politică activă, cu care filozofia nu prea consuna. L-a adus, de pildă (luptând vajnic pentru asta) pe Carol al II-lea în ţară. Pe acesta însă nu-l interesa vreo viziune filozofică. El venise în ţară să se îmbogăţească, drept care l-a îndepărtat pe Nae Ionescu, înconjurându-se de oameni de afaceri. Nu avea nevoie de un filozof care îi încurca propriile

treburi. Nae Ionescu a încercat să-l detroneze, dar n-a reuşit decât după moarte. I-a plăcut omului să joace mai mult un rol de eminenţă cenuşie, ceea ce a fost de natură să-i creeze neplăceri ce s-au soldat cu o moarte pretimpurie. Unii, printre care şi Petre Pandrea, în portretul închinat profesorului său multiubit, au lăsat să se înţeleagă că ar fi fost otrăvit. Se zice că, având gripă, Nae Ionescu a chemat pe doctorul său personal. În schimb, s-a pomenit cu alt doctor, chipurile trimis chiar de doctorul ce fusese chemat. Doctorul în cauză l-a pipăit, l-a cercetat pe bolnav cu mare atenţie şi i-a făcut o injecţie care a fost fatală marelui filozof.

*

Profesorul de filozofie Nae Ionescu era cu mult mai interesant decât gazetarul politic şi decât eminenţa cenuşie. L-am ascultat la Facultatea de Filozofie, ţinând când un curs de Metafizică, când unul de Logică.

Totdeauna impecabil îmbrăcat, sobru totuşi în ţinută, Nae (cum i se zicea) intra oarecum solemn în sală, se aşeza pe scaunul catedrei, îşi scotea ceasul din buzunarul vestei şi-l punea pe catedră. Aşezat comod, rotea nişte ochi sfredelitori prin toată sala, parcă măsurând fulgerător pe ascultătorii prezenţi. Apoi se interioriza o clipă înainte de a profera primul cuvânt. Sala era totdeauna arhiplină, nu numai cu studenţi, ci şi cu multă lume străină de studenţime, venită să-l asculte pe profesor. Se dusese buhul de strălucirea lui Nae. Mulţi veneau să se verifice ca la un spectacol lăudat. Apoi profesorul începea să vorbească.

Argumentele se înlănţuiau, desfoliind tema printr-un dialog cu publicul, cum am mai spus, răspunzând el însuşi la întrebările ce le punea. Ca într-un dialog platonician, ideile subtile se împleteau cu referiri la realităţi concrete, uzând ades de plastice comparaţii sau parabole pline cu tâlc. Nu trebuia să faci un efort deosebit de atenţie ca să fii subjugat de expunerea clară, de multe ori fascinantă, a acestui profesor care transforma orice subiect arid într-o emoţionantă demonstraţie ce-ţi suscita interesul şi te lega de cele spuse ca un cleşte. Sala asculta încremenită. Nae ştia cu măsură să pigmenteze prelegerea, adesea dificilă ca problematică, cu câte o glumă, destinzând din când în când atmosfera grea de gânduri şi descreţind frunţile ascultătorilor. Ce mă atrăgea şi mă impresiona la

acest conferenţiar universitar (atât era în anii în care l-am audiat) erau preocupările dramatice de căutare a unui absolut în noianul de relativităţi istorice, preocupări ce-şi aflau — cum am mai spus — expresia într-o maieutică, cu pendulări între întrebări şi răspunsuri ce revelau ades o patetică luptă şi cazna de a găsi soluţiile cele mai apropiate de esenţa lucrurilor. Ca dascăl de filozofie, era extrem de interesant, vădind prospeţime în gândire, pitoresc în prezentarea ideilor mai greu de sesizat, o cugetare pe viu, o cercetare în adâncime a problemelor, degajând concluzii surprinzătoare prin îndrăzneală şi originalitate. Profesorul vorbea ca şi cum ar fi fost pus în situaţia de a gândi pe loc pentru prima oară, exprimând această gândire ce se desfăşura în faţa ta, dând astfel lecţii de cum trebuie să cugeţi şi să comunici rezultatul unei meditaţii la obiect. Aşa vorbea şi în calitate de conferenţiar. Am apucat să-l ascult vorbind la Fundaţia „Carol“ despre Spinoza, despre filozofia căruia susţinea că românii, prin aprofundarea sistemului spinozist, nu-l pot înţelege decât parţial, dacă nu deloc. L-am ascultat de asemenea în Sala Dalles, conferenţiind despre „Imperialismul românesc“, cu referinţe la rolul jucat de macedoromâni în Balcani.

*

Soţia lui Enescu, Maruca (fostă Cantacuzino) face în nişte pagini de jurnal un portret fizic, intelectual şi moral al lui Nae Ionescu. Citez câteva crâmpeie: „Profesorul foloseşte rar cuvântul, dar atunci, cu câtă ştiinţă, cu câtă măiestrie şi numai pentru a-ţi sugera, a-ţi arăta calea spre sferele eterice ale ideii pure şi pentru a-ţi comunica un fel de ameţeală, o limpede beţie...

Tăcerea lui m-a vrăjit din clipa în care a intrat în Palatul Cantacuzino, alături de Matyla Ghika, plin de haz şi interesant (care, spre deosebire, nu prea tace).

*

(...) La Tescani, întins pe puful mare galben de la picioarele divanului, cu ochii privind ţintă la flăcări, profesorul răspundea în surdină, cu vocea sa dureroasă, de mare rănit, la întrebările pe care i le puneam despre Platon, Pitagora sau Sachia-Muni, subiectele noastre obişnuite pe vremea aceea.

(...) Era un demon cu aripi negre, avea frumuseţea incoruptibilă a lui Lucifer şi orgoliul aceluia care după ce a prea slăvit pe

Dumnezeu se măsoară cu El şi Îl sfidează. Avea aceeaşi căutătură, care, când se oprea pe tine, te pătrundea ca o sabie de oţel."

*

Ce rămâne de pe urma activităţii plurivalente a lui Nae Ionescu? Se întreba (mulţi ani după moartea acestuia) într-o convorbire cu Ion Vinea, Miron Radu Paraschivescu, ale cărui pagini de jurnal au fost tipărite parţial la Paris de Virgil Ierunca. În ciuda concepţiilor lui diferite, l-a admirat pe Nae pentru inteligenţa lui ieşită din comun, ca şi pentru spiritul lui de dăruire. Autorul *Cântecelor ţigăneşti* deplângea faptul că o atare inteligenţă n-a putut ajunge în ţara noastră nici măcar ministru. Am văzut că i s-a oferit titlul de ministru, dar el a refuzat.

Sub îngrijirea lui Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Octav Băncilă, Alice Botez şi alţi câţiva urmau să apară cursurile lui Nae Ionescu, din care n-au fost date în vileag decât „Metafizica I" şi „Metafizica II" şi „Istoria logicii". Urmau să apară şi altele, dar tragedia războiului a pus capăt planurilor de acest fel.

Într-o fişă, transcrisă probabil după o revistă — nu-mi amintesc care — găsesc o listă cu cărţile care probabil urmau să apară după cursurile stenografiate sau litografiate ale prelegerilor profesorului Nae Ionescu. Ce s-or fi ales de ele? Reproduc conţinutul amintitei fişe:

1. Dialogistik, Versuch einer neuen Mathematik, 1919 (teză susţinută la Universitatea din München, cu Baumcker).
2. Comentarii la un caz de intransienţă a conceptelor matematice, publicate în „Gazeta Matematică", 1922.
3. Notă asupra unei clase de judecăţi, în „Revista de filozofie", vol. IX, nr. 2, pag. 98, iunie-septembrie 1923.
4. Istoria logicii, 1924-1925 (curs litografiat).
5. Filozofia gramaticii, introducere în logică, 1923-1924.
6. Istoria logicii, 1924-1925 (curs litografiat).
7. Logică cu specială privire asupra ştiinţelor exacte, 1926-1927 (curs litografiat).
8. Cunoaşterea imediată, 1928-1929 (curs litografiat).
9. Istoria logicii, 1929-1930 (curs litografiat).
10. Istoria metafizicii ca apologie a culturii, 1930-1931 (curs litografiat).
11. Logica generală, 1934-1935 (curs litografiat).

12. Logica colectivelor, 1934-1935 (stenogramă după câteva prelegeri).
13. Logica colectivelor, 1935-1936 (stenogramă după câteva prelegeri).
14. Manual de logică, 1940 (fragmente în manuscris).

Eu reţin că Nae Ionescu a ţinut şi un curs despre Faust şi altul despre Renaştere, care constat că nu figurează pe fişa de mai sus şi, de asemenea, o broşură în care tratează despre „Sindicalism", o conferinţă ţinută la Fundaţie în ciclul iniţiat de Dimitrie Gusti.

*

S-au scris multe despre profesorul şi gazetarul Nae Ionescu, pro şi contra. O interesantă caracterizare mi s-a părut a fi — dacă îmi reamintesc bine — cea făcută de Emil Cioran în revista „Vremea" într-un portret al propriului său profesor de filozofie şi logică, creionat cu luciditate şi nu lipsit, cel puţin parţial, de adevăr, înfăţişându-l pe Nae Ionescu drept un gânditor sceptic, dublat de un mistic şi preocupat de probleme religioase, nu lipsit însă uneori şi de un fascinant cinism. S-ar putea să greşesc.

Tot cam pe atunci, mi s-a cerut la revista „Vremea", unde am lucrat un timp ca secretar de redacţie, să fac ce ştiu şi să public un interviu cu Nae Ionescu. Drept care, în acest scop, l-am cunoscut personal pe directorul ziarului „Cuvântul", într-o perioadă în care ziarul acesta fusese suspendat. Am fost primit într-o odaie goală a redacţiei. Pusesem pe o coală multe întrebări, la care eram tare curios să văd ce o să-mi răspundă profesorul. Din câte îmi amintesc, îl întrebam pe Nae Ionescu ce-ar face dacă ar şti că va muri peste o zi sau două; dacă are intenţia să scrie o carte de filozofie în care să enunţe propria lui viziune filozofică; dacă socoteşte că o atare viziune trebuie să fie în concordanţă cu concepţia sa religioasă (ascultasem cu câteva săptămâni înainte o predică pe care o ţinuse, cu subiectul strict religios, la biserica Sfântu Anton de lângă Piaţa de Flori — piaţă desfiinţată astăzi); dacă i s-ar cere să recomande zece cărţi (întrebare de care s-a abuzat în publicistică), la ce anume autori şi titluri s-ar opri în alegerea sa; dacă ar înceta suspendarea apariţiei ziarului al cărui director era, ce anume idei politice intenţionează să afişeze şi să promoveze etc. Când profesorul a intrat în odaie, i-am întins foaia cu întrebări. A citit-o cu mare atenţie şi mi-a înapoiat-o, spunându-mi că dacă ar fi să răspundă la

asemenea întrebări n-ar mai avea ce face în restul zilelor ce i-ar mai fi fost date. Să-l scuz, ca atare, că mă refuză şi-mi stă oricând la dispoziţie cu altă ocazie. A fost singura mea întâlnire cu el. Era prin 1936.

Ingenios însă, cum m-am dovedit rareori, nevrând să-mi fac cunoscut insuccesul, am ticluit un născocit interviu sub titlul (de nu greşesc) „Profesorul Nae Ionescu ne vorbeşte..." în care, la unele din întrebările de mai sus, am publicat răspunsuri culese din ziare şi reviste de Mircea Eliade în volumul *Roza vânturilor.*

La înmormântarea lui Nae Ionescu a participat lume nespus de multă: au fost nu numai admiratorii lui, precum şi mulţi colegi de facultate, printre care se afla şi Rădulescu-Motru, care îl ataşase la începutul profesoratului pe Nae Ionescu ca asistent şi pe urmă conferenţiar la catedra pentru logică şi metafizică, ceea ce nu-i împiedicase, la un moment dat, să se sfădească pe anumite chestiuni. Au fost, de asemenea, prezenţi nenumăraţi profesori şi admiratori, chiar şi unii oponenţi politici, ca de pildă Pamfil Şeicaru şi Nicolae Carandino, care au şi scris rânduri de admiraţie în scurtele necroloage apărute în ziarele „Curentul" şi „Facla".

Înclin să cred că dacă profesorul Nae Ionescu n-ar fi alunecat pe gheţuşul politicii, în care domeniu n-a fost totuşi lipsit de strălucire, dar nici de unele erori care l-au costat scump, cultura românească s-ar fi putut glorifica cu o operă filozofică fără egal pe meleagurile noastre, poate şi pe alte meleaguri. E de-ajuns să citeşti câteva din cursurile mai sus citate (dintre care unele tipărite), ca şi „Juxta crucem" sau prefaţa la traducerea *Criticii raţiunii practice* a lui Kant, ca să-ţi dai seama că supoziţia noastră este departe de a fi gratuită.

„Echinox", nr. 7-8-9/1991

Profesorul

Născut în 1890, Nae Ionescu a murit în plină maturitate (unii susţin că a fost ucis), în luna martie 1940. A greşit, desigur, intrând în arena politică; a refuzat, totuşi, totdeauna să oficieze în prim-plan. Când a pledat cu succes în ziarul „Cuvântul", al cărui director devenise, venirea la putere a Partidului Naţional-Ţărănesc, i s-a oferit profesorului de filosofie un post de ministru, iar el n-a acceptat. De asemeni, când i-a susţinut pe legionari, aceştia au vrut să-l numească într-o asociaţie a susţinătorilor mişcării legionare, dar Nae Ionescu a refuzat acest „titlu de onoare".

Ascultând cursurile lui Nae Ionescu, erai captat de elocinţa şi adâncimea cu care erau înfăţişate problemele filosofice, înlesnind în acelaşi timp înţelegerea fără dificultate a esenţei temelor propuse.

Nae Ionescu a scris şi sub diferite pseudonime la ziare şi reviste. Profesorul de filozofie Nae Ionescu (Nae, cum i se zicea) oficia la catedră într-un chip nespus de captatoriu. Intra oarecum solemn în sală, se aşeza pe un scaun, îşi scotea ceasul din buzunar şi-l punea pe catedră. Rotea nişte ochi sfredelitori prin toată sala arhiplină, parcă măsurând fulgerător pe ascultători. Apoi se interioriza o clipă înainte de-a enunţa primul cuvânt. Erau în sală şi mulţi auditori străini. Se dusese buhul de strălucirea cursurilor lui Nae. Profesorul începea să vorbească în deplina tăcere a sălii ticsite de auditori. Ideile subtile se împleteau cu referiri la realităţi concrete, uzând ades de plastice comparaţii sau parabole pline de tâlc. Nu trebuia să faci un efort de atenţie ca să fii subjugat de expunerea clară, de multe ori fascinantă, a acestui dascăl care transforma orice subiect arid într-o emoţionantă demonstraţie ce-ţi suscita interesul celor spuse. Ce mă atrăgea şi mă impresiona la acest conferenţiar universitar (atât era în anii în care l-am audiat) erau preocupările dramatice de căutare a unui absolut în noianul de relativităţi istorice. Şi absolutul nu era un cuvânt în vânt, ci credinţa în Dumnezeu. Axa centrală a gândirii lui Nae Ionescu a fost — orice s-ar zice — creştinismul ortodox. Parcă-l şi văd odată tratând un subiect strict religios la Biserica Anton cel Mare de lângă Piaţa de Flori (piaţă desfiinţată nu ştiu de ce), ţinând o predică, oficiind cu sobrietate în credinţa întru Christos.

„Apostrof", anul V,
nr. 10-11-12 (53-54-55)/1994

D.C. AMZĂR

Nae Ionescu. Cum l-am cunoscut

Când, în 1941, m-a vizitat la Berlin, pentru prima dată, Ghiţă Racoveanu, fugit de curând din ţară, am vorbit despre moartea neaşteptată a Profesorului, cum i se spunea curent în cercul elevilor şi colaboratorilor lui, propunându-i să aştearnă cât mai repede pe hârtie tot ce-a auzit mai de seamă de la el în decursul anilor, cât i-a fost colaborator la „Cuvântul". N-a fost nevoie de prea multă pledoarie: Ghiţă a acceptat propunerea mea şi, plecând la München, s-a aşezat pe lucru. După câteva luni mi-a trimis un manuscris însoţit de o prefaţă, în care se referea la sugestia mea. Între timp — şi anume după război — Racoveanu a publicat câteva din aceste *Fapte şi cuvinte*, cum le denumise el, în diferitele foi apărute sub direcţia lui.

În cele ce urmează, voi încerca să adaug şi eu câteva „fapte şi cuvinte" la conturarea unei imagini cât mai apropiate de realitate a celui care a fost, generaţii de-a rândul, îndrumător şi generator de gând şi faptă românească şi umană. Se înţelege că, în puţinul timp ce-mi stă la dispoziţie, nu voi putea atinge, de data aceasta, decât aspecte mai mult sau mai puţin periferice ale personalităţii excepţionale a marelui nostru maestru, de la a cărei naştere se împlinesc anul acesta, la 16 iunie, 80 de ani, iar de la moarte, la 15 martie, 30.

1. Nae Ionescu şi universitatea

Când am ajuns la universitate, în 1926, Facultatea de litere şi filozofie era şi a rămas închisă, din cauza grevelor studenţeşti, până la începutul anului următor. În toamnă am ascultat o serie de prelegeri de la Facultatea de drept şi economie politică, spre a trece apoi, pentru restul anului şcolar, la cursurile de latină, filologie romanică şi comparată, filosofie şi sociologie. Începând cu anul următor, m-am fixat definitiv la filosofie, atras în primul rând de

cursurile extrem de vii şi surprinzător de personale ale lui Nae Ionescu. Spre deosebire de toţi colegii lui, mai în vârstă sau mai tineri, Nae Ionescu nu se mulţumea să expună — mai mult sau mai puţin personal — ce-au spus alţii, ci discuta el însuşi problemele, amintind, fireşte, ici şi colo de poziţia cutărui sau cutărui filosof, cu care făcea impresia a fi *per tu*, dar fără a se lăsa copleşit de mărimea şi autoritatea vreunuia din ei.

Fără să rezolve întotdeauna problema în discuţie, Nae Ionescu deschidea ochii şi mintea studenţilor asupra soluţiilor posibile şi indica drumuri de gândire. Uneori oferea el însuşi soluţia, când o avea, dar nu dispunea totdeauna de soluţii gata făcute. De obicei le căuta — sau se făcea că le caută — în faţa noastră, şi în aceasta consta în primul rând măiestria lui de pedagog înnăscut.

Pe gândirea proprie punea el preţ şi la examene, şi aici intervine prima mea amintire personală despre neuitatul meu dascăl. Nu mai ţin minte ce m-a întrebat şi nici ce i-am răspuns. Ştiu numai că nu i-am dat un răspuns „din carte" şi nici din cursul lui, ci „de la mine", cum m-am priceput în acel moment. Profesorul s-a tras puţin înapoi şi, după ce m-a privit o clipă cu oarecare surprindere, mi-a spus:

— Bine, Domnule Amzăr, dar de unde ai D-ta acest răspuns?

L-am privit şi eu o secundă nedumerit şi apoi am săltat uşor din umeri, ca semn că „n-aş putea spune de unde"!

— Să-ţi spun eu: l-ai gândit acum, aici, pe loc! Mulţumesc!

Acesta mi-a fost tot examenul!

La început nu mi-am dat seama dacă „trecusem" sau „căzusem". M-am retras deci cu gândul să părăsesc sala, cum se obişnuia, dar, ajuns la uşa seminarului, m-am răzgândit şi am rămas în picioare, aşteptând să văd cum procedează cu cel care venea după mine. Eu fusesem primul şi am crezut că studenţii sunt chemaţi la examen în ordine alfabetică. Spre surpriza mea, Profesorul n-a continuat să cheme după alfabet, ci după mine a venit la rând un coleg, mai în vârstă decât mine, al cărui nume începea cu litera P. La întrebarea lui Nae Ionescu — pe care de asemenea n-o mai ţin minte — colegul P. a răspuns foarte doct, citând filozofi şi oameni de ştiinţă, pe care-i ştia pe dinafară. Profesorul l-a ascultat atent un timp oarecare, apoi l-a întrerupt, întrebându-l:

— Şi D-ta ce crezi? — întrebare la care P. n-a putut sau n-a vrut să răspundă.

— Domnule P., a continuat Profesorul, D-ta eşti „tobă de carte", dar lucrurile astea le ştiam şi eu, de aceea pe mine m-ar fi interesat mai mult ce gândeşti D-ta. Ai văzut pe cel dinaintea D-tale: eu sunt sigur că nu ştie cât ştii D-ta, dar gândeşte personal, şi asta e prima condiţie pentru cine vrea să facă filozofie! Şi cu asta s-a terminat examenul şi pentru P., care de-atunci n-a mai dat pe la cursurile lui Nae Ionescu. În schimb eu n-am pierdut nici o oră de curs şi nici una de seminar; nici o conferinţă nu mi-a scăpat neascultată, nici un articol necitit.

Ani de zile am adunat articolele din „Cuvântul", cu gândul de-a le avea la îndemână şi a propune, cândva, mai târziu, Profesorului să le publice în volum. Acelaşi gând l-a avut, se vede, şi Mircea Eliade, din iniţiativa şi sub îngrijirea căruia a apărut apoi volumul *Roza vânturilor.* Din colecţia mea, care se va fi pierdut în ţară, am salvat întâmplător câteva articole, dintre care unele au intrat în compoziţia volumaşului *Îndreptar ortodox,* realizat abia în refugiu.

O altă problemă care mi s-a pus destul de repede a fost aceea a îngrijirii cursurilor Profesorului. Acestea erau editate de mai mulţi ani de un stenograf de la Senat, care reproducea prelegerile cuvânt cu cuvânt, aşa cum vorbea Profesorul. Ceea ce m-a deranjat din primul moment a fost punctuaţia complet arbitrară pe care o introdusese stenograful. I-am atras atenţia Profesorului asupra acestui aspect al cursurilor, ştiind că şi el era sensibil în această privinţă (îi citisem articolul celebru despre „Virgulă!"), propunându-i să mă îngrijesc eu de acest lucru, ceea ce Profesorul a acceptat imediat, cu vădită satisfacţie. L-am întrebat, fireşte, dacă vrea să vadă prelegerile după ce le voi fi pus eu „la punct". Mi-a răspuns că nu e nevoie.

Stenograful îmi preda deci de la oră la oră textul fiecărei prelegeri, pe care eu i-l restituiam „corectat" în ora următoare. Zic „corectat", pentru că, o dată pornit la lucru, am constatat că anumite întorsături de frază, de mare efect în vorbire, deveneau supărătoare în scris. Am luat atunci mai multe texte publicate de el şi am văzut că în scrisul propriu-zis al Profesorului lipseau întorsăturile de efect din prelegeri. M-am hotărât deci să le elimin şi din cursuri, evident: în măsura în care stilul vorbit o permitea, adică fără a schimba esenţial caracterul prelegerii vorbite liber.

O altă inovaţie a fost introducerea paragrafelor numerotate în text şi a subtitlurilor corespunzătoare din fruntea fiecărei prelegeri, precum şi a unui titlu general pentru întreaga prelegere, cu scopul de-a înlesni studenţilor înţelegerea materiei respective.

După ce-a văzut prima fasciculă litografiată, l-am întrebat dacă are vreo observaţie sau vreo dorinţă. „Nu; e bine cum ai procedat D-ta!" A doua şi ultima dată când a mai fost vorba de felul cum îngrijesc eu apariţia cursurilor, Profesorul s-a referit la subtitlul „Panlogismul hegelian" din *Istoria Metafizicii,* întrebându-mă deodată: ce înţeleg prin „panlogism". La răspunsul meu, a dat uşor din cap în semn de aprobare. Acesta a fost al doilea examen *sui generis* al meu la Nae Ionescu, înainte de examenul de licenţă cu lucrarea, propusă de el: „Presupoziţiile metafizice ale judecăţii de predicaţie".

După moartea lui în 1940, un grup de prieteni şi elevi au constituit, la Bucureşti, un comitet de editare a operelor lui Nae Ionescu. Primele volume, dintre care numai pe unul l-am văzut, dacă nu mă-nşel, la Ghiţă Racoveanu, au fost câteva — cel puţin două — din cursurile îngrijite de mine. După cum am aflat de la C.N., cu ocazia unei vizite la Berlin, Comitetul, în frunte cu regretatul Mircea Vulcănescu, a renunţat la paragrafele şi subtitlurile introduse de mine. Unul din aceste volume se încheie cu o postfaţă a mea, pe care mi-a cerut-o C.N., la dorinţa Comitetului editorial. În ea am dat câteva lămuriri tehnice în legătură cu editarea cursurilor şi, dacă-mi aduc bine aminte, mai ales cu privire la punctuaţia lor.

Când am plecat în străinătate, în ianuarie 1931, i-am făcut o vizită de rămas-bun acasă. La despărţire, mi-a oferit o sumă de lei, destul de importantă pentru buzunarul meu studenţesc, rugându-mă s-o accept ca un mic ajutor pentru primele nevoi în Germania, pentru că ea reprezintă echivalentul miei de lei pe care o primise el de la fostul lui profesor, P.P. Negulescu, atunci când a plecat la studii, tot în Germania (1913).

— Mia aceea a fost cu noroc; am mai dat-o şi altora în amintirea generosului gest al lui P.P. Negulescu, ţi-o dau şi D-tale şi-ţi urez drum bun şi succes la studii!

În august 1933 m-am întors în țară, pentru a mă îngriji de publicarea *Criticii rațiunii practice,* pe care o tradusesem între timp împreună cu fostul coleg de studii Raoul Vișan, el făcând traducerea brută, iar eu confruntând-o din nou cu originalul și dându-i forma definitivă (pe care, în treacăt fie zis, astăzi n-o mai consider definitivă!). După cum se știe, în fruntea volumului respectiv se află o introducere a lui Nae Ionescu în etica lui Kant și o notiță biografică a lui C. Rădulescu-Motru despre marele filozof german. Volumul a apărut în colecția de etică și politică a Institutului Social Român, condus de Dimitrie Gusti.

Cum am ajuns eu la acest *teamwork*, cum s-ar spune astăzi, între acești trei profesori, care de la un timp nu se mai înțelegeau și nu mai colaborau? Raporturile încordate dintre ei erau cunoscute studenților și mulți regretau această situație, dar nimeni n-o putea schimba. Având *Critica rațiunii practice* gata de tipar, mi-am propus să cer fiecăruia o contribuție la apariția cărții, fără să știe unul de altul. Felul contribuției l-am fixat tot eu, fără să mă consult în prealabil cu vreunul din ei. Lui Gusti, cu toate că era profesor de etică, i-am cerut să plătească tiparul, pentru că în procurarea de fonduri se pricepea mai bine decât în știință; introducerea în morala kantiană am cerut-o lui Nae Ionescu, care, cu toate că nici lui nu-i lipsea abilitatea de-a organiza subvenții, era un gânditor autentic; lui Rădulescu-Motru, la care țineam nu numai pentru știința lui onestă și fără pompă, dar și datorită omeniei lui, i-a rămas, în planul meu, să scrie despre omul Kant.

Mare le-a fost surpriza când, la apariția cărții, s-au văzut alături, fără voia lor! Cearta dintre ei, în special dintre Nae Ionescu și Rădulescu-Motru, își atinsese apogeul în afirmația acestuia că Nae Ionescu s-a întors din Germania fără doctorat, că examenul de docență depus la București s-a întemeiat deci pe o presupoziție falsă și că, prin urmare, nici numirea la universitate nu mai poate fi considerată juridic valabilă. În consecință, se impunea reexaminarea cazului de către o comisie specială a Facultății. Decanul era pe atunci Dimitrie Gusti, care împărtășea reproșul curent ce se făcea lui Nae Ionescu că nu publicase nici o lucrare „științifică" propriu-zisă!

În această situație, Nae Ionescu a recurs la o mică stratagemă. Într-o zi, înainte de-a intra la curs, văd că scoate din geantă o coală mare de hârtie rulată, pe care începe s-o întindă pe biroul din cancelarie, întrebându-mă: — Ai văzut vreodată o diplomă de doctorat? — Nu! — Atunci vezi și D-ta cum arată o diplomă de doctorat din Germania! Am privit-o îndelung, citind-o de sus până jos: diploma de doctorat obținută de el la München!

Se înțelege că la prima ocazie când l-am văzut pe Gusti, i-am povestit cât de impresionat am fost văzând pentru prima dată o diplomă de doctorat din străinătate. — De unde, a cui? — A colegului Dv. Nae Ionescu! — Cum, și-a dat într-adevăr doctoratul? — Altfel cum i-ar fi eliberat universitatea din München diploma? —Ai citit-o? — Da! — În ce limbă? — Latină! — Atunci Motru a fost greșit informat! — Nu mai încape nici o îndoială! Cu acest episod s-a încheiat conflictul, din fericire — nu pentru Nae Ionescu, care n-ar fi avut de ce să se teamă în fața unei comisii, ci pentru fostul lui profesor Rădulescu-Motru, care, om de totală bună-credință, se lăsase indus în eroare de vreun adversar intrigant al lui Nae Ionescu.

„Prodomos", nr. 10/1970

Ionescu inițiatorul

Nu filozof „de meserie", agățat de cine știe ce chestiuni tehnice, fie ele cât de cuprinzătoare; ci om, stând critic în fața existenței și căutându-și locul de împăcare cu sine însuși.

Nae Ionescu despre Kant

Încercând să prind, într-un singur cuvânt, ce înseamnează Nae Ionescu în lumea rosturilor lui, ce rânduială i s-a dat și cum și-o îndeplinește, nu am putut spune mai cuprinzător decât INIȚIATORUL: cercetător de începuturi, deschizător de orizonturi, îndrumător. Ca Socrates în istoria cugetului european, ca Titu Maiorescu la noi.

Om de o întinsă și temeinică cultură, în cele mai variate domenii: filozofie și teologie, matematici și științe pozitive, artă și literatură; suflet de o bogată plinătate lăuntrică: cu nevoia ori-

zonturilor cuprinzătoare, cu un uimitor simţ al adâncimilor şi al marilor rezonanţe spirituale, cu un foarte fin simţ al esenţialului; minte de o strânsă, neşovăitoare şi necruţătoare disciplină; cu vaste posibilităţi de legare a lucrurilor. În rânduiala lor eternă, ca şi în mersul lor istoric, cu nepreţuitul dar de-a spune mult în cuvinte puţine, într-un stil cu totul personal — Nae Ionescu nu e, în cugetarea sa, un sec potrivitor de idei, sau un meditativ filozofic liric, şi nici, în scrisul său, un compilator de cărţi. Ci, în cel mai propriu înţeles al cuvântului, un cercetător filosofic.

Orientat precis în domeniile în care lucrează, informat întotdeauna direct de la izvoarele prime — ceea ce îl scuteşte să fie „la curent" cu lucrările „despre" — el îşi îndreaptă gândul, de o rară puritate de pătrundere, nu spre probleme abstracte şi artificiale, ci spre lucruri concrete şi fireşti, reducându-le, spre a le înţelege principiul, la schemele lor fundamentale, la temeiurile şi începuturile lor prime. În orice domeniu îşi poartă gândul cercetător — în lumea cugetului omenesc (logică, teoria cunoştinţei), în domeniul faptelor omeneşti (istorie, politică, filosofia culturii) sau în câmpul întâmplărilor lumii (metafizică), Nae Ionescu îşi pune întotdeauna problemele din nou şi de la început. În studiile filosofice, în articolele politice ca şi în lecţiile de la Universitate.

De aci vine caracterul oarecum popular, în înţelesul de simplu şi elementar, al prelegerilor sale, chiar când tratează problemele cele mai grele şi mai aride — însuşire pe care n-a avut-o la noi decât Maiorescu, de care totuşi Nae Ionescu se deosebeşte printr-o ţinută mai naturală, mai puţin studiată (care îşi are şi ea, e drept, uneori neajunsurile ei). Aşa se lămureşte că lucrurile spuse de Nae Ionescu se impun întotdeauna cu forţa adevărurilor elementare, de bun simţ şi prind, rodesc în spiritele ascultătorilor săi. (E adevărat că uneori dau roade — greşite, nedorite — dar care semănător seamănă numai în pământ bun?) Aşa se explică faptul că, de la Titu Maiorescu, el e singurul dascăl de filosofie care a făcut şcoală.

Câte idei n-a pus în circulaţie Nae Ionescu, luminând atâtea lucruri centrale pentru vremea noastră şi pentru noi, românii? În politică, domeniu în care s-a exercitat, mai ales în ultima vreme, ochiul său cercetător (problema monarhiei, a partidelor politice, a statului etc.), în învăţământ (organizarea liceului şi Universităţii), în logică (problema analogiei, a judecăţii, a logicii însăşi ca ştiinţă), în istoria filosofiei — despre Descartes a spus încă din 1924 („Ideea Europeană") lucruri pe care eu le-am ascultat în 1931 la un filosof de proporţiile lui Heidegger — în filosofia culturii şi istoria metafizicii, în definiţia filosofiei însăşi ş.a.m.d. Lucruri care au adus în cugetarea românească o înviorare, o viaţă nouă, o frământare şi o desţelenire a minţilor care, până acum, se găseşte, e drept, încă în prima fază, vagă, neorganizată, primejdioasă chiar prin victimele pe care le face în tineret, dar, pentru viitor, nu mai puţin rodnică.

Ca să avem însă acel viitor, Nae Ionescu ne rămâne dator cu un singur lucru: *Răstălmăcirea critică cu Descartes*, făgăduită în 1924 („România Jună — Cartea semicentenarului"), în care cugetul filosofic românesc îşi va lămuri punctele de plecare proprii. Titu Maiorescu, prin activitatea lui şi a elevilor care l-au continuat, a format acest cuget; Nae Ionescu are datoria să-i dea de lucru.

„Credinţa", Anul III, nr. 359, 10 februarie 1935

Îndreptarul nostru

Cea mai mare parte a articolelor culegerii de faţă au apărut în ziarul „Cuvântul" în anii 1926-1933 şi acestea au fost reproduse — cu îndreptările impuse de gramatică şi sens — din volumul *Roza vânturilor* (Bucureşti, 1937). Primele două articole, publicate aici, pentru întâia oară în volum, sub titlul comun „În loc de prefaţă", au apărut în 1938 tot în „Cuvântul" şi au fost reproduse după „tăieturi" din arhiva editorului. Pentru primul îmi lipseşte data exactă a apariţiei, care cade, sigur, la începutul anului, probabil în februarie. Pentru celelalte texte am indicat în note locul şi data apariţiei, precum şi izvorul imediat din care provin.

Cu excepţia primelor două articole, care lămuresc chestiuni generale de metodă, toate celelalte tratează probleme religioase şi bisericeşti. În „Introducere" am grupat o serie de texte care privesc raportul preliminar dintre „ştiinţă şi religie", raţiune şi credinţă, cunoaşterea intelectuală şi trăirea religioasă. Ultimul text din acest capitol delimitează, cu precizie clasică, domeniul moral de cel religios, atât de uşor de confundat pentru omul „modern".

Corpul propriu-zis al volumului l-am împărţit în două grupe de texte, fiecare cu subîmpărţirile ei, a căror raţiune e uşor de înţeles. În cadrul fiecărui capitol am respectat, pe cât posibil, ordinea cronologică de apariţie a textelor, cu toate că această ordine nu trădează nimic sigur asupra genezei ideilor respective în mintea gânditorului nostru.

Gruparea sistematică a textelor mi s-a părut posibilă şi necesară: posibilă din punctul de vedere al autorului; necesară în interesul cititorului.

Nae Ionescu, ca şi Titu Maiorescu, deşi profesor de filosofie, n-a fost un gânditor de catedră, ci unul militant. El nu şi-a expus niciodată în întregime sistemul de gândire şi numai rareori şi-a explicat metoda de lucru. N-a avut nici timpul necesar — Nae Ionescu a plecat dintre noi la 50 de ani neîmpliniţi — dar nici n-a ţinut s-o facă. Gândul reprezenta pentru el nu un obiect mort de muzeu sau de expoziţie — în cadrul unei cărţi — ci element viu, armă de luptă, început de faptă. Cunoştinţa nu rămânea la el un bun câştigat, oarecum static şi decorativ, ci cobora dinamic în viaţă şi genera atitudini, gesturi, acţiuni. De aceea Nae Ionescu n-a vorbit decât atunci când i s-a cerut sau a fost provocat — provocat de oameni şi mai ales de evenimente — şi n-a spus mai mult decât trebuia să spună, în acel moment, pentru lămurirea problemei în discuţie. Chiar cursurile de la Universitate erau departe de a fi numai expunerea sistematică a unei discipline filosofice — logica, teoria cunoştinţei, istoria metafizicii etc. — ci aveau totdeauna un caracter de vie actualitate. Nici aici Nae Ionescu nu spunea şi n-a spus tot ce-a avut de spus.

Cu toate că nu şi-a expus sistemul de gândire, Nae Ionescu poseda un asemenea sistem, pe care-l completa necontenit şi din care-şi alimenta, totdeauna nou şi captivant, cursurile universitare, conferinţele publice şi scrisul cotidian. Socotesc că a venit timpul să încercăm a reconstitui acest sistem, în primul rând prin ediţii critice în cadrul operei lui scrise. Culegerea de faţă reprezintă o asemenea încercare.

Pentru cursurile universitare — între anii 1928 şi 1937, acestea au apărut steno- şi litografiate sub îngrijirea mea — lucrul acesta a fost început în 1941, de către „Comitetul pentru tipărirea operei lui

Nae Ionescu", care a publicat, după cursurile editate de mine, trei volume. Tot prin anii 1941 am sugerat unui fost colaborator al lui Nae Ionescu de la „Cuvântul" să noteze, cât poate de exact, „convorbirile" acestuia, la care fusese şi el de faţă, în care neuitatul maestru rostise cuvinte vrednice de reţinut. (În prefaţa manuscrisului ce mi-a prezentat prin 1942, autorul de care e vorba menţiona acest amănunt.) În ultimul timp (1956), au apărut, în presa din exil, câteva din acele însemnări.

Al doilea motiv pentru care am crezut că e bine să grupez textele de faţă într-o ordine sistematică e de natură, aş zice, pedagogică. Publicul mare, căruia i se adresează în primul rând acest volumaş, va asimila ideile şi felul nae-ionescian de a privi lucrurile mai uşor în ordine sistematică decât în cea cronologică.

Pentru a uşura şi mai mult lectura şi studiul acestor texte, am socotit util să adnotez, cu explicaţii suplimentare, unele pasagii mai grele, aluzii de actualitate, autori mai puţin cunoscuţi etc. Din aceleaşi motive am introdus în text steluţele şi parantezele dreptunghiulare, alături de cele rotunde, care sunt ale autorului.

În cele câteva comentarii sumare asupra unor aspecte speciale ale filosofiei lui Nae Ionescu am vrut să indic, pe de o parte, sursele probabile de inspiraţie, iar pe de alta conexul ei cu evoluţia cugetării ştiinţifice contemporane, pe care filosoful român a anticipat-o, nu o singură dată, în liniile ei esenţiale. Dimpotrivă, între filosofia dominantă a vremii noastre, existenţialismul ateu şi nihilist, şi esenţialismul organologic şi profund creştin al lui Nae Ionescu nu există nici o afinitate de structură. După el, omul nu e o simplă existenţă trecătoare, o imanenţă raţională, un joc atomic inteligent, o aventură întâmplătoare a evoluţiei cosmice, ci o esenţă permanentă, a cărei caracteristică fundamentală e raportul cu transcendenţa şi eternitatea, într-un cuvânt: cu Dumnezeu; o existenţă care, în esenţa ei, provine de Dincolo şi este aici, pentru că va fi Dincolo — indiferent dacă, conştient, omul acceptă sau nu acest sistem de coordonare şi localizare teologică şi teonomică, adică: în raport cu singurul punct stabil şi absolut din cuprinsul întregii existenţe văzute şi nevăzute: Dumnezeu. Iar Dumnezeu nu e, pentru Nae Ionescu, divinitatea anonimă a filosofului theist sau deist, ci Tatăl nostru şi al Mântuitorului nostru Iisus Christos, care „s-a întrupat dela Duhul Sfânt şi din Maria Fecioara, şi s-a făcut om".

Din punct de vedere religios, textele acestei ediţii constituie cel mai bun *îndreptar* — termenul provine din vocabularul nae-ionescian — pe care ni-l putem dori noi, românii ortodocşi. Îl recomand nu numai puţinilor noştri P.S. Episcopi şi C. preoţi, ca un ajutor omiletic, dar şi marei mase de credincioşi — şi chiar necredincioşilor! — de toate categoriile sociale şi de toate vârstele, îl recomand mai cu seamă părinţilor cu copii de educat — ca un mijloc sigur de orientare în mediile atât de diverse din punct de vedere naţional şi confesional, în care ne găsim împrăştiaţi pe faţa pământului. Ştiu că nu toate textele vor fi deopotrivă de accesibile, dar şi cel mai neînvăţat dintre noi va găsi pagini pe înţelesul lui, în special în prima parte: Mântuitorul. Pentru toţi însă, cărturari şi mai puţin cărturari, *Îndreptarul ortodox* vrea să fie, în intenţia — şi nu mai puţin în speranţa — editorului, o rază de lumină din cerul României noastre. Primiţi-o, iubiţi compatrioţi şi fraţi de refugiu, şi daţi-o mai departe: lumină din lumină, învăţătură adevărată din învăţătură adevărată... Căci Nae Ionescu reprezintă una din culmile gândului românesc, şi va fi cândva mândria naţiei noastre de a fi dat un asemenea om. Exilul trebuie să şi-l însuşească profund şi integral, pentru că el este cu noi şi suferă alături de noi.

Prefaţă la vol. *Îndreptar ortodox,* de Nae Ionescu
Frăţia ortodoxă, Wiesbaden, 1957

N. BAGDASAR

Nae Ionescu şi C. Antoniade

Expunerea pe care am făcut-o până aici nu ar fi însă completă dacă n-am mai adăuga alţi câţiva gânditori care merită să fie înregistraţi. Cel dintâi care merită să fie pomenit e Nae Ionescu. Născut la Brăila, în anul 1888,[1] Nae Ionescu, după ce termină liceul în oraşul natal, urmează Filosofia la Universitatea din Bucureşti, apoi pleacă în Germania, unde rămâne mai mulţi ani. Întors în 1919 în ţară, el este numit mai întâi asistent, apoi conferenţiar şi în cele din urmă făcut profesor la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti, străbătând astfel toată ierarhia universitară. Nae Ionescu şi-a risipit o bună parte din energia lui şi din inteligenţa lui fosforescentă în articole de revistă şi de ziar, neajungând însă să-şi concentreze ideile într-o lucrare de lungă respiraţie. Înzestrat cu o pătrunzătoare putere de analiză şi cu un spirit dialectic dintre cele mai vii, dispunând de bogate resurse stilistice şi punând probleme care răspundeau nevoilor spirituale ale vremii lui, Nae Ionescu a fost o personalitate vie, care deştepta interes pentru probleme şi îndemna pe elevii săi la cugetare proprie. Adversar al formelor rigide de cugetare, reprezentant al unei filosofii a vieţii şi a trăirii problemelor filosofice, dispreţuind tendinţele spre sistem, care după el înseamnă moartea gândirii, acceptând iraţionalul cunoaşterii cât şi al existenţei, pledând pentru o întoarcere la o ortodoxie activă şi militantă, Nae Ionescu îmbrăţişa cu viziune filosofică domenii variate, de la abstracte şi uscate probleme de logică până la adânci probleme religioase, de la actuale probleme de filosofia culturii, la semnificative probleme de filosofie politică.[2] Alături de alţi gânditori români, el era adversar al pozitivismului, adică al acelei doctrine filosofice care nu mai vede nimic dincolo de fapte şi de raporturile lor legale şi a pus accentul pe tendinţele metafizice, ajutând tinerimea universitară să participe la marile probleme filosofice [3]. Îndeosebi filosofia religiei a căpătat prin el un impuls dintre cele mai puternice.

Firul vieţii lui Nae Ionescu s-a rupt însă la o vârstă când omul poate desfăşura, mai ales în filosofie, cea mai fecundă activitate. Discipolii lui au hotărât să-i adune studiile şi articolele şi să le publice, făcându-le astfel accesibile publicului cititor. E cel mai frumos omagiu de recunoştinţă ce i s-ar putea aduce[4].

fragment din vol. *Scrieri*, Ed. Eminescu, 1988, ediţie îngrijită, note şi introducere de Gh. Vlăduţescu

Note

[1] Moare în anul 1940 (n. ed.)

[2] Limitându-se la semnalarea dominantelor filosofiei lui Nae Ionescu (activitatea politică nocivă nu i-o analizează), N. Bagdasar o făcea din două motive, sau, oricum, din două principale. Cel dintâi era acela al absenţei operei, scrierile filosofice (cursuri universitare) ale lui Nae Ionescu fiind publicate de foşti elevi ai săi după ce această *Istorie a filosofiei româneşti* fusese redactată şi tipărită. Al doilea, mai puternic, venea din inaderenţa, chiar opoziţia, lui Bagdasar la o filosofie „a vieţii şi a trăirii problemelor filosofice" şi a iraţionalului. „Raţiunea, minunatul instrument de care s-a servit totdeauna cultura europeană, şi noţiunile clare şi distincte sunt jertfite, pentru ca în locul lor să se instaleze afectivitatea cu tendinţele ei vagi şi obscure", scrisese cu câţiva ani în urmă Bagdasar. Substituită raţiunii, „această trăire a vieţii" nu duce însă, „cum se crede, la spiritualizarea vieţii în genere, ci la degradarea ei, căci sufletul se alege din această filosofie tocmai cu pierderea «cuprinsului său obiectiv»" (*Din problemele culturii europene*, în volumul de faţă, p. 395). Filozof raţionalist, N. Bagdasar se împotrivea oricărei încercări de-a nega sau numai limita rolul şi importanţa raţiunii în reconstrucţia teoretică şi practică a lumii. Până şi iraţionalul („bine înţeles, un iraţional provizoriu" pe care, adică, raţiunea „nu a reuşit încă să-l pătrundă, dar pe care în cele din urmă, va reuşi să şi-l supună puterii ei eficace"), până şi absurdul („absurdul însuşi noi îl cunoaştem ca atare cu ajutorul şi pe baza principiilor logice") reconfirmă universalitatea raţiunii. „Numai într-un singur caz, principiile logice s-ar arăta ineficace: când ne-am hotărî să renunţăm la orice cunoaştere, când am suspenda orice activitate a gândirii". Însă cazul este „ipotetic" şi, oricum, „n-ar dovedi nimic" (*Teoria cunoştinţei,* 1941, p. 68, 76-77). Iraţionalismul, aşadar, nu e în măsură să fie nici chiar filosofie a iraţionalului, căzând din condiţia filozofiei autentice tocmai prin ceea ce contestă şi pentru a contesta raţiunea şi, o dată cu ea, exerciţiile acesteia, acelea care au dat şi vor da sens omului. Căci, „acestei credinţe raţionaliste (cunoştinţa universal valabilă izvorăşte din gândire) de care au fost stăpâniţi oamenii de ştiinţă, se datoresc

progresele de-a dreptul uimitoare pe care le-au făcut ştiinţele pozitive în timpurile moderne". Iar filozofia, ca iubire de-nţelepciune, este raţională sau riscă pierderea de sine: „Filosofia are nevoie de forme categoriale, are nevoie de noţiuni; ... ea nu se poate dispensa de ele. Ea există sau cade cu aceste forme... Filosofia este filosofie în măsura în care lucrează cu exprimabil şi predicabil care au măcar pretenţia la veracitate." (*Teoria cunoştinţei,* 1941, p. 78; 1944, p. 456-457). Indirectă, prin aceasta, replica lui Bagdasar pierdea din forţă, dar, oricum, era complementară altora din epocă, mai deschis şi mai aplicat polemice. În numele „filosofiei ştiinţifice" (ştiinţifică „nu pentru că se confundă cu ştiinţa"), C. Rădulescu-Motru, bunăoară, prevenea cu luciditate asupra laturii „primejdioase" a ofensivei filosofilor „anti-ştiinţifici", care „pentru a-şi întări argumentele" recurgeau la ideea „etnicului românesc", în prealabil răstălmăcită, ca „bază" a „infailibilităţii metodei mistice în filosofie". Aici şi de aici, şi „latura primejdioasă a ofensivei", căci, mai înainte de toate, este profund falsificatoare punerea „sufletului românesc" „în adversitate" cu spiritul ştiinţific în genere". Apoi, „ofensiva contra filosofiei ştiinţifice" este primejdioasă în ordinea unei, aşa-zicând, pedagogii sociale, deturnând tineretul, mai cu seamă, de la rosturile sale autentice. Or „noi avem o absolută nevoie de răspândirea spiritului ştiinţific în mijlocul tineretului... Secolul în care trăim trebuie să sfârşească dând neamului nostru o educaţie în spirit ştiinţific". Dar în locul acesteia, „filosofii anti-ştiinţifici" ce vin cu proiectul unei „filosofii ca un joc al imaginaţiei, iar nu ca un produs obişnuit al raţiunii. Să ne pună direct în faţa misterului, nu după lungi ocoluri şi ţinuţi de mână, să ne trezim în logica aridă a abstracţiei. «Eu, într-o noapte, printr-o străfulgerare de imagini, am ajuns să-mi construiesc sistemul filosofic», îmi mărturisea odată Nae Ionescu. «Ca şi Pascal, ca şi mulţi alţi mistici, n-am nevoie de verificare. Aşa văd; aşa trebuie să fie.» Orice discuţie este în zadar, după Nae Ionescu." (*Ofensiva contra spiritului ştiinţific*, în „Revista Fundaţiilor Regale", an X, iulie 1943, nr. 7, p. 123 şi urm.) (n. ed.)

[3] „Viaţa este faptul primar privit ca un ce organic, direcţiunea ei fiind destinul. La curs, filosoful ar fi vorbit despre creştinism şi iudaism, despre Renaştere (pare-se) şi despre Reformă, ar fi amintit de Origen. Izvoarele acestui program se ghicesc uşor. Metoda de-a gândi în libertate, trecând fără temere printre contradicţii, este a şcoalei de înţelepciune de la Darmstatt, adică a lui Keyserling. Neliniştea, tragicul vieţii, iraţionalismul vin de la Kierkegaard, de la Martin Heidegger şi de la Şestov. Noţiunea de destin a devenit banală prin Spengler şi Keyserling. E foarte probabilă şi înrâurirea lui Dilthey..." „El vorbeşte, fără nici un sistem în vedere, în scopul de-a produce în ascultător neliniştea metafizică, urmărind să provoace înaintea oricărei organizaţiuni filosofice trăirea problemelor,

experienţa, aventura." ... „Nae Ionescu nu construia un sistem, ci propaga o acţiune, al cărei program rămânea mereu în alb. Din teoria «trăirii», el scoate invitaţia la «aventură»..." (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, 1982, p. 953). Să se mai vadă: N. Gogoneaţă, *Trăirismul*, în *Istoria filosofiei româneşti*, II; Gh. Al. Cazan, *Filosofia trăirii*, în *Istoria filosofiei româneşti* (n. ed.)

[4] „Comitetul pentru tipărirea operei lui Nae Ionescu" va îngriji apariţia, în epocă, a cursurilor sale: *Istoria logicii* (1941), *Metafizica*, I, 1942, II (1944), *Logica* (1943). În 1937 îi fusese editată o parte din publicistică sub titlul *Roza vânturilor*, Postfaţă de Mircea Eliade (n. ed.)

VASILE BĂNCILĂ

Nae Ionescu

La 15 martie 1940, a murit profesorul Nae Ionescu, înainte de-a fi împlinit vârsta de cincizeci de ani.

Moartea lui, neaşteptată şi neverosimilă, pune încă o dată problema dacă noi, românii, avem îndeajuns parte de oamenii excepţional dotaţi, pe care ni-i dăruieşte naţia noastră. El vine să se adauge la acea serie de bărbaţi ajunşi în plină putere de creaţie, dar dispăruţi înainte de a-şi fi împlinit opera: Lambrior, Bogrea, Pârvan, Vâlsan, Matei Nicolau... pentru a nu vorbi de seria încă şi mai lungă a poeţilor, romancierilor, nuveliştilor, seceraţi în pragul vieţii creatoare sau în prestigioasă maturitate.

Afară de aceasta, cu dispariţia lui Nae Ionescu se pune capăt uneia din cele mai originale, mai interesante şi mai patetice existenţe din istoria intelectualităţii româneşti. Căci regretatul profesor şi ziarist, profesor de vocaţie şi ziarist de rasă, a avut sentimentul marei aventuri şi resursele de toate felurile pentru a o servi într-un chip impresionant. Într-o societate în care cei mai mulţi trăiesc cvasivegetativ, pe linii mai mult etnografice şi mai mult biologice, sau în care se trăieşte mica şi banala aventură exasperată a arivismului de toate nuanţele sau mai degrabă fără nuanţe, Nae Ionescu aducea setea interioară şi nobilă a aventurii dramatice, organice, cu implicaţii metafizice, cu strălucire artistică şi cu coerenţă religioasă. Poate numai un Panait Istrati, brăileanul cu care are şi alte note comune dar mai multe diferenţiale, a mai adus în peisagiul vieţii noastre spirituale această tulburătoare pasiune de aventură majoră, pe deasupra conformismelor, pe deasupra oboselilor, pe deasupra misticii caftanului. Născut într-o societate care păstrează încă, în parte şi în adânc, structura patriarhală, după care omul nu-şi construieşte singur viaţa, Nae Ionescu a dat conaţionalilor săi exemplul unei vieţi de mare îndrăzneală şi de stil personal. Iar celor care îl înlocuiesc pe Dumnezeu, morala, familia, prietenia şi chiar neamul cu rangul

social le-a dat un exemplu de cerbicie dusă până la martiraj, pe care din nefericire aceştia nici nu-l pot pricepe.

De altfel, un astfel de om este greu de înţeles şi, pentru cei ce nu l-au cunoscut foarte de aproape, trebuie să aştepte să-l cunoască foarte de departe pentru a înţelege ceva din autenticitatea şi semnificaţia lui. Când timpul, care este cel mai bun silogism, va aduce sporul lui de înţelegere, se va lămuri mai uşor figura spirituală a unui astfel de singular trecător prin strania şi sacra scenă a vieţii. Până atunci, noi trebuie să ne mulţumim cu mult mai puţin.

Această greutate de a-l înţelege vine mai cu seamă din varietatea resurselor lui spirituale şi de viaţă. Având o inteligenţă ce constituia o permanentă surpriză şi care în viaţă a fost însuşirea care i s-a apreciat cel mai mult, fiind ridicată la nivelul de „faculté maîtresse"; având un puternic sentiment al eului propriu, a cărui tărie era însă interiorizată până la maximum şi cel mai adesea învăluită chiar în fluidităţi domoale şi într-o surdină sau transfigurare, care uneori mergea până la umilinţă creştină; având, dacă nu un optimism net, dar — o mare credinţă în posibilităţile viitorului, credinţă care ţinea de temperamentul lui — era firesc, era fatal să aibă o carieră spirituală şi să deseneze o traiectorie ca acelea pe care le-a reprezentat timp de două decenii.

Dar resursele şi înclinaţiile lui nu se opresc aici. Ca la toţi oamenii de excepţie, ele se afirmă şi se diversifică într-un complex de antinomii, al căror joc tainic şi număr covârşitor au constituit potenţialul său de viaţă. Putere logică, dialectică, şi totuşi un anume lirism de fond; filiaţii şi vizări metafizice, şi totuşi apreciind viaţa de societate; un oarecare dogmatism de ultime rezerve, de mari certitudini, şi totuşi un relativism de o rară capacitate de mlădiere; tenacitate şi subtilitate sau intransigenţă şi abilitate tactică; îndrăzneală neobişnuită şi modestie dusă uneori până la un tulburător anonimat; păgânism şi ascetism, ceva de om de Renaştere şi totuşi ceva de cruciat; om de societate, uneori chiar de viaţă mondenă, şi totuşi simţind o singurătate ultimă, pe care credem că a încercat-o la răstimpuri; optimism şi totuşi o bună dispoziţie care câteodată se hrănea din melancolii; preocupat de viitor şi totuşi istoricist în chip organic şi deliberat; universal ca om, fiind interesant şi sugerând adesea simpatii chiar în taberele cele mai adverse, şi totuşi autohtonizant; ceva nefixat, de „neglijenţă"

care e a vieţii însăşi şi de formulă veşnic deschisă, şi totuşi posedând anume stele polare; degajare, dacă nu dispreţ pentru erudiţie, şi totuşi având o informaţie pătrunzătoare mai în toate domeniile; simţul momentului, dar nu „impresionist"; liric, dar contra oricărui melodramatism şi „schwärmerei"; istoricist dar nu evoluţionist; iubitor al preciziei, al faptului conturat şi just depistat, şi totuşi antipozitivist; om de teorie, artist, şi totuşi având bucuria şi aptitudinea organizării, a gospodăriei... iată numai o parte din aspectele, coardele şi ecourile acestei personalităţi. Desigur, unele din aceste antinomii se pot reduce la unitate, altele îşi condiţionează reciproc termenii şi toate s-ar putea ierarhiza până la un punct. Dar enigma rămâne, şi aceasta era Nae Ionescu. Atâtea forţe diferite, unele contradictorii, nu formau o unitate existenţială atât de organică şi de strâns structurată, dar în acelaşi timp suplă şi degajată, decât prin arta de viaţă a purtătorului lor. Sunt oameni complicaţi, adeseori supărător de complicaţi, dar fără a fi deloc complecşi. Şi oricât ar părea de ciudat, sunt uneori chiar oameni complecşi fără a fi complicaţi. Nae Ionescu era însă şi una şi alta. Şi aici e una din pricinile aerului şi haloului de mister şi de excelare ca exemplar uman care au caracterizat apariţia şi istoria lui. S-a abuzat de o vorbă celebră, spunându-se despre prea mulţi că şi-au pus talentul în operă şi geniul în viaţă. Afirmaţia aceasta e însă foarte potrivită pentru Nae Ionescu. Ce e mai însemnat într-un suflet se arată la unii oameni în opera lor; la alţii, în viaţa lor — nu e la toţi la fel. Şi mai sunt oameni la care opera însăşi face parte din viaţa lor cu acelaşi titlu ca alte manifestări ale acestuia. Pentru profesorul nostru, un prieten, o discuţie cu oarecine, o luptă, un articol, o prelegere erau la fel de însemnate. Ceea ce-l interesa era viaţa integrală, ca supremă aventură adusă ofrandă creşterii vieţii generale, şi nu se selecţiona pe el însuşi, ceea ce implică întotdeauna oarecare artificialitate, pentru a se manifesta într-un anume fel, cum nu era în ansamblu. A primi un cunoscut, a aşeza cărţile în rafturile unei biblioteci, a face ordine la un „oficiu de librărie", a cerceta registrele şi rulajul unei mari instituţii financiare erau pentru Nae Ionescu fapte tot atât de importante ca şi a cunoaşte o carte de filosofie ori a stabili jaloanele unui studiu. Totul avea preţ pentru el doar prin echivalenţa de viaţă de spirit, şi în această privinţă viaţa sa a avut un fel de egalitate, fără a fi fost niciodată

egală cu aceea a oamenilor obişnuiţi. Peste complexitatea lui alcătuită din atâtea antinomii constituţionale era deci şi un fel de curioasă omogenitate, care imprima vrajă şi dinamism de viaţă în manifestări. De aceea, oricât ar încerca spiritele analitice să pună ordine definitivă şi să găsească sensuri complete în această ţesătură sufletească dominată de acelaşi suflu al vieţii şi de un acelaşi înţeles al valorii în toate gesturile pe care le făcea, credem că destinul lui Nae Ionescu s-ar vădi cel mai apropiat nu într-o expunere pur abstractă, ci într-o „viaţă", într-un roman, într-o istorie. N-ar avea nevoie de nici o romanţare şi de nici un element adăugat această „viaţă". Ar fi destul să arate adecvat ceea ce a fost.

Dar până atunci, şi dacă se va găsi vreodată scriitorul care să aibă dreptul să se apropie de viaţa lui Nae Ionescu, rămânem tot la procedeul mai modest, deşi nepotrivit, al desprinderii de sensuri. În această direcţie, fiecare va vedea altceva — şi va vedea parţial, unilateral. Documentul de viaţă în chestiune e atât de variat, încât vor exista note pentru preferinţele fiecăruia. Unii vor vedea în acest om un închinător al vieţii nefalsificate, mereu inedite, fatale, sancte chiar şi în păgânităţile ei şi în fond nemuritoare. Alţii vor vorbi de omul care îşi crea obstacole grele pentru a le învinge ori pentru a lupta. Unii vor aminti de efortul de a se depăşi mereu pe sine în înţelesul de-a trece la altceva care să nu oprească viaţa pe loc ori să nu tolereze pauze funebre, alţii vor insista asupra rigorismului său logic. Unii se vor opri asupra „scepticului", alţii asupra „fanaticului". Unii vor vorbi de inovatorul, de iniţiatorul, de revoluţionarul spiritual, alţii despre păzitorul legii. Tot aşa se va putea vorbi rând pe rând de „dialectica" lui, de „ironia" sa specifică, de felul atât de interesant de „disponibilitate" pe care l-a construit, de prietenul, de atitudinea faţă de problema morţii şi a vieţii, de sinceritatea lui, de profesorul, pedagogul şi agitatorul spiritual predestinat care erau în el... şi de o sumă de alte lucruri.

Întrucât ne priveşte, subliniem, din tot ce am arătat sau sugerat în treacăt, două trăsături.

Întâi, ceea ce am numi *viitorismul* lui. Pe Nae Ionescu îl interesa întotdeauna într-un mod superlativ felul cum poate să arate obrazul viitorului. Era la el o voluptate intelectuală de o rară acuitate în a adulmeca semnificaţiile vieţii care are să vină pentru omenire şi pentru neam. Şi când prevedea ceva, când anticipa ceva,

se transforma de la sine în iniţiator şi luptător pentru noua structură istorică ce va veni şi care începuse chiar să se arate, indirect şi discret, în lucruri, aşa cum soarele îşi trimite lumina cu mult înainte de-a apare el însuşi la orizont. Acestui viitor i se dăruia Nae Ionescu, atât în viaţa generală cât şi în cea personală, care, de altfel, erau strâns unite, formând adesea un singur act. Pentru a înţelege şi a sluji mai direct şi mai autentic viitorul, el spunea câteodată: „eu rup punţile cu trecutul." Şi o făcea în adevăr, până la o limită pe care o vom vedea. Nu-şi tolera nimic din ce ar fi putut să-i oprească avântul sau să-i falsifice trăirea în funcţie de timp. E aici o cauză pentru care nu s-a grăbit să scrie cărţi, pentru care cartea îi apărea oarecum ca un ferpar de înmormântare, pentru care nu făcea rezumate, nu lua note, nu oprea timpul şi nu se fixa funebru cu ajutorul alfabetului ori al invenţiei lui Gutenberg. Mergea chiar până acolo încât uneori recitea ceea ce în ajun scrisese numai cu scopul de-a se împrieteni mai mult cu o idee, de a-i prinde toată configuraţia şi apoi distrugea totul. Dar acest „viitorism" al lui Nae Ionescu avea un „pendant", după cum am spus: legătura organică, subconştientă în primul rând, însă şi doctrinară cu trecutul. Nae Ionescu era doar un tradiţionalist! Şi încă unul dintre cei mai decişi, mai critici şi mai lucizi, făcând parte din categoria gânditorilor şi militanţilor pentru tradiţie, din istoria contemporană a societăţii româneşti. Şi tocmai de aceea viitorismul său era atât de substanţial şi de integrat în lucruri, într-un destin în fond de ordin comunitar. De aceea a dat un tip de revoluţionar fără elemente spectaculoase şi romantice, dar căruia în esenţă greu i se poate găsi pereche. În epoca modernă există un fel de revoluţionarism epidemic. El este însă mai mult personalist şi nu se interesează de trecut. E un sport orgolios sau prezumţios în vid istoric, care alteori îşi aliază bucuria distrugerii pentru distrugere. Nu aşa era la profesorul nostru. „Tradiţia"şi „revoluţia"nu erau opuse la el, deşi modernii şi chiar mulţi sociologi le opun. Ci ele se confundau în elanul istoric. N-a fost la noi om care să fie mai obsedat de viitor, dar n-a fost altul care să blameze mai incisiv „paşoptismul"de atitudine, nu atât paşoptismul care a fost, ci acela care este. Şi toate acestea fiindcă Nae Ionescu era făcut să servească devenirea istorică adevărată. A fost un servitor al istoriei.

Al doilea, subliniem o trăsătură care e pe deasupra istoriei. Am văzut că Nae Ionescu nu poate fi înţeles în afară de timp, de istorie. E la el o filosofie a timpului şi a istoriei care a intrat în însăşi viaţa lui şi i-a determinat-o. Această filosofie ar fi interesant de stabilit şi în jurul ei s-ar putea reface în mare parte viaţa şi înţelege noima existenţei acestui om. Ceea ce îl determina în chip obişnuit, dându-i dinamismul patetic de aventură în stare pură, precum şi implicaţii şi repercusiuni suprapersonale era acest istoricism revoluţionar al său. Cu toate acestea, era în sufletul acestui semen al nostru, atât de puţin asemenea cu cei mai mulţi dintre noi, un strat sau o raţiune mai adâncă ori mai înaltă, *un prund ultim şi tainic.* Aceasta îl ridica deasupra tuturor relativităţilor şi, în cele din urmă, îl izbăvea chiar de marea lui obsesie: istoria. Poate că înainte de-a închide ochii, la aceasta s-a gândit. Şi poate că o parte din liniştea pe care de atâtea ori a avut-o în mijlocul furtunilor se datorează acestui ultim fond al lui, acestei viziuni de cea mai pură metafizică şi de acolo unde metafizica se uneşte cu religia... Nae Ionescu era un metafizician şi un credincios. Vedea viaţa dezvoltându-se cu sete în timp. Ştia că timpul, şi anume timpul organic, e condiţia realizării vieţii şi că tot în timp e dată ecuaţia şi drama luptei de mântuire a omului. Dar mai ştia că, dincolo de aceasta, e o perfecţiune atemporală, care are esenţele şi voinţele ei, care, fiind pe deasupra condiţiilor timpului, e într-un fel statică şi veşnică, în aceeaşi măsură în care e şi vie. Ceva din Platon, ceva din Parmenide, cu multă culoare creştină şi cu multă precizare creştin-ortodoxă, ne-ar ajuta să înţelegem această intuiţie de ultim temei a lui Nae Ionescu, ce era la el idee dar şi substanţă vocaţională de cel mai mare reazem şi de cea mai mare discreţie. Dacă pateticul vieţii lui e în legătură cu istoria, dacă pentru aceasta s-a născut şi tot pentru ea a murit, dar cea mai tăinuită a lui mângâiere şi retragerea lui din urmă erau pe acest liman, pe această viziune a esenţelor şi desăvârşirilor fără naştere şi fără moarte, deci fără istorie... Până la un punct foarte înaintat, totul era pentru el devenire continuă, istorie, *panta rhei.* Însă dincolo de aceasta era *un vad de ultime înţelesuri şi un fel de albie fixă, la care se rapoartă toată istoria noastră.* În lumea noastră, fixitatea e artificializare, e moarte, şi nimeni n-a simţit aceasta mai puternic decât Nae Ionescu. Dar în lumea cealaltă, lumea ultimelor coordonate, fixitatea e viaţă. În lumea noastră, perfecţiunea nu există şi ce se apropie de perfecţiune se apropie de moarte, fiindcă iese astfel

din această lume. Dar dincolo, în lumea cea mai reală şi cea mai ideală, totodată, perfecţiunea e maximul de trăire, e actul suprem. Acolo totul stă şi totuşi totul viază, acolo sunt esenţele şi luminile, faţă de care lumina din lumea noastră e ca noaptea faţă de ziuă.

Cum de va fi ajuns Nae Ionescu la această ancorare metafizică, nu ştim şi nici nu e nevoie să ştim toate. Dar cele două respiraţii ale lui, istoricismul şi metafizicismul atemporal, îi completează în oarecare măsură fizionomia lăuntrică. Ele sunt ca două branhii spirituale şi nu o dată se vor fi susţinut reciproc şi îl vor fi ajutat să-şi ducă, luptând, viaţa până la capăt. În contemplaţia metafizică, găsea o supapă pentru amărăciunile din lumea noastră, pentru salvarea optimismului lui spiritualizat; iar în contemplaţia istorică, vedea semnele esenţelor ultime, transcendentale, divine, care se manifestă gradat şi fragmentat în timp. Aşa că, istoricism puternic, inspirat, pe un anume fond de eleatism, Heraclit unit cu Parmenide — luând însă aceşti termeni într-un înţeles foarte general, mai mult ca sugestie pentru ce vrem să spunem — sintetizează o formulă de ideaţie şi de viaţă, de care n-a fost străin profesorul Nae Ionescu. Dacă în primul caz şi pentru ochii noştri mai mult empirici a fost un servitor al istoriei, în al doilea caz şi pentru intuiţiile şi presentimentele noastre mai adânci, a fost un servitor al metafizicii.

Iar în istorie, a văzut mai ales comunitatea etnică, neamul.

Şi în metafizică, mai ales pe Dumnezeu.

Deci, în ceea ce a avut mai bun, profesorul Nae Ionescu a fost un servitor al naţiei lui şi al divinităţii. Poate fi un scop în viaţă mai înalt?

E adevărat, în felul acesta, s-a servit şi pe el. Am văzut ce puternic sentiment al eului propriu avea Nae Ionescu. Cu inteligenţa lui extraordinară, dacă în sufletul lui n-ar fi fost în contact hotărâtor decât acest eu şi această inteligenţă, purtătorul lor ar fi fost un om poate pierdut şi poate demonic. Dar spiritele mari găsesc în însăşi complexitatea lor elemente de salvare şi mai ales ele cunosc şi aplică în chip instinctiv *o lege a compensaţiei.* Scot în evidenţă şi instalează ca ideal acele elemente spirituale din sufletul lor şi din cultura omenirii care le pot da o armonie, o economie creatoare şi o utilitate vitală şi istorică maximă. Mergând pe calea aceasta, eul puternic al lui Nae Ionescu s-a aplicat în servirea din ce în ce mai intensă a unor realităţi obiective: viaţa generală şi mai ales

comunitatea etnică, şi viaţa transcendentului şi mai ales comunitatea bisericii. S-a salvat pe el salvând pe alţii, şi invers.

Ce au folosit societatea şi cultura noastră din această jertfă, din această ardere şi din această chimie de transfigurare personală, e ceea ce va avea de stabilit în primul rând istoria noastră viitoare. Lăsăm cu încredere să spună aceasta istoricul ce va veni, căci istoria e un sacerdoţiu şi e adevărata magistratură. Noi, cei de azi, nu putem fi decât cronicari. Şi ca modeşti cronicari, care am luat parte la fapte, trebuie să spunem măcar atât:

Societatea românească a avut întâia renaştere o dată cu sfârşitul secolului al 18-lea şi începutul celui următor. Această renaştere a continuat şi s-a consolidat până pe la sfârşitul războiului mondial. Ea a avut un caracter cultural, politic şi juridic. A doua renaştere românească, a doua mare întorsătură a istoriei noastre a început acum aproximativ douăzeci de ani. Ea e mult mai adâncă şi se va urma multă vreme. Caracterul ei este în primul rând spiritual şi metafizic. *E vorba acum să fim noi înşine, să venim cu absolutul structurii etnice în felul de organizare a fenomenului vieţii.* S-a mai întâmplat, ceea ce a fost o coincidenţă fericită, că paralel cu această maturizare a noastră ca popor, cu trecerea de la emanciparea politică şi general-culturală la emanciparea pur spirituală, să se afirme în cultura europeană o întoarcere la spiritualitate înaltă, *la etnicism specific, la religie şi metafizică.* În această conjunctură a spiritului european, era mai uşoară intrarea în noi înşine.

Dar despre aceste două aspecte, despre renaşterea românească adâncă şi despre primenirea spiritului culturii europene, ceea ce a format la noi conceptul de nouă spiritualitate despre care s-a discutat atât, au vorbit în primul rând patru oameni: Vasile Pârvan şi Nae Ionescu, dintre cei plecaţi, Lucian Blaga şi Nichifor Crainic, dintre cei în viaţă. Mai ales lor li se datorează esenţialul în noua orientare a spiritului culturii române. Înainte ca Lucian Blaga să-şi fi lansat fastuoasele lui trilogii, Nae Ionescu a lucrat direct, printr-un învăţământ oral, asupra conştiinţei filosofice a tineretului nostru, producând o elită gânditoare care avea să se manifeste curând în publicistică şi în crearea de opere. Cercul lui de activitate a fost restrâns ca suprafaţă, dar ecoul a fost cu atât mai mare. Astăzi chiar e uşor de identificat la mulţi tineri gânditori şi autori un anume fel de-a pune problemele şi anume întorsături de frază, care

sunt ale fostului lor profesor. Activitatea la catedră a lui Nae Ionescu a produs chiar, într-un rând, un fenomen, un curent asemănător cu cel al lui Maiorescu sau al lui Pârvan. Despre el se poate spune că a fost cel mai viu învăţământ filosofic de după război în ţara noastră. Nimeni n-a informat despre ceea ce e în adevăr nou, despre virtualităţile gândirii filosofice actuale şi nimeni nu a sugerat mai mult şi mai pasionat decât el. Între altele, l-au ajutat pe Nae Ionescu două calităţi pentru a îndeplini acest oficiu: o mare generozitate şi o permanentă tinereţe de spirit. Acest om a dat, prin prelegeri, conferinţe, articole sau discuţii particulare nenumărate motive şi îndemnuri care s-au transformat adesea în lucrări sau în ambiţii susţinute de ascendenţă spirituală. Îi era totuna dacă era citat sau nu. Ştia că nu el este sfârşitul, după cum nu el este începutul şi că spiritul e pretutindeni şi n-are nevoie de certificatul de botez. Cele mai însemnate şi mai personale gânduri şi descoperiri ale lui, şi le-a spus adesea nu numai fără nici o disimulare, dar cu bucurie. Ce deosebire de cei care îşi au parcă ideile numărate, care îşi păstrează documentele în seifuri şi care, când intri în camera lor de lucru, dau fuga să-şi acopere fişele! Iar tinereţea lui Nae Ionescu a constituit un adevărat miracol. Îndrăzneala ingenuă a gândului a păstrat-o până la urmă. S-a bucurat tot timpul de exerciţiul ideii cu o încântare de adolescent. N-a făcut niciodată caz de „generaţie“, dar a vorbit cu proprietate în numele unei alte generaţii a spiritului, *izbutind să rămână înaintea chiar a celor care se născuseră după el.* Desigur, n-au lipsit cârtitorii. Aceia — mai ales dintre universitari — care spuneau că la Nae Ionescu „nu se învaţă carte“, cum au spus şi despre Pârvan şi cum ar fi putut spune de atâtea ori despre Iorga. La profesorul în chestiune nu se învăţau în adevăr anume manuale şi nici un manual, dar se făcea ceva mai mult şi mult mai mult: se dezvolta pasiunea pentru probleme, se însuşea o metodă, se năşteau oameni vii pentru viaţa duhului şi uneori se ajungea chiar la formarea unei confrerii spirituale. Pentru aceasta din urmă, profesorul aducea un suflet de prieten devotat şi de tovarăş „à toute épreuve“. Studenţii simţeau că profesorul joacă în fond un rol greu, deşi cu multă îndemânare şi voie bună, simţeau că li se dăruieşte şi că nu jonglează cu ideile, cum îşi închipuiau nerozii, ci că ele sunt totul pentru el, bucurie de viaţă, astăzi, putinţă de tragedie, mâine.

Profesorul Nae Ionescu a murit primăvara. Orizontul se limpezea, mugurii se deschideau, păsările cerului începeau să cânte imnuri. În același timp, în casa jumătate boierească, jumătate mânăstirească de la Băneasa se istovea un om, care n-a fost ca ceilalți, dar care a realizat atât de mult drama umană! A fost un contrast dureros.

Dar poate că această moarte în primăvară a fost și un simbol. Moartea e o nouă naștere. Una metafizică, dar și una istorică. Ideile profesorului, dinamismele lui, elevii lui, suferința lui, vor fructifica. O dată cu coborârea lui în pământ, nu s-a coborât numai un trup neînsuflețit, ci un germene de viață a fost pus, de un destin aspru, în solul culturii noastre.

Și totuși, ceea ce putea face el însuși în chip direct nu o va mai putea face nimeni. Ajuns în partea din urmă a vieții, se gândea la datoria de a-și consemna în chip definitiv ideile. Ceea ce până atunci nu-i apăruse ca ceva justificat, acum, în fața inevitabilului, putea fi luat în considerație. Întocmise planul cărților lui, începuse tratatul de logică. Fără să mai vorbim de ce ar fi putut face în alte domenii. Posibilități pierdute. Nu e oare istoria românilor în bună parte cimitirul posibilităților pierdute? Revolta n-are nici un sens în fața morții, fiindcă moartea e ceva metafizic și metafizicește toate sunt bune. Dar totul nu e metafizic în noi, chiar dacă este esențialul. Avem dreptul măcar să ne doară. De aceea, la această despărțire, un fost elev nu poate face altceva decât să localizeze propriile cuvinte, pe care el însuși le-a spus la moartea lui Vasile Pârvan: să-i fie țărâna ușoară, atât de ușoară, pe cât ne e nouă de mare durerea.

Aprilie 1940
Prefață la cursul *Istoria Logicii* (1929-1930),
Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1941,
republicat în „Prodomos", nr. 10/1970, Freiburg,
Germania

C. BELDIE

Rhetorul

(Pagini de memorii)

Constantin Beldie (1887-1954) a fost ceea ce se numește un om de presă, cu har scriitoricesc, pe care nu-l lăsa să iasă la lumină. Cele două volumașe — *Glossa spiritului cărturăresc* (1927) și *Ce vrem, Catehism pentru suflete nehotărâte* (1919), revelatoare, nu-l reprezintă decât parțial. În epocă fusese cunoscut pentru rostul său fundamental, ca secretar de redacție al publicațiilor lui C. Rădulescu-Motru, „Noua revistă română" (1910-1916) și „Ideea europeană" (1919-1928). Cunoscuse multă lume și avea prieteni de mare suprafață (C. Rădulescu-Motru, Tudor Vianu, T. Arghezi, Perpessicius, Nae Ionescu, Cora Irineu, Ion Trivale, Șerban Cioculescu, V. Voiculescu, Tit Simedrea, H. Sanielevici, A.P. Bănuț, Emanoil Bucuța, Vladimir Streinu etc.). De prin 1940 a început să-și redacteze memoriile. Șerban Cioculescu, apreciindu-le valoarea și stăruind pentru publicarea lor, în care scop a redactat și o prefață (n-a apărut — se putea? decât prefața), considera că se află, aici, „pagini de memorii cum nu s-au mai scris la noi, de o totală sinceritate, dincolo de bine și de rău, cum spunea Nietzsche". Reproducem din aceste memorii, aflate în manuscris, un prim fragment, relevând darurile de portretist ale autorului.

„Se moquer de la philosophie, c'est vraiment philosopher."
„Diseur de bons mots, mauvais caractère".
Pascal

„Mare este Alah în ceruri și mare este un artist pe pământ, când cu o caracatiță, un melc și trei pere știe să facă un pătrat perfect."

„Măsură la periferie; se poate îngriji de dunga pantalonilor și de nodul cravatei, și aceasta în mod teoretic și în mod practic. Dacă se neglijează cumva, aceasta nu-l schimbă, căci o va face tot cu îngrijire. În suflet, oarecare agitație conținută, care ar putea să-i devie supărătoare cu timpul și care nu ajunge la suprafață. Se luptă cu sine

în multe privinţi; vrea să fie scrupulos şi reuşeşte. Imaginaţie cu tenacitate şi voinţă de a vroi, căci, în practică, intensitatea şi felul voinţei sunt schimbăcioase: poate să asculte şi să poruncească, să se grăbească şi să aibă răbdare multă, să suporte. Aspiraţiuni de a fi artist precis al gândului. Deşi poate să zâmbească, chiar să râdă, îl nelinişteşte o oarecare îndoială lăuntrică, o preocupare vagă; îşi măsoară forţele şi nu întotdeauna are încredere în sine, chiar îl încurcă şi îi face umbră un gând pe care ar voi să-l alunge."

Despre aceasta însă nu povesteşte nimic, aşa că nici grafologii nu vor spune nimic mai mult.

Va reuşi oare memorialistul lucrurilor mărunte să spună ceva mai mult decât grafologul Nemo, diagnosticianul scrisului lui Nae Ionescu, în „Ideea Europeană" din ianuarie 1924?

Dar mai întâi de toate, să ne gândim puţin la cititorii eventuali, de peste treizeci-patruzeci de ani de aci înainte, ai paginilor de faţă şi la ce le va spune lor acest simplu nume auzit pentru întâiaşi dată şi neîntâlnit pe vreun titlu de carte: Nae Ionescu...

Nae Ionescu?... Mişu Niculescu?... Costică Dumitrescu?... Mitică Constantinescu?... Nume cu rezonanţe atât de comune până mai acum douăzeci şi cinci de ani şi chiar astăzi, dar care, începând cu descălecatul din Brăila cea cu lume mult amestecată, al omului cu mască şi schime descifrate anevoie de grafolog printre baretele, cârligele, punctele şi unduirile unui scris de carte poştală, au devenit dintr-o dată nume purtătoare de destine impevizibile, de prodigioase şi subite reputaţii culturale, de tenebroase şi complicate intrigi politice, de material viu pentru judecata viitorului asupra unei epoci ca aceea în care dispariţia bruscă a lui Nae Ionescu va trebui să coincidă, aproximativ, cu cea a retorilor din viaţa culturală şi politică a acestei ţări.

Nae Ionescu, personalitate totuşi tragică în unele privinţi, sofist sau retor, adică om-cărturar de o verbozitate, de o facilitate şi frivolitate intelectuală în afară de comun, de o magistrală sterilitate, de o captaţie quasi-feminină şi cu succese rapide, colţuros, negricios şi păros ca un diavol — pe acest retor, convertitul de mai târziu al „valorilor vitale", l-au descoperit colegii, prietenii şi camarazii încă din anii, sunt patruzeci de atunci, ai studenţiei sale boeme, al debuturilor sale dificultoase, şi zbuciumului său mai mult exterior decât interior, dar care, fapt uimitor!, a făcut totuşi cu

putinţă ca din realitatea actuală, ar spune un teolog, a acestui om de un comerţ uşor abordabil şi de moravuri prea lumeşti, să se işte o legendă mult amplificată şi colportată, deformatorie şi abia explicabilă decât numai prin anume înzestrări care i-au atras, între altele, cultul iconolatric al unui tineret lăsat în voia soartei de V. Pârvan şi N. Iorga, profeţii trecutului nostru.

Ne va fi de aceea greu, destul de greu ca să explicăm şi să justificăm într-un fel oarecare, nu atât cititorilor de acuma ai acestor pagini, cât nouă înşine, martorilor din acea vreme, voga sau legenda, devenită astăzi caricaturală, a lui Nae Ionescu: cum şi aventura neverosimilă încercată de acest sceptic şi mizantrop neîncrezător în sine şi în nimenea din jurul său, necredincios în toate ale vieţii şi mai ales în cele ce adăugăm şi atribuim în plus acestei vieţi, nesigur şi plin de îndoielile unei frumoase inteligenţi speculative, rău servită însă şi, de aceea, negativist şi nihilist al bunurilor morale şi intelectuale, asexual sau androgin ignorant al chinurilor şi bucuriilor marilor creaţii; personagiu improvizat din paradoxe şi butade passe-partout, gata la orice ocazii cu minimul său de conştiinţă, cu simulacrul său de conştiinţă, cu acea umbră schimonosită a unei conştiinţe absente şi în locul căreia descopereai turpitudinea, cinismul, amoralitatea, pe lângă obişnuitele noastre, ale tuturora, de faconda sa ambiguă şi totuşi familiară, insinuantă, persuasivă...

Şi cu toate acestea Nae Ionescu a fost promovat de o tânără şi nu prea entuziastă tinerime universitară, ca „învăţătorul" ei — şi nu numai al ei, ci, cum scriau unii dintre învăţăcei, Mircea Eliade şi Vasile Băncilă, şi cum credeau toţi, ca un mare „învăţător al neamului", „urmaş direct al lui Niculae Iorga" şi „moştenitor spiritual al lui V. Pârvan" în seria ilustră „Eminescu—Haşdeu—Iorga—Pârvan—Nae Ionescu"; declarat apoi ca un „revoluţionar", „ziditor" sau „ctitor" al unei „epoci în cultura şi viaţa civilă a României", epoca „nae-ionistă" sau „năistă"; „bărbatul care a străbătut atâtea culturi" şi „temutul logician care s-a luptat cu atâtea filosofii"; „ceva de om al Renaşterii şi totuşi ceva de cruciat"; „îndrumător frăţesc al tineretului, de a cărui statură spirituală şi măreţie de destin anevoie ne putem da seama", la fel ca şi de „tăria de poveste a acestui om care de cincisprezece ani preface şi clădeşte o ţară". Iar de către lumea neagră a clerului nostru — ajunsă la un moment dat

clientela libertinului cochetând cu ortodoxismul și misticismul (această aberație a sentimentului religios) și vorbind studenților de „mântuire" și de „sfințenie", dar culcându-se peste noapte cu țiitoarea lui evreică Charlotte și lăsându-și propriii săi băieți nebotezați — era, cât pe-aci, Doamne ferește! să fie urcat, Anti-Christ în carne și oase, pe scaunul de patriarh al țării, ca restaurator al marilor tradiții și realizator al autocrației monarho-sinodală... Presupus, așadar, de toți aceștia și de alții încă, a fi în stare — acest tânăr filosof dezabuzat — să procreeze, să dea viață, printr-o simplă „tehnică" socratică, adică numai cu vorba și nu cu scrisul, unor mari curente de gândire creatoare care ne făceau, dintr-o dată, „contemporanii Europei", îndrumându-ne de aci încolo și numai „prin intervenția hotărâtoare a lui Nae Ionescu", spre noi și alte moduri de existență spirituală, fundate pe „trăire" și pe „trăirism", adică pe „experiențele organice, risc și aventură"— „marea, supremă aventură"! — iar nu, ca până acum, pe rațiune și cumpătare cuminte sau pe sterpe îndeletniciri cărturărești.

*

În fața acestor tineri fără măsură și pudoare — fanatizați până la îndobitocire sau, poate, alintați de gândul unor răsturnări posibile și cu situații noi în perspectivă, tolerați însă de „învățătorul" lor, prea sceptic ca să-i creadă și prea isteț să li se-ncreadă — ce va fi gândit oare, în sinea lui cea mai intimă și nevătămată, Nae Ionescu al tinereților noastre comune, al celor de la „Noua Revistă Română" și de la „Ideea Europeană", atât de aspri și de severi, pe acea vreme, cu noi înșine mai întâi și apoi cu ceilalți?...

Sigur este însă că oricare dintre noi și din acea clipă a noastră de acum treizeci-patruzeci de ani, crescuți cu vervă spirituală, cu bun simț și teamă permanentă de ridicol, am fi știut prea bine ce avem, nu de gândit, ci de făcut, în locul prietenului nostru Nae Ionescu — cu ciomagul deasvârlita după toate aceste javre și potăi care înăbușă cu lătratul lor adulatoriu și infestant cele mai libere și mândre talente, depravând caracterele cele mai neîmblânzite și abătând din calea lor dreaptă acțiunile lor nobile și generoase!

Dar Nae Ionescu n-a făcut așa! N-a putut să facă așa! Iar timiditățile lui de om prea repede săltat, nici el nu știe cum și până unde, sau neliniștea precarității lui pe care nu și-o ignora, i-au pus în gură, drept răspuns, aceste cuvinte de mortificare, ca ale unui

retor plictisit de sărăcia mijloacelor lui de până atunci: „Sunt un biet om care încearcă să înțeleagă ceea ce se petrece în jurul lui și care își dă seama că instrumentul acesta de înțelegere nu se crează decât încet-încet, printr-o atentă, umilă și stăruitoare aproximare a vieții..." (*Roza vânturilor,* 1937).

Rânduri în care surprindem (dacă sunt cu bună-credință scrise!) pe tristul erou sau victimă expiatorie a afectației, a ostentației și a compoziției sale ipocrite, prost disimulată sub o bonomie și umilință aparente, cochetând și bravând propria lui ignoranță — și născute, vai!, din complexele descumpănite ale acestui om împovărat de timidități, de depravări, de lașități și de temerități excerbate prin mediocritatea unui mediu pornit pe fanatizări și idolatrii, sau culpabil de indiferență și toleranță.

Și pe lângă asta, impotent, leneș, obosit congenital, incapabil de abandonurile firești ale prieteniei, dragostei și aplicației la muncă; necunoscându-i-se vreo mare prietenie sau pasiune, în afară de metresele și comperii sau complicii lui în combinații necurate; obligat de timpuriu a fi suplinit la cursurile sale totdeauna improvizate și a scrie, tot mai rar și tot mai șters, câte un articol de gazetă, de o ultimă manieră totdeauna împrumutată; umplându-și golul și urâtul unei asemenea existențe cu lectura romanelor polițiste și cu tovărășia, nimeni n-a știut de ce natură, a femeilor nici tinere și nici frumoase; încheindu-și, să-i zicem: cariera, la fel cum debutase cu treizeci de ani în urmă, ca „șuietar" de dragul galeriei, dar nu ca în libera și vesela de odinioară academie din lăptăria studenților a lui Caramiciu, ci, cum spunea prea înțeleptul Epicur, „în temnița afacerilor și a politicei", prins în strânsoarea ca de cleşte a veșnicei lui impecuniozități, a goanei turbate după „franci" și după „biștari", cum le spunea, a expedientelor de la o zi la alta și a luxului pe veresie.

Artist și cabotin al piruetelor și al „poantei" filosofice, naționaliste, tradiționaliste, mistice și ortodoxe; teoretician — „pour vous servir, mon Roy!"; al regalității „de drept divin" instalată ca pentru vecie în scaunu-i ros de carii și proptit pe impostură și pe dictatură: posesor și manevrant dibaci al unui „flair" subtil și indispensabil tuturor artificiilor și mistificărilor; de o rigiditate și integritate morală, ce să spun?, clătinată, încovoiată, pornită a se prăbuși sub bătaia care încotro a vântului și a tuturor tentațiilor

lumeşti: — existenţa quasi-fabuloasă şi aleatorie a lui Nae Ionescu, purtată câtăva vreme ca o legendă pe picioare, a început, curând după dispariţia lui prematură şi sub conjuncţia severă a unor evenimente care au trezit de atunci pe mulţi, să apară, în sfârşit, despuiată de zdrenţele de mare fast ale legendei sale mincinoase.

Truculenţa lui verbală, verva lui familiară şi acea sfidare adusă uzanţelor comune, folosite toate la catedră, în redacţie, cu prietenii şi cu ciracii, nu mergeau deloc cu dunga totuşi ţeapănă a pantalonilor lui, de care vorbeşte grafologul Nemo, şi nici cu omul însuşi, care debutase (şi încă mai rămăsese în sinea lui) ca un timid, ca un reţinut, ca un neîncrezător în facultăţile lui, ba chiar ca un „om sfârşit“, cum îşi zicea prin 1920; iar dacă vreţi, nu mergeau nici cu economia lui fiziologică, foarte sobră, judecând fie chiar după gusturile lui culinare care se opreau la pătlăgelele roşii umplute cu orez, mâncarea lui favorită, şi la un pahar cu apă.

Şi totuşi, cu truculenţa, verva şi sfidările lui, care ascundeau cu grijă o maşină animală modestă în exigenţele şi capacităţile ei, Nae Ionescu a putut cuceri un tineret plin de pofte şi de elanuri, câţiva bărbaţi trecuţi de vârsta credulităţii, câteva femei improprii ingenuităţilor, cum şi câteva poziţii-cheie din această ţară gata pe acea vreme să se dăruiască oricum şi oricui, cu mâinile la spate şi închizând ochii.

Iar succesul acestui om — atât faţă de lumea care-i cunoştea lipsurile şi păcatele, cât şi faţă de cea care abia auzise de numele lui — este semnificativ şi putea fi nefast, fiindcă dovedea decăderea intelectuală şi morală a epocii.

În orişice epocă de anarhie şi de mizerie intelectuală găsim o asemenea maladie sau epidemie morală, cum a fost fenomenul nae-ionescian, epidemie repede jugulată, e drept, dar nu fiindcă a întâmpinat vreo reacţie în organismul epocei, ci de însăşi vina morbului epidemic, adică a eroului, care şi-a complicat „năismul“ său (bun-rău, pseudo-filosofic sau pseudo-religios, dar lansat cu succes iniţial în lumea tineretului, cea în care se lansează de obicei gloriile de cinema, ariile fredonate pe străzi şi cremele de ghete), cu trecătoarele conjuncturi politice de la noi şi cu mondenitatea strigătoare a existenţii lui îndoielnice, triviale. Într-un cuvânt, Nae Ionescu n-a ştiut să trăiască şi să sfârşească filosoficeşte, în profitul consolidării şi durabilităţii legendei sale năiste.

Multă lume, din publicul cel mare, contaminată la rândul ei, nu ştiuse nici măcar atât: cine este, ce este şi cum arată la faţă eroul acestei legende; şi încă mai mulţi erau cei ce se întrebau, ani după dispariţia lui subită: „E adevărat că Nae Ionescu a murit otrăvit?“

„N-aveţi nici o teamă!“ le-aş fi răspuns acestor colportori de fabule naive, „Nae Ionescu a murit, bănuiesc eu în imaginaţia mea libertină şi după câte am aflat, la căpătâiul cadavrului încă proaspăt, cum e mai bine sau cum e mai prost: între braţele veştede ale doamnei Cutare, urâtă şi de vârstă canonică.“

Adevărul este că Nae Ionescu murise de mult, de când îşi rezemase soarta lui de cele mai falacioase dintre reazeme: Regalitatea şi Biserica, cum şi pe o dublă aventură, dinastică şi politică, repede lichidate amândouă; ba lăsându-se să cadă prosteşte şi cu anticipaţie în disgraţia unui om sensibil la cele mai plate linguşiri şi înconjurat de curteni mai puţin dibaci şi nu mai fără de scrupule decât brăileanul îngrijat de dunga pantalonilor şi de nodul cravatei, cum bine îl întrevăzuse grafologul.

Spre confuzia noastră (a detractorilor şi a fanaticilor) nimeni nu i-am cunoscut lui Nae Ionescu, atât în viaţa lui privită de aproape, cât şi în cea paralelă, mult diferită şi exterioară, vreo trăsătură de orgoliu, de amor propriu, de vanitate, cele trei mari pârghii ale Eului social, după Balzac.

Omul ăsta nu era nici măcar un ambiţios, dintre acei ambiţioşi politici sau altfel, mari sau mai mărunţei, care viermuiau în epoca lui, căci puterile lui proprii fură întotdeauna măsurate, iar frica, frica vânătă o păstra încă intactă, acolo, în oasele lui, tot timpul ascensiunei sale nebuneşti ce urma infracţiunii, ridicol începută şi terminată, despre care voi pomeni mai încolo.

Într-o vreme, Nae Ionescu intrase în parlament, unde tot din aceeaşi frică (până şi gazetele din Sărindar, care ştiau ce ştiau, îl terorizau, cu povestea cunoscută a imprudentului sărit prosteşte din baie) nu scosese o vorbă, remarcându-se discret doar pe culoarele Camerii şi pe la bufet, laolaltă cu gazetarii şi cu politicienii mai de la periferiile politicii de atunci, a politicii, cum i s-a spus, de persoane şi numai de persoane, împotriva căreia prea puţini moralişti cu o pană în mână protestaseră în zadar.

Ca parlamentar, Nae Ionescu n-a reuşit şi nici n-a încercat măcar, cu toată steaua lui ascendentă şi cu tot farmecul lui

cuceritor, să adune în jurul lui sau al vreunei idei politice, sociale sau culturale, câteva tinere energii mai în contact cu țara și cu realitățile ei, decât era el, ceea ce l-ar fi completat în oarecarile lui lipsuri, printre care și lenea sau oboseala pomenite.

O legendă curentă a exagerat, mai mult decât îi trebuie unei legende, rolul lui de păpușă-fetiș printre „cămășile verzi", unde Nae Ionescu a preferat mai degrabă să se țină într-o poziție echivocă, prostindu-i pe „băieții din centre" încremeniți cu gura căscată la el, că din motive de înaltă tactică este necesar ca el să stea deoparte, iar nu printre militanți (ca să vadă, cu alte cuvinte, cam ce-are să iasă din tărășenia asta!). Om fără nici un fel de credințe, cum l-am cunoscut, privea la fenomenul gardist cu destulă obiectivitate și nedumerire naivă, când îmi spunea: „Mă, ce zici tu de băieții ăștia, care execută orbește când li se ordonă să ducă o scrisoare la Constanța, fără ca să ceară bani de tren sau de tutun?" (Lucru curios! După atâția ani și după lecțiile usturătoare ale Istoriei, încă se mai găsesc adevărați partizani, credincioși trup și suflet ai memoriei, de care însă eroul nostru n-a știut a se folosi pentru vreo ispravă vrednică de această bună memorie ce i se păstrează.)

Rolul politic ce se atribuie lui Nae Ionescu se reduce așadar mult și se confundă aproximativ cu cel jucat de atâția alți aventurieri scăldați în nămolul politicii și al afacerilor dintre cele două războaie, ridicați peste noapte la oareșicare situații efemere și dispăruți fără urme, ca înghițiți de propria lor mocirlă: Mihai Manoilescu, retorul bun de gură, cochetând politicește din târtița lui obeză și trădându-și prietenii de zile grele cum ar fuma o țigară, feciorul institutorului din Huși, debutând ca inventator nerealizat de tunuri și trezit, după ministeriatul lui la Industrie și Comerț, cu mine de cărbuni în Ardeal și cu o bancă în București; I.G. Stoian, zis „Băncuță", zis „Stropitoare", electorul de periferie bucureșteană trimis în parlament de neamurile mele proaste din Țara Oltului amăgite cu vedrele lui de rachiu înșirate de-a lungul șoselei pe sub arcurile de triumf din cetină de brad ce singur și le înălța și le plătea, ajuns acum proprietar de bancă în București și castelan pe locurile familiei de nobili români Pușcariu, de la Bran; Scarlat Băluță, zis și „Lăbuță", cel care fura din tainul băieților de la școala unde eram eu profesor iar el intendent, ajuns acum bărbat politic pe lângă marele naiv Nicolae Iorga și desemnat de acesta, spre hazul

bucureștenilor, într-un minister de concentrare — dar mai ales cu rolul, mult mai nefast la vremea lui, al secăturii regale de Puiu Dumitrescu, simplu licențiat cu tarif minimal al veselei facultăți de drept de la Iași, ajuns, printr-o întâmplare cu femei și fotografii, secretarul, inspiratorul și complicele lui Carol al II-lea la jefuirea țării și la ticăloșirea vieții noastre publice; omul venit te miri de unde, dar care punea înalți dregători, deputați și miniștri în scaun; individul cu moravuri dubioase, în jurul căruia bâzâiau, ca muștele pe un excrement, bancheri, gazetari, mari furnizori și intermediari, ambițioșii politici și militari, la un loc cu veneticii hrăpelnici veniți de peste hotare în această țară lipsită de stăpânii ei adevărați: — iată, prin urmare, încă o aventură cam ca a lui Nae Ionescu, dintre aventurile mari și caracteristice pentru epoca dintre cele două războaie („epoca de pleavă", cum o numește, când îi citesc aceste pagini, profesorul S. Mehedinți) și a cărei poveste, de necrezut urechilor noastre de azi, va trebui s-o aștern aci, pe undeva, înregistrată după mărturia fidelă a prietenului care s-a nimerit a se afla, întâmplător, în primele staluri ale acestei comedii cu personagii bufone dar cu răsunete finale care să copleșească de întristare și rușine orice conștiință limpede.

Dar dacă nu a fost nici măcar un ambițios dintre cei întâlniți pe toate drumurile și potecile sau la răscrucile politicei și afacerilor, cum de a ajuns Nae Ionescu, v-ați putea întreba, să se salte, totuși, dincolo mult de condiția lui naturală în care l-am cunoscut toți și în care s-a zbătut până târziu, ba purtând încă acum, pe frunte, un deochi ce l-ai fi crezut indelebil? Căci mai întâi de toate, Nae Ionescu era un timid, un modest, din firea lui cea mai adâncă, ba chiar conștient de toate aceste cusururi sau complexe grave de care încerca a se scutura anevoie și cu multe, multe opinteli și grimasuri. De aceea, nici nu aștepta de la posibilitățile lui (nimeni ca el nu le știa cât sunt de precare!), cum și de la șansele acestei vieți (care nu-i surâsese până atunci) decât un singur lucru: să scape odată naibii de sărăcie! Așa cum, la urma urmelor, încerc și eu și dumneata și noi toți!

Însă — și aici intervine acea „Ocazie" frumoasă, unică, neprevăzută, nesperată, insesizabilă și totuși de atâtea ori prinsă, neglijată sau scăpată printre degete, ocazia care-ți trece zâmbind pe sub nas fără a se pricepe oricine s-o tragă binișor de fuste și să-i facă

cu ochiul — însă, ziceam, incultura şi credulitatea proprii mediului nostru social, politic şi cultural, cum şi acel moment culminant de criză a conştiinţelor din această ţară, concurară toate a-i înlesni lui Nae Ionescu să se salte din impasul în care se găsea, ca un om fără mari ambiţii-motoare, dar totuşi dibaci a manevra, cu prudenţă şi frică mare (veşnica lui frică!), insuficienţele şi micimile oamenilor aflaţi în cercul ocaziilor ce i se ofereau. Ajutat apoi de o lecuţică de şansă, Nae Ionescu fu azvârlit mult mai departe, până dincolo de ceea ce gândise sau sperase. („Dă-mi, Doamne, ce n-am gândit, să mă mir ce m-a găsit!").

Doar sfârşitul său repede avea să pună capăt acestei situaţii de leneş beneficiar al unei conjuncţii favorabile, în care întâmplarea, norocul, degetul Celui de Sus sau coada furcuiată a Necuratului îşi avură partea lor de ghes şi îmbrânceală: altminteri, am fi văzut până la urmă împlinindu-se avertismentele altui aventurier, însă pe măsura Marelui Secol al XVII-lea, om şi acesta lacom de avuţii şi de situaţii, intrigant şi sforar, priceputul la oameni Cardinalul de Retz, care scria în *Memoriile* sale: „Tout homme que la fortune seule a fait homme public devient presque toujours, avec un peu de temps, un particulier ridicule."

Aventura lui Nae Ionescu a fost posibilă şi s-a desfăşurat pe un plan geografic absurd de îngust, dar suficient pentru început şi chiar pentru mai târziu, în acea epocă timorată dar totuşi tentantă pentru oricine nu avea ce pierde ci totul de câştigat de la un dement încoronat care învăţase de la acest popor numai atât: să înjure; mai îmbrâncind pe istoricii şi filosofii noştri veneraţi în uniforme şi punându-i să defileze dinainte-i — singur Nae („Tata Noe", cum îi spunea în intimitatea lor prepuelnică), găsind trecere şi ascultare în urechile regale larg plecate la şoapta ţiganului de la Curte.

O aventură unică, dusă tot timpul într-un patrulater de câteva străzi; începută, adică, la lăptăria amintită a lui Caramiciu din strada Edgar Quinet, la terasa Oteteleşanu şi în redacţia „Ideii Europene" din Pasajul Victoria; continuată după război în redacţia „Ideii Europene" din Pasagiul Român, la „Centrala Cărţii" şi la Banca Marmorosh-Blanck din strada Doamnei, încheiată la o catedră de filosofie din piaţa Universităţii, la o partidă de poker din Palatul Regal şi în redacţia ziarului „Cuvântul" din acelaşi Pasagiu al Victoriei de unde eroul pornise cu treizeci de ani în urmă.

Cum vedeţi, nici zece pogoane din această ţară a noastră, scurtată, spre comoditatea operaţiilor, la câteva ziduri şi caldarâmuri printre care mişunau profitorii acestei mari naţii de o cultură nu de azi, de ieri, ci neaoşă, primordială şi care respiră, cui îi este dat să o asculte, prin fiecare piatră şi copac al ei, şi prin ţărâna ei străveche; naţie cu o rostuială a ei proprie şi originală, cu o deprindere la munca cea mai grea şi care nu minte pe nimeni, a pământului — uriaşul zumzet albinăresc al acestei ţări cu antice răsunete de munţi, de ape, de codri, de aşezări şi care nu cere astăzi decât să fie lăsată în pace ca să se ridice prin mintea şi braţele ei, fără concursul retorilor şi al libertinilor educatori ai tineretului, al simoniacilor din preajma altarelor, al şmecherilor, al şperţarilor şi al pezevenghilor din cluburi, din presă, din băncile şi întreprinderile străinilor şi din separeurile unde se înnoda şi se deznoda, pe acea vreme, soarta milioanelor noastre de români.

Nae Ionescu a înţeles, mai abitir decât toată seria de retori ce l-a precedat, acest adevăr cumplit în asprimea lui: că ţara de care pomenirăm, cea veche de când lumea şi întinsă pe sute şi mii de kilometri, este prea departe şi prea greu de ţinut de coarne, avându-şi mintea şi judecata ei străină de a noastră, a târgoveţilor, şi neputând răspunde decât rar de tot şi, atunci, apăsat!: — dându-şi astfel seama, Nae Ionescu foarte de timpuriu că mai degrabă un păcălici de retor şi sofist, un bucfăraş de cărturar cu câteva buchii din cărţi abia frunzărite şi strecurate apoi mai departe, cu verva lui provincială şi zelul arivist de Rastignac, prin golurile inculturii şi credulităţii unui mediu suprapus şi îngust, dar încă a-tot-putinte prin politică, finanţă şi presă — va putea amăgi şi prosti o lume, dar mai ales o progenitură de „năişti"de care avea să abuzeze.

Pe care i-a şi amăgit şi prostit!...

Dar iată că, deunăzi, profesorul Codin Mironescu, fiul colonelului cu care ne vom întâlni mai încolo, elev sau discipol, cum ni se spunea, al „învăţătorului", se leapădă acum înaintea mea, arătându-mi-se nu ca un elev sau discipol, ci numai ca şcolar obligator al cursurilor profesorului Nae Ionescu.

Iar Constantin Noica, alt elev sau discipol căzut pe brânci înaintea magistrului, se ridică astăzi, după atâţia ani, se scutură pe pantaloni de praful idolatrilor, aruncând umbrei elizeene sau peste ceea ce a mai rămas din această umbră, epitetul de necrezut urechilor: „un escroc"!...

Valoarea culturală a lui Nae Ionescu, cum şi influenţa lui, sunt cu multă-credinţă şi informaţie critică şi cu o reală cunoaştere a fenomenului şi omului, expuse la pagina 868 din *Istoria literaturii române* de G. Călinescu, scriitor avizat şi altfel îndrituit decât memorialistul măruntişar al cusururilor grosolane şi prea aparente ale contemporanilor lui dintr-o jumătate de secol, a celui mai frământat secol; şi având numai meritul de-a fi supravieţuit multora dintre aceşti contemporani de-ai lui şi de-a avea astăzi răgazul şi mai ales năravul de-a înfrunta, cu o pană abia ascuţită, buna convenienţă din jurul lui, şi afecţiunea lui mişcată pentru un trecut plin totuşi de suvenirurile vârstei eroice.

„Sentimentele noastre faţă de prietenii defuncţi — spune însă filosoful grec de acum peste două mii de ani — trebuie să ni le manifestăm nu jeluindu-i, ci meditând asupra lor."

Ceea ce şi încearcă să facă aci memorialistul, înşirând mai departe — ca o ilustraţie vie a judecăţilor de până acum, atât de aspre — câteva amintiri din cunoştinţa foarte de aproape, din prietenia sau tovărăşia lui de lucru cu Nae Ionescu, omul de „agitaţie conţinută", cum îl numeşte grafologul.

Fragment din *Oameni văzuţi de aproape (1900-1950)* „România literară", iulie 1990

MARTHA BIBESCU

„Aflu că a murit Nae Ionescu"

Paris, 30 martie 1940

Aflu că a murit Nae Ionescu. Îmi povestea, cu o lucidă inteligenţă, viaţa şi moartea [generalului] Zizi Cantacuzino [1869-1937, om de paie al lui Codreanu, la conducerea mişcării legionare]. Ultima lui spovedanie:

— Ascultă. Eu am fost un porc toată viaţa mea şi o ştii. Prin încrederea băieţilor ăştia tineri, legionarii, din porc ce eram am să mor erou.

Jurnal politic, 1939-1941, Editura Politică, 1979

TRAIAN BRĂILEANU

Așa va fi „Cuvântul"

„Cuvântul" profesorului Nae Ionescu înseamnă nu numai un început de înnoire a scrisului zilnic românesc, ci deveni în curând ziarul conducător, neîntrecut îndreptar al vieţii publice româneşti. Dispariţia „Cuvântului" fu simţită ca o amuţire bruscă a glasului celui mai bun sfătuitor, ca secarea dintr-o dată a unui izvor într-un pustiu ucigător de viaţă.

Nu mult înainte de izbăvirea ţării de sub cea mai întunecată asuprire, înţepeni pe veci mâna ce purtase condeiul cu atâta măiestrie. Ne găsim azi lipsiţi de unul dintre cei mai mari ziarişti ce i-a avut cândva fiara noastră.

Grele probleme au de dezlegat astăzi oamenii noştri politici. În învălmăşeala luptei ei au nevoie de ajutorul unei prese care să le ştie gândul şi să-l ştie tălmăci pentru mulţime.

Şi, în clipele de faţă, e mai ales nevoie de o neîncetată lămurire a opiniei publice în politica externă. Şi aici, ca şi în celelalte probleme, scrisul profesorului Nae Ionescu ne-ar fi adus nepreţuit folos. Să nu ne lăsăm însă copleşiţi de deznădejde, de durerea marii pierderi. Reapariţia „Cuvântului" e un semn de dârză hotărâre ce-au luat-o discipolii profesorului de a continua lupta până la biruinţa definitivă. Ştim că ei au păstrat în sufletele lor cuvântul maestrului, astfel că ziarul „Cuvântul" tot al profesorului Nae Ionescu va fi.

Nu numai râvna neobosită de a sluji fiara, dar şi în felul de a vedea problemele, în felul de a le înfăţişa suntem convinşi că vom regăsi suflet din sufletul maestrului. Dreaptă cumpănire, dar şi îndrăzneală, limpezime, dar nu lipsită de subtilă dialectică, independenţă dar împreunată cu severa disciplină a gândirii, aşa am fost obişnuiţi să găsim expuse problemele în „Cuvântul" de pe vremuri, şi aşa îl vrem şi acuma. Un mare cotidian legionar în stat legionar — iată ce aşteptăm şi ce aşteaptă toată lumea să fie „Cuvântul"!

Tot zbuciumul legionar, de la primele începuturi până azi, toată zvâcnirea inimilor de eroi cari au înfruntat primejdia şi moartea,

toate suferinţele, dar şi toate bucuriile şi nădejdile noastre să se zbată, să geamă şi să strige în paginile „Cuvântului".

În jurul acestui nou ziar se vor aduna toţi scriitorii legionari, toţi cei ce vor să ajute cu scrisul lor marea operă de temeinică aşezare a ţării. Va fi citit „Cuvântul" de la un hotar al ţării la altul şi peste hotare cât va putea pătrunde, aducând lumină, nădejde, îmbărbătare, până la împlinirea celor scrise în cartea destinului neamului nostru.

„Cuvântul", nr. 1/14 octombrie 1940

EMANOIL BUCUȚA

„L-am pizmuit pentru dragostea pe care o stârnea"

1939, Miercuri, 6 decembrie

Aveam și noi Niculaii noștri pe vremuri, care, dacă mai sunt, nu mai păstrează legăturile cu noi. [...] Mai e Nae Ionescu. Iată un om cu mari însușiri, care trăiește ca să le piardă pe drum, ca dinții un sac rupt. A vrut, sau s-a trezit mai târziu că poate să stăpânească viața, după ce prea se jucase cu ea, și viața nu l-a mai vrut ea pe el. Nu mai avem de mult legături. Te pomenești că și el e față de mine ca Rădulescu-Motru, care, el, psihologul, după ce m-a auzit vorbind despre Papini, a spus mirat lui Beldie[1] că sunt un om cetit și care gândește, pe când până atunci mă crezuse altceva. Eu văd destul de bine în Nae, și de mulți ani. Am față de el acest avantagiu, că alături de el am trăit, și nu m-a cunoscut. Aceasta e ziua și-aceștia sunt oamenii, o galerie care mă privește și așteaptă.

Luni, 25 decembrie

[...] La întoarcere găsesc la noi pe Drăuleni [...] Când mi-aduc aminte de scârba cu care vorbea nenea Ghiță, făuritorul de formule al familiei, de negustorul de bețe, de rame și de clei, și mă uit acum la acest legător, aproape artist, ajuns și om cu oarecare orizont, văd că n-a avut dreptate. Sub masa lui stau Sfinții Părinți în latinește, pe care Nae Ionescu, sărăcit de aventura lui gardistă, n-a mai stăruit să fie strânși în scoarțe. [...]

[1940]
Sâmbătă, 24 februarie

[...] Seara sunt la Gieseking. E frumos. Cântecul pianului intră în mine, mă spală și mă luminează. Scarlatti. Mozart. Debussy. Lângă noi în lojă e doamna Nae Ionescu și la parter Nae cu Cella Delavrancea.

Miercuri, 6 martie

[...] mă duc la Onicești. Tocmai coboară la masă. E și Nae.

Pentru el mă chemau. E mai ciolănos și cu sprâncenele albe, ca niște streașini cu brumă deasupra ochilor jucăuși. Am poftă de vorbă, poate prea multă. Mă simt ascultat. Mă las cu totul în voia acestei păcătoase deșertăciuni. Ar trebui să-l las să vorbească el ca să mă dumiresc despre ce e și ce vrea. Parcă n-aș ști, și nu de-acum, ci de douăzeci de ani. Vorbind despre cartea lui Cioculescu despre Caragiale, mă prind amintind de Cella Delavrancea. Îi simt stingheriți. Râd la mine, prefăcuți și așteaptă speriați. Luiza[2] e tăcută și îngăduitoare. Trăiește nenorocita sub farmecul lui Nae. Se oprește la mine, cu mașina lui de 2 milioane, pentru un „Volkischer Beobachter", cu un articol despre el.

Joi, 7 martie

Pentru întâia oară de când am pierdut-o, Eufimia[3] mi s-a arătat azi-noapte în vis. Era ea, râzătoare, într-un fel de kimonou în culoare galbenă cu flori. Aveam în casă pe Nae Ionescu, care-și căuta niște cămăși prin dulapuri. Se vede că eram într-o jumătate trezie, pentru că știam tot ce aveam de făcut în acea zi. Am plecat alături, în odaia noastră. Îi spuneam că o crezusem moartă și că, iată, mi s-a întors. Ea râdea cu toată gura și mi se dădea. Draga mea!

[...] Îi povestesc lui Pandrea că un om, pe care îl cunoaștem amândoi, ar fi auzit un episod hazliu de la soția lui Gafencu[4] și privindu-l pe Comediantul de la Interne.[5] Venea la Minister într-o zi cu șeful de cabinet. Șeful se împiedică și cade. El se apleacă să-l ajute, dar, pentru că umblă totdeauna cu mâinile în buzunare, cade și el. Vine altă lume, îi ridică pe amândoi, îi duce la Minister. Omul s-a lovit la tâmplă și nu mai recunoaște nici casa, nici oamenii. Se crede încă subsecretar de stat în guvernul Maniu. Nae Ionescu, pentru că de el e vorba, îi spune atunci: „Dar e un adevărat caz românesc Dechanel." Doamna zice: „Aș! Dechanel iscălea Napoleon." Iar Nae de colo: „Parcă Gafencu nu iscălea Ministru de Externe!" E ciudat că Pandrea, fără să-i spun cine mi-a povestit, m-a întrebat numaidecât, fără nici o legătură: „Nu știi ce mai face Nae?" Ce legături tainice se pot face fulgerător între doi oameni care vorbesc fără să-și spună gândurile!

Joi, 14 martie

[...] După-amiază Șoimescu vine mai devreme ca să mă ia la ședința de programe de la Radio. Facem întâi o plimbare la Șosea.

Nu știu ce-mi vine, de la Podul cel nou de la Băneasa, să-i zic să o ia pe ulița cea mare a satului, ca să vedem casa lui Nae Ionescu. Era un semn? Firește că n-o găsim, dar această chemare din altă lume, cu tainele ei rămâne. Dimineața o scârbă de vecină ne ceartă la telefon că nu poate dormi de cocoșul nostru, pe care nici nu-l avem. Nu era și el cocoșul morții?

Vineri, 15 martie

[...] Mă duc la Oficiul de Turism la deschiderea expoziției. [...] Onicescu [...] a avut timp [...] să-mi spună vestea de trăznet că Nae a murit azi-dimineață. Îl întreb șoptit: „De moarte naturală?" El face numai un semn din umeri care te lasă să bănui orice. Bietul Nae! Acum opt zile, când am mâncat împreună și era atât de vioi, cine s-ar fi putut gândi? Îl văd încă la noi, când a intrat după „Volkischer Beobachter". L-am prins în sală, unde rămăsese o clipă singur, uitându-se lung spre birou. Parcă ar fi vrut să intre prin întuneric. Își lua, fără să știe nici el, rămas-bun de la o casă unde mai fusese acum cincisprezece, șaisprezece ani, din ușa cortului. Avea 33 de ani și ne vorbea de vârsta lui Iisus pe care o ajunsese și el. Alături, în acel întuneric, era cineva care-i șoptea să vie și-i vorbea de lumea de dincolo. El asculta și nu înțelegea. Acum sunteți împreună, Eufimio! Întreabă-l de mine. Parcă mă deschisesem anume ca să-ți aducă întreg aminte de mine și să aibă ce să-ți povestească.

[...] Ieșim împreună [cu Cioflec și Beldie] și-i pierd pe drum, în Piața Palatului, după ce le spun de moartea lui Nae, pentru că aduseseră vorba despre el și aminteau de zvonul că are să i se dea un minister. „Are să i se dea un loc la Bellu." Prietenul lui încoronat, cu care fuma țigări de foi, juca șah și punea țara la cale până după miezul nopții, i-a frânt inima!

Sâmbătă, 16 martie

[...] Îmi telefonează Onicescu că la cinci se face o slujbă la Nae acasă. Îi spun că i-am căutat această casă când era viu, și n-am izbutit s-o descopăr. Trece el să mă ia. Ca să-l văd pe bietul Nae n-apuc decât să-mi schimb cămașa albastră cu una albă și să-mi pun o cravată de pe vremea doliului pentru Eufimia. Sunt în mașină cu Luiza și cu Nuța. Nu le vorbesc. Sunt mâhnit. Pricinile de nemulțumire împotriva lui Nae și vorbele cu care-l loveam, aproape

mă dor. Descopăr în ele o răutate care nu-mi face prea mare cinste ca bărbat. L-am pizmuit, nu pentru știința sau biruința lui, ci anume pentru dragostea pe care o stârnea. Farmecul lui mă ajungea și pe mine, dar nu-l înțelegeam. Din ce era făcut? Ar fi trebuit să nu rămân atât de mult eu în fața lui. Astăzi toate sunt zadarnice. Poate tocmai această cheltuire în întregime în fiecare clipă, lipsa de plan și de rezerve de orice fel în viață. El putea să plece oricând dintre noi, așa cum a plecat. Era oricând gata. Putea să mai facă, firește, ceva, mult, dar altceva și fără legătură cu ceea ce mai făcuse. Nu se rezema pe nimic, din trecut, nici pe el însuși. Schimbările lui de îndeletniciri, de prieteni și de femei, această înverșunare și nu trădări și socoteli de mai bine. Acum s-a oprit. Poate atunci când s-a înecat, i-a părut rău, omenește, dar spiritual nu s-a plâns. Era încă o faptă, ceva mai nouă, pentru că n-avea să mai aibă nici pereche, nici urmare, dar semăna cu marfa, mai mult decât orice, pe care o dădea și se aștepta de la el, neașteptată și împrospătătoare, de încredere bună, prin aceasta că lumea nu e îmbătrânită și e în stare să mai spere, să bucure sau să doară. Și-a mai făcut cea din urmă piruetă, la un orizont de lumină ca o rampă pe care îl urmăream, și s-a prăbușit dincolo.

Greșisem ulița alaltăieri, când mă împinsese nu știu ce nevoie, glasul, cu un înțeles pe care atunci nu l-am prins, că omul se pregătește peste câteva ceasuri de plecarea fără întoarcere. E un drum mai spre aerodrom, acum tăiat peste câmp și cu proprietăți mai bine îngrădite pe dreapta și pe stânga de bucureștenii care se gândeau să tragă aici noaptea de forfota orașului, ca să se odihnească și să cugete. Ce va fi gândit Nae când îi spuneam, în legătură cu Galaction, că dacă mă bineînțeleg cu marii ortodocși, mă înțeleg numai cu cei dogmatici, pentru că cei practicanți, știindu-se în legătură de-a dreptul cu Dumnezeu, nu mai pot fi ajunși? El sigur nu era practicant. Ortodoxia lui era pământească, de logică, în care cele mai bune lecții le-a dat totdeauna Mefistofeles. A avut cel puțin câțiva ani această curte largă brâncovenească, cu o casă la mijloc de boier de țară, cu un foișor pe stâlpi de lemn, cu ferestrele mai mari de jos apărate de o împletitură de gratii și cu ferestrele de sus largi și libere. Pe care va fi intrat ieri moartea? Stă în sufrageria lui vestită, cu lumânări aprinse și înfășurate în văl negru, pe un catafalc de trei trepte cu flori și într-un sicriu scump, cu un giulgiu de

mătase albă lucrat. Ce mână de femeie, într-o ultimă faptă de iubire, i l-a cusut sau i l-a așternut în patul lui veșnic? E negru la față, pentru că a murit înăbușit, cum îmi spune Luiza Onicescu. Altfel are fața lui senină, fără nici o mirare de ce s-a întâmplat, bărbia puternică, buzele strânse cu încăpățânare, sprâncenele groase și albe, ca o streașină sub care vrea să se ascundă pentru totdeauna. Preoții cântă cu grijă. Petrescu[6] își stăpânește notele joase, care ar face să tremure cutia de metal și omul întins drept în ea și întâia oară tăcut în atâta lume. Plâng bărbații împrejurul lui. Femeile se uită și nu pot. Cine l-a pierdut în adevăr?

[...]

Duminică, 17 martie

Citesc dimineața din Sebastian, romanul lui *Accidentul.* Mă gândesc, fără să vreau, la Nae. Acest Hefterel[7] făcea parte dintre credincioșii lui. A învățat să scrie și să iasă cu obrăznicie în lume, ca metodă de viață, la „Cuvântul". [...]

Acasă [...] Nole[8] se grăbește ca să plece la cinematograf. Eu mă pregătesc să mă duc la înmormântarea lui Nae.

Ajung pe la 3 și 5 sau și 10. E plină și piața dinaintea capelei, nu numai capela. Scările sunt vii. Mă strecor și eu pe margine și ajung până la ușă, de unde vrea să mă scoată un polițist. Îmi fac loc peste prag în lumea înghesuită dinăuntru și ascult slujba. Răsună iarăși veșnica pomenire! Văd pe băiatul lui, pe Răsvan, aplecându-se liniștit peste el pentru rămas-bun, pe Ghibericon[9] năpădit de lacrimi. Apoi sicriul pornește. Abia își deschide cărare printre oameni care nu se mișcă. Lângă mine se așează între ceilalți, rude, ucenici și cunoștințe, care îl poartă, și Vulcănescu. Umblu în rând cu ei, ca și cum aș fi un umăr de schimb. Sunt acolo Mircea Eliade, două, trei capete pline de o durere adâncă. De la o parte urmărește totul Vasile Băncilă, cu fața suptă și nasul ascuțit de ofticos. La răspântia spre groapă, sicriul e lăsat jos și giulgiul cel lucrat de mătase tras peste față. Nae Ionescu și-a încheiat văleatul.

Luni, 18 martie

[...] Mergem astăzi cu Maria Cantemir[10] la concertul lui Hermann Bohr [...] În rândul de scaune dinaintea noastră, cu părul vopsit roșu, doamna Herbri, gazda mea de la Sulina, patroana fă-

loasă și otrăvită care m-a stricat pe vremuri cu generalul Panaitescu.[11] Parcă au chemat-o și pe ea din anonimatul Bucureștilor întâlnirile mele cu de lângă sicriul lui Nae, cu unchiul său, același general Panaitescu. [...]

Joi, 28 martie

[...]

După-amiază Șoimescu vrea să ieșim mai devreme, ca să ne ducem puțin la aer. Ne abatem pe la casa lui Nae Ionescu, singură și pustie în mijlocul câmpului, cu prispa ei acoperită, ca un portic brâncovenesc, de amândouă părțile clădirii și cu foișorul pe stâlpi de lemn, pe unde stăpânul nu se va mai plimba, decât de abur prin nopțile cu lună și spre spaima celor care l-ar vedea. Ca amintire, am să iau modelul porții, care seamănă atât de mult cu a noastră de la Sâmbăta de Sus, care duce în grădină, și să pun să o așeze la intrarea cea mare. [...]

Vineri, 29 martie

[...]

M-am apucat de *Istoria filosofiei* de Höffding. E ca un prilej de repetiție de școală. E omul în care [sic!] am învățat psihologie la universitate. Are să poată să mi se pară că am rămas pe loc și că anii n-au curs peste mine, împotmolindu-mă și putrezindu-mă. Se potrivesc apoi toate ca pregătiri pentru romanul *Andronescu,* un tânăr din zilele noastre care încearcă să afle prin filosofie un nou rost vremii și țării. Aș putea pune aici și pe Nae Ionescu și pe alții, care au încercat să împletească fapta cu gândul și au căzut înfrânți.

[...]

Luni, 1 aprilie

[...] așa am rămas citind din prefața lui Nae Ionescu la traducerea lui Amzăr din *Critica rațiunii practice,* până la 8 și un sfert [...]

Marți, 23 aprilie

Mă duc de dimineață la parastasul lui Nae de la Visarion. Dintr-o nebăgare de seamă și pentru că ies din cărți, plec nu mai puțin decât cu un ceas înainte. Biserica era goală, numai cu sfinți și cu lumânări. Nu mai e biserica veche, în care am copilărit, în anii

fragezi când credeam copilărește. Astăzi gândul stă alături și gândește. Iisus însuși ca să intre plătește vamă. Un cântăreț cântă la un pupitru sub Pantocrator. Ferestrele și geamurile groase sunt galbene și soarele pătrunde umplând cu o pulbere de aur golul turlei în care Iisus și îngerii puterilor prind viață și se mișcă. Nu e nimeni cunoscut. Încep să cred că m-am înșelat. Mai aștept și mă duc la altar ca să întreb pe popa Petrescu dacă într-adevăr face o slujbă pentru Nae. Face. Tot nu-mi dau seama că sunt de vină. Mă cert că am rămas cu ce-am citit acum două zile și nu m-am uitat și astăzi pe anunț. Poate că au schimbat ora, la douăsprezece. Întâi mă mirasem că slujba de Sfântu Gheorghe se încheiase atât de repede. Acum mi-aduc aminte că Sfântu Gheorghe a suferit și el o dată o mutare și că a fost sărbătorit o dată cu Bunavestire, zi de bucurie, nu de jale. În sfârșit încep să sosească oameni. Biserica se umple încet încet. Sunt cele mai multe fețe necunoscute de tineri. Poate studenți, poate gardiști, care vin ca la o zi a Mișcării, oricine ar fi pomenit. Nae însuși s-ar uita la ei fără să-i știe. Se arată și bătrânul Zelea Codreanu, Zelinski din anii mei de studenție, pe care l-am auzit ținând o lecție model, la întâiul congres al profesorilor de limbi străine de la Craiova, prezidat de Haret, la Teatrul Național. Lecție de teatru atunci și viață de teatru acum. E tatăl Căpitanului! Așa calcă, așa își face cruce, așa aprinde lumânări la icoane. E îmbrăcat și aci așa cum l-am apucat, în cioareci și cu sumanul pe umeri, încheiat numai la gât, ca să nu cadă. Lumea își dă coate și și-l arată. Zăresc și pe Luiza Onicescu, în mare doliu, îngenunche și-și face cruci mari la citirea Evangheliei. E numai din recunoștință pentru serviciile făcute, amintiri de necazuri împărțite pe din două, sau mai mult? Femeia din ea, îmbrățișată odată, nu mai poate să uite? E de la inimă, din cap sau numai dintre coapse? Văd o femeie blondă, cu o pălărie înălțată în fund și cu un ciucure lung lăsat pe ceafă. Mi se pare cunoscută. Am cunoscut-o mai tânără. Nasul s-a făcut mare, după ce carnea nu mai e pufoasă, ca în tinerețe și gura e fără buze și tăioasă, ca o fasole țucără cu ațe. Se uită în dreapta și în stânga, nu numai ca să vadă dar și ca să fie văzută. A găsit pe Paleologu, gazetarul albit și chelit de care ne spunea Ștefănescu-Galați în clasa a șasea că are frumoase rime, și îi pare bine că are cu cine vorbi și că nu e singură și nelalocul ei în biserică. Mă căznesc să-mi aduc aminte de nume.[12] Vine, în tot cazul, din Vechiul Testament. Frate-său e scriitorul Dominic și ea întâia dragoste alături cu drumul a lui Nae. O văd la Bușteni, cu părul flăcări pe spate, în toată obrăznicia tinereții și a iubirii. Nu-i era rușine nici atunci, și-i stătea bine, și nu-i e rușine nici acum, și-i șade mai puțin. N-avea ce căuta. Te gândești fără să vrei unde au rămas celelalte, toate prin care a trecut bărzăunul negru și noduros al lui Nae mișcându-și picioarușele sub rochie ca să-l mai simtă dacă mai e la loc sau a ieșit. Vorba și râsul e lipsă de simțire. Nu e nicăieri Margareta.[13] Sau nu e o zi a legiuitelor, ci a Magdalenelor și mironosițelor? O caut să-i spun un cuvânt. Nu se vede. Se va fi certat cu familia? E bolnavă? Am văzut-o abia acum două-trei zile la noi la poartă, cu brațele pline de viorele ducându-se la o masă, cu zâmbetul ei gata în colțul buzelor, care e poate mai mult o strîmbătură a gurii decât semnul obișnuit de bunăstare lăuntrică. Dau mâna cu Băncilă. Nu mă cunoștea băiatul sau se face vinovat de grosolănie? L-am văzut și la înmormântare, ședeam lângă el și n-a făcut nici o mișcare ca să mă descopere. Mi-l recomandă pe Noica. E un băiat grăsan și blond, cu o politețe cu capul mereu plecat pe umărul drept. E vorba să se scoată un volum de Nae. Ar vrea să vie pe la mine ca să identificăm articolele și notițele lui din „Ideea Europeană". Mă arăt gata. Spaima lor când aud că unele sunt scrise în colaborare. Se duc, șoptesc între ei și se întorc să mă întrebe dacă le-a scris împreună cu altcineva. Îi liniștesc. Erau scrise în redacție, din discuții între noi. Mă duc încet spre casă, tăind soarele ca o aripă. [...]

„Apostrof", anul V, nr. 5-6-7 (48-49-50)/1994
Selecție, transcriere și note de Marta Petreu

Note

[1] Constantin Beldie, ziarist și memorialist, prieten de o viață cu Nae Ionescu și coleg de redacție cu el la „Noua revistă română" și „Ideea europeană".
[2] Luiza Onicescu, soția lui Octav Onicescu.
[3] Eufimia, prima soție a lui Emanoil Bucuța.
[4] Nouchette Gafencu.
[5] Probabil Mihail Ghelmegeanu, ministru de Interne în 1939-1940.
[6] Preotul de la Biserica Visarion.
[7] De la Iosif Hechter, adevăratul nume al lui Mihail Sebastian.

[8] Emanoil Bucuţa, fiul cel mai mic al scriitorului.
[9] Al. Ghibericon-Ionescu, actor, fratele lui Nae Ionescu.
[10] Nume „conspirativ" prin care Emanoil Bucuţa o desemnează pe Lucia Borş, care va deveni ulterior a doua lui soţie.
[11] Vasile Panaitescu, medic militar, căsătorit cu Antoaneta, sora lui Nae Ionescu.
[12] Charlotte Dominic.
[13] Elena Margareta Ionescu, soţia lui Nae Ionescu.

GHEORGHE CALCIU

Ortodoxia lui Nae Ionescu

A vorbi despre ortodoxia lui Nae Ionescu este ca şi cum ai căuta să demonstrezi într-o noapte cu lună, că luna este pe cer. Pentru că Nae Ionescu este ortodox, tot atât de organic cum este Nae.

Dar pentru că este nevoie de o demonstraţie, vreau să precizez că nu există aproape articol sau curs universitar în care el să nu fi făcut măcar o aluzie la credinţa lui creştină şi ortodoxă. Aşa că, într-un studiu ca acesta este foarte greu să incursionezi în întreaga lui operă, pentru a-i depista toate formele prin care şi-a manifestat ataşamentul la Biserica Răsăritului.

De aceea ne vom limita numai la *Îndreptarul ortodox.*

Voi începe printr-o mărturisire:

Desigur, ştiam destule lucruri despre Nae Ionescu, încă din liceu. Prin profesorii noştri care îi audiaseră cursurile — şi nu numai cei de Filozofie — prin studenţii care ne aduceau cursurile lui, aşa că, imediat după cel de-al doilea război mondial, Nae Ionescu începuse să fie citit şi se contura în înţelegerea noastră cu dimensiuni de legendă. Era atunci la modă existenţialismul şi noi îl socoteam ca pe un precursor al lui în ţara noastră. Cărţile care circulau în taină printre noi erau: *Logica, Roza vânturilor,* fragmente din cursul lui de *Metafizică* etc. Ca elevi, le citeam cu deliciul fructului interzis.

Când am intrat în închisoare, figura lui s-a conturat printre noi, cei tineri, cu mai multă precizie, dar legenda a crescut, căci toată generaţia de intelectuali pe care am întâlnit-o, şi era, cu adevărat, o generaţie de aur, se socoteau elevii lui, chiar dacă unii erau ingineri, alţii contabili, alţii militari etc. Toţi vorbeau de el cu pietate. O generaţie superbă de intelectuali puşi după gratii şi sortiţi fără greş exterminării, pentru a face să dispară elementele de cultură „burgheză" din memoria comună a unei naţiuni. Toţi îşi trăgeau seva intelectuală şi preocupările filozofice, ca şi ancorarea în idealul creştin şi românesc de la Nae Ionescu.

Toţi aceşti oameni de elită aparţineau acelei categorii care nu cunoaşte cabotinismul intelectual; ei îşi trăiau cultura cu o autenticitate admirabilă şi, de câte ori vorbesc de ei, simt un imbold interior să mă scol în picioare.

Mulţi dintre ei au murit în închisori. Foarte mulţi. Au murit cu demnitate şi cu suflet senin. Dumnezeu să le primească ofranda.

Din spusele lor însă, Nae Ionescu ni se contura ca un diamant cu mii de faţete strălucitoare, greu de delimitat.

După eliberarea din închisoare — şi mai târziu — nu am mai avut posibilitatea de a mă mai întâlni cu opera lui Nae Ionescu, în timpul frecventărilor cursurilor de teologie din Bucureşti, în ucenicia mea clandestină şi semiclandestină şi, cu atât mai puţin, în timpul frecventării facultăţii de limbă franceză.

Printre teologi, circulau, mai mult sau mai puţin în ascuns, lucrările lui Nichifor Crainic şi am fost sedus de mistica lui. Mai sunt şi astăzi. Paralel, am fost ucenic al Părintelui Stăniloae, pe care l-am urmat în toată poziţia lui dogmatică, deşi nu eram de acord cu unele atitudini extradogmatice ale lui. Cred că în predicile mele de atunci şi de acum, în tot ce am scris şi am vorbit, se pot decela cu uşurinţă elementele de influenţă ale lui Crainic şi ale Părintelui Stăniloae. Vorbesc de atitudine în materie de dogme şi teologie.

Nu citisem niciodată, într-un bloc masiv, aşa cum este acest *Îndreptar ortodox*, toate articolele despre creştinism ale lui Nae Ionescu, pentru a mă lăsa influenţat de el. Ceea ce îmi căzuse în mână înainte de arestare erau numai lucruri întâmplătoare şi disparate, din care nu puteai reface decât cu greu atitudinea lui şi, cu atât mai puţin, să te simţi influenţat de el.

Din 1985, de când am venit în Vest prezentam din când în când unei anumite instituţii pentru România câte o predică, sau o altă lucrare cu caracter teologic.

Mă aflam în Europa pentru un ciclu de conferinţe, privind starea bisericii în România. Trecuseră doi ani de la venirea mea în Vest şi un cercetător de la această instituţie a dorit să stea de vorbă cu mine. Era evreu. M-a întrebat cu francheţă, de ce în predicile şi studiile mele de teologie apar atât de frecvent influenţele lui Nae Ionescu, aşa numitul trăirism.

Am rămas mut, nu ştiam ce să răspund. Sunt sigur că omul şi-a închipuit că m-a prins cu ceva şi că îmi căutam o justificare. Nu

cunoşteam decât în termeni vagi poziţia acestui filozof faţă de ortodoxie, în special, şi faţă de creştinism, în general (abia după aceea mi-a căzut în mână *Îndreptarul ortodox*) şi eram consternat de faptul că eram influenţat de cineva pe care nu-l cunoşteam sub acest aspect.

După câteva clipe penibile de tăcere, am îngăimat ceva, probabil neconvingător. Mi-am mărturisit fără jenă ignoranţa în privinţa trăirismului naeionescian şi am afirmat că, dacă m-a influenţat cineva, apoi atunci trebuie să se meargă la Crainic şi Stăniloae. Şi nu cred că va exista cineva care să poată acuza pe Părintele Stăniloae că se abate măcar cu o iotă de la linia ortodoxiei. Atunci însă mi-am dat seama că şi Nae Ionescu se găsea pe drumul adevăratei ortodoxii, dacă lucrurile stăteau aşa cum mi s-a spus, şi am decis să-l citesc.

Cred că m-am despărţit cu oarecari bănueli reciproce de interlocutorul meu: eu mă simţisem oarecum supus unei anchete pe care el nu avea dreptul s-o facă, el, că am avut ceva de ascuns. Realitatea este că am fost luat total pe nepregătite şi eu nu am o prezenţă de spirit strălucită... Dacă aş fi fost pregătit cât de cât asupra subiectului discuţiei, aş fi fost prompt.

Vreau să spun că mă simt atât de liber în spirit, încât nimeni nu mă mai poate pune după zăbrelele etichetelor: nici prietenii, nici răuvoitorii. Nu mă tem de nici un fel de calificativ şi nu mă poate nimeni împiedica să citesc ceea ce mă interesează şi să-mi spun, eventual, o părere pozitivă despre cineva, chiar dacă acela ar fi un ciumat pentru alţii.

Nu râvnesc la nimic altceva, decât la o viaţă curată şi dedicată lui Hristos şi semenilor mei; este adevărat că, înainte de alţii, etichetările făcute de unii indivizi, de bună credinţă sau înşelaţi, nu mă sperie. Merg pe drumul pe care Iisus mi-l îngăduie, merg şchiopătând şi cotit, dar cu ochii ţintă la modelul bărbatului desăvârşit care este Hristos şi prin al cărui har viez.

Am constatat la Nae Ionescu o înţelegere profundă şi umilă a creştinismului şi a poziţiei omului în lume, raportat neîncetat la Dumnezeu. Pentru el, fiinţa umană nu este doar o existenţă de moment, chiar dacă raţională, în această lume supusă stricăciunii şi morţii, nu este un stadiu în cursul evoluţiei materiei şi al vieţii pe acest pământ, ci este un dat metafizic permanent, în sensul durării

spirituale. Ființa umană are valoare numai în raportul ei cu Dumnezeu, față de care, fiecare din noi se situează, conștient, sau inconștient. Acesta este singurul element stabil și de referință spirituală în existența generală.

Autorii au numit culegerea de articole *Îndreptar ortodox*. Din punct de vedere al magisterului bisericii, acest lucru este puțin cam pretențios, căci biserica nu și-a dat girul în sensul unui îndreptar. Dar, pe de altă parte, nu am găsit vreo deviație de la credința creștină și ortodoxă în cuprinsul volumului și, din acest punct de vedere, aș putea spune că o carte de învățătură scrisă de un laic are adesea un impact mai puternic decât una scrisă de un cleric, la credincios și la necredincios. I s-ar putea reproșa clericului intenția de persuasiune. Și Nae Ionescu este persuasiv, dar fără agresivitate, uneori cu humor, alte ori cu gravitate, dar niciodată exagerat. El este un credincios practicant și orice practicant, în oricare domeniu, este și un propovăduitor.

Îmi aduc aminte că, în închisoare, Costache Oprișan spunea că Marx a înțeles din Hegel exact jumătate; pe de altă parte, tratatele marxiste spun că Marx a desbrăcat sâmburele hegelian de coaja lui idealistă, redându-l integral gândirii materialiste. Am făcut această divagație pentru că ceva similar se găsește în volumul de care ne ocupăm, chiar la începutul lui, în articolul „În loc de prefață". Nae Ionescu spune:

„Preopinenții mei mă acuză de «organicism», neștiind probabil că eu am trecut pe acolo acum vreo treizeci de ani, fără măcar să-mi scot pălăria."

După cum se vede, „preopinenții" au înțeles numai pe jumătate afirmațiile filozofului, socotind exemplele pe care el le aduce din biologie drept absolute. Dar el gândea în modul Evului Mediu, cu mistica și credința umilă, nu cu superbia renascentistă. „Ei (preopinenții, n.n.) trăiesc încă în formele de viață ale Renașterii; mie mi-a ajutat Dumnezeu de le-am lichidat din mine, curând după momentul în care Dumnezeu a început să le lichideze din istorie" (p. 10).

La acest punct, îmi găsesc o adevărată corespondență sufletească și intelectuală cu Nae Ionescu. Totdeauna am fost de părere că Evul Mediu a fost, pentru istoria omenirii, una din epocile cele mai fecunde, în care simbolismul creștin s-a dezvoltat ascendent în

formele lui cele mai autentice și omenirea a avansat în planul gândirii simbolice până la treptele ei cele mai înalte.

Abstracție făcând de anumite aspecte pe care materialiștii, de bună credință, și raționaliștii le invocă azi pentru a nega cultura medievală, această perioadă a însemnat sensibilizarea spiritului uman la transcendent, așa cum nici o epocă nu a mai făcut-o.

Fără acea perioadă de fertilitate spirituală, Renașterea și secolul luminilor ar fi distrus total orice zbor al sufletului omenesc, orice scară spre înălțimi duhovnicești râvnite și ar fi transformat mecanismul sufletesc în simple resorturi logice.

Este adevărat că, din când în când, sufletul oprimat se răzbună. În tehnicitatea vremii noastre, de pildă, tendința spre misticism începe să se manifeste tot mai pregnant, sectele proliferează în forme mistice, pentru că dorința unora de a fi în contact cu metafizicul este atât de mare, încât biserica tradițională nu-i mai poate satisface și atunci recurg la sectele clasice, sau crează ei altele noi.

În urmă cu zece ani, în România comunistă începuseră să se dezvolte grupurile de meditație transcendentală într-un ritm atât de rapid și atingând categorii de oameni ai partidului comunist atât de sus puse, încât Ceaușescu a fost obligat să ia măsuri speciale de arestare a unora dintre indivizi și combatere oficială a „deviației".

De ce membri ai comitetului central comunist, sau profesori de marxism și studenți intoxicați de filozofia materialistă au alergat ca la o sursă de apă proaspătă la aceste meditații transcendentale? Pentru că sufletul lor se răzbuna. Pentru că ei nu aveau curajul să vină la bisericile tradiționale, oficiale, controlate direct de poliție și care renunțaseră la practicile mistice, din ordinul partidului comunist. Meditația Transcendentală era, fără îndoială, o erezie, dar acesta a fost fenomenul și el trebuia înregistrat de un observator imparțial. Aceste asalturi ale spiritului apar de fiecare dată în istorie în perioadele de oprimare politică, sau sub presiunea exagerată a raționalismului, a ateismului triumfător etc.

În articolul său, „Sufletul mistic", Nae Ionescu descoperă această renaștere a sufletului mistic între cele două războaie și atacă analiza psiho-sociologică prin care Rădulescu-Motru căuta să-i explice recrudescența. Motru credea că este o modă socială, că negustorii de idei „comercializau" fenomenul spiritual, în sensul speculației și deci, așa cum afirmă Nae Ionescu, el confunda efectele cu cauzele.

Sunt de acord cu acest lucru. Negustorii de idei, comercializatorii fenomenelor mistice apar după ce fenomenul spiritual s-a manifestat. Nu ei îi declanşează, ei îi speculează. Ori, în cazul acela, spiritul uman se zbătea să scape de sub oprimarea raţionalismului cartezian care domina de secole şi care tăiase aripile sufletului.

Marii mistici ai Răsăritului şi cei din Apus, au făcut totdeauna casă bună cu raţionalismul adevărat, pentru că gândirea creştină nu este una absurdă, raţiunea ne-a fost dată de Dumnezeu, la creaţie, pentru a ne fi treaptă iniţială de suire şi cârjă de început în drumul spre cunoaşterea Lui. Nae Ionescu, filozof şi logician, nu s-a desprins niciodată de învăţătura bisericii în această privinţă şi a combătut absolutizarea raţionalismului, ceea ce îmi pare un eroism neobişnuit la un profesor de logică.

„... noi nu facem decât să lichidăm raţionalismul; nu raţionalismul adevărat cu care misticismul a trăit totdeauna în cea mai bună pace, ci raţionalismul cartezian, care este o răsturnare şi, mai departe, o falsificare, prin unilateralitate, a celui adevărat. Îl lichidăm“ (p. 16).

Nae Ionescu indică toate căile prin care lumea modernă caută să lichideze acest raţionalism.

Misticismul marelui profesor se exprimă şi prin ataşamentul lui la marii mistici ai creştinismului, la Sf. Ion Scăraru, Sfântul Ion al Crucii şi la alţi sfinţi părinţi ai bisericii, precursori ai unei gândiri religioase, bine închegate şi pe care epoca modernă caută s-o redescopere, fără a reuşi s-o înţeleagă total. „Schwarmerei“ — bâzâială neliniştită — o numeşte Nae Ionescu, nu cu ironie, ci cu înţelegere şi compasiune, această căutare confuză şi pompoasă din zilele noastre. Instrumentele filozofice cu care operează el în afirmarea poziţiei sale faţă de credinţă sunt foarte seducătoare. Este, fără îndoială, şocant să auzi pe un mare filozof şi un logician de mâna întâi afirmând superioritatea teologiei faţă de ştiinţă.

Fac aici o paranteză şi introduc o butadă a lui Petre Ţuţea. Pe când era la Aiud, în închisoare — relatarea o am de la el personal — a luat cuvântul la o şedinţă cu caracter obligatoriu a deţinuţilor politici. Atunci a vorbit pentru credinţă, a combătut ştiinţa materialistă, afirmând superioritatea teologiei. Butada era următoarea. „Teologia este singura ştiinţă adevărată. Toate celelalte ştiinţe umane, abia şi-au luat bacalaureatul. Ele mai au de parcurs o

universitate pentru a ajunge la adevăruri generale. Teologia este singura ştiinţă adevărată, pentru că ea lucrează cu adevăruri absolute.“

Poziţia aceasta, cu corecturile respective, o are şi Nae Ionescu, aşa cum o avem şi noi toţi. În perioada anilor imediat premergători celui de-al doilea război mondial, teologia ortodoxă românească, nu în totalitatea ei, încerca să se pună de acord cu ştiinţa, părându-i-se că anumite descoperiri revoluţionare noi puneau religia în umbră. Profesorul se ridică împotriva acestui servilism involuntar al teologilor faţă de ştiinţă: „Această atitudine care dezonorează teologia, pentru că o atinge în demnitatea ei de ştiinţă de sine stătătoare, cel puţin tot atât de curată ca toate celelalte ştiinţe şi care înfăţişează pe ostenitorii respectivi, nu numai ca neştiutori, dar şi ca neconvinşi ai teologiei, este fundamental falsă“ (p. 30).

Toţi aceşti teologi care încercau să refacă acordul cu ştiinţa sucombau în moralism, socotind că religia este, în primul rând, un cod de comportament moral superior oricărei alte etici. Nae Ionescu a sesizat exact pericolul şi se ridică împotriva lui. Aceşti teologi afirmau, opus chiar propriei lor intenţii, că religia s-a perimat şi că numai morala rămâne etern valabilă, ceea ce constituia nu numai un nonsens, dar şi o abdicare de la poruncile divine.

Nae Ionescu face o distincţie netă între religie şi morală, în articolul cu acest titlu. El constată că un om religios adevărat este şi un moral, dar moralitatea lui este numai o consecinţă a religiozităţii sale.

„A înlocui religia printr-o predică morală —, spune profesorul — înseamnă a crede... că religia poate fi redusă la morală. Asta însă ne-ar îndepărta de la adevăratul sens al ortodoxiei şi ne-ar arunca iremediabil în lagărul unui «protestantism care a luat câmpii» (pentru a întrebuinţa chiar termenul domnului Profesor Iorga“ (p. 32).

Îmi aduc aminte că profesorii mei de teologie, în special părintele Rezuş care preda Teologia Fundamentală, subliniau şi ei această distincţie netă, între morală şi religie, pe de o parte, şi între religie şi ştiinţă, pe de alta. El ne spunea la cursul lui care înlocuia Apologetica de altă dată: „Punerea de acord a religiei cu ştiinţa este un fapt istoric depăşit. Ea aparţine sfârşitului Evului Mediu şi Renaşterii. În prezent, ştiinţa este aceea care trebuie să se pună de acord cu religia.“

Mi se pare un fapt foarte adevărat.

Dar nu acesta trebuie să fie lucrul cel mai important pentru credință, căci știința este o creație umană care și-a înrobit creatorul pe care l-a făcut, în cel mai bun caz, o anexă, atunci când nu l-a transformat în victimă. Pentru ortodoxia trăită în duhul sfinților Părinți ai Bisericii, cunoașterea raportului față de Dumnezeu este chestiunea esențială. Acest raport este unul de umilință, după modelul umilinței desăvârșite, Hristos.

Ortodoxia vorbește despre *Kenoza* lui Dumnezeu. *Kenoza* este un cuvânt foarte complex; el implică umilință, coborâre, dezbrăcare de slavă, adică exact ce a făcut Iisus când a acceptat să se întrupeze pentru noi, făcându-se subiect al kenozei. Este adevărat că nu am întâlnit cuvântul kenoză la Nae Ionescu, dar afirmațiile kenotice nu lipsesc deloc la el.

Textul de la care au plecat teologii în această privință, este la Filipeni 2:6-10. Va trebui să citez integral, deoarece foarte puțini creștini, chiar intelectuali de frunte, știu acest lucru: „... Care, în chipul lui Dumnezeu fiind, nu răpire a socotit a fi El întocmai cu Dumnezeu. Ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-se asemenea oamenilor și la înfățișare aflându-se ca un om. S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-se Tatălui până la moarte și încă moartea pe cruce. Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preaînălțat și I-a dăruit lui nume care este mai presus de tot numele: ca în numele lui Hristos tot genunchiul să se plece, al celor cerești, al celor pământești și al celor dedesubt. Și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tătăl."

A fost un citat lung, dar necesar. Nae Ionescu tocmai despre această „deșertare" vorbește, care este o subliniere ortodoxă. Catolicii au insistat pe suferință și pe gloria Mântuitorului, pe aspectul juridic al răscumpărării, dar kenoza au studiat-o mult mai puțin.

Profesorul, căruia nu i-a scăpat nimic din sensurile ortodoxiei, spune:

„Primul act al vieții lui a fost de umilință și de supunere. Și-a recunoscut natura pământească, atâta vreme cât nu-i sosise încă ceasul; și a acceptat legea firii în care se întrupase, înțelegând că ceea ce era dumnezeesc în El abia mai târziu trebuia să lucreze" (p. 40).

Toată această kenoză este însoțită de durere, de suferință. Nae Ionescu cunoaște și recunoaște suferința drept un dat permanent al

existenței omului, o trăsătură aproape structurală lui, din clipa căderii în păcat. Într-o scurtă incursiune în gândirea filozofică și teologică a lumii, el analizează poziția acestor școli și curente față de durere.

Budismul așează durerea chiar la baza existenței, afirmând prin aceasta caracterul ei de necesitate absolută. Din această stare, omul se smulge prin negarea existenței, adică prin transgresarea din realitate, saltul la Nirvana. Dar, această ieșire este un salt în gol. Nirvana este nonexistența.

Recunoscând inteligența și frumusețea construcției filosofice a moralismului negativ budist, autorul se întreabă retoric: „dacă această subtilă și confuză dialectică, înfățișată sub forma unei exagerate cosmogonii, este, cu adevărat, mai impunătoare decât recunoașterea simplă, dar tragică a durerii, așa cum o face creștinismul".

Nici o cultură, nici o filozofie trecută și prezentă nu a putut ignora suferința și durerea și a căutat s-o rezolve într-un anumit fel: lumea greacă, dincolo de estetismul ei senin și de hedonismul afirmat, era profund măcinată de prezența durerii în lume, prezență pe care filosofii căutau s-o explice, s-o accepte, sau s-o evite. Erosul grec era înfrățit cu moartea, hedonismul era, de fapt, „expresiunea unei dorinți crescute și împuternicite de golul rece al durerii" (p. 46).

Împotriva acestui estetism festiv și fals, cinismul grec era o sfidare a suferinții, fără să fie o rezolvare a ei. Cinicul nu aducea o soluție umanității îndurerate, ci se însingura, se impunea printr-un prestigiu de orgoliu și de dispreț față de ceilalți. Nici o soluție. Pe de altă parte, epicureismul, pe care vulgul îl înțelege greșit ca pe o petrecere continuă pentru a evita suferința, era un sistem de purificare prin plăcere, până se ajungea la *ataraxia* lui Epicur, care însemna o evaziune în fața suferinței și care trebuia să ducă, în consecințele ei ultime, la sinuciderea teoretizată și practicată de Hegesias cel întunecat.

Acest faliment al gândirii grecești dovedește că ceea ce urmăreau grecii cu atâta stăruință, izgonirea durerii din lume, era o imposibilitate și că dincolo de seninul artei și gândirii grecești, sta ca o sentinelă neagră și terifiantă suferința, „care se strecoară pretutindeni, acolo unde nevoia fericirii se face simțită" (p. 47).

Spre deosebire de toate aceste atitudini prezentate până aici, creştinismul consideră durerea ca pe o realitate, dar nu caută s-o nege, ci s-o *valorifice*.

„De la răstignire — afirma Nae Ionescu — lumea ştia că nu durerea sau bucuria, ca atare, sunt hotărâtoare pentru suferinţa sau bucuria noastră, ci atitudinea pe care personalitatea noastră spirituală o păstrează în faţa lor" (p. 48).

În felul acesta, autorul ajunge la convingerea profund creştină că durerea însăşi poate deveni un izvor de nesfârşită bucurie, dacă se îndeplineşte un rol şi capătă un sens în efortul nostru de a atinge mântuirea. Pentru el, creştinismul este o dezlegare dumnezeească a problemei lui Iov, dreptul care suferă.

Sunt surprins că Nae Ionescu nu a invocat niciodată, în această explorare a cauzelor suferinţei în lume, conexiunea ei adâncă în psihologia omului, cu teama de durere pe care o găsim atât de frapantă în *Capetele* Sfântului Maxim Mărturisitorul. În esenţă, Sf. Maxim spune că suferinţa ne-a devenit structurală după căderea în păcat şi că atitudinea creştină, consecinţă a atitudinii lui Hristos, este de acceptare a ei cu curaj şi cu umilinţă, pentru a face din ea elementul de bucurie al mântuirii noastre. Dar, spune el mai departe, omul este speriat de durere şi fuge de ea, refugiindu-se în plăcere. Plăcerea însă, odată consumată, naşte durere, şi atunci omul fuge după altă plăcere şi mai mare, căci există un vârtej ascendent al plăcerii consumate, în care omul intră cu necesitate.

Şi aşa, din plăcere în durere, şi din durere în plăcere, ajungi în pragul morţii şi al disperării absolute, clipa în care înţelegi inutilitarea fugii de durere, rolul salvator al suferinţei. Dar este prea târziu.

Sfinţii Părinţi au vorbit mereu despre o dizolvare a fiinţei noastre în Hristos-suferind, despre regăsirea fiinţei noastre în Învierea Domnului. În cuvinte proprii, Nae Ionescu afirmă şi el acelaşi lucru de pe poziţia lui de filozof creştin, cunoscător al dogmelor creştine: „Lumea trebuie să tindă iar către El, să se destrame în El, să renunţe în El la fiinţa ei şi totul va reintra din nou în echilibru, în plenitudine" (p. 50).

Voi lăsa la urmă problema Învierii, aşa cum o vede Nae Ionescu şi voi prezenta celelalte teme, pentru ca să încununăm acest studiu cu glorificarea omului prin Iisus.

Cineva ar putea întreba: „De ce se preocupă Nae Ionescu de toate aceste probleme, de ce nu se limitează la domeniul lui de filozofie şi se bagă în treburile teologilor? Nu cumva vrea să le dea lecţii de dreaptă credinţă?".

Nae Ionescu este un filozof creştin. Ca toţi filozofii, este şi el preocupat de problemele esenţiale ale gândirii şi destinului uman: existenţă, moarte, salvare, Dumnezeu şi lume. Fiind un filozof creştin, este normal să dea răspuns la toate aceste probleme în sensul religiei creştine şi, mai mult, al celei ortodoxe. Să nu uităm că unele curente în teologia modernă au fost susţinute, în cea mai mare măsură, de filozofi. Aşa este cazul neotomismului.

Este normal ca pentru el, problema mântuirii şi a căilor de a ajunge la ea, viaţa, moartea şi învierea să fie preocuparea cea mai imperioasă. Ataşat total la ortodoxism, el caută să-şi explice caracteristicile cele mai specifice ale ortodoxiei şi să nu lase nimic din ceea ce este mai important în teologie şi practica noastră. Uneori, el este puţin cam prea polemic, în special faţă de protestantism, dar nimeni nu îi poate reproşa manifestarea sentimentului lui de ataşament la biserica din care face parte. El nu era un simplu teoretician, ci trăia credinţa în toată intensitatea ei. Cine crede în ceva devine propagator al credinţei lui. Cel mai adesea caută să explice filosofic şi psihologic deosebirea dintre cele trei culte principale, fireşte, cu aserţiunea superiorităţii ortodoxiei. Dacă nu crezi în superioritatea bisericii tale, atunci nu-ţi rămâne decât s-o părăseşti.

Înainte de a ataca studiile lui despre ortodoxie, catolicism şi protestantism, vom căuta să vedem cum înţelege el noţiunile fundamentale ale creştinismului, ca: iertarea, iubirea, predania, sau tradiţia etc.

Consider că studiul lui despre iertarea creştină este foarte bun. În lupta dintre religie şi filosofie, dintre necredinţă şi credinţă, cel mai adesea s-a afirmat că religia creştină este biruinţa celor slabi asupra celor tari. Nietzsche este reprezentantul cel mai puternic şi cel mai periculos, prin arta demonstraţiei, dintre toţi aceşti susţinători ai teoriei.

Nae Ionescu scrie: „Religia celor slabi? Religia sclavilor? A, nu! Mai degrabă a eroilor" (p. 62).

Apoi continuă să arate că numai omul care nu mai cere nimic pentru el este un adevărat creştin. Cine nu mai există pentru el, cine şi-a omorât ambiţiile şi poftele trupeşti, acela este cu adevărat creştin.

Iertarea creştină îşi are două surse: una în învăţătura lui Iisus, care a spus să iertăm de şaptezeci de ori câte şapte, ceea ce ar echivala, în simbolica iudaică, cu un număr infinit şi, a doua sursă, în atitudinea practică a Mântuitorului care, pe cruce fiind răstignit, şi-a iertat chinuitorii. Această atitudine nu este una de sclav, ci de erou. Sunt de acord cu Nae Ionescu. Răul se face cu uşurinţă, fără efort, binele îl faci cu sacrificiu, cu renunţare. Renunţarea implică eroism. Practica de fiecare zi confirmă adevărul teoriei profesorului, nu mai este nevoie de argumentare teoretică.

Citez:

„Căci tocmai asta este şi sublim în religia noastră: desrădăcinarea subiectivismului şi a sentimentalismului, obişnuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înşine şi punerea noastră absolută în slujba unei realităţi transcendente nouă“ (p. 63).

Cred că nu este eroism să ierţi atunci când o insensibilitate accentuată te face să nu simţi jignirea; eroismul începe acolo unde firea este înfrântă, durerea înăbuşită, jignirea anulată cu efort şi ura transformată în iubire. Încercaţi să iertaţi şi să iubiţi pe vrăjmaş şi vă veţi convinge. Personal am încercat şi încerc mereu. Este foarte greu, de multe ori imposibil. Este această strădanie atitudinea unui om slab? Poate fi ea consecinţa unei neputinţe, sau a unei vitejii?

Iertarea este un act moral poruncit de Iisus, afirmă profesorul mai departe, dar ea este, totodată, şi o bună metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră. Un eroism cu consecinţe personale şi cu imense consecinţe sociale.

Legată de iertare şi ca o cauză adâncă a ei, este iubirea. Şi Nae Ionescu face distincţia dintre iubirea ca eros şi iubirea ca agapy. Prima se referă la iubirea dintre un bărbat şi o femeie, nu neapărat la cea sexuală, cea de-a doua este de natură profund cristică. Este iubirea care L-a determinat pe Dumnezeu să se întrupeze, care L-a făcut să se răstignească pentru noi oamenii şi despre care El însuşi a spus: „Aceasta este porunca Mea: să vă iubiţi unul pe altul precum Eu v-am iubit pe voi. Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are: viaţa lui să şi-o pună pentru prietenii săi“ (I. 15; 12-13). Iubirea este o poruncă divină absolută. Ea face parte din comandamentele tuturor bisericilor creştine.

Ceea ce aş vrea să vedem împreună acum este modul în care Nae Ionescu înţelege ortodoxia, cum o consideră el în raport de celelalte

confesiuni creştine, care este criteriul lui de evaluare a ortodoxiei, pe plan sentimental şi obiectiv.

Articolul de care ne ocupăm este intitulat chiar „Ortodoxia“. El porneşte de la o întâmplare tragică, incendiul de la Biserica din Costeşti-Argeş, chiar în ziua de Paşti. Atunci, pe lângă lacrimile vărsate, au fost invocate şi unele minuni care au avut loc, dintre care, cea mai importantă era considerată faptul că Evanghelia nu a ars.

Nae Ionescu pleacă de la câteva considerente negative care ar duce la blamarea lui Dumnezeu: de ce a ars tocmai Casa Domnului şi de ce tocmai în Ziua de Paşti? De ce să fie arşi în chinuri copii inocenţi, bărbaţi şi femei, tocmai atunci când ei veniseră la biserică să celebreze bucuria învierii lui Dumnezeu? Minunea cu Evanghelia care nu a ars, nu este o minune adevărată, deoarece cărţile groase, mai ales cele cu coperte metalice, nu ard decât foarte greu. Pentru un om cu credinţă slabă, pentru unul care îşi sprijină relaţia lui cu Dumnezeu pe principiul avantajelor reciproce, pe *do ut des*, lucrul ar părea de neînţeles şi chiar scandalos.

Catolicismul se întemeiează mai mult pe raportul juridic dintre Dumnezeu şi om. Respectând porunca divină, aducând ofrande şi zidind spitale sau alte instituţii bune, Dumnezeu te răsplăteşte proporţional cu valoarea materială a binefacerii.

Protestantismul, pe de altă parte, caută să explice raţional deciziile divine, pentru că el s-a născut ca o confesiune care a căutat să introducă raţiunea umană în raţiunile divine.

„Transpunerea în forme raţionale a existenţei a fost extinsă până dincolo de limitele veacului şi omul are pretenţie să impună legea lui de înţelegere a Absolutului, încadrându-l în cele patru principii ale logicei“ (p. 69).

În ceea ce priveşte ortodoxia, el vede că noi ne întemeiem pe: „Neînţelese sunt căile Tale, Doamne“, acceptând cu o înţelegere calmă şi senină, dar nu resemnată, ci activă, deciziile lui Dumnezeu. Ortodoxia nu se sprijină exclusiv pe minune, ci pe prezenţa lui Dumnezeu în inima omului. Umili şi convinşi că raţiunile divine sunt altele decât cele umane, creştinii ortodocşi acceptă încercările la care Dumnezeu îi supune cu convingerea că El îi încearcă pe cei pe care îi iubeşte şi fac din încercările la care sunt supuşi scară pe care Dumnezeu, milostiv, le-o întinde pentru înaintarea către Ierusalimul ceresc.

Un important capitol, atât din biserica ortodoxă, cât şi din cea catolică, o constituie *tradiţia* sau *predania*. Nu există nici o formaţiune socială, nici o instituţie, fie şi numai din persoane, care să poată înscrie pe hârtie toate elementele de existenţă. Totdeauna va rămâne ceva care nu va putea fi scris, totdeauna va exista un plus care se transmite neschimbat, fără a fi consemnat în acte şi care constituie tradiţia sau predania.

O învăţătură, mai ales una atât de complexă şi totală cum este învăţătura creştină, nu se limitează numai la legile date, ci este învăţătura trăită. Ea are o bogăţie care poate fi numai simţită şi transmisă din gură în gură, ca o predanie. Ea devine o învăţătură rodită şi rodul ei poate fi de zece, de treizeci, sau de o sută de ori, cum însuşi Iisus o spune în pilda Semănătorului. De aceea, pentru a se evita o creştere strâmbă a tradiţiei, Sinoadele ecumenice au formulat reguli pentru a o feri de abateri. Toate fenomenele de trăire şi rodire creştină, care nu ar putea fi încadrate numai în ceea ce avem în Sfânta Scriptură, dacă sunt conforme învăţăturii lui Hristos, constituie tradiţia.

Nae Ionescu spune, încercând să argumenteze valoarea tradiţiei: „Căci învăţătura nu este un adevăr pe care cineva l-a formulat odată, l-a săpat apoi pe o tablă de aramă şi l-a pus undeva sub un clopot de sticlă ca să se uite lumea la el şi chiar să i se închine. Ci mai curând, ca o sământă care este pusă în pământ, încolţeşte şi dă roadă" (p. 70-71). Desigur, tradiţia nu înseamnă numai acumulare a unor elemente care nu corespund cu adevărul credinţei, sau cu adevărata ei înţelegere.

Nae Ionescu este chinuit de raportul dintre credinţă şi raţiune. Dintre religie şi teoriile moderne ale psihanalizei. Este firesc să fie aşa, pentru că, în filosofie, el lucrează cu logica şi, ca un filosof care a depăşit limitele raţiunii şi a zburat mult mai departe, în spaţiul mistic al credinţei, el caută să valorifice raţiunea la locul ei.

Raţiunea este analitică şi analiza distruge. Nu se poate analiza ceva fără a-l descompune în elementele lui constituente, şi această analiză echivalează cu distrugerea întregului. Sinteza este cea care crează.

„Raţiunea, spune el, îmbucătăţeşte universul; ea desface şi despică totul şi numai în mintea purtătorului de Dumnezeu, a ascetului, începe vindecarea existenţei, închiderea rănilor lumii.

Antinomia este urmarea despicării universului prin raţiune; iar împăcarea şi unitatea lui cea nouă nu se înfăptuieşte decât dincolo de această raţiune însăşi" (p. 24).

Nu este aşa că este extraordinar? Cine ar fi putut spune aceste lucruri mai concis?

Kant este primul care a formulat antinomiile într-un mod actual. Dar antinomiile lui sunt nefericite; el îţi lasă posibilitatea de a accepta, sau a respinge acelaşi adevăr, cu egali sorţi. Soluţia lui este soluţia credinţei.

Antinomiile creştine sunt adevăruri divine revelate, şi ele se acceptă prin credinţă venită de sus, nu din neputinţa minţii, sau din vreun imbold interior. Acest adevăr care soluţionează antinomia este dogma, o descoperire divină, o formulare care ne este revelată. Dogma începe acolo unde antinomia lucrează. Unde încetează antinomia, încetează şi dogma.

Am spus mai spre începutul acestui studiu că voi lăsa la urmă problema învierii Domnului, pentru a putea încheia cu un triumf divin lucrarea de analiză începută. Pentru ca Iisus să moară şi să învieze, a trebuit mai întâi să se nască. Nici acest eveniment extraordinar din istoria mântuirii nu a rămas în afara preocupărilor filosofului român.

„Naşterea lui Hristos arată momentul în care Dumnezeu S-a făcut om. Iar această apariţie a lui Hristos, anunţată în legea veche în zeci şi sute de moduri este faptul fundamental al adevăratei antropologii ca înţelegere a omului" (p. 37).

Această lumină aruncată asupra antropologiei constituie o mare biruinţă: Iisus-Dumnezeu, devenit om deplin, biruie păcatul şi moartea şi înnoieşte întreaga făptură: Hristos-noul Adam. Prin Iisus ni se reveleză dumnezeirea, dar, în acelaşi timp, şi tot prin El, omul se ridică la cunoştinţa esenţei lui divine. Omul este aşezat mai presus de îngeri, căci el va ţine scaun de judecată pentru îngeri, aşa cum afirmă Sf. Apostol Pavel. (1 Cor. 6:3)

Filosoful analizează procesul de antropocentrizare a întregului univers, început de Renaştere şi continuat, în forme schimbate, în epoca modernă. În felul acesta, fiinţa umană a fost integrată într-un sistem simplificator, mişcarea pe o singură linie, care este cea a materiei. Dumnezeu, chiar dacă nu este negat, este scos în afara lumii spre a nu tulbura spiritele simplificatoare. Este foarte greu

pentru omul de știință, ca și pentru filosoful raționalist să admită îndumnezeirea omului și, prin el, salvarea întregii firi.

„Într-o cosmologie creștină consecventă, înger și om se mișcă pe linii deosebite; cel dintâi nefiind decât ideal de sublimare a lucrurilor; cel de-al doilea, treaptă de ajungere la Dumnezeu."

Mi se pare extraordinar de frumos și just ceea ce spune autorul. Și acum am ajuns la înviere.

Mărturisesc fără jenă că am cetit de mai multe ori articolele despre înviere, nu pentru că mi-ar fi fost greu să le înțeleg — un teolog, oricât de slab pregătit ar fi el, a lucrat cu aceste noțiuni — ci pentru că aș fi vrut să-l prind pe marele profesor cu o cât de mică inexactitate. Dar nu a fost posibil. Articolele despre înviere, ca și celelalte, de altfel, rămân pe linia unei ortodoxii ireproșabile și luminează bucuria biruinței binelui.

Voi începe cu un anunț învingător pe care îl aflăm la începutul articolului: „A înviat Hristos!"

Sună sacerdotal. Parcă a ieșit preotul din altar cu lumânarea aprinsă anunțând învierea. Și mai departe:

„A înviat, cum vom învia și noi atunci când vor suna trâmbițele judecății din urmă, când se vor rupe pecețile cărții și vor cădea zidurile carcerii vremii, adică la sfârșitul veacului... Ne-am născut în timp, am murit în timp; vom învia însă dincolo de veac. Întocmai ca Hristos, devenit om și jertfit în veac, dar înviat afară de acesta." (p. 52)

O afirmație teologică făcută cu tărie și fără replică. Adevărată, fără umbră de îndoială. Sacrificiul, moartea, învierea, toate sunt miracole divine care depășesc puterea de înțelegere a minții noastre, ca și sfânta Euharistie. În ciuda faptului că noi nu vedem decât pâine și vin, realitatea adevărată este cea a credinței: acolo este trupul și sângele Domnului. Nae Ionescu face o distincție netă între obiectul investigației și metoda de investigație adecuată lui:

„Înseamnă că există mai multe planuri de existență și că pentru fiecare din aceste domenii, noi trebuie să avem mijloace specifice de investigație. Că nu putem să înțelegem prin rațiunea noastră decât numai ceea ce cade înlăuntrul veacului nostru; și că pentru ceea ce este în afara lui, avem nevoie de alte instrumente, în speță, de credință." (p. 53)

Filosoful lasă locul credinciosului și această modestie a unei inteligențe deosebite care știe să-și recunoască neputința este foarte meritorie. El înțelege deplin și fără opoziție disperată din partea minții, că Hristos este Mântuitorul nostru și că jertfa Lui este faptul hotărâtor al mântuirii noastre. Învierea Lui este cea în eternitate, viața veșnică în și cu Dumnezeu.

Articolul: „Paștele gândului și celelalte paște" are un conținut de-a dreptul zguduitor. Paștele gândului este acela în care „te supui — ceară moale și receptivă — tututror sugestiilor transcendenței; când te pregătești pentru coborârea harului, lăsându-te purtat pe unda caldă și învăluitoare a cultului — minunată propedeutică la deschiderea cerurilor" (p. 56).

Sunt cuvintele lui Nae Ionescu. Minunate cuvinte. Ele par rostite de un părinte al Bisericii, de un trăitor în pustie. Cu pietate rostește cuvintele; cu pietate și tristețe constată cum un duh protestant ucide în noi paștele gândului pentru a-l înlocui cu o celebrare a unui erou, sau supraom.

Tendința contemporană de a face din Hristos un erou și din procesul și răstignirea Lui un fel de „afacere Dreifus" este un pericol mai mare decât necredința. Pentru că necredința neagă neargumentat și brutal, pe când această răsucire a Paștelui gândului spre alte paște, înlocuiește un adevăr printr-un mit. Și oamenii sunt amatori de mituri, cu atât mai amatori, cu cât sunt mai cultivați.

Nu se poate să nu mai citez un fragment. Nu vreau să privez pe cititor de o bucurie așa de mare închisă în câteva propoziții. Ascultați:

„A răsunat în mine joi seara strigătul sfâșietor al crainicului: «astăzi S-a spânzurat pre lemn, cel ce spânzură pământul pe ape» și s-a întors în mine sufletul în seara de vineri, la cântarea de prohodire, care mărturisea că în mormânt fu pusă, prin pogorârea lui Hristos, însăși viața."

Mi-ar fi plăcut să pot scrie și eu o asemenea frază. Ea lovește nu numai în sensibilitatea estetică a fiecăruia dintre noi, dar merge mult mai departe, la ființa noastră mistică, la cununia noastră de taină cu Hristos răstignit.

Cum izbește în inimă propoziția: „Astăzi se spânzură pre lemn, cel ce spânzură pământul pe ape".

Numai în aceste clipe de lipsă de apărare a sufletului nostru în fața dulcei violențe a harului înțelegem; înțelegem că nu este vorba de simbolul morții lui Iisus în acest moment, ci de moartea Lui reală, de atunci, care este aceeași cu cea de acum, altfel, deosebită și totuși, aceeași. Înțelegem că patimile, moartea, răstignirea și învierea nu sunt simboluri, ci fapte. Ele nu „înseamnă", ci „sunt", căci Paștele sunt dincolo de gând, în inima fiecăruia, *bucurie* (p. 58).

Sunt multe probleme pe care profesorul le atacă și toate legate de creștinism, în general, și de ortodoxie în special. Acest mic volum de numai o sută de pagini cuprinde o largă tematică religioasă, cu care autorul nu a glumit deloc, pe care a tratat-o cu seriozitate și credință și care zguduie sufletul cititorului.

Numai faptul că un laic și care nu a făcut teologia, ci doar filosofia și logica, se preocupă atât de adânc de problemele de credință este de natură să dea de gândit. Creștinul de astăzi, scăldat de toate apele indiferentismului și împuns de șocurile crimelor, sau de excesul de sexualism, privește religia cu o ușoară notă de scepticism, sau, în cel mai bun caz, de agnosticism și crede că Dumnezeu există, dar undeva foarte departe și credința, chiar dacă nu e un lucru perimat, este ceva greu de atins.

Dacă citește însă această carte care este și un studiu antropologic, nesistematic, dar real și de pe poziții net creștine, va începe să gândească în alt chip, își va pune întrebările cu alt ton și va căuta răspunsurile cu altă sârguință decât cea de până acum. Sunt de acord că această carte poate fi un îndreptar ortodox, o călăuză spre cunoașterea lui Dumnezeu și a propriilor adâncimi; sunt de acord că impactul ei asupra celor cu o sensibilitate, alta decât a amatorilor de senzațional, este puternic. De aceea o și recomand celor care nu o cunosc, pentru a înțelege de pe poziții străine apologeticei pe care ar fi făcut-o un teolog, problema credinței. Nae Ionescu nu este un autor care poate fi biruit ușor de un sceptic, sau de un intelectual agnostic.

Voi încheia cu un adevăr care îmi este foarte drag și pe care l-am afirmat totdeauna, nu ca pe o descoperire personală, ci ca pe o aserțiune căreia m-am raliat fără rezerve; aceea că poporul român este născut creștin, că această încreștinare a coincis, în linii mari, cu însăși zămislirea neamului nostru și că, datorită acestui fenomen foarte rar în istoria nașterii popoarelor moderne, creștinismul este structural sufletului românesc.

Va fi citatul final și finalul studiului de față:

„Aceasta (coincidența istorică dintre nașterea și creștinarea noastră ca popor) explică de ce ortodoxia noastră țărănească nu este atât o religie, cu o biserică chezășuitoare a credinței, cât, mai ales, un fel de cosmologie, în care elementele de dogmă strict ortodoxe se hipostaziază în realități concrete; de ce, cu alte cuvinte, creștinismul a coborât la noi în realitățile imediate ale zilei, contribuind la crearea unui univers specific românesc, obiectivat așa de caracteristic în folclorul noastru." (p. 74)

Colecția Institului Român de Cercetări Istorice,
San Diego, California, nr. 3, 1990
Volum omagial „Nae Ionescu", 100 de ani
de la naștere: 1890-1990, 50 de ani de la moarte:
1940-1990

ION CANTACUZINO

De la el am învăţat...

Azi, mai ales, simţim lipsa lui Nae Ionescu.

Pentru o întreagă generaţie, el a fost „profesorul". Omul de la care se învaţă rostul lucrurilor. Omul care tălmăceşte întâmplările şi faptele. De la el am învăţat să gândim prin propriile noastre mijloace şi să nu ne lăsăm înşelaţi de „idoli". De la el am învăţat că nimic nu se întâmplă fără un sens şi că tot ce se petrece, se petrece astfel fiindcă astfel trebuia să fie, fiindcă nu putea fi altfel. Tâlcul ascuns al evenimentelor el ştia să-l scoată la iveală, şi învăţa şi pe alţii să cerceteze şi să înţeleagă. Să se orienteze şi să se hotărască. De aceea, noi mai ales, simţim lipsa lui Nae Ionescu.

„Pan", An I, nr. 3/1-15 aprilie 1941
(„In memoriam")

MARUCA CANTACUZINO

Silhouette

Existenţa unui manuscris al Marucăi Cantacuzino Enescu despre Nae Ionescu este cunoscută încă din perioada interbelică. Mircea Vulcănescu îl citise înainte de a-şi redacta cartea sa despre Nae Ionescu, parafrazând ca memorabilă scena de la „Luminiş", a metamorfozei demonice a lui Nae Ionescu (v. M. Vulcănescu, *Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut*, p. 111). La rândul său, în 1947, Mircea Eliade a primit chiar din mâinile Marucăi un manuscris despre Nae Ionescu, cu titlul *Silhouette*; comentându-l în *Jurnalul* său, istoricul religiilor observă că fosta iubită a profesorului „accentuează demonismul lui Nae" şi „mărturiseşte că adesea vedea în el pe Diavol" (*Jurnal*, I, p. 130).

Textul pe care îl reproducem provine din arhiva personală a lui Arşavir Acterian şi a fost transcris de acesta; credem că este doar un fragment din manuscrisul Marucăi Cantacuzino.

Marta Petreu

Siluetă fină. Bine proporţionat, îmbrăcat la cel mai bun croitor, cu umerii laţi, pasul mândru şi hotărât, cu mişcări iuţi ca flacăra, dar sobre şi chibzuite. Atitudinea aspră a gânditorului, a celui deprins să trăiască cufundat în taina universului lăuntric.

Părul negru, stufos, striat cu fire argintii; faţa adânc brăzdată, frământată de belşugul vieţii lăuntrice şi de intensitatea fanatică a credinţei sale.

Un glas dureros, îndoliat, dezvăluind o tristeţe tainică, fără de leac — iar vorba cutezătoare, aprigă, pusă în slujba unui spirit dominator şi a unei inteligenţe scăpărătoare.

Privirea albastră; uneori adâncă, nelămurită ca cerul pe înserat, alteori ageră, precisă, oglindind fără greş un suflet năpraznic, bine disciplinat, desprins de sine însuşi, dar chinuit de problema salvării, halucinat de regiunile cele mai înalte ale Spiritului, de ideea Absolutului.

Ireductibil în credința sa față de dogma și de cultul ortodox. Creștin grav, creștin desnădăjduit totuși: iluminat de credință.

Ca schimb de gânduri între noi, aproape tot timpul: Tăcerea... modul predilect de-a se exprima al profesorului Nae Ionescu. O tăcere — aș spune — de culoarea albastră închisă a nopții... tăcere care afundă pe cel ales în plin infinit, în plină veșnicie...

Profesorul folosește rar cuvântul — dar atunci, cu câtă știință, cu câtă măiestrie — și numai pentru a-ți sugera, a-ți arăta calea spre sferele eterice ale Ideii pure și pentru a-ți comunica un fel de amețeală, o limpede beție...

Tăcerea lui m-a vrăjit din clipa în care a intrat în palatul Cantacuzino, alături de Matyla Ghica, [acesta] plin de haz și interesant, și care, spre deosebire, nu prea tace. Era într-o dimineață radioasă de iunie, cu miresme de liliac și de salcâm înflorit. Tăcerea asta mă ducea cu gândul departe, la anii copilăriei mele, la vremurile când o altă tăcere, tot atât de plină de înțeles, tăcerea tatălui meu, Dimitrie Rosetti Tescani, trezea în mine, încă din leagăn, muzica sferelor cerești, metafizica toată, visurile transcendentale, sădindu-le adânc în sufletul meu.

Să-mi fie îngăduit să povestesc aici cum în jurul acelui leagăn, în diminețile însorite, în după-amiezile pașnice și în nopțile înstelate ale Tescaniului însuflețit, inspirat de atunci, tata și prietenul său Vasile Conta, autorul *Teoriei ondulației universale* — tradusă de tata și căreia îi scrisese și o preafrumoasă prefață — [purtau un] discurs fără sfârșit despre Cauze și finalități. De partea sa, mama, cu degetele sale albe de pianistă pe cât de învățată, pe atât de plină de viață și de pasiune, făcea să răsune, să vibreze casa întreagă de unde sonore. Valuri de muzică se prăvăleau, se revărsau, se rostogoleau prin odăi, răspândind vraja lor până în cele mai îndepărtate unghere... Mozart, Beethoven, Schumann... dar mai ales Liszt și Chopin, atât de prețuiți de lumea romantică de atunci!

Dar ca să revenim la Profesorul Nae Ionescu și la una din ciudățeniile sale, la partea „unheinlich" a fascinantei sale personalități, voi adăuga că, într-o anumită lumină — de pildă, pe înserat, sau la pâlpâitul candelei — fața sa căpăta dintr-o dată o asemănare înspăimântătoare bine cunoscută... de care nu-și dădea seama, ceea ce făcea faptul să pară și mai straniu. În fundul orbitelor adânci începeau să licărească flăcări fosforescente. Obrazul nu

mai lumina. Partea de sus a frunții se făcea pătrată și netedă, nasul se subția, se lungea nemăsurat, gura nu mai era decât o gaură plină de umbră... Aveam în fața mea un chip animalic, o Himeră gotică... Iar urechile de faun lungi și ascuțite se îngustau, prefăcându-se treptat, treptat în coama în care le ghiceai, ascunse în întuneric.

Această arătare, în fața căreia orice creștin își face semnul crucii, am văzut-o cu ochii mei și m-am cutremurat. Întâia oară era la Tescani, pe înserate. Mergeam alături de el, pe drumul ce duce la conacul fratelui meu, la „turnul său de fildeș" pe care Pynx[1] și cu mine îl poreclisem „drumul convalescenților". Altă dată eram la Sinaia și ne întorceam pe șoseaua de lângă calea ferată. Șinele străluceau sub lumina lunii. Și deodată văzui cu repeziciunea fulgerului „masca înspăimântătoare" substituindu-se chipului Profesorului Nae Ionescu, de o paloare siderală. În aceeași clipă simțeam cum privirea sa, țintită stăruitor asupra mea, se topea, se dizolva, ca sub puterea unui acid, în timp ce două licăriri fosforescente se aprindeau în masca despre care nu se vorbește...

Iar într-o altă noapte de sfârșit de toamnă, în salonul de culoarea aurului vechi, în timp ce vântul zguduia obloanele trase și vuia sălbatic în lurul „Luminișului"[2], iar focul pârâia în cămin, aruncând scântei verzi și roșii, [Pynx] văzuse limpede, din colțul unde își fuma țigara, chipul fără nume așezându-se în locul celuilalt și luându-l în batjocură pe el, [pe] Pynx. Întins pe puful mare galben de la picioarele divanului, cu o țigară de lux în gură, cu ochii privind țintă în flăcări, Profesorul răspundea în surdină, cu vocea sa dureroasă de mare rănit, la întrebările pe care i le puneam despre Platon, Pytagora sau Cakya-Muni — subiectele noastre obișnuite din vremea aceea. Mai târziu, cufundată în blănurile de pe divan, cu un tricotaj în mână, nu mai simții nimic în seara aceea, cu gândul nu atât la cuvintele sale, cât la glasul acela jalnic-dureros, oglindind un suflet chinuit peste măsură, ros, sfâșiat îm bucăți de inteligența sa.

Afară crivățul urla, gemea, șuiera prin burlanul vetrei.

În noaptea aceea — ca deseori când Profesorul era sub acoperișul nostru — Faust primea vizita lui Mefisto și pecetluia legătura trainică cu sângele său.

Altă înfățișare stranie a legăturilor mele metafizice cu profesorul Nae Ionescu: la sunetul vocii sale, la expresia întunecată a privirii

(amenințare? sau vestea, poate, a unei tragedii ce avea să vină?) mă simțeam cuprinsă de o compasiune, de o milă nedeslușită pentru cel Blestemat! Blestemat a cărui înfiorătoare apariție o văzusem de atâtea ori substituindu-se trăsăturilor lui Nae... Da, milă. Oricât de ciudat ar părea să-i fie cuiva milă de veșnicul Hulit, de veșnicul Nedorit. Cel ce se îngrozește singur de făptura lui, cel ce se urăște pe sine însuși mai aprig decât îl urăsc ceilalți. Asupra căruia atârnă groaznica fatalitate a răului, pe care nu poate să nu-l înfăptuiască, el însuși fiind Răul. A cărui bucurie înfricoșătoare zace numai în răul pe care-l seamănă, îl răspândește, îl revarsă dintr-un capăt în altul al lumii.

Entitate vastă, nemărginită cât Universul! dăinuiește [mai mult] decât moartea. Care nu-și poate găsi scăparea decât înfigându-se... și ghinion... pe vecie, în inima, în nervii și în creierul victimelor sale; care nu-și află odihna decât în rătăcirea sufletească, care se hrănește și se îmbată cu ura ce o trezește și cu fărădelegile ce le adună. Făcând parte din Cosmos de la începutul începuturilor? Principiu de negațiune și ca atare nimicind pretutindeni fie opera lui Dumnezeu, fie întruchipările sale trecătoare.

Note

[1] Pynx era porecla familiară a lui G. Enescu, soțul Marucăi Enescu.
[2] „Luminișul" este vila din Sinaia a Marucăi și a lui G. Enescu.

„Apostrof", anul V, nr. 10-11-12 (53-54-55)/1994

NICOLAE CARANDINO

Anii studențești

Atracția cea mare o exercitau asupra mea însă profesorii de la Filozofie: Rădulescu-Motru (psihologie), Dimitrie Gusti (sociologie), Mircea Florian (istoria filozofiei), Nae Ionescu (logică), G.G. Antonescu și I. Pogoneanu (pedagogie), P.P. Negulescu (enciclopedie filozofică).

Toți aveau prestigiu și calitate. Nae Ionescu făcea însă caz aparte și ne solicita la cursuri atenția întreagă și gândul cel mai ascuțit. În acea epocă nu lunecase încă spre rătăcirile de mai târziu. Publica în „Cuvântul", în „Ideea europeană" articole spiritualiste și neortodoxe, după ce, cu egală pasiune, se manifestase sindicalist, sorelian și ateu. Pe lângă cursul de logică și de teoria cunoștinței, ținea în fiecare an și cursuri facultative, de metafizică, de filozofia religiei, de gramatică (sau de lingvistică, așa cum s-ar spune astăzi). Ceea ce spunea avea pentru tinerețea noastră un accent de noutate captivantă; mânuia ideile cu violență, sfida drumurile cunoscute, înfrunta convenții și academisme. Nae Ionescu lăsa impresia că, vorbind, improviza, că gândea pentru întâia oară în acel fel asupra temei propuse și că noi, ascultătorii lui, aveam astfel șansa de a fi martorii unui nou miracol socratic prezenți la descoperirea unui alt cogito decât cel cartezian.

Nu era frumos, în conformitate cu canoanele clasice. Foarte brun, cu fruntea scurtă, ușor bombată spre arcade, suplinea prin insistența privirii neregularitatea trăsăturilor. Colegele noastre, cu osebire cele sensibile la altceva decât la filozofie, își căutau loc în primele bănci. Dar cine le observa prezența lumească și profanatoare? Așa, cel puțin, îl vedeam noi atunci pe Nae Ionescu.

Eram, studenții cei mai buni, la curent cu mișcarea ideilor apusene, cu renașterea thomistă, cu avatarurile spiritualismului bergsonian și cu toate excesele în perspectivă ale unui naționalism încă nesovin și nerasist. Nae Ionescu aducea în sprijinul ortodoxiei sale meditația teologilor de la Kiew și de la Atena, gândirea lui

Dostoievski şi a lui Rozanov şi mai ales ceva din mistica lui Chestov şi a lui Berdiaev.

Când plecam de la cursurile lui, discutam cu aprindere pe stradă, şi uneori discuţiile noastre durau până noaptea târziu. Eram departe de-a accepta orbeşte punctele lui de vedere. Ne dădeam seama de caracterul totuşi exterior al unui farmec teatral, când nu era pur retoric. El aducea însă un ferment de spiritualitate într-o viaţă universitară care mai rar ne angaja şi sufleteşte.

Mai târziu m-am trezit, firesc, în tabere publicistice diferite de ale lui. L-am atacat uneori violent, nu însă fără deferenţă. Nu mi-a răspuns personal, desigur din considerente tactice.

... După foarte mulţi ani, după ce Nae Ionescu murise, mă aflam în week-end la nişte prieteni din preajma Bucureştilor. La cină, brăileni fiind cu toţii, am vorbit despre oraşul nostru natal şi despre oamenii care fuseseră. Se lăsase noaptea. Femeile se culcaseră de mult. Vara era destul de răcoroasă ca să îngăduie consumul băuturilor tari. Conversaţia a trecut pe nesimţite la capitolul Nae Ionescu. Toţi aveam amintiri despre el, fiindcă toţi întâmplător îl cunoscusem. Nu-mi aduc aminte tot ce s-a spus cu acel prilej, dar nu voi uita niciodată conturul pe care-l capătă din mărturisirile unuia şi ale altuia personalitatea contradictorie a lui Nae Ionescu.

Unul, care îi fusese coleg în armată ne-a povestit cum îl asculta vorbind soldaţilor despre drapel şi despre pământ. „Soldaţii rămâneau cu gura căscată, aşa cum spui că rămâneaţi voi, la curs."

Cele mai interesante lucruri le-a povestit însă armatorul Bibi Daniel, care, deportat în primul război mondial împreună cu familia lui Nae Ionescu în Germania, la Röcklin, i-a fost mereu de ajutor. Ba chiar, deşi evreu, i-a botezat copiii!

În acelaşi lagăr a fost adus şi corpul profesoral al Universităţii catolice din Louvain. Unii dintre deportaţi obişnuiau să ţină prelegeri pentru instruirea, pentru delectarea sau pentru captarea colegilor de suferinţă. Astfel, într-o perioadă au vorbit săptămâni de-a rândul în contradictoriu călugărul Janvier, care urma să devină predicator vestit la Nôtre-Dame din Paris, şi Nae Ionescu, în acel moment fără altă strălucire decât a gândului şi oratoriei sale deosebite.

Tema aleasă a fost existenţa lui Dumnezeu.

Vorbea catolicul şi aducea argumentele lui, ca săptămâna următoare Nae Ionescu, viitorul ortodoxist, să le dărâme. Universitarii din Louvain erau foarte interesaţi de acest duel oratoric atât de riscant pentru „propaganda fide"! Cine ar fi zis că ateul înverşunat va ajunge peste câţiva ani apologetul ortodoxismului?

Nopţi albe şi zile negre,
Editura Eminescu, 1991

CAROL AL II-LEA

„...avea în toată firea lui ceva machiavelic...“

Paris, miercuri, 16 octombrie [1929]
(...)
Ziarele aduc frumoase articole despre mine, totdeauna Nae Ionescu şi acuma şi „Lupta“. De dimineaţă, flori şi câteva daruri, telegrame foarte puţine, între alţii, Ţuguş. Dimineaţa, vine Ciolan să aducă felicitări, împreună cu Petru Pavel; vorbim ceva despre situaţie, nimica nou. Încurajez să se publice în presa franceză articolul explicativ al lui Nae Ionescu, promit să se facă tot efortul. Mama şi-a jucat cărţile pe faţă, foarte rău.

Paris, joi, 24 octombrie [1929]
Zi proastă, Duduia excesiv de enervată, răceala, rochii etc. Prin ziarele din ţară, continuarea campaniei lui Nae. Se observă un reviriment general în presa noastră. (...)

Paris, luni, 4 noiembrie [1929]
(...)
Soseşte Jeny, ne povesteşte de accident. Elle a echapé belle. Aduce o scrisoare de la Mihai, care dă ştiri care mă cam descurajează. Cel mai ahtiat contra mea este Madgearu (!) şi că Nae ar fi fost cumpărat de Guvern să înceteze campania (?). În general, atmosfera e bună, chiar dintre liberali sunt carlişti. Negrea plecând în campanie electorală cu Sassu, a strigat: „Trăiască principele Carol.“ Multe (...) în Marină. Însă sunt multe cutre.

1 ianuarie, miercuri. [1930]
Coësme
(...)
Guvernul nostru, cu toată vorbăria sa amabilă, nu mă (...), cu mari aere va trebui să acţioneze, sau eu îi dau dracului. Situaţia în ţară pare a fi destul de gravă, spre a cere imperios întoarcerea mea,

nu din dragoste deosebită, ci din nevoie. Să nu fiu nici nedrept, sunt unii care sunt prieteni siguri, dar aşa de puţini sau fără energie.
Nae Ionescu s-a arătat mai hotărât. Sunt departe de a-mi face iluzii. Sunt duşmani puternici care ţin sforile în mână. Madgearu s-a pus contra, împins de Ştirbey.

3 aprilie [1930] (joi), Paris.
Răceala m-a izbit tare de tot, stau în pat. După amiaz, Manoilescu vine să vorbim. Face un raport complect asupra situaţiei. Vorba lui Averescu e intolerabilă. Regenţa a pierdut orice prestigiu, Guvernul şi-a pierdut popularitatea, căci nu şi-a ţinut făgăduinţele, n-a adus îmbunătăţirile, nu m-a adus pe mine. Face impresia că şi-a pierdut capul. Madgearu domină, şi el face parte din cârdăşia Ştirbey. Nae[1], cu care M<anoilescu> s-a împăcat, trimite vorbă că Maniu tinde hotărât înspre republică. (...)

Luni, 5 februarie [1940]
(...)
Pe urmă, vine Ghelmegeanu, cu un raport general asupra situaţiei politice. Maniu devine, din ce în ce, mai izolat şi, pe lângă el, intransigenţi mai sunt Dinu Brătianu şi imbecilul ăla, cu fumuri, de Gheorghe Brătianu. Problema mai gravă şi mult mai interesantă este a foştilor gardişti, cu care ministrul are conversaţiuni. Speră să ajungă, cu unii dintre dânşii, cum <e> de pildă, Nae, Ionescu sau Dr. Noveanu, la un apel de raliere la o nouă stare de lucruri, deci la un apel care să fie clar şi fără înconjur; după aceasta ar urma, bine controlată, înscrierea individuală în F.R.N. (...)

Luni, 4 martie [1940]
(...)
Urmează Ghelmegeanu, care mă pune în curent cu tratativele ce le duce cu legionarii şi care sunt pe un drum bun. Acei care au vorbit cu el au făcut un manifest în care fac apel la ralierea împrejurul regimului şi o confesiune către mine, care-i foarte frumoasă. În această acţiune a lăsat la o parte toată şleahta de profitori, cum sunt <Ştefan> Zăvoianu şi chiar Nae Ionescu. (...)

Vineri, 15 martie [1940]
Fapt important, azi de dimineaţă a murit Nae Ionescu. Ca om, îmi pare rău, căci, cu toate defectele lui, a fost o personalitate

interesantă şi, în zilele când ţinea la mine, mi-a fost de un mare folos. Însă, pe zi ce trecea, s-a stricat şi defectele caracterului său au ieşit tot mai mult la iveală. Logician strâns, dar de o logică care-l ducea la ilogică, în loc de a fi un spirit constructiv, devenise unul disecător, destructiv; avea în toată firea lui ceva machiavelic. Devenise foarte interesat, iar în ultimii ani, de când se legase de Garda de Fier, cu gândul tăcut de a fi singurul ei conducător, devenise din ce în ce mai rău şi mai duşmănos. Moartea lui aduce azi un mare serviciu ţării, căci era una din marile piedici la ralierea legionarilor. Moartea lui a fost subită, inima nu l-a mai ţinut, suferea de multă vreme, având o leziune la cord, încât pentru acei care erau în curent cu starea lui n-a fost nici o surpriză.

Fie-i ţărâna uşoară!

Note

[1]Nae Ionescu (4 iunie 1890, Brăila — 15 martie 1940, Bucureşti), profesor universitar şi ziarist, după studii primare şi elementare la Brăila, îşi ia licenţa la Bucureşti şi doctoratul în Filosofie la München (1919); fost director al liceului militar de la Mânăstirea Dealul, subdirector al Casei Şcoalelor, conferenţiar şi apoi profesor de Logică şi Metafizică la Universitatea din Bucureşti (începând cu 1922); a scos revista „Loghos" şi ziarul „Cuvântul"; în mai 1938 a fost arestat şi internat în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde ţinea conferinţe legionarilor închişi. Conferinţele au fost rezumate de către preotul Şt. Palaghiţă şi publicate sub îngrijirea lui Constantin Papanace; recent, broşura a fost republicată: *Nae Ionescu, Fenomenul legionar*, Bucureşti, Antet XX Press, 1993, 61 p.

Regele Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I (1904-1939), ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă şi Narcis Dorin Ion, Editura Silex, Bucureşti, 1995, vol. II (1939-1940), ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă şi Narcis Dorin Ion, Casa de Editură şi Presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1996

GEORGE CĂLINESCU

Nae Ionescu

O înrâurire acută, dacă nu profundă, a avut-o asupra tinerei generaţii de scriitori care au frecventat Facultatea de litere din Bucureşti, profesorul Nae Ionescu, care a putut să-şi lărgească sfera de activitate prin ziarul „Cuvântul", în redacţia căruia au lucrat studenţii săi cei mai credincioşi. Ca şi Vasile Pârvan, pe care-l imită şi continuă în chip învederat, Nae Ionescu (ajutat şi de nişte sprâncene mefistofelice şi de un rictus distant ironic) se refugiază în mitul personalităţii sale, preferând să-şi însceneze în penumbre filosofia, în faţa unui grup de fanatici, evitând sistematic lumina crudă a cărţii. În necunoştinţa cursurilor sale, e greu a da o opinie definitivă asupra sistemului, dar se pot urmări ecourile (singurele de altfel interesante aici) în literatura ciracilor, pentru care Nae Ionescu e un „geniu", un factor fără de care nu se poate explica „viaţa civilă a României moderne". „Când se va scrie istoria problemelor filosofiei româneşti, se va vedea că vreme de 15 ani de zile, noi am fost *contemporani* Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu". Nae Ionescu nu e un filosof, el e ca şi Isus, un „învăţător", un Socrate al României. Şi-ntr-adevăr (spun elevii) „învăţătorul" aplică la curs tehnica socratică. El vorbeşte fără nici un sistem în vedere, în scopul de a produce în ascultător neliniştea metafizică, urmărind să provoace înaintea oricărei organizaţiuni filosofice, „trăirea" problemelor, „experienţa", „aventura". Când ceva i se pare nelămurit, profesorul îşi mărturiseşte nedumerirea, aşteaptă ca problema să rodească singură, să se deslege de la sine. Învăţătorul porneşte de la conceptul de viaţă, socotită ca o dramă istorică a umanităţii, ca suferinţă, şi-i scrutează finalitatea pe care o descoperă în mântuire (soteria) prin omenirea întreagă (simpatia). Viaţa este faptul primar privit ca un ce organic, direcţiunea ei fiind destinul. La curs, filosoful ar fi vorbit despre creştinism şi iudaism, despre Renaştere (pare-se) şi despre Reformă, ar fi amintit de Origen. Izvoarele acestui program se

ghicesc uşor. Metoda de a gândi în libertate, trecând fără temere printre contradicţii, este a şcoalei de înţelepciune de la Darmstatt, adică a lui Keyserling. Neliniştea, tragicul vieţii, iraţionalismul vin de la Kirkegaard, de la Martin Heidegger şi de la Chestov. Noţiunea de destin a devenit banală prin Spengler şi Keyserling. E foarte probabilă de asemeni înrâurirea lui Wilhelm Dilthey. Acesta porneşte de la conceptul de viaţă, profesând o *Lebensphilosophie* şi se apropie de Kant întrucât vede în natură o modalitate a spiritului nostru, dar şi de Hegel, fiindcă viaţa nu e un fapt individual, ci unul istoric. Noţiunile de „trăire", „experienţă" (Erleben, Erlebnis), „structură" sunt tipic diltheyene. Dilthey a studiat (cu această tendinţă comună tuturor posthegelienilor de a se aplica la factorul istoric, de a căuta spiritul în concret) Renaşterea şi Reforma. În preocupările religioase (Nae Ionescu s-a făcut în ultima vreme teoreticianul unui ortodoxism raţionalist) se bănuiesc urmele ortodoxismului lui Berdiaieff şi ale catolicismului lui Massis. În Franţa reînviază thomismul (preocuparea esenţială a catolicismului ortodox este de a goni pe Dumnezeu din natură, şi în această operaţie aristotelismul e un bun auxiliar). Însă pasiunea pentru esoteric, pentru senzaţiile rare a sporit în Occident interesul faţă de gnosticism. Acesta vede în existenţă o dramă, în care omul cu destinul său joacă rolul principal ca întrupare a spiritului. Oricât Origen ar fi combătut gnosticismul, el păstrează viziunea dramatică a Universului. Mântuirea în veac a lui Nae Ionescu este înrudită cu modul origenic de a pune problema sfârşitului (telos). Sfârşitul este întoarcerea în Dumnezeu, restabilirea stării dintâi (apocatastază).

Aceste idei, puţin curente în Universitatea noastră de după război, puteau să atragă prin inedit, totuşi n-ar explica fanatismul ciracilor. Adevărul este că Nae Ionescu nu construia un sistem, ci propaga o acţiune, al cărei program rămânea mereu în alb. Din teoria „trăirii", el scoate invitaţia la „aventură". Elevii săi sunt mai ales evrei, deoarece noţiunile de „viaţă", „problemă", „experienţă" le sunt acestora (obsedaţi de poziţia lor în societatea umană) mai scumpe decât acelea de „creaţie" şi „absolut". Dar e urmat deopotrivă şi de tinerii cu aspiraţii politice, care văd în ideea de „trăire" îndreptăţirea acţiunii. Învăţătorul îi cheamă la Universitate spre a le ponegri filosofia contemplativă şi-i ia de braţ la redacţie spre a face cu ei „experienţe". El nu are personal şi principial nici o filosofie,

afară de aceea cuprinsă în hotărârea de a primi directive de la viaţă. În locul individualului pune colectivul, în locul absolutului, relativul istoric. Filosoful se amestecă anonim printre oameni şi trăieşte toate contradicţiile, nedeosebindu-se de semenul său decât prin facultatea „de a formula, cât mai circulabil şi deci cât mai rodnic, sensul vremii şi al întâmplărilor pe care le trăieşte". Deci (hegelianism reînviat pentru uzul politicianului) nu filosoful gândeşte ci istoria şi a trăi istoriceşte este a merge împreună cu toţii spre mântuire. Ca individ, filosoful are o singură satisfacţie, aceea de a experimenta (indiferent de rezultate), de a rata. Cât mai multe ratări înseamnă cât mai multe trăiri, deci o maximă supunere la mersul istoric al colectivităţii spre liman. „Omul e singurul animal care-şi poate rata viaţa... Raţa rămâne raţă orice ar face..." Cum nu poţi fi filosof, dacă nu te supui colectivului, dacă nu faci politică, şi cum nu poţi „merge" adică trăi toate ipostazele istoriei, dacă nu te schimbi, după colectiv, inconsecvenţa în politică e ridicată la gradul de principiu filosofic: „...fără sens e problema schimbării de atitudine. Eu nu ştiu dacă în activitatea mea gazetărească se găsesc schimbări de atitudine. Nu ştiu, pentru că nu m-am gândit încă la asta. Şi nici n-am să mă gândesc." Filosoful îşi intitulează, cu secretă maliţie, un volum cu termenul nautic *Roza vânturilor*, înţelege: în bătaia tuturor curentelor. De notat că acest volum este cules şi îngrijit de un admirator. Un alt elev avusese intenţia şi el să facă o culegere. De unde se poate deduce că „învăţătorul" fuge de sistem, el însuşi neavând nici unul, şi invită pe ciraci să „trăiască" acele din experienţele sale, perimate sau în curs, care le convin. Folosul practic al unei astfel de filosofii mai este şi acela ieşit din naivitatea adepţilor. Prin faptul că gânditorul formulează mai bine momentul, el e mereu căpetenia spirituală a momentului. Că elevii n-au înţeles subtilitatea doctrinei, se vede din aceea că evreii atraşi de studiile sale iudaiste şi de vechea lui politică libertară (a vorbit chiar la căminul sionist) sunt surprinşi de contradicţie, în vreme ce ortodocşii naţionalişti îl cred de al lor. Filosoful a putut trece prin atitudinile cele mai opuse cu o candidă disinvoltură, susţinând odată statul ca instrument tehnic, în afara conceptului de naţiune, şi altădată statul naţional ortodox. Un evreu scrie o carte despre problema rasei sale şi învăţătorul îi dă o prefaţă scandaloasă. Evreii o socotesc antisemită, unii ortodocşi se tem ca şeful lor să nu fie

atras în cursă de inamic. În realitate, prefaţa e sibilină şi nu face altceva decât să recunoască calitatea tragică a existenţei fiecărei tabere. Se poate presupune că Nae Ionescu a urmărit, orice s-ar zice, promovarea lumească, încercând toate căile de ajungere, cu mijloace la fel ca ale altora, dar cel puţin de o înaltă ţinută intelectuală. Dacă ar fi izbutit, s-ar fi oprit undeva. Dar e posibil ca, spirit aventurier, neliniştit, să se fi mulţumit cu sgomotul convertirilor şi arestărilor sale, cu însuşirea ce rezidă în aceste schimbări de a construi o gândire, după cum e probabil ca între toate experienţele una să-i fi fost mai plăcută organic (cea naţionalistă poate). Ratările şi inconsecvenţele sale seamănă cu acelea ale lui A. Gide.

Nae Ionescu e un sofist, un balcanic (n. Brăila) punându-şi oportunismul în termeni hegelieni şi diltheyeni, de o inteligenţă şi de o informaţie indiscutabile. Este un cabotin superior. Pus în faţa unei probleme, el se întristează teatral şi declară cu malignă inocenţă studenţilor că „încă nu înţelege". În timpul cursului, trece cu muzică o companie militară. Învăţătorul se repede la fereastră (făcându-se a se desinteresa brusc de prelegere), o deschide, ritmează cu capul bătaia tobei mari, apoi întreabă pe studenţi: — Vouă nu vă place strada?

Istoria literaturii române de la origini până în prezent, ediţia a II-a, Editura Minerva, 1982

EMIL CIORAN

Nae Ionescu şi drama lucidităţii

Am început să descifrez turburarea ce o inspiră prezenţa profesorului Nae Ionescu când mi-am dat seama că există în anumiţi oameni iradieri personale cărora ai vrea să le cazi victimă, să nu mai fii tu, să mori în viaţa altuia. infinitul de vrajă personală te face să abandonezi orgoliul individuaţiei şi încerci să devii totul în altul. Aşa ceva va fi simţit Nietzsche în prezenţa lui Wagner, pe care l-a atacat mai târziu nu din gelozie, ci din instinct de conservare. Pentru ceea ce trebuie să devenim fiecare, oamenii cei mai primejdioşi sunt aceia pe care-i iubim mai mult.

De câte ori, în vibrante accente de afecţiune, Nae Ionescu mi-a părut singurul om pentru care se poate renunţa! Tentaţia, adică, de a-i trăi viaţa lui. Şi aş fi nesincer, dacă n-aş spune că sunt atâţia între tineri care trăiesc în el. Lumea care nu-l cunoaşte decât superficial vorbeşte de „demonie", ca şi cum Nae Ionescu s-ar sili să ne câştige admiraţia pentru a ne anula. Şi ce uşor i-ar fi fost! N-avea decât să dea „drum slobod" îndoielilor şi chinurilor sale. Dar de câte ori n-a consimţit la eroare numai din slăbiciune pentru viaţă şi poate şi din faptul că n-a existat până acuma nici un profesor de îndoieli.

Farmecul existenţei îşi are, însă, un temei mai adânc şi mai paradoxal. Căci alături de tendinţa aceasta de a te pierde în el, de a luneca pe toate conflictele lui — n-am cunoscut alt om care să te oblige a fi mai mult tu însuţi. O alternanţă stranie de tendinţe, care explică de ce fără el nu mai putem trăi. Câţi dintre noi am fi avut curajul atâtor negaţii şi singurătăţi, dacă nu ne-ar fi precedat în relele cunoaşteri şi n-ar fi fost învechit în ele!

Scârbit de istorie şi de cunoaştere, mă gândisem odată la Berlin să scriu o teză de doctorat despre lacrimi. Şi am fost de acord cu atâţia prieteni, că singurul profesor din Univers care ar primi-o, ar fi Nae Ionescu. Din paradox? Din tragedie şi luciditate.

Am auzit spunându-se: bine, dar nu crede în nimic. Ce naivitate! El ştie că a crede nu e totul. Şi oamenii vorbesc de nihilism.

Obiecţia care i-aş face-o eu este că a găsit în lumea asta ceva în ce să creadă. Să nu fi tras ultimile concluzii? Ce n-aş da să pot şi eu crede că nu crede în nimic!

Omul care a scris: „Simon Petru doarme. Şi noi toţi — ca el. Şi de aceea până şi iubirea e suferinţă. Lumea se răsuceşte în durere ca o râmă pusă pe jăratic. Şi Dumnezeu odată cu ea." (*Roza vânturilor*, p. 420) — nu poate fi însă în nici un caz acuzat de iluzii. Până unde a fost condamnat la luciditate? Nimeni n-a insistat mai mult ca el asupra dramei de a şti. Este singurul profesor de la care am învăţat ce pierdere mare e cunoaşterea. Ruperea echilibrului originar prin spirit şi dezintegrarea din fiinţă prin conştiinţă sunt fructe ale tentaţiei demiurgice.

Dar demiurgia umană este un avânt spre catastrofă. Atâta vreme cât rămânem în cadrele condiţiei umane, salvare nu există. Orice om, din moment ce ştie că există, nu se mai poate mântui, decât negându-şi principiul individuaţiei sale. Şi astfel Nae Ionescu găseşte în individuaţie sursa răului, a căderii, a naufragiului existenţei. Că prin iubire depăşim conflictele legate de subiectivitatea noastră ca atare sau că prin acţiune ieşim din noi înşine intrând în sfera obiectivităţii — ce contează aceste soluţii în faţa tragicului uman, a chinului conştiinţei, a răului esenţial de a şti că trăieşti şi prin asta a nu mai putea trăi!

Nae Ionescu şi-a dat seama că pentru a trăi trebuie să-ţi înşeli luciditatea cu diverse „formule de echilibru": Dumnezeu, naţiune etc... Şi astfel, unul din cei mai lucizi oameni care au existat pe aceste meleaguri, a reuşit să se integreze în istorie, să „adere", umbrindu-şi voluntar şi dramatic luciditatea. Participarea la luptă prin hotărâre, iar nu prin instinct, explică de ce a stat în ultimii zece ani în centrul vieţii noastre politice, fiindcă totdeauna a fost mai mult decât atât.

Istoria este făcută de plutonieri inspiraţi. Iată de ce Nae Ionescu nu se va putea realiza direct niciodată în istorie. Turma are instinct şi ea simte că unele sunt căile vieţii şi altele ale spiritului. Şi că pentru orice om lucid, lumea există prin concesie...

Una este a crede şi alta a avea voinţă de a crede. În primul caz trăieşti fericit în Dumnezeu; în al doilea te gândeşti la el. Conştiinţa a transformat absolutul într-o funcţie a disperării. Prea puţini muritori pot trăi în pace şi bunăvoire cu Dumnezeu. Şi atunci se

naşte dintr-un conflict insolubil o decepţie metafizică, a cărei consecinţă imediată este: *pasiunea în imanenţă*. Numai aşa pot să-mi explic dorinţa de putere a lui Nae Ionescu şi echivocul straniu al pasiunii sale politice. Orientarea spre concret, spre realităţi istorice, obsesia României, nu sunt la el fructul instinctului.

Unii din prietenii mei greşesc când explică prin aderenţă organică la neam şi sol, pasiunea lui pentru România. În realitate, Nae Ionescu este mult mai interesant, pentru a putea vedea în el numai un patriot instinctiv. Un metafizician care face politică, iată un fenomen care nu e atât de simplu. Ce te face să te degradezi „în lume", ce te scoboară în imanenţă? O sensibilitate metafizică este un dispreţ continuu al temporalului. Atunci cum se naşte la un metafizician tentaţia timpului, adică bucuria căderii, participarea voioasă la păcatul de a fi, la imediat şi la devenire? Eşecul în experienţa absolutului este izvorul pasiunii în imanenţă.

Când Dumnezeu nu te-a luat în braţe, te consolezi cu dezmăţul temporalităţii. Tăcerea divină duce pe oamenii torturaţi în politică.

Răspunsurile transcendente la chinurile şi întrebările noastre, întârziind, ne pierdem răbdarea şi ne hotărâm pentru lucrurile trecătoare. Decepţia metafizică ne face ziarişti, oameni politici, naţionalişti etc... Să nu fie aici cheia soartei lui Nae Ionescu? El însuşi pare a fi afirmat cândva ce mort este metafiziceşte de când face politică.

Dorinţa de putere la astfel de oameni nu este atât de afirmare, cât de distrugere. Vreau să zic de autodistrugere. Toţi adversarii lui Nae Ionescu susţin acelaşi lucru: este un om inteligent, dar destructiv. Aceştia nu înţeleg nimic din farmecul turburător, din straniul lui irezistibil. Căci el nu vrea să distrugă pe nimeni şi nimic, ci doar să-şi consume căderea în timp, într-o cumplită aderenţă şi inaderenţă la lume.

Greu aş întâlni un al doilea om, care să nu-şi fi pus destinul în problemă mai mult decât el. Nu atât tortura subiectivităţii, cât patosul existenţial, chinul monumental al fiinţei sale, l-au interesat până la obsesie. Şi când vorbea odată de „şarpele demiurgiei" aş vrea să ştiu dacă l-a muşcat pe cineva mai mult decât pe el. Un creştin Nae Ionescu? Îi iubesc prea mult orgoliul pentru a-l crede numai atât. Şi apoi în toate prelegerile lui, Paradisul n-a fost niciodată o realitate, ci numai Judecata de apoi. Iar eu eram un elev

modest care se prezenta cu maestrul pentru a ne primi condamnarea sigură... Răscumpărare? Dar luciditatea este o crimă împotriva Paradisului și nu există sentință mai gravă la marea judecată... Toate luciditățile sunt criminale...

Dacă Nae Ionescu ar fi un temperament nervos și exploziv, drama care o trăiește ar fi prea evidentă și prea accesibilă. Calmul aparent îi dă, însă, gravitate și ireparabil. Când vorbește de condiția umană ca: naufragiu, catastrofă, păcat — cuvintele au patetic reținut și parcă s-a rătăcit un plâns de clopote într-un tratat de logică...

Gestul inspirat al lui Mircea Eliade, de-a întruni într-un volum o parte din articolele profesorului, care conturează nu un moment, ci o epocă, a venit chiar la răscrucea României. În acești ani se va decide tot. Când aproape toți intelectualii s-au așezat de-a curmezișul, Nae Ionescu a fost prezent în centrul României. Că România nu este decât un mijloc de a nu mai fi tu însuți, de renunțare la tine sau că ea este dimpotrivă o pradă „șarpelui demiurgici", este o altă socoteală. Nu-l cred pe Nae Ionescu atât de puțin pesimist, încât să considere pe oameni altceva decât pretexte și cu ei toată istoria. De la el am învățat că existența-i o cădere și cine m-ar putea opri să trag concluzia că scopul vieții este chinul, autotortura, voluptatea satanică. Este drept, însă, că nu toți am fost meniți unei autodistrugeri frumoase și pasionante.

„Vremea", Anul X, nr. 490, 6 iunie 1937.

„Nae Ionescu reușea să creeze o colosală intimitate în gândire"

Gabriel Liiceanu: *Vă propun să vorbim despre un alt personaj care, în epocă, a marcat viața unei întregi generații. Personajul poate cel mai controversat din perioada interbelică de la noi: Nae Ionescu. Cum era? L-ați avut profesor? Câtă vreme?*

Emil Cioran: Mai mulți ani, și l-am cunoscut personal. Mi-am dat seama destul de repede că nu era un om realmente cultivat. Nu

avea o formație intelectuală perfectă sau vastă. Citise mult în tinerețe, în Germania, iar cursurile lui se bazau pe ce înmagazinase atunci. Însă omul avea un farmec nemaipomenit. Era cuceritor. Interesant era că își pregătea cursurile numai pe jumătate, pentru că totodată era și jurnalist și nu avea timp, din cauza asta improviza mult, făcea un mare efort și gândea chiar în timpul cursului, și atunci te prindea cu el în elaborarea asta. Efortul pe care-l făcea ni se transmitea și nouă, în așa fel încât tensiunea era reciprocă.

Intrai cu el într-o problemă și avansai o dată cu el. Foarte rar întâlnești un asemenea profesor. Reușea să creeze o colosală intimitate în gândire. Venea de la jurnal — scria destul de mult articole în presă — și dintr-o dată punea o problemă metafizică sau religioasă. De multe ori ne întreba chiar pe noi despre ce să vorbească la cursul viitor. La un moment dat — cred că eu i-am dat ideea — a vorbit despre îngeri. După ce a terminat cursul, m-a luat deoparte și mi-a spus: „Știi la ce m-am gândit tot timpul când vorbeam despre îngeri? Dacă să accept sau nu să devin șeful Poliției." Prin campania pe care o făcuse, Nae Ionescu avusese un rol decisiv la revenirea regelui Carol din exil și, odată reinstalat pe tron, acesta l-a propus imediat la Interne.

G.L.: *La Nae Ionescu a existat o trecere directă de la filozofie la politică sau erau două lucruri complet separate?*

E.C.: Mai degrabă separate. Era în el o latură de aventurier și îi plăceau chestiile tulburi. Toate contradicțiile balcanice erau întrupate în el. Am scris atunci despre el un articol, care a apărut în „Vremea" și care nu prea i-a plăcut. Spuneam că la gradul lui de inteligență și de luciditate este imposibil să te identifici cu ceva și să crezi în ceva. Pentru un personaj atât de subtil, viața era un joc prea complex, care nu putea fi simplificat la nivelul unei singure idei.

G.L.: *Pe dumneavoastră, cei tineri de atunci, v-a influențat direct în opțiunile politice?*

E.C.: Da, evident. Mai cu seamă pe Eliade. Uitați cum s-au petrecut lucrurile. La început, Nae Ionescu era personajul cel mai important după rege, adică avea influența cea mai mare. Și la un moment dat, nu știu precis din ce cauză, a rupt cu regele, sau regele a rupt cu el. Din clipa aceea n-a avut decât un singur gând: să se răzbune.

Așa se face că s-a apucat să susțină Garda de Fier. Această angajare a fost în primul rând una personală și în al doilea rând una politică. Cert este că ne-a antrenat în aventura lui personală, iar jocul lui politic a avut drept ultim mobil răzbunarea. Nu se putea împăca cu ideea că el, care l-a adus pe rege... Singurul lui gând era acuma să-l sape și gândul ăsta l-a pierdut, în cele din urmă, l-a lichidat. Ceea ce mă fascina pe mine era latura lui aventuroasă: pe de o parte filozof, pe de alta cuceritor, plin de farmec, om de lume, femei, dineuri... Cheltuia enorm de mulți bani și-i lua, fără scrupule, de la indiferent cine. Mi-a spus la un moment dat: „Iau de la cine îmi dă." Și altădată: „N-aș putea zice că iau bani de la un sfânt." Avea în el ceva de grec. Era omul care, în fond, nu crede în nimic, reprezentantul unei civilizații în declin, care practica subtilitatea și șarmul într-o țară bântuită funciar de primitivitate. A fost neîndoielnic un personaj. Pe lângă el, ceilalți profesori de la facultate făceau figură de țărani naivi. Oricum, Eliade, raportându-se moral la el s-a înșelat complet, pentru că Nae Ionescu nu era un reper, o instanță, un caracter, ci, așa cum spuneam, un aventurier. După părerea mea, Eliade nu l-a priceput. Era tot timpul ca un elev pe lângă el: „Domnule profesor, domnule profesor..."

G.L.: *Nu e oare normal, de vreme ce Eliade era asistentul lui?*

E.C.: Nae Ionescu n-avea drept să aibă asistent, fiindcă nu avea titlul de profesor. Nu era doctor...

G.L.: *Scandalul cu Rădulescu-Motru. I s-a cerut să arate diploma de doctor din Germania...*

E.C.: Nu se știe dacă a avut sau nu titlul de doctor. El afirma că îl are, dar nimeni nu i-a văzut diploma.

G.L.: *Dar mi se pare că v-a arătat-o la un moment dat dumneavoastră, celor apropiați de el, spunând: „Uite, colegii mei susțin că nu aș avea diplomă de doctor, și nu am să mă umilesc să le-o arăt, dar vouă v-o arăt." Nu a avut loc scena asta?*

E.C.: Nu știu, eu n-am văzut-o, dar pe mine nu mă interesa chestia asta. Mi-era indiferent dacă avea sau nu titlul de doctor. În Germania până și *les concièrges* îl au. În orice caz, Nae Ionescu era detestat de toți profesorii.

G.L.: *Din cauza succesului pe care-l avea la studenți?*

E.C.: Probabil. Oricum, era un personaj care nu-i curent în universități, o figură non-universitară.

G.L.: *Veneau mulți studenți la cursurile lui?*

E.C.: Mulți, da, dar el nu venea întotdeauna, ba venea chiar foarte rar. Într-o zi ne-a spus: „Poate vă întrebați de ce eu nu vin regulat la cursuri. Păi e foarte simplu: când n-am nimic să vă spun, nu vin."

G.L.: *Era un bun orator?*

E.C.: Nu era orator, dimpotrivă, era direct, ăsta era farmecul lui, ar fi putut să facă cursurile într-un salon. Era o figură de civilizație decadentă.

G.L.: *Să înțeleg că dumneavoastră, spre deosebire de Eliade, aveați o distanță față de el?*

E.C.: O, enormă. Și-a dat seama că eu nu sunt un admirator naiv al lui. Articolul pe care l-am scris despre el în „Vremea" era un elogiu perfid.

G.L.: *Dar Noica? Cum se raporta Noica la Nae Ionescu? Era oarecum la mijloc, între privirea distantă, care spuneți că vă caracteriza, și devoțiunea lui Eliade?*

E.C.: Nae Ionescu nu putea să-l suporte pe Noica. Uneori nu-l accepta la seminar, un seminar care, sigur, nu semăna cu seminariile obișnuite. „Nu, nu, zice, dumneata să nu vii mâine."

G.L.: *Dar de ce? Nu înțeleg.*

E.C.: Erau între greci!

G.L.: *Nae Ionescu era grec?*

E.C.: Era balcanic, cum să vă spun... Mi s-a spus că e turc, dar nu mai știu. În tot cazul, n-a mers deloc între ei. Nae Ionescu nu putea să-l sufere.

G.L.: *Însă Noica nu-l admira pe Nae Ionescu? Doar a făcut parte din colectivul de redactare a cursurilor sale. Iar la moartea lui Nae Ionescu v-a scris o scrisoare —dumneavoastră erați deja la Paris — care exprima patetic șocul produs de dispariția acestuia, și care se încheia cu cuvintele: „Pentru că nici tu nu știi cât de mult suferi."*

E.C.: Pesemne că Noica nu și-a dat bine seama că Nae Ionescu nu-l suportă. Cert este că dinspre Nae Ionescu treaba n-a mers.

G.L.: *Spuneți-mi, domnule Cioran, tonul acesta de a scrie filozofie —și dumneavoastră, și Eliade, și Noica ați adus în filozofia românească un mod non-academic de a scrie, direct, visceral — tonul acesta personal, autenticist, nu Nae Ionescu vi l-a trecut?*

E.C.: Într-un anumit fel, da. Poate.

G.L.: *Cum apreciaţi acum, după atâţia zeci de ani, acţiunea lui, ca fastă sau nefastă, una peste alta?*

E.C.: Fastă. Fiindcă a adus un ton nou în universitate. Mi-e imposibil să-mi imaginez o universitate fără el. Fără el mi-ar fi lăsat o imagine tâmpită. În tot cazul a fost o apariţie unică.

„Dilema", Anul III nr. 129/30 iunie - 6 iulie 1995, Fragment din convorbirea lui Gabriel Liiceanu cu E.M. Cioran (19-21 iunie 1990)

„Cum am putea exprima acest om"

Dragă Dinu,

De câteva zile s-a reluat corespondenţa între fosta Franţă şi dulcea Românie. Sunt fericit să mă pot adresa direct ţie, căci veşti privitoare la acţiunea ta de „culturalizare" a ţării am primit doar prin ocolul Lisabonei. Deocamdată sunt informat despre un lucru bun: Asociaţia „Nae Ionescu". Decât, cum am putea exprima acest om? El este indistinct de inteligenţa şi de viciile noastre şi ca o formulă individuală a neîmplinirii fiecăruia. De câte ori, în fioruri, îmi simt ineficienţa, la el mă gândesc, simbol de ratări vizibile şi de ascunse transfigurări, prototip multiplicat în neputinţa noastră activă. Din Nae, adoraţia ta şi-a mea şi-a celorlalţi va face figura cea mai înaltă a imposibilităţilor noastre şi cel mai întăritor eşec din care să ne îmbărbătăm îndoielile.

Paris, 23 Nov. 1941

Scrisoare a lui Cioran către C. Noica

„E singurul om care mi-a dat din viaţă sentimentul legendarului"

Emile dragă,

Mă pregăteam să-ţi trimit o altă scrisoare. Dar a murit Nae şi asta schimbă totul. Mă duc mâine la înmormântarea lui, cu sen-

timentul că ne apasă un blestem şi că nici o întâmplare nu-mi putea sărăci mai mult fiinţa de român ca aceasta.

Am avut în acelaşi timp norocul şi nefericirea să-l văd mai mult în ultimul timp. Mergeam la el în fiecare luni seara să luăm mesele (n-am fost decât în două luni) şi l-am cunoscut aşa cum, omeneşte, nu-l cunoscusem în anii de până acum.

L-am auzit înjurând şi era mare. L-am văzut vulgar, poate voit vulgar, l-am auzit repetându-se, jignind, bârfind şi era tot mare. Atingi limitele oricărui om atunci când îl vezi râzând cu hohote, dar veselia lui extraordinară în faţa anecdotelor răsuflate ale lui Mircea V. îl lăsa intact. E singurul om a cărui mască mortuară aş voi-o. E singurul om care mi-a dat din viaţă sentimentul legendarului.

Aş fi voit să nu-ţi anunţ tocmai eu vestea asta. Mă gândesc că pentru tine era singurul om care te obliga în ce priveşte ţara. Ştiu bine cât ai să suferi, dar ştiu la fel de bine cât ai să te detaşezi de cele de aici. Şi eu încep să mă detaşez. Am să-mi revin probabil peste câteva zile dar acum când mă gândesc la tot ce a pierdut logos-ul românesc (ce caraghios îmi sună), când ştiu tot ce are să rămână nerostit, neînchegat, negândit în ce priveşte naţia asta şi rosturile ei, simt că chaosul e prea mare ca să mai întârziem aci. Pentru întâia oară încerc sentimentul tău al exilului şi al ofelinatului şi al nefiinţei româneşti. Până acum totul semăna cu trecutul, aşa cum aş fi voit să-l păstrez, sau să-l duc mai departe. Cum are să fie de-acum înainte?

Şi-acum, abia acum, simt că aveai dreptate să vorbeşti de posibilitatea de a supravieţui numai prin amintiri. Vom scrie cărţi despre el şi alte lucruri, vom scrie cărţi, dar nu vor fi decât cărţi. Peste două zile n-am să-ţi mai dau iarăşi dreptate, şi am să plec undeva să muncesc mai sălbatic, mai exasperat. Dar astăzi simt că e ceva care sfârşeşte, o aventură dincolo de care totul e cu putinţă, afară de repetiţie.

Te îmbrăţişez întru Nae, te îmbrăţişez pentru că şi tu suferi şi nici tu nu ştii.

Dinu

16.III.1940 Sinaia

C. Noica, într-o scrisoare către Cioran

(Ambele scrisori au fost publicate în „Dilema", Anul III, nr. 129/30 iunie - 6 iulie 1995

ALEX. CONSTANT

Mărturii despre Nae Ionescu

Profesorul Nae Ionescu a fost al generaţiei noastre, întreg. Prin articolele din „Cuvântul", pe cari le învăţam pe de rost în liceu, prin prelegerile inegalabile de la Universitate, cari ne revelau perfecţiunea arhitecturii logice, arta gândirii filozofice şi frumuseţea efortului intelectual propriu, prin conferinţele de la Fundaţie, unde, studenţi, ne plăcea să-l urmărim construind logic pe tema ortodoxismului, prin articolele din „Vestitorii", unde ne mândriam simţindu-l alături, prin procesele în care devenise martorul permanent pentru justificarea existenţei noastre ca generaţie cu o misiune proprie, prin lupta, prigoana şi moartea lui îndurerată... A fost al generaţiei noastre, pe care a înţeles-o, a plămădit-o în bună măsură, a girat-o şi a cinstit-o murind pentru şi în credinţa misiunei ei.

Pentru foarte mulţi dintre noi, Prof. Nae Ionescu reprezintă, pe plan intelectual, cheia de boltă, certitudinea, aşa cum Corneliu Zelea Codreanu reprezintă pe plan spiritual, etic şi politic cealaltă decisivă certitudine. Cuvinte definitive despre acest mare dascăl de generaţie şi epocă istorică se vor pronunţa mai târziu, când vremurile noastre dramatice vor putea fi privite în perspectiva timpului. Acum ne îndreptăm cu evlavie şi cu sufletul plin de dorul spovedaniilor spre confidentul generaţiei noastre, spre limanul certitudinei de altădată, topit în negura incertitudinei de dincolo. Şi am vrea să mărturisim despre el pentru cei ce vor veni şi pentru mulţi, care ne-au aşezat pe masa publică a disecţiilor nemiloase...

Mi-aduc aminte... Era după 1934. Un vânt duşmănos ne răvăşise gândurile, prieteniile şi orizonturile. Plutiam fără ţintă într-o lume ostilă şi puţin înţelegătoare. Mi se distrusese, ca multora alţii, rosturile vieţii şi trăiam chinuitor conştiinţa inutilităţii. Cineva m-a îndrumat atunci: mergi la d. Profesor. M-am anunţat şi mi-a dat o oră după amiazi. I-am mărturisit fără înconjur tot ce-mi stătea pe inimă. A ascultat, fixându-mă cu privirile-i agere de neuitat, m-a ajutat chiar, cu socratica lui pătrundere, să mă lămuresc complet şi

m-a îndemnat după aceea să încadrez cazul meu în „cazul nostru", din care a făcut un moment al unei dialectici necesare. Era invitaţia de a simţi şi trăi pe plan istoric; era justificarea generoasă, înaltă, a frământărilor personale. Şi, pentru a-mi arăta preţuirea, mi-a demonstrat caracterele de răscruce ale istoriei în curs. Am ieşit de acolo cu sentimentul restabilirii echilibrului interior şi hotărârea de a considera prezentul într-o perspectivă mai largă, istorică.

Pe vremea nefastei guvernări a lui Călinescu, Prof. Nae Ionescu, deşi închis, continua să reprezinte pentru cei de afară isvorul certitudinei. Nu o dată am auzit prieteni transmiţând cuvântul lui reconfortant din lagăr sau spital. În retorta logicei lui inflexibile, biruinţa era concluzia permanentă. Logicianul politic al epocii noastre se înşela regulat asupra timpului: momentele polisilogismului său nu sincronizau perfect cu momentele realităţii; anticipa.

Când, refugiat mai târziu în Germania, am auzit de moartea absurdă a Profesorului nostru, am simţit surpându-se înăuntru fundamentul celei de a doua certitudini: va mai fi posibilă orientarea fără prezenţa vie a logicianului, după ce pierdusem şi geniala intuiţie a lui Corneliu Zelea Codreanu?

Marele nostru contemporan şi dascăl n-a cunoscut graniţi de vârstă şi inerţii comode. A fost un despicător de drum în istorie, un dascăl şi un confident de generaţie.

A fost al generaţiei noastre întreg.

„Pan", An I, nr. 3/1-15 aprilie 1941
(„In Memoriam")

NICHIFOR CRAINIC

„Nae Ionescu stăpânea o inteligență sclipitoare și rece..."

Când am primit secretariatul general la Culte și Arte, cei de la ziarul „Cuvântul" n-au socotit aceasta decât ca o plecare vremelnică. Până la întoarcere m-au rugat să-mi desemnez un locțiitor al rubricii „Duminica" pentru chestiuni religioase — una din inovațiile mele în presă, introdusă încă de pe când scriam la „Neamul românesc".

Unii erau de părere să chemăm pe Tudor Arghezi. Eu m-am opus, Arghezi și-a trădat și călugăria și țara și nu-l socotesc potrivit pentru această rubrică. El poate fi iertat, dar nu promovat ca îndrumător de opinie publică. Pe lângă aceasta, ingenioasele lui invenții verbale sunt goale de orice idee. Era greu să mă hotărăsc pentru că nu găseam condeie deprinse cu acest gen de ziaristică. Trecând pe la cafeneaua Capșa am zărit pe Nae Ionescu și mi-am adus aminte că el a publicat în „Ideea europeană" câteva note nesemnate în apărarea ortodoxiei. M-am întors la redacție și l-am propus pe Nae Ionescu. Am întâlnit rezistență. Prietenii mei nu credeau că cel propus poate să scrie și încă despre chestiuni religioase; și mai știau o istorie proaspătă, foarte ciudată, petrecută între el și Banca Blank. Se spunea că, în calitate de director general al Centralei Cărții, o instituție creată de acea bancă, ar fi falsificat bilanțul pentru o sumă importantă, cu care și-ar fi cumpărat vila din parcul Bonaparte. Faptul mi se părea de necrezut. Adevărat că până la instalarea în acea vilă, Nae Ionescu era sărac ca și noi. Era adevărat, de asemenea, că la Centrala Cărții fusese concediat brusc și relații cu bunul său prieten Aristide Blank nu mai avea. Dar cauza putea fi oricare alta decât o încurcătură financiară. Abia după un an, Theodorescu-Braniște ne-a arătat facsimilul unei declarații a lui Nae Ionescu prin care recunoștea însușirea unei sume de aproape un milion și se obliga să o restituie în rate. În vremea când l-am propus

ca urmaș, aveam scuza că afacerea era un simplu zvon, pe care l-am crezut răutăcios. Nae Ionescu, în situația grea pe care o avea și pe care n-o cunoșteam, a primit cu o bucurie fulgerătoare propunerea de a mă înlocui la ziarul „Cuvântul". S-a declarat carlist, ceea ce nu știam, și jura că abia așteaptă să mă întorc la ziar și să reîncepem lupta pentru cauza Prințului. Rubrica „Duminica" a început-o printr-o mărturisire că nu va ieși niciodată din liniile trase de mine. Ca ziarist ortodox a sfârșit prin câștigarea încrederii celor din redacție și mai ales a lui Titus Enacovici. Cam în același timp am pus bazele revistei internaționale de filosofie ortodoxă „Logos", sub direcția lui și cu fonduri suficiente acordate de mine de la minister. După numai două numere, fondurile s-au epuizat ca prin farmec. Nae Ionescu stăpânea o inteligență sclipitoare și rece, o judecată liberă, liberă mai ales de orice scrupul moral. Figura de ascuțișuri mefistofelice și ochii străpungători sub groase sprâncene turcești împrumutau acestei judecăți accente de magie neagră.

În scurt timp el deveni omul de încredere al lui Titus Enacovici în locul lui Pamfil Șeicaru. Bruscheței temperamentale a acestuia, el opunea tactul calculat și insinuant al omului care știe ce vrea, dincolo de orice piedici de conștiință. În cele din urmă, Șeicaru, care rămăsese axa gazetei și care, drept vorbind, îl prețuia pe

Nae Ionescu a fost eliminat din redacție. O dată cu el a plecat și Cezar Petrescu, legat în mod pasiv de Șeicaru. Nae Ionescu și-a atins o primă țintă. Când eu am plecat de la minister, nici vorbă să mai fiu primit în redacție: se opunea, atoatehotărâtor, cel pe care îl făcusem ziarist. În ce privește carlismul, s-a ținut de cuvânt. Ziarul a devenit dintr-o dată furios de combativ. Apoi a tăcut brusc. Peste câtăva vreme a reînceput campania și a fost suspendat timp de opt zile. La o întrebare în Cameră, ministrul de Interne a răspuns că îi cumpărase tăcerea cu un milion și jumătate, dar după încasarea banilor, ziarul a mai pretins încă pe atâta și atunci l-a suspendat. Ceea ce e curios e că, față de această groaznică acuzație, ziarul „Cuvântul" n-a scris absolut nici o vorbă de apărare sau dezmințire. Iată ce-a ajuns carlismul inaugurat de mine la ziarul întemeiat de noi: obiect de trafic! După moartea neașteptată a lui Titus Enacovici, prin abilități nedemne de cuviința condeiului, Nae Ionescu devine proprietarul ziarului „Cuvântul". [...]

Încă din vară intervenise o răceală între mine și Corneliu

Codreanu, adică din clipa când Nae Ionescu cu ziarul său a îmbrăţişat „Garda de Fier". Până atunci, Nae Ionescu fusese spiritul metafizic al camarilei. În articolele din „Cuvântul", făcuse teoria restauraţiei, filosofia „Stăpânului", adică a Regelui dictator, apărase francmasoneria, ironizase legionarismul, combătuse cu ultima energie pe Iuliu Maniu şi pe I.G. Duca, singurii adversari politici ai mezalianţei de pe Tronul ţării. Inteligent şi iniţiat în combinaţiile secrete, Nae Ionescu şi tovarăşul său Puiu Dumitrescu şi-au dat seama că venirea liberalilor la guvern va însemna eliminarea lor din jurul palatului — lucru ce s-a întâmplat fără întârziere. Cum „Garda de Fier" se ridicase pe primul plan al vieţii politice, ei s-au apropiat de Corneliu Codreanu pentru a cădea pe o platformă puternică. Din vara anului 1933, „Cuvântul" a îmbrăţişat cauza legionarilor cu însufleţire subită. Simultan, Corneliu Codreanu mi-a comunicat că un oarecare Rally, omul de încredere al lui Puiu Dumitrescu, i-a cerut din partea acestuia să se despartă de mine şi astfel Mişcarea Legionară va fi agreată la Palat. I-am răspuns lui Codreanu că intrarea lui în sfera lui Nae Ionescu va însemna nenorocirea legionarismului şi că din acel moment e liber să facă după cum pofteşte. Aproape doi ani, Codreanu nu întreprinsese nimic fără să-mi ceară sfatul, declarase public că, neavând doctrină şi program, ceea ce scriam eu era doctrina şi programul lor. Canalizasem un izvor şi izvorul ajunsese fluviu. Mişcarea nu săvârşise nici o violenţă şi se bucura de un admirabil prestigiu. Putea acum s-o distrugă intrând în aventura diabolică a lui Nae Ionescu. Codreanu, din nenorocire, nu m-a crezut. Era măgulit de aceste noi relaţii „înalte", fără să observe că se face unealtă a unor ambiţioşi dizgraţiaţi. [...]

Dar, lucru foarte curios, Nae Ionescu scrisese în ziarul „Cuvântul" negru pe alb că I.G. Duca va trebui asasinat şi totuşi în comunicat nu figura ca autor moral. Figuram, în schimb, eu. Ziarul „Calendarul" niciodată n-a atacat pe I.G. Duca, fiindcă îl socoteam un om sfârşit politiceşte. Dimpotrivă, a fost lăudat de câteva ori şi chiar de mine, pentru cartea lui de portrete politice! Nae Ionescu a fost arestat nu la Jilava, ci la Consiliul de Război, singur într-o cameră, cu lucruri aduse de acasă, pe hrană zilnică de acasă şi absolută libertate să-l viziteze oricine. Am văzut apoi la dosar şi o cerere a sa ca să facă baie la domiciliu! În timpul instrucţiei, a

declarat că articolul său cu asasinarea era numai o prevenire, iar nu un îndemn. A fost, fireşte, scos din cauză înainte de a începe procesul. [...]

Pe de altă parte, dincolo de legionari, se petrecea un joc asemănător. Profesorul de metafizică Nae Ionescu devenise reprezentantul pe ţară al lui „I.G. Farben-Industrie". Se plimba în cel mai scump automobil din România, ducea o viaţă princiară, câtă vreme „Cuvântul" n-a apărut, îşi plătea redactorii legionari cu salarii de necrezut şi întreţinea o altă pleiadă de ajutoare lunare ca un generos „binefăcător". Când ziarul a reapărut, el avea un buget lunar de cinci milioane, ceea ce era fabulos pentru vremea de atunci. Filosoful mişcării legionare era în acelaşi timp şi finanţatorul ei. Ca-n vis, nu altceva! [...]

Un moment interesant al acestei campanii e revista „Predania". Finanţată de Nae Ionescu, golan ca şi mine, devenit peste noapte arhimilionar, această revistă avea ca ţel compromiterea mea ca profesor şi teolog. Fiecare număr aducea noi atacuri împotriva mea, anunţate prin afişe cât cearşafurile. Colegul meu de facultate, părintele Grigore Cristescu, în casa căruia se redacta revista, avea grijă ca aceste afişe să stea lipite permanent pe zidurile interioare ale facultăţii de Teologie, pentru a instiga necontenit pe studenţi. Îi făcusem numai bine lui Grigore Cristescu. Cu puţin în urmă, îi scăpasem familia din mizerie, determinând pe Patriarh, pe care el îl atacase în chipul cel mai grav, să-i dea totuşi o biserică în centrul Capitalei. L-am chemat de o parte şi l-am sfătuit să se astâmpere, fiindcă nici Nae Ionescu nici el nu mă pot doborî pe mine. Pe Nae Ionescu care, între altele, tâlhărise banii lui Aristide Blanck, nu l-am atacat niciodată pentru motivul că era prea vulnerabil şi că îl salvasem oarecum din încurcătură, oferindu-i locul meu de ziarist la „Cuvântul". [...]

Cine l-a îndemnat pe Corneliu Codreanu la această atitudine împotriva Regelui, care era cel puţin timpurie şi stupid calculată pentru interesele legionarismului? Nimeni altul decât Nae Ionescu! Alungat din configuraţia camarilei, Nae Ionescu voia cu orice preţ să recâştige graţia pierdută. Pentru aceasta a întrebuinţat o îndoită tactică: pe de o parte, îndemna pe Corneliu Codreanu la o atitudine ostilă faţă de Rege, prin nimic justificată de interesele Legiunii, iar pe de alta făcea să fie informat Carol al II-lea că el îi poate „aduce"

pe tavă" — expresia e a lui — „Garda de Fier". Adică: te scap de această primejdie dacă îmi acorzi din nou graţia. Lucrul acesta, pe care îl cunoşteam bine, mi l-a confirmat într-o seară generalul Gavrilă Marinescu, întâlnit în casa prietenului meu, arhitectul I.D. Enescu. Nae Ionescu îi făcuse Regelui de mai multe ori această ofertă, între alţii, prin Gavrilă Marinescu. Pentru a-şi satisface ambiţiile personale rănite, Nae Ionescu nu s-a dat la o parte să expună nimicirii însăşi Mişcarea Legionară. Palatul i-a rămas închis. Jocul n-a izbutit decât să nimicească pe Corneliu Codreanu şi pe fruntaşii „Gărzii de Fier". S-a împlinit, din nenorocire, vorba pe care i-am spus-o lui Corneliu, la despărţire, în toamna anului 1934: „Spiritul diabolic al lui Nae Ionescu, pe care nu-l cunoşti, te va duce la pieire!"

Fragmente din *Zile albe — zile negre. Memorii, I,*
Casa editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991,
ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru

CELLA DELAVRANCEA

Profesorul

Ani de-a rândul, în ajun de Sfântul Niculaie, cercetam florarii ca să găsesc violete pentru profesorul. Avea un fel sălbatic de-a le mirosi, îi plăceau, îl răcoreau — şi îi aduceau totdeauna în ochi un zâmbet de mulţumire curată. Primea de ziua lui multe, multe flori — şi îi era drag să vorbim despre numirile lor în diferite părţi ale ţării. Bunăoară, violete = toporaşi, tămâioară. La Balcic, adunam şi-i duceam plante balsamice, erau puzderie acolo, asemănătoare celor ce cresc pe coasta Mediteranei.

Şi de Sfântul Toader îi căutam rădăcină de iarbă mare, rădăcină aromată, cu care se afumă prin casă, vechi obicei bătrânesc.

De acum nu-i vom mai vedea surâsul şi nici lumina din albastrul de oţel al ochilor — profesorul odihneşte.

„Apostrof", anul V, nr. 10-11-12
(53-54-55)/1994

MIRCEA ELIADE

...și un cuvânt al editorului

Acum, la sfârșitul acestei cărți bogate — a cărei tipărire a însemnat una din cele mai neașteptate bucurii din câte mi-a dăruit tinerețea — îmi este foarte greu să scriu așa cum se cuvine despre gândirea și fapta învățătorului meu, profesorul Nae Ionescu, despre intervenția sa hotărâtoare în cultura și viața civilă a României de după război. Nădăjduiesc s-o fac într-o zi — cât de curând — și pe îndelete. Prezența lui Nae Ionescu a fost, și continuă să fie, atât de copleșitoare, încât numele său s-a întins de-a lungul țării transfigurat de mit sau însângerat de veninul magnific al urii. Pretutindeni unde se vorbește de Nae Ionescu, e prezentă legenda sau ura; și una și alta mărturisind, cu aceeași prisosință, tăria de poveste a acestui om care de cincisprezece ani se preface și clădește o țară. Puțini bărbați se pot mândri că au fost cinstiți cu atâta ură, câtă a adunat gândul și fapta profesorului Nae Ionescu. Dar, de asemenea, nici un cărturar — de la Nicolae Iorga încoace — n-a mai întâlnit aderența maselor și a intelectualilor deopotrivă, în măsura în care ea s-a dovedit a fi avută de Nae Ionescu.

Noi, care trăim astăzi în preajma lui Nae Ionescu, anevoie ne putem da seama de statura spirituală și de măreția destinului acestui îndrumător frățesc al tineretului. Opera sa scrisă, ca și gândirea și fapta sa, s-au topit atât de firesc în plămada istoriei vii a timpului nostru, încât cercetătorul de mai târziu va fi nevoit să le judece laolaltă. Rareori o epocă a împrumutat cu mai multă bucurie, și mai firesc, idei, sugestii, formule și lozinci de la un singur om, care măcar nici nu s-a ostenit să țină socoteală de ele. Ar fi un admirabil exercițiu de critică istorică, pentru cineva care s-ar hotărî să noteze nu *influențele* exercitate de Nae Ionescu în spiritualitatea și politica românească din ultimii cincisprezece ani, ci *împrumuturile*, niciodată mărturisite, de metodă, de idei și soluții izolate, sau chiar de terminologie. Niciodată nu s-a vorbit atât de mult în presa și viața politică românească de „realități", de „revoluție", de „linia

destinului istoric al neamului nostru" ca în ultimii ani. Și dacă stă undeva scris ca neamul românesc să mai îndure un al doilea pașoptism, apoi de la această pripită împrumutare de termeni va porni el. Căci, după cum pașoptiștii veacului trecut se grăbeau să introducă fraze, idei și gesturi împrumutate luminilor din Apus — tot așa întârziații de astăzi, ca să fie în pasul vremii, vor împrumuta formulele „destinului istoric". Cu același rezultat; căci nu cuvintele și preocupările exterioare, împrumutate peste noapte, consumă faptul revoluționar și deschid drumul destinului.

Într-un timp când mințile românești se răsucesc încă pe trunchiuri streine e firesc ca o mare inteligență, care încearcă să judece de-a dreptul realitățile și să le înțeleagă cu puterile sale, să pară „stranie", „paradoxală" și „singuratică". Mulți oameni nu înțeleg nici astăzi de ce Nae Ionescu „vrea să se singularizeze". Fără să bage de seamă un amănunt esențial: că Nae Ionescu se „singularizează" într-o ceată care judecă după tipic sau care refuză să judece — și că, dimpotrivă, „ideile" lui aproape că nu mai sunt „ale lui", într-atât sunt de impersonale, de obiective. Aici stă lămurirea sentimentului de neconfortabilă mirare, pe care îl dovedesc anumiți oameni cetind articolele lui Nae Ionescu; articole atât de contrarii „opiniei curente", atât de „paradoxale" și scrise totuși cu liniștea unui om care observă un lucru evident, cu siguranța modestă și sfioasă a cuiva care își dă seama că nu spune decât lucruri la mintea omului. Adevărul este că niciodată Nae Ionescu n-a avut timp să fie paradoxal. De când scrie, a întâmpinat atâta uluită stupoare — e drept, răscumpărată de bucuria comuniunii cu un întreg tineret — încât va mai trece multă vreme până să depășească stadiul „adevărurilor simple, elementare". Marea revoluție adusă de Nae Ionescu în scrisul cotidian românesc a fost tocmai această familiaritate cu adevărurile elementare, cu faptele simple, această excesivă modestie a lui de a nu vorbi decât despre lucrurile la mintea oricărui om sănătos; modestie care i-a creat, într-o cultură „complicată" ca a noastră, celebritatea „gazetarului paradoxal". Este drept că pentru mulți oameni vioi celebritatea aceasta le-a oferit o agreabilă clasificare: Nae Ionescu este un „filozof" în gazetărie — și un „gazetar" în filozofie. Într-adevăr, judecată mai de aproape, clasificarea aceasta lămurește mai întâi „singularizarea" lui Nae Ionescu în toată activitatea sa

publică. În al doilea rând, explică „simplitatea" aproape indiscretă a lecţiilor sale universitare...

Aparţine poate destinului lui Nae Ionescu această permanentă obligaţie a lui de a învăţa pe oameni lucrurile simple şi metodele elementare. Acest mare învăţător al neamului său îşi merită cu drept cuvânt titlul; căci este într-adevăr un „învăţător", care îţi aminteşte necontenit că ai deprins anapoda alfabetul, că nu ştii tabla înmulţirii şi că priveşti prost o hartă. Nimic mai surprinzător pentru un om cult — cum este de obicei românul — să fie întrerupt într-o erudită discuţie geografică şi politică, amintindu-i-se — de către paradoxalul Nae Ionescu, fireşte! — că nu ştie cum curg apele într-o ţară şi cum se-ntinde o graniţă. Acest bărbat care a străbătut atâtea culturi şi s-a luptat cu atâtea filozofii n-a găsit încă timpul să ne întreţină asupra lor — ocupat fiind şi-acum să îndrepte greşelile de tabla înmulţirii cu care voiau să pornească la drum şi la discuţie academică unii dintre contemporanii săi.

Fireşte, lucrând cu metode simple, cu adevărat elementare, cu realităţi — Nae Ionescu a fost continuu acuzat de „sofisme". Pentru structura lui socratică, acesta este încă un titlu de glorie. Cineva ar putea studia într-o zi cu ce tragică precizie s-au împlinit, spre pedeapsa noastră, toate „sofismele" lui Nae Ionescu. Lista tuturor dezastrelor prevăzute şi împlinite nu i-ar face, în nici un caz, plăcere; ea ne-ar putea folosi numai nouă — şi unora dintre contemporanii lui. Dar cercetarea întregii opere scrise a lui Nae Ionescu — din care noi n-am publicat, între coperţile cărţii de faţă, decât o infimă parte — ar putea folosi oricărui tânăr doritor de a cunoaşte temeinic metoda de gândire şi de lucru a profesorului. Vorbesc, fireşte, de acei dintre tineri care n-au urmărit cursurile universitare ale lui Nae Ionescu. De aceia care *n-au luat contact cu gândirea lui Nae Ionescu* decât prin articole — admirabile, aşa cum nu s-au mai scris în presa românească de la Haşdeu şi Eminescu — dar totuşi numai fragmente din vasta operă de gând şi faptă spirituală a profesorului. E ciudat că influenţa lui Nae Ionescu s-a exercitat în medii diferite, mai ales prin coloanele ziarului „Cuvântul", dar că adevărata sa „învăţătură" a rodit mai repede şi mai bogat la Universitate. Deşi Nae Ionescu este unul dintre foarte rarii gânditori pe care scrisul — chiar scrisul de gazetă — nu-i trădează, *opera* sa a crescut totuşi în faţa celor câteva mii de

studenţi care i-au audiat cursurile în ultimii cincisprezece ani. Aici „învăţătorul" a fost întotdeauna ascultat...

*

...Începând din anul 1922, studenţimea bucureşteană trăieşte sub influenţa spirituală a profesorului Nae Ionescu. Influenţă care se exercită şi dincolo de zidurile Facultăţii de Litere — la început prin cursurile la care participau foarte mulţi studenţi de la Teologie şi Ştiinţe, apoi prin ASCR, mai târziu prin articolele din ziarul „Cuvântul", iar acum în urmă prin cursul de logica colectivelor. Nu avem a ne ocupa aici de răsunetul pe care l-a avut şi de rezistenţele pe care le-a întâmpinat gândirea şi acţiunea profesorului Nae Ionescu în viaţa civilă a României moderne. Paginile de faţă sunt închinate numai profesorului, omului care a condus de pe catedră, timp de cincisprezece ani, orientarea spirituală a tineretului. Este însă uşor de ghicit — şi tot aşa de uşor de verificat — cât de mult datoreşte profilul actual al României prezenţei profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice şi politice româneşti intrate în descompunere — critică exercitată de profesorul Nae Ionescu cu zece ani în urmă — este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte şi acceptată de un număr impresionant de tehnicieni şi oameni politici. Formele noi de viaţă economică şi civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu încep a fi presimţite şi dorite de masse compacte, dinamice, româneşti. Fără a fi popular, Nae Ionescu a câştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s-a exercitat, oricât ar fi ele de diverse.

În viaţa universitară, profesorul Nae Ionescu se situează de la început ca un urmaş direct al lui Nicolae Iorga şi se recunoaşte ca unul dintre elevii săi cei mai „puri"; crescuţi adică în realismul istoric, fenomen românesc dinamizat de N. Iorga. Cronologic, Nae Ionescu apare totuşi ca un „moştenitor" al lui Vasile Pârvan. Căci, de la 1926 încoace, el are în faţa sa o massă de studenţi care crescuseră sub magia lui Pârvan şi care nu-şi mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generaţie de studenţi nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai eficace. Studenţii nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învăţătură. Caută, mai

ales, o metodă de viaţă şi de gândire; un maestru spiritual, adică un om destul de sincer ca să nu şovăie lămurindu-le zădărnicia ştiinţelor omeneşti, şi destul de viu ca să nu piară el însuşi, copleşit de conştiinţa acestei zădărnicii. Nu este deloc întâmplător că cei trei profesori care au condus generaţiile de studenţi de la 1900 încoace — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu — au mărturisit toţi trei *o conştiinţă tragică* a existenţei şi au găsit totuşi un sens eroic acestei existenţe, care trebuie acceptată şi rodită. Nu este întâmplător că tocmai în jurul acestor trei dascăli s-au adunat tinerii. Fiecare din ei a mărturisit un aspect al conştiinţei tragice. Nicolae Iorga, el, muncitorul — a vorbit despre blestemul muncii, despre durerea nesfârşită a omului, silit să lucreze neîncetat ca să ţină lumea vie şi rodnică. Vasile Pârvan, el, solitarul — a vorbit despre blestemul singurătăţii. Nae Ionescu n-a tăinuit ascultătorilor nici unul dintre paradoxele, blestemele şi dramele condiţiei umane. Şi cu toate acestea, în lecţiile şi conferinţele acestor trei mari învăţători ai neamului noastru — au aflat generaţii întregi de studenţi adevărata lor hrană spirituală şi fundamentarea teoretică a unei vieţi autentice şi creatoare. Este una din caracteristicile culturii româneşti moderne această conştiinţă tragică a existenţei (Eminescu — Haşdeu — Iorga — Pârvan — Nae Ionescu), conştiinţă care nu se neagă pe sine, totuşi, în desperare sau scepticism. Toţi aceşti creatori de valori româneşti au acceptat condiţia umană, au muncit şi au intervenit în istoria neamului românesc, aducând prin scrisul şi vorba lor o extraordinară capacitate de nădejde. Nimeni n-a văzut mai glorioasă soarta neamului românesc decât aceşti „tragici".

Situarea lui Nae Ionescu, în viaţa Universităţii bucureştene, ca elev al lui Nicolae Iorga şi ca moştenitor al lui Vasile Pârvan — nu e lipsită de o anumită semnificaţie istorică. După momentul profetic şi dionosiac al lui Nicolae Iorga şi după momentul metafizic şi apolinic al lui Vasile Pârvan — funcţiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. Într-adevăr, Nae Ionescu se mărturiseşte de la început ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizici exterioare. El readuce metafizica la punctul ei iniţial: cunoaşterea de sine. De la prima sa lecţie de metafizică problema fiinţei va rămâne centrul de preocupări teoretice al

profesorului Nae Ionescu. Structură antioratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică — a lecţiilor familiare, calde, dramatice. Crează repede un stil, pe care îl imită studenţii: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole. Elev al lui Nicolae Iorga şi continuator al lui Pârvan, profesorul Nae Ionescu se deosebeşte totuşi hotărât de aceşti doi mari învăţători. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn, Nae Ionescu nu domină ca un oracol, nici nu emoţionează ca o Pythie. Vorba lui cucereşte — şi gândirea lui turbură.

Cea dintâi etapă, şi cea mai facinantă, din influenţa pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studenţimii a fost această tehnică *a neliniştirii.* Unii au şi văzut în ea o mare „primejdie teoretică". Serii întregi de studenţi au fost învăţaţi sistematic cum să nu creadă în cărţi, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul şi aventura era încurajată; deznădejdea şi exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacţia „Cuvântului" profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tânărului care se apropia de el, nelămurit, neliniştit, desperat. Nu respingea decât două categorii de tineri — pe cei nesinceri şi pe cei înţelepţi. A manifestat întotdeauna panică sau prudenţă faţă de tinerii care îşi aveau sistemul lor de filozofie la 19 ani. O vorbă pe care o spunea adesea, era aceasta: „Ca să poţi nădăjdui că vei înţelege ceva în viaţă, trebuie să-ţi dai seama 7 ani că nu vei înţelege nimic."

Momentul spiritual — pe care l-a formulat, dacă nu chiar l-a creat Nae Ionescu — cerea o ieşire din formule, din cărţi, din lucruri învăţate. Războiul pusese din nou problema omului — a libertăţii şi mântuirii lui. În România întregită, această problemă se încadra în acea gravă şi surdă luptă de regăsire a sufletului românesc, autentic. Nicolae Iorga luminase, cel dintâi, această intuiţie fundamentală a unor virtuţi româneşti prin care există istoria neamului nostru, şi fără de care creaţia e mincinoasă şi viaţa zădărnicie. Vasile Pârvan căutase mai departe, în protoistoria thracă, izvorul unor virtuţi mai eroice şi mai universale. Momentul spiritual pe care îl alimentează necontenit lecţiile şi articolele profesorului Nae Ionescu aparţine unui alt ciclu. Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate faţă de sine şi faţă de ai tăi. Nu ştii decât ceea ce *trăieşti tu;* nu rodeşti decât în măsura în care te descoperi pe

tine. Orice drum e bun dacă duce în inima ființei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experiențe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esențial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ți trădezi ființa spirituală.

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel, de minune momentului spiritual 1922-1930. Tot ce a dezbătut „generația tânără" în acea vreme — „experiența", „aventura", „ortodoxia", „autenticitatea", „trăirea" — își găsește rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi pe sine fără drame, fără eșuări, fără „experiențe". Nu te puteai întâlni cu tine prin cărți, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poți ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuți, să fii autentic. În această dramatică și necesară luptă pentru autenticitate — fără de care nimic nu se poate crea — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. În timp ce alți cărturari și scriitori se grăbeau să „sistematizeze", el își continua conversațiile, lecțiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru: să fii tu însuți. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. De aceea, în lecțiile pe care le-a făcut studențimii, profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei ființei, ca să poată trece, de abia în ultimul timp, la problema ființei românești. Nu putem vorbi despre ceea ce nu suntem încă. Nu putem dezbate *realitățile românești* până ce nu întâlnim realul. Drumul către real — a fost ținta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu. Și pentru că ținta aceasta fusese atacată profetic și „mistic" de către N. Iorga și Pârvan, Nae Ionescu și-a ales o altă metodă, metoda personală, socratică.

Nae Ionescu a refuzat multă vreme să publice cărți de filozofie, și e foarte probabil că va refuza și de aici înainte. S-au adus felurite și istețe explicații acestor ciudate singularizări. S-a spus, bunăoară, că lecțiile profesorului Nae Ionescu nu sunt „originale", și ca atare nu îndrăznește să le dea la tipar. Într-o cultură filozofică atât de originală ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filozofie cu alte zece cărți înainte, refuzul acesta de a publica pare într-adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae Ionescu sunt totuși litografiate în 16 mari volume, și nimeni nu e împiedicat să caute „influențe" și „lipsă de originalitate" în această rodnică activitate

universitară. După câte știm, nimeni n-a făcut totuși până acum un asemenea examen. Profesorul Nae Ionescu a răspuns anticipat oricăror bănuieli, publicând stenograma cursurilor sale. Dar continuă să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atât de greu de înțeles de ce? Tip socratic, Nae Ionescu nu crede într-o filozofie făcută de departe, prin cărți. Cursurile sale sunt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el: sunt scheme mnemonice, pentru orientarea într-o lungă conversație avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenții care îi urmăresc lecțiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste și gândire, și numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae Ionescu, prin tot ce este și gândește el, nu poate invita lumea să dezbată problemele ființei și ale gândirii, departe de el; și-ar trăda, altminteri, însăși structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gândirea care se naște", cititorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr din afară, întorcându-se, deci, la „presocratici"...

Dacă influența lui Nae Ionescu este atât de fertilă, dacă în loc de a face „elevi" el și-a făcut prieteni și colaboratori de toate vârstele — miracolul se datorește tocmai acestei tehnici socratice, care nu influențează automat, din afară, prin cuvânt scris, prin maieutică. De aceea se și explică de ce foștii „elevi" ai lui Nae Ionescu sunt atât de personali, atât de rotunjiți sufletește, chiar dacă atât de deosebiți între ei. Toți au câteva note comune: realiști, antioratorici, antidemocratici. Dar ce deosebire între un Mircea Vulcănescu, bunăoară, și un Emil Cioran — între un G. Racoveanu și Mihail Sebastian!...

În istoria culturii românești moderne, o singură mare personalitate a avut o influență asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. În timp ce, însă, Eminescu a creat un curent de simțire și gândire eminesciană prin opera sa scrisă, Nae Ionescu exercită o influență socratică, de la om la om, de la suflet la suflet. De aceea, nu se mai repetă rigiditatea și idolatria vulgară a eminescienilor și eminescoizilor. Influența prin operă, prin cărți, are marile ei primejdii — mai ales într-o cultură tânără, ca a noastră, lipsită de influențe paralele. Cartea, oricât ar fi ea de bună, e numai o gândire moartă; ea exprimă un lucru care a

fost viu într-un anumit ceas, faţă de anumite probleme, alături de anumiţi oameni. O influenţă exercitată prin cărţi riscă să creeze tipuri în serie; riscă, mai ales, să se exercite la întâmplare. Poţi înţelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este permanent alături de tine, corectarea se face necontenit şi nesimţit. Nae Ionescu este un autor foarte ciudat pentru ţara românească: opera lui e vie, e alături de el, s-ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină şi îi justifică toate gesturile; venit să-i înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară, Nae Ionescu nu se putea contrazice „publicând" cărţi de filozofie, texte moarte pe care ei să gândească şi pe care să şi le însuşească.

Nu se putea contrazice — adică nu acceptă să moară. Într-o celebră lecţie de deschidere a sa, Nae Ionescu a vorbit despre „sistemul" filozofic ca despre piatra de mormânt a filozofului. Omul care a înţeles şi a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea şi cu Dumnezeu nu mai are nimic de învăţat de la viaţă. Viaţa nu-i mai poate aduce nici o surpriză, nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viaţă. Căci viaţa este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluţie" nesfârşită, şi nici de bergsoniana curgere în lume. Prefacerea şi ordinea în viaţă înseamnă, înainte de toate, certitudinea suferinţei. Trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost: mântuirea lui. Şi experienţa suferinţei îngăduie omului să nădăjduiască în mântuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc necontenita curgere a durerii, experienţa umană. Numai murind omul îşi găseşte liniştea. Dar e o linişte plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniştea de aici, împăcarea cu totul şi cu Dumnezeu fiind încă în viaţă — împăcarea aceea supremă pe care o aduce sistemul de filozofie — poate fi primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentru că omul nu are dreptul, atâta timp cât rămâne în condiţia lui umană, să se liniştească pe deplin, să ajungă asemenea lui Dumnezeu.

Verweile doch! „Opreşte-te!" — aceasta este cea mai statornică poruncă, pe care Mephistopheles o adresează de mai multe ori lui Faust. Liniştirea filozofică, împăcarea cu lumea este o ispită împotriva lui Dumnezeu. Oprirea pe loc este o ispită împotriva vieţii. Atâta timp cât eşti încă în viaţă, cât eşti viu — nimic nu este

pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire poate fi însă fatală. De aceea, groaza pe care o mărturiseşte Nae Ionescu faţă de orice fenomen de „moarte în viaţă", de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică şi spirituală, fie fenomen social, trădat prin descompunerea formelor de viaţă civilă care i se subsumează. Nimeni, în afară de Mihai Eminescu, n-a scris cu atâta emoţie şi atâta severitate despre „moartea în viaţă", despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu. În lecţiile sale universitare, în articolele sale de la „Cuvântul", fenomenul de sterilizare, de împietrire, apare întotdeauna ca un destin tragic, care nu loveşte întotdeauna la nimereală. Cel care stă de partea vieţii împotriva morţii, de partea istoriei împotriva visului îşi are rădăcinile fiinţei sale adânc înfipte în realitate şi trăieşte sub semnul rodirii. „Organicul" înseamnă, pentru Nae Ionescu, nu numai a fi viu şi creator — ci a fi integrat istoriei, comunităţii de dragoste din care faci parte, şi prin aceasta, de a putea nădăjdui în mântuire. Problema mântuirii este o întrebare gravă, la care creştinul poate răspunde după multă gândire şi experienţă. Dar un lucru este sigur: că problema mântuirii începe de la viaţă, şi se pune numai oamenilor vii...

Vorbind de mântuire după ce am vorbit de „istorie", am rămas tot în cadrul problematicii profesorului Nae Ionescu. Două sunt chemările între care se zbate sufletul omului: *sympathia* şi *soteria;* „simpatia", apropierea, contopirea cu oamenii — şi „mântuirea", distanţa de oameni, căutarea lui Dumnezeu, contopirea în Fiinţa divină. Pe de o parte, dragostea, istoria, drama; căci omul zadarnic se apropie de alt om, *singur:* zadarnic nădăjduieşte că se va putea pierde pe sine şi va putea trece în celălalt, prin actul dragostei. O dragoste între doi oameni, în numele lor, opreşte viaţa pe loc — şi în cele din urmă, viaţa se răzbună. (De aici, taina căsătoriei — care uneşte sufletele în absolut, căci în viaţă faptele se consumă, oamenii se prefac necontenit.) Pe de altă parte soteria, adică ieşirea din istorie, umilirea vieţii (valorile ei trec pe un plan secundar), încercarea omului de a deveni centrul preocupărilor sale, neglijând orice alt instinct în afară de instinctul perfectei supravieţuiri în viaţa mântuită de după moarte. (Au fost oameni care au osândit soteria, ca o preocupare „egoistă": în India buddhistă, aşa numiţii boddhisattva nu voiau să fie „mântuiţi", ca să nu părăsească lumea aceasta de durere şi ignoranţă, ca să poată ajuta mai departe pe oameni.)

S-ar putea reduce toate eforturile de viață și de gândire ale profesorului Nae Ionescu la aceste două fundamentale chemări: *sympathia* și *soteria*. Problematica aceasta, care e veche de când lumea, dar care a fost dramatic pusă pentru creștinătatea răsăriteană de către Origenes, și pentru lumea laică occidentală de către Goethe, în *Faust* — profesorul Nae Ionescu a făcut-o vie în conștiința generației al cărei învățător spiritual este. În anii când domina problema *ființei*, în aceiași ani Nae Ionescu dezbătea în fața studenților drama mântuirii. Ontologie-soteria — primat al spiritualului. Era momentul căutării cu orice preț a ființei, a realului, a vieții spirituale autentice. Problema mântuirii, adică autonomia și plinătatea ființei umane — trebuia să urmeze cu necesitate problemei ontologice. Ca să ajungi la ființă, Nae Ionescu te învăța să te întorci la marile tale sincerități organice, să accepți aventura, să nu fugi de deznădejde și neliniște. Ce început arzător și dramatic pentru o inteligență tânără, pentru un suflet nedesfăcut! Și cu toate acestea, adevăratele paradoxe și neliniști nu se iveau în calea tânărului decât când își punea și cealaltă problemă, a mântuirii. Aici se vedea și mai bine profunda creștinătate a gândirii profesorului Nae Ionescu.

Să vorbești despre creștinism și filozofie creștină în Universitate era, prin 1921, o adevărată revoluție.

Să vorbești despre „mântuire", „sfințenie", „ortodoxism", „erezie" în cursuri de metafizică și logică însemna să te abați de la idealism și pozitivism. Problemele de metafizică și filozofie religioasă fuseseră de mult excluse din preocupările universitare. Profesorul Nae Ionescu a pus cel dintâi — cu competență și originalitate — aceste probleme în centrul lecțiilor sale. Religia mai fusese menționată de pe catedra de Filozofie, fără îndoială. Dar fusese menționată ca o etapă de mult trecută a cunoașterii omenești, ca o „falsă sau imperfectă filozofie". Vasile Pârvan, singur, a vorbit despre istoria religiilor cu simpatie, căldură și înțelegere. Ca un adevărat precursor, profesorul Nae Ionescu nu s-a sfiit, însă, să-și deschidă cel dintâi curs universitar cu o lecție asupra dragostei. Au urmat, apoi, cursurile de Filozofia Catolicismului, de Filozofia Protestantismului, despre „Faust și problema mântuirii" etc. Mult mai târziu au aflat profesorii și gânditorii noștri că problemele religioase se puneau din nou omului, că pozitivismul și idealismul

sunt poziții de mult depășite, că nu e deloc compromițător să crezi în Dumnezeu, că filozofia creștină domină din nou veacul al XX-lea. Când se va scrie istoria problemelor filozofiei românești, se va vedea că vreme de 15 ani de zile noi am fost *contemporani* Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu.

Este drept, numai profesorul Nae Ionescu își putea permite libertatea de a vorbi despre religie, creștinism, mistică și dogmatică de pe catedra de metafizică. Pentru că era în același timp un temut logician, și făcea cursuri de filozofia științei, și își trecuse teza de doctorat cu o problemă matematică. Solida sa pregătire științifică nu i-o putea contesta nimeni. Nu putea fi bănuit de patetism, de „misticism", de diletantism. Așa că lecțiile sale de filozofie a religiilor au fost privite cu neîncredere — dar în același timp cu timiditate.

Apărut în Universitate ca un revoluționar, Nae Ionescu nu și-a trădat misiunea, obligația pe care o avea față de elevii săi de a nu măslui realitatea, de a nu evita dificultățile, de a nu șovăi în fața adevărului. Revoluționar a fost, și a rămas profesorul Nae Ionescu, chiar prin turburătoarea lui sinceritate. Rareori un profesor își mărturisește în fața studenților săi limita înțelegerii și a cunoștințelor sale. Când e atât de ușor să trișezi, când e atât de încântător să improvizezi — Nae Ionescu își mărturisește cu tristețe tot ceea ce încă nu înțelege. Zarea acestei cunoașteri nelămurite încă obsedează și farmecă pe studenți. Gândul care se rotunjește în fața lor, omul care se zbate în luptă cu un adevăr invită mai mult la gândire decât orice filozofie completă și perfectă. Deși permanent nemulțumit de sine, profesorul Nae Ionescu a izbutit totuși să clădească cea dintâi filozofie originală românească.

Nu un sistem de filozofie — ci o filozofie; adică o metodă de a cunoaște realitatea și o tehnică de a formula această cunoaștere.

Preocupat zece ani mai ales de soteria, Nae Ionescu simte din nou încotro se îndreaptă istoria, și în ultimii ani acordă o mai mare importanță sympathiei, omului în lume. De fapt, niciodată nu uitase această chemare a sufletului către comuniune, către „pierderea în altul". În cursurile sale de metafizică, a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaștere. Ori, ce este altceva dragostea decât cea mai perfectă formă a sympathiei?

Iar în activitatea depusă la ASCR a dovedit că ortodoxia încearcă să unească aceste două mari drumuri spirituale — căci mântuirea, în concepția creștinătății răsăritene, se cucerește înlăuntrul comunității de dragoste, laolaltă cu ceilalți oameni. Atât de mult a fost pătruns profesorul Nae Ionescu de acest adevăr, încât uneori a vorbit de *apokathastasis,* de acea înfiorată nădejde a lui Origen, că oamenii nu se pot mântui decât toți odată...

Prin ortodoxie, prin viața creștină — cu marile și ascunsele ei îndoieli — a ajuns din nou Nae Ionescu la istorie, la această mare comuniune de dragoste și destin care este neamul. Când spun „a ajuns din nou", înțeleg: *a stăruit,* i-a acordat întâietatea preocupărilor sale. Pentru că întotdeauna a fost viu în conștiința profesorului Nae Ionescu sentimentul tragic al existenței istorice, al participării la o anumită structură etnică și spirituală. În ultimii ani, însă, a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul neamului românesc, de marile sale linii de *desfășurare* și *rodire.* A fi viu, și a rodi — aceleași criterii care orientau problematica omului domină și istoria unui neam. Omul se verifică prin viața și capacitatea sa de rodire — și poate nădăjdui mântuirea prin sinceritatea sa față de sine. Tot așa, un neam supraviețuiește prin sinceritatea față de sine, prin curajul său de a se cunoaște așa cum este; prin autenticitate. Dominantele gândirii lui Nae Ionescu sunt ușor de regăsit, în orice problemă pe care o dezbate. El rămâne, întotdeauna, realist, organicist, *„fatalist".* (Ceea ce se numește „fatalismul" său este numai un excepțional instinct ontologic. Nae Ionescu știe că ceea ce este nu poate fi contestat prin dialectică, nici suprimat prin decrete.) De aceea, atunci când își pune problema neamului românesc, el știe că acest neam nu există prin legi și tratate, ci prin sinceritatea lui față de propriul său destin și prin capacitatea sa de rodire. Nu poți opri un neam din drumul firesc al istoriei sale: poți, cel mult, întârzia etapele de creștere, și această întârziere se plătește întotdeauna. Ceea ce se numește „politica" profesorului Nae Ionescu este numai un exercițiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceea ce este, a prevedea destinul formelor istorice care se nasc, a formula legile realității în termeni accesibili tuturora, a da o mână de ajutor celor care nu văd. Omul nu crează nimic în istorie — această deznădăjduită și eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu e creator, în

afară de limitele ființei sale. Un om poate face copii — și încă, în măsura în care participă la viață, adică la o realitate care îl precede și îl stăpânește. Dar un om nu poate face legi — legile există, în afara lui, în realitate, și el doar le vede și le formulează. Un om nu poate face istorie — căci istoria se face, sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă de *toți* oamenii, cu morții care i-au precedat și cu viii care vor veni.

Este o lege deznădăjduită, aceasta. Dar este, înainte de toate, o lege creștină, antieuropeană (dacă ne referim la Europa care s-a organizat după Renaștere și Reformă). Nicăieri nu întâlnim atâta umilință a *omului singur,* a omului izolat, rupt din comunitatea de dragoste; nicăieri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al asemănării cu Dumnezeu — nu e mai definitiv înfrânt ca în această concepție creștină.

Drumul către ființă începe printr-o mare căutare de sine, dar sfârșește dincolo de sine, în Dumnezeu *(soteria)* sau în istorie *(sympathia).* Autenticitatea, fără de care nimic nu e valabil, îți cere să fii tu însuți — dar realizând-o, *te recunoști dincolo de tine* (dragostea, mistica, istoria). Caută-te pe tine însuți — cu sinceritate, cu îndrăzneală — și vei vedea că *tu* ești în altă parte decât în tine; te vei găsi sub umbra lui Dumnezeu, sau adânc îngropat alături de morții tăi. Fii sincer până la urmă, fii bărbat, nu te lăsa păcălit de iluzii, nu te lăsa — mai ales! — dus în ispită, și vei vedea că în puținătatea omului stă marea lui vrednicie, că în umilirea orgoliului lui se află nădejdea mântuirii sale. Viața omului e deznădăjduită, plină de primejdii, surpată de erori și întâmplări — dar atâta timp cât e *viu* și *sincer,* omul se poate apropia de centrul ființei sale. Și dacă în viața individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceea de a te integra legilor, de a alege istoria (comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc, împietrirea; luxuria)...

(Postfață la volumul Nae Ionescu, *Roza vânturilor,*
Editura „Cultura Națională", 1937)

Profesorul Nae Ionescu

Pentru toţi elevii lui, pentru toţi acei care l-au cunoscut şi l-au iubit, moartea lui Nae Ionescu este un lucru care nu poate fi realizat. De aproape 20 de ani, promoţiile de tineri studenţi identificau în Nae Ionescu, în „profesorul" lor însăşi Viaţa. Rareori a lăsat Dumnezeu pe pământ un om mai viu; căci fiinţa lui întreagă, simţirea lui, gândirea lui crescuseră toate la un loc, desăvârşindu-se, sub semnul Vieţii. Asta nu înseamnă, fireşte, că Nae Ionescu accepta primatul biologicului sau se lăsa furat de ereziile vitaliste. Cei care i-au urmărit cursurile sale universitare, i-au ascultat conferinţele sau i-au cetit cu atenţie articolele ştiu cât de riguroasă îi era dialectica şi cât de sever, în tehnicitatea lui, limbajul. Nimeni n-a urât mai mult ca el confuzia, aproximaţia, pathosul retoric, mistagogiile de tot felul şi gnozele degradate. Viaţa, care, în conştiinţa elevilor săi, se identifica cu Nae Ionescu nu însemna frenezie, căci a fi viu în ordine spirituală e cu totul altceva decât a îngădui primatul formelor vieţii organice.

Nae Ionescu era viu în totalitatea fiinţei sale; şi de aceea gândirea sa funcţiona în conformitate cu propriile sale legi, fără a se lăsa ameţită de rodul altor experienţe extra-raţionale. Că legile proprii ale gândirii nu erau, la Nae Ionescu, terorizate sau mutilate de acele sărmane resturi de pozitivism sau psihologism, la modă încă pe timpul când luase el cunoştinţă de vocaţia sa filozofică — este încă o dovadă a autenticităţii acestei vocaţii.

Este într-adevăr foarte greu de acceptat moartea acestui om, care ne învăţase să recunoaştem biruinţa vieţii chiar în faptul năpraznic al morţii. Îmi dau bine seama, fireşte, că moartea pare o desprindere de viaţă numai pentru cei care rămân: căci pentru cel care se duce, moartea înseamnă o nouă naştere, prima etapă a reintegrării spiritului în condiţia lui primordială, glorioasă. Chiar trupul recapătă, prin moarte, o nouă, mai mare, demnitate; căci reintră în circuitul cosmic, eliberat de forma provizorie în care se zbătuse. Dar toate lucrurile acestea, pe care le ştim, nu ne pot mângâia pe nici unul din toţi cei care rămânem. Viaţa nouă, miraculoasă, pe care o începe un om prin propria sa moarte rămâne pentru cei vii o taină de nepătruns. Şi în această taină stă, întreagă, durerea acelora

care-şi dau seama că se află încă în viaţă după plecarea lui Nae Ionescu. Căci, în asemenea împrejurări, nimeni nu mai poate judeca impersonal. Nimeni nu poate avea tăria să judece moartea unui om din punctul de vedere al celui care pleacă. Şi toţi cei care l-am cunoscut şi iubit pe Nae Ionescu, toţi cei care ne obişnuisem să-l identificăm cu însăşi Viaţa izbutim să înţelegem, astăzi, că moartea lui este totuşi o nouă, deşi înmărmuritoare, biruinţă a Vieţii; că trebuie să judecăm în termeni impersonali, dându-ne seama că desăvârşirea unui om se împlineşte de obicei într-un chip tragic, copleşind în durere pe ceilalţi, din jurul lui.

Nae Ionescu n-a voit să-şi clădească un sistem filozofic şi nici n-a pretins vreodată că are un asemenea sistem. Pentru el, orice sistem filozofic perfect închis, definitiv era semnul supremei opriri pe loc; sau, cu neuitatele lui cuvinte de la curs, „orice sistem filozofic este piatra de mormânt a gânditorului". Pe un asemenea om, viaţa nu-l mai poate învăţa nimic — şi nici Dumnezeu nu-i mai poate revela nimic. Şi cel mai mare bun al vieţii, după el, era capacitatea de a învăţa; capacitatea, adică, de a suferi şi de a rodi. Învăţând el însuşi, până în ultimul ceas al vieţii sale, n-a obosit să înveţe pe alţii; învăţându-i, mai ales, singurul lucru important în orice îndeletnicire filozofică: metoda şi pasiunea de a filozofa. Nae Ionescu a restaurat tradiţia imperială a învăţăturii filozofice, care înseamnă gândirea riguroasă a problemelor proprii, iar nu gândirea pe cărţile altora. De aici nepăsarea lui faţă de cartea de filozofie, dispreţul lui faţă de „filozoful tipărit". Marile schimbări ale omenirii, revoluţiile spirituale care au transformat lumea de trei mii de ani încoace, toate au fost împlinite prin cuvântul viu. Întotdeauna într-o mare criză a istoriei universale, lumea a urmat pe cel care a vorbit şi a învăţat pe oameni cum să gândească asupra propriilor lor probleme. Buddha, Socrate, profeţii, Sfântul Pavel, Mahomed — toţi aceştia au vorbit omului faţă către faţă; chiar textele care au rămas de la ei sunt discursuri sau fragmente dictate în inspiraţiile lor suprafireşti.

Faptul că Nae Ionescu a fost profesorul universitar cel mai iubit şi cu cei mai mulţi elevi se datoreşte tocmai acestui amănunt: că el a învăţat pe tineri cum să gândească şi i-a încurajat să-şi gândească problemele lor personale. „Problemele personale" sunt, de cele mai multe ori, foarte simple — şi cam totdeauna aceleaşi: iubirea,

moartea, mântuirea. Numai când omul renunţă de a fi el însuşi începe să se deosebească de ceilalţi. Numai problemele care nu sunt personale devin din ce în ce mai numeroase, cu cât înaintăm în viaţă. Nae Ionescu a debutat în cariera lui universitară cu o lecţie celebră: „Iubirea ca act de cunoaştere". Problema aceasta — împreună cu problema mântuirii — a rămas în centrul preocupărilor sale filozofice până în timpul din urmă. Tragedia omului, de la Adam încoace, Nae Ionescu o găsea întreagă în acest episod: incapacitatea omului de a iubi în chip absolut, incapacitate care se soldează cu neputinţa lui de a cunoaşte în chip absolut. De aceea sfinţii sunt singurii care se pot apropia de Dumnezeu şi-l pot cunoaşte, pentru că numai dragostea sfinţilor se apropie de o dragoste absolută — fără ca, totuşi, s-o poată vreodată atinge.

Valoarea pe care o acorda Nae Ionescu vieţii se datora în primul rând capacităţii de iubire pe care o păstrează oricare viaţă. Niciodată nu poţi despera de un om care rămâne viu din punct de vedere spiritual. Numai omul a cărui inimă se împietreşte şi a cărui viaţă se opreşte pe loc este un om, spiritualiceşte vorbind, pierdut. Nici o experienţă şi nici o greşeală nu e decisivă, atâta timp cât viaţa spirituală nu e împietrită. Sterilitatea este semnul morţii, şi sterilitatea este un păcat împotriva iubirii. Pe Nae Ionescu nu-l înspăimânta moartea fizică, adică trecerea omului într-o altă condiţie cosmică. Moartea aceasta, pentru el, era o desăvârşire, căci însemna o apropiere a omului de Dumnezeu. Cumplită era însă pentru el moartea în viaţă, „oprirea pe loc", împietrirea inimii; păcatul împotriva iubirii, adică cel mai mare păcat împotriva Vieţii.

Iubirea aduce după sine rodnicia. Şi puţini români au fost mai rodnici ca Nae Ionescu. Puţini oameni se puteau mândri, ca el, cu atâţia fii spirituali. Ştiu că voia, în ultima vreme, să ţină un curs universitar asupra Sfântului Pavel, stăruind mai ales asupra capacităţii — promovată de creştinism pe întâiul plan — de a naşte fii spirituali, de a îmbogăţi Firea cu creaţii vii. Taina creaţiei l-a obsedat pe Nae Ionescu de totdeauna, iar în cursul său asupra lui „Faust şi problema mântuirii" a cercetat îndeosebi problema omului modern de a crea direct în viaţa spirituală a aproapelui — iar nu a crea, mijlocit, prin forme de cultură. Numai un om cu o forţă uriaşă de iubire îşi putea pune asemenea probleme, în centrul cărora mijeşte nu un „sistem" oarecare — aşa cum sunt câteva zeci de mii

până acum — ci nădejdea că, prin creştinism, s-ar putea schimba însăşi poziţia omului în Cosmos.

... Pentru noi, cei care am rămas, Nae Ionescu a murit mult înainte de vreme. Şi asta spune mai mult decât tot ce s-ar putea spune.

„Universul literar" IL,
nr. 13, 23 martie 1940.

Funcţiunea socratică a lui Nae Ionescu

Fără a fi popular, Nae Ionescu a câştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s-a exercitat, oricât ar fi ele de diverse.

În viaţa universitară, profesorul Nae Ionescu se situează de la început ca un „moştenitor" al lui Vasile Pârvan. Căci, de la 1926 încoace, el are în faţa sa o massă de studenţi care crescuseră sub magia lui Pârvan şi care nu-şi mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generaţie de studenţi nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai erudit sau de pedagogul cel mai eficace. Studenţii nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învăţătură. Caută, mai ales, o metodă de viaţă şi de gândire; un maestru spiritual, adică un om destul de sincer ca să nu şovăie lămurindu-le zădărnicia ştiinţelor omeneşti, şi destul de viu ca să nu piară el însuşi, copleşit de conştiinţa acestei zădărnicii.

Vasile Pârvan, el, solitarul, a vorbit despre blestemul singurătăţii. Nae Ionescu n-a tăinuit ascultătorilor nici unul dintre paradoxele, blestemele şi dramele condiţiei umane.

Situarea lui Nae Ionescu în viaţa Universităţii bucureştene nu e lipsită de o anumită semnificaţie istorică.

Funcţiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. Într-adevăr, Nae Ionescu se mărturiseşte

de la început ca un socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizici exterioare. El readuce metafizica la punctul ei inițial: cunoașterea de sine. De la prima sa lecție de metafizică, problema ființei va rămâne centrul de preocupări teoretice al profesorului Nae Ionescu. Structură antioratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică — a lecțiilor familiare, calde, dramatice. Crează repede un stil pe care îl imită studenții: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole.

Nae Ionescu nu domină ca un oracol, nici nu emoționează ca o Pythie. Vorba lui cucerește — și gândirea lui tulbură.

Cea dintâi etapă, și cea mai fascinantă din influența pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studențimii a fost această tehnică a neliniștirii. Unii au și văzut în ea o mare „primejdie teoretică". Serii întregi de studenți au fost învățați sistematic cum să nu creadă în cărți, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul și aventura era încurajată; deznădejdea și exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacția „Cuvântului" — profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tânărului care se apropia de el, nelămurit, neliniștit, desperat. Nu respingea decât două categorii de tineri — pe cei nesinceri și pe cei înțelepți. A manifestat întotdeauna panică sau prudență față de tinerii care își aveau sistemul lor de filosofie la 19 ani. O vorbă pe care o spunea adesea era aceasta: „Ca să poți nădăjdui că vei înțelege ceva în viață, trebuie să-ți dai seama 7 ani că nu înțelegi nimic."

Momentul spiritual pe care l-a formulat, dacă nu chiar l-a creat Nae Ionescu cerea o ieșire din formule, din cărți, din lucruri învățate.

Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate față de sine și față de ai tăi. Nu știi decât ceea ce *trăiești tu*; nu rodești decât în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun, dacă duce în inima ființei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experiențe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esențial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ți trădezi ființa spirituală.

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel, de minune momentului spiritual 1922-1930. Tot ce a dezbătut „generația tânără" în acea vreme — „experiența", „aventura", „ortodoxia", „autenticitatea", „trăirea" — își găsește rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi

pe sine fără drame, fără eșuări, fără „experiențe". Nu te puteai întâlni cu tine însuți prin cărți, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poți ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuți, să fii autentic. În această dramatică și necesară luptă pentru autenticitate — fără de care nimic nu se poate crea — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. În timp ce alți cărturari și scriitori se grăbeau să „sistematizeze", el își continua conversațiile, lecțiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru: să fii tu însuți. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. De aceea, în lecțiile pe care le-a făcut studențimii, profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei ființei, ca să poată trece, de abia în ultimul timp, la problema ființei românești. Nu putem vorbi despre ceea ce nu suntem încă. Nu putem dezbate *realitățile românești* până ce nu întâlnim realul. Drumul către real a fost ținta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu.

Nae Ionescu a refuzat să publice cărți de filosofie. S-au adus felurite și istețe explicații acestor ciudate singularizări. S-a spus, bunăoară, că lecțiile profesorului Nae Ionescu nu sunt „originale" și ca atare nu îndrăznește să le dea la tipar. Într-o cultură filosofică atât de originală ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filosofie cu alte zece cărți înainte, refuzul acesta de a publica pare într-adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae Ionescu sunt totuși litografiate în 16 mari volume și nimeni nu e împiedicat să caute „influențe" și „lipsă de originalitate" în această rodnică activitate universitară. După câte știm, nimeni n-a făcut totuși până acum un asemenea examen. Profesorul Nae Ionescu a răspuns anticipat oricăror bănuieli, publicând stenograma cursurilor sale. Dar a continuat să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atât de greu de înțeles de ce? Tip socratic, Nae Ionescu nu crede într-o filosofie făcută de departe, prin cărți. Cursurile sale sunt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el: sunt scheme mnemotehnice, pentru orientarea într-o lungă conversație avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenții care îi urmăresc lecțiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste și gândire, și numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae Ionescu, prin tot ce este și ce gândește el, nu poate invita lumea să dezbată problemele ființei și

ale gândirii, departe de ele şi-ar trăda altminteri însăşi structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gândirea care se naşte", cetitorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr din afară, întorcându-se, astfel, la „presocratici"...

Dacă influenţa lui Nae Ionescu este atât de fertilă, dacă în loc de a face „elevi" el şi-a făcut prieteni şi colaboratori de toate vârstele, miracolul se datoreşte tocmai acestei tehnici socratice, care nu influenţează automat, din afară, prin cuvânt scris, prin maieutică. De aceea se şi explică de ce foştii „elevi" ai lui Nae Ionescu sunt atât de personali, atât de rotunjiţi sufleteşte, chiar atât de deosebiţi între ei. Toţi au câteva note comune: realişti, antioratorici, antidemocratici.

În istoria culturii româneşti moderne, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. În timp ce, însă, Mihai Eminescu a creat un curent de simţire şi gândire eminesciană prin opera sa scrisă, Nae Ionescu exercită o influenţă socratică, de la om la om, de la suflet la suflet. De aceea, nu se mai repetă rigiditatea şi idolatria vulgară a eminescienilor şi eminescoizilor. Influenţa prin operă, prin cărţi are marile ei primejdii — mai ales într-o cultură tânără ca a noastră, lipsită de influenţe paralele. Cartea, oricât ar fi ea de bună, e numai o gândire moartă; ea exprimă un lucru care a fost viu într-un anumit ceas, faţă de anumite probleme, alături de anumiţi oameni. O influenţă exercitată prin cărţi riscă să creeze tipuri în serie; riscă, mai ales, să se exercite la întâmplare. Poţi înţelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este permanent alături de tine, corectarea se face necontenit şi nesimţit. Nae Ionescu este un autor foarte ciudat pentru ţara românească: opera lui e vie, e alături de el, s-ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile: venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară, Nae Ionescu nu se putea contrazice „publicând" cărţi de filosofie, texte moarte pe care ei să gândească şi pe care să şi le însuşească.

Nu se putea contrazice — adică nu acceptă să moară. Într-o celebră lecţie de deschidere a sa, Nae Ionescu a vorbit despre „sistemul" filosofic ca despre piatra de mormânt a filosofului. Omul care a înţeles şi a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea şi cu Dumnezeu, nu mai are nimic de învăţat de la viaţă.

Viaţa nu-i mai poate aduce nici o surpriză, nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viaţă. Căci viaţa este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluţie" nesfârşită, şi nici de bergsoniana curgere în lume. Prefacerea şi ordinea în viaţă înseamnă înainte de toate certitudinea suferinţei. Trăiesc, deci sufăr: sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost: mântuirea lui. Şi experienţa suferinţei îngăduie omului să nădăjduiască în mântuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc necontenita curgere a durerii, experienţa umană. Numai murind omul îşi găseşte liniştea. Dar e o linişte plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniştea de aici, împăcarea cu totul şi cu Dumnezeu fiind încă în viaţă — împăcarea aceea supremă pe care o aduce sistemul de filosofie — poate fi primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentru că omul nu are dreptul, atâta timp cât rămâne în condiţia lui umană, să se liniştească pe deplin, să ajungă asemenea lui *Dumnezeu.*

„Pan", An I, nr. 3,1-15 aprilie 1941

MIRCEA ELIADE, GEORGE RACOVEANU
Prefaţă la culegerea de texte Convorbiri, *1951*

Aceşti unsprezece ani care s-au scurs de la trecerea Profesorului Nae Ionescu din viaţa aceasta se numără printre cei mai cumpliţi ani ai neamului nostru. Nu e de mirare deci că apele încă nu s-au limpezit şi încă nu s-a putut scrie adevărata „istorie" a gândirii şi faptei lui Nae Ionescu. Dar va veni o zi când patimile vor amuţi şi greşelile se vor ierta; va veni o zi când judecata istoriei se va mărturisi de la sine, firesc, aproape pe nesimţite. Noi, elevii şi colaboratorii lui Nae Ionescu, cei care am mai rămas în viaţă, aşteptăm fără teamă ziua aceea, chiar dacă ea va veni târziu de tot, când nu vom mai fi pe aici ca s-o cunoaştem.

Până atunci, însă, vom continua să mărturisim pentru Profesorul Nae Ionescu. Să spunem, adică, ce-am învăţat de la el, şi cum ne-a învăţat. Opera scrisă a lui, ce-a fost mai preţios, mai viu şi mai

rodnic din geniul Profesorului, a trecut în „viaţă" — adică în lecţiile şi seminarele de la Facultatea de Litere, în convorbirile cu prietenii şi elevii, în unele scrisori din ultimii lui ani. Ştim cât de mult i s-a reproşat această lipsă de „seriozitate"; că, adică, n-a scris cărţi, ci s-a mulţumit să le gândească, şi mai ales să înveţe pe alţii cum să gândească şi cum să scrie cărţi. Dar vreo sută de volume au ieşit în ultimii douăzeci de ani din „atelierul" lui Nae Ionescu, şi toate poartă, într-un fel sau altul, pecetea geniului sau învăţăturii lui. Iar dacă e adevărat că lui Nae Ionescu nu i-a fost îngăduit să-şi scrie „cartea" — singura care ar fi fost cu totul şi cu totul a lui, fiind totodată şi piatra lui de mormânt — nu e mai puţin adevărat că din cursurile, conferinţele, prefeţele şi articolele lui se vor putea alcătui într-o zi cărţi destule. Munca aceasta de culegere şi tipărire a textelor Profesorului începuse în ţară. Trei volume de filozofie au apărut înainte de ocupaţia rusă, şi alte cinci erau gata de tipar. Dumnezeu singur ştie când va putea fi reluată munca aceasta de difuzare a textelor lui Nae Ionescu. Deocamdată se cuvine ca măcar o parte din ele să redevină accesibile românilor care se găsesc astăzi dincolo de graniţele ţării. Pentru a împlini această *nevoie* a fost tipărită broşura de faţă.

Multe am fi avut de spus cititorului despre felul cum înţelegea Nae Ionescu filozofia şi metoda prin care socotea el că putea învăţa pe cei tineri să filozofeze; despre problemele centrale ale gândirii lui; despre importanţa pe care o acorda el dragostei, vieţii religioase şi istoriei, şi despre atâtea altele. Dar am preferat să-i lăsăm lui cât mai multe din paginile acestei cărţulii. Celor care n-au avut însă norocul să-l asculte, celor tineri mai ales, tot trebuie să le spunem ceva din ce-a însemnat Profesorul pentru cei care, între 1922 şi 1938, i-au fost elevi.

Nae Ionescu ne-a învăţat să gândim. Geniul lui era, în primul rând, de structură socratică; ne ajuta să căutăm şi să scoatem singuri la iveală adevărul. Nu ni-l dădea de-a gata; nu ni-l impunea. Ne obliga să judecăm, noi, cu mijloacele noastre, să tragem singuri concluzia propriilor noastre eforturi. Începea întâi cu gramatica şi cu lexicul — căci avea oroare de termenii improprii şi de beţia de cuvinte; de limbajul aproximativ. Ne învăţa cum să citim un text filozofic, şi ne îndemna să mergem întotdeauna la izvoare: ne interzicea cărţile *despre* un filozof sau *despre* un sistem de filozofie.

Nae Ionescu a fost cel dintâi profesor care, într-o vreme când pozitivismul şi agnosticismul domneau încă în universităţile româneşti, a arătat validitatea metafizicii şi a vorbit cu înţelegere despre mistică şi despre experienţa religioasă. Se poate chiar spune că, datorită în primul rând eforturilor lui, filozofia românească a depăşit complexele de inferioritate care, de la Titu Maiorescu încoace, o păstrau într-o dependenţă completă de şcolile filozofice apusene. Înainte ca interesul pentru experienţa religioasă să se facă simţit în cultura apuseană, Nae Ionescu a ţinut cursuri de filozofia religiei, după cum tot el a familiarizat auditoriul universitar cu problemele existenţialismului, într-un timp când acest curent era aproape ignorat în Occident.

În filozofie, Nae Ionescu a fost un *realist:* pentru el, creaţiile şi valorile spiritului erau, înainte de toate, *reale.* De aici interesul lui pentru realităţile de tot felul şi în primul rând pentru realităţile istorice. De aici pasiunea cu care a exaltat „ortodoxia" ca formă de viaţă istorică a Răsăritului şi, deci, şi a neamului românesc. De aici critica pătrunzătoare la care a supus felurite specii de „modernism" cultural, politic, sau religios. A demascat „ştienţismul" ca fiind unul din complexele de inferioritate ale teologiei ortodoxe româneşti; a atras atenţia asupra incapacităţii teologiei oficiale de a gândi şi expune problemele teologice „în termeni actuali"; din care pricină *circularea* valorilor vieţii religioase — singurele în măsură să dea culturii noastre adâncimi şi valoare universală — este împiedicată.

Se interesa în primul rând de ceea ce e viu şi creator în viaţa istorică a neamului românesc, spre deosebire de cei care, pornind de la programe abstracte, le-ar fi vrut cu orice preţ aplicate, şi cât mai repede, în organizarea vieţii româneşti. Istoricismul lui Nae Ionescu l-a condus la împăcarea cu destinul istoric al neamului românesc. Omul, singur, spunea el, nu poate interveni în istorie; nu poate decât „grădinări" ceea ce aprins sământă şi viaţă de la Dumnezeu. De aceea, faţă de elevii şi studenţii lui, marea lui grijă era să ghicească şi să încurajeze înclinările lor personale, ajutându-i în primul rând să se dezbare de „ticurile" învăţate din cărţi.

Cu cât trecea timpul, cu atât Nae Ionescu îşi preciza mai ferm adevăratul lui rol în cultura românească: acela de *învăţător* şi de *arbitru.* Era înzestrat cu un dar unic de a creşte şi învăţa oamenii şi avea ca nimeni altul simţul judecătorului şi al arbitrului: ştia să vadă

clar datele esenţiale ale problemei, ştia să cumpănească şi ne învăţa cum să înţelegem „şi celălalt punct de vedere", ca să putem cuprinde realitatea în totalitatea ei. Dacă ar fi avut timp şi de i-ar fi plăcut s-o facă, Nae Ionescu ar fi putut scrie cea mai obiectivă istorie a civilizaţiei româneşti moderne, căci adeziunea lui organică la un anumit stil de viaţă spirituală nu-i micşora întru nimic posibilităţile de înţelegere a tuturor celorlalte forme reale; nu era necruţător decât cu pseudomorfozele şi cu hibrizii. Acest ortodox a vorbit cu simpatie şi înţelegere nu numai despre catolicism, protestantism şi iudaism, dar şi despre islamism şi buddhism, şi era unul din cei mai adânci cunoscători pe care i-am avut ai Kabalei şi ai misticii iudaice.

Dacă s-ar fi născut şi ar fi trăit într-un sat, cu un veac, două în urmă, Nae Ionescu ar fi rămas toată viaţa un plugar; ar fi iubit stelele şi cântecele; şi-ar fi crescut feciorii în credinţă şi şi-ar fi sfârşit zilele, senin, ca sfetnic şi judecător, între „oamenii buni şi bătrâni".

Iunie 1951
(Republicat în „Prodomos",
nr. 10/1970, Freiburg, Germania)

MIRCEA ELIADE

Profesorul Nae Ionescu. 30 de ani de la moarte

Cu cât trec anii, cu atât apare mai misterioasă „legenda" Profesorului Nae Ionescu în ochii celor care nu l-au cunoscut şi nu i-au ascultat lecţiile de Logică, Teoria Cunoaşterii şi Metafizică de la Facultatea de Litere din Bucureşti. Cum să explici admiraţia aproape frenetică, devotamentul, iubirea cu care a fost înconjurat, în primul rând de studenţi, dar nu numai de ei, începând din 1925 şi

până la moarte? Cine era acest om?, am tot auzit întrebându-se. Ce-a făcut? Ce-a scris?

Nae Ionescu n-a apucat să scrie „cărţi". Pentru că, spunea, cărţile unui filozof pregătesc şi prezintă „sistemul" lui personal de gândire; dar filozoful nu-şi formulează „sistemul" decât în clipa când a înţeles că viaţa nu-l mai poate învăţa nimic. Orice sistem de filozofie, repeta adesea Nae Ionescu, este piatra de mormânt a filozofului.

E drept, au fost tipărite cîteva volume — dar trei din ele („Istoria Logicei", 1941; „Metafizica", I-II, 1942-1943) au apărut postum şi cuprind cursuri editate de câţiva din foştii lui elevi. Cât priveşte colecţia de articole de critică dramatică, teologie şi filozofia culturii, publicate sub titlul *Roza vânturilor* (1935), cartea a fost alcătuită la sugestia Profesorului Al. Rosetti, Directorul Editurei „Cultura Naţională". Dar nu cred că lectura acestor volume, la care s-ar putea adăuga şi teza de doctorat de la München, „Die Logistik als Versuch einer neuen Begründung der Mathematik" (1919), existentă doar în câteva exemplare dactilografiate, ar putea explica, sau justifica, „legenda" Profesorului Nae Ionescu. Poate numai cineva căruia i-ar fi accesibile multele sute de articole publicate, sub semnătură şi pseudonime, în „Cuvântul", „Predania" şi alte câteva publicaţii periodice, poate numai un asemenea cititor norocos ar putea înţelege în ce a constat fenomenul cultural Nae Ionescu.

Ar descoperi, în primul rând, cât de surprinzător a anticipat Profesorul filozofiile ajunse la modă după 1945, el care îşi învăţa studenţii să filozofeze plecând de la „imediat", de la întâmplări personale, şi le amintea că un gânditor îşi poate îngădui orice libertate în speculaţiile lui în afară de libertatea de a nu ţine seama de Viaţă. Chiar felul lui de a-şi organiza conferinţele şi lecţiile universitare şi de a-şi scrie articolele evocă mai degrabă stilul anilor 1950-60 decât epoca 1925-1940. Riguros fără să fie dogmatic, fascinat de stringenţa şi transparenţa angelică a proceselor logice, dar pasionat de ireverenţa compactă a concretului, de inepuizabila creativitate a „sistemelor vii", de la morfologia vegetală la instituţiile culturale, Nae Ionescu cerea studenţilor, la seminar, să descifreze şi să justifice chiar cele mai secrete aluzii în *Regulae ad directionem ingenii,* dar ţinea lecţii de deschidere despre

„Dragostea ca instrument de cunoaştere", „Moda în Filozofie", „Faust şi problema mântuirii", „Migrenele lui Nietzsche".

De asemenea, interesul lui faţă de problemele religioase şi teologice, deşi reflecta în parte momentul istoric 1920-1930 — voga neotomismului, începuturile teologiei dialectice, popularitatea crescândă a lui Martin Buber, descoperirea lui Kierkegaard — se încadrează mai curând în problematica religioasă specifică epocii 1945-1960 (bunăoară, pasiunea Profesorului pentru Origen şi apocatastază, pentru Kabală şi misticii renani, pentru liturgiile „populare", simbolismul religios etc.).

În ce priveşte felul de a scrie al lui Nae Ionescu, el a însemnat o ruptură faţă de tradiţia academică românească, şi într-o anumită măsură chiar faţă de cea europeană. Mai întâi, faptul de a „filozofa" în articole *(scurte!)* de ziar, aşa cum nu făcuse până atunci decât Unamuno şi Ortega y Gasset. Dar mai ales emanciparea faţă de jargonul academic („eu scriu ca un băcan", mărturisea) şi ignorarea ceremonialelor retorice tradiţionale, care au dus, fatal, la „compromiterea" lui Nae Ionescu în ochii multora din colegii lui. „Nu e serios", se spunea; „nu e ştiinţific" — „ştiinţa" însemnând, în acest caz, note erudite, bibliografie şi citate în mai multe limbi. Şi tot atât de compromiţătoare apăreau, în ochii „ştiinţificilor", meditaţiile şi comentariile lui în legătură cu „teme triviale", adică întâmplări de toate zilele.

Dar de la al doilea război mondial încoace, gânditorii, criticii, scriitorii cam asta fac: meditează asupra întâmplărilor de toate zilele, comentează „teme triviale". Şi nu şovăiesc să colaboreze la ziarele de mare tiraj, să participe la campanii politice, să intervină în orice fel de manifestaţie publică. Filozofi de prestigiu, credincioşi sau agnostici — Heidegger, Jaspers, Gabriel Marcel, Ricoeur etc. — dezbat probleme religioase într-un fel care nu aminteşte pe Sf. Toma sau Bergson, nici măcar pe Schleiermacher sau Rudolf Otto, ci mai degrabă pe Nae Ionescu. Într-adevăr, mai puţin de un an înainte de moarte, Profesorul se hotărâse să scrie două cărţi: un *Comentariu* la Epistolele Sfântului Pavel şi *Căderea în Cosmos,* aceasta din urmă alcătuită dintr-o serie de scrisori, majoritatea către o prietenă. (Nae Ionescu socotea pe Sfântul Pavel cel mai important gânditor creştin — nu pentru că ar fi avut mai mult geniu filozofic decât, bunăoară, Sfântul Augustin, Origen sau

Sfântul Toma, ci pentru că arătase în ce sens se putea gândi filozofic, în chip creator, după Întrupare) Dacă ar fi apucat să încheie aceste cărţi, câţi filozofi, şi chiar profesori de filozofie, nu l-ar invidia, *astăzi,* pentru noutatea şi *modernitatea* „stilistică" a operei?

Dar, evident, atâta timp cât textele rămân inaccesibile, „legenda" lui Nae Ionescu va continua să nedumerească, sau să irite, pe toţi cei care nu l-au cunoscut. Deocamdată, nu e nimic de făcut; şi noi, care l-am cunoscut, şi ceilalţi, va trebui să mai aşteptăm. Dar un lucru este sigur: au trecut 30 de ani de la moartea lui Nae Ionescu, şi în loc ca scrisul şi gândirea lui să înceapă a reintegra tot mai vizibil „aerul de epocă" al producţiei anilor 1925-1940, îşi precizează, dimpotrivă, noutatea, originalitatea şi bogăţia. Nu se spune că „purgatoriul" oricărui autor se prelungeşte 30 de ani după moartea lui? Că de abia atunci, după 30 de ani, se va vedea dacă opera poate rezenta vreun interes noilor generaţii de cititori, dacă are sau nu şanse să „reziste" timpului? În acest timp, câţi dintre gânditorii şi scriitorii europeni, atât de populari astăzi, îndrăznesc să spere că, 30 de ani după moartea lor, vor fi atât de *actuali* pe cât este, în zilele noastre, filozoful Nae Ionescu?

Chicago, 28 februarie 1970
„Prodomos", nr. 10/1970

Primul examen cu Nae Ionescu

Pe atunci, Nae Ionescu era, ca şi Mircea Florian, un tânăr conferenţiar de-abia de câţiva ani în Universitate. Preda Logica şi Metafizica şi ţinea un seminar de Istoria Logicii. N-am să uit niciodată prima lecţie de metafizică la care am asistat. Anunţase un curs despre „Faust şi problema salvării". Amfiteatrul „Titu Maiorescu" era arhiplin şi am găsit cu greu un loc în fund, tocmai în ultima bancă. A intrat un bărbat brun, palid, cu tâmplele descoperite, cu sprâncenele negre, stufoase, arcuite mefistofelic şi cu ochii mari de un albastru sumbru, oţelit, neobişnuit de sclipitori; când îşi repezea privirile pe neaşteptate dintr-un perete în altul, parcă ar fi fulgerat

în amfiteatru. Era slab, destul de înalt, îmbrăcat sobru, dar cu o neglijență elegantă; și avea cele mai frumoase și mai expresive mâini pe care le-am văzut vreodată, cu degetele lungi, subțiri, nervoase. Când vorbea, mâinile îi modelau gândirea, subliniau nuanțele, anticipau dificultățile, semnele de întrebare.

A fost primit, cum se obișnuia pe atunci, cu aplauze; dar Nae Ionescu le-a contenit, ridicând brusc brațul:

„Dacă aveți dreptul de a aplauda, ne-a spus, ar trebui să-l aveți și pe acela de-a huidui când nu v-o place o lecție. Dar legea vă interzice huiduiala în sălile Universității. Așa că, vă rog să nu aplaudați..."

S-a așezat pe scaun, și-a rotit ochii până în fundul amfiteatrului și a început să vorbească. Deodată s-a lăsat o liniște nefirească, parcă toți și-ar fi ținut răsuflarea. Nae Ionescu nu vorbea ca un profesor, nu ținea o lecție, nici o conferință. Începuse o convorbire și ni se adresa direct, fiecăruia în parte, parcă ar fi povestit ceva, ar fi prezentat o serie de fapte, propunându-ne o interpretare și așteptând apoi comentariile noastre. Aveai impresia că lecția întreagă e doar o parte dintr-un dialog, că fiecare din noi era invitat să ia parte la discuție, să-și mărturisească părerile la sfârșitul orei. Simțeai că ce spune Nae Ionescu nu se găsea în nici o carte. Era ceva nou, proaspăt gândit și organizat acolo, în fața ta, pe catedră. Era o gândire personală și, dacă te interesa acest fel de gândire, știai că nu o puteai întâlni altundeva, că trebuie să vii aici s-o primești de la izvor. Omul de pe catedră ți se adresa direct, îți deschidea probleme și te învăța să le rezolvi, te silea să gândești.

Nici n-am știut cum au trecut cele cincizeci de minute. Aproape că nu luasem note. Dar m-am trezit la sfârșitul orei hărțuit de întrebări și probleme: se lăsase oare Goethe ispitit de antropologia maniheistă a atâtor secte medievale, care supraviețuiseră camuflate până târziu în Renaștere? Problema răului, așa cum o se desprindea ea din *Faust,* era greșit pusă și, deci, irezolvabilă în cadrele filosofiei tradiționale, sau presupunea o altă problematică și se cerea dezbătută pe un alt plan? Și multe alte întrebări de acest fel.

Voi avea necontenit prilejul să vorbesc de Nae Ionescu și despre tot ce a însemnat el pentru tinerețea mea. Dar, evident, nu voi putea discuta aici gândirea și opera lui, nici influența pe care a avut-o asupra generației mele. Mă voi mulțumi cu însemnări sumare, pe care le voi completa pe măsură ce relațiile mele cu Nae Ionescu vor

deveni mai intime. Dar asta se va întâmpla mai târziu, când voi intra în redacția „Cuvântului". Cât ar părea de curios, entuziasmul cu care descoperisem cursul lui Nae Ionescu nu mi-a dat îndrăzneala să mă apropii de el. Îi urmam cu regularitate prelegerile de logică, deși mă atrăgeau mai puțin, pentru că în acel an profesorul preda un curs de logică matematică. La seminar nu m-am înscris. Se comenta *Regulae ad directionem ingenii,* text care, pe atunci, nu mă interesa.

În preajma Crăciunului nu mai dădeam pe la Universitate decât pentru lecțiile lui Nae Ionescu. [...]

La examenul de logică, m-am prezentat cu oarecare emoție. Nae Ionescu nu dădea lucrări scrise, ci se mulțumea cu un examen oral. Mi-era puțin teamă pentru că nu mai fusesem la cursuri în ultimele luni, și nu citisem *Tratatul de logică* al lui Goblot, cu care se luptaseră toți colegii mei. Nae Ionescu avea obiceiul să întrebe la început ce carte ai citit. Când mi-a venit rândul, am răspuns: „*Logica* lui Croce și *Sistema di Logica come teoria del conoscere* a lui Giovani Gentile." Profesorul m-a privit cu interes. „Dar nu pot spune că am înțeles tot ce am citit", am adăugat prudent. „Nici eu nu pot spune asta", m-a consolat Nae Ionescu. Și după ce m-a lăsat să spun ce-am înțeles din sistemul de logică al lui Gentile, asigurându-mă că, pentru vârsta mea, „nici nu e așa de rău", mi-a pus această întrebare: „Dumneata cunoști povestea cu Newton, stând în grădină și descoperind legea gravitației universale, după ce a văzut cum cade un măr. Ce operație logică s-a întâmplat în mintea lui, care i-a permis să înțeleagă că mărul acela, adică un obiect particular, ilustrează o lege universală?"

După câteva secunde i-am răspuns că nu pot răspunde pe loc, dar dacă îmi dă răgaz poate am să mă apropii de soluție. „Nu e nici o grabă", m-a încurajat el. „Am citit de curând o carte a lui Lucian Blaga, *Fenomenul originar*", am început eu. Profesorul a clătinat mulțumit din cap. „Ești pe drumul cel bun", mi-a spus. „Mergi înainte".

I-am spus ce m-a impresionat în faptele citate și interpretate de Blaga. Anumite minți văd elementele de unitate în natură sau în cultură, văd ceea ce e esențial, fundamental, și asta le îngăduie să descopere structurile..." „Asta e răspunsul, m-a întrerupt Nae Ionescu. E vorba de o structură. Operația logică efectuată în mintea lui Newton asta a fost: a surprins structura fenomenului gravitației universale."

S-a uitat apoi lung la mine. Nedormit, cu ochii împăienjeniţi sub lentilele groase ale ochelarilor, netuns, neglijent îmbrăcat, nu arătam prea atrăgător. „Acum vine vacanţa, a adăugat el, mai uită-te şi la cer. Ce-ai de gând să faci vara asta?" „Urc pe Bucegi, şi de acolo, pe Piatra Craiului."

Nae Ionescu păru oarecum surprins de răspunsul meu. Probabil că îi era greu să mă vadă căţărându-mă pe Piatra Craiului.

„Bună idee, vorbi în cele din urmă. Dar urcă-te fără cărţi."

Memorii, I, Editura „Humanitas", 1991

„El a introdus în gazetăria românească o dimensiune europeană"

Adrian Păunescu: *Eu ştiu câte ceva din lucrurile acestea pentru că am fost fericit să primesc de la dumneavoastră un volum de amintiri. Dar trebuie să fac din nou pe inocentul. Dumneavoastră evocaţi în* Amintiri *momentul Iorga. Din câte ţin minte, pentru articolul dumneavoastră s-au supărat şi Nae Ionescu şi toţi cei de la „Cuvântul". Vreau să vă fac o mărturisire, pentru că aţi pomenit numele lui Nae Ionescu; în ţară se ştie despre Nae Ionescu că a fost un tip sumbru, el e pentru noi, cei tineri de azi, un simbol al răului. Aţi vrea să încercaţi să lămuriţi figura lui?*

Mircea Eliade: E foarte greu de vorbit despre un autor a cărui operă e necunoscută. El era un profesor extraordinar, excepţional, pe linia Maiorescu — Iorga — Pârvan. Opera lui de profesor e numai în parte editată. Cei care nu l-au ascultat ca profesor nu-i pot citi nici operele. A doua activitate a lui a fost cea de gazetar. El a introdus în gazetăria românească o dimensiune europeană. Scria cum scria Unamuno, discuta într-un articol de ziar probleme de filosofie, de etică, de teologie. Acum 40 de ani lucrul era foarte nou. Această activitate jurnalistică a lui e, la fel, necunoscută. Se ştiu despre el probabil numai simpatiile lui în anumite împrejurări politice, care — ca toate evenimentele politice — aparţin efemerului şi nu pot decide asupra judecăţii unei opere şi a unui om. E totuşi greu de vorbit despre el. Dumneata îmi spui că în ţară el e considerat un fel de simbol al răului. Aş vrea să înţeleg asta în sensul că era ceva demonic, luciferic în el, că era Faust şi Mefisto în acelaşi timp. Dar acest demonism făcea parte din marea lui personalitate, foarte complexă. A rămas dar această imagine. Este o imagine construită în bună parte, pentru că oricât ar fi de adevărat ea e doar un aspect al unei personalităţi puternice. Ştii care e prima dificultate de a vorbi despre el: unii l-au cunoscut şi l-au citit, alţii nu l-au cunoscut şi nici nu i-au citit textele. (Aceştia folosesc şi repetă câteva imagini-clişee.)

A.P.: *Dacă am spune că opera unui profesor este numărul şi nivelul discipolilor lui, aş putea să vă întreb în ce constă opera lui Nae Ionescu din acest punct de vedere? Cine sunt discipolii aceluia care învăţa sau, pe limbajul pe care l-am auzit de la dumneavoastră, dezvăţa să gândească pe tineri?*

M.E.: Probabil că toţi cei ce au făcut filosofia între anii '25 şi '38, prieteni şi discipolii lui de la „Cuvântul" (Sebastian, Paul Sterian, M. Vulcănescu, Dan Botta, Racoveanu), dar influenţa lui s-a exercitat asupra întregii generaţii de filosofi şi de profesori care l-a ascultat atunci, generaţie care a fost formată de el. El ne-a învăţat, bunăoară, să nu citim cărţi despre, ci să mergem la izvoare, el ne-a dezvăţat de anumite superstiţii (că religia e un fel de cercetăşie sau că metafizica a fost depăşită de pozitivism). Lucrurile acestea fac parte din cultura acelor ani. Şi în plus a dat generaţiei tinere de atunci curajul de a pune problemele cele mai importante chiar în articole de ziar. Ne-a învăţat să descifrăm în spectacolele dramatice expresii ale adevăratei gândiri, să considerăm teatrul ca o avangardă a gândirii; ne-a învăţat să privim strada altfel; ne învăţa să simţim primăvara, privind oamenii, nu uitându-ne la pomi. Ne-a învăţat să vedem în literatură ceea ce anticipa fie gândirea sistematică, fie experienţele fundamentale ale vieţii. Toate aceste lucruri ni le-a dat zi de zi, şi ele fac parte din stilul acelei generaţii.

A. Păunescu, *Sub semnul întrebării*,
(cap. „Mircea Eliade"),
Editura „Cartea românească", 1979

GRIGORE GAFENCU

„Nae confidentul, (...) omul Palatului“

15 decembrie 1930

BILANȚUL ANULUI POLITIC

Carol pe tron, Maniu în civil, Mironescu prim-ministru, Nae consilier politic, Aristide consilier financiar, Cesianu Dinu, ministru la Paris: regimul nou.

[...]

4. „Prietenii prințului“: Manoilescu, Cesianu, Paul Teodorescu. Planurile lor de restaurație — acțiunea lor asupra lui Carol. La aceștia se adaugă — Nae Ionescu și „Cuvântul“, oficiosul misticismului monarhic, Grigore Filipescu și „Epoca“, oficiosul vladțepismului. Raționamentul lui Nae: s-au sleit toate fondurile și toate credințele — trebuie credinți noi, productive, deci: Carol. Raționamentul lui Grigore: jos Știrbei, deci jos regina, deci sus Carol. [...]

Stăpânul însă — cum zice Nae — se pregătește să stăpânească.

2 ianuarie 1931

Szembeck nu e încântat de el și spune că „părerea generală“ a polonezilor e că trebuie numaidecât să fiu eu. Îmi zice că va expune „seriozitatea“ problemei regelui și că dorește să găsească pe cineva care să-i sugereze numele meu. Ce aș gândi dacă el, Szembeck, ar însărcina pe Nae Ionescu cu această misiune? Refuz cu energie și indignare. Nu am pentru Nae nici stimă, nici încredere!

5 ianuarie 1931

A dat Dumnezeu și am restabilit și regalitatea. Avem din nou Curte, camarilă și „prieteni“. Avem pe Nae, îndrăzneț, insinuant și autoritar. Dar nu mai avem Brătieni și Stelian s-a potolit.

23 ianuarie 1931

Teoria lui Nae e de un cinism în care se oglindește toată decă-

derea vieții noastre publice: „Guvernul e un instrument de execuție — programul ce trebuie împlinit nu trebuie să fie numaidecât al său, trebuie să fie al țării, și atâta vreme cât guvernul va executa întocmai programul țării (!), nu e nici un motiv ca el să fie concediat. Cu alte cuvinte, atâta vreme cât guvernul va fi sluga plecată și va asculta de poruncile pe care le primește, va fi menținut. Va putea ține și doi ani — cum se laudă bietul Mihalache. Singura condiție, să nu conceapă — și să execute...“

14 martie 1931

Întâlnesc la Cameră pe Nae. Nae confidentul, filosoful misticismului monarhic, omul Palatului, Nae Ionescu. Îi cer informații. Îi arăt că nu mai pricep nimic. „Cuvântul“ anunță una și alta se întâmplă. „Cuvântul“ spune că împrumutul nu se face și împrumutul se face. „Cuvântul“ vestește plecarea guvernului și pleacă guvernatorul Băncii Naționale. Ce s-a întâmplat și ce ne facem dacă nu ne mai putem bizui pe „Cuvântul“?

Nae zâmbește satanic. Îmi dăduse pe vremuri informații bune. De o uimitoare și deconcertantă exactitate. Era în septembrie trecut, reveneam de la Sinaia, unde fusesem primit de rege într-o chestiune de serviciu. Nae se urcase în compartimentul meu și mi-a vestit căderea lui Maniu: Va pleca Maniu, va veni Mironescu. De ce Mironescu? Fiindcă regimul național-țărănesc trebuie compromis definitiv. Va fi un provizorat. Apoi, va veni Titulescu. De ce Titulescu? Fiindcă trebuie compromiși și toți falșii semizei. Alt provizorat. Apoi — ochii adânci ai lui Nae scânteiau —, vom veni noi! Prima parte a programului s-a împlinit. Partea a doua pare să fi suferit unele modificări.

„Sunt numai modificări — îmi zice Nae —, modificări ce nu schimbă programul. S-a întâmplat un fapt neprevăzut: Mironescu s-a luat în serios. Era menit să fie o fantoșă provizorie. S-a crezut îndreptățit să fie o fantoșă definitivă. Și ce e mai ciudat e că Mihalache s-a solidarizat cu el. Mihalache știe de ce a venit Mironescu și ce înseamnă Mironescu. De ce și-a legat oare soarta de el? De ce s-a încăpățânat pe chestia împrumutului? Acuma vor cădea cu toții împreună. Sau poate crezi că au câștigat partida? Madgearu se crede biruitor: realizarea împrumutului, debarcarea lui Burileanu sunt triumfuri. În realitate, niciodată guvernul nu a fost mai aproape de cădere decât azi. Căci nu-ți închipui cumva că Mironescu a fost ales ca să guverneze, pour de bon ton?“

Cam aşa grăieşte Nae. Am dreptul însă să zâmbesc şi eu. Evenimentele par a fi scăpat de sub atotputernica înrâurire a „prietenilor". Planul care a înlăturat pe Maniu a fost dat peste cap de Mironescu. Şi aceasta, cu atât mai uşor, cu cât nimeni nu s-ar fi temut de „conu' Georges". Dar conu' Georges, care înţelege multe când e vorba să vie şi să stea la putere, nu mai înţelege nimic când e vorba să plece.

Totuşi, Nae nu poate renunţa la privilegiul de a prevedea viitorul. „Ai auzit de sosirea lui Titulescu?" — Eu: „De ce vine Titulescu?" — Nae: „Actul al doilea!"

18 iunie 1931

Şovăieli în politica noastră externă. Un „malaise" în relaţiile cu Franţa.

Comentariile presei franceze cu prilejul formării noului guvern au supărat cercurile oficiale şi, mai ales, Curtea. Nae Ionescu, oficiosul Palatului, răzbună onoarea prietenilor atacând Franţa. Tema lui Nae: Nu avem datorii de recunoştinţă faţă de Franţa, am fost ajutaţi, am ajutat, suntem chit. Nu avem de asemeni obligaţia de a păstra totdeauna o alianţă, dacă nu mai corespunde realităţilor.

Aceste teorii fac parte dintr-un sistem. Sistemul „lumii ce se transformă". Ne trebuiesc alţi oameni, alte partide, alte alianţe. În realitate e o acţiune negativă de distrugere a tot ce e în fiinţă, a înseşi temeliei organizaţiei noastre de stat. În ce priveşte politica noastră externă nu poate fi moment mai rău ales, decât cel de azi, când în afară de Franţa întreaga Europă e în primejdie de a se prăbuşi, pentru a ataca sistemul nostru de alianţe şi pentru a slăbi sentimentul de răspundere a Franţei faţă de noi. E o inconştienţă.

25 iunie 1931

Banda Lupescu descoperise în Maniu, cu bună dreptate, pe cel mai primejdios adversar al ei — un om cinstit, şeful celui mai puternic partid, reprezentantul netăgăduit al unei întregi provincii, hotărât să arate regelui ce simte şi ce gândeşte ţara în chestia prinţesei Elena. Pe lângă ura femeilor, Maniu stârnise împotriva lui şi furia „doctrinarilor". Nae Ionescu, sfătuitorul tehnic al Palatului, vedea în Maniu un obstacol serios la îndeplinirea planurilor sale. Sistemul lui Nae? Desfiinţarea tuturor centrelor de rezistenţă: partide, bărbaţi de seamă, legături externe, ce se ridică în calea unei „lumi noi". Ce e această lume nouă? Tirania înţeleaptă a unui rege, stăpân de drept divin, cum stă scris în unele articole? Sau o anarhie în care, după ce regele, unealtă supremă de anarhizare, va cădea şi el, după ce va fi distrus celelalte forţe organizate, vor veni în sfârşit forţele „noi", pe care le visează Nae în aventurile sale mistice...? Toată starea de spirit a lui Nae, aşa cum reiese din articolele sale meşteşugite şi pedante, pare că şovăie între absolutism şi anarhie. Singurul fel de a-i concilia teoriile ar fi următorul: spre anarhie, prin absolutism. Se poate ca gustul amar, dizolvant pe care îl au teoriile sale monarhice să fie un farmec mai mult pentru rege, care datoreşte ascendenţei sale slave o tendinţă deopotrivă de mare pentru autocraţie şi dezordine. Nu e oare regimul de azi o pregătire pentru o liberă desfăşurare a acestor două elemente: un guvern personal, compus din prieteni personali ai regelui, de o parte, şi, de alta, a curţii în plină anarhie socială şi morală? Doctrina lui Nae e o sinteză a lumii celei noi: Argetoianu şi Puiu Dumitrescu. E firesc ca săgeţile „doctrinarului" să se îndrepte, în primul rând, împotriva omului lumii celei vechi, împotriva democratului „cinstit în viaţa privată şi dezinteresat în viaţa publică" — împotriva lui Maniu. [...]

Maniu presimţea guvernarea personală — dictatura. El presimţea mai ales cârmuirea bunului plac: capriciile Curţii şi domnia doamnei Lupescu. Şi a priceput de asemenea că primele lovituri vor fi îndreptate împotriva lui. Nu avea de altfel decât să citească pe Nae — şi îl citea — pentru a cunoaşte de mai înainte desfăşurarea întregului program. Cu o candoare cum nu se mai găseşte decât la conspiratori tenebroşi şi la machiavelli din cei mai şireţi, Nae lămurea lumea, prin „Cuvântul", despre ce se va face şi pentru ce se va face. [...]

Nu cred ca regele să fi părăsit cu totul „doctrina pentru Ardeal", pe care Nae Ionescu a pregătit-o suveranului, ca atâtea alte doctrine, şi pe care a susţinut-o în Cuvântul după primele ciocniri dintre rege şi Maniu. E doctrina „inevitabilelor transformări politice" — doctrina „Vremii noi", care cere înlăturarea cadrelor istorice, învechite în apărarea unei tradiţii şi a unor drepturi naţionale pe care azi nimeni nu le mai contestă şi înlocuirea acestor cadre prin elemente noi, oameni tineri, care să nu aducă în politica nouă a României

întregite amintiri regionaliste, ci numai un spirit nou, orientat spre viitor, şi acelaşi în toate ţinuturile româneşti".

10 ianuarie 1934
Starea de asediu, cenzura, represiunea... Într-o noapte, dispar toţi fruntaşii naţionalismului extrem, Zizi Cantacuzino, Nichifor Crainic, Dragoş Protopopescu. A doua zi, dispare Nae — ridicat de poliţie, arestat, ascuns, ca un simplu mujic sub Ohrana ţaristă. Ce face regele, în timp ce i se arestează cel mai credincios şi devotat prieten? Regele numeşte pe Guţă Tătărăscu prim-ministru! [...]

Camarila se scindase în două, de o parte, creştinii care cochetau prin Nae cu Garda de Fier, pe de alta, jidanii, gata să sprijine politica antigardistă a d-lui Titulescu. [...]

Privită din acest punct de vedere, criza Titulescu a dat tot ce putea da. Titulescu a lovit pe toţi pe care vroia să-i lovească. A obţinut îndepărtarea lui Puiu şi arestarea lui Nae, întărirea lui Guţă prin prezenţa sa în guvern, dar slăbirea lui Guţă faţă de el, Ministru de Externe cu condiţii, cu rezerve şi cu privilegii. Faţă de sine şi de politica sa, Titulescu a făcut un pas înainte. [...]

Tare şi îndrăzneţ când calcă uzanţele politice, e slab şi timid când e vorba să-şi apere prietenii — îndeosebi prietenul cel mai supus şi cel mai devotat. Arestarea lui Nae provoacă stupoare şi indignare. Dacă e unul pe care regele era dator să-l acopere e Nae — teoreticianul fanatic al restaurării, carlistul de zile rele, apologistul de vremi trandafirii. Totuşi, la prima cerere, la prima telegramă, se zice, a lui Titulescu, Nae e sacrificat. Iorga exprimă de minune nedumerirea generală într-o telegramă trimisă regelui, cu următorul cuprins: „Rog pe m.v. să intervie pentru profesorul Nae Ionescu, pentru tot ce a făcut pentru ea. Într-o ţară în care Tătărăscu are preşedinţia, profesorul Nae Ionescu poate să aibă, cel puţin, libertatea." Nae rămâne însă închis, fără ca justiţia militară să poată formula vreo acuzaţie precisă. Şi lumea nu mai înţelege nimic.

Însemnări politice, „Humanitas", 1991

MONAHUL GLICON

Nae Ionescu. Teologul

Dacă teolog se cheamă seminaristul, licenţiatul sau doctorul în teologie, mirean ori cleric, atunci domnul Nae Ionescu nu e, nicicum, teolog. Domnul Nae Ionescu n-a fost seminarist şi nici student al vreunei facultăţi de teologie. Domnul Nae Ionescu este... matematician. Titlul de doctor în filosofie l-a obţinut cu teza: „Die logistik als Versuch einer neuen Begrundug der Mathematik" (München, 1919). Dacă însă prin teolog înţelegem — cu Teodoret — pe tot omul care vorbeşte, în cunoştinţă de cauză, despre Dumnezeu şi despre cele dumnezeieşti, atunci domnul Nae Ionescu este teolog. Căci într-adevăr cine a vorbit, aici la noi, cu mai multă dreaptă înţelegere despre învăţătura Bisericii Răsăritului decât profesorul de filosofie Nae Ionescu?

Scrisul domnului Nae Ionescu vădeşte o înţelegere organică a Dreptei-Credinţe. O înţelegere din lăuntru în afară.

Izvoarele ştiinţifice de la care un spirit extrem de ascuţit s-a adăpat, puternica intuiţie — care vine de la Părintele Luminilor — îi îngăduie să înfăţişeze, cu mai mari posibilităţi dialectice, punctele de vedere ale celei mai „habotnice" ortodoxii în haină accesibilă înţelegerii religioase a omului modern.

Meritul necontestat şi imens al domnului Nae Ionescu în domeniul teologiei este de-a fi pus puţină ordine acolo unde domnea totala dezordine, de-a fi stabilit unele criterii ale adevărului pentru teologii noştri, obişnuiţi cu formulele generatoare de dificultăţi ale teologiei protestante, la care s-au adăpat. Pe teologii cu titluri i-a făcut atenţi asupra consecinţelor logice ale enunţării unor principii pe care, din obişnuinţă, o fac, de la înălţimea catedrelor, uneori. Arhiereilor le-a vorbit de hotărârile soboarelor ecumenice, de Predanie, de contactul necesar cu Sfântul Potir.

Putem afirma că până la memorabila dezbatere din iarna lui 1929 în lumea ortodoxă românească nu se prea ştia ce este Biserica. Necum care-s *criteriile adevărului în Biserică*. Înainte de această

mare dezbatere publică, însă, studenţii domnului Nae Ionescu auziseră de la Profesor de scrisoarea patriarhilor răsăriteni. Şi aveau cunoştinţă despre o eclesiologie ortodoxă. Sămânătura făcută în suflete, prin cursurile de Filosofia Religiunii, Filosofia Protestantismului, Filosofia Catolicismului şi prin cele de Metafizică a rodit bogat: profesorul Nae Ionescu are astăzi elevi. Mulţi elevi.

Cu toţi aceştia vor avea de furcă, mâine, leneşii gândului cucernic, uscăturile protestante.

Iată de ce nevoitorii spre reînvierea trecutului de mândrie al credinţei româneşti drept-credincioase, clerici sau mireni, îşi îndreaptă, cu recunoştinţă şi cu dragoste nefăţarnică gândul spre pricinuitor — spre marele teolog al Bisericii ortodoxe româneşti: Nae Ionescu.

„Credinţa“, Anul III, nr, 359, 10 februarie 1935

OCTAVIAN GOGA

Nae Ionescu

4 aprilie 1931

Dis-de-dimineaţă, d-na Pruncu m-a scos din baie: — „M-a trimis Maruca [Cantacuzino] să-ţi spun că ai avut dreptate. Regele e un slăbănog. Poate era mai bine să nu vie în ţară. Cu Nae a mai slăbit-o.“

6 aprilie 1931

Matinală ca totdeauna, d-ra Pruncu s-a prezentat: — „Maruca e foarte tristă“, începe să-mi şoptească, cu aerele de comunicativitate ale fetelor bătrâne, mica proxenetă. Destăinuirile ei se înşiră pe rând ca mărgelele de chihlimbar în mâinile unei stareţe vinovate: — „Maruca se plimbă prin casă şi oftează: «Carol? c'est la pourriture.» Iunian a fost ieri şi s-au plâns reciproc. El era foarte violent spunând că au greşit că l-au adus în ţară pe rege şi că Ion Brătianu a fost singurul om mare care a văzut limpede. Maruca a trimis azi flori generalului Averescu. «Sa voisine toujours proche»; am văzut scrisoarea: sirop şi sumisiune absolută. Cât despre Nae, el e cam fiert. Întreabă dacă intră în guvern sau ba. Maruca e amărâtă: «Dacă m-ai înşelat, Nae! Ai colorat totdeauna lucrurile şi abia astăzi văd adevărul.»“ Pruncu încheie misterios: „Furtunică, aşa îi zic eu Maruchii, are flacără în sufletul ei, deşi e cam mocirlită azi. Să ştii că isprăveşte cu Nae.“

Jurnal politic (1931) (fragmente),
în vol. *Precursori*, Editura Minerva, 1989

VIRGIL IERUNCA

Lecția neterminată a lui Nae Ionescu

Trecerea lui Nae Ionescu prin societatea românească investește această societate cu atributele ateniene. Și mai precis: România devine, prin existența lui Nae Ionescu, un fel de *polis* valahă.

Noul Socrate nu mimează destinul modelului, îl reinventează și-l retrăiește autentic. Situația, contingențele sunt de altfel altele. Altele, valorile de sprijin existențial. Alții, contemporanii, tiranii și sofiștii. În mijlocul lor și împotriva lor, Nae Ionescu inaugurează neopedagogia riscului. Riscul de a fi inteligent într-o urbe de „deștepți", riscul de a suferi adevărul într-un peisagiu în care adevărurile se poartă, nu se suferă, riscul de a cultiva paradoxul pe pielea neaoșă a proverbului. Dar, mai ales, riscul-cel-mare de a încerca să impui românismul printre români, într-o vreme în care aceștia, de-abia făcând ochi în istorie, privesc — lacomi de cultură și de lumină — în afara hotarelor țării. Românismul lui Nae Ionescu e un fel de opoziție îndărătnică față de acest import de lumină. De aici, tăria și trăinicia lui de izvor. Lângă românism ca spațiu de întrebare sufletească — vatră necontenit dogorâtă de propriul ei foc, Nae Ionescu așează alt orizont și alt apel: ortodoxia ca limbaj autohton al credinței.

În această dublă armură, a românismului și a ortodoxiei, urzită din zalele în veci necănite ale omeniei, cavalerul acesta sceptic, dar vizionar, purcede la asaltul dificil al faptelor. La Universitate, predă logica și îndoiala, examinează certitudinea, învață virtutea. Primenitor de sisteme, el tranformă cursurile în oracole. Catedra, ceva între alee și altar. Pentru prima oară, universitatea devine academie și atelier. În ea, cuvântul dobândește ceva din puterile lui originare. Cuvântul e din nou la început. În presă — Nae Ionescu este, ca și Eminescu, Hașdeu, Iorga, și ziarist — ia în răspăr rutina, se războiește cu edilii învârtelii — învârteala ca instituție — pledează pentru metamorfoza politicianismului în politic, a demagogiei în noimă, a ideologiei în idee, a personajelor în persoane. Prin el, gazeta trece din senzațional în necesar. Editorialul devine învățătură, faptul divers parabolă, cronica eveniment, istoricitate aprinsă.

În „forum", Nae Ionescu se mișcă insolit, contradictoriu. Aristocrat al distanței, el irită pe „democrații" improvizați; plebeu subtil, el își îndepărtează pe boierii get-beget, care confundă pe „a fi" cu „a avea"; mare singuratic, el trimite „masselor" ochiade de indiferență activă; elegant ca un concept, refuză pitorescul de baștină. Totdeauna în centrul esențelor, Nae Ionescu exasperează accidentalul și pe slujitorii lui. Poate de aceea, viața lui e serios accidentală. I se dispută, necontenit, locul și rangul, vocația, casa și masa.

Nu însă și posteritatea. Nici unul dintre dascălii universității românești n-a avut discipoli atât de vrednici de statura spirituală a maestrului. Care dintre universitarii noștri se poate mândri cu o pleiadă de urmași ca cea care strânge laolaltă pe Mircea Vulcănescu cu Constantin Noica, pe Mircea Eliade cu George Racoveanu și Emil Cioran? Iorga a fost o vijelie a cugetului care și-a măturat întâi și-ntâi discipolii. Vasile Pârvan s-a înfășurat în singurătatea lui tragică și orice moștenire ar fi luat forma unei sfidări. Singur Maiorescu și-a așezat, oarecum, catedra peste timp. Paradoxal însă, spiritul maiorescian a dăinuit mai mult prin discipolul său indirect, E. Lovinescu, decât prin urmașii lui direcți, P.P. Negulescu, Ion Petrovici, S. Mehedinți.

Alta e însă posteritatea lui Nae Ionescu. Elevii au învățat de la profesor mult mai mult decât o tehnică a cunoașterii: o voință de a fi și rămâne oameni pe senin și în furtună, printre semeni și sub istorie. Nu e o întâmplare că rezistența românească de azi împotriva puhoiului rușinii se confundă cu moartea întru sfințenie și eroism a lui Mircea Vulcănescu și cu îngroparea de viu, în suferință și onoare, a lui Constantin Noica.

Lecția Învățătorului a rodit peste încercare. Lecție neterminată istoric.

„Cuvântul în exil", februarie-martie 1965

VLADIMIR IONESCU

Nae Ionescu

Ce greu e să evoci figura unui om! Chiar dacă eşti rudă sau prieten cu el, chiar dacă ai lucrat ani de zile la aceeaşi treabă, chiar dacă e vorba de cineva simplu, deschis şi fără complexe. Căci fiecare dintre noi avem un colţ secret interzis oricui. Suntem, în fond, fiecare, o enigmă pentru celălalt. Nu te cunoşti cu adevărat pe tine însuţi. De unde pretenţia de a cunoaşte pe celălalt?

E lesne de închipuit cu cât mai dificil este să defineşti personalitatea unui om ca Nae Ionescu, filozof şi om politic, profesor şi gazetar, cu multiplele faţete ale unui spirit permanent sedus de aventură, permanent căutător de răspunsuri la nenumăratele întrebări ale existenţei, temperament pasional, prompt la cele mai neaşteptate reacţii în faţa evenimentelor mari sau mici ale zilei sau ale epocii.

Deşi rudă de sânge cu Nae Ionescu, nu l-am cunoscut decât în 1926, când a venit la „Cuvântul“ să ia succesiunea lui Nichifor Crainic pentru acea rubrică intitulată „Dumineca“ şi consacrată problemelor credinţei şi bisericii. Teolog şi poet, Crainic a căutat să-şi convingă cititorii de valoarea de nepreţuit a credinţei, să ţină prezentă în mintea lor tradiţia ortodoxiei, să pună în lumină nu numai meritele ci şi neajunsurile sau erorile ierarhiei bisericeşti, valorificând aceste teme prin acel dar de transfigurare care este al poetului.

Ce avea să facă din această rubrică succesorul lui, care nu era nici poet şi nici teolog? Ei bine, în scurt timp Nae Ionescu avea să se dovedească în stare să potenţeze sensul acestei rubrici printr-o adâncire a problemelor tratate şi chiar printr-o formulare, poate mai puţin poetică, dar care avea o misterioasă putere de a convinge sau de a captiva.

După câteva luni, pusese asupra ziarului pecetea puternicei lui personalităţi.

Ne-am întâlnit întâia oară în camera secretariatului de redacţie. A intrat pe uşă un om de statură mijlocie, care s-a apropiat de noi cu paşi măsuraţi şi elastici. Chipul lui era pregnant. Faţa avea trăsături aspre şi colţuroase, cu un nas puternic, cu ochii verzi, pătrunzători, iscoditori, veşnic în mişcare sub sprâncenele negre şi stufoase. Ne-am recunoscut dintr-odată, instinctiv. Ne-am îmbrăţişat.

În vremea aceea, Nae Ionescu nu mai era un necunoscut. Numele lui circula în cercurile universitare, în rândurile tineretului, în publicistică. Eu ştiam de la fratele meu şi de la colegii lui care îl avuseseră profesor şi director de studii de la Mânăstirea Dealului cât de preţuit şi de iubit era de elevi.

Am vrut să verific în ce măsură elogiul şi admiraţia juvenilă ale acestor tineri erau îndreptăţite şi m-am dus să asist la câteva din lecţiile lui Nae la Universitate. Am rămas fermecat. Vorbea cu o simplitate şi cu o naturaleţe cuceritoare, evitând o terminologie greoaie. Vorbirea lui era totodată spontană şi gândită, organic legată. Recurgea adesea la exemplul concret, comun, uneori aparent paradoxal, pentru a face de înţeles mai lesne ceea ce era prea abstract. Cuvântul lui era liniştit, făcea din când în când câte o glumă şi-şi arunca fugar ochii pe o hârtiuţă, pe care îşi însemnase punctele principale ale lecţiei. Era ascultat nu numai cu atenţie, dar cu un fel de ardoare. Rar mi-a fost dat să văd la cineva o atât de viguroasă putere de a comunica cu oamenii şi îndeosebi cu tineretul. Era dascăl în cea mai nobilă accepţie a cuvântului, născut să fie profesor prin darul de a zgâlţâi curiozitatea, de a trezi şi provoca apetitul cunoaşterii, de a aţâţa pofta de a gândi prin propriile mijloace în fiecare dintre elevi; îi îndemna să fie ei în ce gândesc şi fac, să nu primească nimic de-a gata, să treacă tot ce vine din afară prin sita spiritului critic şi să supună totul meditaţiei şi întrebării.

Iar meseria — dacă o putem numi astfel — îi plăcea, se vedea bine, îi dădea mari satisfacţii şi-i prilejuia o extraordinară experienţă nu numai pedagogică, ci şi umană.

Ce l-a făcut deci — nu s-o părăsească, fiindcă a continuat să-şi predea cursurile la Universitate, ci să se dedice şi altor activităţi, păstrând şi în acestea ceva din atitudinea lui de profesor?

De răspunsul la atare întrebare depinde o serie întreagă de

explicaţii pentru atitudinea lui de mai târziu, pentru contradicţiile lui, pentru întreaga lui aventură spirituală, pentru destinul lui.

Omul acesta în stare să urce voiniceşte către piscurile cele mai prăpăstioase ale abstractului, în necesitatea lui de absolut, rămânea în acelaşi timp excepţional de sensibil la toate chemările realităţii şi la toate ispitele vieţii. Existenţa era desigur pentru el o problemă de filozofie. Dar era totodată spectacolul fascinant, aventura inegalabilă, la care nu se voia doar spectator, ci *actor,* interpretând-o ca atare şi participând la ea după natura lui de om.

Contradictoriu cu vocaţia lui de filozof? N-aş zice. De altfel, pentru Nae Ionescu contradicţia este în însăşi natura lucrurilor şi, într-un anumit sens, defineşte existenţa.

Legea compensaţiei trebuia să joace şi la el. Setea lui de abstract, de absolut, de ceea ce e „dincolo", trebuia să afle compensaţia în pofta lui de concret, de imediat, restabilind, poate, un fel de echilibru instabil dar indispensabil.

Ştiu, s-a spus de vrăjmaşii lui — şi avea destui — că Nae Ionescu era un ambiţios, un om care voia să ajungă, un om care râvnea beatitudinea fotoliului ministerial. Era un ambiţios? Probabil, dar nu pentru asemenea joase treburi. Căci a putut să fie în mai multe rânduri ministru şi a refuzat. A fost deputat, dar n-a încercat nici o clipă să facă din tribuna parlamentară o trambulină politică, deşi lucrul îi era la îndemână.

Alţii socoteau că Nae Ionescu ar fi năzuit să fie un fel de eminenţă cenuşie, un inspirator, deţinător efectiv al puterii reale şi nu nominale. Asta e o ipoteză care ar avea poate sorţi să fie mai aproape de adevăr. Nu ştiu. Dar într-un anumit fel, inspirator el a fost. Căci a dat politicii şi culturii româneşti idei noi şi un imbold către creaţia originală, proprie geniului naţional, a învăţat pe unii să gândească, iar altora le-a biciuit pofta faptei. Era un om viu, un om care voia să trăiască viaţa sub toate formele, un om excepţional prin forţa gândirii, prin talent, prin cultură, printr-o inteligenţă îndrăzneaţă, printr-o sensibilitate de artist. Avea totdeauna ceva neaşteptat în modul de a gândi, în felul de a rosti, în reacţiile lui surprinzătoare. Gata să se caţere pe culmile abisale ale Absolutului, era fermecat de o femeie frumoasă. De la cele mai înalte preocupări metafizice, trecea brusc la o stare de admiraţie în faţa unei cravate frumoase, a unui costum bine tăiat, a unei maşini de linie inedită.

Frecventa saloanele ca un monden oarecare? Desigur, şi o făcea cu plăcere, căci îi plăceau interioarele cu gust mobilate, era sedus de femeile frumoase, de toaletele elegante, de rafinamentele înaltei societăţi. Şi cu toate aceste „slăbiciuni", izbutea să rămână filozof, profesor, personalitate aparte, apariţie stranie şi originală a acelei societăţi bucureştene de acum aproape o jumătate de veac.

În politică, el era acelaşi neobosit explorator al realităţii şi autenticului, cum era şi în cultură. A criticat totdeauna statul român democrat şi liberal, fiindcă îl socotea nepotrivit istoriei, tradiţiei şi realităţii româneşti. Ţărănimea — spunea el — era marea şi cvasiunica realitate românească, iar statul român se ţine în afară de ea. Imitat şi copiat în instituţiile ca şi în spiritul lui de modelul occidental, acest stat era o construcţie anormală şi hibridă în raport cu realitatea românească. Cred că ţărănismul în faza lui revoluţionară din anii imediat după primul război mondial a fost singura mişcare politică în stare să-l atragă pe Nae Ionescu.

Dar legătura lui de mai târziu cu legionarii, mi s-ar putea obiecta? Asta e o afacere cam tenebroasă şi complicată, a cărei explicaţie ar depăşi cadrul acestei evocări.

Avea de plătit cuiva un act de felonie? Probabil. În clipa când făgăduia legionarilor sprijinul său, acest sprijin nu mai valora mare lucru pe planul propriu-zis politic. Căci îşi pierduse poziţia pe care o avusese pe lângă regele Carol al II-lea şi era privit ca un vrăjmaş al acestuia. În aşa fel încât a înfundat în mai multe rânduri închisorile. Deţinut fără proces şi liberat tot fără proces, adică fără îndeplinirea celei mai elementare proceduri juridice.

Ce experienţă teribilă şi totodată fecundă va fi fost pentru el aceasta ultimă, sinistra aventură care, ruinându-i sănătatea, i-a pecetluit destinul!

Mircea Eliade a scris că Nae Ionescu a fost un învăţător şi un arbitru în cultura şi societatea românească de acum aproape cincizeci de ani. Învăţător, negreşit, căci păstrase în toate variatele lui activităţi atitudinea de dascăl. Arbitru? N-aş crede. Nae Ionescu era un pasional. Atunci când îşi însuşea o cauză, o apăra şi-o susţinea cu logica lui atât de strânsă, cu o bogată argumentare, cu un adevărat lux de cunoştinţe, dar şi cu o ardoare fără limită. Se dăruia întreg cauzei, deci nu numai cu judecata ci şi cu pasiunea lui. Aşa fiind, poziţia de arbitru ar fi fost incomodă şi oarecum

nepotrivită cu temperamentul lui pasional de luptător, în ciuda efortului pe care-l făcea pentru a înţelege şi a te face să înţelegi şi „celălalt punct de vedere“.

Ca filozof, cum l-am putea situa pe Nae Ionescu? Eu nu-mi recunosc căderea de-a mă rosti. Mircea Eliade îl socoteşte un realist, adică un om pentru care toate creaţiile şi valorile spirituale sunt înainte de toate *reale*. De aici — spune tot Mircea Eliade — pasiunea cu care a exaltat el ortodoxia, în care vedea forma de viaţă istorică a Răsăritului, şi deci şi a neamului românesc. În această pasionată exaltare a ortodoxiei, Nae Ionescu a mers atât de departe încât socoteşte ortodoxia determinantă pentru „românie“ — cum zicea el — şi ne anexează prin ea Răsăritului.

Dar atunci trebuie să admitem că din primele momente ale creştinismului, acesta a luat două forme istorice de viaţă, una a Răsăritului şi alta a Occidentului. Cum rămâne atunci, însă, cu credinţa universal aceeaşi a creştinismului? Componentă a identităţii româneşti, da. Nu însă singura determinantă a personalităţii noastre. Latinitatea noastră, influenţa culturii greco-romane, sunt şi ele componente cel puţin tot atât de importante ale „României“ noastre. Altfel nu se explică gesturile Domnilor noştri de apel la Papă, sute de ani după schismă, şi chiar la regii şi principii catolici ai Apusului. Nu se explică — cel puţin în parte — nici unirea unei părţi din românii din Transilvania cu Biserica Romei. Şi mai ales, nu se explică revenirea în avalanşă a noastră către Occident, pe care l-am imitat, l-am copiat, din care am împrumutat cu furca şi adesea fără o bună alegere, reguli de viaţă socială, instituţii, forme de organizare, idei şi principii. Niciodată noi nu ne-am întors către Răsărit pentru a-i cere ajutorul, pentru a-i împrumuta valorile ori chiar instituţiile. În lupta istorică împotriva puterii Semilunei, noi n-am făcut apel niciodată la sprijinul Rusiei, marea putere ortodoxă. Ce înseamnă asta? Înseamnă că anumite afinităţi — latinitatea, cultura greco-romană etc. — ne călăuzeau către un Occident de la care am luat multe lucruri, şi bune şi rele, care ne erau, însă, asimilabile, pe când de tot ceea ce fusese sau putuse fi influenţă răsăriteană am căutat cu atât mai radical să ne dezbărăm, cu cât mai mult se afirma identitatea noastră naţională.

Nae Ionescu a criticat înclinarea noastră către Occident, dar nu în ea însăşi, ci în ceea ce avea exagerat, în ceea ce reprezenta o lene

de a gândi prin propria noastră minte, în ceea ce era eroare sau necunoaştere a valorii bunurilor împrumutate, în ceea ce a putut fi absenţa unui adevărat efort de-a adapta ceea ce am luat realităţii româneşti.

Să revenim însă la Nae Ionescu ca filozof. *Realist*, aşadar, după unul care i-a fost cel mai strălucit elev. Dar realismul nu epuiza gândirea lui Nae Ionescu. Un criticism sever, adesea necruţător şi totdeauna îndrăzneţ, caracterizează tot ce a scris el. A supus acestui examen critic toate sistemele şi toate doctrinele filozofice, tot aşa cum supunea aceluiaşi examen evenimentele zilei sau istoria însăşi. Indiferent de legătura care putea să existe între felul lui de a gândi lumea şi viaţa, şi tezele diferitelor sisteme filozofice, Nae Ionescu acceptă unele din enunţările lor şi respinge pe altele. Spirit socratic ca structură, el nu-l cruţă nici pe Socrate, atunci când afirmă că nici „personalitatea aşa de măsurată, adânc cumpănită şi sinceră“ a acestuia nu scapă de retorismul şi pathosul eroic al grecilor. Hedonismul, epicureismul, raţionalismul, cartezianismul, idealismul, hegelianismul, şi chiar existenţialismul cu care are puncte de contact nu-i satisfac complet exigenţele spirituale. „Plecând de la faptul concret al durerii individuale, buddhismul — scrie Nae Ionescu — hipostaziază suferinţa într-un fel de durere cosmică. O frumoasă şi cutezătoare construcţie de gândire, desigur. Din nefericire, trecerea în Nirvana nu e decât... saltul în gol.“

Nici Kant nu e cruţat. Atitudinea acestuia în faţa frământării metafizice o socoteşte „comodă, leneşă şi prostească“. Exaltă însă marea intuiţie de artist a lui Goethe, care descoperă că dincolo de Tot, mai există însă *ceva* către care natura noastră ne interzice accesul.

Către metafizica creştină merge însă instinctiv, dar sigur, înţelegerea lui Nae Ionescu, simpatia şi elanul lui. Căci Nae Ionescu a fost un creştin care credea în Dumnezeu aşa cum credeau străbunii lui răzeşi, adică umil şi fără complicaţii.

... „Să mărturisim smeriţi credinţa noastră nestrămutată: Şi a înviat a treia zi după Scripturi.“

Nae Ionescu a fost aşadar un creştin. Un creştin permanent hărţuit de necesitatea Absolutului, dar hărţuit totodată de pustiitoarea nevoie de-a gusta plăcerile vieţii şi trupului. Mi-l amintea, într-un fel, pe acel straniu şi dramatic abate Donissant, din turburătorul

roman al lui Bernanos, *Sous le Soleil de Satan*. Pe acest abate Donissant, Nae Ionescu îl considera un sfânt care conviețuiește cu diavolul.

L-am văzut viu pentru ultima oară într-o rece și furtunoasă zi de la începutul lui martie 1940. Două ore de conversație despre fel de fel de lucruri. Aproape totul a fost un discurs al lui, scânteietor de inteligență, greu de judecăți pertinente asupra evenimentelor, oamenilor sau simplelor întâmplări. Părea plin de speranță și de optimism. Am rămas însă cu impresia că în dosul cuvintelor, dedesubtul mimicii și a privirii lui cercetătoare, stăteau pitite, undeva în adânc, o tristețe și o resemnare. Să fi fost doar presimțirea morții? Cine poate ști? Nu peste multe zile, își dădea, la 15 martie, sfârșitul...

Mort, figura lui severă părea iluminată ca de un extaz.

Găsise „dincolo" răspunsul la toate neliniștile și la toate întrebările câte îl frământaseră „dincoace"?

„Ethos", nr. 3/1982

NICOLAE IORGA

Nae Ionescu

Un ziar taxează de „asasin moral" pe domnul Nae Ionescu, profesor la Universitate, director al ziarului „Cuvântul", care a fost arestat și e ținut de câteva zile în prevenție ca șef, deopotrivă cu zăpăceala merituosului general Cantacuzino Grănicerul, al unui complot de omor.

Va fi desigur undeva un alt Nae Ionescu decât acela pe care-l cunosc de ani de zile, care mi-a fost elev și coleg, și prieten, și cu care chiar acum vreo lună, două vorbeam despre greutățile prin care trece țara și care nu se biruie prin aceea că ne-am băgat la bașcă unii pe alții.

Nae Ionescu al mieu e un brăilean focos, plin de talent la vorbă și unul din marii meșteri ai scrisului gazetăresc. El e și un cugetător original, de concepții largi și de o logică prin care mulți au fost strânși în chingi. E un profesor pe care elevii săi îl iubiau pentru puterea convingerilor sale.

Convingeri, ca aceea că trebuie să facem un „Stat țărănesc" pe care și l-a însușit acum filosoful de la Topoloveni și inovatorul de la Bădăcin, pe care să mă ferească Dumnezeu să le împărtășesc. Dar el crede, și unul care crede merită respect.

Mai ales însă am admirat la dânsul fanatismul cu care, zi de zi, confiscat, amenințat, gata să intre la închisoare, cerea restituirea în drepturile sale a unui prinț căruia, să fi căutat cu lumânarea, nu-i găsiai atunci zece prieteni și care era pentru dânsul „stăpânul" de drept divin, de la care la închisoare n-a cerut măcar subsecretariatul de stat al oricărei javre de club.

Uite ce aveam de spus și eu despre omul care mi s-a înfățișat totdeauna și la nivelul moral al inteligenței sale.

„Neamul românesc", XXIX, 9 ianuarie 1934

„Filosoful Nae Ionescu, un revoluţionar mistic"

I.

Restaurarea. Prima criză de guvern

Când, acum doi ani, mi s-a anunţat în faptul zilei sosirea prinţului Carol, am întrebat în ce calitate şi cu ce gând vine. [...]

A doua zi, Camera se populează încet. Vin partizanii vechi ai prinţului: dd. Manoilescu, Nae Ionescu, Cornescu, generalul Racoviţă. Ei vor hotărât pe regele cel nou; cine discută în interesul ţerii, sunt şi trecuţi printre trădători. Miniştrii sunt în luptă între dânşii: şedinţa se amână deci pe a doua zi. [...]

II.

Câteva luni de oportunism

În sfârşit, cum, în „Cuvântul", condus cu o puternică dialectică şi o îndrăcită vervă de filosoful Nae Ionescu, un revoluţionar mistic, se continuă propaganda pentru dreptul de „stăpân" al regelui, o protestare se produce în ziarul „Epoca", de mult timp reprezentantul opoziţiei faţă de regimul partidelor, în faţa cărora ridică umbra cruntă a lui Vlad Ţepeş, mort pentru ca să nu poată învia niciodată.

O viaţă de om aşa cum a fost. Addenda,
Editura „Minerva", 1984

IONEL JIANU

Nae Ionescu

Nae Ionescu a exercitat o influenţă imensă asupra tineretului în epoca dintre cele două războaie mondiale. Preda Logica şi Metafizica la Facultatea de Filozofie a Universităţii din Bucureşti şi cursurile lui atrăgeau o mare afluenţă nu numai de studenţi, dar şi de alţi tineri. Am asistat şi eu în anii 1928-1931 la câteva din prelegerile sale şi am fost puternic impresionat de felul său de a gândi şi de a-şi rosti cuvântarea. Ştia să creeze un cadru de tăcere în care vorbele sale aveau o rezonanţă deosebită. Împreună cu Petru Comarnescu am fost singurii din tânăra generaţie care nu ne-am lăsat cuceriţi de tezele lui Nae Ionescu şi în discuţiile avute cu el i-am replicat de pe poziţiile noastre. Îmi amintesc cum, vorbind o dată de diferenţele dintre democraţie şi dictatură, Nae Ionescu ne-a spus: „În dictatură, dacă vreau să te suprim, trec imediat la faptă şi nu am de dat socoteală nimănui, pe când în democraţie trebuie să te trimit în faţa instanţelor judecătoreşti, să las să treacă vreo câţiva ani până ce se ia o hotărâre definitivă şi în cele din urmă să te întreţin ani întregi într-o închisoare, pentru că la voi nu există pedeapsa cu moartea. Diferenţa dintre dictatură şi democraţie e eficacitatea în acţiune. Şi nu uita că istoria o scriu învingătorii!"

Nu-mi amintesc ce am replicat, dar mărturisesc că argumentul eficacităţii era serios, deşi nu m-a convins.

Mircea Eliade îl descria astfel în *Amintiri*: „un bărbat brun, palid, cu tâmplele descoperite, cu sprâncenele negre, stufoase, arcuite mefistofelic şi cu ochii mari de un albastru sumbru, oţelit, neobişnuit de sclipitor; când îţi repezea privirile pe neaşteptate, parcă ar fi fulgerat în amfiteatru. Era slab, destul de înalt, îmbrăcat sobru dar cu o neglijentă eleganţă; şi avea cele mai frumoase şi mai expresive mâini pe care le-am văzut vreodată, cu degete lungi, subţiri, nervoase. Când vorbea, mâinile îi modelau gândirea, subliniau nuanţele, anticipau dificultăţile, semnele de întrebare."

Ceea ce m-a impresionat mai mult pe mine la Nae Ionescu a fost privirea lui care te pătrundea, vrând parcă să descifreze tainele tale cele mai ascunse, să te cucerească și să te supună voinței sale. Nu era o forță hipnotizatoare în privirea sa, dar o excepțională și malefică strălucire care te neliniștea. Ne-am înțeles totuși foarte bine de câte ori ne-am întâlnit și am stat de vorbă, amândoi fiind conștienți că ne aflăm pe poziții diferite. Rezistența mea la farmecul inteligenței slipitoare a lui Nae Ionescu era datorată în bună parte faptului că în seminarele lui Célestine Bouglé sau ale lui Capitant la Paris îmi însușisem o disciplină a gândirii filozofice temeinică în dezbaterile unde aveam ca oponenți colegi de talentul unui Edgar Faure, care va deveni în cursul anilor un prim-ministru al Franței. Nae Ionescu s-a interesat activ de aventura lui Mircea Eliade în India și de aceea numele lui revine des în scrierile mele. La 20 februarie 1929 îi comunicam lui Mircea: „Am aflat azi de la tatăl tău că a obținut o bursă pentru tine, că Nae Ionescu a fost foarte îndatoritor, că renumele tău persistă și că speranțele ce se pun în tine devin din ce în ce mai numeroase!" În altă scrisoare din iunie 1930: „Am vorbit cu Nae Ionescu care mi-a spus că ți-a trimis câțiva bani și mi-a promis că va scrie și el un articol asupra lui *Isabel*. Perpessicius a vorbit la radio despre romanul tău și aștept să apară și cronica. Sevastos a decretat o dușmănoasă coaliție a tăcerii pentru că l-ai insultat cândva pe Zarifopol! „Gândirea" bineînțeles a omis să anunțe apariția. Cezar Petrescu e în Italia și prea fericitul Bădăuță nu te simpatizează îndeajuns."

Fragment din *Ionel Jianu și opera lui*,
American Romanian Academy of Arts and Sciences, 1990

MIHAIL MANOILESCU

Nae Ionescu

Partea a V-a.

Lupta pentru Carol: Epoca eroică, iunie-decembrie 1927

Extrem de interesantă era atitudinea lui Nae Ionescu.

Acțiunea acestui om, care a jucat un oarecare rol în epoca lui, n-a fost dezvelită niciodată de nimeni. Într-un articol din „Cuvântul" (27 octombrie [1927]), intitulat „Arestarea dlui Manoilescu", vorbea de „persoana fugoasă a neliniștitului conspirator", a cărei neseriozitate definitivă „e fixată", despre „o ridicolă conspirație de operetă ridicată la rangul de complot" și-și exprima teama că de pe urma acestui proces eu voi putea câștiga o situație morală și politică prea frumoasă! „Erou o dată, prin lipsa de îndemânare sau prin bunăvoința guvernului care l-a arestat, dl. Manoilescu ar deveni erou a doua oară prin trecerea d.sale în fața instanțelor de judecată militară."

Nae Ionescu era angajat astfel de Duca, să bagatelizeze acțiunea mea într-o notă de altfel inteligentă, care-i dădea un aer degajat față de guvern.

Ce dedesubt avea această atitudine se va înțelege mai târziu. Acum consemnez numai faptul că Nae Ionescu, care în 1930, printr-o scurtă campanie de presă în ajunul revenirii devenite inevitabile a prințului, și-a creat un nume de „carlist", era în 1927 alături de cei mai înverșunați dușmani ai Prințului.

Partea a VI-a.

Lupta pentru Carol: ani de așteptare și de pregătire (1928, 1929 și 1930, până la Restaurație)

Viața politică a continuat, fără nimic însemnat până în octombrie când a început campania carlistă a „Cuvântului". Nu știu nici

acum ce l-a determinat pe Nae Ionescu — care avusese o atitudine negativă în timpul procesului meu! — să devină carlist.

La 16 aprilie era încă în rândul duşmanilor prinţului şi mă ataca pe mine prin „Cuvântul", în legătură directă cu cauza lui.

Iată însă că acum ia drept pretext o scrisoare a Dnei Eliza I. Brătianu, către ziaristul William Martin (care afirmase — cum era adevărat — că prinţul fusese alungat de Brătianu), pentru a deschide focul pe toată linia împotriva duşmanilor prinţului. Nu pot să nu recunosc că lunga serie de articole, publicată la începutul lui octombrie în „Cuvântul", în favoarea prinţului Carol, a fost îndrumată cu abilitate şi cu talent, producând un efect din ce în ce mai adânc şi mai răscolitor în opinia publică.

Nae Ionescu confirmă între altele („Cuvântul", 4 octombrie), ceea ce relevasem şi eu la proces, că „există între hârtiile tragicei precipitări de la 4 ianuarie un raport al Inspectorului general al aeronauticei, principele Carol, către regele Ferdinand, Comandant suprem al armatei". Acest raport nu a fost publicat în trista carte verde a abdicării. Înţeleg de ce: în el se arătau anumite stări de lucruri de apartenenţă politică şi de natură a nu conveni regizorilor sugrumării de la 4 ianuarie. Sunt acolo prevăzute multe din pricinile care au dus la abdicare. Şi din citirea lor lumea ar fi putut să înţeleagă cum s-au petrecut în realitate lucrurile. Deci, acest document nu s-a publicat.

La 9 octombrie, Nae Ionescu destăinuieşte o scenă de o importanţă istorică, petrecută între prinţul Carol şi I. Brătianu, câtăva vreme înainte de renunţare. Brătianu, temându-se de o criză trecătoare ce se ivise în sănătatea regelui Ferdinand, „s-a simţit îndatorat să dea principelui Carol indicaţiuni, ceva cam indiscrete, pentru aceea ce trebuia să facă atunci când va fi rege". Prinţul i-a răspuns ritos: „Domnule Brătianu, îngrijiţi-vă, vă rog, de chestiunile pe care le comportă ceasul de faţă. Pentru ce se va întâmpla când voi fi Eu rege, mă voi îngriji Eu."

Dar punctul culminant al campaniei lui Nae Ionescu a fost atins în ziua de 9 octombrie, când „Cuvântul" a publicat pe 9 coloane declaraţiile mele şi ale fruntaşilor politici, făcute la procesul meu.

Deşi Nae Ionescu avusese în timpul procesului meu — atât faţă de mine cât şi faţă de însăşi cauza pe care o reprezentam — o atitudine urâtă, totuşi eu mi-am călcat pe inimă — în interesul superior al ideii pe care o reprezentam — şi i-am furnizat toate notele stenografice luate în secret în timpul procesului.

„Cuvântul" a publicat destăinuirile mele asupra renunţării prinţului, precum şi extraordinarele declaraţii făcute de: Iorga, Maniu, Mihalache, Mihai Popovici şi Madgearu. Culmea este că Nae Ionescu este obligat să reproducă şi declaraţiile ca acelea ale lui Iorga: „Dacă aş fi fost pus în locul lui Manoilescu, aş fi făcut fără şovăire toate faptele de care acesta este acuzat." Reproducând declaraţia lui Ion Mihalache: „Pentru dl. Manoilescu n-am decât respect; d-sa reprezintă în acţiunea sa sentimentul general al ţării."

Publicarea acestor destăinuiri a făcut o senzaţie de neînchipuit. „Cuvântul" spunea a doua zi că numărul care le cuprindea a fost epuizat în cele dintâi ceasuri şi de aceea este nevoit să mai reproducă încă o dată declaraţiile de la proces, adăugând concluzia exactă a acestor fapte: „Ţara vrea să cunoască adevărul întreg în privinţa alungării prinţului Carol."

Partea a VII-a.

Începuturile domniei lui Carol şi dezamăgirile ei. 1930-1931

Dar, unde camarila de afaceri de la Palat a întrecut toate culmile a fost în chestiunea împrumutului pe care îl trata la Paris ministrul de Finanţe Mihai Popovici. Este drept că împrumutul, care avea condiţii oneroase şi o dobândă reală de peste 11%, era, din nenorocire, indispensabil, fiindcă criza economică şi financiară devenise pustiitoare, existând un deficit de 6,5 miliarde de lei. (Se căuta să mi se ascundă mie această realitate, dar eu o cunoşteam. Şi când le-am servit-o într-o zi, într-o şedinţă a delegaţiei economice, s-a făcut o tăcere sinistră...)

Dar, camarila nu se sinchisea de condiţiile împrumutului şi de caracterul lui oneros pentru ţară. Ea era furioasă fiindcă împrumutul era făcut de Mihai Popovici prin intermediul bancherului Oscar Kaufmann, în loc să fie prin bancherul lor, Aristide Blank.

Blank, om uşuratic şi fantezist, care a dus până la urmă de râpă moştenirea tatălui său, nu era luat în serios de lumea financiară străină; în schimb, reuşise să capteze pe Puiu Dumitrescu şi pe Nae Ionescu.

La 3 februarie, regele, montat de camarilă, îmi spune că este contra împrumutului, iar eu, recunoscând condiţiile penibile în care se făcea, îi arăt totuşi că trebuie să ne resemnăm. Grigore Filipescu, influenţat de Aristide Blank, îl montează şi pe guvernatorul Băncii Naţionale, Burillianu, ca să saboteze împrumutul. În fine, la 10 martie, împrumutul se realizează, iar camarila tună şi fulgeră! Palatul dă semne vizibile de nemulţumire împotriva guvernului, iar lumea începe să înţeleagă că supărarea vine numai fiindcă n-a fost satisfăcut Blank!

La 12 martie, soţia mea notează: „Nu-i admisibil ca regele să apară prins în mrejele lui Blank şi ale lui Nae Ionescu... Tare mi-e frică că toată această domnie, care ar fi trebuit să fie o pagină de glorie în istoria ţării — şi ar fi putut fi astfel — va ieşi rău şi înecată în mediocritate şi scandal din cauza sistemului inaugurat de ei, de a alunga şi de a îndepărta sistematic pe toţi acei care, cu mintea şi cu sufletul lor, ar putea fi de folos regelui şi ţării.“ [...]

Zilele de 6 şi 8 iunie, prima aniversare a domniei regelui, au fost sărbătorite foarte potrivit. Trecând peste interdicţia camarilei, regele a dat, pentru prima oară, prietenilor care au luptat pentru întoarcerea lui o satisfacţie, invitându-i la dejun, în ziua de 8 iunie, pe toţi, în frunte cu mine. Participa — aşezat în faţa regelui — prinţul Nicolae. Eu, protocolar, la dreapta suveranului, iar după aceea urmau generalul Şuţu, generalul Dumitrescu, Nae Ionescu, colonelul Precup, colonelul Paul Teodorescu, colonelul Benoniade, colonelul Orăşanu, colonelul Marinescu (prefectul poliţiei), Puiu Dumitrescu, Gatosky, Aurel Theodoru, căpitanul aviator Opriş şi Cantacuzino Paşcanu. [...]

Afacerea Blank

Banca Marmorosch Blank, înfiinţată, mi se pare, la 1874, avusese o ascensiune frumoasă în lumea capitalistă a vremii, mai ales sub conducerea omului simpatic şi respectabil, bătrânul Mauriciu Blank. Dar, după moartea lui, survenită în 1929, banca rămăsese sub conducerea cabotinului său moştenitor, Aristide, a ungurului Szöepkes şi a fostului profesor de matematici, Nicolae Tabacovici. În afară de aceasta, banca îşi afiliase pe toţi marii politicieni ai vremii, în chip direct sau indirect. În consiliul băncii figuraseră pe

rând: Alexandru Constantinescu-Porcul — căruia i s-a zis cum i s-a zis, pentru că nu i se putea zice altfel —, I.G. Duca, Vaida-Voevod, Iunian, Grigore Filipescu şi atâţia alţii, în timp ce între directori se întâlneau, de asemenea, figuri din plan politic ca Ion Răducanu, Nae Ionescu (nu director al băncii, ci al societăţii care-i aparţinea integral acesteia, „Cultura Naţională“.) [...]

În mijlocul problemei bancare, care domina actualitatea, un singur eveniment a reuşit să mai reţină atenţia publică: audienţa lui Maniu la rege. A stat trei ceasuri şi jumătate la rege ca să-i facă un expozeu asupra situaţiei europene şi să dea un asalt împotriva camarilei. Pentru el, camarila consta din Puiu Dumitrescu, Blank, Nae Ionescu, Cesianu şi Manoilescu (!). [...]

Dar — curioasă şi semnificativă coincidenţă! — şi de data aceasta, ca şi în 1927 după achitarea mea, alături de Şeicaru, apăreau iarăşi Nae Ionescu şi Cezar Petrescu. Trei talente, trei scriitori în afară de serie (care, altfel, se detestau între ei cu furie!) se înfăţişau din nou solidari în a mă diminua. Era pentru mine semnul că, întocmai ca în 1927, şi acum câştigasem un mare prestigiu în opinia publică, dar, tot ca şi atunci, nu aveam cum să mă apăr, neavând alături de mine monstruosul instrument de falsificare a adevărului care se cheamă presa! [...]

„Cuvântul“ lui Nae Ionescu (2 decembrie [1930]), sub titlul „Cine seamănă vânt, sau cum piere dl. Manoilescu pe limba lui“, citează cu voluptate declaraţiile unui deponent de la Blank, Ioanid, instrument al acestuia, care spune despre mine: „Asasinul nostru nu este un om de rând. Înfige cuţitul, soarbe sângele victimei cu perversitate şi îşi aşează pe frunte o nouă coroană de spini.“ [...]

Ziaristul Bacalbaşa denunţa în „Universul“ din 17 iulie [1932] că o anumită gazetă ia 600000 lei lunar din fondurile secrete pentru că e gazeta regelui! Toată lumea ştia că e vorba de „Cuvântul“ lui Nae Ionescu. [...]

Partea a VIII-a.

Singur şi izolat în jungla politică. 1932-1940. Activitatea de senator

Între cei arestaţi o dată cu legionarii, erau şi doi „simpatizanţi" de marcă, Nichifor Crainic şi Nae Ionescu. Ca să mă „răzbun" pentru atitudinea potrivnică pe care o avusese Nae faţă de mine în timpul arestării mele din 1927, am publicat în „Lumea Nouă" din ianuarie 1934 o notiţă de simpatie şi de apărare pentru dânsul... Atitudinea mea echitabilă şi loială s-a manifestat şi în Senat. În discursul meu de la Mesaj, de la 26 februarie 1934, după ce am reprobat creştineşte asasinarea lui Duca, am cerut să fie pedepsiţi cei vinovaţi, „dar numai cei vinovaţi". Am terminat această parte cu un apel mişcător: „Nu lăsaţi să se păteze o memorie care vă este scumpă nici măcar cu o nuanţă sau cu o aparenţă de răzbunare." [...]

Anul 1936

Anii 1935, 36 şi 37 au fost pentru politica românească ani de retrezire naţionalistă. Alături de vechea mişcare a lui Cuza şi de Garda de Fier, se ridicau acum Goga şi Vaida împreună cu grupurile ideologice şi politice mai mici, ca liga mea naţional-corporatistă, intelectualii de la „Calendarul" lui Crainic şi cei de la „Cuvântul" lui Nae Ionescu. Se poate spune că în aceşti trei ani, tot ce a fost mai viu politiceşte şi mai activ intelectualiceşte în grădina României a aparţinut mişcărilor de dreapta. [...]

Memorii, vol. I-II, Editura Enciclopedică, 1993,
col. „Biblioteca Băncii Naţionale"

PETRU MANOLIU

Gânduri pentru profesorul Nae Ionescu

De ce profesorul Nae Ionescu nu scrie cărţi? Este el împotriva expresiei ca atare? Consideră profesorul Nae Ionescu actul comunicării gândului prin scris drept o falsificare a gândului? Nu, deoarece scrie, totuşi. Dar ce anume? În cultura românească, acest fenomen s-a mai întâmplat. Vorbim de T. Maiorescu, omul care nu şi-a construit sistemul său, motivând aceasta prin starea înapoiată a culturii româneşti contemporane cu el. Cu alte cuvinte, Maiorescu nu era în contra sistemelor filozofice. El le recunoştea valoarea. Credea în ele. Europa filozofică de la mijlocul veacului trecut era pentru Maiorescu tipul ideal de gândire. Kant sau Spencer, Hegel sau Platon sunt mari prin sistemele făurite. Maiorescu era convins că un filosof trebuie să aibă un sistem al său. Profesorul Nae Ionescu nu crede în valoarea şi realitatea sistemelor. El consideră sistemul însuşi ca o eroare. Viaţa nu e statică, iar filosofia nu e unealtă. Unealtă e ştiinţa. De aceea, ştiinţa e bună pentru toţi într-un moment dat, pe când filosofia e bună numai pentru unul singur însă pentru totdeauna. Căci: „Nu e activitate omenească mai legată de personalitate decât cea filosofică. Adevărul acesta e fundamental. Orice idee nu trăieşte cu adevărat, în forma ei pură, decât într-un singur om." Iar într-unul din cursurile sale, profesorul, vorbind de metafizică, spunea: „Cursul de metafizică e altceva. Acesta nu se adresează propriu-zis spiritului dumneavoastră sau calităţii dumneavoastră ştiinţifice şi nici tehnicii pe care ar trebui să o căpătaţi întru mânuirea problemelor filosofice. Cursul de metafizică se adresează spiritului dumneavoastră în totalitatea lui, necesităţilor dumneavoastră spirituale, tendinţelor fiecăruia dintre dumneavoastră de-a vă fixa, de-a vă preciza, găsi şi defini pe dumneavoastră în raport cu întreaga existenţă."

Așadar, profesorul Nae Ionescu nu crede că metafizica nu are ce căuta încă în preocupările românești. Profesorul Nae Ionescu însă afirmă că metafizica nu este și nu poate fi un sistem. Metafizica e un act viu, de integrală responsabilitate umană, de prezență totală a omului. Dar, chiar și cu aceste lămuriri, am explicat noi oare de ce profesorul Nae Ionescu nu scrie cărți? Vedeți, Nietzsche spunea: „Nu sunt lipsit de spirit critic pentru a-mi crea sistemul filosofic."

Însă Nietzsche a râvnit, scriind, să-și facă o școală a sa. Profesorul Nae Ionescu socoate că un om prețuiește mai mult decât o carte, iar școala nu are nici o valoare. Profesorul nostru susține că numai comuniunea spirituală merită truda omenească. Împotriva sistemelor și a școalei, el ne învață că, asemenea lui Socrates, filosoful trebuie să pună pe oameni în discuție cu ei, în ceea ce aceștia au mai intim și mai nemărturisit. O carte filosofică adevărată nu poate folosi decât aceluia care a scris-o. Însă acestuia nu îi mai poate ajuta la nimic, deoarece scrisul este consumare, înstrăinare. O carte este o experiență trecută; un fapt scos din uz; un lucru. Cărțile autentice nu se scriu pentru alții. Și aici se face sinteza între împotrivirea profesorului de a-și crea un sistem filosofic și între faptul că nu scrie cărți. Amândouă aceste atitudini sunt născute din convingerea că atât cartea cât și sistemul sunt falsificări ale vieții spirituale. Filosoful nu trebuie să scrie cărți, ci e obligat să fie prezent în conștiința oamenilor.

Profesorul Nae Ionescu vine pe linia domnilor Nicolae Iorga și Rădulescu-Motru, la care însă se adaugă un lucru nou, neștiut la noi ca act viu, dinamic și anume o sete de sinceritate, de autentic, de originar. Înaintașii domniei-sale știau sau simțeau că nu este normală viața românească. Fiecare se împotrivea în contra sclerozei noastre, în contra scolasticismului nostru, împotriva vieții noastre de imitație. Dar nici unul din ei nu știa *cum* începe o cultură, care sunt condițiile ei fundamentale. Singurul care a avut intuiția, iar acum are știința acestui început este profesorul Nae Ionescu. Numai el a trăit toate contradicțiile culturii noastre de imitație.

Într-un studiu publicat în *Semicentenarul României June de la Viena*, în 1924, profesorul Nae Ionescu spunea: „Poate că în nici o țară europeană gândul scris și mai ales cartea — mare — nu terorizează pe cugetător mai mult decât la noi. Nu vorbesc de respectul în fața cărții, ori autorului cărții — necitite. Aceasta este o glumă ieftină pe care cercetătorii noștri în ale filosofiei nu o merită. Ci de importanța excesivă pe care o acordăm gândului scris. Gândul scris este ultima realitate asupra căreia se poate exercita filosoful român. Dincolo de acest material nu mai e nimic. Un Pascal, al cărui bagaj istoric-filosofic mai-mai că se mărginea la Montaigne nu ar putea să fie astăzi decât un diletant care «literaturizează»." Așadar, iată denunțarea scolasticismului, teroarea imitației. Deoarece profesorul Nae Ionescu declară: „În filosofia noastră lucrează pentru moment doctori și profesori. De multe ori eminenți — unii și alții. Respectabili adesea, în cel mai cald înțeles al cuvântului. Dar totuși — și în primul rând, doctori și profesori. Oameni cu un anumit facies intelectual, a cărui cea mai de seamă caracteristică este *livrescul*." Iată circumscrisă atitudinea profesorului Nae Ionescu. Domnia-sa spune răspicat: „Filosofia românească, în forma ei cultă, nu există. Și e probabil că nu va exista încă multă vreme de acum înainte."

Așa de puțin favorabilă îi este deocamdată conjunctura!.. Dar de ce nu există filosofie românească? Pentru că există doctori și profesori care imită gândirea Apusului, care promovează în cultura noastră valori străine, care deci sunt livrești. De aceea „noi doar glosăm. Pe ideile altora". Dar pornit de la această constatare, care era sau trebuia să fie norma de conduită a profesorului Nae Ionescu? Sau ce soluție oferea domnia-sa pentru o salvare din această tiranie a doctorilor, profesorilor și imitatorilor? Profesorul Nae Ionescu spune: „diplomele și decretele trebuie lăsate la garderobă." O vom putea face? Noi, românii, mai puțin și mai greu decât alții. Știința europeană exercită asupra spiritului nostru un miraj aproape hipnotic. Ea orbește și terorizează. Ca lumina unui far care te-a prins în raza lui. (Știu pe cineva care a vânat iepuri noaptea cu... automobilul.) Evident, atitudinea sceptică a profesorului Nae Ionescu se justifică prin obiectul adus în discuție. Însă independent de acest scepticism, mai există un altul. Căci domnia-sa formulează adevăratele condiții fundamentale ale culturii române. Cum? Aplicând aceste condiții filosofiei, profesorul Nae Ionescu spune: „Filosofia românească nu va începe să se constituie decât din clipa în care va pătrunde ideea că o filosofie, valabilă pentru toți și totdeauna, nu e bună de nimic." Așadar, o filosofie nu poate exista decât în planul unei singure

conştiinţe. Şi mai departe: „Filosofia este rezultatul unei operaţii prin care noi ne deosebim de cei din jurul nostru. Este nevoia noastră de a ne defini pe noi, de a ne descoperi o unitate specifică şi statornică în univers; de a ne cerceta pe noi; de a ne cunoaşte; de a ne afirma pe noi; peste tot şi toate; până într-atât încât nu ne căpătăm liniştea adevărată decât atunci când — şi dacă — izbutim să ne construim universul nostru, al fiecăruia din noi.

Nu există un univers; există atâtea universuri — câţi oameni sunt. Colaborare — cum? Într-o activitate în care suntem fiecare cu noi înşine. Singuri. Mai singuri decât în artă; mai singuri decât în religie chiar." Şi apoi: „Dar în filosofie? Tu, singur, în proporţii imense, proiectat deasupra totului." „Pentru un singur lucru sunt oamenii impenetrabili: pentru idee. E un domeniu în care nu se cunoaşte adopţiunea. Aici nu poate fi vorba decât de zămislire. Proprie."

Puneţi în locul cuvântului filosofie acela al culturii. Şi trageţi concluziile. Veţi ajunge la premisele fundamentale ale culturii în concepţia profesorului Nae Ionescu. Iar aceste principii sunt următoarele:

1) îndoială faţă de orice valoare scolastică;

2) trăirea actului cultural; deci realizarea culturii în cadrul unor expresii individuale;

3) cultura „este rezultatul unei operaţii prin care noi ne deosebim de cei din jurul nostru. Este nevoia noastră de-a ne defini pe noi, de a ne descoperi o unitate specifică şi statornică în univers, ca neam."

Aşadar, o cultură românească nu e posibilă decât în cadrul unei expresii de viaţă românească.

„Credinţa", Anul III, nr. 359, 10 februarie 1935

PERICLE MARTINESCU

Nae Ionescu — profesorul

Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti dispunea, prin anii treizeci, la cele treisprezece sau paisprezece catedre pe care le avea, de o pleiadă de profesori ce au constituit un veritabil titlu de glorie pentru acest select for de învăţământ superior din România. E destul să amintesc doar câteva nume pentru a ilustra şi justifica afirmaţia pe care o fac aici. Am avut astfel ca magiştri în acei ani numai figuri eminente ca: C. Rădulescu-Motru, D. Gusti, P.P. Negulescu, Mircea Florian, N. Iorga, Mihail Dragomirescu, S. Mehedinţi, Ovid Densusianu, D. Caracostea, N. Cartojan, Charles Drouhet, D. Russo, C. Giurescu, Tudor Vianu, Gh. Oprescu, Al. Rosetti, Al. Marcu ş.a., al căror prestigiu şi a căror vocaţie didactică se resfrângeau şi asupra generaţiilor de învăţăcei ce treceau pe sub privirile lor. Niciodată Universitatea din Bucureşti — şi mă refer numai la cea de studii umanistice — nu s-a mândrit cu un asemenea ansamblu de capacităţi profesorale ce formau un corp academic omogen şi străluceau prin operele şi activităţile lor de la sau din afara catedrelor pe care le conduceau. O mare parte dintre mentorii de atunci a contribuit, direct sau indirect, la înflorirea culturii româneşti pe plan naţional şi internaţional în acea perioadă de avânt spiritual şi social care a fost epoca *interbelică*, şi mai ales în cea de-a doua jumătate a ei.

Din acest palmares de personalităţi excepţionale enumerate mai sus lipseşte un nume — şi nu unul dintre cele mai puţin importante: Nae Ionescu. Omisiunea nu este însă întâmplătoare. E vorba de o figură — controversată şi atunci şi controversată şi acum — ce se distingea prin structura sa intelectuală deosebită şi prin modalitatea personală de a-şi ţine cursurile, care adesea şocau şi întotdeauna magnetizau auditoriul.

Mi-amintesc că în 1934, când şi-a deschis cursul de Logică din acel an, Nae Ionescu făcea o afirmaţie ce putea să sune ca un oprobiu într-un amfiteatru universitar, dar nu era decât un fel de

credo al profesorului de la catedră: „Sunt pus aici ca să vă mint, dar nu vreau să fac lucrul acesta." Se referea la conţinutul tradiţional, oficial, al programelor de învăţământ, şi cu aluzie la starea de spirit a generaţiilor noi pe cale de a-şi pierde încrederea în acele programe. Şi tot atunci, făcând de asemenea aluzie la situaţia încordată în care se afla lumea în acel moment (se vorbea peste tot de înarmări, de crize sociale, de revoluţii etc.), adresându-se tinerilor săi auditori, debitase această frază profetică ce avea să capete mai apoi o confirmare năprasnică: „Dumneavoastră veţi termina Universitatea. Dar cei ce vor veni după dumneavoastră în aceste săli n-o vor mai termina. Aşa cred eu." Într-adevăr, curând după aceea, au intervenit evenimentele cumplite care au smuls tineretul universitar din sălile de studii şi l-au aruncat în pârjolul „prigoanelor", al puşcăriilor şi al câmpurilor de luptă din războiul ce s-a declanşat necruţător. Profesorul prevăzuse cu o extraordinară luciditate ceea ce se va întâmpla şi o declarase într-un mod ferm şi cutezător.

Acest stil lucid de a preda se datora faptului că Nae Ionescu nu venea la catedră cu un bagaj de acumulări şi teme „clasice", ci punea în circulaţie probleme de ordin existenţial, legate de fenomenele istorice imediate sau previzibile într-un timp apropiat. În acest sens, el se situa pe o poziţie distonantă în ambianţa celorlalţi profesori amintiţi mai înainte; era, ca să zic aşa, un „antiuniversitar".

Deţinea catedra de Logică, apoi pe aceea de Metafizică, înfiinţată chiar de dânsul.

Încă de la începutul carierei sale universitare s-a relevat ca o personalitate independentă din perspectivă didactică, prin caracterul problemelor ridicate la prelegerile lui şi mai ales prin fascinaţia pe care o exercita asupra ascultătorilor. Veneau să-l asculte nu numai studenţii, dar şi mulţi oameni în vârstă, captivaţi de elocinţa şi mobilitatea cerebrală a profesorului. În lecţiile lui nu era vorba de chestiuni „scolastice", ci de viziuni şi interpretări absolut personale, ce intrau pentru prima dată într-o aulă academică. Nu aducea în dezbatere subiecte de „cultură" generală, culese din tratate şi sisteme de gândire consacrate, aşa cum se obişnuia şi se cerea la Universitate, ci probleme de cele mai diferite categorii, pe care le expunea fără vreun plan adoptat mai dinainte, într-o formă liberă, spontană, însă desfăşurată cu un patos ce cucerea sala.

(Şi vreau să precizez aici că, dacă e vorba de cultură, nu se declara nici pe departe un adversar al ei, ci dimpotrivă. Citea mult, era la curent cu mişcarea de idei din lume, dar nu făcea paradă de erudiţie, ţinând să aibă ideile lui personale. Odată, l-am văzut ieşind din Librăria Franceză — aflată pe Calea Victoriei, vizavi de Ateneu, unde se înalţă acum zidul masiv al Muzeului de Artă — cu braţele încărcate de cărţi, îndreptându-se spre maşina care-l aştepta în stradă.)

La catedră venea întotdeauna de unul singur, fără „aparat" auxiliar (asistenţi, lectori etc.) cum era regula la alte discipline, într-o ţinută vestimentară impecabilă — la fiecare lecţie, săptămânal, apărea în alt costum, de obicei de culoare deschisă, gri, cu cămăşi din material fin, cu cravate eclatante —, se aşeza pe scaun, arunca mai întâi o privire vulturească asupra sălii, ca într-o şedinţă de exorcism, apoi îşi începea cursul. Dar „cursul" e un fel de-a spune, căci totul se transforma în nişte improvizaţii de o mare ingenuitate. Prelegerile, spontane în aparenţă (dar eu cred că, oricum, problemele erau ordonate în mintea sa înainte de a veni la curs), luau încetul cu încetul turnura unei convorbiri cu cei din faţa lui, însă, de fapt, singurul interlocutor era el, profesorul, care formula întrebări şi tot el răspundea, având drept partener ceasornicul (de buzunar, cu lanţ) pe care-l punea totodeauna pe pupitru (probabil presat de timp) şi-l mânuia apoi ca pe o amuletă ce l-ar fi ajutat să-şi construiască ingenioasele metafore metafizice. Lumea din amfiteatru îl asculta amuţită, ca sub bagheta unui vrăjitor, sedusă de racursiurile dialectice ce se derulau din expunerea sa colocvială, altfel bine controlată ca imagini şi idei. Asociaţii insolite de concepte, pigmentate cu ironii, sarcasme, paradoxuri şi silogisme create ad-hoc, unele grave şi caustice, altele picante sau glumeţe, făceau şi mai colorat verbul său sclipitor. Tonul era totodeauna măsurat, fără patetisme şi retorisme, fără acea morgă aulică folosită de alţii. Impresia care se detaşa era că Nae Ionescu nu ţinea să epateze, dar era evident că voia să incite, să neliniştească („Mon rôle: inquiéter", cum proclamase André Gide), să creeze dileme în conştiinţa ascultătorilor. Niciodată însă nu evada din actualitatea imediată, totdeauna rămânea ancorat în realitate.

Îmi mai amintesc că, într-o zi, pe când în amfiteatrul arhiplin domnea o linişte profundă şi toate privirile erau aţintite către vor-

bitorul de la catedră, o voce din fundul sălii sparse deodată tăcerea, nemaiputându-şi stăpâni entuziamul, strigând: „Sunteţi formidabil, domnule profesor!“ La care Nae Ionescu, fără a da vreun semn de tulburare, replică pe loc: „Eu nu sunt formidabil, domnule. Formidabil e Bodola.“ (Bodola era pe atunci un as al fotbalului românesc.) Această replică indica spiritul în care preda profesorul, în ale cărui prelegeri se îmbinau realitatea cu fantezia, chestiunile concrete la ordinea zilei cu noţiunile cele mai abstracte de filosofie. O plastică definiţie a gândirii lui Nae Ionescu am întâlnit-o la unul din discipolii lui (Petre Ţuţea): „Meditaţia metafizică, mutată la nivel cotidian.“ Şi ca să accentuez libertatea pe care şi-o lua magistrul în conferinţele sale, vreau să reproduc un alt episod, povestit de un prieten al meu, ceva mai tânăr, care fusese martor ocular la întâmplare, prin 1936 sau 1937. Profesorul ţinea, la Galaţi, o conferinţă cu tema: „Semne şi simboluri.“ Sala era tixită de lume. Se aflau acolo prefectul, primarul, episcopul, generalul şi amiralul şi toate celelalte notabilităţi ale oraşului. Vorbea liber, făcând tot felul de digresiuni ce ambalau publicul. La un moment dat, ca să potolească ropotul de aplauze ce se dezlănţuise în sală, conferenţiarul declară: „Aflaţi că eu nu sunt singurul Nae Ionescu din Ţara Românească. Mai este unul la Bucureşti. Îl cheamă tot Nae Ionescu. Dar ăla e căruţaş. Pe el nu-l urmăreşte poliţia. Pe mine mă urmăreşte.“ Făcea aluzie la o stare de fapt, căci căzuse în dizgraţia factorului constituţional (regele Carol al II-lea), ceea ce avea să-i aducă, nu mult după aceea, sfârşitul zilelor, la cincizeci de ani.

Prin natura problemelor şi prin fervoarea cu care le aborda, prin influenţa ce-o avea asupra auditoriului, Nae Ionescu devenise promovatorul unui curent, aşa-zis al trăirismului, cu mare audienţă la tineretul universitar şi cu ecouri largi asupra intelectualilor tineri, în general. Termenul era adesea luat în derâdere, dar „trăirismul“ propagat la Universitate de unii exponenţi ai generaţiei tinere de atunci era o experienţă psihologică şi intelectuală cu efecte estetice şi morale reflectate în literatura timpului, şi abia mai pe urmă, după 1936, apelativul s-a degradat în slogan politic. Şi într-o formă şi în alta, acest curent i s-a atribuit lui Nae Ionescu, lucru pentru care el a trebuit să plătească cu viaţa această paternitate, aşa cum am amintit.

L-am avut profesor de Logică la Universitate. Şi cu toate că în anii aceia nu ţinea cursuri foarte regulat (avea multe activităţi extrauniversitare, călătorea des în străinătate), iar la catedră îl suplinea N. Bagdasar, s-a întâmplat ca examenul să-l dau cu el. Însă în ce împrejurări! Dintre cele optsprezece examene pe care le-am susţinut în cei patru ani de studii, aşa cum cerea regulamentul Facultăţii, acesta a fost cel care m-a afectat mai mult şi mi s-a imprimat mai trainic în memorie. În primul rând, prin circumstanţele în care s-a desfăşurat. În anul acela, 1934, profesorul a anunţat că va veni la Facultate, la sfârşitul sesiunii, să-şi examineze studenţii. Nu erau mulţi cei ce dădeau examen la Logică. Au fost întocmite, totuşi, liste cu câte şase-şapte candidaţi pe zi, de obicei spre seară, fixându-se zilele de examene şi candidaţii în ordine alfabetică. Ştiam în ce zi să mă prezint, mă pregătisem, însă tocmai în ziua aceea nu m-am putut duce la Facultate. (A fost un caz de forţă majoră, o indigestie rebelă m-a ţinut în casă.) Pierdusem deci rândul. Am aşteptat până s-a terminat examinarea tuturor candidaţilor, apoi, într-o seară, luându-mi inima în dinţi, i-am dat telefon la „Cuvântul“, unde era director. A răspuns chiar el.

— Domnule profesor, aici e un student al dumneavoastră, care vă deranjează...

— Şi ce vrei, dom' le, ce s-a întâmplat? Ţi-a luat casa foc?!

E drept, era cam târziu, pe la 9 seara, iar el se afla la un ziar de ştiri diverse. I-am explicat că nu m-am putut prezenta la examen în ziua respectivă şi l-am rugat să-mi fixeze o nouă dată pentru examinare: „Bine, vino mâine la şase după masă.“ Când m-am prezentat, în cancelaria amfiteatrului Titu Maiorescu, m-a întâmpinat cu o privire tăioasă ce-i ţâşnea iscoditoare de sub sprâncenele negre.

— Dumneata eşti ăla cu telefonul?!...

Am stat câteva minute de vorbă, sub pretextul unui examen de Logică, însă în fond era ceva foarte vag, fiindcă nu avea un curs tipărit şi nici nu ţinuse, atunci, lecţii personal. Mă temeam să nu mă chestioneze în legătură cu *Tratatul de Logică* al lui Goblot, pe care-l pritocisem un an de zile cu Bagdasar la orele de seminar şi care mi se păruse o operă tare indigestă. N-a abordat acest subiect. În schimb, spre sfârşit, sau ca încheiere a „examinării“, m-am pomenit cu o întrebare neprevăzută:

— Dumneata ce crezi, cine conduce lumea asta în care trăim cu toţii: Ideea sau Forţa?

Întrebarea, spun drept, nu m-a fâstâcit. Cu puţin timp înainte citisem cartea lui Georges Sorel, *Réflexions sur la violence* şi mă aflam pe un teren oarecum avizat. După o clipă de gândire, am răspuns cu destulă siguranţă în glas:

— Ambele merg împreună. Aşa ne arată toată istoria omenirii. Ideile se impun prin forţă, iar forţa e propulsată de idei. Revoluţia franceză, de exemplu, a fost pregătită de idei, dar s-a realizat prin forţă. La fel şi revoluţia bolşevică şi toate celelalte evenimente cruciale din istorie.

La care profesorul m-a completat:

— Asta cam aşa e. Ideea fără forţă rămâne utopie, iar forţa fără idee devine barbarie.

Această aserţiune cu sunet aforistic mi s-a întipărit în minte adânc şi pentru totdeauna! La urmă mi-a cerut carnetul de studii şi mi-a trecut nota în el.

— De Logică nu ştiu dacă o să ai nevoie în viaţă, dar nota asta poate că-ţi va folosi la ceva.

N-am ştiut niciodată dacă îmi reţinuse numele şi dacă citise unele articole pe care le publicasem prin reviste — cu titluri, aş zice, cam ţipătoare: „Elogiul anarhiei", „Europa în comă", „Primatul politicului" etc. — şi chiar un medalion festiv pe care-l scrisesem despre el când îşi deschisese cursul de Logică din anul respectiv, şi dacă acestea au contribuit la fixarea notei, acordată cu oarecare generozitate.

De atunci n-am mai avut nici un fel de contingenţă cu Nae Ionescu.

Dar peste câţiva ani aveam să asist la plecarea lui din această lume. În ziua de 15 martie 1940, o ştire laconică de două rânduri, prizărită într-un colţ obscur al unui ziar de seară („Ordinea"), anunţa moartea lui Nae Ionescu. Vestea a căzut ca un trăsnet şi a produs stupefacţie, cu atât mai mult cu cât profesorul nu împlinise încă 50 de ani şi era în deplinătatea puterilor sale fizice. Evenimentul a stârnit imediat un noian de comentarii şi interpretări, căci moartea aceasta care dovedea multe era privită ca „suspectă", cu dedesubturi politice şi cu implicaţii „de sus" ce nu aveau permisiunea să fie date în vileag.

Nu m-am dus acasă la el, la Băneasa, să-l văd pe catafalc, în schimb am fost la înmormântarea sa, la Bellu. Lume imensă, de tot felul, de la profesori universitari, directori de ministere şi instituţii culturale, studenţi, ziarişti, până la oameni de mahala ce se înghesuiau să-l vadă pentru ultima oară — sau să-l vadă şi ei, pur şi simplu, măcar mort — pe acela despre care se vorbea atât de mult şi era atât de puţin vizibil în timpul din urmă. Slujba religioasă a început la ora 3 după masă. Aleea largă din faţa capelei era plină de mulţimea ce aştepta scoaterea sicriului şi pornirea spre locul de veci. Era un soare de primăvară, rece, răspândind o lumină vie, tutelând parcă ceremonialul acesta ce ieşea din comun. Poliţia şi jandarmii se aflau la datorie, cu ochii aţintiţi de jur împrejurul incintei. Pe la ora 4, purtat pe umeri de vreo zece bărbaţi (în frunte cu Mircea Eliade), fu scos din capelă şi, fără să fie pus pe cărucior, fu condus astfel până la groapă. Lumea da buzna pe cărarea îngustă, călcându-se pe picioare, îmbrâncindu-se, împingându-se ca să ajungă fiecare cât mai în faţă. Cordoanele de poliţişti încercau să menţină ordinea, dar era imposibil. Când a ajuns la groapă, sicriul a fost aşezat pe margine pentru a fi... sigilat. Unul din băieţii defunctului, care se pierduse de familie, încerca să-şi facă loc mai aproape şi striga, chiar lângă mine, cu accent de revoltă şi deznădejde către poliţistul ce-i tăia calea: „Dă-mi voie, domnule, ce, nici aici nu mă laşi să-l văd pe tata!" Acest strigăt al fiului rezuma întreaga semnificaţie a evenimentului morţii lui Nae Ionescu, însoţit până la groapă de poliţie şi supravegheat cu severitate din teama de-a nu se întâmpla ceva. Se putea spune că acest om a murit într-un moment neprielnic, creând chiar şi prin moartea lui dificultăţi celor din capul ţării, aşa cum a făcut şi în viaţă. Ce stranie mi s-a părut soarta omenească în clipa când am zărit prin geamul de sticlă al sicriului faţa palidă, pentru totdeauna tăcută, a lui Nae Ionescu, şi grija celor din jurul trupului său neînsufleţit, atenţi la fiecare mişcare, ca şi cum mortul ar fi fost viu şi ar mai fi putut influenţa în vreun fel mulţimea.

Operaţia coborârii în groapă a durat aproape un ceas. Trupul fusese pus într-un sicriu de lemn îmbrăcat în alt sicriu, de metal. Acesta avea în dreptul capului două ferăstruici de sticlă prin care se putea vedea bine figura decedatului, aşezată acolo ca în carlinga unui avion, pregătit să-şi ia zborul spre eternitate. Capacul sicriului de metal a fost sigilat cu plumb topit de unul care se pricepea la astfel de treabă. După aceea a fost aşezat deasupra capacului de

lemn al sicriului obişnuit, peste care a fost pusă pălăria defunctului, şi totul a fost coborât în groapă. În momentul când coşciugul era coborât, un comisar de poliţie s-a adresat mulţimii, spunând să nu se arunce cu pământ, fiindcă e jilav, iar sicriul trebuie să fie zidit în hrubă. (Sigilat! Zidit! Ce de precauţii!) Ca o ironie însă, după ce sicriul a fost depus pe fundul gropii şi groparii tocmai trăgeau frânghiile, unul din ei a căzut înăuntru, peste coşciug, surpându-se bordura, care s-a prăvălit şi ea la fund. Când a ieşit, cel căzut era unul mic şi cocoşat. Liniştea ce domnise până atunci, aproape timp de un ceas, cât durase operaţia sigilării, s-a spart deodată printr-o mică rumoare. Cocoşatul şi-a luat frânghia, intimidat de acest accident, şi s-a pierdut în cimitir, ducându-se mai departe la treburile lui.

Astfel s-a încheiat existenţa pământească a celui ce fusese Nae Ionescu. „Omul regelui“ cândva, devenise în ultimul timp incomod şi indezirabil, era supravegheat îndeaproape, avea domiciliu forţat, iar la moartea lui s-au luat măsuri foarte stricte, fiind sigilat în cosciug de metal. În presă nu s-a scris nimic despre dispariţia unei asemenea personalităţi. Singur Pamfil Şeicaru a reuşit să publice un articol, dar fără să fie anunţat pe afişul ziarului „Curentul“, aşa cum se proceda de fiecare dată când apărea ceva sub semnătura directorului. Vreo trei ferpare la „Universul“, şi încolo nimic. De reţinut că în acea vreme ziarul „Cuvântul“ era suprimat de cenzură!

„România literară“, nr. 48, decembrie 1993

BAZIL MUNTEANU

Nae Ionescu, filosof creştin

Profesor şi publicist, domnul Nae Ionescu şi-a făcut studiile în Germania şi predă la Universitatea din Bucureşti. În cele câteva studii scrise de el — deoarece Nae Ionescu desconsideră ideea de a-şi pune la dispoziţia publicului opera, despre care se spune că este extrem de bogată — şi în numeroasele articole pe care le-a publicat în cotidianul său, „Cuvântul“, el proclamă falimentul raţionalismului pozitivist, se ridică împotriva ingerinţei raţiunii umane în explicarea lumii şi condamnă jocul amăgitor al abstracţiunilor şi al sistemelor. El susţine că lumea este guvernată de forţe potrivnice facultăţilor noastre de cunoaştere; că natura posedă virtuţi latente despre a căror desfăşurare este zadarnic să avem idei preconcepute; că viaţa este o izbucnire spontană pe care e pueril să o îndiguim şi să o traducem în date raţionale. Unica filosofie posibilă constă într-o supunere desăvârşită faţă de obiect. Mărginindu-se la stabilirea unor corelaţii şi paralelisme modeste între fenomene, filosoful va renunţa la orice explicaţie cauzală — această stupidă prezumţie a pozitiviştilor — şi gândirea sa va prelua cât mai fidel cu putinţă forma realităţilor existente.

Această credinţă în primatul vieţii asupra inteligenţei, al obiectului asupra subiectului conduce la credinţa religioasă. Într-adevăr, doar prezenţa şi intervenţia lui Dumnezeu în fenomene şi evenimente pot înlătura caracteristica de anarhie absurdă a lumii şi filosoful îşi va limita efortul la surprinderea şi interpretarea gesturilor lui Dumnezeu. Domnul Ionescu ar fi deci un filosof creştin şi, mai exact, un filosof al ortodoxismului. Având o înaltă competenţă în dogma şi istoria religiilor din toate timpurile, centrul preocupărilor lui rămâne creştinismul oriental, pe care se străduieşte să îl legitimeze printr-o exegeză savantă şi să-l transpună în viaţa poporului său. Iniţiativele sale în această direcţie sunt numeroase, una dintre cele mai remarcabile constituind-o revista

„Logos", pe care o editează (1928) în limba franceză şi care dezvăluie un întreg program de „sinteză creştină ortodoxă".

Antisemit, doctrinar, adversar declarat al raţiunii abstracte, al filosofiei „Luminilor", al principiilor Revoluţiei franceze şi al liberalismului în general, domnul Nae Ionescu se ridică la rândul său împotriva direcţiei pe care o urmează statul român de la 1848 încoace, vesteşte decăderea individualismului burghez, demonstrează inexistenţa noţiunii de „progres", sterilitatea „spiritului critic" şi zădărnicia viselor unui „oarecare J.J. Rousseau". El opune principiului democraţiei pe cel al autorităţii, iar drepturilor individului — pe cele ale maselor. Orator prestigios, dialectician versat în tainele subtilităţii, domnul Nae Ionescu exercită asupra tineretului ţării sale o influenţă într-o oarecare măsură magnetică, pe care ar fi greşit să o evaluăm prin simpla enumerare a puţinelor sale scrieri.

Panorama de la littérature roumaine contemporaine,
Editions du Sagittaire, Paris, 1938.
II-ème partie: „L'effort createur d'après-guerre",
Cap.V, 2, „Pour la création de valeurs roumaines.
Le rôle de la philosophie"
(Versiunea română aparţine redacţiei)

CONSTANTIN NOICA

Profesorul Nae Ionescu. Ce învaţă „filosofii" de la Nae Ionescu

Trebuie să pară foarte curios multora faptul că profesorul Nae Ionescu n-a găsit altceva mai bun de făcut, în ultimul timp, decât să scrie la o „revistă de critică teologică", aşa cum se subîntitulează singură excelenta revistă „Predania", de sub conducerea domnului G. Racoveanu. Nu doară că teologia n-ar fi un studiu pentru oameni de ispravă. Dar să n-aibă unele spirite luminate de azi lucruri mai urgente de făcut decât critică teologică?

Iată că n-au. Şi să nu se aducă explicaţia cum că, de vreo trei ani, semnătura lui Nae Ionescu nu mai e îngăduită în josul vreunui articol prea străveziu politic. Căci, să-i fie îngăduite oricâte libertăţi profesorului Nae Ionescu, e probabil că tot prin a face critică teologică ar sfârşi.

Faptul acesta, dacă reprezintă un scandal pentru mentalitatea omului politic — ce are a face teologia cu politica? se întreabă, aproape indignat, insul unei astfel de mentalităţi — reprezintă cu atât mai mult un scandal pentru lumea filosofică. Nu s-a mai sfârşit cu teologia? Nu am câştigat încă dreptul de a filosofa dincolo de ea? Vor cumva s-o luăm iarăşi de la început, ca prin timpurile Evului Mediu?

Ceea ce te surprinde de la început în gândirea profesorului Nae Ionescu este că ea se îndeletniceşte cu justificări, cu distincţii din acelea frumoase dintre planul unei ştiinţe şi planul alteia, dintre cuprinsul unei discipline şi cuprinsul alteia. Oricine, înainte de a se apuca să vorbească despre teologie, ar avea grijă să discute „raporturile dintre teologie şi metafizică" sau „conflictul dintre teologie şi ştiinţă" ori „apropierile teologiei faţă de artă". Dar profesorului Nae Ionescu i se par desigur tare grele chestiunile

acestea. El nu se va măsura cu ele, ci se va aşeza de-a dreptul în miezul celor ce are de spus.

Şi un lucru, mai ales, are de spus: acela că problema mântuirii, ca problemă centrală a omului întrucât e om, nu se poate pune decât în cuprinsul religiei. Poţi să întorci un sistem filosofic cum vrei, poţi să dezbaţi problemele eticii sau ale antropologiei laice oricât vrei, n-ai să ajungi niciodată nu să dezlegi, dar nici măcar să formulezi problemele adevărate ale omului.

Iar aşa ceva, profesorul Nae Ionescu nu se sfieşte s-o spună în orice împrejurare. O spune de pe catedra universitară, după cum o spunea — şi o va mai spune, nădăjduim, în curând — prin articolul unei gazete. Dacă nu ne înşelăm, domnia-sa este întâiul mare gazetar care să discute astfel de probleme într-o foaie zilnică. De aceea, cititorul neprevenit al „Cuvântului" era uneori uluit de-a binelea când dădea cu ochii de câte un articol cu teologie. Şi tot de aceea *Roza vânturilor,* culegerea de articole făcută cu atâta dragoste şi pricepere de Mircea Eliade se începe, iarăşi spre uimirea cititorului neprevenit, cu o serie de însemnări privitoare la problemele ortodoxiei.

Dacă cititorul de rând nu este cu nimic tulburat de atitudinea aceasta, e treaba lui. Cel care se îndeletniceşte însă cu filosofia nu poate să treacă lesne peste ea şi nu poate, dacă îşi ia în serios meseria, să nu rămână pe gânduri. Până acum mai toată lumea îi spusese, şi începuse şi el s-o creadă de-a binelea, că ştiinţa adevărată despre om i-o dă filosofia. Acolo, doară, e vorba de psihologie, de sociologie, de etică; ba încă, spre a pune şi mai bine accentul pe om, filosoful a ştiut să născocească termenul de antropologie — antropologie de un fel sau altul. Dar autorul nostru nu e de aceeaşi părere cu cei mulţi. „Viaţa religioasă şi bunurile ei — scria de pildă dânsul, recent de tot, într-un articol al revistei „Predania" — constituiesc un domeniu în toate felurile mult mai larg decât cel al moralei"; şi a reduce religia la o „predică morală", fie şi „cu exemple luate din vieţile sfinţilor", înseamnă a înlesni alunecarea înspre o morală laică (înspre o francmasonerie oarecare), a pierde „sensul adevărat al ortodoxiei şi a ignora problema mântuirii, care, orice ar crede oamenii luminaţi, rămâne problema centrală a omului ca om".

O convingere de natura aceasta vine să scoată pe cercetătorul

filosofic din iluziile sale. Nimeni, desigur, nu-şi mai închipuia astăzi că filosofia poate cine ştie ce lucruri. Dar se născuse întrucâtva gândul, şi anumiţi filosofi de meserie par a hrăni gândul acesta, că tot ce nu revine altor discipline revine filosofiei. Cu alte cuvinte, filosofia e ceea ce rămâne după ce ai desfăşurat celelalte ştiinţe. Dacă ea nu aduce încă soluţii, cu atât mai rău. Dar până la urmă va trebui să aducă soluţii. Aşa gândind, cercetătorii în ale filosofiei se apucă să adâncească mai bine problemele eticii, să facă metafizică pornind de la psihologie, să facă filosofia civilizaţiei şi filosofia culturii, în sfârşit să creeze disciplina nouă a filosofiei existenţei, toate în nădejdea că problemele restante, printre care stă în primul rând problema omului, îşi vor căpăta dezlegarea. Dar nu şi-o capătă. O spune profesorul Nae Ionescu la gazetă şi simţi că aşa este. Ai citit tratate groase, cu note şi apendice, şi n-ai dezlegat mai nimic. Articolaşul profesorului Nae Ionescu pare că te face să dezlegi ceva.

E un destin curios, acesta al unui gânditor care spune în chip ocazional, adică aşa, „fiindcă a venit vorba", ce are el mai bun de spus. Multă vreme ne-a revoltat — fără s-o arătăm celor în drept, nici vorbă — cazul acestui gânditor care ar avea lucruri mai bune de scris decât aproape toţi gânditorii din sud-estul european (nu spunem din România, fiindcă oricine ar citi rândurile acestea s-ar supăra) şi care totuşi nu vrea să scrie. Nu vrea să scrie pur şi simplu. Nu-i lipseşte nimic, nu-i lipsesc nici măcar mijloacele să-şi tipărească tratatele, pare-se. Dar dacă nu vrea să scrie tratate?

Şi s-ar putea să fie un destin şi acesta, de a sta în marginea gândirii sistematice, în marginea filosofiei constituite, în marginea şcolii, şi totuşi de a învăţa lucruri bune pe ceilalţi. Dar ni se pare că tot de acelaşi destin are parte profesorul Nae Ionescu şi în viaţa publică.

„Vremea", Anul X, nr. 490, 6 iunie 1937

OCTAV ONICESCU

Nae Ionescu

În istoria vieţii spirituale a neamului nostru, Nae Ionescu va figura ca una din realizările lui cele mai împlinite.

Epopeea de atâtea ori tulbure, de atâtea ori grandioasă pe care a trăit-o România ultimilor douăzeci de ani l-a avut pe el martor, soldat, interpret luminos.

Au luptat în această vreme toate forţele active ale naţiei, în valuri succesive, pentru a cuceri dreptul să-i făurească istoria. Nae Ionescu era în rândul întâi al fiecărei lupte, lămurind şi precizând ţelurile, adesea aşa de întunecate, silind-o să se poarte numai pe drumurile pure şi grele ale destinului nostru.

Mereu încordat să presimtă rosturile existenţei noastre, el a desprins aceste drumuri din nebuloasa eventualităţilor şi le-a făcut luminoase şi obligatorii conştiinţei noastre. Nu din voinţa lui de a-şi impune legea, ci din umila înţelegere a misiunii cu care se simţea investit, şi care-l mâna să cate la lucruri, aşa cum sunt, aşa cum trebuie să fie.

Istoria nu era pentru Nae Ionescu o sumă de aventuri individuale, la care ar fi voit să adauge pe a sa, ci realizarea unor destine naţionale înscrise în formele structurale ale vieţii, completate cu năzuinţele spirituale şi religioase prin care naţia îşi deschide drumul spre Dumnezeu.

Servind acestor destine, el n-a cunoscut orgoliul ce pune de-a curmezişul căilor istoriei propriile căi, ci numai şi le-a însuşit cu simplitate şi cu hotărâre, însufleţit de acea lumină mistică a înţelegerii concrete care putea da singură siguranţa mântuirii.

Arma luptelor sale era scrisul, dialectica aceea temută a articolelor sale, care dezarma, căruia nu i-a rezistat nimeni. Dar dialectica lui Nae Ionescu era numai un procedeu de luptă. Adevărul credinţelor sale, siguranţa lor erau câştigate pe calea fără de greş a contemplării şi înţelegerii structurale directe, mistice, a realităţilor în curs de împlinire.

Ca viziune individuală, Nae Ionescu era fascinat de tipul de om al Renaşterii, aşa cum fusese întruchipat de Goethe, om împlinit în veac, în cosmos, întreg izvorât din legile naturii şi mai ales fixat de ele: „Er stehe fest und sehe sich herum." La aceasta îl ducea cultura lui europeană, occidentală. Dar lungul şir de generaţii care-l legaseră de şesul Brăilei, ca o expresie tipică lor, l-a smuls acestui demon al culturii occidentale şi l-a învrednicit să treacă pragul acelei uşi către Dumnezeu, pe care, după spusele sale, Goethe însuşi a deschis-o, mânat de subterane îndemnuri venite din Orient.

Gândul său, supus lucrurilor, împletind umil cea mai curată tradiţie ortodoxă, cele mai clare aspiraţii de român, cu regulile aspre ale filosofiei, cată o formă de realizare de sine, de împlinire, pe care nici metafizica, nici lupta proprie nu i-o putea da. Fascinat de construcţia arhitecturală, perfectă, luminoasă, solemnă a muzicii lui Bach, cea mai completă împlinire şi-o găsea însă în Brahms, care-l purta dincolo de lume, pe calea pe care o presimţea deschisă destinului său glorios şi nefericit.

Pe această cale a împlinirii a întâlnit pe Codreanu şi Legiunea, expresie tumultuoasă, concretă a aspiraţiilor neamului românesc şi realizarea deplină, definitivă a unei misiuni care pentru el se termină în acordurile finale ale unui triumf netemporar.

„Cuvântul", nr. 1, 14 octombrie 1940

„Am avut dreptate"

Partidele politice, marile partide, aşa cum au rămas azi, ţin să ne convingă, în fiecare zi mai insistent, că „au avut dreptate" în cauza care s-a deschis la 4 ianuarie 1926 şi a luat sfârşit la 6 septembrie 1940, după 14 ani lungi şi grei în care au uitat, în perioade alternative, această dreptate actuală.

Ele „au avut dreptate" faţă de „Cuvântul" şi de Nae Ionescu, în primul rând, pentru că punctul lor de vedere a izbândit.

„Au avut dreptate" faţă de suferinţa, faţă de sacrificiul cel mare al prietenului nostru, faţă de această gazetă desfiinţată, hulită cu insinuări dezonorante, la care atâta au colaborat şi ele.

Şi totuşi, amintirea lui Nae Ionescu, cel care „n-a avut dreptate" este azi steag de raliere pentru armatele legionare ale Victoriei. „Cuvântul", a cărui luptă nu era de partea dreptăţii, este azi ziarul „Mişcării legionare", care a luptat, care a suferit pentru a instaura naţia în drepturile ei, şi a învins.

A izbândit oare nedreptatea, şi marile partide îşi rezervă iar rolul cel frumos al apărătorilor dreptăţii? Sau noţiunea aceasta e nepotrivită pentru politică şi întrebuinţată numai pentru a îndepărta înţelegerea adevărată a poziţiilor pe care ne găsim?

Nu au nici un rost „dreptatea" sau „nedreptatea" în lupta politică a unei naţii, care-şi caută drumul său cel mai natural, cel mai potrivit aspiraţiilor sale, drumul pe care să-şi poată îndeplini misiunea.

„Cuvântul" a urmărit fără abatere aceste căi ale istoriei, presimţindu-le direcţia, cătând să se desfacă din ţesutul posibilităţilor pentru ca participarea noastră la ele să fie făcută cu demnitate, cu înţelegere. Acestor drumuri de care el s-a ţinut, credincios şi supus, partidele politice au aşezat, pentru mântuirea lor imposibilă, cele mai arbitrare obstacole, cu iluzia, poate, de a servi interesele ţării.

Istoria însă nu se opreşte din mers. Obstacolele s-au întors împotriva celor ce voiau să le folosească şi au grăbit lichidarea unui proces care nu cunoaşte întoarcere.

Procesul era al partidelor politice, al celor ce-şi caută, azi, dreptatea inutilă. El reprezintă o mare revoluţie, în forma de viaţă a societăţii noastre, în organizarea şi problematica statului, în viziunea despre lume şi viaţă a celor chemaţi să reprezinte naţiunea, să lupte pentru ea, s-o realizeze.

În tot acest timp, partidele politice au preferat, cum era, de altfel, natural pentru ele, să stea în posturile comode ale aşteptării sau ale colaborării cu statul anti-istoric al ultimilor ani, în vreme ce legiunile de tineri, în revoltă, îşi duceau suferinţa şi speranţa nezdruncinate în închisori sau pe drumurile străine ale surghiunului. Aceste partide au demonstrat astfel, istoric, absenţa lor, neactualitatea lor, încetarea lor de-a participa la existenţa politică a naţiunii.

Iar „Cuvântul" din temniţa lui Nae Ionescu, din inimile noastre, a rămas credincios istoriei aşa cum se desfăşura, urmărindu-i mersul, mângâindu-se de a-i sta, cu conştiinţa limpede, alături. Suferinţa şi lupta nu se pot judeca cu „dreptate", ci cu dragoste, cu înţelegere, cu credinţă. Valoarea lor nu se sprijină pe drepturi. Ea iese din luptă şi lupta s-a pronunţat. Nici un drept trecut, nici o „dreptate" nu pot învia organisme condamnate de istorie. Dar pot fi pretext pentru a salva interese sau a întârzia lichidări fatale. Nu-i alta calea vechilor partide decât a recunoaşte hotărârea istoriei şi a se încadra vieţii celei noi, încrezătoare în destinele patriei. „Cuvântul", credincios tradiţiei sale, păzeşte drumul cel pur şi drept al acestei istorii, căreia va fi zadarnic să i se pună vreun obstacol.

„Cuvântul", nr. 5, 18 octombrie 1940

„... amicul meu Nae Ionescu"

S-a reîntors în ţară, după tratativele de rigoare (1919), amicul meu *Nae Ionescu,* care stătuse, volens-nolens, aproape cinci ani în Germania, într-un lagăr de intelectuali, prizonieri ai războiului. Avea acum şi doi copii.

La Mănăstirea Dealu erau locuri, căci mulţi profesori erau plecaţi să-şi desăvârşească studiile, alţii chemaţi, de nevoile momentului, la noile universităţi ce se înjghebau la Cluj sau Cernăuţi.

La Bucureşti i s-a oferit imediat o conferinţă la Catedra de Logică şi Teoria Cunoaşterii, a lui Rădulescu-Motru. Curând, cursul său a început să fie dintre cele foarte cercetate. La un moment dat s-a şoptit că n-ar fi avut diplomă de doctor, că examenul de licenţă trecut la Bucureşti nu mai poate fi deci valabil, nici numirea la Universitate. Se cădea deci ca o comisie a facultăţii să reexamineze cazul. Decanul, Dimitrie Gusti, era convins că zvonurile sunt adevărate şi îi reproşa în plus lui Nae Ionescu faptul că nu publicase nici o lucrare ştiinţifică. Cunoscându-l pe Nae, am ştiut că în sinea lui a luat ca un divertisment acea nedumerire a unora. P.P. Negulescu nu s-a lăsat influenţat de zvonurile acestea, dar R. Motru era şi el indus în eroare. S-a văzut însă obligat să se încline în faţa evidenţei atunci când Nae Ionescu i-a arătat lui Amzăr diploma de doctorat obţinută de el la München şi scrisă, bineînţeles, în limba latină. Seismul declanşat de cine ştie ce răuvoitor s-a potolit: Nae Ionescu a rămas la cursul său, care atrăgea pe tinerii dotaţi pentru filosofie. Vorbitor este exemplul lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica.

Dar viaţa mai rezerva surprize. În lagărele germane, Nae Ionescu a cunoscut numeroşi preoţi catolici şi protestanţi de mare cultură, printre care şi monseniorul Ghica. Întors în ţară, acesta a vorbit despre el, ca despre o personalitate românească, în cercurile familiei Băleanu-Apostol, rude şi ale lui Nae, prin căsătoria unchiului său, Alexandru Apostol cu Marie Băleanu. Maruca Cantacuzino, şi ea rudă cu Marie Băleanu, a devenit curioasă să vadă cum arăta un om despre care se vorbeşte cu atâta admiraţie şi, curând, Nae Ionescu a fost invitat. A rezultat o puternică prietenie.

Curând am primit de la Nae, care ştia că devenisem preşedinte al Casei Generale de Pensii, o misivă relativă la o fostă guvernantă a casei Rosetti Teţcanu, având toate drepturile legale de a cere pensie. Chestia se împotmolise în arhivele Casei. Era o cerere simplă şi legală. I s-a dat curs, şi ceaiul la care am fost invitaţi a marcat începutul unei prietenii.

Pe parcurs, viaţa lui Nae Ionescu se amplificase, prin colaborarea la „Cuvântul", de curând înfiinţat de inginerul Titus Enacovici. Avea acum alături, în afară de Titu Devechi, de care nu s-a mai despărţit până la sfârşitul vieţii, pe tumultuosul gazetar Pamfil Şeicaru[1] şi pe ciudatul gânditor, teolog şi poet Nichifor Crainic.[2] Compania nu a durat mult timp. Titus Enacovici a murit curând, după o banală operaţie; Pamfil Şeicaru şi-a creat gazeta lui, „Curentul", urmând o linie politică personală; Nichifor Crainic şi-a făcut o cetate din „Gândirea". În felul acesta, „Cuvântul" a rămas în proprietatea lui Nae Ionescu, ca director, şi Titus Devechi, ca administrator general. Fără interese particulare de apărat, nici ale unuia, nici ale altuia.

Interesul public şi ţelurile supreme ale politicii ţării celei noi constituiau suficiente griji pentru filosoful nostru, pentru a le asocia cu aceeaşi tăcută seriozitate care atrăgea la cursurile sale universitare o parte din elita tineretului ţării.

Activitatea politică a gazetei era caracterizată prin dorinţa manifestă cu orice preţ a revenirii la obligaţiile constituţionale. Pe linia aceasta a şi mers, fără concesiuni personale.

Opera culturală a profesorului Nae Ionescu era manifestată prin ţinuta gazetei pe care o conducea, prin cursurile filosofice, de Logică şi de Metafizică, ca supreme discipline, necesare minţii româneşti din acea epocă.

După moartea lui Nae Ionescu primesc printr-un cunoscut un mesaj, pe care şi acum îl consider prietenos, al mareşalului Antonescu. Mă ruga să pun capăt tipăririi cursurilor lui Nae Ionescu, de care se ocupa un grup de filosofi sub conducerea mea (M. Vulcănescu, C. Floru şi C. Noica). Am înţeles cu toţii că era ceva important şi imediat am încetat să ne ocupăm de aceste publicaţii strict filosofice: două volume de „Istoria Logicii" şi un volum de „Logică" tipărit la Torouţiu, aşteptând explicaţiile care n-au mai venit.

Mai apăruseră prin iniţiative diferite şi unul sau două volume de „Metafizică", ce au dispărut repede, fără nici o legătură cu cele de mai sus. De altfel, acestea au fost singurele cărţi sub iscălitura lui Nae Ionescu şi, trebuie să adaug, nerevizuite de el însuşi.

Note

[1]Pamfil Şeicaru (1894-1980), unul dintre cei mai cunoscuţi ziarişti din perioada interbelică; ziarul său, „Curentul", a demascat adesea politica guvernamentală, dar, în general, a avut o orientare de dreapta. Nu a fost lider politic, dar a fost prezent, ca independent, în mai multe legislaturi parlamentare. Plecat din ţară în 1944, a publicat mai multe cărţi, între care *Uniunea naţională, ideea faţă a României moderne în perspectiva istorică şi în complexul politic european* (Madrid, 1959) şi *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional-ţărănist*, 2 vol. (Madrid, 1963). În ultimii ani ai vieţii a scos la München o nouă serie a ziarului „Curentul", în care critica politica internă a regimului socialist din România.

[2]Nichifor Crainic (1889-1972), pseudonimul lui Ion Dobre; poet, filosof, ziarist şi om politic. A fost profesor la Universităţile din Chişinău şi Bucureşti; membru al Academiei Române. A încercat, prin revista sa, „Gândirea", să acrediteze un nou sistem filosofic — gândirismul — de esenţă tradiţionalistă. A contribuit, în 1935, la fuziunea Partidului Naţional-Agrar (O. Goga) cu U.A.N.C. (A.C. Cuza) şi formarea Partidului Naţional-Creştin, al cărui vicepreşedinte a fost pentru scurt timp. Deputat în mai multe legislaturi, ministrul Propagandei Naţionale (iulie 1940-mai 1941). În ultimii ani ai vieţii, eliberat după o lungă detenţiune, a colaborat la revista „Glasul Patriei".

Memorii, vol. II,
Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984

P.P. PANAITESCU

Nae Ionescu și „Cuvântul" de astăzi

Ce a însemnat Nae Ionescu pentru naționalismul românesc, cu gândul său care străbătea îndrăzneț viitorul, trăgând din învățămintele trecutului argumente pentru o înțelegere totală a realităților neamului, nu e ușor de spus. Căci nu era un om pe care să-l poți înțelege, cuprinzându-l într-o formulă simplă. Gândirea dinamică a lui Nae Ionescu era diferită și mereu nouă ca viața însăși, pe care o urma în descifrarea ei. Ca și viața socială în întregul ei complicat și divers, gândirea lui Nae Ionescu nu avea decât pretenția să înțeleagă, dar, înțelegând, să prevadă. „Noi nu suntem conducătorii unei mișcări, ci numai reflexul unei stări de fapt", scria el încă din 1926. Dar de la această umilă slujire a vieții sociale, se ridică însă la o cuprindere completă a sensului națiunii române, a tendințelor de viitor, cu rădăcini adânci în trecut.

A văzut, cel dintâi, întreg neamul românesc în ființa sa sufletească, așa cum nu-l văzuseră nici naționaliștii cei mai aleși dinaintea lui, cari aveau numai o înțelegere politică a istoriei naționale. Pentru Nae Ionescu neamul înseamnă o serie de generații închegate între ele printr-un suflet comun, temelia acestui suflet este credința ortodoxă. Există însă o ortodoxie românească, felul românesc de a înțelege și mai ales de a trăi religia creștină. „Creștinismul face parte integrantă din ființa noastră națională", scrie Nae Ionescu.

Această concepție spiritualistă a vieții unui popor nu-l împiedica să vadă ce înseamnă puterea numărului, a masei, imensa vitalitate etnică a românilor, să întrevadă o dată, peste un secol, când vom fi cincizeci de milioane de români, vom însemna în Europa mai mult ca neamurile decăzute, vom domina o parte a continentului.

Încredere robustă, dinamică, putere profetică a gândului și înțelegere totală a sufletului neamului, acestea au apropiat încetul cu încetul pe Nae Ionescu de mișcarea legionară.

Cu gândul său urmărind mereu realitatea și presimțind-o, și-a dat seama că acei ce reprezentau naționalismul luptător, cu toate idealurile seculare ale acestui pământ, erau numai legionarii. Și astfel, într-o zi de ianuarie, figura mândră a Căpitanului a urcat scările redacției „Cuvântului", ca să strângă mâna lui Nae Ionescu. A fost o întâlnire între doi oameni care nu s-au căutat, ci s-au întâlnit pentru că drumurile vieții lor se întâlneau. Foarte deosebiți ca fire, unul simplu și puternic, de neam din codrii Bucovinei, celălalt complicat și plin de nuanțe, ieșit din mediile universitare, unul instinctiv, profet al dragostei, celălalt raționalist și cerebral, amândoi cu mijloacele lor deosebite au avut viziunea marei revoluții care va transforma din temelii acest neam, ca și cutremurul ce a despicat catapeteasma templului.

Și Căpitanul a fost acela care a cucerit pe profesor. Cine ar fi crezut că gânditorul delicat, omul catedrei, al vieții sociale alese, va suferi alături de toți luptătorii cei tineri, va izbuti să stea neclintit în suferință, devenind una din cele mai nobile figuri de jertfă pentru o credință?

Gândirea vie a lui Nae Ionescu a fost dăruită întreagă „Cuvântului". Tribună de înaltă cugetare națională, cu seriozitate, decență, sobrietate, „Cuvântul" a fost un educator al românimii, o pregătire spirituală pentru viața cea nouă și severă ce avea să vie și pe care azi o avem în față.

Și acum trebuie să înnodăm firele ce au fost rupte. Înțelegem că trebuie să fie iarăși același lucru, așa cum a fost și totuși simțim că mai este și altceva. Aripa morții a trecut peste noi fără a ne îndoi sufletele, dar a vărsat în ele un simțământ de răspundere; suntem mai puțini și avem să ducem și partea celor mai buni dintre noi, care nu mai sunt.

S-ar putea spune că și altă schimbare mare s-a produs, o schimbare politică ce ar situa altfel poziția „Cuvântului". N-am mai putea fi între luptătorii pentru o schimbare radicală, statul național legionar s-a împlinit și ziarul este organul mișcării legionare, care conduce România de azi. Să nu uităm că România legionară nu stă în forme, ci în suflete; până nu vom cuceri toate sufletele pentru noi, nu o vom avea, să nu uităm că lupta pentru împlinirea idealului Căpitanului cere încă multe jertfe și toate ostenelile noastre. Nu ne putem așadar socoti apărătorii unei stări de lucruri în ființă, ci tot,

ca şi mai înainte, luptători pentru cucerirea viitorului. Cele ce s-au întâmplat de curând sunt numai un popas în lupta noastră, popas care trebuie depăşit.

Rolul „Cuvântului," rolul presei legionare rămâne acelaşi, să câştige pe toţi cei sinceri şi de bună credinţă, să-i lumineze asupra directivelor mişcării. Ziarul mişcării legionare nu este un organ de partid, el este, prin mişcarea legionară, organul tuturor celor ce cred şi vor un viitor mai bun, al ţăranilor şi al muncitorilor cinstiţi ai acestei ţări, al negustorilor şi al slujbaşilor care îşi fac datoria şi el stă dârz împotriva lumii vechi a plutocraţiei fără muncă şi necinstite, străine şi înstrăinate. În această privinţă nu s-a schimbat nimic din clipa când Nae Ionescu a fost câştigat în întregime de sufletul legionar.

Dar cealaltă schimbare, sentimentul de mai adâncă răspundere în faţa lipsei tinerilor celor buni şi nobili, care ne-au fost răpiţi prin silnicie, sentiment de puţinătate şi umilinţă pentru noi, cei rămaşi, o socotim o schimbare reală. Grozava ispăşire care a venit ca o urmare directă a acestor fărădelegi, ruperea ţinuturilor româneşti din trupul ţării, graniţele noastre care nu mai sunt graniţe, ci răni deschise, să ne creeze o etică nouă, o trăire mai serioasă a vieţii. Fiecare dintre noi avem partea noastră de vină, avem datoria să ne coborâm în conştiinţa noastră, să ne revizuim rostul nostru în societate şi atitudinea în viaţă. Ziarul trebuie să fie ecoul sufletului unei societăţi, ziarul mişcării legionare în primul rând trebuie să cuprindă această notă de gravitate.

Nădejdile noastre nu sunt mai mici ca ale lui Nae Ionescu, viziunea noastră a României de mâine nu este mai puţin splendidă, credinţa noastră în transformarea neamului nu este mai puţin statornică, nimic nu s-a frânt în sufletul nostru, dar între suspendarea „Cuvântului" lui Nae Ionescu şi reapariţia lui de azi s-au scurs acei doi ani şi jumătate, cei mai grei din istoria noastră. De aceea, când începem un lucru nou şi când înnodăm firele rupte, gândul nostru se îndreaptă ca o datorie şi o rugăciune în primul rând către morţii noştri.

„Cuvântul", nr. 1, 14 octombrie 1940

ZAHU PANĂ

Nae Ionescu şi Legiunea

Complexa personalitate a profesorului Nae Ionescu şi ataşarea sa totală faţă de Mişcarea Legionară a creat multe semne de întrebare pentru cei care îi cunoşteau şi persoana şi modul de viaţă monden.

Cum a ajuns Nae Ionescu în contact cu Legiunea, voi reda mai jos amintirile celor care l-au cunoscut sau au fost martori la întâlnirea sa cu Corneliu Codreanu.

Prima mărturie aparţine comandantului legionar Petre Ţocu, făcută într-o celulă din închisoarea Jilava în anul 1949, iar a doua face parte dintr-un studiu mai lung despre Nae Ionescu, aparţinând Dr. Şerban Milcoveanu.

Spunea Petre Ţocu: „Începuseră lucrările de construcţii la Casa Verde din Bucureştii Noi. Viaţă aspră de tabără de muncă cu alimente procurate din economii şi materiale de construcţie din donaţiile făcute de camarazi şi unii prieteni, oameni cu venituri modeste.

Într-o seară şeful şantierului raportează Căpitanului că nu mai are ciment decât pentru o singură zi de lucru. Urma ca tabăra să se închidă până se vor strânge noi fonduri.

Căpitanul l-a ascultat şi după o scurtă tăcere a spus: «Nu vom închide tabăra! Dumnezeu ne va ajuta cu puterea Lui, pentru că tot ce facem este pentru slava Lui şi a Neamului Românesc. Acum toată lumea la odihnă, pentru că mâine mai avem de lucru».

A doua zi când şantierul era în plină activitate, o maşină luxoasă s-a oprit în dreptul lui şi din maşină a coborât un domn elegant, care a întrebat de domnul Corneliu Codreanu. Legionarul de serviciu îl anunţă pe Căpitan, care se afla în bordeiul ce-i servea de birou şi dormitor, şi domnul străin este primit cu respectul pe care Corneliu Codreanu îl dădea celor mai în vârstă decât el.

După scurta convorbire dintre cei doi, Căpitanul iese împreună cu noul sosit, adună pe legionari în front şi îl întreabă pe şeful

șantierului: «Ce am vorbit aseară camarade?» «V-am raportat — spune șeful șantierului — că nu mai avem ciment și va trebui să închidem tabăra și să încetăm lucrările și Dvs. ați spus că Dumnezeu va avea grijă de noi».

«Camarazi — a reluat Căpitanul — vă prezint pe domnul Profesor Nae Ionescu. A venit să ne cunoască. A aflat și nevoile noastre și a făcut o donație specială de un vagon de ciment. Îi mulțumesc în numele tuturor și Lui Dumnezeu că ne-a ajutat. Rupeți rândurile și continuați-vă lucrul»."

*

* *

Aceasta este prima declarație a unui martor ocular care a fost la construcția Casei Verzi din Bucureștii Noi și care era casierul central al Legiunii.

Urmează acum un extras din studiul Dr. Șerban Milcoveanu intitulat *Profesorul Nae Ionescu în dilema Democrație-Dictatură a anilor 1933-1940* editat în martie 1990. La pag. 38, Dr. Șerban Milcoveanu ne redă declarația făcută de Nae Ionescu — arestat — în celula spital de la Spitalul închisoirii din Brașov, martori fiind economistul Grigore Pihu, inginerul Virgil Ionescu și autorul, Dr. Șerban Milcoveanu:

„În Septembrie 1933 Profesorul Nae Ionescu este chemat la Palatul Regal, unde are loc următorul dialog, pe care dânsul ni l-a desvăluit în aprilie 1939 la Spitalul Militar Brașov.

Ex-Regele Carol al II-lea: — Ce știi tată Nae, de legionari și de această Gardă de Fier?

Profesorul Nae Ionescu: — Nu știu decât ce scriu ziarele. N-am nici o informație personală.

Ex-Regele Carol al II-lea: — Am nevoie de ei. Ne pot fi de folos. Când vom institui dictatura, va trebui o mulțime care să defileze pe străzi și care să ovaționeze noul regim.

Profesorul Nae Ionescu: — !!!.

Ex-Regele Carol al II-lea: — În consecință bagă-te printre ei și să mi-i aduci la Palat pentru ca să le spun ce trebuie să facă în continuare.

Sfârșitul citatului.

Profesorul Nae Ionescu continuă relatarea: «De la Palatul Regal m-am dus cu automobilul la Bucureștii Noi. Am văzut și eu pe

legionari cum făceau cărămizi și ridicau ziduri. Am depus la cancelarie o carte de vizită cu invitația ca domnul Corneliu Z. Codreanu să mă viziteze la domiciliu a doua zi, la ora 5 după-amiază. Îmi programasem ca întrevederea să dureze o oră, maximum două, deoarece la ora 8 seara eram invitat la un banchet la doamna Măriuca Cantacuzino. Întrevederea cu Corneliu Z. Codreanu a fost atât de bogată și atât de interesantă încât am renunțat la banchet și am discutat împreună toată seara și toată noaptea până a doua zi dimineața. M-am dus la Palat și am raportat: — Sire! Ăștia nu-s hahalere să-i punem să bată din palme la comanda noastră. Legionarii aceștia sunt însăși națiunea și eu propun nu să-i utilizăm, ci să ne înțelegem cu ei. Regele m-a ascultat, nu a făcut nici un comentariu. După câteva minute de gândire, mi-a spus: — Totuși bagă-te în rândurile lor și vom vedea ce-o să facem cu ei. Așa încât, acum după șase ani, eu mă consider mai departe în misiune din partea Regelui Țării și aștept să mă cheme pentru a-i prezenta raportul meu.»

Sfârșitul citatului.

După cele povestite de profesorul Nae Ionescu s-a așternut în celulă o lungă tăcere, întreruptă de inginerul Virgil Ionescu: «S-ar putea ca Regele să fi uitat a vă fi dat o misiune de îndeplinit.»

Economistul Grigore Pihu: «E chiar obligatoriu să uite pentru că specificul lui e să avanseze promisiuni și să nu se țină de cuvânt».

Profesorul Nae Ionescu n-a comentat în nici un fel..."

... Evenimentele relatate mai sus sunt importante, ele fiind explicația faptului cum marele profesor Nae Ionescu, omul zilei în anii 1933-1934, a ajuns în Mișcarea Legionară alături de Corneliu Z. Codreanu. În conferințele sale despre „fenomenul legionar", profesorul Nae Ionescu spunea și repeta: „Adevărul pe care eu îl găsesc cu rațiunea, Căpitanul îl spune cu intuiția și dacă adevărul rațiunii este mai precis, adevărul intuiției este mult mai amplu."

Am redat mai sus două izvoare autentice despre contactul profesorului Nae Ionescu și Mișcarea Legionară. În relatarea Dr. Șerban Milcoveanu, Nae Ionescu, din decență n-a spus și despre darul oferit legionarilor pentru a-și procura cimentul, nici despre scurta convorbire avută cu Corneliu Z. Codreanu în bordeiul acestuia. Cât despre urmarea legăturilor profesorului Nae Ionescu și legionari, arestarea sa și internarea în lagărul de la Vaslui și apoi ca

bolnav la Spitalul Militar din Braşov, este o confirmare a faptului că fostul rege nu numai că nu l-a „uitat", dar îl ţinea bine minte, ca dovadă că în jurnalul lui scria la 15 martie 1940: „Fapt important, azi de dimineaţă a murit Nae Ionescu... în zilele când ţinea la mine, mi-a fost de mare folos... iar în ultimii ani, de când se legase de Garda de Fier cu gândul tăcut de a fi singurul ei conducător, devenise din ce în ce mai duşmănos. Moartea lui *a fost subită* (s.n.) inima nu l-a mai ţinut, suferea de multă vreme, având o leziune la cord, încât pentru cei care erau în curent cu starea lui n-a fost nici o surpriză".

„Moartea subită" a lui Nae Ionescu n-a fost o surpriză pentru cei de la Palat, dar a surprins pe toţi cei care l-au cunoscut. Într-un alt capitol al lucrării domnului Dr. Şerban Milcoveanu sunt date toate amănuntele care duc la asasinarea profesorului Nae Ionescu, de către camarila regală. Nu întâmplător chiar în ziua morţii profesorului, Carol al II-lea notează că în aceeaşi zi a fost raliat un grup al legionarilor la politica regelui.

Text inedit, redactat la solicitarea
Editurii „Criterion Publishing Co, Inc"

PETRE PANDREA

Nae Ionescu
(Amintiri)

La câţiva ani după moartea tulburătoare şi profund enigmatică (până la liziera criminalisticii) a lui Nae Ionescu, apar, rând pe rând, cărţile sale, îngrijite de discipoli. După *Istoria Logicii* se adaugă prelegerile de *Metafizică.*

Et in Arcadia ego!...

Şi eu am fost elevul lui Nae Ionescu. Elev la liceul militar, la Mânăstirea Dealului, unde ne-a predat limba germană, începând din clasa a patra, până aproape de absolvenţă. Ne-a făcut câteva lecţii de logică, în ultima clasă a liceului şi — *last, not least* — profesor la Universitate. Să mai amintesc de colocviile berlineze şi corespondenţa din sejour-ul Parisului? Am fost cu Nae Ionescu în cele mai strânse legături, în legături de la dascăl la învăţăcel, de la creditor la debitor filosofic, de la amic mai vârstnic la prieten admirator chemat la sfaturi şi taifas...

Nici până astăzi nu pot crede în moartea lui şi de câte ori examinez această posibilitate, sunt cuprins de o panică amestecată cu o sfâşietoare nostalgie după prezenţa bunului dascăl. Mi se pare o imposibilitate că n-am să-l mai văd niciodată, că n-am să-i mai citesc vreodată comentariul zilnic asupra evenimentelor politice interne şi internaţionale, că n-am să-i mai comentez cu prietenii mei şi foştii săi elevi ultima şotie sclipitoare, ultimul gest, noutatea senzaţională a faptei sale.

Moartea lui Nae Ionescu este ca moartea celui mai scump membru al familiei, oricâte divergenţe ideologice te-ar fi despărţit, oricâte certuri în familie ai avut cu el. Întristarea te cuprinde ca o bolbotină, cu apă spumegândă, cu pericol de înec şi asfixie.

Prezenţa lui în sânul micei noastre familii intelectuale româneşti era indispensabilă, aşa cum nu s-a mai întâmplat cu nici o altă prezenţă. Ionel Brătianu a avut dreptate când considera pe oameni, în genere, şi pe oamenii politici, în specie, ca boabele de fasole, fungibili şi interşanjabili.

Pentru şeful Partidului Liberal, nici Toma Stelian şi nici Istrate Micescu, marii avocaţi ai ţării, nu erau indispensabili la Departamentul Justiţiei. I-a înlocuit cu Jean Th. Florescu sau cu Stelian Popescu, iar catapeteasma templului Dreptăţii n-a crăpat. Templul cu roşii talere şi cu zarafi mai mult sau mai puţin neruşinaţi şi-a continuat viaţa sa majestuoasă după ritualul procedural şi după implacabil.

N. Iorga şi Nae Ionescu se dovedesc, în perspectiva timpului, singurii oameni indispensabili şi neînlocuibili în peisajul culturii şi vieţii noastre publice. În simfonia uneori cacofonică şi strident wagneriană a ultimilor două decenii, Nae Ionescu şi Neculai Iorga deţineau instrumentele centrale. Muzicalitatea vieţii publice a devenit melodică, din simfonică, s-a pauperizat până la monotonie de cimpoi monocord. (Amintirile au fost scrise pe timpul dictaturii fascisto-antonesciene.)

Nae Ionescu s-a declarat deseori elevul lui N. Iorga. După impresia mea, timbrul fundamental al acestor creatori români se deosebeşte radical.

Dacă ar fi să continuăm comparaţiile cu marii maeştri ai muzicii, am spune că Neculai Iorga era din familia romanticilor, era un Berlioz şi un Verdi.

Nae Ionescu a adus un freamăt nou: gândirea sa era din ciclul modern al lui Debussy şi Stravinsky, Ravel şi Honnegger.

Ca să precizăm şi să fixăm în timp şi spaţiu: gândirea şi sensibilitatea lui Nae Ionescu sunt indisolubil legate de curentul literar al simbolismului din România şi Franţa, în geneza şi formaţia sa culturală.

Desfăşurarea activităţii sale s-a făcut ulterior sub steaua cubismului şi expresionismului european.

Nae Ionescu este filosoful acelei şcoli literare române atât de rodnice unde se subsumează Tudor Arghezi, Brâncuşi, Adrian Maniu, Minulescu, Papadat-Bengescu, Lucian Blaga şi Pallady.

Nae Ionescu a pornit de la lirica — denumită peiorativ şi îngust „decadentă“ — şi din pictura cubistă. Anii săi hotărâtori de formaţiune spirituală se încadrează în boema bucureşteană a „anului una mie nouă sute opt îmi pare“, cum sună versul minulescian şi în boema pictorilor şi poeţilor din tavernele — noile temple moderne — ale oraşului bavarez de pe marginea Isarului, Muenchenul.

Enigma filosofării şi a metodei lui Nae Ionescu aici trebuie căutată: boema bucureşteană şi simbolistă şi taverna muencheneză.

Disperările metafizice şi sociale ale boemei din Bucureşti şi ale tavernei din Muenchen l-au condus ulterior la alte concluzii, venerabile în sine sau stupide, la concluzii dogmatice, dar la concluzii acceptate din disperare metafizică şi având farmecul indelebil al dogmatismului inaderent organic, al dogmatismului din disperare metafizică. Poziţia religioasă şi poziţia eleată conservatoare politică la Nae Ionescu n-au fost poziţii originar cucerite prin naştere, prin predestinare şi nu i-au fost puse în desagă, atunci când a pornit în lume din portul brăilean.

Aceste poziţii reprezentau fortăreţele ultime ale unui suflet iniţial turmentat interior şi chinuit pe latura exterioară sociologică.

Nae Ionescu a început ateu, nihilist, anarhist şi coroziv-critic, adică pe latura negaţiunii totale a instituţiilor fundamentale ale societăţii şi ale dogmelor omeneşti pentru a ajunge — fără aderenţă — ca „la un liman de tihnă şi împăcare“, cum spune versul lui Essenin, la latura pozitivă, afirmatoare şi constructivă a unei „spiritualităţi“ eleate şi conservatoare.

Sociologia aporetică a lui Karl Mannheim a furnizat cercetătorilor de ultimă oră acel arsenal de arme teoretice prin care poţi obţine discriminări, poţi da la o parte vălul zeiţei Maya fără să orbeşti, fără să te mai întristezi, poţi ajunge la acea senină detaşare când poţi vorbi despre oameni şi lucruri sociale incendiare *sine ira et studio*, fără patos, fără polemică şi fără exaltare.

Nae Ionescu mi-a fost mai mult decât un simplu dascăl, mi-a fost un prieten mai mare, care mi-a pus la îndemâna anilor tipici de lectură înfometată şi căpcăunică biblioteca lui selecţionată, adusă acasă dintr-un deceniu de universităţi străine, indicaţiile atente bibliografice de două ori pe săptămână (era directorul de studii al liceului meu şi un soi de confesor), colocviile lui zilnice şi grija unui Bossuet pentru delfinii lui. Nae Ionescu mi-a fost profesor şi mi-a fost ulterior prieten, mi-a fost adversar, l-am bârfit şi m-a bârfit, dar nu mi-a fost niciodată... indiferent...

În circa două decenii de frecventare a acestui om, am ajuns la concluzia că vocaţia lui originară era aceea de pedagog şi de sacerdot, de păstor al sufletelor tinere.

A fost incontestabil unul dintre învăţătorii României. Având vocaţia de pedagog şi cu meseria aleasă ca atare, i s-a pus de timpuriu întrebarea mistuitoare:

— Ce voi învăţa pe şcolarii mei?

Nae Ionescu era profesor prin meserie şi vocaţie, adică prin cinste sufletească şi profesionalism, fiindcă nu poţi învăţa pe nimeni mai mult decât ceea ce eşti şi decât ceea ce crezi intim şi organic. Transmiterea învăţăturii se face prin efluvii incandescente mai mult decât prin vorbe. Transmiterea învăţăturii se obţine prin atitudini care fac comutaţiuni misterioase şi mai adânci decât prin prelecţiuni seci de pe catedră.

Când a venit în 1919 la Mânăstirea Dealului pentru a începe profesoratul de filosofie şi directoratul de studii, Nae Ionescu era pe cale de lichidare a unei drame pustiitoare şi atroce. Am priceput-o târziu şi am reconstruit-o pe trepte.

Drama avea două aspecte şi noi, copiii din cursul superior al liceului, am intuit-o parcă de la început, dar n-am înţeles-o şi n-am reconstituit-o decât sporadic.

Aspectul de dezechilibru psihologic era următorul: viaţa interioară a lui Nae Ionescu a pendulat între evlavie şi satanism. Ajunsese, penibil, la evlavie, după o îndelungată iniţiere şi oficiere a liturghiilor negre.

Nae Ionescu nu putea să fie un credincios, deşi dorea minunea din toate fibrele făpturii sale. Rămăsese în îndoială. Evlavia lui era acceptarea sinceră a pariului lui Pascal şi toată credinţa lui era o credinţă torturată în sensul pascalian.

Fusese în tinereţe un atent cercetător al lui Pascal.

Primele cărţi pe care ni le punea în mână la 15 sau la 16 ani erau *Provincialele* şi *Gândurile* pascaliene, urmate de îndelungi şi înverşunate controverse pe tema Pascal-Luther: catolicitatea jansenistă şi protestantismul evanghelic.

Setea de absolut a lui Nae Ionescu şi dezamăgirea de a nu ajunge la esenţe îl duceau la evlavie faţă de minune şi poveştile ei minunate şi faţă de viaţă pentru care avem un cult evlavios şi fără margini.

Tot ceea ce era viaţă (virtute sau păcat) era aproape absolvit în ochii lui, dădea absoluţiunea o dată cu admiraţia.

Din sfială faţă de viaţă şi realizarea perfecţiunii ei a rezultat o anumită sterilizare creatoare (deşi nici un alt filosof n-a împrăştiat, ca un adevărat nabab, sugestii şi idei, aşa cum a făcut-o Nae Ionescu) şi apologia autenticităţii, evlavia faţă de minune şi de viaţă. Se poate vorbi de un anumit concretism teoretic al acestui filosof.

Al doilea aspect era aspectul sociologic: un *bacalaureus* faustic şi pirpiriu plecase din portul Brăila la Bucureşti şi Muenchen, încărcat de o familie cu doi copii, în vagabondaj de studii, fără resurse materiale, trăind din burse, subsidii vagi şi mai mult la voia întâmplării, ca păsările cerului şi ca imperialii crini ai câmpului. A stat, dacă nu mă înşel, aproape un deceniu la Muenchen şi la Gottingen, pe timp de război, internat în lagăr, lector, secretar la o editură catolică, vag ziarist şi cetăţean împământenit în obştea de artă veche şi acute frământări a Muenchenului.

În această epocă se plasează şi o trecere la catolicism!

Certificatele de botez, exibate, pare-se, în fotocopii de adversari sunt interesante pe latura polemică şi infernală. Pentru definirea poziţiei sale religioase rămâne de consemnat faptul că dascălii săi muenchenezi erau catolici, că filosoful român a lucrat în tinereţe la o editură catolică şi că punerea problemelor de acest soi s-a făcut cu tehnică şi cu îndemânare profeională catolică şi aici a fost sâmburele scandalului provocat printre valahii şi elinii dunăreni...

Sociologia formaţiei adolescenţei şi tinereţii studioase a lui Nae Ionescu ar avea, deci, de consemnat etapa nihilistă brăileană, când gândea şi comenta pe Stirner, făcându-şi concomitent exerciţiile spirituale ale lui Ignaţiu de Lojola, pauperismul pitoresc şi jemanfişist cu rezolvarea de om de port a acestor dificultăţi. La Bucureşti: cercul de poeţi simbolişti şi vaga tutelă spirituală a cercului „Noua Revistă Română“ fondată de europenizantul C. Rădulescu-Motru, care va fi reluată după 1920 prin „Ideea Europeană“. La Muenchen intră în taverna anarhistă cu pictori, poeţi, socialişti şi catolici.

Situaţia obiectivă sociologică a acestui studiosus era aceea de famelic: un înfometat după artă, filosofie, pâine, ştiinţă.

Aspectul al doilea al dramei lui Nae Ionescu, lichidată cam în preajma anului 1919 şi 1920, era de natură pur intelectuală.

Dealtminteri acest om era, tipologic, un ascet şi un însetat de sfinţenie şi abnegaţie în sâmburele cel mai ascuns al personalităţii sale.

Exteriorizările ulterioare, care ar dovedi un tip uman însetat de somptuozitate materială, erau inaderente cu cosmosul său intim.

Frământările cele mai acute și mai arzătoare, acel sisifism subiectiv de care a suferit erau în legătură cu butoiul danaidic al dogmelor religioase. Frații catolici care au aruncat colacul de salvare pentru un *studiosus* român, cu corabia naufragiată la Muenchen, cu doi copii și soție, pe timp de război, cu lagăr de prizonieri și de cetățeni ai statelor inamice, cu stipendii sistate au făcut cea mai senzațională achiziție sufletească, poate, nu atât pentru o editură catolică efemeră, cât pentru problemele eternității eclesiastice care s-au dezbătut douăzeci de ani în România-Mare, grație acestui nou *famulus*. Cronica orală consemnează o întâlnire decisivă în acești ani între Jacques Maritain și Nae Ionescu.

Cert este că nada aruncată de călugării catolici a scos definitiv din taverna muencheneză pe un anarhist cu vechime, pe un estet al cubismului, pe un filosof din tagma lui Stirner care evolua fatal spre Sorel și Marx. Conferința din 1923 la Institutul Social Român despre „Sindicalism", atât de omogenă, atât de informată, atât de rotunjită, ca o bilă de cristal, este o perlă scoasă din scoica durerilor și anilor de tavernă.

Cum a ajuns Nae Ionescu de la taverna simbolistă și stirneriană la sânul bisericii străbune?

Activitatea lui în mijlocul comunității religioase a neamului său a fost enigmatică și aparent scandaloasă, a provocat dueluri teoretice, zarvă și acuzațiuni plate, tocmai pentru că nu se ține cont de epoca infernală a tinereții sale anarhiste și de poarta catolică pe care a intrat în grădina bisericii răsăritene.

Enigma lui Nae Ionescu poartă un nume: anarhia, de care nu s-a vindecat interior niciodată, dar pe care a lepădat-o din nădejdea certitudinilor care n-au sosit niciodată.

Tehnica lui de gândire și de punere a problemelor poartă o dublă pecete: simbolismul și catolicitatea.

Cu aceste trei elemente: 1) anarhism, 2) simbolism franco-român și 3) catolicitate muencheneză se rezolvă, probabil, enigma personalității proteice a lui Nae Ionescu.

Este o ipoteză verificabilă în toate domeniile de gândire și de activitate ale filosofului român.

Anarhismul lui inițial l-a îndemnat să ia o poziție aparent bizară în doctrina politică românească, dar cu o stea polară permanentă: desgărdinarea formelor moarte ori factice, dinamitarea lor, iubind anticiparea, profetizând și ridicând fanaluri de noutate și răzvrătire. Fără anarhism, ce se poate înțelege din doctrina politică a lui Nae Ionescu? Nu-l putem coborî nici la rangul de comentator al fenomenului politic, jumătate stipendiat și jumătate fumist intelectual, așa cum avem multe cazuri în jurnalistica română. Numai proștii pot pune în aceeași oală pe Nae Ionescu cu Șeicaru și numai grosolanii îl pot confunda cu Crainic sau — Doamne ferește! — cu doctorul Ilie Rădulescu.

Deosebirea este mare: Nae Ionescu n-a lins unde a scuipat, ci a scuipat unde a îmbrățișat. Nae Ionescu n-a fost manevrat, ci a manevrat (cât a fost posibil). Nae Ionescu n-a fost un lacheu stipendiat, ci un tactician politic al anarhiei.

Îmbrățișările lui erau reci și detașate, așa cum este detașat și rece orice anarhist. Nae Ionescu a vorbit în cluburile socialiste (la Sf. Ionică), a făcut apologia statului țărănesc și a fost impediment hotărâtor la o experiență politică a „Statului țărănesc" cu domnul Ion Mihalache ca prim-ministru, a contribuit la experiența conservatoare camuflată sub etichetă de tehnicieni „Iorga-Argetoianu", a lansat teoria Regelui-Stăpân și s-a certat cu Stăpânul până la alungare, a vorbit în cluburi evreiești despre Kabală și chasidism și pe urmă a ridicat antisemitismul pe culmi teoretice regretabile. O doctrină politică omogenă și coerentă a lui Nae Ionescu nu se poate construi, așa cum se poate înmănunchia într-o unitate sistematică doctrina lui Kogălniceanu, Aurel C. Popovici sau Nicolai Iorga.

Nae Ionescu a avut un punct de demaraj penibil și îngrozitor, anume, anarhia, așa cum nu s-a întâmplat cu alte capete politice și teoretice de la noi.

Energia depusă pentru a ieși din aceste smârcuri mazuriene l-a costat viața și o bună parte din creație. El era ca Balaoo, maimuța din romanul lui Rosny, pe care a evocat-o, cândva, într-un pamflet politic, maimuța cu joben și haine englezești, trăind în confort de lord și miliardar, dar pe care o apucau, noaptea, nostalgiile după paie. Sub încălțările perfecte de lac ale omului de ordine se ascundea laba puternică, primitivă și păroasă a lui Balaoo, adică pofta libertății depline.

De ce era Nae Ionescu anarhist la origine?

Era anarhist prin destin, fiindcă nu orişicui îi este dat anarhismul în leagăn. Oamenii se nasc în serie, ca bilele şi popicele.

Anarhismul nativ a avut o dublă ancorare în sociologia familiei sale: ţăran de pe Bărăgan crescut pe maidanele unui port de Dunăre.

Despre anarhismul ţărănesc a atras mereu atenţia Maxim Gorki, romancierul rus, iar acele pagini merită să fie comentate, verificate şi confruntate cândva cu jacqueriile ţărăneşti din istoria universală.

Nepotul lui Stroie Ivaşcu simţea acest filon de gândire şi comportare anarhistă, aşa cum îl simte orice ţăran liber şi autentic, sau descendenţii lor. Anarhia prin destin şi ereditare ţărănească a fost potenţată la Nae Ionescu în anii de maidan prin uliţele portului dunărean şi în mijlocul atmosferei lipoveneşti din mahalalele Brăilei, atmosfera de Comorofca, de Brăiliţa şi Baldovineşti.

Mediul casei lui Nae Ionescu şi ascultarea conştientă de mediu pentru a deveni exponent, când s-a cristalizat personalitatea, a fost mediul de ţărani transplantaţi la periferia cetăţilor. Orgoliul lui Nae Ionescu era de a gândi ca un ţăran autentic, adică de-a gândi în cadrele realismului metafizic, cu repudierea oricărui nominalism burghez.

Nu a fost o frondă, cum au crezut şi mai cred mitocanii bucureşteni şi „Domnu Goe" provincial din mica şi marea burghezie românească. Gândirea ţărănească este singurul cosmos organizat filosofic în categoriile noastre sociale. Restul claselor şi categoriilor noastre sociale — cu excepţia muncitorimii — gândesc parcelar şi amorf, hrănindu-se din firimituri învechite şi noutăţi nedigerate, din superstiţii morale şi divagaţii intelectuale, fără ethos formulat şi fără nici o noimă. Este caracteristic că, în limba română, norma filosofică sau norma juridică s-ar putea traduce cu aproximaţie prin cuvântul popular „noimă", aderent cu „fără noimă" şi „năimit". O lume de „năimiţi" n-au norme de gândire şi de comportare clasică etică: lumea mic-burgheză şi marea burghezie naţională.

Intelectualii autentici ieşiţi din ţărănime sau cu legături de rubedenie cu ţăranii au preferat, atunci când idealurile lor intime au venit în conflict cu normele occidentale burgheze, unde au trăit anii lor de studiu şi de formaţie, să fugă din lumea burgheză în care erau obligaţi să trăiască profesionalmente pentru a ancora curajos în străvechile valori metafizice şi morale ale ţărănimii. Lumea

patriarhală desprinsă de centrii motori şi organici este o lume anarhică. Reîntoarcerea în fantomele trecutului ţărănesc echivalează cu anarhism pur. Aşa a fost cazul contelui Leo Nicolaievici Tolstoi, genial negator al latifundiei de unde ieşise şi al înaltei burghezii intelectuale unde era invitat să-şi ocupe locul de rege necontestat.

Schimbând botinele de lac ale saloanelor cu grelele ciubote de mujic, Tolstoi şi-a salvat sufletul de la pustiire şi dezaxare. În gândirea şi arta ultimelor decenii ale vieţii sale a ilustrat un caz tipic de anarhism.

Rădăcinile anarhiei sunt în mentalitatea ţărănească anarhistă şi în situaţia spirituală specifică a intelectualului nevoit să-şi părăsească anumite cadre date pentru a-şi croi altele, după gusturile obscure ale individualităţii deslănţuite.

Nae Ionescu a opus — după modelul şi în bună parte inspirat de Tolstoi şi Gandhi — un *veto* categoric filosofiei, politicii şi culturii occidentale. Dacă se face o comparaţie între premizele filosofice, stilistica şi finalităţile politice din colecţia de articole de ziar a lui Mahatma Gandhi (cuprinsă în volumul *La jeune Inde*, cu o prefaţă de Romain Rolland) şi ziaristica lui Nae Ionescu din *Roza Vânturilor*, se pot vedea apropierile derivate din situaţia spirituală obiectivă şi din anarhismul politico-filosofic comun (Nirvana este însuşi apogeul şi splendoarea anarhiei spirituale). Buddhismul împărtăşit de Eminescu, Titu Maiorescu şi de toţi schopenhauerizanţii români este reacţia firească (aş spune aproape tonic-sănătoasă) a lumilor apusene şi orientale invadate de apele tulburi ale capitalismului apusean.

Cu toată superioara sa inteligenţă şi peste seriozitatea atât de dramatică uneori, nici portretul moral al lui Nae Ionescu nu scapă de bufoneria caragialească. În momentele cele mai fericite, Nae Ionescu reaminteşte irezistibil pe reporterul informat din Cişmigiu, Rică Venturiano, garda civică şi apocalipsa de cafenea. Aceste accente nu sunt accente personale, ci accentele clasei. Intelectualul român în epoca 1919-1939 s-a aflat la remorca Partidului Liberal. Demonia reformistă care nu încăpea în aceste cadre stringente şi de o patentă mediocritate şi-a căutat şi alte câmpuri de activitate politică, inventând facţiuni şi partide, formule şi doctrine opoziţioniste variate. Este de remarcat că de aproape un secol, intelectualitatea

română se află în conflict larvat sau făţiş cu Partidul Liberal, înfipt în centrul vieţii publice ca un gheţar peste care trec zadarnic furtunile şi de care se sparg năvile titanice.

Temperatura joasă a gheţarului curmă elanuri febrile, iar forţa de stâncă bancar-industrială, cu factura monopolistă, zdrobeşte orice împotrivire.

A fost cavaler al Apocalipsului, de o fervoare magnifică, prăbuşită în sânge, teroare, dezordine şi răzmeriţă. Apocalipsa lui Nae Ionescu s-a dovedit apocalipsă de carton, apocalipsă de cafenea — după un termen pus în circulaţie de şcolarul său Argintescu-Amza, fiindcă forţele clasei sale nu depăşeau orizonturile şi potenţialul cafenelei. Evident, în Sud-Est şi în Orient, cafeneaua se confundă cu agoraua, adică este însăşi piaţa publică. Dar, agoraua fără bancă şi industrie este oloagă în epoca modernă.

Chiar Heracles îşi pierde atletismul printre smârcuri.

Lupta politică atât de pitorească s-a soldat cu dispariţia prematură a unui gânditor. Zece ani de maturitate s-au risipit ca zece păpădii cu fulgii şi seminţele împrăştiate în cele patru puncte cardinale.

Nae Ionescu a fost la rândul lui asasinat în creaţia sa şi — poate — chiar în fiinţa fizică. Gândirea română a suferit o pierdere ireparabilă. Cu zâmbet mefistofelic, Nae Ionescu s-a pierdut în neguri, păstrându-şi enigma deopotrivă faţă de cei pe care i-a iubit şi pe care i-a urât.

*

De ce n-a fost şi Nae Ionescu pensionarul unui ideal?

S-a reproşat lui Nae Ionescu zigzagurile sale politice. Adică, de ce n-a fost, cu alte cuvinte, şi Nae Ionescu pensionarul unui ideal politic în care să se ancoreze din frageda tinereţe ca un vierme în brânză, de la care să primească sugestii permanente şi substanţă ideologică?

Evident că nimic nu este mai uşor şi mai comod spiritualmente decât să-ţi alegi în prima tinereţe, de obicei între 18-22 de ani, unul dintre acele idealuri politice sau atitudini spirituale care stau cu zecile de-a gata prelucrate, la îndemâna clientului necesitos, cum stau costumele vechi la Taica Lazăr, în garderoba bogată a istoriei ideologice.

Cum se explică aceste fapte ale lui Nae Ionescu?

Prin extrema sa libertate spirituală care mergea, aşa cum este natural pentru orice om realmente liber, până la anarhism.

Nae Ionescu a fost primul anarhist sistematizat (dacă aceşti doi termeni nu sunt cumva o *contradictio in adjecto)* din România.

Nae Ionescu n-a putut fi un pensionar al vreunui ideal politic sau al vreunei atitudini spirituale din cauza anarhismului său iniţial şi din cauza libertăţii critice a intelectului său.

O haină ideologică, oricât de hipermodernă, se demodează după câţiva ani. O etichetă nu putea cuprinde spiritul său vast şi liber.

Ceea ce nu i-a putu ierta niciodată filisteanul român a fost refuzul permanent de a fi „omul“ cuiva, iobagul unei „mărimi“ la ordinea zilei, iobag pe toată viaţa. O colaborare cu cineva nu presupunea abdicarea de la tematica specifică şi unică pentru dascălul unic. Aşa ceva este o gravă infracţiune în codul simplismului intelectual burghez, care are interese simple de apărat.

Politica propriu-zisă şi chiar politica culturală în România are un vesel aspect clientelar, ca la patricienii Romei. Clientul se duce în fiecare dimineaţă la patron, purtând coşul gol la subţioară, unde i se strecoară merindele, după ce a făcut salamalecurile de rigoare şi s-a interesat de preţioasa sănătate în anticamera stăpânului.

Nae Ionescu n-a suportat „iobagii“ şi nici „mărimile“, ca un perfect anarhist. Iubea libertăţile interioare duse până la frondă şi libertinaj. Trăind printre omenire şi urmând linia generală a vieţii publice, colabora cu ei pe termene scurte, ca jucătorul de şah cu pionii, soldaţii, caii, regele şi fortăreţele sale.

Această distanţă enervează, provoacă suspiciuni şi adversităţi. Pe Nae Ionescu nu l-au iubit şi gustat decât amatorii jocului de şah şi şcolarii lui, pe care i-a învăţat libertăţile interioare, frumuseţea rodnică a singurătăţii şi tainele colectivelor.

La săvârşirea din viaţă a lui Nae Ionescu, la o distanţă de câteva zile, am văzut plângând pe fostul servitor ardelean al vilei de la Balcic şi pe fostul tipograf evreu al „Cuvântului“: acesta din urmă plângând cu lacrimi fierbinţi şi cu sughiţuri pe „profesor“, deşi profesorul rămăsese dator evreului cu câteva milioane, deşi Nae Ionescu trecuse în rândurile duşmanilor rasei sale. Fascinaţia lui Nae Ionescu se exercită asupra duşmanilor ca şi asupra profesorilor, fiindcă Nae Ionescu n-a fost niciodată prins în flagrantul-delict al egoismului brutal şi al vreunei lipse de delicateţe personală.

Inhibiţiile, auto-critica şi severa supraveghere a gesturilor au fost arta şi grija supremă a acestui om într-o ţară unde desmăţul personalist este aproape obligatoriu şi unde lăfăiala egotistă nu mai cunoaşte margini.

Mi-amintesc cum doi dintre elevii săi cei mai iubiţi, sosiţi de la studii din străinătate, au nimerit, în practica lor, în redacţia unui ziar de partid: ziarul „Dreptatea", reorganizat în ultima fază de foaie doctrinară a statului ţărănesc.

Nae Ionescu militase pentru acest partid, dar ajunsese prin anii 1932-1933 într-un violent conflict ideologic cu conducerea pe care o acuza de incapacitate şi osificare.

Era epoca veselă când Nae Ionescu făcea „teoria Stăpânului".

Şcolarii săi nu acceptau nici un fel de *„stăpânire"* şi porneau de la premizele unui materialism istoric pe care încercau să îl aplice „sui generis" într-o lume politică de ţărani, neglijând învăţământul suprem că ţărănimea este un „sac de cartofi" din punct de vedere politic şi că niciodată nu poate fi determinată să se solidarizeze pentru a ajunge un bloc de cremene. Nae Ionescu a transformat duelul într-o apoteoză deghizată şi profesională a şcolarilor, din solicitudine şi dragoste.

Nae Ionescu era un adversar redutabil, cu atât mai periculos cu cât păstra cu stricteţe regulile jocului şi ale duelului politic. A atacat mulţi oameni politici, dar cu eleganţă şi pe zona exclusivă a activităţii lor politice. Zona privată îl lăsa indiferent, având opinii şi admiraţii curioase în istoria universală.

Admira pe Cezare Borgia şi pe toate marile inteligenţe depravate şi răzvrătite. Era, incontestabil, un eleat conservator, dar ca toţi cei care vor să păstreze esenţele, era un revoluţionar, se punea de-a curmezişul formulelor factice, formule care împiedică, dizolvă sau numai cariază viaţa substanţială. Inteligenţa sa avea aspecte de nihilism spiritual nietzschean câteodată, temperate de dogmatismul în care ancorase din disperare metafizică: aşa se născuse evlavia omului celui mai îndrăzneţ intelectualmente şi umilinţa franciscană a unui orgoliu care părea fără margini. După drama cunoaşterii, din care ieşise zdrobit şi înfrânt, Nae Ionescu a avut curajul şi misiunea să spună fragmentar şi persuasiv câteva din aceste peripeţii intelectuale. S-a ridicat repede în zona toridă, care dă dreptul cuiva să fie numit „pedagog al naţiunii", aşa cum fusese Vasile Pârvan şi

N. Iorga, fiindcă avea tripla calitate: iubirea adâncă şi neogoiată a tinerilor, evlavia faţă de realităţile umane şi faţă de destin, informaţia şi îndemânarea tehnică. A ales pentru această misiune calea prelegerilor universitare sau publice şi jurnalistica, fiindcă jurnalistul este un comentator al istoriei, dar şi un creator de istorie.

Nae Ionescu a creat istoria în douăzeci de ani de viaţă publică, într-o goană caleidoscopică şi plină de pitoresc, care face farmecul indicibil al acestui portret. Apariţia sa în cetatea politică românească şi în orice cetate provoca efervescenţe, schimbări, adoraţii şi repulsii.

Este aproape o ironie cruntă faptul că cel mai de seamă răspânditor de teologie ortodoxă din România a avut o educaţie teologică eminamente catolică. N-a fost o întâmplare pur biografică. În catolicism au intrat de predilecţie simboliştii convertiţi. Nae Ionescu a cultivat şi alte discipline stranii şi esoterice: s-a ocupat îndelung de mistică şi magie, yoghism şi istoria francmasoneriei.

Renunţarea la „noutăţi învechite" şi optarea pentru experienţa seculară a bisericii străbune, după modelul cuceritor al lui Huysmans, Cocteau, Maritain, Baudelaire, Bernanos şi alţi artişti francezi n-a echivalat cu limitarea perspectivelor într-un tradiţionalism de factură neosemănătoristă şi de un organicism lipsit de dialectică, aşa cum s-a întâmplat cu alţi literaţi proveniţi din teologia ortodoxă.

Aceşti literaţi români de formaţie sufletească semănătoristă-iorghistă şi-au potrivit arta cu comandamentele naţional-patriotice ale unui soi de ortodoxie care seamănă cu un fel de comisariat poliţienesc: e maculatura imundă şi festivă de sărbători, lipsită de fiorul sincerităţii şi de comandamentele artei.

Semănătorismul n-a dat până acum nici o figură sau figurină autentic religioasă, poate fiindcă semănătorismul este naţionalism zoologic şi păgânism vital lipsit de nimbul sacralităţii. (O singură excepţie: poetul medic V. Voiculescu.)

Simbolismul român a dat, în schimb, până acum patru figuri de artişti pentru care experienţa religioasă formează o coordonată principală în portretul artei lor: Gala Galaction, I.M. Raşcu, Nae Ionescu şi Lucian Blaga.

Gala Galaction evoca în 1944 pe Sar Paladan, pe care-l mărturisea ca pe un fel de icoană şi medalion la începutul activităţii sale poetice.

Fumistul francez simbolist deschidea uşile împărăteşti ale altor experienţe grave religioase.

Nu se poate vorbi, deşi ar fi ispititor, despre Nae Ionescu ca despre un Sar Paladan român, fiindcă faza fumist-esoterică a lăsat prea puţine urme în portretul personalităţii sale.

Sar Paladan n-a însemnat mare lucru în istoria ideologică sau literară a Franţei şi a coloniei sale intelectuale dunărene. Pilda magnifică şi de o mare rezonanţă a fost intrarea lui Huymans în catolicism, conversiunea estetului simbolist şi anarhist la învăţătura Vaticanului.

Huymans şi — poate — Leon Bloy sunt cei doi ctitori ai renaşterii religioase în Franţa, pilduitori şi pentru România. Nu este vorba de influenţe, ci de pilde, adică de drumuri indicate, pe făgaşul cărora se fac experienţele intime şi experienţele artistice.

În orice caz, analiza grupului de artişti români Galaction — Raşcu — Nae Ionescu — Blaga va trebui să pornească de la experienţa simbolistă care a luat calea catolicităţii.

Mi se pare simptomatic că nici Gala Galaction, nici Nae Ionescu şi nici Lucian Blaga n-au putut rămâne şi nici nu s-au putut încadra în grupul tradiţionalist, naţionalist şi ortodox al „Gândirii", de unde au plecat, rând pe rând, simţind o incongruenţă între arta şi gândirea lor şi arta şi gândirea acelui grup influent, prezidat de Nichifor Crainic.

Enigma acestor despărţiri nu se poate afla decât în geneza variată a acestor grupări. Simbolismul catolicizant, modernist şi sacral, hieratic şi artist, nu putea fuziona cu neosemănătorismul vital (recte păgân şi zoologic), nu se putea împăca firesc cu un tradiţionalism nedialectic şi lipsit de orice tentativă revoluţionară sau novatoare, nu se putea degrada la rolul de unealtă a unei clase dominante burgheze şi funcţionăreşti, putredă şi necreatoare, care formează principalul impediment în viaţa spirituală şi chiar în viaţa biologică a poporului nostru. Experienţele mari, cu adevărat spirituale şi în concordanţă cu temele tragice ale acestui popor se fac în alte albii şi pe alte zone de geografie intelectuală şi de sensibilitate autentică.

Fiindcă aici facem o schiţă de istorie ideologică, vom consemna, deci, că simbolismul român pe latura filosofică şi poetică a înregistrat şi câteva experienţe religioase autentice, din care una de

factură net catolică (I.M. Raşcu), iar una de factură catolicizantă (Nae Ionescu), toate cele patru experienţe neîncadrabile în curentul ortodox şi naţional în vigoare, urmându-şi drumuri proprii (Gala Galaction cu un serios accent evanghelic, umanitarist şi protestizant, iar Lucian Blaga cu o experienţă în curs, care rămâne a fi ulterior discutată).

În rezumat, coordonatele portretului lui Nae Ionescu ar putea fi schiţate în următorul tabel sinoptic:

a) eleatism (esenţe);

b) agnosticism estetizant (drama cunoaşterii şi îndoiala rezultată drapată şi sublimată);

c) neo-fiziocratism (tehnica economică agrariană).

Dacă este adevărat că Dumnezeu a creat pe om după chipul şi asemănarea lui, dacă este adevărat că a pus în anumite suflete câte o scânteie divină, atunci Nae Ionescu a avut într-adevăr în toată fiinţa sa ceva divin şi ceva magic. Diabolicul şi divinul se împleteau în el într-o superioară armonie.

Portrete şi controverse, vol. I,
Bucureşti, „Bucur Ciobanul" S.A., 1945
(col. „Meridiane")

CONSTANTIN PAPANACE

Cuvânt introductiv

Din citirea conferinţelor reproduse* se poate observa clar factura gândirii lui Nae Ionescu, cu dialectica ei caracteristică. Totuşi, uneori, parcă se simte o contradicţie bruscă în cursivitatea gândirii, determinată, probabil, de vreo lacună în notarea cuvintelor rostite de conferenţiar. Pe de altă parte, trebuie ţinut seamă că, în timpul când conversa sau rostea vreo conferinţă, pe lângă dialectica lui îndrăcită, Nae Ionescu degaja şi o vrajă specifică, care capta pe auditor. Spre deosebire de alţi conferenţiari, care obişnuiesc să citească sau să recite un text elaborat cu multă trudă acasă, Nae Ionescu gândea pe loc. Prin aceasta nu numai că antrena pe auditor în procesul de gândire, dar îl făcea să guste şi deliciul ei, aşa cum se simte aroma pâinii calde abia ieşită din cuptor. De aceea, dacă în rândurile redate dialectica lui specifică rămâne adânc impregnată, vraja conferenţiarului însă lipseşte. Şi aceasta face ca textul să apară mai schematic.

Trebuie să menţionăm că profesorul Nae Ionescu a ţinut mai multe conferinţe în legătură cu Fenomenul Legionar. În „Buletinul Informativ" însă nu s-au publicat decât aceste patru pe care le reproducem, întrucât, cu numărul 7 din 13 septembrie 1940, când a avut loc repatrierea legionarilor refugiaţi, Buletinul şi-a încetat apariţia.

De aceea, în conferinţele ce reproducem, se tratează mai mult probleme mai generale, menite însă a servi ca bază la explicarea fenomenului legionar propriu-zis. Notele de la conferinţele succesive nu le-am avut la îndemână.

Nu ştiu dacă profesorul Nae Ionescu şi-a dezvoltat aceste idei şi în alte conferinţe sau scrieri de ale dânsului. În situaţia de acum n-am avea posibilitatea să verificăm, fiindcă nu avem la dispoziţie toate articolele, conferinţele sau lucrările lui. Problema ar putea fi lămurită de către aceia care sunt mai la curent cu activitatea profesorală sau publicistică a ilustrului gânditor. Oricum, ideile

expuse în paginile ce urmează ar putea servi, în mare parte, ca bază pentru o doctrină legionară sistematizată. Trebuie să relevăm însă că sunt şi câteva idei care n-ar concorda cu linia Căpitanului. Pe una din acestea am vrea să o relevăm în mod deosebit, fiindcă *se exaltă spiritul imperialist.*

„Caracterul naţiunii — spune Nae Ionescu — e ofensiv şi imperialist prin excelenţă, adică un organism care nu poate trăi decât în expansiune, viaţă, dinamism. S-ar putea obiecta care e poziţia faţă de alte neamuri? Ireductibilitatea naţiei.

a) Nu mă interesează pe mine, naţiune vie, în ofensivă, ci pe ele. Să se aranjeze ele, cum pot, cu mine.

b) Noi trăim în istorie unde este păcat, veşnică luptă, unde trebuie să ne cucerim dreptul la existenţă prin vrednicia noastră. (Dacă nu există dreptul de existenţă, am fi în acest caz îngeri şi nu sub păcat în istorie!)

Aici este adevărata înţelegere a lumii în istorie. A pune altfel problema este o dobitocie, cei ce o susţin sunt sau proşti sau imbecili. Prin urmare, cel care vrea să-l realizeze pe Dumnezeu nu o va face decât cucerind în afară, strângând de gât pe altul, deci naţiunea e dinamică, este viaţă ofensivă şi imperialistă. Nu există, altfel zis, cuminţenie şi defensivă în naţionalism, căci neamurile care se pun pe o astfel de temă, poziţie, cad în robie..." *(Conferinţa a IV-a*, p. 30-31).

Această idee a luptei necruţătoare o găsim exprimată de Căpitan în nişte rânduri trimise Congresului Studenţesc ţinut la Brăila, în toamna anului 1930. Scria atunci Căpitanul:

„...Respingeţi cu îndărătnicie toate falsele teorii ale falşilor apostoli umanitarişti şi pacifişti, care tind să vă dezarmeze sufleteşte. Nu uitaţi că dreptul este o proprietate care se sprijină pe forţă. În lume oamenii se luptă. Din adâncul mării şi până în înălţimile văzduhului nu-i decât o luptă în care animalele se devorează unele pe altele. În lumea plantelor, în natură, în păduri şi pe câmpii, acolo unde oamenii se duc să guste pacea, nu este, în realitate, decât o luptă surdă şi necruţătoare pentru viaţă. Voiesc să spun că nu există în natură *pacea* pe care o cântă toţi poeţii şi literaţii, nu există decât o singură realitate, mare, crudă, superbă: *războiul.* Neamurile care înţeleg acest adevăr trăiesc. Celelalte pier. Românii, înconjuraţi de pretutindeni de vrăjmaşi cu pofte mari şi invadaţi înăuntru de-

dușmani care îi slăbesc și le macină sistematic puterile de rezistență și de viață, nu vor putea rezista în viitor *decât dacă vor înțelege că pe pământul lor* trebuie să crească soldații ca brazii în pădure. De la acest adevăr fundamental și în această direcție spirituală trebuie să pornească întreaga noastră activitate. Viața acestei Patrii milenare va fi asigurată..." (*Circulări*, p. 14).

În *Pentru legionari*, șase ani mai târziu, Căpitanul, fără a renunța la principiul luptei națiunilor active, îi dă, totuși, o mai mare viziune creștină, care formează partea cea mai originală și patetică a doctrinei legionare.

Țelul final al neamului — scrie el — este viața? Dacă este viața, atunci nu interesează mijloacele pe care neamurile le întrebuințează spre a-și-o asigura. Toate sunt bune, chiar și cele mai rele. Se pune deci problema: După ce se conduc națiunile în raport cu alte națiuni? După legea peștilor din mare sau a fiarelor din pădure? Țelul final nu este viața. Ci *Învierea*. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Iisus Hristos. Creația, cultura, nu-i decât un mijloc, nu un scop, cum s-a crezut, pentru a obține această înviere. Este rodul pe care Dumnezeu l-a sădit în neamul nostru, de care trebuie să răspundem. Va veni o vreme când toate neamurile pământului vor învia, cu toți morții și cu toți regii și împărații lor. Având fiecare neam locul său înaintea tronului lui Dumnezeu. Acest *moment final*, «învierea din morți», este țelul cel mai înalt și mai sublim către care se poate înălța un neam..."

În lumina citatului de mai sus, teoria imperialismului și a expansionismului de esență *amorală* vine în vădită contradicție cu linia creștină adoptată de Căpitan pentru Mișcarea Legionară.

Fără îndoială, mai mult ca oricare, Nae Ionescu trebuie să fi observat această disonanță. Ar fi extrem de interesant de știut ce anume explicații a găsit el pentru a rămâne, nu numai atașat de Mișcarea Legionară, dar și de a mărturisi o nestrămutată încredere în destinul legionar chiar și în eventualitatea dispariției fizice a Căpitanului. Încă din 1936, probabil după apariția cărții *Pentru legionari*, mărturisea unui discipol de-al său: „A crede că odată cu dispariția lui Corneliu Codreanu se va nărui și opera lui ar însemna să ne facem o slabă idee despre adâncimea acestei opere. Minunea pe care a făcut-o Corneliu Codreanu e așa de mare, că de-acum îl depășește și pe el." [1]

Poate Nae Ionescu să fi dat această explicație în conferințele despre Fenomenul Legionar ce au urmat și care, din cauza încetării apariției „Buletinului Informativ", nu s-au mai publicat. De aceea, înainte de a recurge la alte scrieri de ale lui, vom căuta chiar în conținutul conferințelor reproduse elemente care ar putea schița puntea de apropiere a acestor două concepții deosebite.

„Naționalismul secolului al XX-lea — spune Nae Ionescu în a IV-a sa conferință — pleacă de la popor, trece la popor, pentru a ajunge la Dumnezeu. Cuvântul lui Hristos este unul în cer, pe linia perfecțiunii, dar noi, oamenii, care trăim în istorie, îl înțelegem deosebit, deci relativ, după națiunea din care facem parte, altfel am fi îngeri. Așadar, fiecare om trăiește cuvântul lui Dumnezeu în felul său, conform cu colectivitatea supremă absolută, în istorie, care este națiunea. În lumea Răsăriteană există un simț mai dezvoltat al realității, fapt care ne deosebește de Apus, unde domină simțul generalității, al abstracțiunii. Deci aici, în Răsărit, există deja nuanțe în trăirea lui Dumnezeu. Dacă nația realizează pe Dumnezeu pe pământ, pe mine nu mă interesează decât Dumnezeul pe care îl trăiesc eu și nu ungurii, francezii etc. În Napoli aproape fiecare stradă are Madona ei, ceva al străzii; aceasta însemnează necesitatea localizării, individualizării, naționalizării lui Dumnezeu. Deci eu sunt dator lui Dumnezeu numai în nația mea. Or, cum nația este cel mai important cerc colectiv în care trăiește omul în istorie, eu n-am decât un singur tribut de plătit în viață, față de Dumnezeu: prin nație, Dacă Dumnezeu nu este numai Dumnezeul meu, dacă nu este un Dumnezeu singular, ci este și al ungurilor, francezilor etc., atunci eu n-aș mai fi român și n-aș mai putea plăti lui Dumnezeu tributul meu prin nația mea."

Ideea relativității în *veac*, adică în istorie, la care se referă Nae Ionescu la începutul paragrafului citat mai sus este subliniată și de Căpitan.

„Facem o mare deosebire — scrie el — între linia pe care mergem noi și linia Bisericii Creștine" (*Pentru Legionari*, p. 393). „Linia istorică este una: aceea pe care o trăim noi. Căci noi trăim în veac. Linia Bisericii este cu mult deasupra noastră. Către ea tindem, dar nu realizăm decât puțin. Pentru că trăim sub condamnare și sub piatra de moară a păcatelor noastre, a lumii și a moși-strămoșilor noștri. Recunoaștem că suntem păcătoși: aceasta este atitudinea legionară față de Biserică." (*Circulări*, p. 109)

Şi totuşi, acel *puţin* care se realizează *în veac* din năzuinţa creştină pentru *învierea neamului* este foarte mult dacă se compară cu tendinţa generală dominantă în societatea contemporană de a se comporta, exaltând legea junglei, a *„peştilor din mare sau a fiarelor din pădure"*. Specifica omenie românească arată că năzuinţa creştină de a depăşi legea junglei este apanajul întregului popor român. Poate şi el a realizat *puţin* în cursul zbuciumatei sale istorii, dar n-a păcătuit ca alte popoare, „strângând de gât pe altul".

Desigur, pentru cei care au cultul păgân al forţei materiale, cu sete de putere şi tendinţe de dominaţie imperialistă, această năzuinţă creştină ar părea ca o mare deficienţă. Căpitanul însă o considera ca un titlu de nobleţe istorică a poporului român. Pe această linie orienta el şcoala legionară, menită, după vindecarea metehnelor imprimate de dominaţia fanariotă şi potenţarea virtuţilor „să dea ţării acesteia *un mare tip de român*. Poate să iasă din ea ceva mare, cum n-a mai fost, care să frângă în două întreaga noastră istorie şi să pună temeliile începutului unei alte istorii româneşti, la care acest popor are dreptul, datorită suferinţelor şi răbdării lui milenare, precum şi curăţeniei şi *nobleţii sale sufleteşti, căci este, poate, singurul popor din lume care, în toată istoria sa, n-a cunoscut păcatul robirii, încălcării sau nedreptăţirii altor popoare"* (*Pentru Legionari*, p. 287).

Desigur, şi această năzuinţă va părea celor îmbibaţi de concepţia amoralismului în politică ca ceva nerealistic, dacă nu chiar utopic. Dar şi aceştia trebuie să ţină seamă că marile avânturi sau salturi în istorie n-au pornit din tehnica excesivă a calculelor dozate în specularea forţelor constituite sau a pasiunilor umane, ci din aspiraţia spre înalte idealuri, uneori adevărate utopii. În fiecare om există această tendinţă de evadare, întreţinută de atavica nostalgie a paradisului pierdut. Numai asemenea tendinţe pot desfunda marile zăcăminte de energie morală care stagnează în adâncul oamenilor sau al colectivităţilor umane.

Poporul român, sufocat de *o pătură suprapusă* decrepită, sediment al unei mixturi eterogene şi nesănătoase, simţea adânc nevoia erupţiei spre culmi tot mai înalte şi senine. Şi aceste culmi i le-a indicat Căpitanul prin Mişcarea sa inspirată de cea mai autentică şi sănătoasă tradiţie românească. Oricum, atitudinea de toleranţă rezultă în mod firesc ca o expresie a dimensiunii creştine

a Mişcării, produs al unui popor care, cum arată întreaga lui istorie, totdeauna a fost cu „frica lui Dumnezeu".

Românii, care s-au apărat cu înverşunare când au fost atacaţi, au repudiat organic cultul păgân al forţei de „a strânge de gât alte popoare" spre a se afirma în istorie. De această atitudine constantă a ţinut seamă Căpitanul când a formulat principiile doctrinei sale: dacă în „lupta necruţătoare pentru viaţă... spre a putea rezista în viitor, trebuie ca pe pământul lor să crească soldaţii ca brazii în pădure", pentru a valorifica „talentul pe care Dumnezeu l-a sădit în neamul nostru" trebuie ca „ţelul final al neamului să fie *Învierea*. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Iisus Hristos".

În această perspectivă integrală se împacă atât spiritul combativ eroic preconizat pentru *apărare*, în „lupta necruţătoare" din această viaţă, cât şi lupta sfântă cu păcatul, pentru „Învierea din morţi", *acest moment final*, ţelul cel mai înalt şi mai sublim către care se poate înălţa un neam. Prin aceşti doi poli, primul situat pe pământ, în clocotul vieţii acestei lumi, şi secundul transpus în cer, în lumea cealaltă, trece axa verticală a doctrinei legionare fixată de Căpitan.

Dar, pe lângă această explicaţie de ordin oarecum idealist-transcendental, mai există şi o justificare de ordin strict conjunctural. Privind problema raporturilor între popoare printr-o prismă românească strict politică, adică a „trăirii în veac", vedem că concepţia Căpitanului apare mult mai *oportună şi mai realistă* decât aceea etalată de *realiştii* care vor să justifice cultul forţei. Teoria amoralităţii în politica naţională şi mai ales internaţională ar avea interes să o propage popoare mari (în sens de numeroase) ca ruşii, germanii, americanii, chinezii etc. Dar ar fi o mare imprudenţă, ca să nu spunem neghiobie, dacă ea ar fi etalată şi justificată de popoare mijlocii sau mici. Căci s-ar oferi, în mod stupid, *alibiul* pentru hrăpăreţii lor vecini! Popoarele mici nu pot concura într-un climat politic dominat de concepţia luptei amorale. Însăşi existenţa lor fizică este permanent ameninţată. De aceea, ele au interes să propăvăduiască toleranţa între indivizi sau popoare. Şi să fie adepte ale acestei doctrine dacă la baza ei stă o concepţie creştină sinceră şi nu calcule interesate „ale falşilor apostoli umanitarişti şi pacifişti, care tind să dezarmeze sufleteşte" pentru a putea mai uşor să-şi întindă stăpânirea lor spoliatoare şi asupritoare.

Cât priveşte *afirmarea în istorie*, ea trebuie căutată şi pe alt teren, în afara forţei materiale.

Cum am arătat şi cu alt prilej [2], toate frământările distructive ale omenirii provin din faptul că este predominantă concepţia *demoniacă* cu arzătoarea ei sete de stăpânire. Poporul român n-a fost turmentat de această pasiune şi mulţi au considerat acest lucru ca o deficienţă naţională. Dar afirmarea în istorie nu poate avea numai acest aspect oarecum material, erupt din stratul primitiv al sufletului uman. Elementul spiritual va trebui într-o zi să fie mult mai apreciat. În această perspectivă, poate tocmai absenţa în manifestări a elementului demoniac amintit, care, cum am spus, după concepţia actuală, este considerat ca o *deficienţă*, să constituie mâine, într-o societate mai evoluată şi cu adevărat civilizată în sens creştin, *un mare merit.*

Căpitanul a intuit acest adevăr de bază când legitimează afirmarea masivă în istorie a neamului românesc, invocând marea lui *omenie*. Această concepţie afirmată într-o lume abrutizată de materialism şi sete de dominare (prepotenţă) constituie un *„mare moment de iluminaţie"* pe care însă mulţi nu-l înţeleg. Ea însă, pe lângă înălţimea morală, este pătrunsă şi de un realism politic: noi, românii, ca popor mic, avem *interesul ca legile junglei,* care domină astăzi raporturile între popoare, să fie înlocuite *şi în fapt cu legea creştină.* Încercarea popoarelor mici sau mijlocii de a concura pe tărâmul forţei materiale le-ar pune în postura ridicolă a broaştei umflate din fabulă. Prin concepţia Căpitanului se pot tămădui şi acele complexe de inferioritate, cu nimic justificate, care se observă la unii cărturari români, care cred că neamul românesc a fost mai mult *un obiect decât subiect de istorie.* O dovadă s-a avut cu excentricul scriitor Emil Cioran, adânc chinuit de un asemenea complex de inferioritate. Când a reflectat adânc însă, s-a dezmeticit şi a mărturisit:

„... Il reste que s'il fut un temps on j'étais honteux de faire partie d'un peuple mineur, il n'en va plus de même maintenant. Du moins écartée l'Histoire, en tirera-t-il la fierté de n'avoir pas commis les forfaits qui y conduisent" („Preuves", nr. 14, avril 1952).

Marea viziune a istoriei contemplată de Căpitan apare şi mai clară în *Însemnările de la Jilava.* Scrie el în aceste întunecate momente:

„Caracteristica timpului nostru: Ne ocupăm cu lupta dintre noi şi alţi oameni, nu cu lupta dintre poruncile Duhului Sfânt şi poftele

firii noastre pământeşti. Ne preocupăm şi ne plac victoriile asupra oamenilor, nu victoriile împotriva Diavolului şi păcatului. Toţi oamenii mari ai lumii de ieri şi de azi: Napoleon, Mussolini, Hitler etc., sunt preocupaţi mai mult de aceste biruinţi. Mişcarea Legionară face excepţie, ocupându-se, dar insuficient, şi de biruinţa creştină în om, în vederea mântuirii lui. Insuficient! Răspunderea unui conducător este foarte mare. El nu trebuie să delecteze ochii armatelor sale cu biruinţi pământeşti, nepregătindu-le în acelaşi timp pentru lupta decisivă, din care sufletul fiecăruia se poate încununa cu biruinţa veşniciei sau înfrângerea veşnică." (p. 59).

Aşadar, neamul românesc se va afirma masiv în istorie nu pe căile bătătorite de la subsolul pasiunilor umane, ci croindu-şi prin omenia sa *drum propriu,* pe înălţimile spirituale pe care sufletul lui le contemplă încă de pe timpul strămoşilor „traci nemuritori", aureolate apoi de credinţa creştină. Pentru această afirmare masivă în istorie, pe drum nou, a vrut Căpitanul să creeze „un mare tip de român", repudiind pe oamenii slabi, fără respiraţie lungă, sau „căzăturile morale", care sunt gata să-şi renege credinţa legionară pentru avantaje materiale, sau arivisme de tot felul. Acesta este drumul luminos pentru un popor care vrea să fie cu adevărat creştin.

Dacă se cercetează chestiunea de aproape, se poate vedea că, în fond, această concepţie este împărtăşită şi de Nae Ionescu. Referindu-se la „Iertarea creştină", Nae Ionescu scrie:

„Creştinismul este religia milei şi a iertării. Religia celor slabi, deci? A sclavilor? A, nu! Ci mai degrabă a eroilor. A eroilor umili şi anonimi; a celor care s-au înfrânt pe ei, a acelor care nu mai sunt ai lor, ci ai lui Dumnezeu. Cine nu mai cere nimic pentru el, e creştin. Cine nu mai există prin el, e creştin. Cine s-a omorât în trupul lui, în ambiţiile şi poftele lui, dar trăieşte în spiritul şi legea lui Dumnezeu, acela e creştin. Înseamnă însă aceasta că un creştin nu există, nu cere nimic, nu vrea nimic, nu luptă pentru nimic? Deloc. El este, luptă şi cere împlinirea legii lui Dumnezeu." [3]

Confruntând acest text cu citatele din *Conferinţa a IV-a* reproduse mai înainte, privitor la *caracterul ofensiv şi imperialist al naţiunii,* care pare că respiră voinţa de putere *Wille zur Kraft* a lui Nietzsche, apare o evidentă disonanţă. Şi cum Nae Ionescu se mărturiseşte un profund creştin şi crede, ca şi Căpitanul, cu toată tăria în *Învierea Mântuitorului,* trebuie redimensionat sensul acelor

citate. Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât Nae Ionescu — cum era şi firesc — respinge teoria lui Nietzsche privitoare la creştinism.

„Nietzsche — scrie el — a crezut că poate arunca suprema insultă creştinismului, considerându-l drept o morală a sclavilor. E o eroare; chiar dacă ea vine de la un om de netăgăduit geniu... De sclavi nu poate fi vorba atunci când se cumpăneşte structura intimă a *Evangheliei*; căci recunoaşterea drepturilor la existenţă a durerii nu duce la luptă împotriva ei — e drept; dar nu duce nici la resemnare... Creştinismul primeşte durerea ca o realitate, dar nu o neagă, ci o valorifică... Astfel durerea însăşi poate deveni izvor de nesfârşită bucurie, dacă ea îndeplineşte un rost şi îşi capătă un sens în încordarea noastră înspre mântuire." (*op. cit.*, p. 47-48)

Am reprodus *in extenso* toate aceste pasaje, spre a se putea vedea mai bine că, în substanţa ei adâncă, gândirea lui Nae Ionescu merge pe aceeaşi linie creştină ca a Căpitanului. Discordanţa ce se observă între teoria *„imperialistă"* şi *„iertarea creştină"* ar fi cam de aceeaşi natură ca aceea semnalată mai sus, când am comparat circulara Căpitanului cu *„lupta necruţătoare pentru existenţă"* şi *„Ţelul final al neamului"*.

Primul concept ne ţine ancoraţi în miezul *realităţii,* unde trebuie să ne *„apărăm sărăcia şi nevoile şi neamul"* pentru a subzista; al doilea ne indică un ţel sublim, dumnezeiesc, atrăgând expansiune („imperialismul nostru"), pe linia verticală ce duce spre nepieritoarele valori creştine. Căci, dacă popoarele mici rămân handicapate pe terenul plat (orizontal) al materialismului, caracterizat prin *cantitate,* în schimb se pot valorifica cu mai mult succes pe cel vertical, al spiritualităţii, unde se cere *calitatea.* Numai prin aceste două concepte juxtapuse se poate avea o viziune integrală a întregii realităţi, dând Mişcării Legionare o complexitate fascinantă.

Nu este exclus ca tocmai această complexitate să-l fi atras pe Nae Ionescu spre *„militanţii revoluţiei naţionale"*, cum scrie el (vezi prefaţa la *Crez de generaţie),* mărturisind încredere deplină în durabilitatea Mişcării Legionare, asigurată prin *„trăire intensă"* şi *„moarte de martiri"*.

*

Apropierea lui Nae Ionescu de Mişcarea Legionară a făcut să-i crească simpatiile atât în opinia publică românească, în general, cât şi a studenţimii în special. Cât de mare a devenit în scurt timp

această apropiere se poate vedea din faptul că, în ziua plecării spre Spania, Ion Moţa i-a lăsat în păstrare mai multe scrisori sigilate şi adresate părinţilor, soţiei, copiilor, când vor fi mari, şi Căpitanului, cu rugămintea de a fi înmânate numai în cazul morţii sale. Poate că această încredere şi stimă deosebită a făcut pe cei care au editat documentele diplomatice secrete germane să noteze pe raportul ministrului german la Bucureşti, Fabricius, din 17 mai 1938, unde se anunţa şi arestarea lui Nae Ionescu, că el este „Locţiitorul Conducătorului Gărzii de Fier, Codreanu" *(„Stellvertreter des Führers der Eiserne Garde, Codreanu").* [4]

Fără îndoială, cei care au făcut această notă au comis o eroare. Nae Ionescu a fost un mare şi sincer prieten, „din vremuri grele", al Mişcării Legionare. Dar niciodată n-a deţinut calitatea ce i se atribuie în nota amintită. Mai mult: el proiecta noţiunea de legionar într-o lumină atât de pură, încât nu se considera vrednic de a fi chiar un simplu legionar. Ca unul care trecuse prin *lumea veche,* unde păstra încă multe legături, el se considera ca un *om pătat* şi mărturisea în gura mare acest lucru, tocmai spre a pălmui cu pilda lui atâţia arivişti, care dădeau din coate spre a-şi face loc în primele rânduri, în loc să se ţină „pe linia a doua", cum recomanda Căpitanul.

Reversul simpatiilor atrase de Nae Ionescu pentru apropierea de Mişcare era ura camarilo-politicianistă şi pizma anumitor „prieteni ai legionarilor". Voi releva un caz din categoria „prietenilor", fiindcă mi se pare mai semnificativ în legătură cu poziţia lui Nae Ionescu raportată şi la situaţia actuală.

Îmi amintesc cu tristeţe de o răbufnire ranchiunoasă a lui Nichifor Crainic împotriva lui Nae Ionescu, pe când ne găseam închişi la Jilava (ianuarie 1934), după cazul Duca. Într-o noapte, fiind de planton amândoi în încăperea subterană din reduitul central, denumită eufemistic „dormitorul doi", unde am fost îngrămădiţi toţi cei care făceam parte din primul lot de arestaţi, a venit vorba de Nae Ionescu, despre care s-a aflat că fusese arestat. Cum a auzit pomenindu-se de acest nume, faţa buhăită, de culoare pământie a lui Crainic parcă a început să devină verzuie. A spus cu o acreală de pizmă coclită: „Acest om este un impostor! Toate ideile în legătură cu ortodoxia şi problema naţională cu care se împăunează le-a luat de la mine. Acum când îl văd că dă târcoale

legionarilor, îmi produce scârbă. Este un tip periculos. Eu nu voi putea sta alături de el. Voi spune aceasta şi lui Corneliu.".

Am rămas uluit şi îndurerat. Nu bănuiam atâta ranchiună. M-am mărginit să spun: „Dacă a fost închis pentru cauza legionară, închisoarea va constitui o încercare şi păcatele despre care se spune că le are se vor purifica prin suferinţă." Apoi am schimbat vorba.

Şi apoi, chestiunea „ideilor originale" este foarte discutabilă: extrem de puţine sunt în istoria culturii ideile cu adevărat originale. În mod obişnuit, originalitatea constă mai mult în felul nou sau specific de prezentare a unor idei vechi.

În cazul nostru însă, problema se simplifică şi mai mult, dat fiind stilul de gândire şi exprimare diametral opus al acestor doi rivali culturali. Între ei deosebirea nu era numai de metodă, dar şi de structură. Pentru Nae Ionescu, Nichifor Crainic trebuie să fi avut şi el „incapacitatea de a se împăca — fie şi numai teoretic — cu metoda sa de cercetare a întâmplărilor" (*op. cit.*, p. 9). Şi viceversa.

De altfel, această diferenţă se putea observa uşor atât în conferinţele publice sau prelegerile universitare, cât şi în scrisul lor cotidian de la „Calendarul" şi „Cuvântul".

„Articolele domnului Crainic — scrie Căpitanul — erau adevărate lovituri de tun care făceau ravagii în lumea antiromânească." (*Pentru legionari*, p. 411). Ele erau impecabile ca formă, dar se simţea truda grea cu care erau elaborate, pe canavaua unui număr restrâns de idei, devenite monotone prin repetiţia lor. Erau gustate, dar şi greu digerate.

Dimpotrivă: varietatea şi efervescenţa ideilor lui Nae Ionescu, valorificate printr-o dialectică îndrăcită şi unică în felul ei, conferă acestor idei un farmec deosebit. Prospeţimea de gândire le făcea să fie căutate ca „pâinea caldă". Şi acest fapt făcea să dospească nesecata pizmă a lui Nichifor Crainic.

Dar diferenţa nu se mărgineşte numai la acest aspect. Apropierea lor de Mişcarea Legionară s-a făcut — cum s-a putut vedea cu trecerea timpului — din mobiluri deosebite. În caracteristica lui înfumurare, Crainic manifesta pretenţia de a fi *doctrinarul*, dacă nu chiar *mentorul* Mişcării Legionare. Era o dovadă că el n-a înţeles nimic din fenomenul legionar.

De pe o poziţie diametral opusă, porneşte Nae Ionescu. Cu luciditatea şi onestitatea lui în gândire, el mărturiseşte, chiar cu

umilinţă, că s-a apropiat de Mişcarea Legionară spre a cunoaşte şi trăi acest fenomen spiritual şi politic românesc, unic prin originalitatea lui. Felul pătrunzător cum Căpitanul intuia esenţa lucrurilor şi rezolva problemele cele mai complicate îi stârneau uimire şi admiraţie. Cât priveşte doctrina legionară, Nae Ionescu a precizat, cu marea lui autoritate, că ea *„se crează prin fapta de fiecare zi a Legiunii, aşa cum se desprinde ea din hotărârea celui aşezat de Dumnezeu în locul în care se porunceşte"*.

Gradul de sinceritate al acestor apropieri de Mişcarea Legionară s-a verificat urmărind traiectoria evoluţiei lor ulterioare. Lipsit de credinţă sinceră şi tărie de caracter, Crainic a alunecat repede în rândurile adversarilor Mişcării.

Scrie Căpitanul aceste rânduri pline de amărăciune şi dezgust:

„Mulţumesc lui Dumnezeu că mă pedepseşte pentru păcatul meu, punând în aceste vremuri grele pentru noi pe acest om, căruia eu i-am acordat prietenia mea, şi prietenia vitejiei şi gloriei voastre, ca să mă insulte astăzi şi să mă lovească, în ceasul greu de acum, cu ciocanul în moalele capului, alături de grupa iudeo-cuzisto-liberalo-masonă, în care toţi vrăjmaşii naţiei româneşti şi-au pus ultima lor speranţă." (*Circulări*, p. 47).

Cu totul alta a fost traiectoria evoluţiei lui Nae Ionescu: a stat în lagăre şi închisori, nu cu aer de om deprimat sau intrat în panică, aşa cum am avut prilejul să constat la Crainic, ci cu seninătatea pe care o poate da numai o mare credinţă. *Trăia intens fenomenul legionar* şi, prin exemplul lui, răspândea încredere, chiar când situaţia apărea disperată. Erau momente când, după concepţia lui profund creştină, „durerea însăşi poate deveni izvor de nesfârşită bucurie, dacă ea îndeplineşte un rost şi îşi capătă un sens în încordarea noastră înspre mântuire".

Această idee transformată în atitudine în vremuri grele, Nae Ionescu n-a luat-o de la Nichifor Crainic, fiindcă acesta n-a avut-o. Iar în cazul că a avut-o, s-a codit să o trăiască.

De aceea, la un pătrar de veac de la asasinarea Căpitanului, când acelaşi nenorocit de Crainic preamăreşte „concepţia pocită a bolşevismului" — cum o denumea el altădată — şi denigrează „concepţia integrală a spiritualismului", împroşcând cu „bale de venin" memoria Căpitanului şi a tuturor *Martirilor* noştri, am găsit necesar să reproducem aici gândurile *filosofului-martir* în legătură

cu fenomenul legionar, exprimate acum douăzeci şi cinci de ani, în vremuri de cumplită prigoană.

Este un semn de omagiu şi pentru memoria lui.

„În Exil", 30 noiembrie 1963
Introducere la *Fenomenul Legionar*,
Editura „Armatolii", Cetatea Eternă, 1963

Note

*Cele patru conferinţe ţinute de profesorul Nae Ionescu în mai 1938 în faţa legionarilor, în timpul internării sale în lagărul de la Miercurea Ciuc. (n. edit.)

[1] Vezi „Legea", anul II, nr. 3-4, iunie-iulie 1957, G. Racoveanu, Nae Ionescu. „Fapte şi Cuvinte". Inedit. Şi „Orientări", nr. 13, octombrie 1958.

[2] A se vedea în „Orientări" notele: „Afirmarea în istorie", nr. 25, octombrie 1959 şi „Făuritorii de istorie", nr. 60, septembrie 1962.

[3] Nae Ionescu, *Îndreptar ortodox*, Wiesbaden, 1957, p. 62 (ediţie îngrijită de D.C. Amzăr).

[4] „Document 1988/441 005-056", reprodus în original în „Orientări pentru legionari", nr. 12 din septembrie 1958.

MIRON RADU PARASCHIVESCU

„...un ratat, un visător, un himeric..."

27 septembrie [1940]

[...]

Eu n-am fost şi nu pot fi nicicând un om politic. Fiindcă asta pretinde o supleţă, o adaptabilitate la realităţile de fapt, care duce, necesar, la ceea ce Iorga numea „marea conrupere a ideilor". Or, fanaticii ideilor sunt doar personalităţile. O personalitate e ea însăşi şi nimic altceva, oricând, oriunde. Întotdeauna ea însăşi. Egală sieşi, refuzând organic orice deviere, orice abatere de la „linia" ei. Compromisul politic (atât de necesar) îi este prin chiar firea ei inaccesibil. De aceea un luptător politic şi care e-n acelaşi timp o personalitate, nu poate decât să rămână-n umbră sau să se salveze în moarte, împlinindu-şi astfel drumul până la capăt. Şi-mi vin în minte, când scriu asta, aşa de-a valma: şi Bălcescu, şi Stere, şi Nae Ionescu, şi Troţki şi Moţa. Toţi mari, toţi personalităţi. Dar toţi, capi de oaste; nici unul executant; sau, nici unul bun executant. Pot eu să mă-nşirui lângă ei? Desigur. O personalitate — mică sau mare, asta e o chestie de cantităţi — rămâne, oricum, o personalitate. [...]

5 ianuarie [1941]

[...]

Recitesc totul şi mă cutremur. Dumnezeule! Nu sunt exact pe poziţia lui Nae Ionescu? Şi el vroia să creeze şi n-a lăsat în urma lui nimic decât fragmente.

Dar Nae n-a fost singur. El a fost slab fiindcă a căutat societatea, tovărăşia ad-hoc, aplauzele oamenilor, tocmai spre a-şi dovedi că poate crea. Eu sunt tare, în singurătatea mea.

Ajung, în concluzie, la afirmaţia lui Exupéry — pe care, mi se pare, am mai însemnat-o o dată în acest jurnal — „Cel mai mare lux e acela al relaţiilor dintre oameni". [...]

13 ianuarie [1941]

Îmi vine în minte, statornic, ameninţător, scrisoarea lui Nae Ionescu către iubita lui; câtă dorinţă de a crea la omul ăsta care nu mai putea crea fiindcă nu mai putea iubi! În mic, trăiesc începutul aceleiaşi drame. Nu văd nici o posibilitate de a mă realiza câtă vreme nu am o femeie care să mă iubească şi pe care s-o iubesc la fel. Piesa aşteaptă în sertar; degeaba, nici un îndemn s-o reiau, nici o ispită, nici o forţă dinlăuntrul meu nu mă împinge. Încep să fiu inert; mă gândesc la copii — aş dori să am unul, să-mi justific şi să-mi îndreptăţesc într-un fel viaţa. Şi mai am credinţa că dacă nu printr-o iubită — printr-un copil m-aş putea realiza. Dar cum să am un copil cu o femeie pe care n-o iubesc? Ar însemna să mă iubesc doar pe mine în el, când eu vreau să văd într-un copil al meu toată lumea.

17 ianuarie [1942]

[...]

Vorbii, tot aseară, cu Vinea despre Nae Ionescu pe care, zice, că l-a cunoscut îndeaproape. Şi-mi spunea, prostul de el, că „Nae iubea Revoluţia pentru forma ei, pentru frumuseţea ei, de Revoluţie, — iar nu pentru finalităţile ei". Şi nu-şi dădea seama acest poet-argat (sau cu inima de argat, şi cu condei de poet) că îi aducea, astfel, lui Nae Ionescu, cel mai mare elogiu cu putinţă; căci Revoluţia nu preţuieşte mare lucru prin finalităţile ei obiective. Astea sunt treburi foarte complicate şi foarte hotărâtoare, de organizare a cuceririi. Dar unic în toate rămâne momentul prim al cuceririi, saltul, efortul care duce la ocuparea poziţiei. Acesta e un mod estetic al lumii şi vieţii — singurul integral, fiindcă el singur cuprinde şi forme şi cauzalităţi şi finalităţi şi perspective adunate simultan într-însul. Revoluţia, asta însumează suma şi piscul.

Post sau pre-revoluţia, sunt date organizatorii. Necesare — dar nu sublime. Durabile, hotărâtoare chiar, dar ne-permanente.

Tocmai stările dinainte şi de după revoluţie sunt cele tranzitorii. Eterne, unice, fixate, inalienabile, rămân doar clipele Revoluţiei

însăşi, ne-repetabile ca şi o operă de artă. De aceea se şi pun statuile, ca să o marcheze.

Şi totuşi, — un raport, o relaţie între acest frumos revoluţionar şi lumea practică, sensibilă, trebuie hotărât. Convertirea Revoluţiei, deci a Frumosului în fapt cotidian şi material, convertirea saltului într-o stare există. E fatală. E *sine qua non*. Dar nu mă interesează, cum nu l-a interesat nici pe Nae Ionescu şi nici pe vreun mare poet al revoluţiei, cum a fost Esenin şi Maiakovski. De-aia a şi trebuit ca ei să se sinucidă, după triumful Revoluţiei.

Şi-i spuneam lui Vinea: „Dar nu te pătrunde, domnule, faptul ăsta, nu te tulbură gândul că Nae Ionescu, care-a fost, dacă vrei, în sensul comun, un ratat, un visător, un himeric, este prezent între noi, acum, la doi ani şi mai bine după moarte? Nu vezi că astăzi omul ăsta, care n-a fost nici măcar ministru în ţara în care Guţă Tătărăscu şi D.R. Ioaniţescu au putut să fie, planează încă, primejdios de prezent? Iată: un articol, o scrisoare de-a lui, publicată într-o gazetuţă ca «Evenimentul» lui Şeicaru, poate stârni o furtună care depăşeşte, cu mult, zidurile redacţiei! Cum îţi explici asta?"

30 octombrie [1945]

Când stau să mă întreb ce inteligenţe reprezentative sunt în România de azi, mă simt cam încurcat: mă gândesc, bineînţeles, în primul rând la literaţi, dar nu numai la ei. Mă gândesc şi la oamenii de ştiinţă, la oamenii politici şi, cu un cuvânt, la oamenii de carte şi de notorietate. Sunt puţini şi — ce e mai grav — foarte puţini şi pe o treaptă mult mai scăzută calitativ, faţă de cei de-acum 10-15 ani. Pe atunci, într-o enumerare rapidă, într-o conversaţie, când aveai nevoie să citezi câteva nume, îţi veneau oricând în minte un Stere, Iorga, Titulescu, Madgearu, Nae Ionescu, Pârvan, Ion Barbu, Arghezi... Să fie oare o deformaţie specifică şi inerentă vârstei? Poate că îmbătrânesc şi mă uit în urmă cu acea melancolie paseistă.

15 ianuarie [1947]

[...]

Al doilea. Mi se pune foarte serios în faţă perspectiva următoare: sau vreau să fiu un om care se bucură de publicitate şi suprafaţă,

„făcând frumos“ cu „politicii“ care-mi sunt superiori, — sau prefer să fiu eminența cenușie, inspiratorul din umbră și să mor ca Nae Ionescu?

Mă tem că o să prefer acest drum.

Dar ce verificări pot avea în al doilea caz? Totuși, Richelieu a fost, până la urmă, un Richelieu public.

Și doresc mai ales un lucru: să fiu mare, în sensul cel mai bun. Adică, să simt atunci când stau de vorbă cu orice fel de om, cu oricare dintre oameni, că el se simte mare pe el însuși în prezența mea, fără ca eu să mă port sau să fac ceva anume pentru asta. [...]

Jurnalul unui cobai,
Editura Dacia, Cluj, 1994

PERPESSICIUS

Nae Ionescu

„Cuvântul“ de mai acum câteva luni nu mai era ziarul lui Nae Ionescu. Cât de actuală era cugetarea lui politică, și cât de acaparantă, o bănuiam desigur cu mult mai puțin, reflectată cum o vedeam în oglinzi deformante și lipsită de farmecul dialecticei lui, dar cât de originală îi era gândirea, cât de nesecată și întremătoare conversația, cât de revelatorie inteligența, acestea le știam din anii juneții dintâi, din lungile preumblări nocturne pe bulevardele Brăilei, într-o vreme când el nu era decât un tânăr învățăcel de Universitate. Căci după clasicism și după dascălul de latinește, care preda și filosofia — veneratul nostru profesor, d-sa domnul Ion Brătescu — de la dânsul am învățat cum se ascultă și cum se poate gândi, fără ostentație. „Cuvântul“ lui Nae Ionescu a fost una din cele mai probe școli de ziaristică, unde lucrul cel mai modest, dar făcut cu dragoste și cu mărturisirea limitatei lui importanțe, prețuia mai mult poate decât sistemul economic cel mai la modă, ca să nu mai vorbim de cele filosofice. Poate că în aerul de umilință cu care se înconjurau atâtea din faptele de cultură ale gazetei din vremuri, intra și o bună doză de orgoliu. Poate, dar era așa de elegant și făcea atât de bine sufletului. „Puținătatea mea“ era una din expresiile lui favorite (ce-i venea de la Eminescu și de la Nicolae Iorga) și oricâtă cochetărie ar fi ascuns într-însa, ea nu era mai puțin, și pentru cei din jur, un îndemn și o normă. În cele literare, „Cuvântul“ a dat pilda celei mai mari libertăți, căci se putea scrie despre orice autor, indiferent de vârstă, de școală literară sau de celebritate și niciodată cronicarul, care am fost șapte ani încheiați, n-a avut să se plângă de cea mai mică ingerință, de cea mai vagă recomandație. De altminteri, Nae Ionescu era prea îndrăgostit de literatură, cunoștea mult prea bine literatura românească și ne potriveam prea adesea în gusturi și judecată, ca să mai poată fi vorba nici chiar de umbra unei silnicii. Iar nedreptatea, în cele literare, mașinată și servită în doze progresive, cum se obișnuiește ici și colo, și cu atât mai puțin

atitudinile iconoclaste, fără de temei şi nici măcar cu scuza temperamentului, nu l-au ispitit niciodată. Puţini inşi, dintre profesionişti chiar, cunoşteau mai temeinic ca dânsul, pe clasici, puţini cunoşteau, în integralitatea operei lor, pe Nicolae Iorga şi pe Mihail Sadoveanu, iar entuziasmul său în faţa unei capodopere a scrisului românesc, aşa cum s-a întâmplat în cazul *Baltagului,* ne lăsa totdeauna cu mult mai prejos...

La el, şi desigur şi la noi, cei de altădată, mă gândeam cu câteva luni în urmă, în vremea recentului interegn, ce suprimase oricare libertate de gândire, alta decât aceea ce purta viză. La el mă gândeam, în timp ce se edictau în ziarul lui — şi mă refer la cele literare — sentinţe de felul aceleia după care întreaga literatură de după război nu s-ar fi fost ridicat peste nivelul comun. Nu vă voi spune numele acestui feroce inquisitor, pentru că, deşi era singurul legislator al Parnasului, judecata lui reflecta opinia unanimă a noului Duh. Şi aici stă păcatul. Căci dacă ar fi fost vorba de niscareva idei originale ale cine ştie cărui mizantrop izolat, lucrul n-ar fi prezentat nici o gravitate. Astfel de cazuri sunt frecvente la toate ginţile, şi ele întreţin buna dispoziţie a literatorilor. Nu. Sentinţa exprima o stare de spirit obştească. *Tabula rasa* cu douăzeci de ani de literatură de cea mai bună, mai variată şi mai originală literatură, pentru marea vină, de bună seamă, că n-ascultase decât de propriile ei legi de creaţie — iată ce predica. Şi cuvântul de ordine era păzit cu sfinţenie. Căci dacă foile şi revistele aruncau la maidan întreaga literatură de după război, în şcoli, micile comitete de revoluţionari interziceau profesorilor să le vorbească, necum să le exalte, virtuţile scriitorilor de lume veche, care trebuiau să mulţumească Cerului că-şi pot ronţăi în linişte (!) drepturile de autor (!!).

Jurnal de lector. Completat cu Eminesciana
(Fragment din cap. „La început a fost cuvântul"),
Casa Şcoalelor, 1944

CAMIL PETRESCU

Nae Ionescu

30 iunie [1931]
Am luat masa la „Parcul Veseliei", cu Bagdasar. Mi-a spus că o conferinţă a lui Nae Ionescu la Fundaţie era în întregime luată din Spengler. Că a interzis cu furie ca vorbăria să-i fie stenografiată. Toată presa a lăudat apoi adâncimea de gânduri a lui N.I.

Marţi 22 sept. [1931]
Interesante convorbiri cu Sebastian. Nae Ionescu apare un tip foarte viu şi personal. Vine la el Petru Marcu Balş[1] ca să obţină ca Aladar Imre[2] să nu fie omorât.

— Foarte bine, dar atunci daţi-ne altul.

— !?

— Sigur... Pe unul tot trebuie să ni-l daţi!

— !?

— Aveţi şi voi interesul şi avem şi noi. Dacă nu Aladar, altul... Nouă ne e indiferent. Voi aveţi nevoie de un martir, noi avem nevoie să dovedim mână tare.

Note

[1] Petru Marcu Balş (1904-1968), cunoscut sub pseudonimul Petre Pandrea, jurist şi filosof, autor a numeroase lucrări politice şi social-filosofice, precum şi a unei monografii despre Brâncuşi.

[2] Imre Aladar, tâmplar, activist comunist, mult timp secretar al Sindicatelor Unice. În 1931 a fost printre cei cinci deputaţi ai Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, împreună cu Lucreţiu Pătrăşcanu. Apoi a emigrat în URSS, unde a murit. (notele aparţin editorului Mircea Zaciu)

Note zilnice (1927-1940),
„Cartea românească", 1975

MIHAIL POLIHRONIADE

Nae Ionescu

Eram încă în liceu când l-am cunoscut. Un prieten al meu, „student“ în anul I, ceea ce pentru mine echivala cu un fel de Buddha, plus Hristos, plus Mahomet, îmi povestea primele lui impresii despre cursuri și profesori.

Și rând pe rând defilau diverși iluștri universitari, pe care prietenul meu îi gratifica cu câte un grațios și plastic epitet.

Dar în enumerarea lui, care avea darul să mă cufunde într-o admirație mută și oarecum temătoare față de omul care îndrăznea să se atingă de celebritățile noastre universitare, prietenul meu s-a oprit deodată.

— A propos, am văzut însă un tip epatant, extraordinar! Un tânăr cu fața slabă și negricioasă și cu ochii sticlind ține un curs liber de „Filozofia Religiei“ și mi se pare că e conferențiar la „Logică“, îl cheamă Nae Ionescu.

Domnul Nae Ionescu nu era pe atunci decât conferențiar universitar.

În aceeași săptămână, se strecura în sala XVIII, în urma unui falnic student în anul I, un tinerel slăbuț care căuta să ascundă stângăcia de licean și să apară domnișoarelor ce împestrițau cu rochiile lor amfiteatrul, student, cel puțin student în anul I.

Așa l-am cunoscut prima oară pe domnul Nae Ionescu. Era toamna, în luna lui Noiemvrie, afară răpăia ploaia și înăuntru, într-o atmosferă grea, îmbâcsită, câteva sute de băieți și fete urmăreau încordați cuvintele profesorului.

Nu știu ce a vorbit, știu numai că urmăream fascinat desfășurarea vorbei lui. Profesorul vorbea, vorbea cu ochii, cu gestul și fiecare cuvânt își avea rezonanța voită și fiecare gest îți deștepta în minte o imagine și privirea lui tăioasă, vie, drăcească, te fascina, te fura, te sugestiona. Profesorul vorbea și vraja vorbei lui te ducea cu el pe culmile metafizicii. Îl urmăreai, căci totul era clar, totul era limpede, înțelegeai tot.

Te trezeai ca din vis, obosit, ca și când un veac te-ar fi purtat pe o coadă de mătură la un ospăț diavolesc. Profesorul vorbise!

De atunci, imaginea domnului Nae Ionescu mi s-a întipărit în minte și enigma lui mi s-a impus, ca tuturor celor care l-au cunoscut.

În serile de iarnă, în mansarda lui Mircea Eliade, vara pe malul Cișmigiului sau toamna în lungi plimbări la Șosea, ne-am întrebat adesea „Ce este Nae Ionescu? Va produce vreo operă care să-l așeze alături de marii gânditori ai omenirii? E o întrupare a diavolului? E un credincios? În definitiv ce este Nae Ionescu?“ Un prieten malițios l-a poreclit „marea frescă“ a Ateneului, care poate nu va fi pictată niciodată.

Au trecut șase ani de atunci. Domnul Nae Ionescu nu mai este astăzi un simplu conferențiar universitar. Domnul Nae Ionescu e poate cel mai mare publicist român. Domnul Nae Ionescu și-a tăiat brazdă adâncă în viața noastră românească. Domnul Nae Ionescu a scris, domnul Nae Ionescu a vorbit, domnul Nae Ionescu a acționat.

Dar, poate că va fi cineva bun să mă lămurească: Ce este domnul Nae Ionescu?

„Vremea“, 28 martie 1929
(„Medalioanele Vremii“)

EUGEN POPESCU

Profesorul Nae Ionescu

Au rămas puţini printre noi care l-au cunoscut pe profesorul de filosofie Nae Ionescu de la Universitatea din Bucureşti, fie foşti studenţi la cursurile sale de Logică şi Metafizică, fie colaboratori la ziarul „Cuvântul", condus de el din 1926 până în 1938, fie foşti auditori ai conferinţelor sale publice.

Cu 47 de ani în urmă, la 15 martie 1940, profesorul a trecut spre viaţa veşnică, înainte de a împlini vârsta de 50 de ani.

În vremea aceea, moartea lui a fost trecută sub semnul îndoielilor de a fi fost o moarte naturală, de către cei apropiaţi casei şi familiei sale. S-a refuzat autopsia cerută de familie.

Vestea morţii sale a căzut ca un trăznet peste cei ce-l cunoscuseră şi îi erau prieteni.

Se ştia că între 1928-1930, Nae Ionescu a scris o serie de articole în „Cuvântul", în care demonstra necesitatea Restauraţiei Monarhiei, prin aşezarea pe tronul României a Prinţului Carol Caraiman, refugiat din 1927 la Paris într-un exil liber ales, după ce fusese deposedat de dreptul de moştenitor la tronul României de către tatăl său, Regele Ferdinand, ca urmare a declaraţiilor sale de abdicare la tron.

Prin maşinaţiuni politice şi financiare, Carol Caraiman a revenit în ţară, cu un avion particular, în iunie 1930, şi apoi proclamat rege al României cu numele de Carol al II-lea. La câteva zile după sosirea lui, a intrat în ţară şi Elena Lupescu, venind de la Paris, unde trăise alături de Carol Caraiman. S-a întâlnit cu Carol la Sinaia, aşa cum plănuiseră şi de atunci a început domnia Elenei Lupescu asupra destinelor României. Prin perfidie şi ajutată de Carol al II-lea, ea a ştiut să îndepărteze din jurul Regelui pe cei ce nu-i erau pe plac, printre care pe Nae Ionescu, Puiu Dumitrescu, fost secretar particular al Regelui şi pe alţii care n-au fost de acord cu înapoierea în ţară a Elenei Lupescu.

În 1934, Nae Ionescu a primit un avertisment, fiind arestat pentru un scurt timp şi ziarul său desfiinţat. La al doilea avertisment şi ultimul, Nae Ionescu a fost arestat a doua oară, în aprilie 1938, ziarul „Cuvântul" desfiinţat din nou, o dată cu desfiinţarea tuturor partidelor politice şi pregătirea dictaturii regale care a urmat.

Înainte de anul nou 1939, l-au eliberat din lagăr. Un emisar al Regelui l-a căutat acasă şi i-a spus că Regele doreşte să ia legătura cu el şi emisarul l-a sfătuit să folosească prilejul Anului Nou ca să-i scrie să-l felicite. I-a sugerat ideea ca primul pas să-l facă el, adăugându-i că: „Regele e Rege şi apoi... a învins."

Nae Ionescu i-a trimis o telegramă cu următorul cuprins:

„Măria Ta, Un vechi şi statornic slujitor al Domniei, beneficiar în două rânduri al dreptăţii domneşti, urează, prea plecat, Măriei Tale să trăiască spre a vedea îngenuncheaţi pe toţi duşmanii naţiei româneşti. Nae Ionescu."

Ce înseamnă „beneficiar în două rânduri al dreptăţii domneşti"? — îl întreabă un prieten căruia i-a arătat telegrama. Nae îi răspunde: „Două arestări, 1934 şi 1938." Urarea cu dublu înţeles din telegramă i-a pecetluit soarta lui Nae Ionescu. Peste scurt timp, maiorul Dinulescu l-a invitat la postul de jandarmi Băneasa printr-un plutonier de jandarmi. S-a dus, iar acolo maiorul Dinulescu i-a spus: „Domnule profesor, vă rog ca ori de câte ori plecaţi de-acasă să mă înştiinţaţi telefonic. Este o măsură poliţienească şi nimic altceva; eu am răspunderea şi nu vreau să risc nimic." Profesorul nu mai avea voie să părăsească domiciliul. Peste două zile, la poarta casei lui erau postaţi jandarmi. Nu se mai putea intra.

A mai trecut un an şi profesorul Nae Ionescu a închis ochii pentru totdeauna, în timpul „Domniei" şi sub privirile reci ale „Măriei Sale".

Primul său curs la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti l-a ţinut în 1922, fiind angajat ca asistent la catedra profesorului Rădulescu-Motru, tratând despre „Uniformitatea legilor naturii." I-au urmat alte 15 cursuri din domeniile Metafizicii şi Logicii, toate litografiate de studenţii săi. Foştii săi studenţi i-au tipărit, în 1940, două din cursurile sale, Metafizica şi Logica, toate celelalte au rămas în forma de litografiere.

După ce a fost eliberat din cel de-al doilea arest al său, s-a prezentat la catedră ca să-şi continue cursurile întrerupte. A găsit sala

de cursuri plină de studenţi, culuarele erau la fel de pline de studenţi, care voiau să asculte ce le spune profesorul după eliberare. La ora exactă, profesorul s-a prezentat în sala de cursuri, primit cu aplauze furtunoase de către studenţi, s-a aşezat la catedră şi a rostit primele cuvinte: „Domnişoarelor şi domnilor studenţi, aşa după cum vă spuneam lecţiunea trecută..." şi a intrat în subiectul lecţiei, trecând în acest fel peste întreruperea forţată de mai multe luni a cursului său de Metafizică. A fost îndrăgit şi respectat de studenţii săi, care erau fascinaţi de gândul şi cuvântul său.

În mai 1988, peste 2 luni, voi prezenta o conferinţă la un congres cultural românesc despre profesorul Nae Ionescu, filosof şi ziarist român, al cărei conţinut cred că va fi posibil să fie publicat în „Cuvântul Românesc", pentru informarea mai completă a cititorilor săi.

Am scris unor foşti distinşi studenţi ai lui Nae Ionescu, precum şi unor foşti colaboratori şi cunoscuţi ai lui, în vederea aniversării, în 1990, a 100 de ani de la naşterea profesorului şi 50 de ani de la moartea sa, prin conferinţe şi manifestări culturale în cadrul Asociaţiei româneşti de cultură din exil, iar în vederea acelei sărbătoriri, am sugerat ideea să se tipărească unele din cursurile sale litografiate, sau toate şi retipărirea celor deja tipărite. În acest fel, oamenii de cultură români din exil îl vor reconsidera pe profesor ca exponent al culturii româneşti, ceea ce regimul comunist din România nu a făcut până acum.

De la teza sa de doctorat în Filosofie de la Universitatea din München (1919), prin care a rezolvat probleme de filosofie prin formule matematice, până în martie 1940, înainte de a muri, când începuse să redacteze volumul despre „Logica Românească", inteligenţa lui Nae Ionescu a strălucit pe culmile culturii româneşti. El este considerat ca unul dintre cei mai mari filosofi ai naţiei româneşti şi merită toată preţuirea din partea celor ce l-au cunoscut.

„Cuvântul Românesc", Canada, martie 1988

Profesorul Nae Ionescu, filozof şi ziarist

Am fost un modest colaborator al profesorului Nae Ionescu la ziarul său „Cuvântul" într-o scurtă perioadă de timp, din ianuarie până în aprilie 1938. În această lună, ziarul „Cuvântul" a fost suprimat din dispoziţia Regelui Carol al II-lea, odată cu suprimarea şi a altor ziare, cum şi a tuturor partidelor politice din România, în scopul instaurării dictaturii regale, care a urmat. În această calitate de colaborator de scurtă durată al profesorului Nae Ionescu, mi-am luat curajul să vorbesc în faţa Dvs. despre acest filozof şi ziarist român, deşi pregătirea mea universitară nu a fost filozofia, ci economia politică.

Nae Ionescu s-a născut la 6 iunie 1890 în Brăila şi a murit la 15 martie 1940 la Bucureşti. A făcut primele studii la Brăila (liceul real), apoi Universitatea la Bucureşti (1909-1913), după aceea şi-a continuat studiile de filozofie la Goettingen şi München, între 1913-1916, unde şi-a luat doctoratul în filozofie. După obţinerea diplomei, a revenit în ţară unde a fost numit conferenţiar universitar suplinitor, la 1 ianuarie 1922, la catedra de Logică şi Metafizică, definitivat în 1926 şi apoi titular.

În teza sa de doctorat, cu titlul: „Die logistik als Versuch einer neuen Begrundung der Mathematik", Nae Ionescu a prezentat originale rezolvări de probleme filozofice cu ajutorul unor formule matematice. Pentru el logistica, sau logica matematică, este o ştiinţă formală care se ocupă cu formele gândirii, nu cu conţinutul gândirii şi dacă este doar o posibilă ordine, nicidecum nu este o ordine necesară. Având un exemplar din teza de doctorat a lui Nae Ionescu, voi încerca să fac posibil o traducere a ei în limba română, care va însemna prima traducere a tezei în limba română, cu un om de specialitate, pentru a fi pusă la dispoziţia celor interesaţi. Traducerea va apare tipărită cu ocazia aniversării a 100 de ani de la naşterea profesorului, adică în anul 1990.

După înapoierea de la studii din Germania, între 1919-1922 a îndeplinit funcţia de director al liceului militar „Mânăstirea Dealu" şi apoi subadministrator al Casei Şcoalelor. În adolescenţa sa, Nae

Ionescu a făcut parte din Societatea „Avântul" de la Brăila, societate care a însemnat *etnicism* şi *religiozitate* şi ca „avântean", Nae Ionescu a mers toată viaţa pe aceste două linii spirituale. Poate fi un scop de viaţă mai înalt? În istorie a văzut mai ales comunitatea etnică, Neamul, iar în metafizică a văzut mai ales pe Dumnezeu.

Cealălaltă activitate a sa, ca ziarist, o începe în 1926, când devine redactor şi apoi director al ziarului „Cuvântul", pe care îl conduce până în 1928, când ziarul a fost desfiinţat din poruncă regală, pentru a nu crea tulburări de opinii proaspetei dictaturi a monarhului. O selecţia a articolelor sale din „Cuvântul", scrise între 1926-1933 au fost aranjate într-un volum intitulat *Roza Vânturilor*, de către unul din studenţii săi de seamă, Mircea Eliade, şi a fost tipărit în 1937, cu prefaţă de Nae Ionescu.

În cuprinsul comunicării voi analiza activitatea de ziarist şi apoi activitatea lui de profesor universitar de Logică şi Metafizică, începută în anul 1922. În această calitate a condus de la catedră, timp de 15 ani, orientarea spirituală a tineretului român. Cronologic, apare ca moştenitor al lui Vasile Pârvan, de la care a moştenit o masă de studenţi crescuţi sub magia acestuia. Cei 3 profesori, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan şi Nae Ionescu, au condus spiritual generaţiile de studenţi de la 1900 încoace, Nae Ionescu fiind considerat elev al lui Iorga şi ca moştenitor al lui Pârvan.

Activitatea lui ca profesor de filozofie a început-o în 1922 cu o prelegere inaugurală despre „Dragostea, ca instrument de cunoaştere". A continuat cu prelegeri despre „Uniformitatea legilor naturii" (1922-1923 şi 1923-1924).

Foştii lui studenţi i-au adunat 53 de studii şi publicaţii, ale căror titluri se găsesc în „Introducerea în cursul de Istoria Logicei" din 1943, din care vom reda titlurile cursurilor universitare (16) care au fost litografiate de studenţi, după cum urmează:

2 cursuri de Istoria Logicii (1924-25 şi 1929-30)
1 curs de Filozofia Gramaticii (1923-24)
1 curs de Logică, privind ştiinţele exacte (1926-27)
2 cursuri de Logică Generală (1927-28 şi 1934-35)
1 curs de Logica Colectivelor (1935-36)
2 cursuri de Teoria Cunoaşterii Imediate (1928-30)
1 curs de Istoria Metafizicii (1930-31)
1 curs de Metafizică (1936-37)

2 cursuri de Filozofia Religiilor (1920-21, 1923-24 şi 1924-25)
1 curs de Filozofia Protestantismului (1927-28)
1 curs de Filozofia Catalicismului (1928-29)
1 curs de Problema Salvării în Faust al lui Goethe (1926-27)

———

16 cursuri litografiate, în prezent tipărite parţial.

Foştii lui studenţi i-au mai adunat alte studii, conferinţe şi articole din domeniul filozofiei, după cum urmează:

7 texte comentate în seminar din Schopenhauer, Locke, Aristoteles, Descartes etc.
8 conferinţe publice din domeniul filozofiei morale şi politice
7 conferinţe privind Filozofia Culturii, despre: Walter Rathenau, Spinoza, Virgiliu, Calvin, filozofia romantismului etc.
15 studii şi articole filozofice publicate în diferite reviste de specialitate

———

53 total publicaţii.

Opera sa filozofică e foarte bogată, era tot aşa de bogată în 1940, sub Carol al II-lea, când o lege a fost anume făcută pentru a-l înlătura din învăţământul universitar, pentru motivul că n-ar fi avut o activitate ştiinţifică recunoscută. Pentru aceea foştii lui studenţi au decis să-i tipărească o parte din cursurile sale, sau pe toate, dacă va fi posibil, pentru a dovedi activitatea ştiinţifică a profesorului lor, acel Socrate românesc, care a fost Nae Ionescu.

Voi încerca să analizez ceva din activitatea profesorului Nae Ionescu, în continuare, ca ziarist, metafizician şi logician, în măsura în care am reuşit să înţeleg gândirea acestui filozof român pe care şi-a exprimat-o în cei 15 ani de profesorat.

În acest timp şi-a învăţat studenţii să filozofeze şi le-a disciplinat gândirea, pregătindu-i pentru multiplele domenii de cercetare în viaţa lor publică viitoare.

Ziaristul Nae Ionescu

În anul 1937 a apărut volumul *Roza Vânturilor*, cu o culegere de articole scrise de Nae Ionescu în ziarul „Cuvântul" în perioada 1926-33. Culegerea articolelor a fost îngrijită de Mircea Eliade,

care a scris şi o postfaţă a cărţii. În prefaţa cărţii Nae Ionescu face precizarea că: „un articol de gazetă este scris în trepidaţia întâmplărilor cotidiene şi nu poate fi înţeles în toată dreptatea decât de cel care îl citeşte în această trepidaţie".

Totuşi, articolele sale au sens şi vor putea fi înţelese chiar în lipsa trepidaţiei în care au fost scrise. Articolele au fost grupate de editorul Mircea Eliade în pataru mari grupe: cronica ortodoxiei, politica externă, cultura politică şi diferite foiletoane.

Vom analiza câteva articole privind ortodoxia, pentru a urmări gândirea profesorului în acest domeniu. Articolele despre ortodoxie din cartea *Roza Vânturilor* au fost repetate de Dr. D.C. Amzăr în broşura sa *Îndreptar ortodox*, în care a adăugat şi alte articole ale lui Nae Ionescu apărute în alte reviste ale vremii. Ne vom folosi în analiza noastră de acest *Îndreptar ortodox* editat de Dr. D.C. Amzăr.

În articolul „Misticism", Nae Ionescu scrie că între ortodocşi şi protestanţi deosebirea este fundamentală: noi întrebăm dacă trebuie să gândim aşa, ei, dacă pot să gândească aşa. Drumurile noastre merg pe la Ghetsemani, prin grădina jertfii acceptate (*Credo quia absurdum* a spus-o Tertulian, „cred cu toate că este absurd" — repetă Nae Ionescu), adică în materie de credinţă, în domeniu supranatural, raţiunea care se conduce după regulile elementare ale logicii, nu ne poate spune nimic sigur.

„Putinţa omului de aici", de a pătrunde „dincolo" în chiar această viaţă, scrie Nae Ionescu, constituie experienţa mistică a fiecăruia dintre noi. Pătrunderea „de dincolo în viaţa de aici", constituie înţelegerea mistică a existenţii. Cine contestă misticismul, contestă însăşi existenţa religiei. Cel care înjură de Dumnezeu, spune Nae Ionescu, e mai aproape de mântuire decât cel care neagă pe Dumnezeu, pentru că cel dintâi îl mărturiseşte, pe când cel de-al doilea, deşi el poate duce o viaţă fără de păcat, îl neagă pe Dumnezeu.

Naşterea lui Christos, scrie Nae Ionescu, indică momentul istoric în care Dumnezeu s-a făcut om. Nae Ionescu descrie în câteva cuvinte esenţa creştinismului. Creştinismul este religia iubirii, amilei şi a iertării. Religia celor slabi? se întreabă profesorul? Nu!, ci mai de grabă a eroilor umili şi anonimi, care nu cer nimic, ci cer împlinirea legii lui Dumnezeu. De-ţi va greşi aproapele tău, iartă-l

pe el de şaptezeci de ori câte şapte. N-ai nici un drept să-l osândeşti, căci: cine te-a pus judecător în propria ta cauză? şi de unde vei lua puterea să osândeşti şi hotărârea să execuţi"?

Păcatul originar este explicat de Nae Ionescu într-un mod interesant. Diavolul, când a voit să ispitească, nu s-a întors către Adam, ci către femeie. De ce? Pentru că el ştia că femeia nu va rezista ispitei. Ea era mai slabă, iar dacă a greşit, ea trebuia să greşească. Posibilitatea păcatului preexista în om, el trebuia să greşească, în aşa fel în care firul de iarbă e închis în sămânţă.

Cât despre mântuire, Nae Ionescu scrie că Iisus Christos a fost spânzurat pe cruce şi a suferit omeneşte, nu atât ca prin suferinţa lui să ne mântuiască pe noi, aşa cum ştim toţi, ci ca prin pilda lui să ne înveţe a ne mântui, adică a arătat că durerea este calea mântuirii.

O observaţiune cu multe implicaţiuni a făcut ziaristul Nae Ionescu în februarie 1929 în articolul său „Pentru reintrarea în ortodoxie", când a arătat că românii din Ardeal au făcut, la sfârşitul veacului al XVII-lea, Unirea cu Roma, au acceptat această Unire 83% din preoţi, dar numai 12% din turma credincioşilor, şi se întreabă cine au fost, în acele împrejurări tragice, păstrătorii dreptei credinţe? Cei 83% dintre preoţi?, sau cei 88% rămaşi credincioşi legii vechi şi au trecut în ţara românească pentru a-şi aduce de-acolo Episcop nou pentru legea cea veche? Vorbind de marele număr de germani catolici care au trecut la protestantism în 1518, Nae Ionescu se întreabă: a fost posibil ca ei să fi devenit efectiv protestanţi în anul 1518, printr-un act de voinţă? El răspunde: mai drept este să spunem că germanii nu au fost efectivi catolici, ci totdeauna protestanţi, deoarece formele de viaţă spirituală nu se transmit şi nu se impun, ci ele se nasc, pur şi simplu.

Ziaristul Nae Ionescu a fost un ortodox profund, atât ca metafizician, cât şi prin simpla lui credinţă, ca orice simplu credincios. Probabil că în alte împrejurări vor veni alţi cărturari români care să analizeze mai profund ortodoxia lui Nae Ionescu, pentru a fi mai bine înţeles de toţi.

Aş dori să explic aci ce înseamnă a fi „bun român" şi ce înseamnă a fi „român", în concepţia lui Nae Ionescu. Colegul său de universitate, profesorul Frollo, a publicat o întâmpinare, chiar în ziarul „Cuvântul", în cadrul unui schimb de opinii, prin care se

întreabă dacă un „catolic“ poate, sau nu poate fi un „bun român“, Nae Ionescu îi răspunde că la prima vedere are dreptate, dar de ce nu se oprește la întrebarea mai simplă, dacă un „catolic“ poate fi „român“?, căci, a fi „bun român“ este sub raportul etnic și spiritual, mai puțin decât a fi „român“ pur și simplu. Nae Ionescu lămurește problema ridicată de profesorul Frollo în felul următor: „bun român“ este o noțiune foarte vagă, foarte complicată și foarte confuză. Ea închide un element de valorificare morală, unul de încadrare politică și în ultimă analiză, unul de apartenență spirituală.

A fi „român“ înseamnă a avea o anumită plămădeală, din care decurg cu necesitate absolută anumite atitudini și gesturi. Voința noastră nu are nimic de zis în această împrejurare. Nae Ionescu răspunde pe scurt profesorului Frollo: „buni români“ puteți fi și desigur sunteți. Sunteți însă și „români“? Poate fi cineva „bun român“ fără ca neapărat să fie „român“? Problema este destul de grea, zice Nae Ionescu, pentru că el ar trebui să arate că poți fi și catolic și român, asta este însă mai greu de dovedit. Problema între Nae Ionescu și Frollo a durat mult, 8 articole din partea lui Frollo și 4 din partea lui Nae Ionescu Nu s-au convins unul pe altul, dar Nae Ionescu l-a învins pe Frollo, cu argumentele sale logice, teologice și metafizice, afirmând că a fi „bun român“ e una și a fi „român“ e alta.

Vom analiza unele articole ale lui Nae Ionescu din *domeniul politic,* publicate în ziarul „Cuvântul“, pentru ca după aceea să vorbim pe scurt de Nae Ionescu metafizician și logician, pentru a completa schema comunicării mele.

Din numărul mare de articole de politică externă pe care le-a scris Nae Ionescu între 1926-33, vom analiza 3 dintre ele. În legătură cu politica externă a României în 1931, Nae Ionescu își exprimă părerea într-un articol că este timpul să întrerupem romantismul 48-ist în politica externă și să nu facem nici politică franceză, nici germană, nici engleză, ci, așa cum e normal, o politică românească.

În articolul „Cumpăna dreaptă“ din 1 Decembrie 1932, Nae Ionescu scrie că nu crede în utilitatea acțiunii revizioniste a vecinilor noștri unguri și nici nu o înțelege. Să urmărim raționa-

mentul său: „vezi, scrie Nae Ionescu, un om ți-a furat căciula. Și s-a bucurat de ea o bucată de vreme, până-ntr-o zi când ai prins omul la strâmtoare și ți-ai luat căciula înapoi. Omul ce să facă? A pornit-o prin vecini spunând că, uite, mi-a luat căciula pe care o purtam de zece ani, este adevărat că este a lui, dar eu fără căciulă nu pot trăi, capăt guturai. Dar tu ce faci? Vrei să pleci și tu pe la vecini? ce să spui? Că e căciula ta? Asta o știe toată lumea. Tu, deci, nu faci nimic. Cel mult dacă îți îndeși căciula pe cap, iar în buzunar faci mâna pumn. Dar să-ți faci.“

Astăzi, scria Nae Ionescu în 1932, vecinii noștri umblă pe la toate porțile, plângându-se. Plângându-se împotriva a ce?, și cui? Împotriva istoriei și lui Dumnezeu? A! Dacă ar fi la mijloc un act arbitrar, sau de violență al românilor. Noi n-am cucerit Ardealul cu armele, n-am cucerit nimic. S-au desfăcut încheieturile prost lipite ale vechii Monarhii Austro-Ungare și s-au tras toate neamurile la matca lor. Noi nu ne-am cucerit frații, ci le-am înlesnit putința de a hotărî ei asupra destinelor: unirea Ardealului cu vechiul Regat, pe baza principiului autodeterminării.

Filozoful Nae Ionescu, în activitatea sa de gazetar, de cronicar al evenimentelor, a susținut ideea *țărănismului,* înainte și în timpul când țărăniștii conduceau țara, cu un Parlament majoritar și favorabil lor. Programului partidului național și țărănesc de la conducerea Statului nu a fost realizat pentru că a lipsit o politică potrivită. Profesorul Nae Ionescu înțelegea că politica este un exercițiu practic al veșnicei probleme ontologice: a vedea ce este, a prevedea destinul formelor istorice, care se nasc, a formula legile realității în termeni accesibili tuturora și a da o mână de ajutor celor care nu văd. Nimic din toate acestea nu se găseau printre virtuțile oamenilor noștri politici. Astfel de păreri ale lui Nae Ionescu i-au făcut pe unii să fie supărați, alții revoltați și iată că în jurul lui au început să se țese intrigi.

Mircea Eliade, editorul cărții *Roza vânturilor,* scrie în postfața cărții: Învățătorul meu, profesorul Nae Ionescu a avut o intervenție hotărâtă în cultura și viața civilă a României de după război. Pretutindeni unde se vorbește de Nae Ionescu e prezentă legenda sau ura; și una și alta mărturisind, cu aceeași prisosință, tăria de poveste a acestui om, care de 15 ani preface și clădește o țară. Puțini

bărbaţi se pot mândri că au fost cinstiţi cu atâta ură, cât a adunat gândul sau fapta profesorului Nae Ionescu.

Începând din anul 1922 studenţimea bucureşteană a trăit sub influenţa spirituală a profesorului Nae Ionescu. Şi, continuă Mircea Eliade: după momentul profetic şi dionisiac al lui Nicolae Iorga şi după momentul metafizic şi apolinic al lui Vasile Pârvan, funcţiunea socratică pe care o exercita profesorul Nae Ionescu încă de la primele sale cursuri îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. Nae Ionescu mărturiseşte încă de la început, ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizici exterioare. El readuce metafizica la punctul ei iniţial: cunoaşterea de sine.

Filozoful Nae Ionescu

În cele ce urmează, în puţine cuvinte, vom încerca să îl facem cunoscut pe filozoful Nae Ionescu cercetând cursurile sale, adică să-i cunoaştem cât de puţin gândirea exprimată în faţa studenţilor, aşa cum a rămas înscrisă în cursurile litografiate de studenţii săi.

În anul 1928, Nae Ionescu a predat două cursuri paralele: unul de metafizică propriu-zis şi altul de filozofia catolicismului. Încă de-atunci le spunea studenţilor săi că funcţiunea unui curs de filozofie nu este de a preda anumite adevăruri fundamentale, ci mai ales de a te îndemna să gândeşti în legătură cu anumite probleme fundamentale, este mai mult un curs de probleme filozofice, decât un curs de soluţii filozofice. Nae Ionescu învaţă studenţii că metafizica este un adevărat cod de trăire şi de valorificare a realităţii, în raport cu anumite necesităţi şi probleme proprii ale tale.

Pozitivismul, sau agnosticismul recunosc că există o preocupare metafizică la oameni, iar August Compte arată că există o fază teologică, o fază metafizică şi o fază pozitivă în cunoaşterea realităţii. Aristotel a scris mai întâi fizica şi apoi a scris metafizica, iar contemporanii săi au interpretat că Metafizica a apărut calendaristic după Fizică şi că ea se ocupă cu lucrurile care sunt dincolo de domeniul fizic, adică metafizic. Nae Ionescu spune că Metafizica este şi trebuie să fie o ştiinţă a absolutului, pentru că absolut înseamnă necondiţionat, şi necondiţionat înseamnă veşnic, iar veşnic înseamnă ceea ce nu cunoaşte timp, pentru că veşnicia nu

este infinitatea timpului, nu este timpul prelungit la infinit. Timpul prelungit la infinit ne dă ceea ce numeşte religia „în veacul veacului“, dar nu veşnicia, pentru că veşnicia depăşeşte „veacul veacului“, care are chiar el însuşi, în religie, un sfârşit. Aşadar, spune Nae Ionescu, Metafizica este o încercare a conştiinţei noastre de a depăşi timpul şi spaţiul şi de a se instala de-a dreptul în veşnicie. Ca atare, metafizica este o încercare de cunoaştere absolută a realităţii.

Nae Ionescu a luat poziţie împotriva celor ce considerau metafizica o activitate de prisos, pentru că nu stă în putinţa omului să rezolve problemele pe care metafizica le pune, iar el a ridicat o întrebare: de unde ştiţi că misiunea metafizicii este de a rezolva probleme? De ce nu admitem că rostul metafizicii în viaţa sufletească a omenirii este de a crea unele nelinişti în sufletul omenesc, de o continuă frământare a vieţii noastre spirituale? Este adevărat, spune profesorul, că matematica şi fizica afirmă lucruri exacte, de pildă că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu 2 unghiuri drepte şi nu, de pildă, cu 182 de grade? Metafizica este posibilă pentru că are un instrument de lucru, care este raţiunea. În cursul de Metafizică I, profesorul Nae Ionescu încearcă să explice o sumă de lucruri, cum ar fi: trăire şi cunoaştere, despre tipuri de gândire — mistic, logic şi mixt, despre iubire ca instrument mistic de cunoaştere, despre mistică şi magie, cu cele trei tipuri de exprimare ale misticilor — tipul pelerinului, tipul mirelui mistic şi tipul sfântului, care tinde spre o perfecţionare a vieţii.

În cursul de Teoria cunoştinţei metafizice — cunoaşterea mediată, aşa cum au precizat editorii în volumul Metafizica II, Nae Ionescu tratează problema epistemologică a „Existenţii“, despre categoriile existenţei, problema metafizică a existenţei, despre problema universului etc. Pe când în cursul de Metafizică I, Nae Ionescu cerceta posibilităţile *cunoaşterii imediate,* intuitiv-mistice, în al 2-lea curs de metafizică el cercetează *cunoaşterea mediată,* raţională. În anul 1934 Nae Ionescu spunea că pentru a încheia un curs definitiv de metafizică proprie îi mai trebuiau 7-8 ani, recunoscând că mai sunt probleme pe care nu le-a soluţionat.

În cursurile sale de metafizică, Nae Ionescu a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaştere. El a izbutit să clădească cea dintâi filozofie românească, nu un sistem de filozofie, ci

o filozofie, adică o metodă de cunoaşterea realităţii şi o tehnică de a formula această cunoaştere, scria Mircea Eliade despre învăţătorul său. Nae Ionescu a deschis primul său curs universitar cu o lecţie despre dragoste. A continuat cursurile de: Filozofia catolicismului, Filozofia protestantismului, despre „Faust şi Problema mântuirii". Numai el putea vorbi despre religie, creştinism, mistică şi dogmatică de la catedra de Metafizică, pentru că era în acelaşi timp un deosebit logician, făcea cursuri de filozofia ştiinţei şi îşi trecuse teza de doctorat în filozofie cu o problemă de matematică, scrie în continuare Mircea Eliade.

Nae Ionescu, logician

„Logica Românească" este cursul la care lucra Nae Ionescu înainte de a muri. „Logica Românească" a rămas doar începută. Întocmise planul cărţilor lui, începuse Tratatul de Logică, ceea ce putea face el însuşi în chip direct, nu o va mai putea face nimeni. Vasile Băncilă scria în 1965: „ideile profesorului Nae Ionescu, dinamismul lui, elevii lui, suferinţele lui, vor fructifica. Odată cu coborârea lui în pământ, nu s-a coborât numai un trup neînsufleţit, ci un germene de viaţă a fost pus de un destin aspru în solul culturii noastre."

Cel din urmă curs de Logică Generală predat de Nae Ionescu la Universitatea din Bucureşti (1934-35), împreună cu Logica specială cu privire la ştiinţele exacte şi cu cel de Logica colectivelor formează planul unui adevărat sistem de logică, însă moartea l-a surprins pe profesor în martie 1940.

Nae Ionescu a fost mai întâi un logician, el se ocupa de o filozofare asupra problemelor de logică, o prelucrare a acestora din punct de vedere a filozofiei generale. În cursul lui de Logica Generală, Nae Ionescu afirmă că ştiinţa Logicei este o ştiinţă foarte precisă. Nu e o ştiinţă apriorică, ci o ştiinţă care are materialul dat, ea nu intră în aproximaţii, pentru că nu e o ştiinţă materială propriu-zisă, ci rămâne o ştiinţă pur formală, aşa cum a spus-o Aristotel şi întreaga scolastică. Pe când cercetarea ştiinţifică duce la adevăruri relative, dar obiective, cercetarea filozofică duce la adevăruri absolute, dar subiective. Nici o ştiinţă nu lucrează cu rezultate definitive, ci numai cu rezultate obiective. Logica nu

pleacă de la teorii, sau principii, ci numai de la realitatea gândirii omeneşti formulate, este părerea profesorului Nae Ionescu.

Cursul de Logică al prof. Nae Ionescu a devenit un curs de filozofie a culturii, scrie prof. P. P. Panaitescu, pentru că izbutise să transforme Logica — disciplina formelor de gândire —, într-o ştiinţă a vieţii. Nu poţi să faci filozofie, dacă n-ai de spus ceva. Ca să spui ceva, îţi trebuie un instrument de exprimare. Numai atunci intri în domeniul culturii, când mergi la formulare, spune Nae Ionescu. El nu spune despre cultură că e un bun necesar, noi ne putem lipsi de cultură, dar valorificarea realităţii este un lucru de care nu ne putem lipsi. Sunt trei tipuri speciale de cultură, în încercarea noastră de a prinde absolutul: *romantic, clasic* şi *baroc*. Toţi epigonii în filozofie fac parte din baroc. Toată filozofia universitară este barocă, deoarece oamenii nu au a spune nimic, pentru că ei vorbesc despre ce a spus cutare, ce spun ei, nu auzi niciodată, iar aceasta e baroc, adică e formula cea mai caraghioasă a filozofiei, continua a vorbi studenţilor săi profesorul Nae Ionescu la cursul său de Logica Generală.

Nu este cu putinţă ca în această scurtă comunicare la Congres, să lărgim analiza asupra gândirii profesorului Nae Ionescu în domeniul Logicii sau Metafizicii, dar presupunem că se vor găsi destui din foştii săi studenţi care vor începe a scrie despre el şi învăţăturile sale.

Concluzii

Nae Ionescu a fost un tip socratic, nu a crezut într-o filozofie făcută de la distanţă, prin cărţi, ci prin viu grai, prin comunicări directe cu discipolii săi pe care i-a învăţat să filozofeze şi le-a mărturisit, în faţa lor, limita înţelegerii şi a cunoştinţelor sale.

În ultimii ani ai vieţii a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul Neamului românesc. Ceea ce ştie Nae Ionescu nu poate fi contestat prin dialectică, scrie despre el Mircea Eliade, nici suprimat prin decrete. Nu poţi opri un Neam din drumul firesc al istoriei sale, poţi cel mult întârzia etapele de creştere şi această întârziere se plăteşte totdeauna.

Nae Ionescu a creat o şcoală românească de gândire, pe mii de studenţi care i-au ascultat prelegerile sale de metafizică, de logică,

de filozofia culturii, de filozofia religiilor, i-a învăţat să gândească, i-a învăţat să filozofeze şi a scos din ei cărturari şi gânditori de seamă ai culturii româneşti, cum ar fi: D.C. Amzăr, Ion Biberi, Mircea Eliade, George Racoveanu, Mircea Vulcănescu, Horia Stamatu, Axente Sever Popovici etc., etc.

„Nae Ionescu inaugurează neo-pedagogia riscului. Riscul de a fi inteligent într-o urbe de deştepţi, riscul de a încerca să impui românismul printre români, într-o vreme în care aceştia privesc, lacomi de cultură şi de lumină, în afara hotarelor ţării. „Românismul lui Nae Ionescu e un fel de opoziţie îndărătnică faţă de acest import de lumină. De aci tăria şi trăinicia lui de izvor", scria Virgil Ierunca în gazeta „Cuvântul în Exil", în martie 1965, la aniversarea a 25 de ani de la moartea lui Nae Ionescu.

Profesorul Octav Onicescu scria despre Nae Ionescu: „a spus el însuşi, Nae Ionescu, gânditorul cel mai puternic al generaţiei noastre: gândul meu este o mărturisire. Fundamentul acestei mărturisiri, de-atâtea ori verificată de istorie, este iubirea."

Dacă ar fi să cităm pe Dr. D.C. Amzăr din Wiesbaden-Germania de Vest, fost student al lui Nae Ionescu şi cel care s-a îngrijit de litografierea cursurilor universitare ale profesorului între 1928-1937, am spune odată cu el, că „Nae Ionescu reprezintă una din culmile gândului românesc şi va fi cândva mândria naţiei noastre de a fi dat un asemenea om".

Mircea Vulcănescu, unul din studenţii lui Nae Ionescu, întârziind la o conferinţă a acestuia despre „libertate şi liber-schimb", nu a mai putut intra în sală, dar nu a plecat acasă, ci a privit pe fereastră urmărind expunerea şi a înţeles soluţia la care se oprise profesorul, numai din jocul mâinilor sale, mărturisise Vulcănescu lui Eliade a doua zi după conferinţă. Atât îşi iubea profesorul încât îl înţelegea din priviri şi din mişcarea mâinilor.

În ţară, sub regimul comunist, nu s-a scris nimic despre profesorul Nae Ionescu şi nu i s-a publicat nici unul din cursurile sale universitare, sau din strălucitele sale articole de ziar din perioada în care le-a scris, 1926-1937.

Consider că este o datorie morală a foştilor săi studenţi, colaboratori şi prieteni, aflaţi în Exil, de a aduna material documentar despre gândurile şi ideile profesorului exprimate la catedră, sau în presă şi de a sărbători peste doi ani, în 1990, prin festivităţi de

primul rang, aniversarea a 100 de ani de la naşterea acestui titan al inteligenţei româneşti, cu care ocazie să fie publicate articole şi studii cât mai complete despre viaţa şi opera sa.

Ar fi, istoric, nedrept şi de neînţeles, ca peste acest om, autor a 16 cursuri universitare, nenumărate studii din domeniul filozofiei culturii, sau a filozofiei politice, autor de comentarii din Schopenhauer, Aristotel, Descartes etc., creator de şcoală de gândire românească, să se aşeze vălul cernit al uitării, în timp ce ignoranţa şi mediocritatea fac progrese în ţara noastră de departe.

O neîndurătoare lege a istoriei ne-a arătat că un om mare, aşezat de destin într-o ţară mică, poate demonstra toate calităţile sale de măreţie, dar nu va câştiga niciodată recunoaşterea.

Comunicare prezentată la Congresul al XIII-lea al Academiei Româno-Americane de Arte şi Ştiinţe, desfăşurat la Universitatea Portland, Oregon în mai 1988

GEORGE RACOVEANU

Metafizicianul

Până la vârsta de 49 de ani, când a trecut pragul veşniciei, Nae Ionescu nu-şi tipărise *Metafizica* lui. În 1934 îmi spunea că pentru Metafizică „îi mai trebuie şapte-opt ani"; că mai sunt probleme pe care încă nu le-a soluţionat. După moartea lui, elevii şi prietenii au tipărit, din cele 4 cursuri de Metafizică - unele litografiate, altele numai stenografiate — cursul din 1928-1929 („Teoria cunoştinţei metafizice"; I, „Cunoaşterea imediată"). Războiul şi ocuparea ţării au curmat activitatea de tipărire. Acum, la împlinirea unui sfert de secol de la moartea acestui „slujitor al istoriei şi al metafizicii", noi, cei care i-am fost aproape, ne socotim datori a înfăţişa — pe cât se poate — şi celor care n-au avut norocul să-l asculte, sau să-l citească, rodnica lui gândire. Evident că lucrul nu poate fi făcut altfel decât *în parte.* În scurta expunere ce urmează mă voi conduce după statornica lui preocupare la catedră: aceea de-a înlătura confuzia; de a spune lucruri precise.

*

Metafizica (metà tà fysikà) — spune Nae Ionescu — este o încercare a conştiinţei noastre de a depăşi categoria *timpului* şi *spaţiului* şi de a surprinde momentul în care realitatea sensibilă ia naştere; este, aşadară, o încercare de a surprinde resortul însuşi în virtutea căruia această realitate sensibilă ia naştere şi se desfăşoară în timp şi spaţiu. Prin depăşirea categoriei timpului şi spaţiului, metafizica tinde să stabilească anumite adevăruri care nu sunt valabile în cadrul concretului, al istoricului, al psihologicului. Metafizica este o încercare de a cunoaşte *absolutul* pur şi simplu.

Preocuparea metafizică apare atunci când unitatea noastră spirituală *s-a închegat;* apare atunci când intervine *indiferenţa* pentru punctele de vedere ale altora. Sunt epoci în desfăşurarea noastră spirituală — spune el — în care cititul este pur şi simplu *înmagazinare de cunoştinţe.* Sunt, apoi, momente în care cititul înseamnă

răfuială cu tine însuţi şi cu punctele de vedere deosebite. Intervine însă în activitatea noastră spirituală un moment în care cărţile pe care le citim *nu mai prezintă nici un interes:* le citim ca să aflăm ce se mai petrece prin lume; le citim din îndatorire profesională; le citim ca să nu se spună că nu suntem la curent. Dar atât. Ce descoperă acum acest citit nu poate să mai joace pentru echilibrul nostru spiritual rolul de răsturnător al acestui echilibru. În momentul în care se iveşte această *indiferenţă spirituală pentru produsele culturii* poţi ataca problemele de metafizică, pentru că dovedeşti că unitatea ta spirituală s-a închegat, are o formulare organică. Până atunci, nu. Până atunci poţi să faci cel mult *dialectică;* poţi să faci construcţii de interes *estetic,* sau de interes *logic;* dar nu construcţii cu semnificare metafizică.

Două sunt poziţiile de echilibrare metafizică:

a. poziţia *activă,* corelată cu panteismul;

b. poziţia *contemplativă,* corelată cu dualismul.

Deosebirea dintre cele două poziţii decurge din deosebirea de *structură spirituală.* În fond, ea se reduce la o atitudine deosebită a subiectului în faţa existenţei. Atitudinea activă este analoagă atitudinii divinităţii, atitudinii creatoare. Nae Ionescu înlătură poziţia activă ca putinţă de echilibrare metafizică, fiindcă nu e potrivită structurii noastre spirituale. Pentru el nu există, metafizic, putinţă de echilibrare în afară de formula *transcendenţei;* adică nu există putinţă de echilibrare decât prin ceva în afară de tine însuţi. Orice încercare de echilibrare *prin tine însuţi* nu duce nicăieri.

În cadrul *poziţiei contemplative,* care, în aflarea unei formule de echilibru, urmăreşte depăşirea individului, Nae Ionescu deosebeşte două metode diferite:

a. metoda *logică*

b. metoda *mistică*

Mistica şi logica nu reprezintă două tipuri de existenţă reală; ci două *elemente constitutive ale conştiinţei.* Aceste elemente se amestecă, în proporţii deosebite, în fiecare individ şi după dozarea lor rezultă tipurile: *logic* sau *mistic.*

Problema crucială în toată metafizica este, în scurt, aceasta:

sau nu există altă cale de contact cu ceea ce este în afară de noi decât calea *cunoaşterii logice, conceptuale,* sau există posibilitatea de *trăire* a existenţei, care depăşeşte individualul.

Prin urmare, problema cunoaşterii metafizice se desface în două: depăşirea noastră prin înglobarea realităţii externe într-un anumit *sistem de concepte*; sau depăşirea noastră pe linia *trăirii* realităţii din afară.

Dacă singura cale de contact cu realitatea este *cunoaşterea logică*, atunci înlăuntrul ei se deschid două perspective:

1. Dacă cunoaşterea logică este calea adecvată realităţii (căci s-ar putea să fie *singura*, dar nu şi cea *adecvată*), atunci prin cunoaşterea logică noi luăm contact cu o altă realitate decât cea adevărată.

2. Dacă cunoaşterea logică *nu este adecvată realităţii*, atunci prin ea noi luăm contact cu o altă realitate decât cea adevărată.

Înainte de a *cunoaşte* realitatea, noi *trăim* această realitate. Întrebarea este: această trăire a realităţii este posibilă numai pentru fiecare existenţă în parte (adică tot ce trăim şi ştim constituie un univers închis, în afară de care nu mai există nimic), sau procesul acesta de trăire se poate extinde, prin *depăşirea* noastră? La această întrebare Nae Ionescu răspunde afirmativ: depăşirea este posibilă în *experienţa mistică*; în *trăirea realităţii*.

Misticismul este identificare a subiectului cu obiectul, prin *dizolvarea conştientă a subiectului în obiect*. Individul pasibil de activitate mistică urmăreşte o *identificare* cu absolutul, în care individul se pierde; conştiinţa se dizolvă în acest absolut. Dacă misticismul este unirea subiectului cu obiectul, înseamnă că în activitatea mistică există o acţiune de *cunoaştere*; nu o cunoaştere *rece*, ci o *trăire* a realităţii în care te-ai dizolvat. Din contopirea subiectului cu obiectul, întâmplată în activitatea mistică, subiectul se întoarce cu anumite experienţe — cu anumite cunoştinţe — care sunt *traductibile în limbaj conceptual*.

Trebuie spus că în actul de cunoaştere obişnuită obiectul care trebuie cunoscut este *pasiv*. În actul de cunoaştere mistică — în experienţa mistică — obiectul care trebuie cunoscut se deschide, se descoperă, oarecum, conştiinţei noastre; ne îngăduie să-l cunoaştem şi ne ajută la cunoaştere. Este, prin urmare, vorba de o *activitate* a obiectului care trebuie cunoscut.

Axa întregii probleme de cunoaştere metafizică este afirmaţia că nu ştim ceea ce vedem, ci vedem ceea ce ştim; că nu putem, nu suntem capabili a înregistra o impresie decât numai dacă avem în noi posibilitatea de a o înregistra; că, prin urmare, conştiinţa care

cunoaşte este într-o continuă prefacere: se preface, pe rând, în toate obiectele care îi sunt date spre cunoaştere. Această depăşire a individualului, această ieşire din noi înşine şi această identificare cu obiectele care ne sunt date spre cunoaştere are pentru noi funcţiune gnoseologică.

Dacă cunoaşterea nu este un act de *înregistrare*, ci un act de *identificare* a subiectului cu obiectul, atunci *funcţiunea gnoseologică a iubirii* începe să capete sens. Prin actul de iubire se face identificarea celor două obiecte puse în prezenţă; al celui care cunoaşte şi al celui care trebuie cunoscut. Identificarea cu obiectul în actul iubirii este în acelaşi timp *trăirea obiectului iubirii tale*. Tot tu eşti absorbit de obiectul iubirii tale. Nimic din ceea ce se mişcă în tine nu cade alături de acest obiect. fiinta întregii tale activităţi, încordarea ta de fiecare moment se îndreaptă spre acest obiect — centru de orientare a tuturor puterilor tale. Tot ceea ce există este subsumat obiectului iubirii tale şi tot ceea ce mai cunoşti de-acum, *prin* acest obiect cunoşti. Pe acesta *îl trăieşti*, în aşa fel, încât, întors din această călătorie de identificare, tu, care ai trăit, ai posibilitatea ca ceea ce ai trăit atunci să dai în formule conceptuale; şi *orice trăire traductibilă în formule conceptuale este cunoaştere*. Nu cunoaştere conceptuală; dar posibilă de a fi tradusă în limbaj conceptual.

Experienţa mistică este un fapt căruia nu i te poţi sustrage, atunci când trăsătura mistică face parte din structura ta spirituală. Experienţa mistică nu este o activitate teoretică; ci *practică*. Ea îşi are originea într-o necesitate mai adâncă decât necesitatea circulaţiei cunoaştinţelor. Activitatea mistică poate fi rodnică pentru metafizică numai întru atât întrucât este îndreptată asupra unui domeniu de realităţi deosebit de domeniul realităţii sensibile. Poate fi rodnică deoarece se poate orienta asupra esenţialului; asupra unor realităţi care sunt resortul intim, *esenţa realităţii sensibile*.

Un mistic nu va fi niciodată satisfăcut cu exprimarea experienţei făcute de el. Există întotdeauna o discrepanţă între *expresia* experienţei mistice şi *trăirea* propriu-zisă. Experienţa mistică, depăşind domeniul sensibilului, este depăşită şi putinţa exprimării ei în limbaj articulat. Foarte probabil că pentru mistică *limbajul* nu este singura formulă de expresiune.

Literatura mistică, reprezentând rezultate ale unui proces special de cunoaştere, întrebuinţează *formule simbolice*. Limbajul simbolic este un limbaj esenţialmente *analog*. Simbolul este *pricină de creare*

în noi a unei stări de spirit analoagă cu obiectul pe care el îl reprezintă.

Limbajul mistic este, într-o oarecare măsură, de aceeaşi natură cu limbajul *poetic*, pentru că starea în care un mistic trăieşte realitatea este analoagă stării de inspiraţie poetică.

Având drept punct de plecare realitatea istorică (sensibilul, concretul), valorificarea metafizică a existenţei se face întotdeauna în funcţie de personalitatea celui care face valorificarea. *Soluţia metafizică este prin urmare o soluţie personală.*

*

Confuzia între metafizică şi religie străbate ca un fir roşu aproape întreaga istorie a gândirii omeneşti. Nae Ionescu arată atât falsitatea punctului de vedere *gnostic* (care vrea să înfăţişeze religia ca un limbaj simbolic pentru metafizică), cât şi falsitatea punctului de vedere *tradiţionalist* (care, împotriva filosofiei iluminismului — Aufklärungsphilosophie — înfăţişează metafizica drept un fel de reflex al religiei).

Punctul de plecare al actului religios e deosebit de punctul de plecare al actului metafizic:

a. În religie pleci de la o *durere;*

b. În metafizică pleci de la o *nedumerire.*

Pe când în metafizică vrei să înţelegi anumite raporturi — în religie cauţi să înlături anumite dureri. Aceasta e deosebirea fundamentală, pe care o constatăm plecând — nu de la obiectele de cunoaştere, ci plecând de la atitudinea personalităţii umane faţă de realitatea ultimă.

2. *Obiectul de cunoaştere:* realitatea ultimă.

a. Pentru metafizică realitatea ultimă este problema de *ajungere;* problematica metafizică este diferită de cea religioasă. Pentru metafizică este absolut indiferent dacă *realitatea ultimă* are caracterul divinităţii sau nu; este absolut indiferent pentru problematica metafizică dacă fiinţa supremă este activă faţă de noi; este absolut indiferent dacă ea procedează prin emanaţie, sau dacă este închisă în ea însăşi; dacă este complet statică; dacă exercită vreo acţiune asupra noastră, sau dacă lucrează asupra noastră prin simpla ei prezenţă.

b. În actul religios realitatea ultimă e ceva *concret* (concret nu în înţelesul de contingent, ci în acela de existent), ceva *personal, viu, trăit.* Actul religios se sprijină pe *credinţă.* Credinţa este afirmarea unei existenţe independent de *înţelegerea* acestei existenţe. Credinţa duce la anumite adevăruri fixe, dogmatice; la adevăruri care nu se mai pot, în nici un fel, schimba. A crede însemnează a afirma *chiar împotriva evidenţei.*

Principiile fundamentale ale metafizicii, care se impun cu necesitate şi care sunt evidente prin ele înşile, sunt două:

1. există o realitate ultimă;
2. această realitate ultimă este cauza a tot ce există.

De aici încolo, metafizica nu mai posedă nici o afirmaţie *evidentă prin ea însăşi.* De îndată însă ce în metafizică numai două sunt problemele a căror soluţie este evidentă — celelalte probleme stând sub categorii şi căzând în domeniul *ipoteticului* şi *probabilului* — însemnează că ea se deosebeşte fundamental de religie, unde nimic nu poate fi ipotetic şi nimic nu poate fi probabil. Ci totul *necesar* şi *evident.*

„Cuvântul în exil", martie 1965

C. RĂDULESCU-MOTRU

„Orice discuție este în zadar, după Nae Ionescu"

Venim, în sfârșit, la ultima serie de argumente ale ofensivei. Filosofia științifică este lipsită de poezie. Este scrisă fără abundență de imagini metaforice; n-are stil tineresc. Filosofia unui popor tânăr trebuie să răsară din seva graiului prins pe rădăcinile sufletului. Înțelesul filosofic să țâșnească direct din metaforă. Să fie un joc al imaginației, iar nu un produs chinuit al rațiunii. Să ne pună direct în fața misterului; nu după lungi ocoluri și ținuți de mână să ne trezim în logica aridă a abstracției! „Eu într-o noapte, printr-o străfulgerare de imagini am ajuns să-mi construiesc sistemul filosofic", îmi mărturisea odată fostul meu coleg și prieten, Nae Ionescu. „Ca și Pascal, ca și mulți alți mistici, n-am nevoie de verificare. Așa văd; așa trebuie să fie." Orice discuție este în zadar, după Nae Ionescu. „Convingerile mele se potrivesc cu tipul minții mele, și cu aceasta totul este terminat." Pe Spinoza îl înțelege acela care are tipul minții de evreu; cine nu are acest tip, nu-l înțelege. Și într-adevăr, la o conferință publică a Societății Românești de Filosofie, în care Nae Ionescu avea să expună filosofia raționalistă după Descartes, spre uimirea mea și a publicului din sală, el a trecut asupra lui Spinoza, dând ca explicație, că pentru înțelegerea acestuia îi lipsește mentalitatea de evreu.

Mărturisiri, Editura Minerva, 1990

AL. ROSETTI

Nae Ionescu

Iosif Hechter, un băiat timid care își terminase studiile liceale la Brăila, se prezenta, sfios, la examenul de bacalaureat din orașul său natal.

Președinte al comisiei de bacalaureat fusese numit profesorul de filosofie de la Universitatea din bucurești, Nae Ionescu, publicist care își făcuse un nume în presa zilnică și în conferințe publice, expunând cu talent probleme de logică și de doctrină ortodoxă.

Când președintele comisiei s-a întors în clasă cu tezele sub braț, întreaga asistență aștepta cu emoție rezultatul examenului scris.

Teza lui Iosif Hechter a fost socotită excepțională: chemat la catedră, Nae Ionescu l-a sfătuit pe tânărul laureat să scrie; mai târziu, când s-a prezentat la București, la redacția ziarului „Cuvântul" ca student la Facultatea de drept, a fost angajat imediat ca redactor.

Sebastian purta o vie recunoștință lui Nae Ionescu, deși o barieră de netrecut îi despărțea: Sebastian era un spirit profund progresist, care se orienta spre stânga mișcării socialiste, pe când Nae Ionescu era un reprezentant calificat al mișcării de dreapta și un stegar al ortodoxiei, ridicate de el și de o seamă de intelectuali la rangul de doctrină de stat.

(Erau primele simptome ale mișcării legionare, care era să se dezvolte mai târziu, cu sprijinul orânduirii naziste din Germania.)

În momentul când Sebastian își scria cartea *De două mii de ani*, în care a redat drama acelor zile de represiuni antisemite, situația nu era încă destul de lămurită ca Nae Ionescu să fie socotit drept un exponent al antisemitismului.

Prefața lui Nae Ionescu la cartea lui Sebastian a lămurit însă în mod brutal situația. Fraza „Iuda suferă și trebuie să sufere" (sublinierea e a autorului), scrisă în prefață cu cinism de noul apostol al ortodoxiei, a căzut ca o lovitură de trăsnet și a săpat un abis între autorul romanului și prefațator.

După această grea lovitură, Sebastian şi-a revenit în fire, cu sufletul rănit, dar cu mintea lămurită asupra drumului pe care îl avea de urmat.

Cartea albă, cap. „Mihail Sebastian, II",
Editura pentru literatură, 1968

FR. ANDRÉ SCRIMA

Cuvinte târzii şi nepotrivite despre Nae Ionescu

Îndemnul de a vorbi despre Nae Ionescu când nu l-ai cunoscut personal, n-ai gustat înrâurirea lui directă şi nici nu eşti pe cale să compui un studiu nu e uşor de desluşit. S-ar putea chiar ca, pentru unii cel puţin, un ástfel de îndemn să purceadă într-un fel ocolit, aproape ambiguu: cine e acest om în aşa măsură păzit până astăzi de veneraţia prietenilor şi ucenicilor încât, apropiindu-te de el din afara confreriei, încerci simţământul stingheritor al intrusului? Mai înscrie el oare, pentru atenţia noastră prevenită împotriva miturilor şi în parte liberată de vanitatea succeselor (şi chiar a eşecurilor) vreun semn îndestul de viu şi de original ca să ne mai „emoţioneze" iarăşi ca din nou? De unde s-ar putea reîncepe azi preţuirea rostului şi prezenţei lui Nae Ionescu dacă, pe de o parte, repetăm, nu ai trăit în timpul şi preajma lui, iar pe de altă parte, schemele *passe-partout* ale consacrărilor naţionale şi culturale nu te mai mulţumesc? Aici „intrusul" se preschimbă în întrebător şi — tot atât de convins că întrebarea lui ţinteşte înţelesul, nu răspunsul, pe cât cel care ar putea răspunde „istoric" va recunoaşte, credem, că eventualele sale precizări nu istovesc „Întrebarea" — îşi va alcătui grăbit din mărturii, amintiri indirecte, lecturi reînnoite, spaţiul căutării sale.

Nae Ionescu se numeşte, mai întâi, o calitate cu totul deosebită a amintirii, stăruind în cei cărora le-a fost învăţător şi îndrumător. Acest simplu fapt nu poate să nu atragă luarea aminte. El ne obligă să ne întrebăm ce s-a întâmplat cu aceşti oameni vii pentru ca, pe lângă eul lor propriu, să perpetueze în ei — dacă putem vorbi astfel — un *ego* transcendental, acel al „profesorului"... De altminteri, nu o dată ni s-a întâmplat şi nouă, abia ieşit din adolescenţă în Bucureştii anilor 1946-1947, să însoţim prieteni mult mai în vârstă pe o Cale a Victoriei subit devenită pentru ei, foşti studenţi ai generaţiei ionesciene, un fel de itinerariu iniţiatic jalonat de trecerea

istorică şi intelectuală a profesorului: „Uite, aici“ (vitrina unei cafenele) „am pus la cale cu profesorul Nae Ionescu un proiect de reabilitare a lui Origen“... „Îmi aduc aminte cum, aşezându-ne aici“ (banchetele unui restaurant în care tocmai intrasem) „într-o zi profesorul ne-a spus: băieţi, comandaţi ce vreţi, eu astăzi postesc. Şi a stat până la urmă neatingându-se de mâncare, vorbind şi glumind cu noi ce ne înfruptam copios din grătarele epocei...“ Presimţeam parcă, atunci, dincolo de episodul vârstei universitare petrecute între prestigiul unui mare dascăl şi duioşia amiciţiei împărtăşite, un fel de lucrare amplă, totală, care întreţinea în cei ce beneficiaseră de dânsa graţie profesorului Nae Ionescu unicitatea prezenţei sale. Atât şi ar fi deajuns pentru a intriga idoloclastul ce, nădăjduim, va rămâne mereu treaz în fiecare din noi. Căci dacă pentru cei ce au primit-o nemijlocit, transcendenţa lui Nae Ionescu e oarecum evidentă, univocă (nu mult deosebită de aceea a „Părintelui“), pentru noi ea e reală numai întrucât oblică, „transversală“, ca să reluăm cuvântul lui Nietzsche. Nouă, celor de azi, ea ne vine de-a curmezişul unui folklor, a unui „picaresc“ ionescian, am fi ispitiţi să adăugăm nu pentru a îngusta punctul de vedere (ditirambul şi ponegrirea sunt deopotrivă de neinteresante pentru adevăr — sau pentru dorinţa de adevăr), ci pentru a înţelege şi astăzi plinătatea reală a unui personagiu viu, tributar la un moment dat de timpul şi mediul său, restituit după aceea veşniciei în care credea. (Ceea ce poate alcătui totuşi un alt tip de epitaf decât clasicul „Victor aparţine literaturii şi Hugo destinului“.)

Acestea fiind spuse, întrebarea se adânceşte: şi dacă de fapt, sub pretextul obiectivităţii, nu încercăm decât să înlăturăm ameninţarea unei seducţii? Deoarece Nae Ionescu a fost un seducător şi, poate, într-un anumit sens, prima victimă a propriului său farmec. Şi totuşi... Personagiul „dandy-ului“ sub care profesorul îşi plimba (nu fără, credem, o invincibilă intenţie de provocare lansată nenumăratelor jalnice plastronări oficiale din jur) dezinvoltura de a fi el însuşi, ne aproape obligă să presimţim astăzi (cu riscul acceptat de a ne înşela) o „pudoare“ nu atât morală cât existenţială: cum să „porţi“ altcum în afară (dandy-ul, se ştie, „poartă“: veşminte elegante, orchidee, cuvinte de spirit...) cumplita felurime de talente şi puteri ce clocotesc înlăuntru? Cum să le faci cu adevărat rodnice în sânul unei societăţi româneşti ce te îmbie necontenit să le risipeşti

în arivism şi uşurătate? (S-ar cuveni să citim în această lumină de pildă articolul din 1931: „Tot despre prejudecata inteligenţei“, reprodus în broşura *Convorbiri*, Freising, 1951, ca să înţelegem exasperarea îndreptăţită şi travestită în insolenţă a „autorului“ faţă de insensibilitatea opacă a epocii sale.) În chip necesar întrepătrunse (dar niciodată confundate) pentru raţiuni metodologice dar şi dintr-un fel de higienă a respiraţiei spirituale într-o atmosferă înăbuşitoare, paradoxul, zeflemeaua, seriozitatea consemnează „dificultatea de a fi“ a lui Nae Ionescu şi, totodată, nebănuita gravitate cu care el a acceptat-o.

Dar dacă (întrebarea continuă), noi resimţim în acest fel, astăzi, „personagiul“ Nae Ionescu, va trebui să recunoaştem că locul lui în cultura neamului său se rânduieşte sub semnul singularităţii şi nu al exemplarităţii sociale. Evidenţa faptelor şi a destinului o confirmă: „liber“ cum aproape nu mai era îngăduit să fii faţă de cariere şi onoruri aparente, singularitatea „profesorului“ a fost condiţia fecundităţii sale. Până la urmă, s-ar putea spune, Nae Ionescu a rămas mai degrabă admirabil decât imitabil.

Şi totuşi... Aici, trebuie s-o spunem deschis, întrebarea ezită între sfială (deoarece se cuvine mai presus de toate să înlăturăm impresia de a judeca, banal şi moralist, pe cel ce subzistă de acum înainte sub o altă, nepărtinitoare Judecată) şi luciditate (dat fiind că nu se cuvine să abdicăm de la această gravă ascuţime a percepţiei tocmai faţă de cel ce o mânuise în maestru). Personagiu „istoric“ şi în sensul inevitabil al interdependenţei de trăitul ambiant al vremii şi mediului său românesc, „profesorul“ n-a consimţit el oare la ispita puterii şi a vanităţii pe care a ţinut-o atât de mareţ departe de opera sa filosofică şi de lucrarea sa de educator? Să nu fi desluşit el oare, între fosforescenţele putride ale acelei zodii româneşti, inadmisibila minciună a instanţelor puterii şi strălucirii, de la palatul regal până la o anumită formă de cultură, trecând prin politicianism, opulenţă materială, prestigiu social? Sau, poate, o ultimă — nebănuită până şi de el — intenţie tragică a răscumpărat totul în clipa din urmă, restaurând unitatea de destin a omului şi sensul drept al trecerii lui prin viaţă? Ci văzut din afară (şi de unde altundeva porneşte privirea noastră dintâi asupra a tot ce se întâmplă?), Nae Ionescu a propus epocii sale, sub acest aspect, un model mai degrabă imitabil decât admirabil.

Oarecum împlinită, şi încă mereu disponibilă, amintirea face loc aici pentru noi unei alte forme de durată: Nae Ionescu se numeşte atunci o cu neputinţă de tăgăduit calitate a înfăptuirii.

A încerca să obiectivezi *astăzi* această înfăptuire atât de organic întreţesută cu existenţa omului şi cu învolburările vremii sale, nu e desigur uşor. Cu atât mai puţin uşor cu cât, în relaţie „constituantă" faţă de cultura timpului său românesc, el semnifică mereu alte înţelesuri, originare: tărâmul culturii propriu-zise, riguros şi nălucitor totodată, se vădeşte atunci pentru el drept locul unei lucrări de „temelie". Să riscăm să ne-o apropiem chemând-o, aici şi acum, cu câteva nume precare. Cel care ni se oferă în primul rând ne pare a fi o *„complicitate cu tinereţea"*. Nu necesarmente cu tineretul. De la descumpănirea de zodii consecutivă primului război mondial, nu vârsta definea în România tinereţea, ci, pentru prima dată (aşa cum, poate, la mult mai largă scară o presimţim peste tot astăzi) pătimirea reînceputurilor: cum e cu putinţă lumea? Că, practic vorbind, tinerele generaţii se vor distribui după aceea la dreapta, la stânga, la mijloc, alături, în căutare de împlinită sau alienantă de viaţă şi de moarte, e istorie cunoscută şi unanim-omenească. Demnă de a fi îndelung meditată ni se pare însă prezenţa lui Nae Ionescu la această suire spre propriu-i destin a unei tinereţi ce-şi găseşte în el un complice exemplar. Într-un anumit sens, am putea spune că Nae Ionescu dăinuieşte *pentru* şi *prin* tinereţe. Printre pontifii mânuitori ai culturii române de atunci, adesea savanţi distinşi şi de mare valoare dar sacrificând riturilor universitare ale unui veac nu cronologic ci spiritual învechit, „profesorul" face contestatar loc acestei tinereţi recunoscute astfel ca interlocutor şi partener deplin în aventura cunoaşterii reînnoitoare. Ce excepţională economie de timp în trezirea „pedagogică" a discipolului! Ce inteligentă şi pasionantă iniţiere la libertate şi la nemaiştiutele ei rigori! Dincolo de orice veleitate de paternalism, cu o certitudine deloc banală la un „responsabil" al sistemului universitar, „profesorul" impune un respect grav şi plin de încredere pentru aleşii tinereţii şi îl impune mai întâi lor înşile. Prin ei, s-ar spune, el *slujeşte* literalmente, într-un înţeles quasi-sacral al cuvântului, menirea veşnică a trăirii creatoare. (De altminteri, ne amintim cum nu de mult, la Chicago, într-o convorbire având părtăşie cu noaptea şi cu exilul conatural memoriei, prietenul Mircea Eliade cita acest cuvânt lăsat cândva de

„profesor" tinerilor lui prieteni: „băieţi, fiecare din voi va avea de dus la un moment dat în spinare un mort, călugărul din el", cu alte cuvinte, dorul viu dar neîmplinit după absolut. În această aproape-mărturisire de sine şi în altele asemănătoare, ni se îngăduie poate să surprindem taina intimei lui convenţe cu o tinereţe în care Absolutul îşi descântă neostoit, şi pururi ca din nou, vraja lui echivocă şi sfântă.)

Ne apropiem astfel de Nae Ionescu gânditor *actual* nu prin adecvare la vremi, ci în virtutea actului însuşi de a gândi. Iată-ne, atunci, încă o dată în faţa dificultăţii clasice de a situa o gândire ce se înfăptuieşte dincolo de canoanele ei clasice. Moştenirea scrisă a „profesorului" — de la început postumă faţă de intensitatea spiritului său viu şi destinată viitoarelor rodiri impersonale — nu o epuizează bineânţeles, după cum nu ar defini-o corect nici conceptualizările stricte împrumutate diferitelor curente, şcoli sau categorii de filosofie. O analiză statistică a noţiunilor focale din opera lui Nae Ionescu ne-ar permite poate, e adevărat, să distingem printr-un efect spectrografic bine cunoscut structurile matriciale ale gândirii lui şi să-i atribuim astfel un loc oarecare în calitate de „precursor". „Profesorul", de fapt, a rostit multe noime ce le vom întâlni mai târziu în elaborări filosofice sistematice şi aproape degradate prin popularizare: *structură*, de pildă, sau *persoană*, sau încă anumite intuiţii precise despre *statutul filosofic al limbajului*. Dar un asemenea studiu revendicativ ni s-ar părea până la urmă irelevant pentru o scrutare riguroasă a actualităţii „profesorului". Calculul diferenţial, se ştie, a fost descoperit de câte 2 sau 3 savanţi cam în acelaşi timp, submersibilul şi telefonul inventate de nenumărate ori, iar America nu a încetat să fie descoperită pentru prima dată de la fenicieni la Amerigo Vespucci... În universul spiritului, asemenea potriviri, ritmuri şi coincidenţe explică în chip normal anumite „invenţiuni" personale ce anunţă doar, pur şi simplu, constituirea în curs a unei viziuni filosofice formale sau a unui adevăr ştiinţific definit. Paradoxal vorbind — însă e vorba de un paradox aparent — a fi „precursor" în acest sens, prin cristalizarea unei ambianţe treptat saturată de convergenţe intelectuale, e tot ce poate fi mai puţin „original" în înţelesul puternic, solidar de *origo*, al cuvântului. Printr-un paradox de data asta real — deci revelator — am fi ispitiţi să salutăm astăzi originalitatea lui Nae

Ionescu sub modul „impersonal“ al unui *Pater grammaticus*. Tâlcuire de „scripturi“ omeneşti şi divine, descifrare vivifiantă a sensului lăuntric (arcană noetică dar şi teribil de concretă) a realului istoric, intuire a locurilor primordiale unde se încrustează semnele *(grammé)* vremii şi ale Duhului în tot ceea ce „advine“, destinal şi eschatologic, pentru un neam, o durată, un ciclu de existenţă, „profesorul“ a împlinit credem în timpul său rânduiala unui hermeneut: ceea ce reprezintă funcţiunea originară a gândirii şi lămureşte natura înrâuririi lui temeinice asupra tinerilor săi elevi. Şi nu mai puţin calitatea sensibilităţii sale „moderne“, ca de la sine orientată spre întreprinderile de gândire proiectând reinterpretarea realităţii (logica matematică, filosofiile culturii, tentativele de reînnoire ale tradiţiei creştine) şi prevenind, sumbru sau utopic (marxismul de pildă) viitorul omului. (Tot pe atunci, ne povestea un prieten martor ocular, un strălucit reprezentant al filosofiei academice române, întâmpina literalmente cu hohote de râs ultimele studii ale cercetării fenomenologice husserliene sau primele scrieri ale lui Heidegger...). De aceea, credem, coerenţa gândirii lui Nae Ionescu e de un alt ordin, anterior în orice caz „sistemului“. În ea se rosteşte *organicitatea* în virtutea căreia spiritul viu sparge efectul de oglindă al reflecţiei subiect-obiect ce-l închide în ţarcul unei cunoaşteri filosofice *de-finite* şi se afirmă drept veghe liberă ce nu ne mai îngăduie să uităm locul originar al oricărei cunoaşteri. Lui Nae Ionescu, gânditor, i-a fost dat să articuleze graiul Fiinţei ca noimă şi să rămână în acelaşi timp liber (datorită poate tipului său temperamental, poate hazardului) de ispita transpunerii lirico-raţionale într-un sistem de consumaţie curentă. Sub acest mod fundamental, stilul de gândire organic şi hermeneutic al lui Nae Ionescu ne evocă, fără exces de comparaţii deplasate, formula isihaştilor veacului XIV bizantin, *ousiotes energeia* — energie fiinţială în desfăşurare: formă caracteristică de afirmare în contemporaneitatea culturală a celor care, într-un fel sau altul, de la sec. XIX slav până la sec. XX român, ţin de această tradiţie. În fapt, nu putem omite (deoarece e vorba de o trăsătură marcantă) de a menţiona, fie şi numai în treacăt, conexiunea intimă dintre elementul de organicitate a gândirii lui Nae Ionescu şi tradiţia ortodoxă înlăuntrul căreia, în chip surprinzător, „profesorul“ se mişcă, gândeşte, respiră. În Ortodoxie — matcă a Înaltei cunoaşteri

şi a neantizării Dumnezeului celui Viu în veac, nu confesionalism etnico-politic — „organicul“ e cel care „dă de gândit“ unei gândiri al cărui rost nu se mărgineşte la voinţa de a-l reduce conceptual sau tehnic. Desigur, întrebarea despre afinităţile, poate enigmatice şi inegale, dar în acelaşi timp esenţiale şi de netăgăduit ale lui Nae Ionescu cu valorile Ortodoxiei răsăritene rămâne încă deschisă studiului. (Întâmplător, prin anii 1950, ne-a fost dat să luăm în primire cele peste 150 de volume ale Patrologiei grece Migne, ale cărui posesor particular, caz probabil unic în România, fusese Nae Ionescu: 150 de volume masive, somptuos legate şi cu filele aparent intacte...) În orice caz, şi în această privinţă „profesorul“ va rămâne mereu pilduitor, o atitudine de înţelegere şi de toleranţă activă a însoţit în permanenţă toate manifestările spiritului său, altminteri polemic într-un chip superior. (Replicile lui usturătoare la adresa unor „corespondenţi“ catolici români vizează doar anumite expresii mărginite şi agresive ale catolicismului timpului său.)

O aceeaşi organică întrepătrundere între *cuvânt* şi *dezvăluire* de sens ne izbeşte şi când ne apropiem de graiul „scris“ al „profesorului“. La drept vorbind, chiar „scriind“, el păstrează o curioasă fluenţă de rostire vie, genuină şi nu construită ca atare, în care s-ar putea întrezări (fără să vrem să facem un sistem din efortul nostru de înţelegere) acelaşi paradoxal aspect de „impersonalitate“. Ne găsim în faţa cuiva care *agrăeşte* necontenit (să traducem astfel acest cuvânt românesc: *interpelează şi-l face să se desluşească*) înţelesul ce se descoperă numai în felul acesta: de unde impresia unei *distanţări* (Grigorie de Nyssa văzuse demult în *diastima* categoria decisivă pentru sensul cunoaşterii) între el însuşi şi ceea ce se rosteşte prin el. Nici meşteşug de stil, nici artificiu de intenţie: dimpotrivă, în acest „loc“ al prezenţei lui, prin meditaţia unei superbe inteligenţe mereu în act, Nae Ionescu adulmecă tăcerea şi ne îngăduie să presimţim ce autenticitate îl bântuia.

*

Însăilări grăbite, aceste cuvinte târzii dar şi, cum se întâmplă adesea, venind înainte de vreme, nu vor să spună mai nimic. Cel mult să „nască“ din nou astăzi întrebarea (act prin excelenţă personal) despre un Nae Ionescu menit să numească, într-un fel sau altul, şi o anumită componentă viitoare a culturii de limba română.

Căile bătute ce duc spre o asemenea reîntoarcere sunt cunoscute: studii, cercetări istorice, influenţe, polemici, precizări, puneri la punct ş.a.m.d. Nimic deosebit. De aceea poate stăruie în noi aşteptarea unei „întâlniri" — undeva, cândva — cu un Nae Ionescu altminteri semnificativ în „normalitatea" lui chiar: om viu trăind şi murind între deşertăciune şi creaţie.

Paris, 24-26 aprilie 1970;
„Prodomos", nr. 10/1970;
republicat în „Dilema", nr. 129/1995,
cu următorul post-scriptum:

La puţin timp după apariţia prezentului articol (în „Prodomos" nr. 10/1970, Paris) într-una din convorbirile noastre la Paris cu M. Eliade, acesta îmi confirma achiziţia, deloc banală, de către Nae Ionescu în anii 1938-39 a celor 150 de volume masive ale colecţiei patristice (greacă) Migne. El însuşi (Eliade), pentru un timp în România la acea epocă, fusese pus la curent cu acest proiect al „profesorului". Între primirea colecţiei complete, adăuga el, instalarea ei, preparativele în vederea unei noi legături în piele etc., profesorul Nae Ionescu deceda (aprilie 1940): ceea ce explică aspectul imaculat al filelor. Şi ceea ce, în subsidiar, ar exonera afirmaţiile noastre de vina numită — cu savuroasa franceză a sec. XVII-XVIII (ţintind necuviinţa estetică precât şi etică) „un péché de jugement téméraire"... (Cât despre soarta ulterioară, colecţia Migne Nae Ionescu a fost cumpărată în anii 1948-49 pentru biblioteca Mănăstirii Antim din Bucureşti de către P. Benedict Ghiuş, stareţul de atunci al acestui aşezământ — între altele şi ca un gest de generoasă înţelegere pentru starea dificilă în care se găsea Dna. Nae Ionescu).

Post-scriptum adiţional. Deşi oarecum grăbit în întocmirea lui, numărul din „Prodomos" consacrat lui Nae Ionescu a prilejuit, ne aducem aminte, discuţii reînnoite între colaboratori şi, mai larg, în cercul celor apropiaţi. Astfel, într-o altă convorbire cu M. Eliade, l-am întrebat cum privea Nae Ionescu, ortodox declarat şi, desigur, „luminat", situaţia complexă a Bisericii Ortodoxe Române din acea vreme, împărţită lăuntric între un legitimism politic al vârfurilor

instituţionale şi patosul naţionalist facil, confuz pe de altă parte. După M. Eliade, „profesorul" rămânea clar şi cu fermitate ataşat aspectelor esenţiale ale Ortodoxiei (sensul Absolutului viu prezent şi trăit în fiinţa ei, de pildă) şi nu lua în considerare contingenţele devenirii sale istorice.

Când l-am evocat în treacăt pe Ion Barbu (cineva îmi trecuse tocmai o frumoasă carte semnată G. Ivaşcu, *Lucian Blaga. Poezii*, Bucureşti, 1967, unde apărea citatul ce urmează) ce criticase odată, ca de la sine înţeles, ortodoxismul „Gândirii" încă de la începutul acelui ciclu de cultură (24 februarie 1929!) în „Ultima oră": „Patriotismul, pentru poeţi, constă în a scrie o poezie cât mai puţin coruptibilă în a lega destinele limbii de viaţa superioară şi puternică a versurilor lor. Cred că porţile ţărăneşti, iile, balaurii, feţii frumoşi, mozaicurile şi zugrăvelile bizantine conduc poezia la un stil pastiş sau pestriţ (...) Stilul poeziei domnului Blaga nu trebuie să fie universal în sensul imperial al catolicismului, ci intemporal şi ceresc, ca Ierusalimul Ortodoxiei, care — în nici un caz — nu s-a refugiat în fundaţiile «Gândirii»"). M. Eliade n-a ezitat să apropie de această opinie viguros exprimată felul de a vedea al „profesorului".

Notă adăugată la republicarea articolului în „*Dilema*", 1995

MIHAIL SEBASTIAN

„Se poartă admirabil cu mine"

De altminteri, mai curând de iunie 1931 eu nu cred că mă întorc. Şi atunci încă poate numai pentru vacanţă, căci dacă voi începe la toamnă să-mi prepar, în afara doctoratului în drept, o licenţă la Sorbona, atunci voi mai avea încă cel puţin doi ani de străinătate. Sper că Nae Ionescu nu mi-i va refuza. Se poartă admirabil cu mine. Chiar dacă uneori sau de cele mai multe ori întârzie, sau uită, sau amână, în fond îmi poartă o afecţiune pe care nu ştiu cărui lucru o datorez!; nu uit că prin el l-am cunoscut pe ministrul Mironescu, a cărui protecţie e discretă, înţelegătoare şi... profitabilă. [...]

Fragment dintr-o scrisoare către Camil Petrescu,
27 iulie 1930, Pensions „Les Marquisats",
Annecy (Haute-Savoie),
în: *Scrisori către Camil Petrescu*, vol. II,
Editura Minerva, 1981

Nae Ionescu

Iar dacă d. Nae Ionescu mi-ar fi răspuns grav
ca un profesor, dacă ar fi încercat să-mi facă teorii
şi să-mi schiţeze o predică solemnă, i-aş fi spus...:
—Las-o dracului, şefule! Să nu mă duci cu zăhărelul,
că nu se prinde! Vezi de altul...
Tudor Teodorescu-Branişte

Pe profesorul Nae Ionescu l-am văzut prima oară la Brăila prin 1923 sau 1924, la o conferinţă. Vorbea, într-un ciclu al „Ideii Europene", despre criza religioasă în Germania, dacă ţin bine minte.

Eram în clasa a cincea de liceu şi toate astea mi se par astăzi nesfârşit de îndepărtate.

L-am revăzut însă trei ani mai târziu, la examenul meu de bacalaureat, ca preşedinte al comisiei. Prezenţa lui în acest liceu, de unde cu vreo 15 ani înainte fusese eliminat pentru „republicanism naţional", producea acum printre profesori şi elevi un val de rumoare.

Cel puţin pentru noi, care îl aşteptam în bănci, în faţa colilor albe, cu atâta frică, dar, mai ales, cu atâta curiozitate, intrarea lui Nae Ionescu în clasă era un fapt războinic. Ni se părea că acest tânăr, căruia bara energică a sprâncenelor îi dădea nu ştiu ce privire aprigă, era „aliatul" nostru.

Ne-a dictat subiectul lucrării de limba română şi am intrat în el ca într-o pădure: „poezia lirică românească". După două ceasuri, când mi s-a luat tocul din mână, scrisesem vreo 10 coli mari, dar abia ajunsesem la Alecsandri. Mă simţeam pierdut. Mă rătăcisem, vorbisem de câte în lună şi în soare, uitasem subiectul. Două pagini despre folclor, vreo două despre poezia populară scandinavă, nu ştiu câte alte năzbâtii... De unde le scosesem, Doamne!

Am crezut că e o glumă când, a doua zi, bunul meu profesor d. Gheorghe Banea m-a oprit pe stradă. „M-a chemat Nae Ionescu să-mi arate teza ta. I-a plăcut mult, dar zice că eşti un mare zăpăcit."

Un mare zăpăcit? Numai atâta? Eram salvat.

Un an mai târziu, în august 1927, când trimiteam la „Cuvântul" primul meu foileton, îl trimiteam la întâmplare. Ştiam bine că un manuscris într-o redacţie este mai puţin decât o picătură într-un ocean. Cu ce uşurinţă, cu ce plictiseală, cu ce indiferenţă se aruncă un plic uneori înainte de a fi deschis. O clipă, fusesem ispitit să-l trimit lui Nae Ionescu. Dar omul mă intimida. La gândul că vor fi citite de el, paginile mele mi se păreau dintr-o dată puerile, fără interes. Îi ţineam minte privirea şi mă temeam.

Am trimis articolul „Redacţiei Cuvântul", fără nici un alt adaos, semnat cu primul pseudonim găsit. Ar fi fost de ajuns să nu apară pentru ca aceşti şapte ani de viaţă să se fi petrecut altfel. Altfel, cum? Nu ştiu.

Dar a apărut.

Am aflat mai târziu că era cineva în redacţie care se interesa îndeaproape de acele plicuri galbene ce veneau de la Brăila,

aducând lungi foiletoane confuze: Nae Ionescu. Mă întreb cu sinceritate ce anume îl putea interesa în scrisul unui băiat de 19 ani, obsedat încă de lecturile sale de adolescent.

Țin foarte bine minte prima seară la „Cuvântul". Venisem neliniștit, nesigur, plin de întrebări, pe care știam bine că nu voi avea curajul să le pun, intimidat de acele lumini care mi se păreau ireale, de acei oameni pe care îi credeam legendari. Totul mi se părea extraordinar în jurul meu, totul transfigurat de tot ce o copilărie petrecută între cărți visase despre acest lucru miraculos: o redacție.

Din colțul de fereastră unde mă refugiasem în așteptarea profesorului, cred că nici n-am tresărit când l-am văzut. A venit spre mine cu acel zâmbet grav, pe care mai târziu aveam să-l cunosc în atâtea clipe fericite sau tragice, a venit spre mine fără surpriza de a descoperi în Mihail Sebastian pe fostul său elev de la examenul de bacalaureat Hechter M. Iosef[1].

Mi-a spus foarte multe lucruri în seara aceea și toate mi se păreau mari, decisive, copleșitoare, ca într-un ceas în care se pecetluiește o soartă sau se deschide un drum. Vorbea cum vorbește totdeauna: animat și închis, cu acea stăpânită tensiune care îi străbate ca un fir de foc înșelătoarea lui nepăsare.

Am coborât în stradă uluit, absent, cu sentimentul că toată strada — lumini, vitrine, trăsuri, femei — trecea pe lângă mine stinsă, cu vocile acoperite de strigătul revelației pe care o trăisem.

Veți surâde poate citind aceste lucruri. Mi-ar părea rău să nu surâdeți. Ar însemna că le-am povestit prost, că le-am evocat insuficient.

Îi plâng pe tinerii care n-au întâlnit la timp, în viața lor, un astfel de om în care să creadă, un om în stare să-i pasioneze până la a le modifica viața. E un noroc pe care merită să-l plătești cu toate entuziasmele, oricât ar părea ele de excesive, imprudente sau ridicole în ochii străinilor.

Nici Jacques Rivière nu cred că s-a despărțit altfel de Paul Claudel, când l-a cunoscut întâia oară.

Iertați-mi apropierea. O fac pentru Claudel, cu care Nae Ionescu are multe trăsături comune, și nu pentru Rivière, care nu e pentru mine decât un îndepărtat și inaccesibil model.

Sunt unii oameni destinați să comunice direct cu tinerii, prin anumite valori pe care le realizează viața lor, prin anumite sensuri

de gândire sau de sensibilitate pe care le exprimă scrisul lor. Înțelegerea între generații este aproape totdeauna grea, dacă nu imposibilă, din lipsa de generozitate a bătrânilor și din excesul de fervoare al tinerilor. Este ceva opac între ei, este o incapacitate reciprocă de a se înțelege, ceea ce constituie uneori un conflict surd, domol și suportabil, dar duce alteori spre foarte grave și adânci lupte.

Oamenii care pot birui aceste eterne rezistențe sunt puțini. A vorbi tinerilor, a-i înțelege și a te face înțeles de ei este un lucru dificil și rar. Trebuie să fie cineva purtătorul unui mesaj personal, purtătorul unor experiențe capabile să lumineze nu numai propria sa viață, ci și viața celorlalți, trebuie să trăiască el însuși o dramă de idei sau de pasiuni, pentru ca glasul său să treacă dincolo de sine, către ceilalți. Claudel, Péguy, Gide au realizat, pe planuri de sensibilitate deosebită și în direcții sufletești opuse, acest miracol. Nu sunt singurii, dar sunt cei mai aproape de noi. Fiecare dintre ei, într-un cerc descris și limitat de inteligența și simțirea lui, a exercitat și continuă să exercite asupra tinerilor elite franceze sau europene un control de valori morale care făceau din fiecare un adevărat „director de conștiință".

E o funcție spirituală care nu ține de talent, nici de inteligență, nici de geniu, poate, Valéry nu o va împlini niciodată, Anatole France nici vorbă că nu. Ea cere o anumită acuitate intimă, anumită vehemență a vieții interioare, anumită înclinare de a gândi viu asupra problemelor morale și a face din ele veritabile drame. Ea cere mai ales altceva: curajul de a lua viața în serios, de a o lua în foarte serios.

Gluma și ironia pot fi fermecătoare atitudini în lume. Dar nu prin ele se pot mișca tinerii. France e un mare artist, mai mare desigur decât Gide, dar France nu va abate niciodată o viață de om din mersul ei, nu va ridica o întrebare esențială, nu va revela nimănui o durere, o neînțelegere sau o așteptare.

Tinerilor nu le-au plăcut niciodată oamenii — oricât ar fi ei de geniali — care s-au dezinteresat de marile întrebări.

„Las-o dracului, șefule, vezi de altul" este o prea mare ușurință de a rezolva dificultățile pentru ca ei s-o primească. Nici unul din cei care au însemnat vreodată ceva în conștiința unui timp n-au profesat o asemenea învățătură, care, prin comoditatea ei, îl micșorează pe om.

*

Nae Ionescu a fost directorul nostru de conştiinţă.

Noi eram vreo douăzeci de tineri care veniserăm spre „profesor" (cum ne-am obişnuit să-i spunem scurt), fiecare pe alt drum, fiecare aşteptând răspuns altor întrebări, strânşi într-o familie, în care drumurile personale rămâneau totuşi distincte şi singuratice, dacă nu — cum se întâmpla uneori — adverse.

Scrisul lui clarifica pentru noi unele lucruri esenţiale, pe care fără el le-am fi gândit confuz. Prezenţa lui ne ajuta să ducem până la capăt un control intim, care altfel ar fi fost lipsit de criterii. Era un om care vorbea cu simplitate despre iubire, despre viaţă, despre moarte, ca despre nişte lucruri reale şi decisive. Era şi în scrisul lui şi în viaţa lui o continuă silinţă de a comunica direct cu ceea ce este viu, spărgând tiparele, formulele şi schemele. Era, în sfârşit, un om dramatic, fără certitudini asupritoare, fără intoleranţe, gata să înţeleagă o viaţă de om în toate îndoielile şi umbrele ei.

Tinerii veneau din instinct spre el. Nu numai noi, care îl cunoşteam îndeaproape, printr-un noroc poate nemeritat, dar mulţi prieteni necunoscuţi, răspândiţi în cele mai depărtate colţuri de ţară. Zona de radiere a gândirii lui Nae Ionescu trece cu mult dincolo de orizontul celor două sute de oameni agitaţi care alimentează astăzi „cultura română" cu polemicile, confesiunile, ideile şi obsesiile lor.

Sunt, cred, puţini tineri pe care scrisul şi vorba lui Nae Ionescu să nu-i fi „marcat". Existenţa lui este un fapt ce nu se poate eluda. Poţi lupta cu el, i te poţi opune — dar nu e cu putinţă să treci cu ochii închişi, pe alături.

Nu toţi tinerii italieni sunt cu Papini, nu toţi tinerii francezi sunt cu Gide, dar nu e unul care să nu fi simţit apăsarea acestor două esenţiale momente de conştiinţă, faţă de care orice atitudine e posibilă, numai indiferenţa nu. Nae Ionescu este din familia lor.

Nu voi vorbi despre valoarea acestui om, care mi se pare excepţională în toate domeniile în care a lucrat. N-am căderea s-o fac şi, în orice caz, n-aş face-o aici, unde mă pregătesc să spun o serie de lucruri foarte triste.

De altminteri nu valoarea culturală sau politică a lui Nae Ionescu determină profunda noastră legătură cu el. E un om care ne-a învăţat foarte multe în filosofie, în economie politică şi în artă[2]. Sunt fără număr problemele pe care le-a ridicat, cărţile pe care ni le-a pus în mână, prejudecăţile pe care ne-a silit să le lichidăm. Jurnalismul i-a dat prilejul să mediteze şi să scrie asupra celor mai variate aspecte de viaţă, în toate aducând nu numai o armătură documentară completă, dar, mai ales, o viziune personală, nouă şi organică, ce surprinde în cele mai obişnuite fapte marile linii de mişcare ale vieţii. Din scrisul lui zilnic de-a lungul a opt ani, s-ar putea construi un vast dicţionar de termeni, noţiuni şi idei, un fel de „explicaţie a timpului nostru" cuprinzătoare şi sintetică. Este o treabă ce va trebui făcută într-o zi şi pe care îmi pare rău că nu mai am dreptul s-o fac.

Dar, vă spun, nu prin ce ne-a învăţat este Nae Ionescu „profesorul" nostru, ci prin sensul pe care îl dă el propriei sale vieţi.

Un om care nu propune vieţii sale o dramă de rezolvat este un absent. Nici inteligenţa, nici erudiţia nu pot suplini această flacără. Ceea ce spune e abstract, ceea ce face e indiferent.

Nae Ionescu, asemeni lui Papini, asemeni lui Gide, asemeni lui Péguy, aduce, înainte de orice, mărturia unei drame personale. Restul e fără importanţă. Într-adins am luat un nume de anarhist, unul de hughenot şi altul de catolic — pentru că e fără importanţă. Nu învăţătura lor îi face virulenţi şi activi în lumea de tineri care îi recunoaşte drept directorii ei de conştiinţă, ci tensiunea lor, temperatura interioară, de la care vorbesc şi care le arde din adânc scrisul şi viaţa.

Pentru străini şi adversari, Nae Ionescu este un personaj enigmatic, un fel de periculos regizor al vieţii publice, închis într-o voluntară umbră, de unde comandă complicate jocuri de idei şi oameni, stăpânindu-le resorturile cu o mână fină şi ascunsă. Legenda lui sperie, indignează sau intrigă.

Pentru noi, adevăratul Nae Ionescu era însă dincolo de acest joc, un om neliniştit, purtând, mai sus de victoriile lui, o inimă şi o inteligenţă împărţite între mari întrebări personale, cărora „succesul" sau „insuccesul" nu le putea răspunde în nici un fel.

„O să-şi frângă gâtul", am auzit spunându-se pe furiş despre Nae Ionescu, în vremea în care lumea, neştiind bine ce se va întâmpla în viitor, nu avea deocamdată curajul să-l înjure pe faţă.

Da, o să-şi frângă gâtul. Şi l-a frânt şi, desigur, şi-l va mai frânge de câteva ori.

Mă întreb dacă omul acesta e făcut pentru victorii. Probabil că nu. Victorii a avut, şi încă foarte mari. Dar le-a lăsat pe toate în drum şi s-a dus să caute altceva, mereu altceva.

Nu e un om infailibil. E probabil că a făcut mari erori, e probabil că va mai face. Dar asta nu mă interesează. Ştiu că luptele lui, victoriile sau căderile lui nu sunt esenţiale. Ştiu că dincolo de ele, triumfător sau învins, rămâne un om frământat, un om trist, un om singur.

Despre acest om vorbesc, în acest om am crezut.

Note

[1] Mai este oare nevoie să spun că pe eroul cărţii *De două mii de ani* nu-l cheamă Iosef Hechter, că nicăieri în decursul romanului acest nume nu este scris, că aducerea lui în discuţie este ori o dovadă de lectură neglijentă şi a cărţii, şi a prefeţei, ori o simplă armă polemică? Vezi anexa VII.

[2] Aveam într-un rând intenţia să-i strâng într-un volum cronicile şi studiile sale de teatru din 1927 şi 1928. Sunt acolo unele pagini de o adâncime critică fără egal. Dar timpul a descurajat acest proiect.

Nae Ionescu şi iudaismul

Când m-am întors, în 1931, de la Paris, unde mă trimisese el să studiez, primul lucru pe care i l-am spus profesorului a fost acesta: „scriu o carte evreiască."

Vestea nu l-a surprins. Nu suportasem niciodată nici o umbră de echivoc asupra calităţii mele de evreu. Nae Ionescu o ştia prea bine, el, care detesta orice compromis şi, îndeosebi, pe acesta.

1931 era, după câte ţineţi minte, un an neantisemit. Dispoziţia publică era mai mult spre stânga, hitlerismul era un strigoi mai degrabă ridicol decât primejdios, evreii, în sfârşit, erau lăsaţi în pace. Era unul din rarele momente de odihnă ce le-au fost sortite de la război încoace.

Cartea pe care o începusem nu avea aşadar obiective sociale. În nici un caz nu voia să fie o carte de actualitate. E adevărat că timpul şi-a luat sarcina de a-i depăşi intenţiile şi de a o arunca peste trei ani, într-un moment de surescitare generală.

De ce îi ceream profesorului Nae Ionescu o prefaţă?

Presa a răspuns fără greutate: 1) pentru ca să-mi trădez neamul; 2) pentru ca să câştig bani; 3) pentru ca să atrag într-o cursă jidovească pe un luptător al românismului.

Voi reproduce, în capitolul următor, o mică antologie din aceste interpretări, extrem de interesante.

E o lectură plină de învăţăminte şi nu mi-aş ierta să nu v-o înlesnesc.

La drept vorbind, cred totuşi că pentru alte motive ceream încă în iulie 1931 această prefaţă. Se poate să fiu înşelat de o perversă refulare freudistă (tot un jidan şi Freud ăsta!), dar, în măsura în care pot răspunde de faptele mele, am impresia că nici pentru bani, nici pentru trădare, nici pentru bucuria de a-mi compromite profesorul în rândul apostolilor gardişti şi cuzişti nu l-am rugat să-mi scrie paginile pe care mi le făgăduia cu atâta bunăvoie.

Mi se părea, în primul rând, foarte firesc să cer omului care îmi călăuzise primii ani de tinereţe o judecată directă asupra unei cărţi ce trebuia să-mi lămurească, cel puţin în intenţia mea, o sumă de întrebări hotărâtoare. Am aşteptat de multe ori cu emoţie şi încordare cuvântul profesorului asupra lucrurilor pe care le gândeam, dar niciodată cu atâta pasiune.

Acest motiv strict personal ajunge poate pentru a explica de ce ţinusem să am în fruntea cărţii o prefaţă a sa.

În altă ordine, însă, şi cu totul în subsidiar — cum se zice în justiţie — nădăjduiam poate că prefaţa va fi un act de înţelegere şi un act de pace, care va trece şi dincolo de literatură. Nae Ionescu era dintre foarte puţinii oameni capabili, şi prin gândirea lor, şi prin poziţia lor, să facă un asemenea act. Simpatia lui pentru problemele iudaice era cunoscută, justificarea lui de a vorbi în această ordine era fără tăgadă.

Astăzi, şi cu atât mai mult în iunie 1934, a-i cere profesorului Nae Ionescu o prefaţă la un roman evreiesc pare, în principiu, un lucru ciudat, dacă nu de-a dreptul provocator. În 1931 însă nimic n-ar fi fost mai normal şi, desigur, nimeni n-ar fi fost surprins.

Iudaismul a fost o veche preocupare intelectuală a d-lui Nae Ionescu. Antisemiţii gardişti şi cuzişti fac foarte bine că uită astăzi acest detaliu supărător. Dar de ce oare îl uită şi evreii? De ce nu e nici unul între ei care să-şi aducă aminte că în 1928 l-au adus pe

profesorul Nae Ionescu să le vorbească la... căminul sionist? Nu e o glumă. Antisemitul Nae Ionescu a ţinut atunci — invitat mi se pare de „Asociaţia femeilor evreice" — o admirabilă conferinţă despre spiritualitatea iudaică.

Dar nu e singurul lucru uitat. Se trece cu nepăsare sau cu simplă inconştienţă peste câţiva ani de precizare a unei atitudini de înţelegere, de simpatie şi de cunoaştere obiectivă a fenomenului iudaic în aspectele sale politice, dar, mai ales, pe latura sa spirituală. Colecţia „Cuvântului" de la 1926 până în toamna anului 1933 este martoră. Pe vremea aceea, Nae Ionescu era probabil „vândut jidanilor".

Creştin ortodox, de un creştinism care n-a fost „o firmă polemică şi politică", Nae Ionescu purta în însăşi credinţa sa obligaţia de a iubi neamul Vechiului Testament, de a-i iubi pe aceşti evrei care „nu sunt necredincioşi, ci credincioşi întârziaţi pe drumul mântuirii", cum spunea după devastările de la Oradea Mare, în „Duminica", pe care o găsiţi reprodusă în anexă.

Nu doar că ar fi sperat într-o convertire a lui Israel la creştinism, convertire pe care o ştia şi imposibilă, şi regretabilă.[1] Dar, ca orice creştin veritabil, înţelegea că propria sa credinţă rămâne stingheră, ca un copac retezat, în clipa în care ea neagă, batjocoreşte sau oprimă rădăcinile spirituale din care se trage. Creştin, Nae Ionescu trăia direct drama spirituală iudaism-creştinism, care, orice s-ar spune, nu se reduce la „canonul 11 al Sinodului al VI-lea Ecumenic". Rămâne, dincolo de acest canon, destul loc pentru iubire şi, mai ales, pentru respect în faţa unei vechi învăţături, pe care se sprijină şi astăzi axele mari ale lumii. Noi nu ne pricepem în teologie, dar profesorul Nae Ionescu se pricepe şi, spunând aceste lucruri, nu facem altceva decât să-l cităm pe el.

Atitudinea lui Nae Ionescu faţă de evrei nu se oprea pe acest plan strict religios. Ea era la fel de fermă şi fără echivoc pe planul politic.

El a preconizat mereu o politică de largi libertăţi publice şi culturale pentru minorităţi. Pentru toate minorităţile, şi mai ales pentru evrei (căci problema se punea mai des şi mai acut în privinţa lor).

Toată politica lui Nae Ionescu şi a „Cuvântului" în această materie se sprijinea pe o distincţie esenţială: stat şi naţiune. Statul

şi naţiunea nu erau în sistemul de gândire al profesorului două valori identice şi nici două noţiuni suprapuse, ci, dimpotrivă, două realităţi de natură deosebită. Statul, o realitate politică, naţiunea, o realitate culturală. Distincţia aceasta este decisivă. Ea anulează şi face imposibil orice şovinism, oricare ar fi eufemismul sub care se ascunde: „naţiune exclusivă", „naţiune dominantă" etc.

„Iată de ce am părăsit pe d. Cuza — cel cu teoria naţiunii exclusive — nu am avut nici un entuziasm pentru teoria naţiunii dominante şi l-am urmat pe d. Iorga, care s-a făcut la noi campionul drepturilor spirituale ale minorităţilor." (Nae Ionescu, „De ce nu te botezi?" — art. cit.)

Dusă până la consecinţele ei ultime, această distincţie dintre stat şi naţiune justifică o libertate egală şi completă între toate naţiunile unei ţări. Statul nu devine în mod logic decât un factor tehnic a cărui primă obligaţie este să creeze cadre de viaţă tuturor naţiunilor componente, dându-i fiecăreia posibilitatea de a se realiza pe sine şi de a crea.

Dar nu e nevoie să comentez. E suficient să transcriu: „... noi — generaţia lui 1906 — am înţeles că naţiunea nu este un instrument politic, ci unul cultural. Că o naţiune nu are dreptul să oprime sau să distrugă un izvor de creaţiuni spirituale, a căror promovare este cea mai înaltă îndatorire a omului. Şi că statul, instrument tehnic, adaptat cu totul altor scopuri, trebuie să ţină el însuşi samă de imperativele culturii."

Opuneţi, vă rog, formula „stat instrument tehnic" formulei „stat totalitar" şi veţi înţelege ce adâncă prăpastie trebuie să-l despartă pe Nae Ionescu de toţi hitleriştii globului.

Să nu se creadă că această formulă este o simplă figură de stil, un accident de scris, o expresie abstractă, fără consecinţe, un cuvânt întâmplător de care abuzez. Să nu se creadă, mai ales, că este o afirmaţie gratuită, bună pentru un articol de consideraţii generale şi, în realitate, lipsită de conţinut politic. Nu. Întreaga politică a ziarului „Cuvântul" faţă de minorităţi şi — în speţă — faţă de evrei se rezuma pe această idee fundamentală. „Cuvântul" a cerut în decursul anilor de nenumărate ori pentru evrei şi pentru minoritari, în genere, drepturi şi libertăţi pe care poate ei înşişi ar fi ezitat să le ceară.

Aş putea cita în acest sens pagini întregi. Mă opresc însă la un singur articol, cu deosebire semnificativ prin împrejurarea în care a fost scris.

Era în primăvara anului 1928, în timpul marii campanii național-țărăniste pentru răsturnarea liberalilor. La Cernăuți, în plină întrunire politică, au vorbit câțiva minoritari, fiecare în limba lui. Între ei, a fost şi un evreu, Rapaport, care a ținut o cuvântare anti-liberală în... idiş. Guvernul liberal, care — se ştie — reprezenta pe atunci „reacțiunea conştiinței naționale împotriva jidanilor cotropitori", a protestat cu violență. Viitorul s-a grăbit să-i denunțe pe național-țărănişti drept „vânduți evreilor" (evident!) şi să declare alarmat că discursul în idiş de la Cernăuți pune în primejdie bazele statului român.

La aceasta a răspuns Nae Ionescu. Articolul său se chema „Uneltiri inconştiente" şi a apărut în „Cuvântul" cu nr. 1032, de la 1 martie 1928.

„Va să zică, guvernul e de părere că actul de a te exprima sau de a îngădui exprimarea în limbă maternă într-o adunare publică constituie o uneltire inconştientă împotriva unității statului.

Venită de la un şovinist iresponsabil, o asemenea aforistică de stat nu se putea să fie considerată decât o aberație. Tipărită în oficiosul guvernului, ea apare ca declarația programatică a unei politici de huligani, agitatoare, ațâțătoare şi oprimantă...

Îşi închipuie ministrul de interne... că teoria statului național mai stă în picioare chiar în absurditățile ei polițiste?

Noi ştim ce înseamnă naționalitate. Cunoaştem marea ei putere creatoare în domeniul spiritualului şi suntem cei dintâi, cei mai sinceri şi mai convinşi apărători ai ei. Dar, tocmai pentru că suntem încredințați de realitatea națiunii ca unitate spirituală şi etică, nu putem asista impasibili la o politică de strangulare a naționalităților. Fuga polemică a smuls guvernului declarații aberante. Să le regrete în chip formal şi explicit. Nu e nici o ruşine. Ci ar fi o declarație care ar linişti țara — pe noi, românii, care nu ne dorim soarta Ungariei în primul rând — şi care ar convinge şi străinătatea că guvernele române nu sunt străine de elementara deosebire între cultură şi politică.

Iar pe viitor mai multă pază la gură."

Mai limpede, mai loial, mai cald cred că nu se poate vorbi.

*

Nu vreau să insist prea mult asupra aspectului politic al chestiunii. El e luminat complet, cred, de articolele pe care le-am citat. Nu există aici posibilitate de echivoc sau răstălmăcire.

Dar atitudinea profesorului Nae Ionescu depăşea în cunoaşterea iudaismului planul politic. Dacă, pe acest plan, el revendica drepturi largi pentru evrei, în cadrele statului român, spunându-şi cuvântul în cele mai speciale chestiuni de viață evreiască,[2] problemele generale ale iudaismului îl interesau cu atât mai mult.

Metafizica iudaică este o problemă familiară gânditorului Nae Ionescu. Puținii ebraizanți din România cunosc poate acest lucru.

În conferințe, în scris, la cursuri, incidental sau direct, el a schițat de multe ori problema, fie în ea însăşi, în datele ei proprii, fie confruntând-o cu punctul de vedere al gândirii răsăritene (cum a făcut de câte ori a fost vorba despre Spinoza). E cu totul semnificativ că în primele sale articole din „Cuvântul", între primele probleme pe care le-a atacat de la debut, se vorbeşte tot despre anumite aspecte de spiritualitate iudee. Mă refer, în special, la trei foiletoane din iulie 1926: 1) „Criza iudaismului" („Cuvântul", nr. 509), 2) „Criza iudaismului II" („Cuvântul", nr. 512), 3) „Alte perspective" („Cuvântul", nr. 514). Vom reveni asupra lor când vom discuta prefața la *De două mii de ani.*

Iată cui ceream această prefață. Nu numai profesorului meu, nu numai omului care ani de-a rândul reprezentase cel mai uman şi mai loial punct de vedere față de problema politică evreiască, ci, înainte de orice şi mai ales, unui pasionat cercetător al spiritului iudaic.

*

Ce s-a întâmplat din iulie 1931, când această prefață a fost cerută şi promisă, până în iunie 1934, când ea a fost scrisă şi tipărită? O totală lunecare a Europei spre dreapta.

În mai puțin de trei ani, toate iluziile ce sprijineau continentul s-au destrămat, toate rezervele şi formulele democrației au căzut, toate punctele de reper ale păcii s-au pierdut. A fost un adevărat măcel, în care au sucombat şi spiritul de la Locarno, şi conferința dezarmării, şi Societatea Națiunilor. În această dezagregare rapidă a tuturor iluziilor sau ipocriziilor europene, forțele socialiste şi

democrate intrau într-un groaznic declin, în timp ce fascismele de tot soiul cunoşteau un brusc reviriment şi o febră dintre cele mai active. La Viena, la Madrid, la Berlin, la Bruxelles, adică în patru din cele mai serioase redute ale sale, social-democraţia se descompunea. Steaua aventurii se lumina singură pe acest cer european sumbru. Guvernul Hitler din primăvara anului 1933 încorona catastrofal seria de disoluţii şi prăbuşiri europene. După o străveche obişnuinţă istorică, evreii aveau să plătească ei delirul, demenţa şi disperarea tuturor.

Dacă 1931 fusese un an neantisemit, 1934 se pregătea să fie un an huliganic. În deschizătura acestui compas încape prefaţa profesorului Nae Ionescu.

„Cuvântul" nu putea privi cu simpatie acest val reacţionar. El ştia că fascismul italian nu este o revoluţie şi ştia, de asemeni, că hitlerismul nu poate fi una. Hitler era pentru „Cuvântul" un corsar inventat, plătit şi susţinut de marea industrie germană împotriva sindicatelor muncitoreşti. Aş putea cita, în acest sens, la nesfârşit din colecţiile ziarului pe anii 1931, 1932 şi 1933.

Nu e interesant jocul „de-a contradicţiile" şi nu mă ispiteşte deloc. Vreau doar să amintesc — pentru că toată lumea a uitat — că ziarul „Cuvântul" a fost antihitlerist şi că până în noiembrie 1933 atitudinea sa nu numai că n-a cunoscut în această privinţă vreo schimbare, dar s-a afirmat cu o violenţă polemică dintre cele mai crunte. Am avut toţi câţi scriam în pagina întâi a ziarului dreptul, libertatea şi bucuria de a studia farsa germană şi de a o denunţa în toate formele ei politice camuflate. Şi vă asigur că de acest drept am uzat.

*

Noiembrie 1933! Aici se despart drumurile şi aici se află nodul tristei întâmplări de care vorbim.

Veneau liberalii la guvern. Era o grea lovitură. Era o foarte grea dezamăgire. „Cuvântul" a fost mereu, din primul său ceas de viaţă, antiliberal. Era în antiliberalismul său mai mult decât o poziţie politică; era o necesitate organică. Prin tot ce a gândit „Cuvântul" în viaţa românească, prin tot ce a înţeles şi explicat în istoria ţării, el se opunea liberalilor, partid de bancă, partid de oligarhie, partid de poliţie. Liberalii reprezentau sumar „lumea veche". Nu numai ideea de revoluţie, dar ideea de viaţă modernă este sufocată de liberalismul român.

Din ianuarie 1926, marele partid liberal intrase într-o serie de convulsii agonice, pentru ca, după patru ani şi jumătate, în iunie 1930, să pară de-a binelea mort. „Cuvântul „avea dreptul să anunţe un „nou curs" în existenţa statului român, o „nouă ordine", un „nou regim". Partidul băncilor, partidul poliţiilor decedase.

„Noul curs" nu s-a realizat însă. „Noua ordine" a rămas o iluzie. În noiembrie 1933, liberalii veneau la putere — totul era pierdut, totul trebuia reluat de la capăt.

Aşteptam din partea „Cuvântului" o acţiune antiguvernamentală necruţătoare. Nu era numai legitimă: era de-a dreptul obligatorie.

„Cuvântul" era, în acel moment, singura forţă capabilă de o serioasă opoziţie. Naţional-ţărăniştii osteniţi şi compromişi nu aveau nici interesul, nici calitatea să atace. Cât priveşte aşa-zisele „partide mici", mofluze, păcălite şi indignate, nu le rămânea decât poarta tuturor situaţiilor desperate: antisemitismul. Eram convins că Nae Ionescu şi „Cuvântul" nu le vor urma pe acest drum. El, care scrisese şi luptase pentru o lume nouă, nu se putea sprijini pe această mizerie veche. Împotriva liberalilor, slavă domnului, nu lipseau nici arme, nici argumente. Mai era oare nevoie în plus de o diversiune antisemită? De diversiunea aceasta se putea servi oricine, numai ziarul „Cuvântul" nu.

S-a lansat atunci vechea, eterna, infailibila formulă pe care, la vremea lor, liberalii o aruncaseră opoziţiei, pentru ca acum opoziţia să le-o arunce lor: liberalii vânduţi jidanilor.

Care liberali, oameni buni? Nu cumva liberalii care întreţinuseră zece ani în universităţi bătaia sistematică pentru a justifica starea de asediu? Nu cumva liberalii care subvenţionaseră în 1927 devastările de la Oradea Mare? Nu cumva aceşti liberali care au fost statornic, de la 1848, forţa antisemită cea mai tenace, la guvern prin ei înşişi şi în opoziţie prin cuzişti? Nu cumva aceşti liberali „huligani, agitatori, aţâţători şi oprimanţi" pe care îi denunţa profesorul Nae Ionescu în martie 1927?

Hotărât, gluma era prea simplă, chiar pentru o societate obişnuită cu glumele simple şi sinistre.

N-am crezut de aceea nici un moment într-o orientare antisemită a „Cuvântului". Nu puteam crede. I se opunea întreg trecutul său, i se opunea, mai ales, întregul său sistem de gândire politică.

Lupta care începea era, desigur, cel puţin în primele ei faze, confuză, ameninţată de primejdioase echivocuri şi, mai ales, de compromiţătoare alianţe. Eram convins însă că ziarul „Cuvântul“ nu le va suporta şi că va pune repede ordine în acţiunea lui, restabilind hotarele ce l-au despărţit totdeauna de aventurieri, de impostori şi de revoluţionarii „poliţiei în persoană“. Un „Cuvântul“ gardist de fier mi se părea — şi mi se pare şi astăzi — un lucru strict imposibil. Nu din sentimentalism, ci dintr-o exactă cunoaştere a trecutului acestui ziar şi a liniilor politice şi spirituale între care s-a mişcat acţiunea lui.

Personal, am încercat de două ori să lămuresc lucrurile. O dată, plecând. (Era în dimineaţa în care apăruse ciudatul articol „Şi un cuvânt de pace“ — noiembrie 1934 — care părea mai mult un cuvânt de război.) I-am spus deschis profesorului tot ce aveam pe suflet şi i-am cerut dezlegarea de a pleca.[3] Am primit un răspuns care îmi dădea de ruşine toate ezitările, toate îndoielile.

„«Cuvântul» antisemit? «Cuvântul» fascist? Nu simţi că e absurd?“

Peste câteva zile, publicam în prima pagină, spre stupefacţia antisemiţilor, articolul despre Ion Trivale. Situaţia mi se părea acum pe deplin clară.

Cine privea din afară toate acestea putea să fie nedumerit sau indignat. E aşa de greu, în toiul unei lupte politice, să distingi o poziţie de alta, să deosebeşti un strigăt de alt strigăt, să desparţi un obiectiv de altul. Loviturile cad orbeşte, fără să aleagă prea mult. Strigătele rezumă lapidar, sălbatic, cele mai imposibile împreunări de idei, cele mai stranii alianţe.

Aşteptam cu inima strânsă, dar cu o certitudine neclintită momentul în care „Cuvântul“ va face tăcere în jurul lui şi va vorbi răspicat.

Vă asigur că nu era o aşteptare naivă. În trecutul său, „Cuvântul“ avusese de câteva ori acest curaj. El şi-a lichidat singur victoriile, atunci când începeau să fie creatoare de confuzii. Fuseseră vechi legături de luptă, pe care le tăiase scurt, sacrificând totul unei situaţii clare. Nu puteam crede că va suporta multă vreme groaznica ceaţă ce acoperea politica românească în noiembrie şi decembrie 1933, între acele umbre disperate, între acele epave fără busolă, între acele aventuri fără sens.

Totul a durat şase săptămâni şi totul s-a surpat, în cele din urmă, printr-un act de teroare. Restul îl cunoaşteţi.

*

„Cuvântul“ suprimat, Nae Ionescu închis, valul antisemit în plină ascensiune — să recunoaştem că timpul nu era prielnic romanului, care se apropia de sfârşit.

Apariţia lui, normală în 1931, devenea acum, prin acumularea atâtor mici şi mari catastrofe, un fapt de scandal.

Antisemiţii aşteptau prefaţa profesorului ca pe un manifest politic. Evreii, ca pe un cuvânt de înţelegere. Şi unii, şi alţii, o aşteptau cu temeri diferite.

Nu luam parte la aceste temeri. Eram sigur că Nae Ionescu nu va scrie nici pentru prieteni, nici pentru duşmani, ci pentru carte. Eram sigur că-mi va scrie prefaţa din 1931, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat de atunci, căci, orice s-ar fi întâmplat, nu avea dreptul să-i modifice gândirea asupra unei drame ce nu e nici de azi, nici de ieri, ci de totdeauna. Această gândire o cunoşteam, şi orice surpriză mi se părea exclusă.

Trebuie să recunosc astăzi: m-am înşelat.

Note

[1] „Astăzi însă d. Iorga îndeamnă pe un evreu să se boteze... ca să poată crea în ordinea culturii. E cea mai categorică negare a crezului naţionalist pe care l-a reprezentat până acum. Căci sau trecerea la creştinism este pentru un evreu — în fond imposibilă — ceea ce noi credem — şi atunci comitem cu bună ştiinţă un fals în domeniul spiritual, mai grav faţă de sufletul nostru decât toate falsurile posibile, sau evreul se poate desprinde efectiv de iudaism şi atunci — dacă teoria naţiunii făcută de d. Iorga şi însuşită de generaţia noastră e adevărată — el nu va fi decât o sinistră epavă spirituală, corcită şi condamnată sterilităţii.“ (Nae Ionescu: „De ce nu te botezi?“, „Cuvântul“, 19 august 1928).

[2] Surprinzător, de exemplu, articolul său „Între Sefardimi şi Eskendzimi“ (septembrie 1928), în care discută legea cultului a d-lui Lapedatu, indicându-i criterii de legiferare pentru evreii sefarzi.

[3] Nu ştiu prin ce mister detectiv, d. I. Ludo a luat parte la această convorbire, pe care o rezumă în cartea sa, după cum urmează: „La un moment dat, când Hechter, speriat de unele semne ciudate pe cerul arian al purăţului, a vrut să dea bir cu fugiţii, d. Nae Ionescu i-a calmat suferinţa,

urcându-i salariul cu două mii de arginţi de nichel. De aici, probabil, i-a şi venit lui Hechter ideea să-şi intituleze romanul: *De două mii de ani.* Tocmai pe tocmai: un an, un leu, un an, un leu. La atât a apreciat d. Nae Ionescu suferinţa milenară a lui Hechter. Şi trebuie să recunoaştem că n-a fost prea zgârcit."

Cum am devenit huligan,
Editura Humanitas, 1990

„Tânăr e acest scump Nae Ionescu"

[Marţi], 12 februarie 1935

(...)

Aseară trebuia să vorbească Nae la fundaţie, despre „Solidaritatea naţională". Conferinţa i-a fost interzisă de guvern.[1] Studenţii au fost masaţi pe trotuarul dinspre palat, unde au huiduit, au zbierat, au cântat. Pe urmă au fost împinşi mai departe, până în piaţa Ateneului, unde Nae, ridicat pe umerii lor, le-a vorbit, cu capul gol şi în paltonul lui cu blană de lup.

— Era frumos Nae, povestea Nina.[2]

Au fost bătăi, lovituri, petarde. Se povestea că s-ar fi tras şi salve în aer.

În ziarele de azi, nici un cuvânt.

Dezgustător numărul pe care l-a închinat „Credinţa" lui Nae. Petru Manoliu, Sandu Tudor şi Zaharia Stancu, despre Nae Ionescu![3]

O trăii şi pe asta!

(...)

[Duminică], 17 martie [1935]

12 noaptea

Vin de la gară, obosit (azi-dimineaţă la 6 m-am sculat ca să plec la Brăila, acum mă întorc). Dar nu vreau să las pe mâine însemnarea asta, pe care din tren mi-o făgăduiam să [o] scriu.

Am călătorit cu Nae Ionescu. Se ducea să ţie o conferinţă la Galaţi (despre „Semne şi simboale"). Dimineaţa, nimic interesant:

am cetit gazete, am vorbit politică, ne-am amuzat cu o fetiţă care intrase în vorbă cu noi. La Brăila, eu am coborât şi ne-am înţeles că ne vom revedea seara în tren, la întoarcere.

Într-adevăr, ne-am găsit seara în acelaşi compartiment. Era cu noi şi profesorul Vechiu, şeful argetoianiştilor brăileni. Am mâncat toţi trei în vagonul-restaurant. Nae a dat o şuetă politică teribilă.

El a pornit mişcarea lui Vaida. (Acum zece zile mă asigura de exact contrarul.) El şi Garda îl vor sprijini, fără să colaboreze. Recunoaşte că, în fapt, „numerus valahicus" e o platformă de agitaţie, în nici un caz un program. Recunoaşte că e inaplicabilă. „Chestiile aste[a] n-ar putea veni decât cu titlul de consecinţe, într-o schimbare generală de cadru."

Planul lui e foarte simplu. Menţinerea deocamdată a lui Tătărăscu la guvern. Încă — să zicem — trei luni, până ce mişcarea lui Vaida va căpăta consistenţă şi cadre. Atunci, un guvern Vaida, care va trebui să dea 60 de deputaţi gardişti şi câte 10-25 din celelalte partide, aşa încât „opoziţia Majestăţii Sale să fie Garda". În mod logic, la căderea acestui guvern Vaida, succesiunea va reveni gardiştilor.

Nu ştiu câte şanse sunt în planul ăsta. Le cred reduse şi îl cred fantezist. Destul de logic, evident.

Ce m-a deprimat puţin pentru Nae a fost tonul cu care povestea totul. Combinard, şmecher, „teribil". Ce i-a spus el lui Averescu, cum l-a tras pe sfoară George Brătianu, cum s-a răfuit la Braşov cu Vaida...

— I-am pus cu curul pe gheaţă.

Hotărât, îl prefer în sala de curs.

Impresia, numai vag jenată, s-a transformat la întoarcerea în compartiment într-un sentiment penibil. Cât poate fi de cabotin omul ăsta! Erau în compartiment doi colonei. A intrat în vorbă cu ei şi le-a tras o şuetă „de i-a tâmpit". Îi vedeam biruinţa pe buze, triumful că-i epatează. Unele lucruri uluitoare, din acelea cu care ştie să deplaseze — în surpriza speriată a ascultătorului — o discuţie de la o chestie locală la o problemă universală, de istorie. Se vorbea despre eventualitatea unui război franco-german.

— Prostii. Tot nodul e la Singapor. Acolo îşi joacă Europa cartea. Poate s-o joace fără Germania. Asta e!

La Singapor? Poate. Dar iată oricum — până să controlezi problema — un fulger definitiv în discuţie.

Coloneii schimbau priviri de admirație, de uluială, priviri subit iluminate de revelarea adevărului. Nae simțea și se complăcea în căldura asta.

Într-un ceas a povestit tot ce știam de la el: cum a trăit revoluția de la München, cum le făcea discursurile miniștrilor revoluționari, cum revoluția a încetat o dată cu fabrica de bani de la Dachau, cum colonelul Epp a făcut și a dres etc., etc. Lucruri pe care, cu ani în urmă, le ascultasem, pironit de perete, în biroul lui, la „Cuvântul".

Pe urmă a trecut la lucrurile recente. Lui Beck, la Varșovia, i-a spus că apropierea de Germania e necesară. Lui Karl Radek i-a explicat că succesorul lui Stalin va fi Gengis Khan. La Berlin i-a spus unui general... I-a arătat unui ministru...

— Dar pe Hitler îl cunoașteți personal?

(Întrebarea unuia din colonei a căzut în focul perorației. Știam bine că nu-l văzuse niciodată pe Hitler. Ne-a spus-o ritos și anul trecut, și în vară. Dar putea să riște a-i dezamăgi pe colonelul atât de admirativ.)

— Da. L-am văzut. Mare om politic, domnule. Vezi d-ta, Troțki, care e enorm de deștept, și Stalin, care e un prost... (Linie schimbată din prudență, probabil, dar minciuna a rămas, minciună de simplă bravadă, pentru că nu se îndură să scadă ceva din gloria în care s-a angajat. Ce copil e! Cinci minute mai târziu, Vechiu îl întreabă și el:

— L-ai văzut pe Hitler?

și el răspunde încă o dată „da", trecând însă repede mai departe, nu știu dacă din jenă sau din plictiseala de [a] nu trebui să imagineze prea mult în chestia asta.)

Avea aerul pe care, acum 15 ani, trebuie că-l avea la „Capșa", dând șuete. Tânăr e acest scump Nae Ionescu.

Sâmbătă, 30 martie 1935

Lecția de ieri a lui Nae a fost sufocantă. Gardism de Fier pur și simplu — fără nuanțe, fără complicații, fără scuze. „Politică se cheamă o stare de luptă. Un partid închide în chiar ființa sa obligația de a le suprima pe toate celelalte. În concluzie ultimă, „politică internă" e o absurditate. Nu poate exista decât o cucerire a puterii, o confiscare a ei și confundarea partidului cu toată colectivitatea. De aici mai departe nu mai există decât gospodărie, de vreme ce

orice posibilitate de reacțiune este anulată. Națiune se cheamă un colectiv care închide în sine ideea de război. O națiune se definește prin ecuația prieten-dușman." Și așa mai departe...

Aș fi vrut să-i spun ce monstruoase contraziceri cu sine însuși debitează, dar era grăbit și după curs a plecat numaidecât.

Toată erezia lui pornește de la o abstracție grozavă, sălbatică: „colectiv". Mai rece, mai sumară, mai artificială decât abstracția „individ". Uită că vorbește despre oameni. Uită că oamenii ăștia au pasiuni, au, orice s-ar spune, un instinct de libertate, au conștiința existenței lor individuale.

Și ce e mai deprimant e că toate teoriile astea pornesc de la un vulgar calcul politic. Sunt convins că, dacă ieri a vorbit așa — cu atâtea iluzii politice și atât de penibil hitlerist —, a fost pentru că, în primul rând, printre ascultători se afla un gardist de Fier, în costum național. Simțeam că vorbește pentru el.

Luni, 17 iunie [1935]

(...)

L-am văzut vineri pe Nae. Întrevedere cu totul nepolitică. Mi-a vorbit despre ultima lui lecție la facultate, de la care am lipsit și care pare să fi fost extraordinară. O revoluție în logică, o revizuire completă a disciplinei. Ceva epocal... Logica colectivelor devine față de logica formală ceea ce fizica lui Einstein este față de Newton! Mi-a vorbit mai bine de un ceas, refăcându-mi întreaga lecție, cu acel zâmbet amuzat și de neglijență ușor simulată, care îi stă așa de bine.

A fost o după-masă frumoasă și în orice caz m-am bucurat că cel puțin în partea finală a părăsit politica și gardismul de Fier.

Este fără îndoială cel mai interesant și mai complex om pe care l-am cunoscut. Asta în ciuda tuturor celor ce s-au întâmplat și se vor mai întâmpla — în stare să mă edifice asupra valorii lui morale, dar nu și să mă dezamăgească în ce privește calitățile lui de inteligență.

Miercuri, 27 [noiembrie, 1935]

(...)

Ar trebui să spun un cuvânt, și chiar mai multe, despre lecția de deschidere a lui Nae. Va face anul ăsta un curs de „logică politică". Deocamdată, introducerea a fost o mică profesiune de credință

gardistă. Şi-a măgulit studenţii cu o insistenţă electorală. A făcut elogiul „generaţiilor politice" şi le-a justificat faţă de „generaţiile cărturăreşti", care, zicea el, au un mare păcat: sunt cărturăreşti. Politica înseamnă acţiune, viaţă, realitate, contact cu existenţa. Cartea e abstractă. Deci bine faceţi ce faceţi, adevărul e cu voi, ura, ura, ura!

La sfârşit (erau de faţă Ghiţă[4], de un zdrobitor mutism, Mircea, Vasile Băncilă), i-am amintit articolul lui din mai 1928, „Ce gândeşte tinerimea", în care, discutând cu Petrovici, afirma că sensul generaţiei tinere nu trebuie căutat pe stradă, unde sunt agitatorii şi spărgătorii de geamuri, ci în biblioteci, unde sunt valorile reprezentative.

— Da, aşa era atunci, a răspuns el imperturbabil. Acum e cu totul altfel. Atunci era un moment spiritual — acum e unul politic.

Bietul Nae! Ce repede coboară treptele...

Sâmbătă, 14 martie 1936

(...)

Ieri n-am mai fost la cursul lui Nae. A început să mă plictisească. Ultimele lecţii au fost reeditări, destul de enervante prin facilitatea lor politică, reeditări ale lecţiilor de anul trecut.

Duminica trecută, la Nenişori, Tudor Vianu mi-a făcut într-un sfert de ceas procesul lui Nae, cu extremă violenţă (nu de vocabular). Îi contestă orice originalitate. Îl crede un reprezentant al lui Spengler şi al încă vreo câţiva nemţi actuali, pe care i-a utilizat din timp, fără să indice sursele.

Se poate. Nu ştiu. Dar e ceva demoniac în Nae - şi nu pot crede că omul ăsta poate fi anulat printr-o critică universitară.

Vineri, 20 [martie 1936]

(...)

Lecţia lui Nae de azi, penibilă. Resturi din cursul anului trecut, resturi de articole, resturi de şuetă şi în plus câteva grosolane glume, care încercau să provoace simpatiile unei săli mai mult distrată. Cum e posibil?

Duminică, 29 [martie, 1936]

Am ascultat vineri seara, la Ateneu, *Pasiunea lui Ioan,* iar azi-dimineaţă a lui *Matei* (...)

La ieşire, Nae, care ascultase şi el amândouă concertele (ce cap de leu gânditor avea în timpul audiţiei!), m-a strigat din noua lui maşină — Mercedes Benz, un milion — şi m-a chemat la el la masă.

Am dejunat cu el şi cu băiatul lui, Răzvan, şi am tot discutat vreo două ore.

Nu am chef acum, dar ar trebui să însemn tot ce mi-a spus, răspunzând întrebărilor mele despre cursul lui. Armura lui logică are o mie de fisuri. Şi pe urmă e prea comod să ridici din umeri, când se strânge întrebarea şi îţi cere să spui da sau nu.

— Nu înţelegi — îmi spunea — că teoria mea a colectivelor este o fugă de singurătate, o încercare tragică de a ieşi din însingurare.

Ba da, înţeleg. Dar atunci să nu mai vorbească despre drepturile absolute ale colectivului, ci despre importanţa absolută a individului.

Şi, pe urmă, mă întreb dacă nu trebuie suspectat puţin acest tragism, care se rezolvă în diverse teorii, făcute să justifice valoarea metafizică a termenului de „Căpitan", superior termenului de „Duce" sau „Führer".

Nu are Nae Ionescu humor? Cum poate lua în serios asemenea glumă?

Joi, 14 [mai 1936]

(...)

Citesc — nu ştiu de ce cu atâta întârziere, căci o aveam de mult în bibliotecă — *Années décisives* de Oswald Spengler. Surpriza de a găsi fraze întregi, formule, idei, paradoxe din cursul lui Nae. Tot cursul lui de anul trecut (politică internă şi externă, pace, război, definiţia naţiunii), toate „loviturile" lui (Singapor, Franţa care moare, Rusia putere asiatică, Anglia în lichidare), totul e în Spengler cu o înmărmuritoare asemănare de termeni.

Şi încă n-am terminat...

Alaltăieri, la Braşov, la procesul studenţilor gardişti, Nae a declarat (i-am citit depoziţia în ziare) că nu orice asasinat e interzis de religie şi că deci în mod firesc studenţimea se solidarizează cu asasinii lui Duca.

Cred că nu mă voi mai duce la cursul lui. Nu ca să dau „sancţiuni" împotriva lui. Dar, foarte sincer vorbind, Nae Ionescu începe să nu mai fie interesant. E prea simplă schema lui.

Marți, 26 [mai 1936]

(...)

Nae și-a închis cursul vineri după-masă. Am fost. Lecție sobră (cu un singur moment de cabotinaj — și încă nu exagerat), lecție foarte frumoasă, strânsă, abilă, cu o sumă de fericite formule.

Dacă aș fi scris vineri aici despre ea, poate că aș fi rezumat-o în întregime. Dar n-am avut chef de nimic zilele din urmă. Ieșind din sala de curs, Nae mi s-a adresat:

— Pentru tine am făcut lecția asta. De doi ani te uiți la mine chiorâș. Ei, acuma ce zici?

Nu zic deocamdată nimic. Lecția a fost într-adevăr remarcabilă — iar soluția lui pentru problema individ-colectivitate este, nici vorbă, interesantă (deși simt sofismul, fără să-l pot pentru moment preciza). Dar toate astea nu-l împiedică pe Nae să fie gardist de Fier. Și cel puțin dacă ar fi cu adevărat, sincer și fără calcule, asta.

11 octombrie [1936]. Duminică

Sărbătorirea lui Stelian Popescu la Arenele Romane. Perpessicius îmi spunea aseară:

— O zi de doliu. Și adăuga: cea mai rușinoasă zi din România de după război.

(...)

Nae Ionescu i-a telegrafiat ieri, felicitându-l în numele lui și al „Cuvântului". Trebuie să fiu deprimat? Mai degrabă nu. Ar trebui să-l văd și să-i spun: „Acuma, domnule profesor, nu mai e nici o îndoială că politica dvs. este o eroare. Numai printr-o teribilă eroare puteți fi alături de Stelian Popescu."

Mă întreb dacă, în sinea lui, Nae Ionescu — cel puțin el — nu se simte prost.

Miercuri, 14 [octombrie 1936]

Telegrama lui Nae Ionescu a apărut în „Universul" — publicată între telegrama lui Trandafirescu-Nămăești și a lui Muche. Nu e o simplă întâmplare. E o sancțiune.

Joi, 22 [octombrie 1936]

(...)

O frază din discuția cu Nae, duminică:

— Mă, eu sunt un om terminat, căzut, ratat. Viața mea se frânge în două: până la 5 iulie 1933 și de la 5 iulie 1933. Până-n ziua aia eram un om tare. De atunci nu mai sunt nimic.

Ce s-a întâmplat la 5 iulie 1933? Cred că e ziua despărțirii lui de Maruca Cantacuzino.

Sâmbătă, 2 ianuarie 1937

(...)

Joi seara — în ultima zi a anului — l-am vizitat pe Nae, pe care nu-l mai văzusem de mult. Potriveală care n-a avut nimic simbolic.

Mă întreb dacă Nae nu-și pierde complet controlul de sine. Acces de megalomanie, orgoliu exasperat de înfrângeri sau pur și simplu o fază de misticism acut? Îl găseam altădată, în asemenea ocazii, pitoresc; începe însă să fie îngrijorător.

O oră, cât am stat la el, nu mi-a vorbit decât de politică externă:

— Ei, îți place cum ne-au lucrat sârbii? au fost primele lui cuvinte. Dacă eu strig de trei ani că trebuie să facem înțelegerea directă cu bulgarii — nimeni nu vrea să mă audă. Și uite că acum s-au înțeles sârbii cu ei — și ne-au lăsat în aer. I-am spus-o regelui de atâtea ori: n-a vrut să mă înțeleagă. Acuma, dacă ar funcționa un tribunal revoluționar, l-ar pune pur și simplu la zid. Câte ocazii pierdute! Acum un an nemții îmi făceau propuneri extraordinare ca să ne înțelegem cu bulgarii. Mergeam la Adrianopol, făceam un imperiu. Acum doi ani i-am adus Regelui coroana Poloniei pe tavă. N-a vrut să mă audă. Acuma o să fim siliți să ne dăm nemților pe nimic. Altfel vorbeam eu cu ei altădată și altfel o să ne vorbească ei acum. Le cădem în mână pe nimic.

— Dar Franța? întreb eu, timid.

— Franța merge și ea cu Germania. Eu le-am spus nemților: mă băieți, trebuie să faceți pact cu francezii. Altfel nu merge. Și atunci Schacht s-a dus la Paris. Uite, am să-ți spun una care o să te uluiască. Dar bagă de seamă: nu trebuie să treacă nimic dincolo de acești patru pereți. Eu am tratat pentru francezi cu Germania. Am avut mandat să tratez. Și știi de la cine am avut mandat? De la Léon Blum. Și încă cu Léon Blum merge mai greu — dar când s-o constitui guvernul Daladier — chestia e tranșată. Uite, am aici scrisoare de la Daladier, că cum o veni prim-ministru să plec la Paris.

Vineri, 5 [februarie 1937]. București

Aseară, festival de dans Kreutzberg. (...)

Într-o loje, Nae Ionescu. Am stat de vorbă cu el în antract. A fost săptămâna trecută la Varșovia și Lemberg, unde a ținut vreo două prelegeri pentru studenți. Le-a vorbit despre România nouă, plecând — zicea el — de la jertfa lui Ion Moța, care s-a dus în Spania „nu ca să lupte, ci ca să moară".

Era în loja lui și o jurnalistă pariziană — Odette Arnaud — venită în România să facă o anchetă. Am luat rendez-vous cu ea pentru mâine dimineață, căci vrea un interview sau așa ceva.

Nae îi vorbea despre casa lui, care e „cea mai frumoasă din București". Ne-a vorbit despre mobilele florentine pe care le-a cumpărat, despre două fântâni aduse nu știu de unde... Avea ceva ostentativ, ceva indiscret în această laudă. Știu câtă copilărie intră într-asta, dar mi se pare că e și puțină bădărănie. O simțeam mai ales în tovărășia acestei pariziene, modestă și grațioasă, fără să caute, fără să vrea...

Vineri, 12 [februarie 1937]

(...)

Nae n-a ținut curs, desigur în semn de doliu. Mircea nici el nu va ține mâine curs. [Pe motivul înmormântării lui Moța și Marin, n. ed.]

București. Luni, 22 [februarie 1937]

(...)

Vineri, după cursul lui Nae (lecție recapitulativă despre spațiu), în cancelaria lui, Posescu îi comunica nu știu ce teorii recente care confirmă, se pare, punctul de vedere expus în timpul lecției. Nu eram prea atent la convorbire și nu știu care era în mod exact chestiunea — dar Nae s-a întors bucuros spre mine și mi-a spus cam netam-nesam:

— Vezi, domnule Sebastian, de asta are dreptate Hitler.

Duminică, 28 [martie 1937]

(...)

Ieri, la Consiliul de Război, unde se judecă procesul gardiștilor care l-au sechestrat și schingiuit pe studentul liberal Aurelian

Rădulescu în camera de execuție a sediului gardist, Nae Ionescu a depus ca martor. Transcriu din ziar răspunsul lui: „D. prof. Nae Ionescu, răspunzând la întrebarea pusă de d. avocat Vasiliu-Cluj, face o teorie a corpurilor constituite, care au sensibilitate proprie, în virtutea căreia ele au dreptul de a reacționa împotriva unei acțiuni a cărei consecință apasă asupra acelui corp.

...martorul răspunde arătând că în centrele studențești apusene, la Oxford, la Cambridge, bătaia ca un corectiv e des aplicată în asociațiile studențești.

...Martorul răspunde, încercând să justifice din punct de vedere educativ bătaia pe care — declară d-sa — a primit-o deseori și cu folos."

Vineri, 7 [ianuarie 1938]

M-am ferit să scriu despre vizita mea de alaltăieri, la Nae. Am plecat de acolo cu sentimente împărțite: simpatie, iritare, îndoială, dezgust.

Un moment, în imensul lui birou, la masa aceea, lungă, neagră, sub lumina scăzută de seară, cu capul albit, cu orbitele parcă mai adâncite, cu sprâncene care și ele încep să fie sure, cu figura lui severă și tristă — pentru că tocmai îmi spunea un cuvânt ce părea desprins textual din romanul lui Charles Morgan — („nimic nu este mai gol, mai sterp, decât ironia — viața e un lucru prea serios ca să fim ironici cu ea"), am avut brusc impresia că-l am înaintea mea pe Sparkenbroke în persoană. Nu m-am putut feri să i-o spun, cu oarecare emoție.

Dar mai târziu l-am regăsit pe vechiul meu Nae Ionescu, limbut, abil, copilăros, și din când în când șmecher.

— Tocmai le ziceam la Berlin... Vorbeam cu un ministru al lor. I-am explicat cu de-amănuntul care sunt caracterele regimului hitlerist. M-a ascultat omul în tăcere și la urmă s-a ridicat în picioare și mi-a spus: „Domnule profesor, mă duc chiar astăzi la Führer să-i comunic că am stat de vorbă cu singurul om care a înțeles revoluția național-socialistă."

Pe urmă mi-a povestit o sumă de „dedesubturi", despre guvern, despre suspendarea Adevărului, despre diverși miniștri, despre situația externă (toate — se înțelege — „între noi"), în sfârșit, despre perspectivele viitoare.

Măsurile antisemite ale lui Goga îl revoltă. Sunt batjocoritoare, sunt neserioase, sunt făcute într-un spirit barbar, de zeflemea.

— Cum, domnule, se poate afirma despre o întreagă categorie de cetăţeni români că se ocupă cu traficul de carne vie? Dar asta e o calomnie şi orice cetăţean român are dreptul să dea în judecată pe ministru pentru această defăimare. Cum, domnule, e posibil să obligi la sinucidere şi la declasare un milion de oameni, fără a pune în primejdie înseşi bazele statului român?

Am încercat să-l liniştesc şi să-l asigur că lenta sau chiar violenta asasinare a evreilor nu constituie o chiar atât de gravă problemă, mai ales că Garda de Fier nu va proceda nici ea altfel.

— În fapt, da, dar în spirit nu, a fost replica lui Nae. Pentru că, dragul meu, oricât ai râde tu, între un om care te omoară din batjocură, şi altul care face acelaşi lucru, dar cu durerea în suflet — e o mare deosebire.

Etc., etc., etc. Pot rezuma o convorbire cu Nae? Un milion de lucruri, un milion de sentinţe, naivităţi, preziceri, ameninţări, soluţii, explicaţii.

Din toate astea nu am ales nici un indiciu pentru mine.

Balcic. Sâmbătă, 30 aprilie [1938]

(...)

A fost Nae Ionescu, în zilele de Paşti. Cum drumul meu spre centru trece pe lângă vila lui, l-am vizitat. (Mi se pare că era chiar în prima zi a sosirii mele, adică sâmbăta trecută.)

Neschimbat, etern Nae! Brusc, fără pregătire, fără tranziţie, mi-a povestit tot ce i-a zis lui Nicholson, de l-a pus — se înţelege — în cur. Inimitabilul lui accent de modestie degajată! Cât e de copilăros, cât de mult vrea să epateze şi cât de multă plăcere îmi face să-l ajut, cu aerul meu de admiraţie interzisă, de mirare perpetuă, de aşteptare surprinsă, intrigată. Copilăria asta a lui e unul din ultimele lucruri pentru care îmi este încă drag.

Lui Nicholson (deputatul laburist care a fost acum 2 săptămâni la Bucureşti) i-a spus că nu va înţelege nimic din România, dacă va voi să o judece cu criteriul „libertăţii individuale". E o valoare pe care nu o cunoaştem, pe care am împrumutat-o de aiurea şi peste care evoluţia organică, firească, a neamului românesc trece nesocotind-o obligatoriu.

Foarte bine, aş fi vrut să-i replic lui Nae. Dar când spui asta de pe terasa unei magnifice vile la Balcic, când te aşteaptă afară un Mercedes Benz, când hainele ţi le aduci de la Londra, rufele de la Viena, mobilele de la Florenţa, articolele de toaletă de la Paris, toată teoria asta este teribil de reacţionară. Nu cumva este un inconştient act de apărare?

Miercuri, 11 mai [1938]

Nae Ionescu arestat[5]. N-am putut căpăta de nicăieri preciziuni. Mircea nu telefonează, şi nici eu nu pot face insistenţe, care pot să pară, în împrejurările de azi, indiscrete.

Se pare că arestarea a avut loc sâmbătă dimineaţa. Ce se va întâmpla mai departe nu ştiu. Este într-adevăr la Miercurea-Ciucului? Va avea acolo domiciliu forţat? Va fi implicat în procesul lui Codreanu? Îşi va pierde catedra?

Sunt dezolat de ce i se întâmplă. Straniu destin!

Sâmbătă, 10 [decembrie 1938]

(...)

Nae a semnat o declaraţie de solidarizare cu cei 318 „camarazi de la Vaslui". Textul a apărut în facsimil, în toate ziarele de azi-dimineaţă. Am avut un sentiment nedesluşit că lucrurile astea mă privesc puţin şi pe mine personal, văzând în clişeu scrisul lui Nae, pe care îl cunosc atât de bine, scrisul lui clar, decis, parcă tipografic.

Joi, 9 [februarie 1939]

Alaltăseară au fost la mine Nina şi Mircea. Ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat... Ca şi cum n-ar fi între noi un an de uitare...

Multe lucruri pitoreşti despre viaţa lui de lagăr la Ciuc şi mai ales despre convieţuirea cu Nae, pe care l-a evocat cu atâta căldură, încât mi s-a făcut deodată dor de el... Cât de rău îmi pare că n-am apucat să-l văd înainte de rearestarea lui!

Miercuri, 21 [iunie 1939]

Suchianu îmi povestea încă de acum vreo două săptămâni că Nae Ionescu l-a „implorat" pe Armand Călinescu să-i acorde o audienţă şi că la această audienţă „s-a aruncat în genunchi", cerându-şi iertare pentru tot ce a făcut.

Povestea mi s-a părut stupidă şi nici măcar nu mi-am dat osteneala să o ţin minte.

Aflu însă acum prin Mircea că totuşi Nae a fost în Bucureşti, că a avut într-adevăr o conversaţie cu Armand, conversaţie care a decurs în mod foarte violent şi în care se pare că Armand a fost foarte calm şi stăpân pe sine, în timp ce Nae îşi pierduse controlul de sine. Urma să mai aibe loc a doua zi o nouă întrevedere, dar, conform unui ordin de sus, a fost contramandată, iar Nae chiar în cursul nopţii retrimis la Ciuc. În momentul de faţă e la Braşov, în spital.

Nu pot şti care e adevărul, dar din toate astea înţeleg că bietul profesor, departe de a aştepta calm „desfăşurarea faptelor" — ceea ce ar fi însemnat că mai crede în soarta lui — se zbate să iasă din punctul mort în care se află.

Teribil destinul omului ăstuia — şi nu mă pot opri să mă gândesc foarte des la el.

Sâmbătă, 23 [septembrie 1939]

Asasinii (lui Armand Călinescu, n. ed.) — 6 sau 9, nici până acuma nu ştiu — au fost „executaţi chiar pe locul crimei" şi pe urmă lăsaţi acolo, pe trotuar, o zi şi o noapte, cu o placardă la căpătâi: trădători de ţară!

(...)

Ce s-o fi întâmplat oare cu Nae? Rosetti a întrebat şi i s-a spus că e „dispărut de două zile". „Dispărut" ce înseamnează? Fugit? Dus în altă parte şi ţinut sub pază? Împuşcat?

Am telefonat la Mircea, îngrijorat şi de soarta lui. Mi-a răspuns chiar el la telefon şi i-am vorbit despre corectura unui articol al lui pentru *Revistă*. Dar ce voiam să aflu, aflasem: trăieşte.

Luni, 25 [septembrie 1939]

(...)

La Râmnicu Sărat, Mişu Polihroniade, Tell şi ceilalţi, împuşcaţi noaptea la 2 („cu mitraliera", zice Nina) şi pe urmă aruncaţi în curtea închisorii, ca să-i vadă lumea. În toate oraşele, acelaşi lucru. (Cel puţin aşa se spune: Constandache, Onicescu, veniţi din locuri diferite, spun — mereu prin Nina — că au văzut cu ochii lor). Marietta Sadova, ieri, la repetiţia spectacolului de la „Studio", în

cabina ei, în lacrimi, zicea că „toţi copiii de la Ciuc" au fost împuşcaţi. De asemeni, cei de la Vaslui. Între ei, Belgea, Gârcineanu. Până aseară se da ca sigură împuşcarea lui Nae. Rosetti, văzut pe seară, la Camil, o confirma. Abea mai târziu, noaptea, mi-a telefonat că totuşi Nae e în viaţă, acasă la el, bolnav în pat, dar viu.

Luni, 26 [februarie 1940]

(...)

Nae Ionescu întâlnit sâmbătă seara la Ateneu (foarte frumos concert Walter Gieseking). Mi-a făcut mare plăcere să-l văd şi neam înţeles să-l vizitez într-o dimineaţă.

Vineri, 15 martie [1940]

A murit Nae Ionescu.

Sâmbătă, 16 [martie 1940]

Plâns nervos, imposibil de stăpânit, ieri-dimineaţă, intrând în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit.

Se duce cu el o întreagă perioadă din viaţa mea, acum — acum de abea — definitiv închisă.

Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, nerealizat, învins şi — dacă nu mi-ar fi greu s-o spun — ratat.

Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut aşa de puţin noroc. Ce insolent, ce jignitor mi se pare succesul altora! Şeicaru e sănătos, bogat şi triumfător. Manoilescu va fi ministru. Tătărăscu e primministru. Herescu este profesor definitiv şi preşedinte la S.S.R. Corneliu Moldovanu are premiul naţional de literatură şi dă şuete la cafenea. Victor Eftimiu dă recepţii...

Dar Nae Ionescu moare la 49 de ani, neluat în serios, înfrânt.

Luni, 27 ianuarie [1941]

L-am visat azi-noapte pe Nae Ionescu. El era directorul liceului din Brăila. Eu, elev (deşi având aceeaşi vârstă ca acum). M-a oprit pe sala de jos, din stânga cancelariei, şi mi-a strâns mâna. Pe urmă mi-a spus: Să nu te miri şi să nu te superi dacă se va întâmpla uneori să-ţi răspund la salut, ca oricărui alt elev. Dar visul era mai lung, mai complicat, cu nenumărate alte personaje.

Duminică, 16 martie [1941]

Ieri, un an de la moartea lui Nae Ionescu. Parastas la Biserica Visarion, intereant ca adunare de oameni, dar trist prin amintirea atâtor lucruri, la care te silea să meditezi. Acum două luni, înainte de „rebeliune“, eroarea politică a lui Nae Ionescu, inutila lui aventură, încă nu era atât de ratată cât pare azi. Figuri vechi de la „Cuvântul“: Onicescu, Devechi, Voglberg, Alexandru Devechi, Pretorian. Toţi îmbătrâniţi. Aveam impresia că e mai mult parastasul lor.

Pe urmă cîteva figuri vizibil legionare: bărbi recente, căutături misterioase, tineri disperaţi cu părul vulvoi. Undeva, în primul plan, soţia lui Codreanu, către care se îmbulzea diversă lume, ca să prezinte omagii. Ce căuta Nae Ionescu între oamenii ăştia? Ce avea comun cu ei?

Sâmbătă, 31 mai [1941]

Joi seara, reuniune la Vianu, cu Ralea, Papilian, Pippide, Eugen Ionescu. Lungă discuţie despre Nae Ionescu, care pentru Ralea şi Vianu nu era decât un stâlp de cafenea, un bărbier, un farsor, un „şef“. M-am amuzat să le spun că pentru mine Nae Ionescu era diavolul.

Miercuri, 16 iulie [1941]

Vis complicat astă-noapte. Nu-mi aduc aminte decât un singur moment. Eram cu Nae Ionescu la Brăila. Mergeam amândoi spre un fel de şezătoare, unde el trebuia să ţină o conferinţă, iar eu să vorbesc despre el. Cred că-mi cerea să fiu foarte elogios...

Vineri, 10 octomvrie [1941]

(...)

Zissu îmi dă într-un plic 10000 lei. Imediat, coborând de la el, gândul de a-i da înapoi banii. Va trebui neapărat să-i pot într-adevăr înapoia — şi cât mai repede. Sumele mici sunt umilitoare, mizerabile. Când Zissu îi dădea lui Nae sute de mii de lei, cu siguranţă că nici prin gând nu-i trecea că face o binefacere. Nu vreau să poată deveni atât de ieftin binefăcătorul meu.

Sâmbătă, 10 octomvrie [1942]

(...)

Aristide îmi arată într-o carte a lui Eftimiu, apărută zilele acestea, câteva rânduri împotriva mea. Sunt „colaborator roşcat al unei gazete ortodoxe“, „evreu nebotezat în slujba ortodoxului Nae Ionescu“ etc. Într-o zi Eftimiu va fi un campion al extremei democraţii, iar eu tot un huligan. Cu cât îmbătrânesc, îmi dau seama că malentendu-urile sunt irevocabile. „Cuvântul“ rămâne în viaţa mea o chestiune etern deschisă. Nimic n-o va închide — nimic, nici scrisul meu, nici viaţa mea.

Note

[1] După asasinarea lui I.G. Duca de către legionari, la 30 decembrie 1933, activitatea publică a lui Nae Ionescu era supravegheată de autorităţi, iar ziarul său, „Cuvântul“ (la acea dată, de orientare prolegionară), fusese suspendat.

[2] Nina Mareş, prima soţie a lui Mircea Eliade.

[3] Cu un an în urmă, redactorii ziarului „Credinţa“ — cu deosebire Sandu Tudor, Zaharia Stancu şi Petru Manoliu — purtaseră o campanie violentă împotriva lui Nae Ionescu şi a asociaţiei „Criterion“, din care făcuse parte şi Sebastian.

[4] Gheorghe Racoveanu, publicist, autor de eseuri de teologie creştină.

[5] Nae Ionescu a fost internat în lagărul de la Miercurea-Ciuc, în cadrul măsurilor de represiune împotriva Gărzii de Fier. După o lună va fi internat şi Mircea Eliade.

Jurnal, 1935-1944,
Editura Humanitas, 1997

H.H. STAHL

Curente diversioniste și defecțiuni

În „criza“ de care ne ocupăm acum nu era însă vorba numai de o „împrăștiere“ a vechilor colaboratori, ci și de o părăsire, uneori discretă, alteori declarată, a punctelor de vedere ale „școlii“. Ceea ce se datora, în bună parte, și faptului că școala sociologică din București se desfășura într-o atmosferă generală, culturală și politică, ostilă, resimțindu-se apăsătoare pentru cei care nu erau de acord cu ea, dimpotrivă ispititoare (din păcate) pentru mulți din rândurile tineretului.

Pentru a exemplifica această situație, aș alege două cazuri exemplare, pentru două tendințe care se cristalizau atunci, una de natură „filozofică“, alta pur politică, de caracter legionar. În primul rând, deosebit de important și de tulburător a fost itinerarul spiritual al lui Mircea Vulcănescu, pe care toți îl socoteam, pe bună dreptate, ca unul dintre cei mai dotați din cei care activaseră în rândurile „monografiilor“. Mircea Vulcănescu, începând încă din 1931, a încetat să ia parte activă la lucrările de teren ale Seminarului. Ceea ce ajunsese a-l pasiona, din ce în ce mai exclusiv, erau problemele de „filozofie“ și „teologie“, potrivit felului de a gândi al profesorului Nae Ionescu.

Pentru mine a fost o mirare să văd cum crește în mod vădit priza pe care acest profesor o avea asupra nu numai a unui mare număr de studenți, ci și asupra unui mic grup de gânditori ai „tinerei generații“, cum le plăcea să-și spună. În jurul acestui profesor, căruia toți îi spuneau doar „Nae“, se grupaseră oameni de valoarea certă a lui Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade, C. Noica, Virgil Bogdan, ba până și Mihail Sebastian, în ciuda antisemitismului feroce al lui „Nae“. Atât de departe mergea acest grup cu iubirea fanatică a profesorului lor, încât Mircea Vulcănescu, într-o conferință ținută în 1934 despre „Tendințele tinerei generații“, nu s-a sfiit a scrie această frază surprinzătoare: „Cum vom putea noi cere, de pildă, vreodată junimiștilor supraviețuitori, să înțeleagă că, pentru cei

dintr-o generație cu mine, «a zis Nae» însemnează același lucru cu ceea ce însemna pentru ei «zice Maiorescu»?“ Cât despre credința că el și grupul lui formau „tânăra generație“ ar fi multe de spus. Vulcănescu, în tot cazul, era mâhnit de faptul că, în ce mă privește, refuzam să fac parte din „generație“. În broșura în care conferința mai sus pomenită a fost tipărită, Mircea Vulcănescu a pus următoarea dedicație: „Lui Ricu (Stahl), întru îndeplinirea unei îndatoriri frățești, cu toate că «chestia» nu-l interesează.“ (9.XII.1934)

M-am întrebat deseori în ce consta secretul marelui prestigiu pe care îl avea Nae Ionescu. Pentru a mă lămuri, am urmărit și eu multe din prelegerile lui. „Nae“ era departe de a fi un „oarecine“, unul dintre profesorii șterși, care umpleau câteva din catedrele noastre universitare. Simpla lui prezență era impresionantă. Întocmai ca și fratele său, actorul Ghibericon, „Nae“ avea un deosebit talent în folosirea glasului, a gestului, a mimicii, în special a privirii, astfel că reușea să pună în scenă un personaj deloc banal: cel al unui „gânditor“ care, la catedră, nu recită o lecție de-a gata pregătită, ci se află în plină transă a muncii de gândire. Spectacolul oferit era deci acela al „filosofului în curs de filozofare“, nicidecum cel al „profesorului de filozofie“, diferența dintre „filozofi“ și „profesorii de filozofie“ fiind de altfel deseori făcută de el însuși. Uneori, expunerea sa era pitorească și surprinzătoare. Astfel, având a dezbate problema „cauzei“ și „efectului“, a început lecția prin a spune *ex abrupto*: „Dacă învârt comutatorul electric de pe perete, o să se aprindă lampa. Dar întrebarea este...“ etc. Sau, întorcându-se după o lungă absență, între timp stând la închisoare pentru motive politice, a găsit sala arhiplină de studenți, veniți să vadă cum și despre ce va vorbi Nae Ionescu. S-a mulțumit să înceapă astfel: „După cum vă spuneam în prelegerea trecută...“, atitudinea aparent neteatrală fiind de fapt un exemplu de mare virtuozitate dramatică.

În ce măsură în această artă de a „spune“ și a „personifica“ intra și cabotinaj? E greu de hotărât. Paralela pe care am de gând s-o fac între Pârvan și „Nae“ va putea să pară multora paradoxală, poate chiar supărătoare. Totuși îmi pare lămuritoare. Avusesem, cu mulți ani înainte, o admirație fără margini pentru Vasile Pârvan. Și la el arta oratorică era desăvârșită. Dar personajul pe care realmente îl întruchipa era tragic. Când intra în sală, și ea arhiplină de fanaticii

lui, vedeai un om îmbrăcat în negru, în haine ca de pastor luteran, strecurându-se încet, de la uşă la catedră, stând aici în picioare, ridicând o mână şi spunând: „El s-a născut în Galileia!", pentru ca apoi să se aşeze şi să continue a analiza gândirea creştină în conflict cu cea a filozofiei păgâne. La Pârvan nu puteai însă avea nici o îndoială că proceda aşa pentru că aşa simţea. Nici o bănuială de cabotinaj nu puteai avea văzându-l şi ascultându-l. În mod paradoxal aveam totuşi certitudinea că Nae Ionescu furase de la Pârvan tehnica punerilor în scenă, numai că ceea ce înfăţişa el nu mai era un erou tragic, ci un actor de comedie; de la Eschil, ne coborâsem la Aristofan. Cu greu să nu-ţi aduci aminte de butada lui Marx, care afirma că istoria se repetă; prima oară e tragică, a doua oară, grotescă.

Nimeni nu-şi poate închipui că Pârvan s-ar fi putut preta, ca „Nae", la scene de umor, cum a fost, de pildă, cea a „recitalului" oferit studenţilor lui, cu prilejul examenului de confirmare în postul de conferenţiar. În faţa comisiei de examinare, compusă din câteva personaje, foarte grave şi pătrunse de înalta lor misiune, Nae Ionescu a lansat câteva din paradoxele logisticii. Un profesor ieşean, cu totul derutat de problemă, a insistat să afle ce lucrare „clasică" de logică cunoaşte. Şi Nae, cu un ton timid, ca şi când i-ar fi fost teamă să nu facă cine ştie ce gafă, a spus: „Goblot, poate?" Ori Goblot era cartea pentru începători, fără de cunoaşterea căreia nici nu puteai îndrăzni să intri în seminariile lui. Venind vorba despre „individualitate" şi „totalitate", Nae Ionescu a întrebat dacă i se permite să plece de la un exemplu concret; ceea ce Gusti, care prezida comisia, i-a îngăduit. Atunci Nae a scos din buzunar o cutie de chibrituri, a luat un chibrit şi a început să vorbească despre ce părere avea Aristot despre problemă, făcând deci de fapt ceea ce în jargon studenţesc se numea „A face teoria chibritului", provocând, desigur, în sală, printre studenţii care îi făceau public, mai mult decât o sadică bucurie; asta, spre nedumerirea comisiei.

Dar prin asemenea mijloace nu puteai câştiga decât masele, nu şi elita, adică acel grup restrâns de oameni cu adevărat superiori, care îl admirau. Pe aceştia îi câştiga Nae Ionescu prin temele pe care le ataca. Nu venea cu o erudiţie deosebită, ci cu o capacitate de analiză cu totul excepţională. În adevăr, urmărindu-l pe Nae Ionescu aveai ce învăţa din meşteşugul jonglării cu ideile. Temele

pe care le punea în discuţie aveau, toate, un iz de actualitate „politică", de nuanţă din ce în ce mai clar „legionară". Ca temă majoră era aleasă „naţiunea" şi „ortodoxia", văzute metafizic, dar şi teluric. După a lui părere, cine se născuse în Bărăgan nu putea înţelege pe Descartes, precum nici cine nu s-a născut acolo nu putea prinde „duhul" specific al românismului şi mai ales al „ortodoxiei". Ceea ce pentru mine, care nu mă născusem în Bărăgan şi fusesem botezat catolic, nu era prea ispititor. Cursurile lui despre „teologie" şi „filozofie" erau urmărite şi de câţiva preoţi, ba chiar şi de pastori luterani. Ceea ce spunea în curs era desigur interesant. Profesorul Gusti însă aruncase o vorbă, în Seminarul său, anume de interesul pe care l-ar putea avea pentru noi citirea lucrării *Die Heilige* a lui Otto Rudolf, pe care o adusese în biblioteca Seminarului, vrând astfel să ne spună că Nae Ionescu nu făcea decât să repete cele spuse de filozoful german.

Care a fost până la urmă soarta acestui „drac împieliţat", adică „întruchipat", total lipsit de bună-credinţă, dar dăruit cu o inteligenţă excepţională, se ştie şi nu e locul să vorbim aici.

Repetăm însă mirarea că Mircea Vulcănescu, fără a deveni „legionar", a putut totuşi, o anume vreme, să creadă în Nae Ionescu ca într-un profet al gândirii româneşti filozofice. A făcut-o însă fără să opună curentului sociologic gustian o negare făţişă; ci cel mult una de simplă „frondă".

Spre deosebire de alţi disidenţi, aceştia curat „legionari", dar mult mai puţin dotaţi, atât ca putere de judecată, cât şi ca bună-credinţă.

Amintiri şi gânduri, Editura Minerva, 1981

HORIA STAMATU

1878-1978: independenţă, libertate, cultură (I)

În 1978 s-au împlinit o sută de ani de la independenţa de care s-au bucurat oamenii României reale, până la desfiinţarea ei, în 1947, când a fost instaurată o altă ţară, pe un calapod şi măsură străine de istoria şi firea poporului român. Dar, în prealabil, România suferise o gravă mutilare în 1938, prin lovitura de stat a lui Carol II, fără de care nu ar fi fost posibil nimic din ce a urmat. În iarna anului 1938, au fost desfiinţate drepturile politice ale românilor şi astfel a fost suprimată o mare parte din presa de atunci. Printre ziarele suprimate a fost şi „Cuvântul", care de la apariţia lui în 1924 se impusese prin independenţă, fără tocmeală, şi prin excepţionalele articole ale celui ce, câţiva ani după aceea, avea să fie directorul ziarului, Nae Ionescu (până în 1937, când a fost numit titular de catedră la Catedra de Metafizică, Logică şi Teoria cunoştinţei la Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti).

Prin „Cuvântul", Nae Ionescu ridica presa românească, pentru prima şi ultima oară, la nivelul „Timpului" din epoca Eminescu. Dar „istoricii" literari de azi falsifică tot trecutul cultural românesc şi merg până a scrie de „Cuvântul" că între 1938 şi 1940 ar fi fost „organ al mişcării legionare" (vezi Dumitru Micu, „Studiu introductiv" la volumul *Maitrey. Nuntă în cer* de Mircea Eliade, Bucureşti, EPL, 1969, pp. VII-IX) din care cităm textual:

„În afară de Pârvan, un profesor dintre cei mai audiaţi a fost Nae Ionescu. Dispunând de o putere fascinatorie emanată în bună măsură din aparatul exterior, accesoriu, al expunerilor, el combătea raţionalismul, vorbea despre apocatastază, teoretiza «nelinişte», «mântuirea», «evadarea din lume», prin aceasta înţelegând evadarea din pravili, sfidarea oricărei morale constituite «disponibilitatea» permanentă pentru orice fel «de faptă», «acţiune», «aventură», «experienţă». «Să trecem — zicea — în virtualitate,

adică să ieşim din existenţa aceasta.»Mai spunea că omul, prin firea lui, e menit ratării. «Omul e singurul animal care-şi poate rata viaţa. Raţa rămâne raţă, orice ar face.» Prin ratări succesive, omul parcurge tot atâtea «experienţe» şi «aventuri» care îi procură sentimentul trăirii plenare. Cu asemenea teorii, Nae Ionescu avea să ajungă — în a doua jumătate a deceniului al patrulea — ideologul celei mai sinistre organizaţii politice din istoria ţării noastre, iar «Cuvântul», acum ziarul său, avea să devină în cea de-a doua serie a lui (1938-1940) organ al mişcării legionare."

Dar din fericire există mărturii valabile ale unora care l-au cunoscut de aproape şi pe profesorul şi pe directorul de ziar Nae Ionescu, şi care vorbesc de el în spirit de cinste omenească şi adevăr istoric.

În primul rând, Nae Ionescu nu a fost nici un fel de „ideolog" şi nici „teoretician", şi atât ideologia cât şi teoria erau primejdii ale gândirii de care învăţa pe tineri cum să se ferească. De aceea nici nu avea cum să fie „ideologul" vreunei grupări politice, iar ziarul „Cuvântul", de la apariţia lui până la suprimarea din 1938, a fost, ca şi „Ordinea" lui Mihai Burileanu, un exemplu de independenţă ziaristică faţă de orice forţă politică. În iarna lui 1938 a fost suprimat „Cuvântul", iar în martie 1940, directorul ziarului, Nae Ionescu, a murit. Cum putea fi în acest timp *un ziar care nu apărea*, organul vreunei mişcări?

Abia în septembrie 1940, deci la o jumătate de an după moartea lui Nae Ionescu, reapare „Cuvântul", sub direcţia lui P.P. Panaitescu, istoric, scos din Facultate de comunişti, autorul unei mari cărţi, *Introducere la istoria culturii româneşti,* apărută în ultimul moment al „destinderii", în 1969, înainte de „întinderea" din 1970-1971. Mircea Eliade era în misiune diplomatică în Anglia şi n-a publicat în presa de atunci nimic. Nae Ionescu, acuzat mereu de misticii marxism-leninismului de „iraţionalism", sau, mai concret, de „incapacitate de a percepe ştiinţa", îşi trecuse doctoratul la München, în 1919, cu o teză consacrată unei probleme de logică matematică, deci deloc din domeniul „iraţionalităţii": „Die Logistik als Versuch einer neuer Begrundung der Mathematik".

„Istoricul literar" citat de noi nu îşi susţine injuriile aduse lui Nae Ionescu prin nici un citat din care să se vadă că marele gânditor ar fi fost un propagator al „imoralităţii", al „fărădelegii", al haosului intelectual, pentru că asemenea citate nu au de unde fi scoase, nu

sunt de găsit nici în cursurile lui, nici în sutele de articole publicate. A stat vreodată de vorbă acest D. Micu cu Nae Ionescu, i-a auzit vreuna din conferințele sale sau vreun curs? Sau i-a transmis prin spiritism cine știe ce idei „criminale“? Dar nu trebuie să ne mirăm prea mult, pentru că „știința“ numitului D. Micu este „știința“ marxismului leninist“, care, numită și „socialism științific“, arată de preferință ce nu au gândit și nu pot să gândească oamenii cu mințile normale *(„bona mens“)*.

Din fericire însă, în 1951, deci cu mult înaintea acestor răfuiri partinice, reluate la fiecare câțiva ani ca nu cumva să fie uitate, a apărut o broșură: *Nae Ionescu: Convorbiri,* publicată la Freising, în Germania Occidentală, de Mircea Eliade și George Racoveanu. Mircea Eliade, din grija de a nu se risipi cele scrise de Nae Ionescu, a scos o culegere de articole într-un volum, *Roza vânturilor,* editat de cea mai selectă editură românească de atunci, „Cultura Națională“. În broșura *Convorbiri,* 32 de pagini format mare *in quarto,* sunt republicate articole din *Roza vânturilor,* din „Gândirea“, din revista scoasă de Racoveanu, „Predania“ și fragmente din cursurile de „Istoria logicii „și de „Metafizică“, publicate în 1941-42 de Mircea Vulcănescu, alt elev excepțional al lui Nae Ionescu, prieten al lui Mircea Eliade, ucis în închisoare în anii '50. În timpul războiului, cenzura antilegionară era totală, așa că, dacă volumele de filozofie ale lui Nae Ionescu ar fi fost „ideologice“, nu ar fi apărut. Dar pentru marxiștii-leniniști din România, tot ce nu este marxist-leninist trebuie să fie legionar, ca probă că scriitorii care se urăsc unul pe altul se denunță că „legionari“, ceea ce este egal cu erezia „creștină“.

Culegerea *Convorbiri* este deschisă de o introducere semnată de Mircea Eliade și George Racoveanu, menită să rămână în istoria scrisului românesc ca una dintre cele mai bune pagini de gândire și bună simțire din aceste vremi în care gândirea și simțirea sunt tot mai feroce mobilizate în serviciul minciunii și al urii. De aceea, merită să fie reprodusă în întregime, după cum și broșura ar merita să fie retipărită, împreună cu ce nu se repetă în volumul scos de D.C. Amzăr mai târziu: (Nae Ionescu: *Îndreptar ortodox,* texte alese, culese și adnotate de D.C. Amzăr, Editura „Frăția ortodoxă“, Wiesbaden, 1957).

Cităm din textul scris, așadar, de Mircea Eliade și George Racoveanu:

„Acești unsprezece ani care s-au scurs de la trecerea lui Nae Ionescu din viața aceasta se numără printre cei mai cumpliți ani ai neamului nostru. Nu e de mirare deci că apele încă nu s-au limpezit și încă nu s-a putut scrie adevărata «istorie» a gândirii și faptei lui Nae Ionescu. Dar va veni o zi când patimile vor amuți și greșelile se vor ierta, va veni o zi când judecata istoriei se va mărturisi de la sine, firesc, aproape pe nesimțite. Noi, elevii și colaboratorii lui Nae Ionescu, cei care am mai rămas în viață, așteptăm fără teamă ziua aceea, chiar dacă ea va veni târziu de tot, când nu vom mai fi pe aici ca s-o cunoaștem. Până atunci, însă, vom continua să mărturisim pentru Profesorul Nae Ionescu. Să spunem, adică, ce am învățat de la el, și cum ne-a învățat. Opera scrisă a lui Nae Ionescu, deși importantă, reprezintă numai o infimă parte din «creația» lui. Ce-a fost mai prețios, mai viu și mai rodnic din geniul Profesorului a trecut în «viață» — adică în lecțiile și seminariile de la Facultatea de Litere, în convorbirile cu prietenii și elevii, în unele scrisori din ultimii ani. Știm cât de mult i s-a reproșat această lipsă de «seriozitate»: că, adică, n-a scris cărți, ci s-a mulțumit să le gândească, și mai ales să învețe pe alții cum să gândească și cum să scrie cărți. Dar vreo sută de volume au ieșit în ultimii douăzeci de ani din «atelierul» lui Nae Ionescu, și toate poartă, într-un fel sau altul, pecetea geniului sau învățăturii lui. Iar dacă e adevărat că lui Nae Ionescu nu i-a fost îngăduit să-și scrie «cartea» — singura care ar fi fost cu totul și cu totul a lui, fiind totodată și piatra lui de mormânt — nu e mai puțin adevărat că din cursurile, conferințele și articolele lui se vor putea alcătui într-o zi cărți destule. Munca aceasta de culegere și tipărire a textelor Profesorului începuse în țară. Trei volume de filosofie au apărut înainte de ocupația rusă, și alte cinci erau gata de tipar. Dumnezeu singur știe când va putea fi reluată munca aceasta de difuzare a textelor lui Nae Ionescu. Deocamdată se cuvine ca măcar o parte din ele să redevină accesibile românilor care se găsesc astăzi dincolo de granițele țării. Pentru a împlini această nevoie a fost tipărită broșura de față.

Multe am fi avut de spus cititorului despre felul cum înțelegea Nae Ionescu filosofia și metoda prin care socotea el că putea învăța pe cei tineri să filosofeze, despre problemele centrale ale gândirii lui, despre importanța care o acorda el dragostei, vieții religioase și istoriei, și despre atâtea altele. Dar am preferat să-i lăsăm lui cât mai

multe din paginile acestei cărţulii. Celor care n-au avut însă norocul să-l asculte, celor tineri mai ales, tot trebuie să le spunem ceva din ce a însemnat Profesorul pentru cei care, între 1922 şi 1938, i-au fost elevi.

Nae Ionescu ne-a învăţat să gândim. Geniul lui era, în primul rând, de structură socratică: ne ajuta să căutăm şi să scoatem singuri la iveală adevărul. Nu ni-l dădea de-a gata; nu ni-l impunea. Ne obliga să judecăm, noi, cu mijloacele noastre, să tragem singuri concluzia propriilor noastre eforturi. Începea întâi cu gramatica şi cu lexicul — căci avea oroare de termenii improprii şi de beţia de cuvinte: de limbajul aproximativ. Ne învăţa cum să citim un text filosofic şi ne îndemna să mergem totdeauna la izvoare; ne interzicea cărţile despre un filosof sau despre un sistem filosofic. Nae Ionescu a fost cel dintâi profesor care, într-o vreme când pozitivismul şi agnosticismul domneau încă în Universităţile româneşti, a arătat validitatea metafizicii şi a vorbit cu înţelegere despre mistică şi despre experienţa religioasă. Se poate chiar spune că, datorită în primul rând eforturilor lui, filosofia românească a depăşit complexele de inferioritate care, de la Titu Maiorescu încoace, o păstrau într-o dependenţă completă de şcolile filosofice apusene. Înainte ca interesul pentru experienţa religioasă să se facă simţit în cultura europeană, Nae Ionescu a ţinut cursuri de filosofia religiei, după cum tot el a familiarizat auditorul universitar cu problemele existenţialismului, într-un timp când acest curent era aproape ignorat în Occident.

În filosofie, Nae Ionescu a fost un *realist:* pentru el, creaţiile şi valorile spiritului erau, înainte de toate, *reale*. De aici interesul lui pentru realităţile de tot felul şi în primul rând pentru realităţile istorice. De aici pasiunea cu care a exaltat «ortodoxia» ca formă de viaţă a Răsăritului şi, deci, şi a neamului românesc. De aici critica pătrunzătoare la care a supus felurite specii de «modernism» cultural, politic sau religios. A demascat «ştienţismul» ca fiind unul din complexele de inferioritate ale teologiei ortodoxe româneşti; a atras atenţia asupra incapacităţii teologiei oficiale de a gândi şi expune problemele «în termeni actuali»; din care pricină *circularea* valorilor vieţii eligioase — singurele în măsură să dea culturii noastre adâncimi şi valoare universală — este împiedicată.

Se interesa în primul rând de ceea ce e viu şi creator în viaţa istorică a neamului românesc, spre deosebire de cei care, pornind de

la programe abstracte, le-ar fi vrut cu orice preţ aplicate, şi cât mai repede, în organizarea vieţii româneşti. Istoricismul lui Nae Ionescu l-a condus la împăcarea cu destinul istoric al neamului românesc. Omul, singur, spunea el, nu poate interveni în istorie; nu poate decât «grădinări» ceea ce a prins sămânţă şi viaţă de la Dumnezeu. De aceea, faţă de elevii şi studenţii lui, marea lui grijă era să ghicească şi să încurajeze înclinările lor personale, ajutându-i în primul rând să se dezbare de «ticurile» învăţate din cărţi.

Cu cât trecea timpul, cu atât Nae Ionescu îşi preciza mai ferm adevăratul lui rol în cultura românească: acela de *învăţător* şi *arbitru*. Era înzestrat cu un dar unic de a creşte şi învăţa oamenii şi avea ca nimeni altul simţul judecătorului şi al arbitrului: ştia să vadă clar datele esenţiale ale problemei, ştia să cumpănească şi ne învăţa cum să înţelegem «şi celălalt punct de vedere», ca să putem cuprinde realitatea în totalitatea ei. Dacă ar fi avut timp şi de i-ar fi plăcut s-o facă, Nae Ionescu ar fi putut scrie cea mai obiectivă istorie a civilizaţiei româneşti moderne, căci adeziunea lui la un anumit stil de viaţă spirituală nu-i micşora întru nimic posibilităţile de înţelegere a tuturor celorlalte forme reale, nu era necruţător decât cu pseudomorfozele şi cu hibrizii.

Acest ortodox a vorbit cu simpatie şi înţelegere nu numai despre catolicism, protestantism şi iudaism, dar şi despre budhism şi islamism, şi era unul din cei mai adânci cunoscători pe care i-am avut a Kabalei şi a misticei iudaice. Dacă s-ar fi născut şi ar fi trăit într-un sat, cu un veac, două în urmă, Nae Ionescu ar fi rămas toată viaţa un plugar; ar fi iubit stelele şi cântecele; şi-ar fi crescut feciorii între «oameni buni şi bătrâni».“

iunie 1951
Mircea Eliade,
George Racoveanu

Aceste rânduri, datorate unui mare învăţat şi scriitor cu renume mondial, şi unui teolog, mult mai modest dar de o mare onestitate, egalată doar de a fostului său coleg de redacţie mai tânăr, sunt cât se poate de bine cumpănite. Şi tocmai pentru că expresia este cumpănită şi gândirea riguroasă, ele fac neputincios veninul din propaganda proletculturii. De altfel, această propagandă nici nu poate fi altfel, pentru că religia, gândirea personală, realismul,

adevărul istoric, organicitatea vieţii într-o societate creată de o naţiune într-un mileniu de civilizaţie originală sunt considerate duşmani absoluţi ai marxist-leniniştilor, care fug de gândirea şi simţirea normală ca dracul de tămâie.

Un text ales de editorii *Convorbirilor* dintr-un curs de „Istoria logicii" reda în foarte puţine rânduri ceva din esenţialul pe care aveau să-l înveţe studenţii lui Nae Ionescu, despre *caracter, gândire filosofică* şi *creaţie artistică:*

„Să transpunem: ce înseamnă un om de caracter? Un om de caracter este cel care lucrează întotdeauna în acelaşi fel. Caracterul este felul conştient de stăpânire, de reacţiune în faţa realităţilor, vasăzică deduc existenţa caracterului din conştiinţa acţiunii mele. Aşa este şi cu fiinţa noastră spirituală. Cine are vreme şi tragere de inimă, dar şi necesitatea de a se mai uita la ce se petrece în el, cu timpul ajunge să-şi vadă această fiinţă spirituală foarte bine şi s-o definească în chip precis. Eu însă, dacă d-voastre nu sunteţi convinşi de existenţa acestei fiinţe — lucru care vă priveşte — eu postulez, în consideraţiile mele, existenţa acestei fiinţe spirituale şi zic că ceea ce se răsfrânge, cu indicaţii, din realitatea obiectivă este confruntat cu această fiinţă spirituală a mea, şi, după felul în care fiinţa spirituală reacţionează, noi valorificăm existenţa. Prin urmare nu este vorba numai de cunoaştere, ci şi de valorificarea existenţei. Iar în momentul în care valorificăm existenţa, atunci căutăm şi o formulă care să exprime în chip general felul nostru de a reacţiona în faţa existenţei.

Această formulă, care exprimă în chip general felul nostru de a reacţiona în faţa existenţei, este ceea ce se numeşte *filosofie*. Când auziţi d-voastre pe oamenii aceia care îşi încruntă faţa şi-şi aşează ochelarii pe nas ca să vorbească de filosofia ştiinţifică, să vă uitaţi bine la ei să vedeţi ce vor să spună, pentru că şi eu m-am uitat la dânşii şi n-am înţeles nimic. Filosofia ştiinţifică nu există. Filosofia este un lucru foarte personal, eminamente subiectiv. Ea nu poate să fie studiată ca altceva decât ca lirica. Filosofia este un fel de lirică. Ea nu poate să fie studiată obiectiv, decât pentru că este pasibilă de depăşire, pentru că sunt formule tipice de filosofare, cu alte cuvinte pentru că sunt formule tipice de fiinţe spirituale. Numai de aceea putem noi să studiem filosofia şi ceea ce se numeşte, cu un termen abracadabrant, istoria filosofiei.

Aceasta este filosofia: valorificare a existenţei, formularea valorificării existenţei. O asemenea formulare conţine totdeauna o notă caracteristică, un fel de tendinţă înspre absolut. Mai toată filosofia este propriu-zis o acţiune, sau un drum spre absolut, înspre ceva în afară de noi, imuabil, incoruptibil, deosebit de noi, ideal pentru fiinţa noastră spirituală. Din acest punct de vedere, filosofia este la acelaşi nivel cu arta; ca şi aceasta, aruncă în afară de fiinţa spirituală existenţele absolute. Orice operă de artă reprezintă, în intenţia şi în structura ei formală, nu o realitate, ci o existenţă absolută. Aceasta înseamnă că în zadar se tot căznesc esteticienii, se învârtesc ca pisoii în jurul oalei cu terci fierbinte, şi nu ştiu să spună ce este opera de artă în sine, nepieritoare. Opera de artă nu este nepieritoare în ea însăşi, ci porneşte din tendinţa omului înspre nepieritor.

Opera de artă, ca şi sistemul filosofic, este un rezultat al necesităţii noastre de absolut şi reprezintă, pentru fiecare din noi, în felul nostru, un absolut, dar care este un absolut al nostru, subiectiv, adică este fructul necesităţii universal umane de absolut, dar nu absolutul însuşi. În artă şi filosofie n-ai să găseşti niciodată absolutul. Ca să mergi la absolut, trebuie să depăşeşti şi arta şi filosofia, şi să treci în religie.

Aceasta înseamnă filosofie: valorificarea existenţei, împinşi de necesitatea noastră de absolut. Deci am cunoştinţa, am valorificarea acestei cunoştinţe în raport cu mine însumi şi am formularea acestei valorificări. Acestea sunt elementele constitutive ale vieţii spirituale omeneşti în general, pe planul realităţii sensibile, cu limitele cele mai ridicate, metafizice; prin urmare activitatea spirituală având, ca cel mai larg cadru, perceperea metafizică. Jocul acestor elemente constitutive ale vieţii spirituale determină anumite tipuri de valorificare, anumite tipuri formale de valorificare a activităţii spirituale."

— va continua —

„Drum: Revistă de cultură românească",
Pittsburgh, USA,
Anul XIV, nr. 1-3, ianuarie-septembrie 1978

1878-1978: independență, libertate, cultură (II)

„În definitiv, poți face filozofie — și aceasta este valabil și pentru artă, este valabil pentru cultură în genere, nu pentru civilizație și nu pentru religie — nu poți să faci filosofie dacă nu ai de spus ceva. Facultatea sau necesitatea aceasta de a formula are ca suport o anumită conștiință pe care tu o ai; adică s-au așezat lucrurile în tine. Tot ceea ce ai primit ca indicații din lumea obiectivă se așează în tine și face ca un fel de drojdie a ta. Trebuie să ai această drojdie ca să poți să spui ceva, și când spui, nu spui decât ceea ce există în tine.

Filosofie și artă se pot face în toate felurile; dar aceasta nu este filosofie, nici artă, ci numai exercițiu amuzant pe marginile absolutului.

Filosofia și arta, cultura propriu-zisă, nu se pot face decât acolo unde există un precipitat al confruntării noastre spirituale cu realitatea."

A spune marxist-leniniștilor că filosofia este o punere în valoare a „existenței", nu a „producției", ceea ce face tot materialismul istoric, și că existența „formulează" acest lucru în loc să „organizeze" producția este efectiv o mare jignire. Acum vreo 12 ani, numitul D. Micu, citat mai sus, scria și publica o carte despre romanul românesc împărțită în capitole în felul următor: romane din câmpul muncii industriale, romane din câmpul muncii agricole, romane din alte câmpuri ale muncii. Nu e deloc o invenție a noastră, cartea există.

A mai spune că prin formularea valorificării existenței se dezvăluie un fel de „tendință înspre absolut", nu spre un șef sau partid, este iarăși o mare jignire adusă „aleșilor" marxism-leninismului. A întări aceasta spunând că filosofia este o „acțiune", un „drum" spre ceva incoruptibil, de dincolo de ființa noastră, dar care poate fi intuit prin ce e spiritual în ființa noastră, este ceva imoral pentru marxist-leniniști, este, cum spun dânșii, fără „legitate" (cuvânt oribil inventat de negânditorul G. Călinescu) și la urma urmei

aceasta este corupție de minori, atentat la bunele moravuri ale societății socialiste, cu munca ei socialistă, cu morala ei socialistă, cu rezultatele ei socialiste „științifice", deci din păcate „pipăibile", nu „trăiriste", pentru că e vorba de un materialism care, prigonind spiritul, o încurcă total cu... materia.

O altă injurie gravă adusă „socialismului" este afirmația că opera de artă, în loc să fie rezultatul „condițiilor obiective", este rezultatul unei „subiectivități" în care se citește „tendința omului spre nepieritor". Așa ceva se cheamă în jargonul leninist rușine „idealistă".

Din ultimele rânduri ale citatului se înțelege că „arta" și „filosofia" pot fi scoase cu puțină abilitate dintr-un buzunar sau altul, nazist sau comunist, la infinit, cum vedem în lumea proletculturilor, dar cultura ca mediu de artă reală cere altceva decât „conformism", și anume cere o „confruntare" a ființei spirituale cu realitatea, condusă numai de ființa spirituală în cauză, nu de vreun sistem, iar rezultatul acestei confruntări este un precipitat care este opera de gândire sau de artă. Dar în lumea „totalitară", cum scrie Nae Ionescu în „Cuvântul" prin 1937, nu e admisă nici o confruntare, ci doar o fatalistă supunere la colectiv, și astfel Nae Ionescu găsea o identitate indiscutabilă de structură între cele două totalitarisme antagonice, național-socialismul și comunismul. Din aceste constatări reieșea pentru cititorul de atunci, ca și pentru cel ce ar citi astăzi, că Nae Ionescu *nu prevedea nici un fel de totalitarism pentru România,* și dacă era total opus degenerării marxiste a hegelianismului, pe atâta era de opus idealismului în genere, inclusiv deci hegelianismului original, și nu avea nimic de-a face cu alte forme ale idealismului, cum era morfologia culturii, după cum nici rasist nu era. Iar despre structura poporului român, în nici un fel potrivită cu nici un fel de socialism, Nae Ionescu scrisese ani de zile în „Cuvântul". De aceea nu e greu să descifrăm limbajul marxist-leniniștilor, pentru care „corupție morală", ieșire din lege, antipatriotism, antiumanism înseamnă cu totul altceva decât în limbajul normal. Nae Ionescu a „corupt" serii de intelectuali, în sensul că le-a dat ceva mai convingător pentru ei decât marxismul, care pentru marxist-leniniști ține loc de lege a naturii, de națiune și de patrie, de umanitate. De aceea trebuie condamnat fără încetare Nae Ionescu, pentru că tineretul de azi trebuie să învețe cu totul altceva

decât pe vremea lui Nae Ionescu, şi anume că toată cultura nu are voie să se facă decât fără nici un fel de confruntare a fiinţei spirituale cu orice ar fi, din simplul motiv că se contestă existenţa unei „fiinţe spirituale" şi nu se admite decât un „spirit al colectivului" prin care „culturalii" admişi de partid trebuie să-şi verifice neîncetat toate actele şi gândurile exprimate. „Partidul", adică „o parte", stabileşte ce este „spirit al colectivului", deci „tot". Din aceste motive nu va ieşi din oala marxist-leninistă nici un alt Mircea Eliade. În literatura şi arta sau filosofia tutelate azi de marxist-leninişti este imposibil de recunoscut operele „urmaşilor" vreunor „înaintaşi". Ce maestru al gândirii ajută azi vreunei personalităţi promiţătoare să se dezvolte, cum a fost ajutat în tinereţe lui Mircea Eliade de Nae Ionescu, pentru ca la maturitate să ajungă pe cea mai înaltă treaptă a cunoaşterii şi a gândirii personale?

Este foarte sigur de crezut că tocmai într-un exemplu aşa de frumos, şi ar mai fi şi altele, dacă nu măcar cel al lui Mircea Vulcănescu, trebuie căutat misterul urii marxist-leniniştilor împotriva unui om care a murit aproape acum 40 de ani? Nae Ionescu nu este nici azi iertat că el a ajutat multor tineri să vadă că în fiecare persoană este un „absolut", în fiinţa ei spirituală, şi că tocmai dorul de absolut al acestei fiinţe spirituale o face să tindă către originile ei şi care sunt deasupra istoriei, de mai înainte ei şi după ea, şi în ele trăieşte fiinţa noastră spirituală. Este ceea ce Nae Ionescu spune prin termenul batjocorit, de toţi funcţionarii, *„trăire"*, dar de care în acelaşi timp este plină presa când e vorba de *şef* şi *partid*. Acum, când omul este obligat să se tragă oficial din maimuţă, plus Marx şi Lenin în treimea cea de-o antifiinţă, o gândire ca a lui Nae Ionescu nu poate fi considerată decât „huliganism", după cum demonstrează dl. D. Micu într-o carte de peste o mie de pagini împotriva „gândirismului", care de altfel nici nu a existat, dar plachia era necesară ca să se arate că „ortodoxismul" şi „nazismul" ar fi unul şi acelaşi lucru. Aşa „gândeşte" dl. D. Micu, dar el nu este el, ci colectivul numit partid, care reprezintă colectivitatea pentru care se face proletcultura, cu ajutorul idealismului materialist marxist-leninist.

Nae Ionescu îi învăţa pe tineri că în ultimă instanţă „gândire" şi „caracter" sunt una. Azi, interzicerea gândirii proprii duce inevitabil la dispariţia caracterului şi dl. D. Micu nu este singurul exemplu din atâtea mii de capete de inteligenţie.

Caracterul este consecvenţa cu sine însuşi, iar această consecvenţă e posibilă prin prealabila clarificare a lui ce este „sine însuşi". Deci nu e consecvenţa cu un sistem ideologic, al cărui ţel azi este tocmai distrugerea oricărui „sine însuşi". *Legea* este a realităţii a cărei complexitate culminează ci fiinţa spirituală. Realitatea trebuie s-o înţelegem, pentru că altfel ne zdrobeşte, iar prin legea realităţii se face pactul rodnic între realitate şi sine însuşi. Când însă un sistem ideologic trebuie să ţină loc de realitate, se ajunge la fărădelegea nelimitată, iar caracterul se dizolvă în pactul dintre sine însuşi şi antirealitatea impusă de fărădelege. De aceea familia D. Micu, atunci când spune „ieşire din lege", spune „răzvrătire împotriva fărădelegii", şi ca răzvrătit împotriva fărădelegii, Nae Ionescu este un premergător local al unui răzvrătit universal de azi, cum este Soljeniţîn.

Am văzut că Nae Ionescu deosebeşte între „cultură" şi „civilizaţie", şi între amândouă şi religie. „Cultura" se naşte din confruntarea cu lumea obiectivă, ca expresie a rezultatului acestei confruntări. Chiar dacă există şi surse de cunoaştere pentru confruntare în inconştient, actul creator de artă şi gândire este un act conştient, care dezvăluie între altele şi rezultatele confruntării cu visul, de pildă, care este şi el pentru fiecare din noi şi realitate obiectivă. „Civilizaţia" însă, în care intră stilul de viaţă, inclusiv moravurile, nu este o creaţie spontană, ci rezultatul unei precipitări în timp a spiritului relaţiilor dintre oameni, şi dintre oameni şi natură-spaţiu şi cosmos. Este o îndelungată operă, mai mult sau mai puţin anonimă, pe când arta şi filosofia, în conştiinţa la care s-a ajuns în lumea civilizaţiei occidentale până azi, sunt creaţii spontane, subiective, rezultate ale unei confruntări personale cu toate realităţile, comunitate, cosmos, natură, vis, gândire formulată în vreun fel direct sau indirect, pe de-a parte, şi pe de altă parte ale impulsiei umane fundamentale de a provoca prin expresie prezenţa absolutului, sau intuirea lui. Religia însă este numai în parte operă umană, în expresia ei rituală şi în miturile ei, dar originea ei, inclusiv a miturilor, este ceva venit de dincolo de uman şi cosmic, e ceva suprauman şi acosmic, interzis raţiunii noastre discursive, dar accesibil prin revelaţie, credinţă şi o sumă de virtuţi.

Ca pentru orice creştin, şi pentru Nae Ionescu există dincolo de „tot" încă „ceva", inaccesibil raţiunii, dar nici rezultat al vreunei

„iraţiuni", pentru că o credinţă religioasă nu este expresia vreunui „iraţionalism", după cum creaţie artisitică şi gândire nu sunt manifestări „licenţioase", „călcări de pravili", cum zic energumenii marxism-leninismului, fără să ştie ce spun, pentru simplul motiv că nu mai ştiu nimic. Pentru aceştia, întregul cultură-civilizaţie-religie a fost înlocuit de marxism-leninism cu conglomeratul uman respectiv, numit pe nedrept „societate", pentru că nu mai este nici una, şi de aceea nici cultura cepei şi a cartofilor nu funcţionează, nici creaţia în artă şi gândire nu dau nimic să transmită fiorul uman al nevoii de absolut, după cum nici erzaţul de biserică, partidul, nu face decât să îndrepte pe toţi oamenii unul împotriva altuia, în loc să-i unească într-o comunitate reală de iubire pentru aproape şi consens liber. În aceste condiţii, este normal ca dl. D. Micu să fie expresia impecabilă a „miilor de capete şi inteligheniţie" din conglomeratul actual ce ţine loc de societate şi naţiune.

„Drum: Revistă de cultură românească",
Pittsburgh, USA,
Anul XIV, nr. 4, octombrie-decembrie 1978

„Roza vânturilor"

1937 — 1982

Într-un articol ulterior vom vedea de ce anul 1932, deci anul de acum exact o jumătate de secol, a fost un an de foarte mare importanţă şi în istoria lumii şi în istoria românilor. Acum aniversăm cei 45 de ani de când Mircea Eliade, ajuns în acest timp o somitate ştiinţifică de importanţă mondială, a adunat într-un volum o culegere de texte ale lui Nae Ionescu, apărute între 1926 şi 1937, în „Cuvântul", „Gândirea" şi „Predania". Această culegere a salvat cel puţin o mică parte din scrisul lui Nae Ionescu de la prăpădul adus de materialismul ştiinţific, sau dialectic, sau istoric, deci neştiinţific, monist şi aistoric.

Din anul 1937, an de răscruce al istoriei românilor, avem în acest volum un articol intitulat „Ce e predania" şi în care era pusă

problema „înnoirii" creştinismului prin actualitate. Punerea problemei este valabilă pentru tot ceea ce priveşte viaţa istorică a unui popor în parte şi a umanităţii în total. Formula lui Nae Ionescu este cu deosebire profundă: „înnoire nu poate să însemneze schimbare pur şi simplu, ci creştere firească." La 45 de ani după ce s-a pus acest adevăr parcă luat din „cartea cărţilor", România a ajuns la un fel de „culme" a înnoirii prin distrugere, cum profetic o prezintă Nae Ionescu în acest articol: „E ca şi cum, punând în pământ un bob de grâu, şi părându-ţi-se că a crescut rău, ai vrea să anulezi creşterea, şi... să te întorci la bobul neîncolţit." Aceasta o spunea Nae Ionescu vorbind despre revoluţia protestantă, dar e un adevăr valabil pentru orice „fundamentalism revoluţionar", care a operat şi în România în cei 37 de ani pe care i-a avut la dispoziţie revoluţia bolşevică, numită acum „socialism real". Orice „înnoire" este o destrucţie dacă nu se face pe baza unei tradiţii proprii, în care este felul specific de a trăi în lume şi de-a concepe al unui popor. Iar în acest secol mai ales, „revoluţie" s-a arătat a fi tocmai desfiinţarea oricărei tradiţii, provocarea unei „soluţii de continuitate" şi astfel instituirea, cel puţin principială, a unui om care nu a mai existat niciodată, aşa-zisul „om nou", în sensul de un alt om, care gândeşte, simte şi acţionează altfel decât s-a făcut în cursul întregii istorii a culturii şi civilizaţiei unui popor.

La 31 iulie 1926 apărea în „Cuvântul" articolul „Sufletul mistic", provocat de un eseu al lui Rădulescu-Motru, ce apăruse în „Gândirea" şi în care fostul profesor al lui Nae Ionescu vorbea despre caracterul comercial, probabil în sensul editurii, al curentului neomistic de după primul război mondial. Nae Ionescu spune că oricâtă modă, snobism sau comercializare ar fi provocat, mişcarea în jurul unui nou misticism trebuie să însemne ceva, pentru că altfel s-ar fi comercializat altceva, iluminismul, de pildă, dacă se cerea. Dar nu se cerea. De ce? Pentru că vremea de după războiul mondial, constată Nae Ionescu, era o vreme de lichidare a raţionalismului cartezian, însă „nu a raţionalismului adevărat cu care misticismul a trăit întotdeauna în cea mai rodnică pace".

Această lichidare a ultimelor consecinţe ale cartezianismului se făcea vizibilă în filosofie, în artă, în viaţa religioasă în care se respingeau tot mai mult diversele „religii naturale", în politică, unde se gripa din ce în ce mai rău parlamentarismul aritmetic. La

noi, în politică, aveam falsul raţionalism care tot voise să scoată bobul din pământ şi să-l opereze ca să crească după aceea altfel, ceea ce nu se reuşise, dar ne procopsisem cu o societate hibridă. De aceea, acest ultim reflex cartezianist era combătut de generaţia nouă, cum spunea Nae Ionescu, „prin îndreptarea intereselor către formele vii şi concrete de gospodărire; prin preţuirea din ce în ce mai accentuată în trebile publice a omului de meserie şi de specialitate; într-un cuvânt, prin precumpănirea concepţiei organice asupra celei contractuale". Cu alte cuvinte, Nae Ionescu definea tineretul român din vremea lui, care în 1927 avea să-şi întemeieze o mişcare nu „antiraţiune", ci „anticartezianism", nu „antiumanitară", ci antirousseauistă, nu „antisocială", ci antimaterialistă şi anticontractuală, adică organică, firească, substanţială, nu formală, copiată după alţii. Dar după 1937, când cenzura a scos din acţiune critica lui Nae Ionescu, în România parlamentarismul cartezian a fost înlocuit mai întâi cu nişte dictaturi colonialo-balcanice neparlamentare, şi ulterior cu „socialismul real", creat de cei patru thraci, geto-daco-romani, deci valahi curaţi: Marx, Engels, Lenin şi Stalin. Dacă faza carteziană, a cărei critică exhaustivă o făcea Nae Ionescu, era o ajustare a plantei mai mult după ce ieşise din pământ, în faza thracică-marxist-leninist-stalinistă planta a fost smulsă din pământ şi i s-a altoit altă rădăcină. Progresul a mers de la „partida roşie" de care vorbea Eminescu, la partidul stacojiu, cu „revoluţia".

În 1926, Nae Ionescu, vorbind de-o nouă orientare spirituală, spunea: „De-abia suntem la poalele muntelui; şi iată de ce să încercăm de a bănui perspectivele care se deschid în vârf mi se par premature." Gânditorul, vorbind de un „munte", oferea imaginea unui urcuş greu, de mari sforţări, pentru a se ajunge la o lămurire. Imaginea acestui urcuş avea s-o dea tineretul mişcării româneşti de renaştere morală prin ceea ce ea numea „muntele suferinţei", pe care avea să-l urce ca pe o Golgotă întregul neam, şi, de asemenea, o mare parte din omenire.

În 1930, criza partidelor de la noi şi a statului era mai mult decât evidentă, iar opoziţia faţă de statul liberal învechit şi faţă de partidele neputincioase să facă o metamorfoză, Nae Ionescu o inseriază istoric: „lupta care se dă astăzi nu e decât punctul de ajungere al unui întreg proces de transformare spirituală, iniţiat acum treizeci de ani, şi anume de d. Iorga, prin «Semănătorul»".

Deci „Semănătorul" nu a fost doar un curent literar, numit chiar „păşunism" de ignoranţii istoriei româneşti, decât la suprafaţă, iar în adânc era o mişcare spirituală şi politică epocală. Nae Ionescu opune „culturalismului", în care ştim că intră şi tot felul de „nazuri" estetiste, „spiritualitatea". Cât de actuală este această opoziţie azi, nu mai este nevoie să insistăm. Eminescu, spune Nae Ionescu, a fost singurul care a gândit „organic" asupra societăţii, asupra politicii şi statului românesc, dar n-a avut timp să ajungă la maturitate. După el a venit Iorga: „Primul, deci, care a izbutit să arunce fundamentele adevăratei civilizaţii româneşti a fost profesorul Iorga, şi anume în acţiunea întreprinsă la «Semănătorul». Şi astfel am aflat că statul românesc şi civilizaţia românească nu se pot ridica decât pe autohtonism, adică pe punerea în valoare a specificului românesc, şi nu au decât un izvor de alimentare, clasa ţărănească." Şi imediat Nae Ionescu arată cum s-a exploatat fals intuiţia lui Iorga pe urmele lui Eminescu, devalorizând-o prin rămăşiţele răsuflate ale „stupidului secol XIX: „Mişcarea de la Semănătorul a deviat însă. Trecută în mâinile poporaniştilor de la Iaşi, ea a luat forma hibridă a unui ţărănism încadrat în formele democraţiei contractuale apusene, cu puternice reflexe din lumea materialismului istoric." („De la «Semănătorul» la noul stat român", 13 august 1930).

Tragedia lui Nae Ionescu este o încorporare a tragediei româneşti însăşi. El şi-a definit propria generaţie ca „Promoţia istorică Neculai Iorga". Şi ca atare: „Ce reprezentăm? Primatul spiritualului" Mai exact: „Depăşirea economicului prin spiritual." Deci „depăşirea", ceea ce nu este altceva decât „negarea existenţei economicului". Acelaşi lucru, pe urmele alor Eminescu, Iorga, Nae Ionescu avea să spună, în 1935, generaţia care apăruse la 1922, când Nae Ionescu îşi începea cursurile la Universitate: „Prin atitudinea noastră îndrăzneaţă noi ne desolidarizăm de mentalitatea ce domină secolul. Noi ucideam în noi înşine o lume pentru a ridica alta, înaltă până la cer. Domnia absolută a materiei era răsturnată, pentru a fi înlocuită de aceea a spiritului şi a valorilor morale. Noi nu negăm şi nu vom nega niciodată rolul materiei în lume, dar vom nega întotdeauna dreptul ei de dominaţie absolută."

Tragedia lui Nae Ionescu, şi implicit a României, a fost că împrejurările dificile ne-au găsit fără oameni superiori la guvern, pe măsura dificultăţilor României de-a fi România, şi astfel realitatea

românească nu a biruit în istoria românilor din acest secol. Această biruinţă era posibilă, şi gândirea lui Nae Ionescu, după a lui Iorga şi Eminescu, cea mai justă gândire modernă românească, cerea oameni de acţiune de alte proporţii în lumea guvernanţilor din decadele 1920—1940, când s-a irosit „România Mare“. Oamenii nu au corespuns nevoii noastre cu guvernele lor, nu erau pe măsura gândirii profunde, şi de aceea Nae Ionescu, solicitat cu lăcomie de politicieni, nu s-a angajat într-o acţiune de stat, ci a rămas doar gânditorul marilor posibilităţi româneşti. Pe urmele lui Eminescu şi Iorga, recunoştea care era baza neamului românesc: ţărănimea, care între cele două războaie mondiale era peste patru cincimi din populaţia României. Această ţărănime, spunea Nae Ionescu, trebuia, în sfârşit, printr-un partid organic, să ajungă la conducerea ţării, ceea ce şi Eminescu ceruse, cât se putea atunci. Dar partidul „ţărănesc“ a devenit o copie a partidului liberal, care era osificat în formalismul de împrumut prin care fusese „încălţată“ România Modernă, deci ceea ce se voise un „partid revoluţionar“. Nae Ionescu va constata că nu poate să scoată România din regimul de oligarhie. În politica externă, constată Nae Ionescu, România rămânea un vasal de mâna a doua, căruia i se prescriau la Geneva tot felul de „Înţelegeri“, care mai de care mai „mică“ sau mai bălţată, fără ca România să fie în nici un fel întărită şi aptă să-şi ia deciziile ei, când avea o graniţă aşa de mare tocmai spre Răsăritul ofensiv prin revoluţie.

Renaşterea ortodoxă, pe care o credea posibilă Nae Ionescu în România, ajunsă după prăbuşirea Bisericii din Rusia cea mai importantă ţară ortodoxă din lume, nu a fost posibilă cu un Patriarh putred şi cu o ierarhie cu totul inferioară nivelului care i s-ar fi cerut. Dar peste toate, şi ca replică la inexistenţa vreunui om de stat la guvernare, România a mai avut şi pe Carol II, care nu venise deloc pentru o „restaurare“, cum sperase Nae Ionescu, ci să se umple de bani, cum a şi făcut, asasinând şi jefuind ca în codru timp de zece ani.

Tragedia lui Nae Ionescu nu a fost aceea a unor nenorociri personale, deşi chiar se crede că a fost asasinat, ci a fost o tragedie a vizionarului, contrazis de cele mai josnice caractere care se puteau întâlni la un loc în conducerea României. Prin „restaurare“ Nae Ionescu înţelesese un Rege de vârstă majoră, în locul unuia încă minor pe multă vreme, prin renaşterea Bisericii înţelegea un cap al ei demn de o mare misiune, iar printr-un partid care efectiv să reprezinte masele ţărăneşti înţelesese altceva decât o ceată de hămesiţi la pricopseală. Aşa că în scurtă vreme a fost fundamental contrazisă viziunea de un fel de „Bizanţ românesc, situat în secolul XX“, de un nou Fanar, cu un diabolic „Principe“ restaurat, cu nişte surtucari „ţărănişti“ departe de realităţile ţărăneşti ca şi toţi vechii ciocoi, cu nişte metişi ai meseriei politicianiste, e drept trataţi de sus cu „retragerile la Bădăcin“, dar ce folos, pentru că toţi au dat mână cu mână ca să instaleze dictatura din 1938, cu o echipă condusă de cineva despre care Iorga spusese la Senat că „dacă mai zice vreodată despre el ce-a mai zis, îi scoate şi celălalt ochi, dar deocamdată nu spune de cine e vorba“, iar Nae Ionescu îi făcuse portretul într-un articol în care vorbea de „virgula holerei“, personajul fiind cam ca o virgulă (mic, cu capul mare).

Nae Ionescu a fost un gânditor care n-a crezut în „transformarea ştiinţifică“ a istoriei printr-o „teorie“, deşi era foarte iniţiat în secretele ştiinţelor. Şi avea perfectă dreptate, pentru că aşa cum se vede azi, societăţile „socialismului ştiinţific“ nici nu au cum să se hrănească normal, nici chiar după 65 de ani „ştiinţifici“. În „Religie şi psihanaliză“ (1926), Nae Ionescu avea grijă să facă o profeţie: „Cei mai aprigi apărători ai ştiinţei au fost întotdeauna analfabeţii.“ Dar aceasta nu înseamnă apărarea ignoranţei, ci e vorba de mitul „ştiinţelor aplicate“ la oamenii inculţi care vor să pară culţi. Dacă istoria nu este opera „ştiinţelor aplicate“, cu „ingineri“ lor, ea nu este mai puţin opera celor ce-i cunosc realităţile, şi aceasta a fost noutatea lui Nae Ionescu: a arătat semidocţilor politicianismului că ignorau tocmai cele mai elementare realităţi ale istoriei, ale culturii şi ale ethosului românesc. De unde a venit şi dezastrul României Mari, pe care nimeni în anii în care scria şi vorbea la Universitate Nae Ionescu, deci cam până la sfârşitul lui 1937, nu l-a bănuit atâta de mare pe cât a fost. Dar, în orice caz, şi gânditorul Nae Ionescu, şi tinerii mişcării naţionale de atunci au prevenit cu prisosinţă primejdia, dar au fost răsplătiţi cu asasinatele care-au urmat în anii lichidării României, 1938-1940.

Luând permanent în cercetare critică politica zilei, Nae Ionescu gândea, cum am spune mai exact, „istoria românească în curs“, pe care o socotea dependentă în primul rând de „firea românească“ şi

de „raporturile ei cu supra-firea", aşa cum se ordonaseră în istoria milenară a existenţei şi credinţei româneşti. Deci istoria românească era gândită în funcţie mai întâi de „romanitate" şi de „creştinătate". Ceea ce se cheamă practica politicii nu îl interesa personal: „preocupările mele lăuntrice, care, o mărturisesc, primează, sunt de altă natură decât politica." („Iuliu Maniu, om politic", 24 iulie 1930). Nae Ionescu nu putea face însă abstracţie de prezent, aşa cum nu făcuse nici Iorga, dar, spre deosebire de acesta, nu voia „să conducă" nici „mase", nici „guverne", nici chiar „destinele României". Ci ar fi vrut pentru România altceva: „Spre un sistem filosofic, cu bază ortodoxă, şi spre o biserică mândră, curată şi puternică, au mers într-o nedesminţită continuitate, timp de doi ani sforţările noastre (...) Am izbutit? Întrebarea este oarecum fără sens; căci noi nu suntem conducătorii nici unei mişcări, ci numai reflexul unei stări de fapt. Este bine totuşi să adăugăm: reflexul critic; pentru ca să ştie toată lumea." („Biserica ţăranilor", 1926).

Din toate articolele lui Nae Ionescu se degajă o energie intelectuală şi spirituală unică în scrisul românesc din acest miez de secol. Umilinţa faţă de adevărul românesc, creştin şi european din aceste scrieri dintr-o luptă zilnică pentru a mai lămuri ceva într-o lume tot mai pe dos rămân pentru moment ascunse românilor care nu au cum să ajungă la vechile publicaţii, şi nici măcar la volumul *Roza vânturilor*. Dar iată că s-a găsit cineva care, având acces la vechile publicaţii, a scris din ordin despre aceste scrieri, pline de o încărcătură spirituală care ar putea să dezlănţuie oricând un cutremur înnoitor, nişte blestemăţii fără egal: „În afară de Pârvan, un profesor dintre cei mai audiaţi a fost Nae Ionescu. Dispunând de o putere fascinatorie emanată în bună măsură din aparatul exterior, accesoriu, al expunerilor, el combătea raţionalismul, vorbea despre apocatastază, teoretiza neliniştea, mântuirea, evadarea din lume, prin aceasta înţelegând evadarea din pravili, sfidarea oricărei morale constituite (D. Micu, „Studiu introductiv" la volumul de Mircea Eliade, *Maitrey. Nuntă în cer*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969).

Deci, fără ocol spus, Nae Ionescu ar fi fost un fel de agent provocator, împotriva legilor şi a moralei. În acest caz, strălucitul elev al lui Nae Ionescu, Mircea Eliade ar trebui socotit ca unul dintre cei mai nelegiuiţi şi imorali tineri din anul 1937, când el a

editat antologia despre care vorbim, şi drept încheiere a volumului a scris unul dintre cele mai frumoase eseuri de istorie a culturii româneşti contemporane. Dacă Nae Ionescu ar fi fost un scelerat, cum ar putea fi altfel acela ce-l laudă? Dar oricum, Mircea Eliade a dat atâtea examene în cei 45 de ani care au trecut, încât tot mai mult îl credem pe el decât pe un propagandist de care nu se ştie dacă a avut vreodată în viaţa lui vreo fărâmă de bun simţ. În 1937, Mircea Eliade exprima cu talentul lui ceea ce gândea un întreg tineret despre Nae Ionescu, şi astfel a lăsat în urmă, în ţară, una dintre cele mai profunde scrieri ale lui, întitulată în cadrul volumului „...şi un cuvânt al editorului". Tipărirea acestei cărţi, spune Eliade, „a însemnat una din cele mai neaşteptate bucurii din câte mi-a dăruit tinereţea".

Să fie aceasta bucuria unui „evadat din pravili", a unui scelerat „sfidător al oricărei morale"? „Îmi este foarte greu", spunea mai departe marele viitor savant, „să scriu aşa cum se cuvine despre gândirea şi fapta învăţătorului meu, profesorul Nae Ionescu, despre intervenţia sa hotărâtoare în cultura şi viaţa civilă a României de după război. (...) Puţini bărbaţi se pot mândri că au fost cinstiţi cu atâta ură", scrie mai departe discipolul, fără să ştie cât era de profet. Şi profet se arată Eliade şi mai departe: „Rareori o epocă a împrumutat cu mai multă bucurie şi mai firesc idei, sugestii, formule şi lozinci de la un singur om (...) niciodată nu s-a vorbit în presa şi viaţa politică românească de realităţi, de revoluţie, de linia istorică a neamului nostru ca în ultimii ani." Şi acum profeţia: „Şi dacă stă undeva scris ca neamul românesc să mai îndure un al doilea paşoptism, apoi de la această pripită împrumutare de termeni va porni el. Căci după cum paşoptiştii veacului trecut se grăbeau să introducă fraze, idei şi gesturi împrumutate luminilor din Apus — tot aşa întârziaţii de astăzi, ca să fie în pasul vremii, vor împrumuta formulele «destinului istoric». Cu acelaşi rezultat: căci nu cuvintele şi preocupările exterioare, împrumutate peste noapte, consumă faptul revoluţionar şi deschid drumul destinului." După zeci de ani, adică în zilele noastre, beţia de cuvinte a patriotardismului paşoptist este de-a dreptul ameţitoare, şi astfel s-a ajuns la o devalorizare a termenilor de care nu se ştie cum se va mai vindeca limba română. Uneori mai răzbat chiar şi termeni de care „raţionaliştii" îşi băteau joc, cum este cu „trăirea", termen foarte serios dacă este folosit la locul lui, care în nici un caz nu poate fi alături de „înfăptuirile

socialiste", cum scria o tovarăşă în ziarul partidului, cerând neapărat ca oamenii să „trăiască la alb" imperativele momentului, care în acel anotimp erau... secerişul. Să ne închipuim secerătorii lui Alecsandri, „trăind la alb" chinul seceratului sub soarele care toarnă foc.

Dacă ne-am întors la nevoia altui Maiorescu şi-a altui Caragiale, ce să mai spunem de nevoia altui Nae Ionescu! Dar România a ajuns azi o ţară în care nu mai este suportat nici un om excepţional, nici un gânditor, nici un Maestru, pentru că de toate acestea ţin loc Secretarul General al Partidului, sau, cum ar spune Caragiale, viceversa. De altminteri acest refuz al excepţiei şi al gândirii este de înţeles când mediocritatea absolută conduce, cum se spune, „masele". Cum arată şi Eliade, influenţa gândirii este mult mai mare decât s-ar crede: „Este însă uşor de ghicit — şi tot aşa de uşor de verificat — cât de mult datoreşte profilul actual al României prezenţei profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice şi politice româneşti intrate în descompunere, critica exercitată de profesorul Nae Ionescu cu zece ani în urmă este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte şi acceptată de un număr impresionant de tehnicieni şi oameni politici. Formele noi, de viaţă economică şi civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu încep a fi presimţite şi dorite de masse compacte, dinamice, româneşti. Fără a fi popular, Nae Ionescu a câştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s-a exercitat, oricât ar fi ele de diverse."

Cum a caricaturizat nişte lucruri de extremă seriozitate un mic energumen bolşevic, se poate vedea prin următoarele spuse ale lui Eliade în legătură cu problema fundamentală a gânditorului Nae Ionescu: „S-ar putea reduce toate eforturile de viaţă şi de gândire ale profesorului Nae Ionescu la aceste două fundamentale chemări: *sympathia* şi *soteria* (...) În anii când domina problema fiinţei, în aceiaşi ani Nae Ionescu dezbătea în faţa studenţilor drama mântuirii! Ontologie-soteria („fiinţă", „mântuire", n.r.) — primat al spiritualului (...) Când se va scrie istoria problemelor filosofiei româneşti, se va vedea că vreme de 15 ani de zile (1922—1937) noi am fost contemporanii Europei numai prin cursurile lui Nae Ionescu."

E normal ca pentru „făcătorii ştiinţifici de istorie", Nae Ionescu să fie mereu duşmanul principal. Mircea Eliade rezumă perfect judecata aplicată istoriei de Nae Ionescu: „Ceea ce se numeşte politica profesorului Nae Ionescu este numai un exerciţiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceea ce este, a prevedea destinul formelor istorice care se nasc, a formula legile realităţii în termeni accesibili tuturora, a da o mână de ajutor celor ce nu se văd. Omul nu crează nimic în istorie — această deznădăjduită şi eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu este creator în afară de limitele fiinţei sale. Un om poate face copii — şi încă, în măsura în care participă la viaţă, adică la o realitate care îl precede şi îl stăpâneşte. Dar un om nu poate face legi — legile există în afara lui, în realitate, şi el doar le vede şi le formulează. Un om nu poate face istorie — căci istoria se face, sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă de toţi oamenii, cu morţii care i-au precedat şi cu viii care vor veni (...) nicăieri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al asemănării cu Dumnezeu — nu este mai definitiv înfrânt ca în această concepţie creştină." Nimic nu ne ajută mai bine să înţelegem ce tot vor materialiştii atei cu „umanismul" lor. Adică vor: să se substituie Dumnezeirii, să facă „lege" şi astfel ce vor cu oamenii, să devină „soartă" a lumii prin dictatura unei concentrări de voinţă luciferică. Rezultatele se văd, pentru ultima oară în Cambodgia, unde hârcile cresc din pământ cât vezi cu ochii. Iar în alte părţi se vede altfel, de pildă în Polonia. Sfârşitul acestui excepţional eseu al lui Eliade este de-a dreptul expresia celei mai adânci revoluţii spirituale, ca rezultat al înţelegerii unui Maestru epocal pentru neamul românesc: „Şi dacă în viaţa individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceea de a te integra legilor, de a alege ISTORIA (comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc, împietrirea, luxuria)..."[1]

Un gând profund, pentru că oricare ar fi ea, stagnarea este luxurie, fie ea a descompunerii voluptuoase, fie ea a puterii care se mănâncă pe ea însăşi, cum vedem azi în lumea bătută cu... „ştiinţa" („ştiinţific").

Anul 1937, în care Mircea Eliade a editat acest volum, a fost ultimul în care el mai putea să apară. A fost ultimul an în care

poporul român în totalitatea lui a mai putut să spună ceva, cu primele şi ultimele alegeri corecte la care s-a ajuns prin pactul de respectare a jocului stabilit între cei trei leaderi politici mai importanţi din acel moment. Ceea ce a urmat a fost tragedia unui „hybris", a unei sumeţiri luciferice a oamenilor care s-au crezut dătători de lege împotriva oricărei legi a firii. Gândirea lui Nae Ionescu desigur că este greu de prezentat azi într-o lume atâta de haotică sub toate aspectele, şi la Apus şi la Răsărit. Mircea Eliade în nici un caz nu şi-a uitat Maestrul care l-a ajutat să se pregătească aşa de bine pentru o mare carieră ştiinţifică. Îl aminteşte în „jurnalele" sale, publicate în limba română sau în vreo limbă străină, l-a amintit pe larg în discuţiile lui cu Rocquet (*Entretiens du Labyrinth*). Într-un minuscul rezumat al culturii româneşti prin scris, aşa cum i-au cerut condiţiile impuse de editură, Virgil Ierunca, singurul care a găsit undeva un loc în care să fie amintit şi marele gânditor român, a folosit o foarte reuşită formulă: „Vasile Pârvan revelează la înălţimea tragediei prestigiile tăcerii şi ale morţii. Socraticul Nae Ionescu predă neliniştea, logica şi iubirea."[2] Termenul „nelinişte" nu trebuie să-l interpretăm prosteşte, ca salahorii „ştiinţei" marxiste, ci în sensul lui real în contextul filosofic: neliniştea în faţa nerezolvatului, pe care gândirea se luptă să-l rezolve. Bineînţeles gândirea liberă, pentru că în „societatea socialistă ştiinţifică" totul a fost rezolvat în prealabil de „partid". Ierunca pune în aceeaşi ordine ca şi Mircea Eliade pe cei doi mari profesori şi gânditori, Maeştri, care fuseseră precedaţi de Iorga, de la care Nae Ionescu se revendica în numele generaţiei lui.

Cum am spus la început, un anumit „grup" de articole ale lui Nae Ionescu urmează să fie discutate ulterior în marele context, în sensul extinderii, al istoriei contemporane.

Note

[1] Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, colecţia „Omul nou", München, 1973.
[2] Virgil Ierunca, „Litterature Roumaine", în *Histoire des litteratures*, 2, Encyclopedie de la Pléiade, Paris, 1957.

„Cuvântul Românesc", Hamilton,
Ontario, Canada, august 1982

ZAHARIA STANCU

Omul ursit să fie trădat

Fiecare om se naşte cu un blestem deasupra creştetului. Unii sunt blestemaţi să-şi poarte făptura goală şi ieftină, înveştmântată în făloase straie, prin toate măririle, prin toate onorurile. Alţii sunt nevoiţi să-şi ascundă luceferii lăuntrici sub neştiute şi neînţelese tăceri. Profesorul Nae Ionescu a fost lovit de soarta cea mai greu de suportat: aceea de a fi trădat.

Într-o vreme în care laşitatea generală îneca inimi şi suflete, iar neamul nostru era pândit de mii de primejdii, Profesorul Nae Ionescu a fost singurul purtător de condei de pe aceste meleaguri care nu şi-a vândut vârful peniţei şi şi-a spus, în cuvinte răspicate, *crezul*. Cuvântul de foc al Profesorului Nae Ionescu a creiat curente. A fost un timp când în casa modestă a acestui bărbat, şefi de populare partide politice româneşti veneau să li se dea sfat şi îmbărbătare. Cine dintre cei ce s-au împăunat mai târziu cu anumite pene n-au trecut pe sub glasul Profesorului Nae Ionescu? Omul acesta care a scos din neant nişte nume spre a le impune e azi un om singur. E omul cel mai singur dintre noi. A fost trădat rând pe rând de oamenii politici cărora le slujise de îndreptar. Ceasul în care Profesorul Nae Ionescu a fost trădat de Iuliu Maniu nu era uşor de trecut. Ardeleanul cu chip de sfinx şi guler de mucava fusese un lung şir de ani simbolul pe care Profesorul Nae Ionescu îl arăta cu degetul ca vrednic de a fi urmat. La cea dintâi înţepătură, simbolul Iuliu Maniu s-a tras îndărăt şi a trădat.

Acelaşi lucru l-a făcut, nu prea târziu după Iuliu Maniu, teoreticianul statului ţărănesc, învăţătorul pensionar Ion Mihalache. Dar nu l-au trădat pe Profesorul Nae Ionescu chiar oameni ceva mai mărunţi decât aceştia? S-au văzut câteva cazuri triste când cei ce-l trădaseră au avut nemernicia să-l atace pieziş. Profesorul Nae Ionescu n-a ieşit din vizuina în care înţelepciunea lui l-a îndemnat să se retragă. S-a împlinit luna trecută un an de când Profesorul Nae Ionescu nu-şi mai rosteşte cuvântul.

Profeţiile lui se împlinesc. Cine se îndoieşte, să răsfoiască ziarul pe care Profesorul Nae Ionescu l-a condus. Partidele politice se macină între ele, se sparg şi sar în ţăndări. Oamenii politici se vopsesc unul pe altul cu vâsc şi mâzgă, în văzul şi spre hazul mulţimii. Nu mai e un om politic în care opinia publică să se încreadă. Nu mai e partid ori grupare în care cetăţeanul obijduit să creadă şi să nădăjduiască. Vechile valori s-au uzat. Valori noi nu s-au mai iscat. Plevuşca politică (aşa-numitele tinereturi ale partidelor, adevărate adunături de pleşcari), va fi curând luată de ape. (...)

„Credinţa", Anul III, nr. 359, 10 februarie 1935

DUMITRU STĂNILOAE

Naţionalismul sub aspect moral

În plină vară (1937) s-a încins în publicistica românească o discuţie despre raportul între ortodoxie şi naţionalism, extrem de interesantă prin faptul că problema a fost atacată dintr-o lature cu totul nouă.

La discuţie au luat parte domnii Nae Ionescu, Radu Dragnea şi Dragoş Protopopescu.

Vom face un rezumat al punctelor de vedere susţinute de cei trei preopinenţi, adăugând la urmă o serie de observaţii ce ni se par necesare pentru cât mai deplina lămurire a adevărului.

Domnul Radu Dragnea afirmă, având şi asentimentul d-lui Dragoş Protopopescu, că „a fi naţionalist este o grea cădere în păcat, din care nădăjduim a ne mântui în ortodoxie." Domnia-sa recunoaşte că „a aparţine unei naţiuni e un fapt firesc, de la care nu te poţi sustrage ca nici de la naştere sau de a avea părinţi", dar naţionalismul „nu s-a născut odată cu naţiunea, ci este un adaos, ca păcatul la făptură, care astfel a sfărâmat ecumenicitatea creştină".

Cu alte cuvinte, existenţa naţiunii, ca un grup omenesc deosebit de altele, este un fapt natural şi în aceasta nu e nimic păcătos, aşa cum existenţa indivizilor, ca fiinţe aparte şi caracteristice, nu poate fi socotită ca un păcat. Păcatul se adaugă din momentul în care un grup zis naţiune începe să cugete la faptul că e deosebit de celelalte grupuri şi să se lase determinat în acţiunile sale de această conştiinţă a distincţiei sale, ţinând la ea şi luptând pentru menţinerea ei ca atare. Am avea aci un fel de egoism al grupului. Membrii lui au căzut în păcat fiindcă nu mai cuprind în preocupările lui omenirea întreagă, sau chiar dacă o cuprind, ei nu mai pot detaşa aceste preocupări de obsesia că aparţin unui grup deosebit în mijlocul omenirii. Ortodoxia ne face să gândim şi să lucrăm pentru întreaga omenire, ecumenic, nepreocupaţi de conştiinţa că facem parte dintr-un neam. Orice operă, în care

autorul nu se gândeşte să arate prin ea specificul naţional şi să promoveze naţiunea sa, e ecumenică, chiar dacă nu în sens ortodox şi deci mântuitor, căci există şi alte planuri de ecumenicitate. Sunt ecumenice poeziile lui Arghezi şi cenzura transcendentă a lui Lucian Blaga, pentru că nu se află în ele nici o preocupare de naţiunea proprie din partea autorilor.

Naţiunea pur şi simplu existentă, fără adaosul naţionalismului, ar fi ca individul existent ca fapt natural, fără ca aceasta să formeze pentru el un obiect de reflexiune cu urmări serioase în comportarea sa. Câtă vreme diviziunea există numai ca un fapt natural, nu e păcat; dar din moment ce facem caz de ea păcătuim, mărind-o. De vina acestui păcat care e, mi se pare după însuşi dl. Radu Dragnea, ceva inevitabil astăzi, ne mântuie ortodoxia. Măcar prin ea să îmbrăţişăm ecumenic, cu depăşirea hotarelor confesionale şi politice, pe toţi oamenii, indiferent de naţionalitate şi de religie, în aceaşi dragoste şi în acelaşi interes. Ortodoxia n-ar putea fi aşadar în nici un caz favorabilă naţionalismului. („Bunavestire", Nr. 77 şi 147, 1937).

Cred că aşa trebuie să se înţeleagă teza dlui Radu Dragnea.

Domnul Nae Ionescu, răspunzând dlui Dragnea, a susţinut o părere mult deosebită. Domnia sa reproşează dlui Radu Dragnea convingerea că ne putem mântui încă „aici, pe pământ, în istorie". Acest lucru este imposibil, precum este imposibil să depăşim încă aici în veac hotarele confesionale şi politice. Aceste hotare nu pot fi depăşite pentru că nu se poate „anula realitatea formelor de viaţă aşa cum le-a lăsat Dumnezeu" şi „pentru că istoria tot de Dumnezeu e făcută". E drept că naţionalismul nu e tocmai una din aceste forme de viaţă lăsate de Dumnezeu. Atributul acesta se poate da numai naţiunii, dar naţionalismul este consecinţa firească a naţiunii. „Dacă, deci, apartenenţa la o naţiune e un fapt firesc, naţionalismul trebuie să fie şi el o atitudine firească şi nicidecum o cădere în păcat."

(În paranteză, dl. Nae Ionescu mai face observaţia: „că naţiunea ca realitate istorică e o consecinţă a păcatului originar, prin care s-a început istoria, prin care noi am căzut în istorie, asta e altă chestiune.") Iar naţionalismul nu angajează numai un sector al activităţii noastre faţă de care să fie posibilă opoziţia vreunui alt sector, bunăoară a celui ortodox, ci „acoperă tot aşa de bine sectorul spiritual sau economic, sau politic, sau cultural-estetic". Ne revendică total întrucât „naţiunea ne defineşte pe fiecare din noi, locul, cadrul şi principiul întregei noastre acţiuni şi existenţe în veac".

Ortodoxia, în special, nu poate fi nici ea liberă de pecetea naţională, ca un sector de viaţă nedeterminat de naţiune şi deci indiferent sau defavorabil naţionalismului, întrucât în istorie nu avem cuvântul lui Dumnezeu în forma absolută, ci trăit de oameni. Nimeni nu poate ieşi din determinantele istorice, pentru a trăi cuvântul lui Dumnezeu cum e în sine, ci la fiecare se influenţează această trăire şi se colorează prin însuşirile produse de naţiune. „Cu alte cuvinte, nu există în chip normal în istorie feluri individuale, ci numai feluri naţionale de a trăi cuvântul lui Dumnezeu." Urmarea este că Biserica se acoperă cu neamul, cuprinde pe toţi membrii unui popor şi se întinde până acolo unde se întinde un popor. „De aceea comunitatea de iubire a Bisericii se acoperă structural şi spaţial cu comunitatea de destin a naţiei." („Predania", nr. 8-9, 1937)

În discuţie a intervenit şi dl. Dragoş Protopopescu, apărând împotriva dlui Nae Ionescu teza dlui Radu Dragnea, dar într-o astfel de formă şi cu astfel de argumente, încât a făcut-o extrem de vulnerabilă şi ne mirăm cum dl. Radu Dragnea, revenind în discuţie cu câteva lămuriri, se declară întru totul de acord cu ceea ce a susţinut dl. Dragoş Protopopescu. Acesta, exprimând un gând nemărturisit atât de brutal de dl. Radu Dragnea, susţine că naţionalul (deci nu numai naţionalismul) e pură biologie. Spiritualul (şi deci şi ortodoxul) este atunci cu totul altceva decât naţionalul. Ultimul, ca biologie, este închis în „hotare confesionale şi politice", „dar spiritualul e prin definiţie ecumenic, depăşitor de hotare şi naţiuni, dincolo de naţiune". „Naţionalismul e profund biologic... Nu e nici o acoperire structurală şi spaţială între naţionalism şi spiritualitate. Cu atât mai puţin între naţionalism şi ortodoxie." Naţionalismul fiind „o aprigă iniţiativă a omului întru apărarea grupului său etnic", trebuie să meargă „până la ură şi vărsare de sânge". „El e luptă pe viaţă şi pe moarte între speţe."

Dlui Nae Ionescu, care susţine că naţia, deşi păcat, e de la Dumnezeu, ca şi consecinţa ei firească, naţionalismul, şi prin urmare nu trebuie să tindem a le depăşi, dl. Dragoş Protopopescu îi răspunde că admiţând concluzia aceasta, „devin indiferente din punct de vedere moral şi a ucide şi a provoca avort şi a trişa, fiindcă şi acestea sunt de la Dumnezeu" şi păcate ca şi acelea. Chiar dacă sunt de la Dumnezeu, răspunde dl. Dragoş Protopopescu, trebuie să le evităm, pentru că Dumnezeu „punându-le în calea omului, le pune nu mai puţin ca păcate, adică interzicându-le", ca un fel de „gesturi ascunse ale lui, pentru a încerca sau ispiti pe om". E limpede prin urmare că naţiunea şi naţionalismul şi biologia sunt, după părerea dlui Dragoş Protopopescu, lucruri tot aşa de păcătoase ca şi a ucide, a provoca avort, a trişa şi a fura. Ca şi de păcatele enumerate la sfârşit, tot aşa şi de cele dintâi ne absolvă numai spiritualul (pentru dl. Dragoş Protopopescu e indiferent că acest spiritual e ortodox sau nietzcheian sau francmason).

Dsa insistă asupra ideii că naţionalismul ca biologie trebuie socotit printre cele mai grele păcate. „Naţionalismul nu e numai tragerea consecinţelor îngăduite, dar şi neîngăduite din faptul firesc al apartenenţei la o naţiune. Mai mult: pretind că naţionalismul începe cu această mică neîngăduinţă... După cum membrii unei familii pot cădea în păcat (în mod firesc, dar nu mai puţin neîngăduit!) duşmănindu-se şi omorându-se între ei, aşa şi naţiunile pot (ba pretind că au chiar obligaţia, şi de aici începe naţionalismul!) de a extermina pe celelalte din raza dreptului lor la viaţă, cu toate că lucrul e de neîngăduit între membrii aceleiaşi familii mari a lui Dumnezeu." Observaţiei dlui Nae Ionescu că nu ne putem sustrage naţiei, îi răspunde iarăşi dl. Protopopescu: „Bine, dar tot aşa nu te-ai putea sustrage nici beţiei!" Şi încheie gândul acesta declarând naţionalismul „o beţie de la Dumnezeu lăsată". („Bunavestire" din 30 iulie-1 august 1937.) [...]

Dl Nae Ionescu împărtăşeşte cu dl Radu Dragnea părerea că trăirea în ciclurile naturale ale vieţii nu ne mântuieşte, că mântuirea e în funcţie de trăirea în universalism. Dar întrucât socoteşte că ieşirea din aceste cicluri nu e posibilă, conclude de aici că nici mântuirea nu e posibilă în veacul de acum, în istorie. Prin urmare un fatalism şi un pesimism absolut. Ortodoxia însăşi fiind şi ea un ciclu limitat, o spiritualitate ce nu depăşeşte spiritualitatea neamului, nu ne poate nici ea mântui. Dar atunci de unde ştim că ne vom mântui măcar în veacul ce va să vie? după care criterii trăind, putem nădăjdui mântuirea în veacul ce va să vie? Pentru care motiv unii se vor mântui şi alţii nu? La ce mai e bună atunci ortodoxia? Pentru o funcţie pur naţional-pământească? Gândirea dlui Nae Ionescu, oricât s-ar părea altfel, e puţin creştină. Ea îndeamnă la cel mai deplin indiferentism moral. Cel puţin dacă ar susţine că mântuirea o vom obţine în baza trăirii noastre în graniţele ontologice ce ni le-a impus destinul. Am şti ceva, am avea un criteriu de orientare. (Las-că teza că ne mântuim numai în veacul ce va să vie, că nu începe de aici mântuirea noastră de păcate, îmbunătăţirea noastră, că istoria nu se resimte întru nimic de jertfa şi învierea Domnului, e, cum am mai amintit, dogma clasică şi fundamentală protestantă.) Atât în susţinerile dlui Nae Ionescu cât şi în ale dlui Dragoş Protopopescu se citeşte printre rânduri tendinţa de a înlătura din calea naţionalismului românesc orice scrupul, orice preocupare de discernământ moral. [...]

Ortodoxie şi românism,
Tiparul Tipografiei Arhidiecezane,
Sibiu, 1939

N. STEINHARDT

Un răspuns despre Nae Ionescu

Ioan Pintea: Bănuiesc că aţi avut drept dascăli câţiva dintre oamenii noştri de seamă. Vreţi să-mi vorbiţi despre unii dintre ei?

N. Steinhardt: S-a scris mult despre Iorga, Vianu, Călinescu, Rădulescu-Motru, Simion Mehedinţi şi alţi profesori ai Facultăţii de litere şi filosofie. Despre cei de la facultatea de drept mult mai puţin. Au fost totuşi şi printre aceştia oameni minunaţi. Şi unii dintre ei ne-au şi lăsat în domeniul lor de specialitate — domeniu limitat prin forţa lucrurilor — lucrări remarcabile, cum ar fi *Contenciosul administrativ* al lui Constantin Rarincescu, un studiu de sinteză, aproape desăvârşit, sau *Cursul de procedură civilă* (consacrat formelor juridice) al juristului-scriitor Eugen Herovanu...

Dar pentru că m-aţi întrebat despre dascăli, despre dascălii din vremea tinereţilor mele, aş vrea să vă vorbesc mai pe larg despre unul dintre cei mai contestaţi, de nu şi huliţi. Vreau să vi-l evoc numai ca profesor şi ca vorbitor, lăsând cu totul la o parte implicaţiile politice legate de numele său. Să vă spun aşadar ce simţea un oarecare auditor, un nedinainte sedus, nedinainte prevenit, auzindu-l pe Nae Ionescu (deoarece, aţi ghicit poate, de el este vorba). Simţea ceva foarte ciudat şi foarte exaltant: că nimic nu este mai însemnat în lumea aceasta şi în viaţa oamenilor, chiar şi a celor mai de rând şi mai nesofisticaţi decât năravul culturii. Nu era un orator de talia lui Iorga, Goga, Titulescu, Duca, Istrate Micescu (i-am ascultat delectat pe toţi). Dar pe toţi îi întrecea, pe toţi îi lăsa cu multe lungimi în urmă prin darul acesta incomparabil de a transmite, a dovedi absoluta convingere că nimic nu este mai de actualitate, mai util, mai stringent, mai pasionant, mai bogat în consecinţe pragmatice decât cultura şi chipul ei paroxostic: filosofia. Nimeni ca el nu trăia cu atâta intensitate şi foc problemele, dilemele, implicaţiile, capcanele, chemările culturii. Cum adică, mă veţi întreba? Într-o facultate în care predau Iorga,

Gusti, Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Constantin C. Giurescu, Simion Mehedinţi, numai el — sau, în orice caz, mai ales el — provoca senzaţia cordialităţii *cu* şi dependenţei *de* cultură? Da, vă răspund. Da, cutez a spune. Numai el, ori mai ales el. Nu pentru că ştia mai mult ori pentru că vorbea mai frumos, ci pentru că era mai *dramatic*. Cultura pentru Nae Ionescu era o treabă pe viaţă şi pe moarte, urgentă, capitală, decisivă şi *practică,* de toate zilele! Devenea pentru cei ce-l ascultau pe dascăl un soi de opţiune definitivă între bine şi rău, între inepţie şi discernământ, o aventură, un risc. Chiar şi ceilalţi, oricât de ştiutori, de competenţi şi meşteri în ale expunerii, erau în comparaţie cu el reci şi abstracţi. Chiar şi Iorga se dovedea că e mai ales artist şi mare povestitor. Nici umbră de academisme şi de profesorat scorţos (ori şi bonom) la Nae Ionescu. Nici urmă de rigoare pedagogică, de politeţe doctorală, de imperturbabilitate magisterică. Ci numai flacără şi patimă, îngrijorare, nemilostenie, tehnică detectoare. Era crud şi usturător cu sine, cu auditorii, cu doctrinele. Atunci, pe loc, în anii 30, nu mi-am dat seama. Abia mai târziu, mult mai târziu, după moartea sa, pe la sfârşitul celui de-al şaptelea deceniu al veacului, am putut lua aminte la ce reprezenta un ceas petrecut în raza de acţiune a privirii şi glasului profesorului Nae Ionescu, abia atunci noua teorie sociologică şi regizorală era un *happening.* Ca şi genul acesta de teatru, cu totul deosebit de al trecutului, cursul profesorului cobora de pe catedră în sală, de nu şi în stradă, în viaţa şi în cugetul neşcolăresc al ascultătorilor. *Happeningul* părăseşte scena şi se amestecă în traiul concret al spectatorilor, deveniţi şi ei acum actori. Nu se mai ştie ce este ficţiune şi ce este veridicitate. Lecţia predată înceta şi ea a fi sistematizare şi explicaţie, sărea peste bănci, te lua de braţ, te zgâlţâia, te apostrofa. Scăpare pentru auditor nu încăpea: Kant, Hegel, Descartes, Schelling, Husserl încetau a fi nişte doctrinari „interesanţi", aserţiunile lor se prefăceau în puncte de răscruce şi margine de hăuri: n-aveai încotro, trebuia să alegi, să te alegi, să apuci pe un singur drum. Mai bine decât oricine, Nae Ionescu a priceput, înainte ca existenţialismul să fi devenit o modă şi o doctrină cvasioficială, că suntem cu toţii osândiţi la libertate şi la alegere, că în filosofie insul şi duhul se iau la trântă pe răpunere, că disciplina aceasta zisă teoretică îţi stă nu mai puţin aproape decât îngerul păzitor ori diavolul ispititor, că din pluralităţile ei nu poţi

ieşi decât printr-un act de curaj, bătând mai curând spre temeritate. Pentru labirintul reflexiv nu există un fir al Ariadnei. Trebuie să răzbaţi de unul singur, singur cu tine şi cu fiinţa ta, tot atât de necunoscută ţie şi celor din jurul tău. Lampadofor nu ţi se dă altul decât pe tine însuţi. Nae Ionescu n-a predat *Logica* sau *Metafizica*, a predat cultura ca antirefugiu, antichietudine, antiizolare, ca stare de tensiune. Nu te lua de mână, nu te silea, nu-ţi rezolva problema, aidoma lui Gide (îi semăna, îi semăna în ciuda aparenţelor contrare), te lăsa liber, nu te povăţuia decât pentru a te constrânge să înţelegi că nu-i de şagă şi de amânare, că facultatea de filosofie e unul din locurile cele mai fierbinţi şi mai primejdioase din lume, unde făptura dăruită cu minte şi putere de judecată *(Urteilskraft)* nu vine să ia notiţe şi să buchisească un număr oarecare de volume groase, ci să-şi limpezească gândirea şi să se trezească din somnolenţă. El, deci, nu preda un sistem, ci o libertate. Tot aşa cred că s-a întâmplat cu Alexandru Paleologu ca elev al lui Noica. Ştiu că unii au fost scandalizaţi de titlul unui text al lui Paleologu, intitulat „Despărţirea de Noica", republicat în volumul *Ipoteze de lucru.* N-au dreptate! Pentru că Noica, în exilul interior de la Câmpulung, nu l-a învăţat pe Alexandru Paleologu numai germana, greaca şi filosofia, ci şi dreptul (de nu şi datoria) de a-şi făuri un mod propriu de gândire. Nae Ionescu te certa, te înşfăca, te cucerea, îţi punea cultura la îndemână, ca pe o prăjitură minunată, ca pe un venin, ca pe un filtru al lui Merlin vrăjitorul, ca pe o spadă cu două tăişuri, ca pe un vârtej. Un lucru este sigur şi de aceea a fost Nae Ionescu un profesor-unicat: nu te lăsa apatic şi indiferent. Plecai, elev sau simplu auditor, altul decât la intrare, ca şi Menalque al lui Gide, ca şi Nathanael: aveai impresia că şi pe tine te zărise, nu sub smoching, nu, acolo în bancă, perplex, ahtiat, frământat şi tu; plin de nădejde şi aprehensiuni, *rănit,* irevocabil rănit, ca şi eroul lui Wagner, specie de mărunt rege-pescar, de biet om prins de cleştii angoasei, îmbătat de libertatea ţie hărăzită. Nae Ionescu avea să evolueze către, ori mai curând să cocheteze, cu doctrine fataliste, încrezătoare în predestinări psihobiologice, însă proprie caracterului său, agerimii sale cerebrale, era libertatea spiritului — şi deci, a opţiunilor — şi eu aşa l-am audiat, ca pe un povăţuitor de neatârnare şi un avocat al învăţăturii că adevărului îi prinde bine libertatea. Avea, fireşte, şi dânsul, ca orice pedagog şi orice orator,

axiomele, metaforele şi metonimiile lui preferate, proporţia personală dintre limbajul ştiinţific şi limbajul iconic, stilul său propăvăduitor, poate şi fixaţiile lui, mereu aureolate şi atenuate de strălucitoarea-i deşteptăciune, de verva-i captivantă. Şi nicicând agresive sau expuse cu ostentaţie. Prea subtil şi prea isteţ pentru a practica o maieutică aşa rudimentară, a lăsat cu precădere exemplul unui foarte erudit, iritant şi cuceritor dascăl de nelinişte şi de profet al ideii că nu cultura este un produs al vieţii, ci — totdeauna — viaţa e o consecinţă şi o amprentă a unei modalităţi culturale. Amintirea mă îndeamnă să văd în prelegerile lui universitare mai curând nişte convorbiri ale sale în faţa auditorilor săi. Se producea un fluid pe care nu cred că-l pot numi mai bine, nu fără niţică teatralitate, niţică nostalgie în cuget şi niţică incertitudine în ascunzişurile Sinei, decât patos cultural grefat pe torent viu. Îndoială nu încape că stilul pedagogic şi cogitativ al profesorului s-a transmis cu putere la cei mai importanţi dintre elevii săi. Mă gândesc la Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Petre Ţuţea.

Interviu realizat de Ioan Pintea (1988)
„Criterion" (serie nouă), nr. 4, 1990

PAMFIL ȘEICARU

Nae Ionescu

O moarte neașteptată pune un punct tragic sbuciumatei existențe a lui Nae Ionescu. O fascinantă inteligență, comunicativ până la seducție, cu un minunat dar de desfășurare a ideilor, dând logicei o supleță persuasivă, s-a risipit în lecții audiate cu asiduitate de studenții cari îl admirau, în articole de ziar sau de revistă, pentru a nu afla răgazul unei opere de sinteză.

Păstrez amintiri mai vechi din îndepărtații ani când în paginile „Cuvântului" am scris împreună manifestul Statului Corporatist, anticipând procesul de descompunere a partidelor și vin acum să adie frânturi din gândurile ce se înfiripau în nopțile de controverse, cu sclipiri de paradoxe, cu adevăruri fulgerate printr-o ironie, în acea cadență vioaie a unei generoase tinereți. Șoaptele trecutului coboară cu o undă de melancolie, îngână păreri de rău pentru ceea ce s-a șters în depărtări, pentru anii când sufletul spuma ca o cupă de șampanie.

Nae Ionescu, una din cele mai înzestrate minți, își încheie existența. Pentru tot ce înseamnă oarecum scăzut, socoteală măruntă, intransigența lui are panașul romantic al unei tinereți ce nu se dă învinsă în fața asaltului anilor.

Avea Nae Ionescu prieteni de trainică credință, avea admiratori fanatici și avea adversari; trăia cu intensitate pasională viața, lovea și primea lovituri, cădea și se ridica în acea succesiune capricioasă a unei existențe sincopate de temperament, de ciudățenie interioară a sufletului lui așa de complicat. Amestec de rigid realism și de utopie, logic și absurd, entuziast și sceptic, liric, ca peste lirism să svârle o afectare mefistofelică, Nae Ionescu rezuma o personalitate cu totul neobicinuită.

Avea o notă de individualism, cu izbucniri de negație ce părea o reminiscență din anii de studenție, când Max Stirner îi părea ultimul cuvânt al filosofiei. Și izbutea să dea logicii rafinamentul de dialectică a sofismului, spre a justifica un paradox, spre a uimi un prieten.

Și toate aceste împerecheri stranii de tendinți se îmbinau într-un om, ce avea totul, pentru a însemna un mare nume în cultura românească; dar farmecul vorbei, toată acea seducție a expunerii orale l-au răpit răgazului creator al unei opere de durată.

Minus participarea lui la frământarea politică, trecerea lui Nae Ionescu prin viața universitară amintește oarecum figura lui Coco Dumitrescu-Iași.

Pentru contimporani, rămâne doar seducătoarea figură a vieții noastre politice și gazetărești, realizată în tot ce amintirile fiecăruia vor păstra cu o delicată emotivitate.

„Curentul", 18 martie 1940

MIHAI ȘORA

Profesorul meu, Nae Ionescu...

Ori de câte ori gândul mă poartă în urmă cu o jumătate de secol și mai bine, spre Profesorul meu întru cele filosoficești, mereu aceeași imagine îmi răsare în minte: a unui om liniștit și sigur de el, când — însoțit de câțiva tineri pe care nu-i cunoșteam încă — își făcea intrarea în amfiteatrul „Titu Maiorescu“ de la etajul întâi al Facultății de Litere[1], rezervat pe vremuri, în mod exclusiv, cursurilor de filosofie. Odată așezat însă la catedră, totul se schimba: un gând mai adânc, și poate mai neliniștit, căuta parcă mereu să răzbată (fără a fi ajuns vreodată să fie spus până la capăt) de-a curmezișul mulțimii de gânduri lămuritoare pe care ni le împărtășea lămurindu-și-le sieși chiar atunci, în fața noastră, și găsindu-și chiar atunci cuvintele cele mai potrivite, adică cele mai riguros exacte, pentru a ne comunica fără putință de răstălmăcire ceea ce tocmai aflase. Gândul acela mai adânc (și mai neliniștit) îi viza desigur pe toți aceia dintre noi care erau ei înșiși munciți de un gând mai neliniștit (și poate mai adânc), pe care nici unul nu izbutise *(et pour cause!)* să-l aducă la lumină și care — dacă l-am fi prins atunci în năvod — ne-ar fi plasat fără întârziere, pe fiecare în parte, pe axul propriei noastre ființe gânditoare și ne-ar fi trasat pe loc propriul nostru itinerariu în hățișul întrebărilor de tot felul, care ne asaltau din toate părțile.

Nimic cețos, nimic patetic în expunerea (nudă) a profesorului. (Nudă, dar deloc seacă. Cu muchiile bine marcate, dar cât se poate de miezoase în lăuntrul volumului circumscris.) (Spun: „volumului“ pentru că, într-adevăr, în toate cele trei dimensiuni ale gândului era trasată: nu numai în înălțime și adâncime, cum era de așteptat, ci și în cuprindere.)

Gesticulația — din capul locului sever limitată prin simplul fapt că statului în picioare, îi prefera așezarea pe scaun — era, în ceea ce-l privește, cât se poate de parcimonioasă: o simplă aducere, din când în când, a mâinilor în dreptul pieptului, cu degetele răsfirate puse cap la cap, ca pentru a închide circuitul unui gând.

Cât privește efectele retorice, nici ele nu-și aveau locul la cursul lui, dacă lăsăm de-o parte o anumită (inimitabilă!) inflexiune interogativă a vocii, care-i încheia fraza și-i aducea în privire o scânteie pe care auditoriul o recepta instantaneu ca pe un punct important în articularea argumentării. Așa cum bine spunea Mihail Sebastian[2], unul dintre mai tinerii prieteni ce-i stătuseră mult în preajmă: „Vorbea... tărăgănat și se întrerupea uneori cu un «nu?» ca un punct de foc.“ (Tărăgănat e, totuși, prea apăsat spus. De fapt, vorbea fără grabă, pentru că adăsta liniștit, deși încordat, la pânda gândului care tocmai atunci trecea pe acolo, ca să-l înhațe. Și fără greș îl înhăța, în timp ce sala stătea cu sufletul la gură, în așteptarea reușitei sau nereușitei, răsuflând ușurată când demonstrația de precizie reușea — și ea reușea mereu.)

„E mai bătrân decât arată și mai tânăr decât este: 35 de ani“ tot Sebastian a spus-o, în același loc. Când l-am întâlnit eu, avea cu zece ani mai mult, dar raportul „mai bătrân/mai tânăr“ rămăsese același: capului hârșit de încercări de tot felul (intelectuale, firește, în primul rând) care-l puneau mereu în gardă (și doar se știe că „Un homme averti en vaut deux“), îi răspundea, pe de altă parte, o ingenuitate a inimii pentru care alcătuirea lumii constituia un nesecat izvor de surprize, iar față de acestea din urmă era de-a dreptul dezarmat. Indicele lui de tinerețe era echivalentul numărului de întrebări ce-i dădeau ghes.

Oricine-și poate, cred, imagina impactul pe care-l putea avea, asupra unei minți tinere în plină efervescență, o inteligență scăpărătoare, care continua totuși să se miște printre întrebări — precum învățăceii înșiși o făceau (dar din neputință, aceștia). În sinea sa, era așadar cu mult mai tânăr decât părea, pentru bunul motiv că nu hălăduia prin lume cu buzunarele doldora de răspunsuri gata făcute pentru orice fel de întrebări posibile, ci era cu adevărat împins de la spate de întrebările netrucate pe care mersul lumii (și al lui o dată cu ea) i le punea, întâi și-ntâi pentru a-i desluși mersului cu pricina obârșia și prilejurile, iar mai apoi pentru a-i întrevedea deznodământul.

Cineva, pe care îl prețuiesc în mod deosebit, și care citise recent un curs de logică al Profesorului meu de pe vremuri (fiind el însuși în situația de a practica disciplina respectivă cu înaltă profesiona-

litate), mi-a pus, deunăzi — la o întorsătură neașteptată a convorbirii noastre purtând asupra deceniului al patrulea al acestui secol — întrebarea-cheie: „În fond, care era pregătirea în materie a profesorului *de logică* Nae Ionescu?". mărturisindu-mi în continuare că lui, personal, i se părea destul de firavă. Pe moment, întrebarea m-a blocat. I-am răspuns, firește, cu teza de doctorat — riguros formalizată — pe care Profesorul o susținuse în Germania înainte de a i se oferi, de către profesorul său Constantin Rădulescu-Motru, postul de asistent la catedra acestuia, de „Psihologie, logică și metafizică" din cadrul Facultății de Filosofie și Litere a Universității bucureștene. Dar îmi dau seama acum că nu acesta trebuia să fie răspunsul. Trebuia, dimpotrivă, să-mi aduc aminte că, examinând, Nae Ionescu punea îndeobște întrebări punctuale din ansamblul materiei logice așa cum se configurase aceasta în gândirea — de orientări diferite, dar întotdeauna și de-o notabilă anvergură — a unor autori, mai noi sau mai vechi, care abordaseră probleme de logică, de la Russell-Whitehead, sau Maritain, sau Wundt, sau Croce, sau Poincaré, sau Boole, până la (mergând de-a-ndăratelea) Leibniz, sau Occam, Duns Scotus, Abelard și Toma d' Aquino, sau Chrysip, Aristotel ori Platon — eventual Prantl, pentru istoria disciplinei, la care limbile învățate în liceul din acea vreme (cu precădere franceza, italiana sau germana, dar și latina în parte, și chiar și rudimentele de elină absorbite în ultimele două clase secundare) ne dădeau cât de cât acces, dacă ne puneam și mintea la contribuție. Oricum, nu din cursul predat de el ne examina Profesorul. (Cursul acela apărea, într-adevăr, în fascicule, pe măsură ce, contra cost, bineînțeles, stenograful reușea să-l treacă pe curat și să ni-l pună la dispoziție; dar de soarta lui, după ce-l pronunțase eliberându-se de el, Profesorul nostru nu se mai interesa câtuși de puțin.) (O remarcă, în treacăt, pentru cititorul de azi al unui asemenea curs: nimic mai de înțeles, în atari condiții, ca un nume oarecare, pronunțat fără a insista de omul de la catedră — „E unul pe care-l chema Arnauld" de pildă — să nu fie transcris corect de dactilograf, sau pur și simplu să fie „sărit" dacă ortografia respectivului nume îi era necunoscută acestuia.) (Asta, pentru ca să știm în ce cheie anume trebuie solfegiată aria „plagiatului".)

Așadar, nu din cursul predat de el ne examina Profesorul. Dacă, într-adevăr, la întrebarea — inevitabilă, în cazul său — cu care își

începea întotdeauna examinarea: „Dumneata, ce carte în materie ai citit?" i se răspundea: „Cursul dumneavoastră" riposta venea fără-ntârziere: „Fii drăguț și vino Dumneata la toamnă, dar nu fără să fi citit ceva în problema care cu adevărat te preocupă; în ultimă instanță, fie și o carte de poezie!"

Dacă, acuma, mă întorc la întrebarea ce mi-a fost pusă deunăzi, voi răspunde că, de știut, știa bine logica toată care se elaborase până în acei ani, că de altfel și ținea mult ca tinerii lui învățăcei să se familiarizeze cu textele în cauză (putând fi găsite îndeobște în propria-i bibliotecă) (uluitoare!) și, în general, să abordeze fără teamă textele de bază ale gândirii filosofice, adică să nu se oprească la comentarii, oricât de savante ar fi fost acestea (Karl Vorländer, de pildă, pentru Immanuel Kant) și în nici un caz să nu se declare mulțumiți cu rezumatele pe care le puteau găsi în tratatele de istoria filosofiei. De știut, știa deci. Dar nu din bulimia înmagazinării cu orice preț, ci din setea lămuririi de sine. Căci nu era un sac. Era un metabolism. Nu un depozit. Un foc mistuitor. (Și ascuns!)

Iată de ce, la cursul lui, el nu ne preda *cunoștințe* de logică. (Atare cunoștințe de logică, bine articulate, apucasem noi să primim în ultima — sau penultima — clasă de liceu, din excelentul manual al profesorului Valeriu.) El re-gândea, pentru noi desigur, dar în același timp în mod autentic și pentru el însuși, luându-ne și pe noi părtași la această re-gândire; el re-gândea, deci, de la zero, ansamblul logicii ca ansamblu de reguli ale gândirii formulate (nu ale gândirii inventive, nu ale gândirii creatoare, nu ale gândirii pur și simplu, ci doar ale gândirii *formulate*), arătându-ne, chiar atunci, în fața noastră, că așa stau lucrurile. Așa — și nu altfel.

Nu e desigur cazul să insist — aici, acum — pe tema asta, dar nu mă rabdă inima să nu amintesc o primă (și radicală) răsturnare de perspectivă. După cum bine se știe, manualele de logică clasice (dar nu mai puțin și sofisticatele manuale de logică contemporane, riguros formalizate) se deschid asupra conceptului — cărămida de bază —, continuă cu judecata și se încheie cu raționamentul. Un demers clasic, de la simplu la complex, prin metode combinatorii, operatorul ales fiind verbul *auxiliar* „a fi" investit cu funcția sa copulativă și privat de funcția sa existențială. Clar, nu? Ei bine, primul curs de logică pe care l-am audiat eu în amfiteatrul „Titu Maiorescu" de la catedră vorbindu-ne Nae Ionescu, începea cu

judecata (virtual creatoare de concept, prin simpla reiterare neobosită a actului predicativ, aplicat cu perseverență, din perspectivele cele mai diverse, unuia și aceluiași substantiv — sau adjectiv, sau altă parte de cuvânt — luat drept unic subiect al tuturor propozițiilor astfel obținute); începea așadar cu judecata și repunea concomitent în toate drepturile, uzurpate în ultimele trei secole, funcția propriu-zisă existențială a acestui verb primordial care este „a fi" arătându-ne, printre altele, că există judecăți absolut tefere, cărora deci nu le lipsește nimic pentru a funcționa ca atare, dar care, nedispunând de „părți" atribuibile una alteia, sunt lipsite de copulă. Exemple: „ninge" „plouă" „tună" „fulgeră". Copulativul poate deci lipsi dintr-o judecată; existențialul, nici o singură dată.

Demersul acesta, dinspre intimitatea actului judicativ spre suprafața lui exprimată — și nu invers —, demersul acesta „dezvăluitor", acest „Ia să vedem noi dacă e vreun miez în vorbele astea cojoase și simandicoase cu care am fost obișnuiți să operăm fără a le căuta în măruntaie!" — *asta* i-a cucerit desigur (și i-a și marcat) pe cei ce stăteau în bănci, asistând intens participativ la discursul, mlădios deși articulat cu maximă rigoare, prin mijlocirea căruia cel de la catedră îi țintea pentru a-i trezi la propriul lor gând. „Căci îi învăța pe ei ca unul care are *putere*, și nu ca învățații lor" *(Mt, 7, 29)*. Eu, în orice caz, pentru asta îi sunt recunoscător.

Desigur, Nae Ionescu nu era total reductibil la latura aceasta de „împărtășitor altora, mai tineri decât el, a mijloacelor de a-și găsi propria cale" — într-un cuvânt: de „maestru". Mai era în el și „omul de lume"; mai era și „bărbatul cuceritor"; mai era și bravada lui de *self made man* („nepot al lui Stroe Ivașcu, din Balta Brăilei"), deși trecut prin toate școlile; mai era și ziaristul cu cea mai acută privire din întreaga presă românească; mai era — în acest om profund smerit în fața Realului (și a Dumnezeului pravoslavnic în care Realul se întemeia) — și vanitosul care se bucura de prețuirea lumii, ba o și căuta. Mai era, în sfârșit, și omul amestecat până peste cap în hățișurile politicii românești ale vremii lui. Toate aceste chipuri se străvedeau cumva prin ipostaza de „maestru" (întru cele ale minții și întru cele ale vieții) ale omului care ne vorbea de la catedră. Dar politică militantă, de la catedră, n-a făcut nici o dată — cel puțin în acești ani (1934-1937) despre care aduc eu mărturie

aici. (Căci din toamna lui 1937 până în noiembrie 1938 am purtat uniforma militară a Regimentului 1 Artilerie din Timișoara, ca soldat cu termen redus, iar la Universitate nu mai veneam decât pentru sesiunile de examen.)

Se-nțelege de la sine că neutru n-a fost niciodată: o filosofie bine rotunjită — mereu aceeași — răzbătea fără-ncetare de-a curmezișul discursului său, și anume: că gândul omului (funcționând în regim de strictă autonomie, adică în stereotipia inevitabilelor reguli tautologice ale primelor trei principii — pur formale — de care atârnă univocitatea comunicării umane: identitatea înghețată, riguroasa non-contradicție și excluderea neiertătoare a terțului); că gândul acesta o poate lua razna dacă-i lipsește, cum s-ar spune astăzi, *feed-back*-ul Realului; că, altfel spus (chiar cu vorbele lui), „gândul omoară viața, ori de câte ori, orgolios, se ridică deasupra ei, vrând să o stăpânească, în loc de a i se supune și a o sluji". E limpede că, în spatele *logicii* — strictissim *binare* — a mecanismului, a *Mașinii* (în care Totul se reduce fără rest la suma părților, iar părțile își sunt exterioare una alteia), el întrevedea o *logică a viului*, cu părțile întrepătrunzându-se și oglindind, fiecare în felul ei, Totul care le învăluie. Spus cu două cuvinte: o *viziune organică*. (Dacă acestei sintagme îi mai adăugăm și atributul de *comunitară*, iată-ne întorcându-ne cu fața spre rădăcinile istoriei contemporane românești și arătându-i cu degetul pe Iorga și, mai în spate, pe Eminescu, ambii propăvăduitori ai aceluiași tip de viziune.)

N-aș vrea să fiu rău înțeles. E motivul pentru care revin asupra celor spuse, reiterând sintagma *viziune organică* și apăsând asupra ambelor ei componente: căci e vorba de o „viziune" adică de o faptă vie a gândului în căutare de expresie, nicidecum de o „ideologie" alcătuită din idei gata răcite și combinate după nevoile cauzei. Deși „organic" așa cum și era de așteptat, Nae Ionescu nu propăvăduia, de la catedră, organicismul. Căci organicismul este o ideologie, iar Nae Ionescu nu era un ideolog; el era un metafizician, adică un om a cărui instanță de referință e, în fond (deși nemărturisită ca atare) Absolutul. Dar nu absolutul cucerit așa-zicând „de jos în sus" în manieră carteziană (și tot în manieră carteziană instrumentalizat) (ca garant, anume, al feluritelor deducții), ci un Absolut dezvăluindu-se pe sine, oarecum „de sus în jos" în comunitatea de dragoste a bisericii, ca Dumnezeul cel Viu al dreptei credințe. De aici, din

acest sâmbure, îi venea desigur toată liniștea lui de făptură bine așezată în centrul ei și bine cumpănită din toate părțile. Și tot de aici, din acest sâmbure, îi venea fără-ndoială și toată neliniștea lui de biet om supus tuturor ispitelor (pe măsura propriilor lui fabuloase înzestrări) și hărțuit de lume din toate părțile.

În concluzie (căci trebuie să ajungem și la o concluzie), Nae Ionescu n-a propăvăduit discipolilor lui o doctrină anume. S-a mulțumit să-i ațâțe, ca să-i învețe a gândi pe cont propriu. Iată de ce, ajunși la deplinătatea lor matură, cei ieșiți de sub pulpana lui nu seamănă deloc între ei: nici Mircea Eliade cu Emil Cioran sau cu Mihail Sebastian, nici Cioran cu Mircea Vulcănescu sau cu Vasile Băncilă, nici Constantin Noica sau Mircea Eliade cu Bellu Silber — *et j'en passe...*

Și totuși... Oricât de diferiți ar fi în orientările lor ulterioare, toți au un aer de familie, care aduce cumva aminte de părintele lor spiritual. Căci toți au rămas vii și vibranți, nici unul (nici măcar Eliade, sub Himalaia lui de hârțoage citite și citate) n-a sucombat, nici n-a depus armele, ci a continuat să-și pună, tinerește, marile întrebări legate de rostul lumii și de soarta lui în lume.

Cât despre mine, ce-mi rămâne de spus?

— *Et in Arcadia ego...* „Și eu am fost în Arcadia."

Note

[1]. Actualul amfiteatru „Nicolae Bălcescu".

[2]. Cf. Mihail Sebastian, *De două mii de ani...*, București, ed. Humanitas, 1990.

„Dilema", Anul III, nr. 129, 30 iunie-6 iulie 1995

„Nae Ionescu a avut curajul să regândească pe cont propriu..."

Marin Mincu: *Stimate domnule Mihai Șora, ați fost studentul lui Nae Ionescu; cum v-a rămas în memorie lecția sa? V-aș solicita să zăboviți mai mult asupra* figurii reale *și apocrife a filosofului* trăirismului, *decedat în împrejurări misterioase. În ce a constat „învățătura" filosofului? A fost acesta un adevărat Socrate pentru discipolii săi? Credeți că Nae Ionescu a avut vreun rol în formația Dvs.?*

Mihai Șora: Stimate domnule Mincu, prima dumneavoastră întrebare e de fapt o înșiruire de întrebări. Încercând să răspund celei dintâi dintre ele, îmi dau seama cu surprindere că nu izbutesc deloc să-mi aduc aminte de *prima* lecție pe care am auzit-o. Cu alte cuvinte, nu am prezentă în minte o *primă* impresie de întâlnire cu Profesorul care mi-a marcat atât de profund, nu doar anii studenției, ci și pe cei — atât de numeroși! — ce s-au scurs de atunci încoace. Într-adevăr, lecțiile pe care le-am audiat (și nu cred să fi lipsit la vreuna, de-a lungul studenției mele bucureștene) se suprapun una peste alta și formează o singură imagine globală. Ce e paradoxal însă e faptul că imaginea asta globală nu se lasă redusă la schemă, că e o imagine tot atât de plină de amănunte și de viață ca și cum s-ar fi produs mereu pentru întâia oară. Dacă e să caut o explicație plauzibilă a acestei extreme prospețimi a imaginii globale a „lecției" lui Nae Ionescu, cred eu că aș putea-o găsi în faptul că ceea ce-ți spunea omul de la catedră nu erau simple cunoștințe punctuale auzite de la alții (deși viața lui relațională era incredibil de întinsă și diversificată) sau aflate în cărți scrise de alții (deși „știința lui de carte" cu atâta discreție dată pe față, era mult mai întinsă, mai culeasă direct de la sursă și mai exactă decât a multor „erudiți" care buchisiseră îndelung simple comentarii, savante cât cuprinde, însă doar comentarii la operele fundamentale ale marilor autori), ci *gânduri vii*, înfruntându-se atunci, acolo, în fața ta și iscând viață structurată în noianul de gânduri ce tocmai te străbăteau pe tine auzindu-le pe ale lui. Termenul de „autenticitate" — extras din panoplia terminologică a lui Mircea Eliade, el însuși format în cercul de tineri de care era mereu înconjurat profesorul — i s-ar potrivi deci mult mai bine decât acela de „trăirism" prin care, privind oarecum „de sus" de pe piedestalul Rațiunii impersonale, Șerban Cioculescu arăta cu degetul — distanțându-se de ea și denunțând-o ca iraționalistă — înspre generația din care, fie și doar prin vârstă, el însuși făcea parte. Nu, nu; Nae Ionescu, în ce-l privește, nici măcar „năist" n-a fost, necum să fi fost „trăirist". De altfel, sufixul acesta nu-i poate designa decât pe apartenenții la

diverse „isme" adică la curente de opinie deja încremenite în câte o ideologie, iar Nae Ionescu era viu, spontan şi, precum viaţa însăşi, plin de surprize. Într-o facultate de Filosofie ca cea bucureşteană din acei ani, în bună parte tributară neo-Kantianismului oficializat, ba chiar neopozitivismului „Cercului vienez" şi rămasă în felul acesta în coada secolului precedent, Nae Ionescu a avut curajul să regândească pe cont propriu, aşa cum de altfel se făcea şi în restul Europei, după catastrofa primului război mondial, problemele pe care i le punea, omului trăitor în ea, lumea în care, de bine de rău, acesta apucase să trăiască — iar în cazul ce ne interesează pe noi aici, omul cu pricina îşi trăia problemele cu adevărat, adică în mod plenar, şi asta pe toate planurile.

M-aţi mai întrebat şi în ce anume consta „învăţătura" sa. Punând învăţătura asta între ghilimele (cel puţin eu unul aşa am resimţit-o, din inflexiunea dubitativă a vocii cu care mi-aţi adresat întrebarea), m-aţi pus cumva şi pe mine în încurcătură. Dacă prin „învăţătură" se înţelege o sistematică a răspunsurilor la întrebările posibile sau la un set consistent de asemenea întrebări (formulate ca atare chiar dinainte de a ajunge să fie puse), ei bine, atunci el nu dispunea de nici o învăţătură. Dacă însă prin acest cuvânt înţelegem un anumit fel de a pune întrebările şi de a le căuta răspunsurile cele mai potrivite, atunci da, el avea o învăţătură, pe care o putea prinde din zbor oricine avea şi organ pentru asta. Vedeţi, îmi aduc chiar acum aminte — ca de un mic exemplu în acest sens — de o anecdotă (o simplă anecdotă, dar cu valoare de apolog) pe care ne-a spus-o, absolut în treacăt, celor ce-l ascultam din băncile amfiteatrului „Titu Maiorescu" de pe vremuri (actualul amfiteatru „Nicolae Bălcescu" de la etajul I al Facultăţii de Litere). Era vorba în acea anecdotă despre un mare meşter iaurgiu. Dar în ce anume era meşter acel „mare meşter"? Să fi fost cumva în *fabricarea* (evident, subînţeleg: a iaurtului)?; nu, căci fabricarea presupune seria, iar seria, la rândul ei, presupune o reţetă-standard — sustrasă circumstanţelor — al cărei efect aşadar, în întregime automat, să fie inevitabila reiterare tautologică a identicului, prevăzut de la bun început. Să fi fost atunci meşter în *producerea* aceleia (de fiecare dată unică şi nerepetabilă întocmai, deşi profund asemănătoare)?; nici asta nu, căci, producerii aceleia, nu el îi era cu adevărat autorul!; hai să spunem deci: mare meşter în *asistarea* atentă — empatic implicată în autoproducerea iaurtului, aşa zicând din propria-i intimitate iaurtogenă (scuzată fie-mi inevitabila siluire a limbii noastre dulci ca mierea), trebuind doar să prindă din zbor (chiar aşa: din zbor, *comme si de rien n'était)* clipa cea repede (şi neiertătoare: ACUM!) în care urma să intervină punctual, aruncând în masa lichidă, tocmai atunci aptă de a prinde chiag, plămădeala care s-o închege. Întrebat de un curios care se nimerise şi el acolo, prin ce metodă anume reuşeşte să determine, hai să zicem şi noi: în mod riguros, momentul acela hotărâtor — aşadar, pentru a reveni la termenul ce figurează în întrebarea dumneavoastră: care anume-i „învăţătura" pe care ar preda-o unui eventual ucenic dornic de a-i prelua meşteşugul? —, iaurgiul nostru, care nu apucase să se gândească, analitic, la ocupaţia lui înscrisă în ordinea firii ca la o însumare metodică de standarde punctuale însumate, a început să îngaime: „Păi, vezi dumneata, când începe vântul să adie dintr-acolo (şi arăta şi el, într-o doară, cam din ce direcţie urma să vină adierea), iar vremea nu-i nici caldă nici rece şi e aşa ca un fel de abureală prin preajma ta, *atunci* trebuie să arunci plămada; da' vezi să nu fie nici prea mare, nici prea mică..." Aicea-i aici! Cum anume să te descurci în continuum-ul învălmăşit al fiinţării universale, dacă vezi lucrurile doar din afara lor şi încerci să ţi le explici punându-le pur şi simplu cap la cap într-o incatenare secvenţială ce ţine loc de cauzalitate — şi nu încerci şi tu, acolo, să te implici în ele cât de cât, intrând cumva în consonanţă cu bătaia inimii lor?

Acuma, ce să spun? În încercarea mea de a o evoca, această anecdotă-apolog s-a revărsat într-o doldoră de cuvinte, pentru că nu m-am priceput eu s-o spun percutant. Dar profesorul ne-o spusese sec (şi aş adăuga: iluminant) — şi poate de-aia mi-am şi amintit-o amintindu-mi înţelesul pe care l-am prins atunci din zbor, chiar dacă vorbele prin care intrase el atunci în mine au fost altele (mult mai puţine şi cu siguranţă mult mai exact îmbucându-se pe înţelesul pe care-l vehiculau). Căci oratoria de catedră a profesorului meu de logică şi de metafizică era o oratorie de substanţă, nicidecum una de efecte facile (şi efemere). Cuvintele lui aduceau cu ele o „învăţătură", însă una care nu putea fi *reprodusă* de discipol, ci doar *reinventată.* Simplu „reprodusă" ea nu însemna nimic; a fi „năist" dacă nu erai chiar Nae în carne şi oase, nu însemna nimic, dar absolut nimic: un simplu psitacism la nivelul ticurilor verbale

(„Nu?" „Ei, și?") sau al comportamentelor celor mai săritoare în ochi: o caricatură, nu o ființă vie. A-l fi avut pe Nae Ionescu profesor când erai tânăr, tulbure și risipit între atâtea și atâtea chemări nedeslușite, dar când în plămada ființei tale era pitit undeva firavul sâmbure germinator al inalienabilului tău destin propriu, însemna a fi nimerit tocmai acel — periculos cât cuprinde! — vârtej de foc ce te putea consuma dacă erai mai slab de înger, dar în care, sau lângă care, sau cu prilejul căruia îți putea fi dat și să te *lămurești* (în sensul biblic al cuvântului), dacă nu te pierdeai cu firea. În câteva cuvinte, *asta*, și nu alta, a fost învățătura lăsată de Nae Ionescu tinerilor (discipolilor?) care i-au stat mereu în preajmă: să-și desțelenească mintea (și ființa!) de tot întâmplătorul care a apucat să prindă acolo rădăcini, să simtă și să gândească pe cont propriu, asumându-și riscurile unui atare demers. Și acesta e și motivul pentru care operele ulterioare ale acelor tineri aveau să-și croiască vaduri atât de personal caracterisitice și inconfundabile. Într-adevăr, Mircea Eliade nu seamănă nici cu Mihail Sebastian, nici cu Petre Țuțea, Emil Cioran e la antipozi față de Mircea Vulcănescu, deși simțindu-se atât de apropiați unul de celălalt, Constantin Noica nu are nici în clin nici în mânecă cu nici unul dintre ei (este, de altfel, și singurul dintre toți care își fixase drept țintă să-și *fasoneze* discipolii, în conformitate cu un model dinainte stabilit care lui i se părea nu doar optim în împrejurările date, ci chiar unicul posibil). Răspunzând acum ultimei dumneavoastră sub-întrebări, voi răspunde: da, Nae Ionescu a fost un adevărat Socrate pentru elevii săi; cu această precizare, firește, că Socrate istoric e unic și irepetabil, că modul lui propriu de a-și stârni interlocutorii nu se lasă redus la stereotip, și că Nae Ionescu a fost Socrate tocmai pentru că nu i-a maimuțărit — aceluia — procedeele, mulțumindu-se pur și simplu să fie așa cum i se brodise să apară în lume sub chipul și înfățișarea sa, inconfundabile. Cu acest singur retuș: că și-a scurtat numele canonic de Niculae, purtat la începutul carierei, nu transformându-l în diminutivul Nicu, ci — prin suprimarea mijlocului — reducându-l la esențial: Nae.

Iar în ce mă privește pe mine personal — și cu asta răspund la ultima dumneavoastră subîntrebare din mănunchiul cu care mi-ați prilejuit această rememorare —, ei bine, da: la începutul formării

mele de om care nu ia de nicăieri lucrurile de-a gata, ci le trece prin ciurul și prin sita pe care de la străbuni, prin părinți, le are-n zestre, Nae Ionescu a jucat rolul hotărâtor al celui ce m-a stârnit și nu m-a lăsat să dorm. (...)

Interviu realizat de Marin Mincu,
„Paradigma", Anul IV, nr. 7-8-9, 1996

MARIANA ŞORA

Portretul profesorului în creion

La Universitate — de o vreme încoace — treptele intrării dinspre bulevard s-au transformat în rafturi de piatră pe care sunt expuse la vânzare cărţi vechi şi noi, într-o devălmăşie tulburătoare: *Jalna* (Bpt), *Născuţi în furtună* — N. Ostrovski (Cartea Rusă 1951), *Fenomenul Piteşti* (Humanitas, 1990) etc. De la acest stand improvizat, o tânără, studentă probabil, tocmai cumpără acum *Roza Vânturilor*, culegerea de articole ale lui Nae Ionescu, apărută prima oară în 1937, reeditată nu demult. În postfaţa ediţiei întâi, de apariţia căreia se îngrijise, Mircea Eliade nota: „În istoria culturii româneşti, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare (cu a lui Nae Ionescu — n.n.) asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu."

Sunt din ce în ce mai puţini martorii oculari ai acelei epoci în care figura unui profesor fascina într-aşa măsură una din cele mai strălucite generaţii ale culturii române.

Doamna Mariana Şora, distinsă eseistă, traducătoare şi autoare a unui volum de memorii, *O viaţă-n bucăţi*, stabilită de mai mulţi ani în Germania, este unul dintre aceştia.

Mişcarea de pendul

Stimată doamnă Mariana Şora, am convenit să vă pun cea mai banală şi mai actuală dintre întrebări: care sunt impresiile dumneavoastră în urma vizitei la Bucureşti?

Mariana Şora: Nu e prima mea vizită, trebuie să ştiţi, dar o să mă refer numai la ea. Uitându-mă la standurile de cărţi, la librărie ori pe stradă şi văzând ce se vinde şi ce are curs în lumea cumpărătorilor măcar de literatură, constat cu oarecare uimire că intelectualii furnizează material potrivit pentru cei care se interesează îndeosebi de gânditorii sau scriitorii consideraţi de dreapta înainte de război. De altfel, ce te frapează în toate ţările fost comuniste este recrudescenţa asta a naţionalismului care, în ultima lui expresie, ne oferă tabloul din Iugoslavia. Sigur, această recrudescenţă se poate

observa şi în Vest, acolo însă este menţinută în cadre normale, datorită unei foarte puternice tradiţii democratice; mă gândesc la partidul lui Le Pen, la neonaziştii din Germania — care n-au, totuşi, o aprobare din partea intelectualităţii. Or, în ţările din Est, asta este, găsesc eu, deosebirea. E normal ca anii postcomunişti să fie marcaţi de reacţia împotriva comunismului de stat, cu întreaga lui ingerinţă totalitară în toate domeniile vieţii, dar mai ales în viaţa intelectuală. Reacţia împotriva ideologiei impuse este, repet, firească, şi atunci tineretul merge spre contrar, adică, dacă ăştia de stânga au fost ceva groaznic, înseamnă că ăia de dreapta au avut dreptate, ceea ce, bineînţeles, este o judecată naivă. De pildă la noi, în 1990, lucrurile arătau cam la fel ca în Germania anilor 1946-1947, unde tânăra generaţie îşi dezavua părinţii, tot aşa neştiind la ce să se întoarcă. Mi-e teamă că în România se petrece un fenomen analog şi totuşi întrucâtva diferit: am impresia că tânăra generaţie este încă gata de a-i elimina pe aşa-zişii părinţi care şi-au dat adeziunea vrută/nevrută, mai intensă sau mai discretă la comunism şi îi iau în braţe pe anteriori, punând accentul pe atitudinea lor politică. De aceea vedem cum o serie de gânditori foarte interesanţi în sine, care contează fie ca ortodocşi, fie ca oameni de dreapta, sunt ridicaţi în slavă cam nediferenţiat. Şi astfel, toată lumea, dar în special tineretul, e gata să te întrebe *numai* de Nae Ionescu, *numai* de Mircea Eliade, numai de *primul* Cioran, cel cu *Schimbarea la faţă a României,* deşi Cioran, săracul, s-a schimbat radical şi a şi declarat-o, ori e gata să te întrebe, mai puţin mi se pare totuşi, de Mircea Vulcănescu, despre care niciodată nu am auzit că ar fi fost un prieten al legionarilor, deşi, vagamente, îl putem încadra într-o tendinţă de dreapta.

Nu credeţi că asta se întâmplă fiindcă spiritualitatea de dreapta se confundă uneori, automat, cu tendinţa politică?

O concepţie să zicem organicistă a lumii este, de obicei, corelată cu o tendinţă de dreapta. Dar aici fac eu o diferenţiere: în practică această corelaţie există, dar în teorie nu e necesară. Exemplul cel mai bun ar fi Goethe: poţi să fii foarte bine organicist şi totuşi să fii un spirit universal, am reflectat la asta, şi, după părerea mea, Mircea Vulcănescu pe cât s-a afirmat ca român, ca patriot, a fost în acelaşi timp un spirit universal. Ca şi Eliade (cu toate „naivităţile" lui politice) — şi asta chiar înainte de a se afirma, în exil, ca savant. (Când s-a putut, prin anii şaizeci, în cartea mea *Unde şi interferenţe,*

am subliniat cât de folositor i-a fost el culturii române, prin introducerea unor valori din Apus, de pildă prin el l-am cunoscut pe Papini, pe Ortega Y Gasset, pe Huxley ş.a.) Văd că publicul se interesează acum foarte mult de această generaţie, din care făcea parte şi C. Noica şi Eugen Ionescu — în vremea tinereţii sale acesta din urmă era considerat un om de stânga, desigur cea moderată, stânga democraţiei româneşti; vorbind despre *rinocerită* mult înainte de a scrie piesa cunoscută, el a pus degetul pe rană. De acord cu interesul manifestat acum faţă de ea, dar numai până la un punct. Membrii acestei generaţii au meritele lor, trebuie să le recunoaştem, dar nu ne putem dispensa şi de o atitudine critică, pentru că nici ei nu au fost nişte fiinţe indiscutabile şi nici ei n-au trăit într-un regim de idolatrizare.

Profesorul văzut de studenţi

Cât a contat pentru dumneavoastră faima profesorului în alegerea facultăţii?

Nu, asta nu. Dar sigur că, odată ajunşi în Bucureşti, eu şi colegii mei ardeleni ne-am repezit la cursul de logică, un curs extrem de frecventat şi pe drept motiv. Auzisem despre Nae Ionescu, dar nu pentru el alesesem Facultatea de Filosofie. Ce mă uimeşte acum este că, datorită unor prelegeri de filosofie a religiei, care fuseseră ţinute anterior, eu nu le-am citit în facultate, Nae Ionescu trece în ochii unora drept un mare credincios, un evlavios, aproape un mistic. Este o imagine pe care eu n-am de ce sau nu vreau neapărat s-o combat, dar, pentru mine, pentru simţul meu psihologic şi pentru toată sensibilitatea mea, ea este o contradicţie în termeni. În ce mă priveşte, Nae Ionescu este încorporarea unui cinic, deşi l-am admirat sută la sută până la un moment dat.

Veneau multe fete atunci la Filosofie? Cum îl priveau pe profesor?

Nu atâtea ca la Litere, la noi majoritatea o formau băieţii, din medii diferite, din protipendada bucureşteană unii, dar şi băieţi de ţărani foarte modeşti, care cam îndurau mizerie. Dintre fetele de la Filosofie, câteva erau remarcabile, în an cu mine a fost Alice Botez şi Jeny Acterian, care era foarte inteligentă dar nu prea căuta să se remarce ş.a. Pe lângă studenţii lui, sala de curs se umplea şi cu cei

veniţi de la Litere, de la Drept, de la Teologie, poate, dar nu-i cunoşteam, şi mai venea şi cuconet, ţin minte o doamnă foarte frumoasă, elegantă, adevărată *apariţie,* care se aşeza totdeauna în banca întâi, nu ştiu cine era. Mai târziu am aflat că profesorul avea mult succes la femei, dar asta nu era genul de lucruri care, atunci sau acum, să mă intereseze şi să le dau importanţă. Venea multă lume la cursul lui. Nu ca la Iorga însă, acolo lumea stătea ciorchine, se înghesuia în cadrul uşii deschise sau pe coridor, printre studenţi se amestecau oameni maturi, probabil profesori secundari sau admiratori politici ai lui Iorga, într-adevăr merita, acolo era un spectacol. Formidabilul mim care a fost Eugen Ionescu îl imita la perfecţie pe Iorga, rula r-ul şi construia discursuri cu fraze lungi... La Negulescu, deşi se învăţa carte serioasă, nu prea se venea, cum nici la Motru, fiindcă „psihologia experimentală" ne plictisea mortal, părându-ni-se de o mare platitudine — felul cum era prezentată — probabil că aşa şi era, în comparaţie cu ceea ce se petrecea la filosofie, la cursurile lui Nae Ionescu. Rolul lui a fost absolut remarcabil, dar eu fac o departajare între profesor şi politician sau gânditor.

Aţi vrea să încercaţi o schiţă de portret?

E rizibil să-l descriu, când fotografia lui se găseşte pe copertele cărţilor sale nou apărute. Dar nu pot să nu spun că, în primul rând, conta pezenţa lui fizică. S-a spus că avea o figură mefistofelică, aşa era, în sensul interesant al cuvântului, cu nişte cornițe pe frunte, foarte adâncite; un facies mai degrabă slab, osos, ochi pătrunzători; de la distanţă păreau foarte închişi la culoare şi foarte vii. La cursuri sosea într-o maşină deschisă, care ar corespunde azi unui Porsche ultra lux, era elegant la perfecţie, venea cu cămăşi de mătase ale căror manşete impecabile ieşeau măsurat din mânecă, asta reţin probabil din cauza gesticulaţiei lui, care era deosebit de inteligentă. Mâinile sale — foarte grăitoare, explicau, susţineau ceea ce spunea — avea talent, cred; mai târziu am aflat că era fratele unui actor de la Naţional, Ionescu-Ghibericon. Apariţie impunătoare, fără să fie prea înalt, cu un mers de mare siguranţă; când l-am cunoscut părea cam spre 45-50 de ani. Este de subliniat de o mie de ori că această impresie de perfectă stăpânire a subiectului nu venea numai din faptul că nu citea, ci din vorbire, care parcă inventa pe loc cele spuse, iar mintea lui părea că se învârtea chiar *atunci* pe nişte rotiţe,

fapt. Unii colegi au intrat în amfiteatru salutând chiar cu „trăiască Germania!" în acele zile. Nae a ținut atunci un curs, nu mai știu cu ce titlu, în care discuta problema națiunilor sau a națiunii și demonstra prin A + B, în maniera lui foarte abilă și seducătoare și aproape convingătoare, dar și cu niște sofisme la bază, ce unitate formează națiunea — aici intervenea acel organicism, dar nu cel combinat cu idei generoase umanitare, ci era un organicism în sensul lui Chamberlain și Gobineau, adică rasist și demonstra... acum nu mai știu care erau dezvoltările, dar a ajuns la un punct în care a spus „în jurul fiecărei națiuni" — făcând, așa, o mișcare cu brațele, ca închizând un cerc — „în jurul fiecărei națiuni sunt ziduri care merg de la pământ și până la Dumnezeu". Ei bine, aici eu am zis gata, nu mai marșez, pentru mine Nae Ionescu nu mai este cineva în care să cred; nu admit, nu este rolul unui profesor de filosofie să facă granițe între națiuni în loc să predice înțelegerea; poți să-ți păstrezi specificul și totuși să fii deschis. Asta a fost și cu asta am terminat cu toată admirația.

Ce credeți, mai e posibil/necesar un asemenea tip de profesor?

O figură cu o charismă și un talent cum avea Nae Ionescu nu se poate comanda, se ivește sau nu se ivește. Dar momentul istoric actual nu mai este potrivit, pentru că românii, ca și alte popoare din estul Europei, trebuie să treacă de la faza de cultură generală și amatorism, la cultura bazată pe specializare și profunzime, pe rigoarea abordării și pe știință de carte. Avem deja printre cei mult mai tineri ca noi, pe un Toma Pavel, un Sorin Alexandrescu — ca să numesc doar doi dintre cei realizați; acesta, cred, ar fi bine să fie tipul de profesor care ar putea da un impuls vieții intelectuale românești actuale. Noi n-am fost așa, de fapt am fost crescuți în adorația diletantismului, nu vorbesc numai de mine, diletantă înnăscută și rămasă, ci de mulți din generația mea; ce ar fi devenit, de exemplu, Eugen Schileru sau Ion Frunzetti dacă s-ar fi luat de la început în serios — ne-am putea întreba, pe bună dreptate.

Interviu realizat de Tita Chiper
„Dilema", Anul III, nr. 129, 30 iunie-6 iulie 1995

NICOLAE TATU

Amintirile unui student

Bogdan Ghiu: *Domnule Nicolae Tatu, v-aș ruga să ne oferiți câteva date despre dumneavoastră.*

Nicolae Tatu: Am făcut liceul la Sibiu — liceul „Gheorghe Lazăr" — și dintre colegii mei îi pot aminti pe Emil Cioran și pe un poet, dispărut, pe nume Ion Bălan. Din clasa noastră, noi trei aveam preocupări literare. Eram o clasă cam anarhică, de aceea de câteva ori am fost pedepsiți: am fost, de exemplu, închiși în clasă la sfârșitul orelor. După terminarea liceului, am venit la București o dată cu Cioran, cu care am fost coleg la facultatea de filosofie, unde am urmat aproximativ aceleași cursuri. La facultatea de filosofie din București existau câteva figuri de profesori cu prestigiu — de asta și veniserăm, Cioran și cu mine, la București. Aici predau Rădulescu-Motru, Tudor Vianu, P.P. Negulescu și, nu în ultimul rând, Nae Ionescu, al cărui scris îl cunoșteam încă de pe băncile liceului. Să vă povestesc cum am aflat eu de Nae Ionescu. Aveam obiceiul, împreună cu Cioran, să ne comentăm lecturile. Eu funcționam ca bibliotecar al clasei, țineam, adică, legătura cu biblioteca liceului. Pe Cioran îl aprovizionam masiv, era un mare cititor...

B.G.: *Ce citea mai cu seamă?*

N.T.: Literatură, pe atunci. Tolstoi și Dostoievski, în primul rând. Iar dintre reviste, „Gândirea" și „Viața Românească". Mi-aduc aminte foarte clar de ziua în care, plecând de la liceu împreună cu Cioran, am luat „Cuvântul", pe care de asemenea îl citeam și comentam. Lui Cioran îi plăcea foarte mult Mircea Eliade, și mie îmi plăcea, dar cel mai mult mă interesa o rubrică de pe pagina întâi intitulată „Dumineca", semnată Nae Ionescu, despre care nu știam nimic, dar care îmi plăcea mai mult decât Mircea Eliade. Ce mă impresiona cel mai tare era logica lui, modul lui de argumentare. Eliade era un liric, un efuziv, în scrisul lui Nae Ionescu se impunea, în schimb, logicianul. După aceea, la universitate, i-am urmat, vreme de trei ani, între 1928 și 1931, cursurile.

La sfârşitul studiilor, Cioran s-a întors la Sibiu şi a stat în familie: nu a avut niciodată o profesie. Mergeam, deci, în mod regulat la cursurile lui Nae Ionescu, care însă nu venea întotdeauna la curs: era prins fie de gazetărie, fie de treburi politice.

B.G.: *Aducea vorba, în timpul cursurilor, de actualitatea politică?*

N.T.: Nu, nu amesteca lucrurile. Făcea cursuri de logică şi de metafizică aşa cum trebuie, curat. La cursurile lui, studenţii erau numai ochi şi urechi. Audienţa era foarte mare. Era profesorul cel mai căutat, cel mai frecventat din facultatea de filosofie. Era o figură întru totul originală. Rădulescu-Motru avea cursul tipărit şi nu se abătea de la el. P.P. Negulescu era atât de monoton, încât te adormea, şi îşi avea şi el cursul tipărit. Nu avea rost să-l asculţi. Numai Nae Ionescu suscita interesul, prin problematica pe care o aborda şi prin modul de expunere. Nu era atât de orator, cât un original la catedră: fără nici un fel de notiţe, venea, se aşeza în fotoliu...

B.G.: *Era elegant?*

N.T.: Foarte elegant.

B.G.: *Puţin dandy?*

N.T.: Da. Era un model pentru studenţi, apariţia lui era deosebit de personală. Stăpânea perfect materia, însă o interpreta original, şi de multe ori cred că improviza.

B.G.: *Cum nota? Cum se comporta la examene?*

N.T.: Am dat un examen cu Nae Ionescu. Avusesem îndrăzneala tinerească să-l atac într-un foileton şi mă temeam să nu se răzbune pe mine la examenul de logică. Cum am dat examenul? Ne-a chemat, trei inşi, în cabinetul său şi nu ne-a întrebat nimic referitor la logică. Nici vorbă. Ne-a întrebat ce am citit din Kant şi cum am putea caracteriza cât mai succint cu putinţă gândirea acestuia. Nu ştiu cine a fost primul şi nici ce-a răspuns, dar după el a urmat Cioran, care s-a avântat: „Eu cred că filosofia kantiană trebuie urmărită în idealismul transcendental...“ Nae Ionescu l-a întrerupt şi s-a uitat la mine. Nu-i plăceau discursurile cu pretenţii. Am spus că filosofia kantiană este înainte de toate un criticism. „Asta este!“, a exclamat. Asta voia să audă. Nici gând, aşadar, să se răzbune pe mine.

M-am simţit încurajat de această atitudine, astfel încât am avut, ulterior, legături personale cu profesorul Nae Ionescu. Am fost acasă la el de câteva ori. La vila lui, superbă, cu o grădină imensă,

din apropierea aeroportului Otopeni, vilă despre care se spune că ar fi fost un cadou din partea lui Malaxa. Nu ştiu exact.

Prima dată m-am dus cu o propunere de subiect pentru teza de doctorat. I-am spus că vreau să atac o temă de filosofie românească. „La cine te-ai gândit?“ m-a întrebat profesorul. „M-am gândit că un creator de sistem filosofic este, la noi, Rădulescu-Motru.“ Nae Ionescu nu a fost prea încântat de propunerea mea, dar eu am insistat, aşa că mi-a zis: „Fă-o, mă!“ Nu am putut, însă, să lucrez la teză pentru că evenimentele s-au precipitat: am fost foarte multă vreme concentrat pe zonă şi nu am mai avut răgazul necesar elaborării unei lucrări de doctorat.

Cu altă ocazie când l-am vizitat la el la vilă, mi-a spus la interfon să aştept puţin. Am aşteptat şi l-am văzut ieşind pe doctorul Noveanu, unul dintre fruntaşii Mişcării Legionare. Mi-aduc aminte că, în acel moment, regele Carol al II-lea urmărea să devină şeful Mişcării Legionare, şi înfiinţase în acest scop străjeria, pentru a abate spre el tineretul, angajat pe linia naţionalistă a Mişcării Legionare. I-am spus profesorului Nae Ionescu, cu ocazia acelei vizite, că regele i-a pus gând rău lui Codreanu. „S-a făcut primul străjer, a făcut uniforme...“ Profesorul mi-a răspuns: „Nu se mai poate. Curentul Mişcării Legionare a pătruns până şi în saloane. E stăpân pe situaţie.“ Eu am insistat: „Regele i-a pus gând rău lui Codreanu. Nu încap două săbii în aceeaşi teacă.“ Aceasta a fost una din întrevederile mele cu Nae Ionescu.

B.G.: *O alta?*

N.T.: Între timp, Nae Ionescu fusese închis. Când l-am vizitat am fost impresionat de felul cum arăta: era aproape negru la faţă de suferinţă. Se vedea că suferă, avea ceva la stomac. Nu i-am adus, evident, aminte de ce-i spusesem la anterioara noastră întrevedere. Am stat, de altfel, puţin.

B.G.: *După detenţie, când s-a întors la catedră, se schimbase, rămăsese la fel?*

N.T.: Era ceva mai obosit. L-am mai întâlnit o dată, întâmplător, în dreptul cafenelei Capşa. Ieşise de la redacţia „Cuvântului“, care se afla vizavi de Palatul Telefoanelor, şi se ducea spre facultate. M-a invitat la o cafea. Cu acea ocazie a ieşit în relief înclinaţia lui teatrală: l-a imitat pe Guţă Tătărăscu, foarte afectat de moartea celebrului Brunetière. Parcă-l aud pe profesor, cu vocea profundă, cu ochii daţi peste cap, imitând: „A murit Brunetière!“

Ultima dată când l-am văzut a fost tot din întâmplare. Mă aflam, împreună cu Bagdasar, acasă la Rădulescu-Motru, unde se mai aflau Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu, veniţi pentru o recomandare în sprijinul intrării lor, ca profesori, la Universitate. Erau în faza de *captatio benevolentiae*. La un moment dat intră femeia de serviciu şi anunţă: „Domnul profesor Nae Ionescu." Faptul era cu atât mai neaşteptat cu cât, cu puţină vreme înainte, avusese loc o polemică foarte violentă între Motru şi Nae Ionescu.

B.G.: *Pe ce problemă?*

N.T.: În jurul filosofiei „ştiinţifice". Motru scrisese un articol destul de tare despre „ofensiva împotriva filosofiei ştiinţifice", în care erau vizaţi Blaga şi Nae Ionescu. Or, Nae Ionescu ironiza tot timpul filosofia „ştiinţifică", „ştiinţificii" erau încontinuu ironizaţi de el. „Ce-i aia filosofie «ştiinţifică»? Filosofia e filosofie. Este sau nu este." După ani de zile în care nu se mai văzuseră şi mai ales după polemica amintită, Motru a fost foarte surprins de vizita lui Nae Ionescu, care a avut loc cu puţin timp înainte de moartea acestuia. Nae Ionescu, cu un guler şi o căciulă mare din blană albă, a intrat în încăpere, Motru s-a ridicat şi i-a făcut semn să se aşeze — se vedea că era impresionat. „Domnule profesor, am venit să vă văd." Ne-am aşezat cu toţii, şi cei doi au început să discute. La un moment dat, fără nici o legătură cu cele discutate, Nae Ionescu spune: „La început, Blaga promitea să fie un mare gânditor. Mai târziu, m-am convins că dacă-l strângi de aproape — şi a făcut un gest cu degetele — nu rămâne mare lucru." Eu am interpretat această bruscă referire la Blaga ca o replică la un articol al meu din „Vremea", în care, în scopuri polemice, îl situam pe Blaga în filosofie la nivelul lui Eminescu în poezie. La plecare, Nae Ionescu ne-a luat, pe mine şi pe Bagdasar, cu maşina (avea una foarte luxoasă). Aceasta a fost ultima întâlnire a mea cu profesorul Nae Ionescu. La o lună după aceea, a murit. Se spune că ar fi fost otrăvit din ordinul regelui Carol al II-lea, dar nu se ştie cu precizie. Ultima dată l-am văzut pe catafalc, în casa de la Otopeni. O moarte suspectă — pe frontul de Est, în linia întâi — a avut şi unul din cei doi fii ai lui Nae Ionescu, Radu, care studiase economia politică în Germania şi care semăna uimitor cu tatăl său. Era leit Nae Ionescu, şi ca figură, şi ca spirit. Un băiat admirabil.

B.G.: *Era Nae Ionescu un tip incomod, periculos, fapt care să poată eventual explica o eliminare a lui din viaţa publică?*

N.T.: Da. Se asociase cu Mişcarea Legionară. A fost unul dintre sfetnicii lui Codreanu. Cât priveşte vizita aceea neaşteptată a lui Nae Ionescu la Motru, s-a spus despre ea că Nae venise, într-un fel, pentru a-şi cere scuze pentru polemica purtată. Nu a făcut acest lucru în mod explicit, simplul fapt că venise era un gest implicit de împăcare. Nae Ionescu îi era foarte îndatorat lui Motru, care îl făcuse universitar.

B.G.: *De ce a avut Nae Ionescu o atât de mare priză asupra generaţiei tinere a deceniului trei?*

N.T.: Nae Ionescu spunea, şi pe bună dreptate, că vârsta de 18-19-20 de ani este cea mai interesată de marile probleme metafizice. Nae Ionescu a fost singurul care a ridicat probleme metafizice în cursurile lui. Din această pricină a fost foarte criticat de P.P. Negulescu. În cultura română a acelui moment, predominante erau spiritul şi şcoala lui Maiorescu. Aproape toţi profesorii de filosofie erau maiorescieni: postkantieni, evoluţionişti şi pozitivişti în genul lui Spencer. Aceştia erau filosofii „ştiinţifici" de care îşi bătea joc neîncetat Nae Ionescu.

B.G.: *De la ce maeştri se reclama Nae Ionescu?*

N.T.: Gândirea lui este atât de personală, încât identificarea surselor este dificilă. Cunoştea foarte bine filosofia medievală, de exemplu. Dar şi pe cea modernă. Era un gânditor esenţialmente creştin. Un filosof al religiei. El a înţeles setea tineretului pentru răspunsuri la întrebările fundamentale ale metafizicii. „Ştiinţificii" erau evident antimetafizici. Negulescu, de pildă, l-a criticat — într-un consiliu profesoral — pe Nae Ionescu că este profesor de o ştiinţă care nu există: metafizica. Teza era aceea a lui Kant: metafizica nu poate fi ştiinţă. Cine, însă, ar putea să conteste realitatea preocupărilor metafizice?

B.G.: *Având în vedere această influenţă asupra tinerilor, poate fi Nae Ionescu considerat un ideolog al Mişcării Legionare? Sau mai curând un catalizator?*

N.T.: A fost vorba de o întâlnire între Nae Ionescu şi Mişcarea Legionară. Dar el a fost acuzat — pe bună dreptate, cred eu — că a fost un sofist. Există, categoric, şi trăsături sofistice în spiritul lui. De exemplu, afirmaţia „a fi român înseamnă a fi ortodox şi a fi ortodox înseamnă a fi român" este, negreşit, un sofism.

B.G.: *Care ar fi, aşadar, locul lui Nae Ionescu în istoria spiritualităţii, a spiritului public românesc?*

N.T.: Nae Ionescu a fost un mare deschizător de drumuri. A fost un trezitor la gândirea filosofică, a cărei expresie esenţială este

metafizica. A fost un îndrumător şi un director de conştiinţe pentru generaţia tânără a anilor 30. Pe scurt, o personalitate deosebit de complexă: ziarist foarte virulent (semnăturile cele mai căutate din întreaga presă intelectuală erau ale lui Nae Ionescu şi Mircea Eliade) deşi criticabil (inamic al lui Maniu şi susţinător al lui Carol al II-lea), profesor foarte influent (numai la el şi la Vianu erau sălile pline). O figură, repet, complexă, o personalitate tulburătoare. A avut, însă, şi unele trăsături sofistice şi altele de-a dreptul mefistofelice. Spunea odată: „Sunt acuzat că mă contrazic, că ce am spus într-o lecţie contrazic în alta. Ei şi? Natura nu se contrazice? Ieri a plouat şi astăzi e soare!“ Dar asta nu e contrazicere! Altădată, într-o dimineaţă însorită, le-a spus studenţilor: „Eu, în locul dumneavoastră, în loc să stau închis aici, m-aş duce să mă plimb la Şosea.“ În atmosfera predominant pozitivistă, evoluţionistă şi cvasi-materialistă a momentului, un om care venea, asemenea lui, cu deschideri spre problematica metafizică nu avea cum să nu aibă un răsunet excepţional, cum a şi avut. A fost un gânditor religios. El chiar spune undeva: „Scopul suprem nu este cultura, ci mântuirea.“ Vina lui, dacă a fost una, a fost apropierea acestui tip profund religios, ortodox de gândire de activitatea politică, care a putut să constituie temelia unui soi de fundamentalism ortodox.

B.G.: *Vă mulţumesc. (Înainte de-a pleca, domnul Nicolae Tatu a ţinut să-mi arate, fără urmă de fetişism, un gros volum.* De Deo Uno. Commentarium in Primam Partem S. Thomae, *Desclee de Brouwer, 1938, de Reginaldo Garrigou-Lagrange - cu însemnările, în latineşte, cu un scris îngrijit, ale profesorului Nae Ionescu).*

Convorbire realizată de Bogdan Ghiu,
„Dilema“, Anul III, nr. 129, 30 iunie-6 iulie 1995

CICERONE THEODORESCU

Prietenul tinerilor şi profesorul de tinereţe

Despre un Nae Ionescu, mare şi sincer prieten şi mai ales prieten al tinerilor aş vrea să scriu.

Aşa l-am cunoscut şi aşa mi-a rămas în memorie.

Sunt ani — şi sunt cum ar fi o tristeţe — de când nu i-am mai văzut figura de calm oţel negru şi de neuitat.

Şi tot atâţia de când n-am mai stat în faţa ochilor aspri aspri şi fierbinţi, cărora dacă (şi mai de grabă) nu le-a iubit, nu ştiu cine în orice caz nu le-a preţuit, străpungerea iute, de lamă atunci scoasă din jar.

Pe vremea „Cuvântului“, pe care am cunoscut-o şi eu şi căruia îi slujeam cu devoţie — chit că, îmi aduc aminte şi surâd, aşa cam a cincea roată la căruţă — o năstruşnică herghelie de mânji nechezau în jurul păzitorului îndrumător.

Tuturora (veţi şti că în redacţia luminoasă a „Cuvântului“, toţi tinerii la care mă gândesc, căci mă aflam printre ei, erau „articlieri“ şi niciunul, pe atunci, nu învăţase secretele adevărate ale ziarului, adică ale reportagiului) şi vorba scurtă, fără flori şi fanta cu dicţie rece şi tăcerea călugărească a profesorului le-a servit treptat o lecţie practică de muncă tăcută, de încordare nezgomotoasă, de seriozitate constructivă. Acesta era şi a rămas desigur prietenul Nae Ionescu, prietenul tinerilor. Fără larmă, fără lirisme sonorizate, fără accente de aramă. Sobrietatea lui era a unui metal nobil şi era aceasta şi calitatea prieteniei lui, care cinstea şi fertiliza. Prietenul tinerilor — dar mai este ceva care ţine oarecum de pedagogie. În sensul continuităţii luptei, vii, cu armele ideii, punând zăvoare tăcerii unei superbe energii pentru a o păstra, înmulţi şi dinamiza, Nae Ionescu rămâne deopotrivă un nemaiîntâlnit profesor de tinereţe. Sună încă în noi, cu o gravitate melodică pe care — în vălmăşagul hapsân de toate zilele — rar ne-o mai surprindem, prezenţa profesorului Nae Ionescu. Dar scoicile noastre nu mai au astăzi, cum nu au avut atâta vreme, decât ecoul. Prezenţa lui a fost nestemată.

„Credinţa“, Anul III, nr. 359, 10 februarie 1935

SANDU TUDOR

Un trezitor de conştiinţe: profesorul Nae Ionescu

Acum, ajuns în ceasul în care trebuie să leg, într-un singur mare snop, atâtea şi atâtea spice de gând risipite, pe care le-am avut despre acest om; să duc la moara cugetului grâul greu al gândurilor adunate; şi să fac, din el, o roată de azimă bună şi caldă. Din pâinea aceasta a omeniei lui hrănitoare împart azi altora câteva fărâme.

Şi dacă omului nu îi este dat să cunoască desăvârşit pe un alt eu, semenul său, pentru că fiecare îşi făureşte în sine o libertate şi o taină lăuntrică vrednică de respectat, în schimb, ştiu că poate să-l cuprindă bine, să-l oglindească în inimă, ca pe un „chip", un semn folositor sau vătămător, ca pe o heroglifă.

Şi omul meu, acest Nae Ionescu, e o ciudată slovă, sau, cum se spune în grai vechi, un cinstit obraz.

Vreţi să vă bucuraţi, cu ochii minţii, de marea lui faţă? Puţină închipuire naivă, culoare poetică, e trebuincioasă.

Sub stânca prăpăstioasă a frunţii înalte, două păduri de mărăcinişuri stufoase, ca două mefistofelice sprâncene, sub care se aciuiesc câte o luminiţă de lup: ochii inteligenţii lui. Restul: ironia unui nas mare, care poartă, naintea tutulor, nu ştiu ce lumină de humor al depărtărilor şi al cerului unei Pallas Atena necunoscută încă. Iar peste toată faţa o umbră de cugetare mereu prezentă, în care bănuieşti ceva din amurgul adevărurilor viitoare: clipele. Aud şi acum accentul puţin cam preţios al acelei voci profunde care ţi se adresează cu bunăvoinţă şi bunăcuviinţă darnică.

Întâlnirea cu omul acesta te izbeşte, te opreşte locului. Cu toate că „Nae Ionescu" nu a fost niciodată contimporan, e în el ceva care îl fură mereu „dincolo" — e totdeauna actual. Nu e contimporan, totuşi nu e nici omul trecutului, nici omul viitorului. Rămâne omul clipei esenţiale, unica noastră punte spre veşnicie. Din pricina aceasta Nae Ionescu e unul din cei mai mari gazetari de azi. Ştie, ca nimeni altul, să strecoare, în banalitatea faptului politic divers, picături de rouă limpezi dintr-o logică a cerului ideilor. În tot ce a

scris zilnic, de o claritate construită, totuşi firească, stăpânit de lumina de gheaţă a gândului în care se poate oglindi, cu toate acestea, căldura poeziei integrale. De aceea efemeridele lui sunt antologice, şi păstrează în ele ceva care nu poate pieri.

Dar contradicţia aceasta a clipei care rămâne în veşnicie, şi care e semnul adevăratului ziarist, l-a făcut să nu scrie niciodată cărţi, el care a scris atât de mult şi cu atâtea posibilităţi minunate. Cartea modernă e ceva numai al trecutului sau numai al viitorului, adică neant, ceva artificial, anume făcut ca să pară că este, nefiind încă. Ştiu sigur, însă, că după el ar rămâne destule mărturii scrise care se vor putea aduna între scoarţe de bucoavnă.

Profesorul Nae Ionescu a adus printre noi, reînviată, străvechea mentalitate a răsăriteanului, care trebuie să fie orice rumân e nefiresc să fie cărturar, fabricant de cărţi, dar e totdeauna un bun dascăl, un trezitor de conştiinţe. Poartă ceva profetic în el. Chipul lui de a vedea este, de fapt, viziunea unui „ev mediu ceresc", vedenia voievozilor şi călugărilor noştri, care chiar când se numeau Neagoe Basarab sau cuviosul Gheorghe de la Cernica rămâneau numai slujitorii cuviincioşi ai prezentului, cu slova lor. Din pricina aceasta trecutul nostru românesc nu e cultural şi nici ziaristul şi profesorul Nae Ionescu „un cultural". Sunt numai smeriţii lucrători ai „unei treceri mai departe", veşnic prezente aici.

Omul de care mi-e dat să vorbesc stă azi la chindia vieţii lui, la toată bărbăţia, şi preţul prezent printre noi, şi noi nu îl cunoaştem sau mai bine nu îl recunoaştem. Aşa se întâmplă cu toţi oamenii „clipei veşnice". Nu-i vedem şi nu-i înţelegem din pricina slăbiciunii noastre decât după ce se duc. Nae Ionescu, totuşi, e un trezitor de conştiinţe.

De cât folos ar fi pentru ţara aceasta dacă am încerca să ne aflăm „oamenii". Purtăm în fruntea şi în slova noastră paiaţe.

E totuşi şi un bine că nu se poate spune totul, şi ne mai rămân nădejdi ascunse.

„Credinţa", Anul III, nr. 359, 10 februarie 1935

PETRE ȚUȚEA

„Eu gândesc ca român“

(Fragmente)

—Reîntorcându-ne la soarta generației culturalizate, aș îndrăzni să vă întreb ce părere aveți despre așa-numita „epocă Noica“, termen vehiculat destul de des, în ultima vreme, de către unii oameni de cultură? În pofida faptului că am avut, incontestabil, ce învăța de la Noica, mi se pare că aici se exagerează.

— Povestea asta este într-adevăr atât de umflată, încât se sparge. Noica a fost o personalitate, dar a spune „epoca Noica“ e ca și cum ai spune „epoca Ghiță Popescu“. Nu a fost „epocă Nae Ionescu“, cu toate că el într-adevăr putea face epocă. Cu Nae Ionescu am colaborat la „Cuvântul“; am scris și eu acolo niște fleacuri. Avea, pe drept cuvânt, o mare putere de seducție; îl găseai în biroul lui scriind un articol, punea o virgulă și după ce plecai continua propoziția. În conflictul cu Iorga nu a avut dreptate, dar în cel cu P.P. Negulescu da, deoarece acesta din urmă era doar un simplu dascăl ce nu se putea măsura cu el. În ceea ce privește articolele în care, ulterior, l-a atacat pe Maniu, acolo a fost vorba de un simplu capriciu; poți spune despre Maniu că a avut momente când nu a putut fi un bun guvernant, din cauza unei conjuncturi nefavorabile, dar nu poți miniaturiza faptul că el întruchipa simbolul luptei transilvane. Maniu a fost om de stat fără să fie savant, iar Iorga a fost savant fără să fie om de stat. N-a fost nici măcar „epoca Iorga“; semănătorismul lui a marcat, dar nu a făcut epocă, ci poate fi considerat doar un eveniment. Plecarea sa de la putere, însă, a lăsat în urmă un vid.

— Și totuși, Iorga, guvernând într-o perioadă de criză, a încercat să reziste, în ciuda faptului că se afla într-un permanent conflict cu Carol al II-lea; se spune chiar că aproape după fiecare întrevedere la Palat, când ieșea, își expedia șoferul și mașina ministerială pe motiv că demisionează.

— Da, se vorbea chiar de o scenă ce a depășit comicul lui Tănase: Iorga ieșind de la Palat și amenințând cu umbrela Palatul pe toată distanța pe care se afla clădirea de-a lungul Căii Victoriei. În schimb, Maniu a fost un opozant de o extraordinară îndărătnicie, iar ideea sa de protest, câștigată în exercițiul luptei transilvane, a devenit o trăsătură caracteristică și în România Mare, și poate că tocmai această sarcină grea, de opozant antiaustriac și antiungar, l-a împiedicat să se realizeze.

Nae Ionescu era mult mai măreț în vorbire și democrație decât în scris; el ar fi putut afirma, ca mulți alții, că: „și-a consumat geniul în conversație și talentul în scris“. Misterul morții sale, se pare că își găsește o dezlegare: Martha Bibescu, ca agent al lui Carol, i-ar fi otrăvit țigările. Asta pentru că Nae Ionescu, dintr-un agent monarhic — prin „Cuvântul“ el a fost un factor esențial în bătălia restaurației lui Carol al II-lea — a trecut ulterior pe o poziție prin care căuta să purifice Palatul, care, din cauza Lupeascăi și clicii sale, se transformase într-o prăvălie; chiar eu l-am auzit spunând: „Trebuiesc curățate grajdurile lui Augias.“

Interviu realizat de Raluca Barac,
„Acum“, nr. 13, aprilie 1990;
republicat în volumul
Între Dumnezeu și neamul meu,
Fundația Anastasia, 1993

Buricul pământului

(Fragmente)

—Am putea renunța la politică, revenind la filosofie... Știu că l-ați cunoscut pe profesorul Nae Ionescu, mentorul spiritual al generației dumneavoastră. Ce vă amintiți despre Nae Ionescu?

— Nae Ionescu trebuie definit comportamental, în sensul că a avut o atitudine justă față de toate evenimentele din România. N-a gândit însă just întotdeauna.

—Așadar, în ce măsură l-ați apreciat?

— L-am apreciat mai mult atitudinal, nu ideologic. Nu-l prefer pe omul politic Nae Ionescu, pentru că nu știu, deși am fost colaborator important la „Cuvântul“, cum gândea ordinea în stat. Aveți vreo dovadă despre asta?

— *Nu, însă știu că, la un moment dat, a intrat în conflict cu monarhul, cu Carol al II-lea...*

— Monarhul știți cine e? Monarhul e monarhia. Eu știu că Homer zice: „Când unul conduce e bine."

— *Dar cel care e singur și conduce, și nu conduce bine, poate fi înlocuit cu altul?*

— În democrație, da. În monarhia constituțională nu se poate întâmpla uzurparea puterii, fiindcă monarhul este șef suprem al statului și șef suprem al armatei. Și când o ia anapoda cu corpul social intervine principiul juridic.

—*Mi-ați relatat, domnule Țuțea, un episod petrecut la redacția ziarului „Cuvântul"...*

— Nae Ionescu le zicea unora că ar trebui să facă așa ca ăla, arătând cu degetul către mine. Da, zice, ăla ne va conduce în viitor... Și, într-adevăr, i-am condus pe toți... la pușcărie! A fost o operație foarte folositoare. Ce să fac, așa a fost...

— *E adevărat că Cioran l-a ironizat pe Nae Ionescu, când acesta a fost închis?*

— Nu s-au înțeles. Se arătau cu degetul unul pe altul. Cioran îi datorează însă mult lui Nae Ionescu.

—*De fapt, întreaga generație a anilor 30 îi datorează enorm lui Nae Ionescu... Ați fost la cursurile de metafizică ale profesorului?*

— La cursuri nu prea m-am dus. M-am dus în schimb la el acasă și am discutat de cincizeci de ori...

— *Ce impresie v-a făcut?*

— O inteligență debordantă. Mult mai inteligent decât ăla care a apărut...

— *Vreți să spuneți că era mai inteligent decât însuși gazetarul de la „Cuvântul"?*

— Da. extraordinar de inteligent. Era spontan. Nu-și pregătea cursurile, intra în sală și vorbea pornind de la o premisă pe care o demonstra.

— *Ați asistat la cursul de filosofie a religiei?*

— Da. În 1925 sau 1926. Era printre primele lui cursuri. A fost reluat în „Metafizica" sa. Dar filosofia religiilor e o impietate.

Dialog realizat de Gabriel Stănescu,
„Euphorion", nr. 2, 1991,
republicat în volumul
Între Dumnezeu și neamul meu,
Fundația Anastasia, 1993

„Prezența mea e definită de contemporanii mei"

(Fragmente)

—*V-au bătut...*

— Sigur. Nici nu știu cine era.

—*Și ei tot români se numeau?*

— Știu eu? Cum sunt eu naționalist fanatic credeam că sunt minoritari. Nu admiteam că sunt români. Ha, ha. Eu, dacă mă bate un român, mă consider maghiar sau evreu. Nu pot ofensa neamul meu în nici un individ. Pentru mine, toți românii sunt egali români. Nu știu dacă sunt înțeles. Românii n-au nici un viciu după mine și sunt egali. Sentimentul ăsta al egalității mi l-a creat și influența pe care a avut-o asupra mea, ca tânăr mai ales, Nae Ionescu. Nae Ionescu a fost un om foarte mare.

—*Cum a murit el?*

— Se spune că a fost otrăvit. I s-a otrăvit mâncarea. Eu nu îndrăznesc să spun cine e bănuit, pentru că n-am nici o certitudine. Se spunea despre amanta lui că l-a otrăvit la ordinul lui Carol al II-lea, fiindcă Lupeasca s-a enervat că Nae Ionescu — care era un om așa de extraordinar — a trecut alături de Iuliu Maniu în bătălia curățirii grajdurilor lui Augias de murdăria iudaică, împotriva Lupeștii și a jidovilor care îi invadaseră palatul. Și a fost ucis, se spune, prin otrăvire.

Nae Ionescu e dintre oamenii mari ai neamului nostru. E un om care a murit pentru credința lui. Să fii autor principal al regenței, al restaurației regelui și... restaurația, retragerea lui din singurătate, a lui Carol al II-lea, a avut drept agent principal „Cuvântul" lui Nae Ionescu. Și să fie apoi ucis de regele care a fost restaurat pe tron de el...

— *Totuși, după câte știu, a fost foarte intransigent la adresa unor lideri politici importanți ai noștri.*

— Cine?

—*Nae Ionescu. Am citit articolul pe care l-a scris la moartea lui Ionel Brătianu, în care spunea despre el că a fost cea mai puternică personalitate a timpului nostru, dar a stat împotriva mersului istoriei.*

— Eu știu asta.

—*Și la moartea lui a scris că a fost un om rău.*

— Cine?

—*Brătianu. În „Cuvântul" a scris.*

— Eu am fost colaborator la „Cuvântul". Nae Ionescu e un om foarte mic față de Ionel Brătianu. Nae Ionescu a condus ziarul „Cuvântul", nu? Și Ionel Brătianu a făcut România Mare. Ha, ha. Inginerul ăsta a făcut România Mare. Domnul inginer Ionel Brătianu. E o mică diferență, nu?

— *Știu că Nae Ionescu îi vedea pe liberali ca pe o...*

— ...pacoste. Domnul Nae Ionescu a fost captivul unor prejudecăți.

— *În primul rând, capitalismul bancar. Știți dumneavoastră, cu băncile liberalilor...*

— Nu. A fost un sectar. Ăsta e viciul gândirii lui. A fost un sectar. Unde mutăm România modernă? Înainte de liberalism? Cine a creat România modernă? Vă rog să-mi spuneți.

— *Liberalii.*

— Liberalii! Suntem împotriva României moderne? Păi, el trăia în căruță, nu în tren. Nu se poate. Eu eram un foarte radical burghez și scria Mihail Sebastian, zice, „citesc „Cuvântul" numai când scrii tu, și scrii destul de des. Îmi place foarte mult că scuipi în ciorba lui Nae." Nae Ionescu a fost una din marile inteligențe ale României și îmi confirmă mie un lucru, că inteligența, oricât de mare, nu e suficientă pentru a te curăța de prejudecăți.

— *Asta așa e!*

— Cu cât inteligența e mai mare, cu atât prejudecata e mai voinică, fiindcă ai aparat s-o justifici.

— *El era brăilean, nu?*

— Da.

— *Din ce familie era?*

— Nu știu.

— *A introdus și un nou stil publicistic în presă.*

— Da. Stilul lui Nae Ionescu. Definiția lui Nae Ionescu e aceasta: meditația metafizică mutată la nivel cotidian. Ridicarea cotidianului la nivel filosofic. Nimeni n-a făcut asta în presă până la el, nici Eminescu. Totuși, cel mai mare jurnalist tot Eminescu este. Deși a fost un foarte mare gânditor, n-a filosofat în publicistică.

—*După părerea mea, Nae Ionescu a avut ambiția teribilă de a revigora structurile populiste din România. Avea dorința de a ridica anonimatul „în vedere": țăranii...*

— ...țăranii și omul comun, viguros și credincios.

—*Nu e construcția lui asta? Există un astfel de om? Spunea cineva că figura boierului de țară, așa cum o avem noi, este construcția sămănătoriștilor.*

— Da, așa este.

—*Oare aceste figuri există?*

— E o idealizare.

— *Poate că nici nu există, poate că un curent, „Cuvântul", a făcut un fel de țăran, „Sămănătorul"...*

— Nae Ionescu îl concepea pe român ca pe un țăran învățat, dens de credință. Păi, nu e realitate.

— *Nici nu există, poate.*

— Păi, cum putem muta un om în cioareci în Academia Română? Nu știu. Și eu am trăit zăpăceala asta. Nu poți absolutiza țăranul. Îl poți iubi că e viguros și e român autentic. Dacă eu, că taică-meu a fost popă, și mama țărancă, și tot mă îndoiesc că sunt român, dar de un țăran în cioareci nu trebuie să te îndoiești, dă-o încolo de treabă. Ăla e român prin definiție. Ăla duce cioarecii la primărie și îi dă certificat de român.

—*Mie îmi e cumva străină concepția asta. Cred că și preotul, și dascălul, și notarul — care au fost tot în sat — nu cred că erau mai puțin români decât țăranul. Mințile luminate, care la noi sunt marii reprezentanți ai gândirii românești, cei mai mulți cărturari ai noștri, au ieșit din familii de preoți, de dascăli și de țărani. Spiritul românesc și-a făcut loc și în oameni care au ieșit din familii care sunt altele decât de țărani; și a fost trăit autentic.*

— Păi, eu mă gândesc la țăran, bio-istoric. Pentru că el e purtătorul bio-istoric al românilor. Fără cioarecii lui, aici trăiau tătarii, pecenegii, cumanii, turcii, maghiarii, germanii... Pe cioarecii lui stăm.

— *Da. Poate că asta e caracteristica lui Nae Ionescu, absolutizarea.*

— Are Nae Ionescu un articol, „Români și buni români".

—*Nu l-am citit. Care e ideea din el, că poate l-am citit, dar nu știu titlul.*

— Articolul e genial. Zice, domnule, un ovrei sau un neamț, orice, care e soldat viteaz, care e un cetățean corect, își satisface obligațiile față de fisc, de stat și de popor, care nu e trădător și care e credincios idealurilor românești, *e bun român.* Și o javră cu

într-o lume refractară problemelor, înclinată către propoziţiunea colorată dar deşartă, către cuvântul agresiv.

În această lume, dezorientată de consecinţele războiului, Nae Ionescu a adus o preocupare pentru probleme şi el a ştiut s-o facă cu un netăgăduit talent şi cu acel secret al sugestiei, care elimina în spiritul lectorului îndoiala.

El născocea astfel o situaţie, din nou, ciudată, anume aceea a omului care oferă certitudini, deşi în propriul său atelier intim îndoiala rămânea fermentul creator.

Dacă, în asemenea condiţiuni, vor dispare, pentru unii, din articolele lui Nae Ionescu garanţiile pe care nu le poate confirma decât convingerea — dusă când e nevoie până la absurd — nu e mai puţin adevărat că aceleaşi articole, în care a fost investită o uluitoare inteligenţă, vor fi totdeauna mărturia unei superioare — în felul său, am putea spune — unice înzestrări.

Trebuie însă să adăugăm, dincolo de rezervele şi interpretările posibile, că Nae Ionescu este acela care ne-a descoperit filonul ortodox al autenticităţii noastre spirituale, care a avut în această privinţă o viziune nu numai profundă şi subtilă, dar deschizătoare de drumuri care vor trebui străbătute până la capăt.

Activitatea şi influenţa gazetarului se cer împlinite cu acelea ale profesorului, pentru că Nae Ionescu n-a fost un simplu oficiu de distribuire a unor bunuri scoase, cu aplicaţie de arhivar, din rafturile erudiţiei, ci a fost şi în această calitate un neliniştit al gândurilor.

El a înţeles — e bine sau e rău, aceasta e o altă chestiune — cariera de profesor nu ca o obligaţie de a transmite o disciplină, ci ca pe o pasiune pentru atât de rara îndeletnicire de a gândi.

Mai multe generaţii de-a rândul şi-au dat astfel seama că filosofia nu este o meserie, ci însuşirea nepreţuită de-a despica inefabilul, precum au avut strania satisfacţie de-a constata că dacă ele înşile nu sunt în stare să gândească, nu e totuşi lipsit de farmec a privi pe altul gândind pentru alţii.

Era aceasta o privelişte rară şi de neuitat; iar în cultura noastră — fie-ne îngăduit a o spune — un adevărat privilegiu.

În sfârşit — şi lucrul e departe de a fi lipsit de importanţă — Nae Ionescu a marcat cu putere câteva spirite alese ale tineretului nostru, şi care — suntem siguri — vor contribui ca urma lui să nu fi fost o dâră pe nisip. Prin ei, credem noi, arzătoarea personalitate a lui Nae Ionescu va birui vremelnicia.

„Facla“, 25 martie 1940

MIRCEA VULCĂNESCU

Gândirea filosofică a domnului Nae Ionescu

Rândurile de mai jos nu sunt scrise din oportunitate. Substanţa lor se găsea în cartoanele mele de cinci ani; exact din anul ieşirii mele din universitate. Ele sunt prilejuite de acea operaţiune de contabilitate interioară, care ne cere ca, ori de câte ori trecem de la o activitate la alta, să rezumăm aceea ce am câştigat din ea şi să notăm cui datorăm aceasta.

Publicarea acestor rânduri, este drept, se resimte de împrejurările actualităţii.

Se ştie că o polemică de ordin cultural s-a iscat în ultimul timp în Universitate, de când profesorul Rădulescu-Motru a deschis cursul său de psihologie, în acest an, printr-un atac direct împotriva curentelor mistice, obscurantiste, manifestate în cultura românească şi adăpostite chiar şi în Universitate. Vizat, d-l Nae Ionescu a replicat în lecţia sa de deschidere, precizându-şi atitudinea faţă de atacul de mai sus şi arătând semnificaţia şi sorţii de neizbândă a opoziţiei bătrânilor faţă de succesul crescând al orientărilor spiritualiste în tânăra generaţie.[1]

Discuţia a deviat apoi pe terenul propriu-zis cultural, aşa că aici nu ne mai interesează.

Personalitatea filosofică a Domnului Nae Ionescu prezintă, faţă de comunul filosofilor români, o serie de trăsături care-l singularizează.

1) O activitate filosofică exclusiv didactică.

Într-o vreme în care majoritatea filosofilor au un fel de superstiţie respectuoasă faţă de scrisul tipărit, d-l Nae Ionescu a scris rar de tot filosofie propriu-zisă, mai mult ca să-şi însemne cu jaloane răspântiile gândurilor proprii, decât ca să informeze „publicul mare“ asupra informaţiei acestui gând.

Într-o vreme în care toţi P.P. Ioneştii şi Bagdasarii pot tipări toate stupidităţile, hotărârea unui filosof de a nu publica nimic până la faza definitivă de maturizare a unui gând dovedeşte o înaltă

conştiinţă a responsabilităţii faţă de gândul aşternut, sub *specia aeternitas,* de a se menţine exclusiv în cadrul didactic, vorbind numai celor aleşi, în măsură să urmărească.[2]

Gestul d-lui Nae Ionescu trebuie considerat ca un semn de destrucţie aristocratică — nu singurul semn de acest fel! — al unei inteligenţe care altfel abundă în manifestări zilnice de consistenţa bonomă bine accesibilă.

Adversar hotărât al *istoriei filosofiei,* înţeleasă ca proces continuu de evoluţie organică şi progresivă a gândirii omneşti, d-l Nae Ionescu — denunţând presupoziţiile învăluite abil în dosul unei asemenea concepţii, precum şi confuziile şi jumătăţile de idei cărora le dă naştere — nu o admite decât ca o *tipologie a spiritului uman,* desprinsă din contingenţele de timp şi spaţiu.

Pentru domnia-sa nu există, la dreptul vorbind, *o filosofie.* Ci numai filosofi şi o activitate deosebită de a lor: *filosofarea.* Există de asemeni *familii de filosofi,* înrudite fie după problematica, fie după sistematica filosofiei lor.

Dar aceste înrudiri nu subsumează pe filosofi, făcându-i să comunice în aceeaşi realitate. Ele sunt numai psihologice, temperamentale: similitudini de material de construcţie, sau de nelinişti. În activitatea sa de filosofare, fiecare gânditor e singur. De aceea, originalitatea are în filosofie un sens deosebit. Ea nu înseamnează a gândi cum nu s-a mai gândit până acum, ci numai a gândi direct, prin sine, propriu. Aceasta şi face că cultura filosofică nu foloseşte adevăratului filosof la mare lucru. Căci singurul rod al lecturilor, ceea ce poate înţelege e ceea ce dă din sine.

Filosofia apare astfel nu ca o disciplină care „tinde să se constituie ca ştiinţă", ci ca o funcţiune superioară de echilibrare a personalităţii gânditoare în raport cu lumea întreagă a experienţei posibile; cu alte cuvinte, ca o activitate aristocratică, de lux, a câtorva, organic incapabili să se echilibreze altfel.

Poziţiile întâlnite în istoria filosofiei nu alcătuiesc o succesiune supusă unui ritus interior de devenire, ci o juxtapunere de atitudini cu rădăcini deosebite. De identitatea de vocabular a unei epoci, ca şi de preponderenţa unui sistem într-un anumit moment istoric nu dă seama istoria filosofiei, ci cercetarea împrejurărilor sociale care dau naştere unui anume tip spiritual.

E evident că o asemenea concepţie asupra naturii şi rostului filosofiei nu poate realiza didactic specimene de erudiţie; ea este

însă de natură a împinge puternic minţile spre gândul propriu. Profesorii de filosofie sunt ispitiţi să numească aceasta „paradox". Noi preferăm să o numim „filosofie".

O astfel de concepţie asupra naturii şi rostului filosofiei nu poate rămâne fără consecinţe în toate ramurile filosofiei, din moment ce toată gândirea filosofică a unui ins constituie un tot organic, legat de resorturile adânci ale personalităţii sale.

Cu aceeaşi desăvârşită libertate de coordonare faţă de poziţiile înfăţişate de sistematica filosofică, indiferent de timp, d-l Nae Ionescu abordează o serie de probleme speciale de filosofie.

Mai întâi, în logică. D-l Nae Ionescu a fost conferenţiar de Logică şi teoria cunoştinţei, până a se preocupa de Istoria acestei discipline şi de Metafizică.

În logică, d-l Nae Ionescu a luat o poziţiune făţiş neorealistă, rupând-o cu tradiţia universitară românească, care, de la Maiorescu încoace, instaurase, spre nenorocirea tinerelor capete cugetătoare, nominalismul pe catedră, cu faimoasele lui cercuri jucăuşe.

În aceasta, d-l Nae Ionescu este, cu cel puţin un sfert de veac, mai nou decât restul preocupărilor de logică manifestată de pe catedrele româneşti de filosofie. Tendinţele sale se desfăşoară în acelaşi sens cu acelea înfăţişate în Germania de Husserl şi discipolii săi, în Franţa de Jacques Maritain, în Anglia de B. Russell, sau de Alexander, în Rusia de instituţionalismul unui Losky bunăoară.

Consecvent, d-l Nae Ionescu răstoarnă primatul mecanicist al conceptului asupra judecăţii, aşezând pe acesta în rolul de element fundamental al operaţiilor de gândire, întemeiat pe caracterul intenţional al predicaţiei.

Paginile cele mai adânci ale gândirii sale logice sunt desigur cele care privesc problema fecundităţii aşa-numitelor metode inductive. Atacând problema pe altă latură decât Jacques Maritain, pentru care fecunditatea cunoaşterii mediate se datora identificării necontenite a două elemente a căror identitate nu depinde printr-un al treilea, în contradicţie cu Goblot, pentru care funcţiunea raţionamentului era transportul de certitudine de la premise la concluzie, Nae Ionescu, după ce a deosebit procesul de invenţie de procesul de expunere, ajunge la concluziuni singulare, arată felul în care, chiar în raţionamentul inductiv, fecunditatea se datoreşte lărgirii câmpului experienţei, nu din jocul mecanic al judecăţilor. Prin aceasta, gândirea sa se orientează către un staticism contemplativ, de esenţă

metafizică, direcţie pe care Nae Ionescu o urmăreşte în cursul ultimilor ani cu multă perseverenţă.

De aci vin incursiunile sale tot mai dese în domeniul filosofiei ştiinţelor naturii şi contribuţiile sale rodnice în acele domenii.

2) Interesanta teorie metafizică asupra naturii simbolice a cauzalităţii, opusă cauzalităţii funcţionale a ştiinţei moderne, care pierde orice semnificaţie explicativă, reducându-se la o ordonare sistematică a constatării lor.

3) Interesanta critică a presupoziţiilor agnosticiste ale pozitivismului.

Dacă ar fi să facem inventarul datoriei cu care trebuie să înscriem pe d-l Nae Ionescu la pasivul spiritual al tinerei generaţii filosofice, ar trebui să scriem făţiş că-i datorăm:

1) Dezrobirea de primatul gnoseologic al kantianismului, prin evidenţierea contradicţiilor închise în modul de aşezare a problemei cunoştinţei şi a realului de către Immanuel Kant;

2) Dezrobirea de agnosticismul pozitivist al lui Auguste Compte;

3) Dezrobirea deopotrivă de evoluţionismul spiritualist gol al Hegelianismului, ca şi de prejudecăţile evoluţionismului materialist, cu consecinţele sale dogmatice raţionaliste;

4) Dezrobirea deopotrivă de concepţia mecanicistă, dar şi de explicaţia teleogismului imanent.

Iar pozitiv:

1) Restaurarea inteligenţei în funcţia ei de orientare în realitate cu toate limitările impuse de o critică metafizică sănătoasă a facultăţilor cunoaşterii.

Criticism, pozitivism, evoluţionism, mecanicism, nominalism, democraţie, toţi aceşti „idola fori" ai generaţiei filosofice care ne precede, care cred în ele ca-n puterea unor dogme;

2) Netezirea terenului, în sensul unei reorientări în sens simultan *realist, intelectualist, mistic,*
static, substanţialist, transcendent.

Afirmaţiile la cursul de deschidere ale prof. Rădulescu-Motru, precum şi declaraţiile sale repetate la curs, nu implică însă numai pe d-l Nae Ionescu, ci toată direcţia mistică, în care mă număr şi eu parte.

Cursuri facem şi noi, şi, aşa cum este obiceiul peste tot, la atacuri de idei faţă de studenţii noştri am rezistat pe tărâmul ideilor cum se cuvine.

Cum d-l Rădulescu-Motru ia de data asta poziţie prin presă, ne simţim datori să intervenim şi pe această cale.

Mărturisim că dezbaterea ce va urma ne doare. Ne doare pentru că obicinuim să considerăm pe prof. Rădulescu-Motru ca pe unul de ai noştri.

Din toată generaţia sterilă intelectualiceşte de elevi ai lui Titu Maiorescu, prof. Rădulescu-Motru ne apărea fecund.

Totul părea la el izvorât din gândire şi contemplaţiune proprie, nefiind nici nearticulat, amorf, nici compilat, ca la alţii.

Gândirea lui Nae Ionescu apare la o întorsătură a cugetării româneşti. Ea se manifestă într-o perioadă în care inteligenţa cugetătoare românească se sileşte, răsuflând din greu, să treacă peste „ruinele materialismului", punând la contribuţie pe Bergson.

Să nu tăgăduim. Majoritatea profesorilor noştri de filosofie trecuţi de 50 de ani vorbesc de „metafizică" încă cu oroare, sub influenţa criticismului.

Trebuie să recunoaştem că această poziţie e învechită cu cel puţin un sfert de veac. Şi că studenţii noştri, care citesc şi lucrări străine, cu greu mai pot face credit unor argumente cărora gândirea colectivă le-a sunat de mult ceasul de moarte.

Din primul moment, de la însăşi formularea întrebării, Nae Ionescu depăşeşte aceste eforturi, deschizând el însuşi drumuri şi aşezând perspective.

Atunci când conferinţele Soc[ietăţii] de Filosofie discută despre „psihologism" ca despre o noutate, Nae Ionescu deschide primul său curs, vorbind de dragoste ca mijloc de cunoaştere şi-l continuă vorbind de influenţa psihologismului şi despre condiţiile unei gândiri pure de psihologie.

Gândirea sa are desigur şi rădăcini româneşti; luate în ordine: Rădulescu-Motru, Vasile Pârvan, Nicolae Iorga.

Gândirea sa împreunează două din cele mai sănătoase rădăcini ale culturii româneşti:

1) [Junimismul], prin d-l C. Rădulescu-Motru, şi

2) Sămănătorismul, prin d-l Nicolae Iorga.

Pe planul internaţional, gândirea sa se aşează în aceeaşi direcţie cu evoluţia recentă a gândirii francezilor Blondel şi Maritain, a germanilor Husserl, Scheler, Heidegger şi N. Hartmann, a

englezilor Russell şi Pierce sau Alexander, a ruşilor Losky, Florensky, Karsarov [?], Berdiaev sau Bulgakov.

Afluenţa tineretului la cursurile sale de filosofie, d-l Nae Ionescu o consideră ca un semn al unei schimbări de mentalitate, de la obiectivitatea rece la „caracterul personal al preocupărilor vremei în ziua de azi... care se manifestă, între altele, printr-o trecere la acţiune.

Elementele componente ale spiritualităţii contemporane sunt altele decât erau înainte de război.

Ele nu sunt de natură strict intelectuală, ci închid în ele germenii unei lupte sufleteşti care pentru noi nu există".

De aici, faptul că preocuparea metafizică, filosofică în genere, este în atmosfera de azi mult mai frecventă, mult mai largă şi mult mai bine precizată decât era înainte.

FILOSOFIA:

Valorificarea realităţii pentru necesităţile personalităţii umane.

Viziune de ansamblu a realităţii
născută dintr-o nelinişte interioară,
dintr-o neputinţă de-a ne închide în noi înşine,
dintr-o rupere de echilibru între tot ce există
şi mine însumi, de îndată ce mă deschid impresiilor din afară,
cu scopul:
punerii de acord a tot ceea ce există cu realitatea concretă, individuală şi nerepetabilă
a personalităţii gânditoare.

Născută din acest război dintre eul gânditor şi relaţiile din afară care-l asaltează necontenit, această viziune de ansamblu constituie un tot organic, în sensul că mă depăşeşte, nu în sensul că există independent de mine, odată şi la fel pentru toată lumea.

Preocuparea fundamentală a filosofiei apare ca o încercare de *situare a gânditorului în existenţă.*

Echilibrul se realizează:
1) prin supunerea eului indicaţiilor realităţii;
2) prin încercarea de a deforma realitatea, spre a o acorda sorţii.

Foarte grea cea dintâi, a doua mai uşoară.

Filosofia nu e o esenţă care se trece din mână în mână, de la unul la altul, e ceva care se creează de la-nceput;

fiecare începe opera dată mereu cu sine însuşi, ca şi cum n-ar mai fi existat nimeni înaintea lui;

în filosofie, omul e totdeauna singur, n-are colaborator, n-are ajutor: toţi cei din jurul nostru nu ne pot ajuta cu nimic.

Filosofia nu se învaţă:

„Să înveţi filosofia este o absurditate";

„Tot ceea ce se scrie în filosofie nu este de învăţat, ci este de judecat din nou, este de prelucrat din nou".

Nu există posibilitate de culegere a cunoştinţelor filosofice. Elementele unei ştiinţe se pot face, nu elemente de filosofie, «căci există o geometrie şi există o mulţime de filosofii».

Nu numai că nu se poate şti ce s-a scris în filosofie, dar nici nu este necesar să ştii.

Ceea ce doriţi Dv. nu este capital de acumulat, ci stimulent pentru gândit.

Scrierea? „Când ai gândit, bucuria gândului nu este completă decât atunci când gândirea este complet formulată".

De la formulare la scriere deosebirea e mică. Mulţi formulează scriind.

Crezi însă c-ai îmbogăţit lumea?

Nu.

Punctul de plecare al filosofiei: conştiinţa existenţei proprii — (dar şi a existenţei lumii deosebită de mine) răsfrângerea mea asupra mea însumi, existenţa conştiinţei, a dublului (cunosc, sunt cunoscut).

Văd, îmi dau seama că văd.

Filosofarea nu e legată de formularea scrisă.

De când există filosofare, sistemele se succed necontenit? (Platon, Aristotel, Descartes). Câţi filosofi, atâtea sisteme.

Matematica se-ncepe cu Euclid.

Filosofia - cu Kant şi cu oricare alt filosof.

Există o ordine ireversibilă în activitatea ştiinţifică şi nu există o ordine ireversibilă în activitatea filosofică.

Aristot putea să fie ca viziune de ansamblu, oricând, Platon, Descartes sau Kant, pe când, fără Euclid, Riemann nu e cu putinţă.

Ordinea succesiunii sistemelor de filosofie nu e dictată de conţinutul lor.

Se poate să existe o ordine de succesiune, dar nu una ideologică.

Apoi, un sistem filosofic se poate concepe de oriunde: (cu metafizica, cu psihologia, şi chiar în metafizică unul cu sine, altul cu Dumnezeu).

Pe când, când face geometrie, secvenţa e delimitată de ierarhia obiectivă a obiectelor: punctul precede linia, planul,

[sic!]

dar definiţia punctului.

Există ierarhizare de obiecte, probleme şi epoci în istoria unei ştiinţe, nu există ierarh[ie] cu valoare p[entru] toată lumea, în filosofie.

Cauza: legătura cu subiectul.

Ştiinţei îi ajunge inteligenţa. Filosofia cere o mare sensibilitate, o nevoie de a te pune de acord cu tine.

Faptul dezbărării sale de „superstiţia" scientistă.

Lecţiile sale închinate criticei agnosticismului pozitivist.

Faptul - fiecare curs are alt caracter - apare şi pentru felul în care înţelege D-sa să facă filosofie, un fapt caracteristic.

În filosofie e foarte greu să spui de două ori acelaşi lucru.

Pentru că, în filosofie, spre deosebire de orice altă activitate intelectuală, intră întotdeauna în calcul un anumit element subiectiv, personal.

Căutătorii unei filosofii făcute — bună odată pentru totdeauna — nu a fost ispita sa.

Crearea unităţii organice a sistemului pe 2 căi:

1) prin clasificarea unor adevăruri,
2) printr-o perspectivă iniţială.

Adevărul

vopsind totul cu verde — eu am înverzit-o ca să-mi apară verde
punând ochelari verzi — ea îmi pare verde fără să fie

ştiinţa
filosofia

întrebarea realităţii şi cea a valorii
Criteriu obiectiv
Concretul nu e posibil de repetare.

Filosofia — „valorificarea realităţii pentru necesităţile personalităţii umane".

Viziune de ansamblu a realităţii, născută dintr-o nelinişte interioară, dintr-o neputinţă de a ne închide în noi înşine, dintr-o

rupere de echilibru între eu şi lume,
care caută a pune de acord tot ceea ce există.

La răscrucea drumurilor care vin din relativism, vom rămâne deci pe drumul care ne-a fost descurcat de Nae Ionescu, atât timp cât adversarii noştri din celălalt clan — de orice vârstă —, apărându-şi poziţiile zdruncinate, vor răspunde cu „compătimiri" sau cu „surâsuri", în loc să răspundă cu argumente.

Căci să „compătimim" şi să „surâdem" putem desigur şi noi, şi mai cu temei, ascultându-i.

Note

[1] O teză — netipărită — cunoscută numai de câţiva rari iniţiaţi asupra supoziţiilor materiale ale logisticienilor, un studiu substanţial asupra lui „Descartes", în „Ideea Europeană", cu prilejul centenarului; două studii de „Comentarii asupra unui caz de intransigenţă a conceptelor matematice", publicate în „Gazeta Matematică", o prefaţă asupra *Individualismului englez [M.V.]*

[2] Tensiunea dintre C. Rădulescu-Motru şi Nae Ionescu este mai puţin una de ordin personal (vezi scrisoarea-concept a lui Nae Ionescu către Rădulescu-Motru, din decembrie 1925, publicată în „Viaţa Românească", an LXXXIX, nr. 3-4, martie-aprilie 1994, pp. 100-102) cât mai ales una de ordin ideatic, fiind în dialog, în confruntare două tipuri de a concepe filosofia: un tip, pentru care filosofia este îndeosebi filosofie, ca rezultat al demersului raţional întemeiat pe ştiinţă, şi un alt tip, care vede filosofia mai ales ca filosofare, ca trăire, ca nelinişte metafizică, ca mijloc cu rost de a dobândi un echilibru cu cosmosul.

Este vorba aşadar de un accent axiologic în demersul filosofic, ambele tipuri fiind îndreptăţite, dintr-o perspectivă raţionalist-dialectică.

Dialogul dintre profesor şi asistent, mai apoi docent, conferenţiar, îmbracă la un moment dat forma polemică. Declanşată public în toamna anului 1930, prin cursurile predate de cei doi universitari, polemica se continuă şi în presă.

[...]

Precum vedem, în polemică se angajează şi Mircea Vulcănescu. Această angajare ţine atât de conţinutul ideatic aflat în dispută [...] cât şi de temperamentul vulcanic al lui Mircea Vulcănescu. Se ştie că atunci când Dimitrie Gusti a fost atacat de D. Bodin, Mircea Vulcănescu este cel care a răspuns atacului nedrept (1932). Atunci când I. Brucăr a făcut unele obiecţii prefeţei lui Nae Ionescu la traducerea realizată de D.C. Amzăr şi Raul Vişan a *Criticii raţiunii practice* a lui Kant, tot Mircea Vulcănescu a răspuns prin „Revista de filosofie" (1934). Atunci când George Racoveanu l-a atacat pe Mircea Eliade pe chestia iudaismului (plecând de

la *Prefața* lui Nae Ionescu la cartea lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani)*, iar Eliade n-a știut ce să mai răspundă, a intrat în rol prietenul celor doi combatanți — Mircea Vulcănescu. Iar la nevoie, atunci când polemica de idei era coborâtă la nivelul pamfletului cu atac la persoană, Mircea Vulcănescu era în stare (și fizicul îl avantaja!) să treacă și la dispute... pugilistice — (cum a procedat cu Sandu Tudor, iertându-l pe Zaharia Stancu, care-l atacase pe deplin neîntemeiat pe Dimitrie Gusti prin „Credința", la sfârșitul lui 1934).

Angajarea în polemica de idei a lui Mircea Vulcănescu își are izvorul și în faptul că erau atacate (adesea pe criterii extraspirituale) personalități care, prin opera lor, înrâuriseră substanțial chipul lui spiritual [...]

După ce în decembrie 1926, la Paris, Mircea Vulcănescu a schițat *Gândirea filosofică a domnului Nae Ionescu. Note pentru un comentar* (vezi în grupajul de față), el revine la începutul lui 1931 asupra gândului metafizic al lui Nae Ionescu. De data aceasta, sub impresia polemicii dintre Rădulescu-Motru și Nae Ionescu.

În continuarea însemnărilor din 1926, Vulcănescu scrie două texte. Probabil că mai întâi a conceput pe cel de mai sus; poate nesatisfăcut de conținutul și de forma lui, reface prima pagină și elaborează un alt text, cu același titlu: „Gândirea filosofică a d-lui Nae Ionescu", pe care îl publică în „Epoca", an [II], nr. 600, 30 ianuarie 1931, pp. 1, 2. În acest din urmă text, autorul angajat în polemică vrea să dovedească influența puternică a gândirii lui Nae Ionescu asupra tinerei generații, orientarea filosofului către activitatea didactică, concretizată în numeroasele cursuri predate, dintre care 11 au fost îngrijite și litografiate de studenți, refuzul acestuia de a tipări lucrări de filosofie, „într-o vreme în care toți proștii pot tipări bazaconiile lor, ca «opere» filosofice, fără a întâmpina vreo critică din partea filosofiei oficiale."

Textul tipărit în „Epoca" este unul mai degrabă publicistic, accesibil publicului larg, urmărind crearea unei anumite opinii. Iar textul pe care l-a abandonat spre a fi publicat în presă, este unul în care mai ales se prezintă poziția, viziunea, coordonatele gândirii filosofice a lui Nae Ionescu.

Desigur, cititorul, cercetătorul, omul de cultură interesat de gândirea lui Nae Ionescu, ca și cel care vrea să înțeleagă modul de valorizare a unui filosof (și nu unul oarecare) de către Mircea Vulcănescu, trebuie să cunoască ambele texte — căci două sunt și nici unul nu este varianta celuilalt —, încă și notele de comentar din 1926.

[...]

Marin Diaconu

„Manuscriptum", nr. 1-2, 1996

Amintiri universitare. Ulysse printre sirene

Era în primăvara anului 1934.

Nae Ionescu își redeschidea cursul. Amfiteatrul „Maiorescu", plin până la refuz. Studenți în picioare, studenți pe bănci. Veniseră, la îmbulzeală, să-și mărturisească bucuria pentru slobozirea profesorului și poate să mărturisească și alte bucurii lăturalnice. Agitație. Cântece. Forfotă mare. De-odată, ușa se deschide și apare în prag, lung, mai uscat ca de obicei, îmbrăcat în haine sure ca și ochii lui: Nae Ionescu. Aplauze. Delir. Trepidație. Un val mare de elan cuprinsese sala. Din mijlocul ei, unde mă aflam, ne simțeam smulși din noi înșine și furați de entuziasmul general. Pe oricare altul îl și vedem, răpit de val, punând scaunul pe catedră și începând să propăvăduiască „națiunii" ca și Fichte odinioară.

Dar nu. Profesorul a venit la catedră, a rămas în picioare și a ridicat dreapta în sus, cu un gest pe care sala l-a interpretat ca un „salut"; dar care în realitate era o poruncă de oprire. S-a uitat în jurul lui și a spus cu un glas pe care nu-l mai uit: „Socotesc că v-ați adunat aici, atât de mulți spre a vă mărturisi bucuria de a revedea pe Profesorul Dumneavoastră de Logică." A apăsat pe acest cuvânt și a continuat schimbând tonul: „Ne rămăsese din prelegerea trecută să vă arăt deosebirea ce există între structura spațiului nostru și structura spațiului matematicienilor." Și, spre marea surprindere a celor mulți, a făcut o lecție de riguroasă ținută abstractă asupra subiectului propus. O singură aluzie, la un moment dat, asupra „spațiului nostru", care, în anumite momente, „poate fi îngust", a stârnit oarecare rumoare în sală. Dar profesorul a potolit-o cu același gest făcut cu mâna dreaptă, care, de astădată, a dobândit, în ochii tuturor, sensul precis de poruncă.

Ascultătorii, veniți de la alte treburi, și care își închipuiau că Profesorul le va vorbi despre lucruri mai concrete și mai aproape de ale lor, au rămas nedumeriți. Au aplaudat, firește, la sfârșit. Au ovaționat chiar. Dar au plecat desamăgiți, și mulți nu s-au putut stăpâni să nu-și mărturisească mirarea, dacă nu, fățiș, decepția.

În clipa aceea însă, eu am înțeles ce va să zică un om tare. Și ce deosebire de „soi" era între acest om și marea massă a celorlalți ocupanți ai arenei vieții noastre publice. Gestul lui destăinuia un refuz aristocratic al seducțiunilor ușoare: oroarea confuziei de

Publicându-i cursurile care ne-au format spiritul propriu, căutăm deci, în primul rând, o justificare a noastră. Ideile pe care le folosim, cu care lucrăm astăzi ca bunuri comune, le restituim, printr-asta, celui de la care le-am dobândit. De n-ar aduce această restituire necesară decât fixarea răspântiei de la care urmează a fi judecat efortul filosofic al întregii epoci următoare, și încă publicarea acestor cursuri ar fi de un interes netăgăduit. Și, dacă, întreprinzând postum tipărirea cursurilor lui Nae Ionescu avem părerea de rău care izvorăște din cunoașterea lacunelor pe care le va avea opera lui tipărită față de ceea ce a fost opera lui vie, avem totuși bucuria că, salvând — chiar fără voia lui — din acea operă ceea ce s-a putut salva de la pierzanie, restituim culturii românești și celor care vin după noi și care nu l-au putut asculta cea mai vie figură a culturii românești din al doilea pătrar al veacului al XX-lea.

3. — Publicarea acestor cursuri însă mai urmărește un scop: restituirea adevăratelor raporturi dintre umbre. Noi, elevii lui Nae Ionescu, nu uităm că două decenii de activitate intelectuală, intensă și rodnică, au fost contestate nu numai în valabilitatea lor — totdeauna discutabilă , dar și în existența lor.

În pofida avertismentului său, după care lipsa de respect față de o carte bună e o dovadă de prostie, iar respectul față de orice carte tipărită o dovadă de analfabetism, o lege a fost făcută anume pentru a-l înlătura din învățământ, sub pretext că n-ar fi avut o activitate științifică recunoscută. Iar unul din revizuitorii acestui text își amintește cum ostenea atunci, din raft în raft, să stabilească bibliografia, totuși posibilă, a „lucrărilor științifice" ale lui Nae Ionescu — și anume a lucrărilor pe care le tipăriseră unii sau alții, din materialul pe care ni-l împărtășise profesorul la cursuri —, gândind că, în acest fel, dacă oamenii vor tăcea, pietrele vor striga în locul lor.

Cu aceste cursuri pe care le vom tipări treptat și în care Nae Ionescu își poartă spiritul asupra tuturor problemelor filosofiei culturii contemporane, de la Logică și Teoria cunoștinței până la Filosofia politică, nădăjduim să instituim, cel puțin pentru posteritate, o infirmare a tăgadei.

4. — Într-adevăr, opera filosofică a lui Nae Ionescu e foarte bogată și acoperă aproape douăzeci de ani de activitate profesorală.

O încercare de sistematizare provizorie a acestei opere ne pune în fața unui material oral extrem de vast și de închegat, în contrast vădit cu caracterul condensat și risipit al publicațiilor sale, care au, aproape toate, același caracter circumstanțial pe care l-a avut și bogata sa activitate ziaristică.

Din cele două serii de cursuri pe care le-a făcut aproape în fiecare an, începând din anul 1920, la Universitatea din București: unul de Logică, celălalt de Metafizică și Filosofie a religiei — variind necontenit problemele discutate și modificând complet factura cursului, ori de câte ori necesitățile didactice îi impuneau să reia aceleași teme —, numai unele au fost litografiate. Din celelalte, o parte există în stenograme, parte transcrise, parte netranscrise; altă parte nu există decât în notele studenților săi.

În afara cursurilor, Profesorul și-a găsit expresie în numeroasele articole, câteva conferințe și o relativ bogată corespondență.

Adunarea și colecționarea acestui material constituie prima preocupare a celor ce și-au asumat sarcina de a-i tipări opera.

O simplă privire asupra acesteia ni-l arată pe filosof atingând cu aripa gândului său toate domeniile cugetării și răsfrângând apoi, în analiza fiecărui amănunt, comoara perspectivelor dobândite prin reflecția pătrunzătoare asupra faptelor esențiale din toate aceste domenii. Lucrul e, firește, de natură să arunce o lumină deosebită asupra temeiurilor și izvoarelor adânci ale multora din ideile lui atât de originale, care — rostite în presa zilnică — aveau aparența unor atitudini de circumstanță voit paradoxale, atunci când, în realitate, ele erau rodul unei ascuțite pătrunderi a minții, dincolo de aparențe și de prejudecăți, până în miezul adânc al lucrurilor.

O clasificare cu totul provizorie a operei profesorului Nae Ionescu ne pune în față următoarele:

ISTORIA LOGICII

1. *Istoria Logicei*, 1924/1925 (curs litografiat).
2. *Istoria logicei*, 1929/1930 (curs litografiat).

FILOZOFIA GRAMATICII ȘI LOGICA

3. *Filosofia gramaticei, considerată ca introducere în logică*, 1923/1924 (însemnări după curs).
4. *Logică, cu specială privire asupra științelor exacte*, 1926/1927 (curs litografiat).
5. *Logica formală*, 1927/1928 (curs litografiat).
6. *Logica generală*, 1934/1935 (curs litografiat).

7. *Logica colectivelor,* 1934/1935 (stenograma câtorva prelegeri).
8. *Logica colectivelor,* 1935/1936 (stenograma câtorva prelegeri).
9. *Manual de logică,* 1940 (fragmente, în manuscris).
10. *Notă asupra unei clase de judecăţi,* publicată în „Revista de filosofie", vol. IX, nr. 2, iulie-septembrie 1923, pp. 98-99.

TEORIA CUNOŞTINŢEI MATEMATICE
11. *Die Logistik, Versuch einer neuen Begründung der Mathematik,* 1919 (teză de doctorat la Universitatea din München, cu Baeumker, în manuscris).
12. *Comentarii la un caz de intransigenţă a conceptelor matematice,* publicate în „Gazeta matematică", anul 1922.

TEORIA CUNOŞTINŢEI METAFIZICE
13. *Cunoaşterea imediată,* 1928/1929 (curs litografiat).
14. *Cunoaşterea mediată,* 1929/1930 (curs litografiat).

METAFIZICA
15. *Istoria metafizicei, ca tipologie a culturii,* 1930/1931 (curs litografiat).
16. *Metafizica,* 1936/1937 (stenograma câtorva prelegeri).
17. *Metafizica,* 1937/1938 (stenograma câtorva prelegeri).

FILOZOFIA RELIGIEI
18. *Filosofia religiei: Problema Dumnezeirii,* 1920/1921. (Însemnări după cursul în care se cuprinde şi lecţia inaugurală despre *Dragoste ca mijloc de cunoaştere* [5]).
19. *Filosofia religiei: Metafizică şi religie,* 1923/1924 (însemnări după curs).
20. *Filosofia religiei: Fenomenologia actului religios,* 1924-1925 (curs litografiat).
21. *Filosofia protestantismului,* 1927/1928 (stenograma câtorva prelegeri).
22. *Filosofia catolicismului,* 1928/1929 (însemnări după curs).
23. *Problema salvării în* Faust *al lui Goethe,* 1926/1927 (curs litografiat).
24. *Păcat şi creaţie* (stenograma conferinţei ţinute în ciclul Ligii Culturale, 1929).

25. *Juxta Crucem,* publicat în „Gândirea", 1927.
26. *Ce e Predania?,* în „Predania", 1937.
27. *Inactualitatea catolicismului* [6], idem, 1937.
28. *„Ştiinţificii" şi teologia* [7], *idem,* 1937.
29. *Naţionalism şi ortodoxie, idem,* 1937.
30. *Dragostea ca instrument de cunoaştere* [8], idem, 1937.
31. *Căderea în cosmos,* 1938/1939 (scrisori).

FILOZOFIA CULTURII
32. *Walther Rathenau* — conferinţă în ciclul „Ideea europeană", 1920.
33. *Charles Péguy* — conferinţă în ciclul „Poesis", 1926.
34. *Spinoza* — conferinţă în ciclul Societăţii [Române] de Filosofie, 1927.
35. *Vergiliu* — conferinţă în ciclul Academiei Comerciale, 1936.
36. *Calvin* — conferinţă în ciclul Institutului Francez, 1937.
37. *Filosofia romantismului* — conferinţă în ciclul Societăţii [Române] de Filosofie, 1936.
38. *Naţiune şi naţionalism* — conferinţă în ciclul U.N.S.C.R., 1937.

FILOZOFIA MORALĂ ŞI POLITICĂ
39. *Descartes, părinte al democratismului contemporan,* în „Ideea europeană", 1921.
40. *Sindicalismul* — conferinţă în ciclul Institutului Social Român consacrat „Doctrinelor partidelor politice", 1923, publicată în volumul colectiv al I.S.R. (Cultura Naţională).
41. *Individualismul englez* — prefaţă la traducerea *Individul împotriva statului al lui Spencer,* publicată în „Cultura Naţională", reprodusă din revista „Gândirea", 1924.
42. *Notă introductivă asupra raţiunii practice* — prefaţă la traducerea *Critica raţiunii practice* de Amzăr şi Vişan, publicată la „Casa Şcoalelor", 1934.
43. *Prefaţă* la cartea *Conducerea coaliţiunilor* de Budiş.
44. *Prefaţă* la cartea *De două mii de ani* de Mihail Sebastian, 1934.
45. *Prefaţă* la cartea *Crez de generaţie* de Vasile Marin.

PSIHOLOGIE
46. *Psihologia gândirii,* 1921/1922 (însemnări de la curs şi

seminar, printre care o lecţie foarte importantă despre *Realitatea vieţii sufleteşti).*

TEXTE COMENTATE ÎN SEMINAR

47. *Schopenhauer: Despre împătrita rădăcină a principiului raţiunii suficiente,* 1922/1923 (însemnări).

48. *Locke: Încercări asupra intelectului omenesc, Cartea a IV-a,* 1922/1923 (însemnări).

49. *Aristotel: Metafizica, Cartea I,* 1927/1928.

50. *Descartes: Regulae ad directionem ingenii,* 1925/1926, 1926/1927 (însemnări).

51. *Sextus Empiricus: Scurtă expunere a filosofiei sceptice,* 1923/1924.

52. *Aristotel: Fizica, Cartea I,* 1928/1929, 1929/1930 (însemnări).

53. *Dicţionar filosofic românesc,* 1924/1925 (însemnări).

Bibliografia de mai sus — în care anii sunt indicaţi din memorie şi urmează a fi controlaţi şi îndreptaţi — nu cuprinde articolele şi notele semnate Nemo, Niculae Ivaşcu sau N.I., în „Noua Revistă Română" şi „Ideea Europeană", nici articolele scrise de Nae Ionescu în „Cuvântul" începând din 1926, din care Mircea Eliade a publicat o culegere sub titlul *Roza vânturilor,* în 1937, şi nici articolele nesemnate, publicate în revista Vestitorii, printre care cel intitulat „Cap, Căpitan, Căpetenie", şi nici cele semnate, publicate în „Buna-Vestire", „Cuvântul Studenţesc" şi „Est—Vest".

Cei ce şi-au luat sarcina tipăririi operei lui Nae Ionescu se îndreaptă către toţi aceia care au însemnări sau stenograme luate de la cursurile, seminariile sau conferinţele lui şi-i roagă să le transcrie şi să le trimită pe adresa dlui profesor Octav Onicescu, str. Rozelor nr. 9, Bucureşti, sau dlor Radu şi Răzvan Ionescu, cu încuviinţarea cărora se tipăreşte opera tatălui lor.

5. — Două căi puteau fi alese pentru publicarea cursurilor lui Nae Ionescu. Prima, mai pretenţioasă, ne îndemna să încercăm a reface gândirea lui aşa cum s-ar fi desfăşurat în cadrul unei opere *scrise.* Al doilea drum, mai modest, tindea să restituie gândirea lui Nae Ionescu aşa cum a fost rostită de el şi consemnată de stenograf în cursurile destinate a fi folosite de studenţi. Adică să restituie versiunea lui orală.

Cei care au avut grija tipăririi acestui curs au căutat să se ţină cât mai aproape de cea de a doua intenţie.

Justificarea acestui fel de a proceda stă în faptul că ceea ce dă cursurilor lui Nae Ionescu fizionomia lor particulară este tocmai prezenţa necontenită a gândirii vii, a gândirii în curs de a se face. O lecţie a lui Nae Ionescu nu e debitarea profesorală, *ex cathedra,* a unui material gata studiat; ci o convorbire cu glas tare a unui om cu sine însuşi, un fel de mărturisire cu glas tare a nedumeririlor lui proprii şi a căilor de risipire a lor.

Expresii ca: „Vedeţi dumneavoastră!", „E clar, nu?" sunt — ca şi în procedeul întrebării socratice — chemări de sprijin ale gândului altora, verificări pentru gradul în care răsună de la unul la altul, ceea ce nu e însă decât un dialog interior, o convorbire a feţelor dinăuntrul cugetului, ca visul cu ochii deschişi. Omul e singur, însă prin vorbă singurătatea lui devine transparentă.

Dar tocmai pentru că gândirea lui Nae Ionescu nu era, la curs, gata făcută, ci se formula atunci, vie, în faţa ascultătorilor, ni s-a părut că e un lucru de mare importanţă să respectăm, peste tot unde a fost cu putinţă fără oboseală vădită pentru cititor, caracterul acesta de frază în curs de a se face, de constituire treptată a formulării, prin reveniri, redefiniri şi precizări ale unei prime expresii.

Iată-l pe Nae Ionescu formulând un gând. E vorba de o afirmaţie consecutivă alteia şi corelativă altora două. Nae Ionescu nu şovăie să înceapă fraza cu: „Pentru că", articulând, cu acest cuvânt, legătura logică între ce urmează şi ceea ce s-a spus. Urmează: fie subiectul comun ambelor propoziţii corelate, fie ideea de corelaţie însăşi — pe care le va repeta în capul celor de a doua şi de a treia propoziţii, aşezându-le ca pe nişte *tălpi,* peste care va arcui propoziţiile ele însele, ca pe nişte punţi de salt.

O dată găsită schema, articulaţia întregii fraze, în timpul chiar în care mintea discerne arcuirea ansamblului, iată-l pe gânditor preocupat de amănuntul execuţiei: formularea e prea generală? O restrânge. Şi iată că o incidentă restrictivă a sensului subiectului se intercalează în text, uneori cu mult după ce gândul a trecut de cuvântul restrâns. Şi iată că, în aceeaşi propoziţie, prima restricţie, sau o alta, vine şi restrânge de astă dată predicatul sau complementul direct.

Dar iată că, în timp ce gânditorul formulează o poziţie, i se deşteaptă în gând ochiul lăuntric, îndoiala faţă de propria lui formulare. Urmează un dialog scurt între formulatorul poziţiei şi criticul ei. Se

exprimă alternativa: „Zic!“, „Zice!“ Şi un fel de voinţă de a se rosti cât mai simplu rupe în bucăţi fraza, care ar fi putut alcătui pagini întregi; iar articulaţia înţelesurilor şi neomogenitatea propoziţiilor înşirate n-o mai înseamnă decât conjuncţiile: pentru că, totuşi, aşadar etc., adverbele ajungând uneori să devină fraze: — Bine. — Ieri.

Procedeul acesta — pentru că procedeu e — revine, în stilul oral al lui Nae Ionescu, cu o frecvenţă impresionantă. Şi mintea se menţine pe aceste pârghii de repetiţii verbale, prin care trece de la un gând la altul, iar ascultătorului îi devine limpede felul în care se face trecerea de la o idee la alta, articulaţia sistemului.

Nu e fără analogie acest procedeu de succesivă regăsire de sine a cugetului care a plecat să cucerească diversitatea lucrurilor lumii din afară cu procedeul obişnuit al minţii noastre, care, prin silogism, lărgeşte câmpul de cunoaştere a lucrurilor ştiute, prin identificări succesive ale lucrurilor neştiute cu cele din acest câmp. Ba, procedeul e atât de înrădăcinat, încât uneori „repetiţia corelativă“ se menţine, în stilul său oral, chiar atunci când nu e impusă de nevoia unui echilibru de sens, ci numai de o simetrie formală sau numai acustică (de pildă, repetiţia cuvintelor: „după Christos“ de la p. 51).

E clar că, în stilul său scris, toate aceste incidente şi restricţii ar fi reluat locul lor propriu, indicat de sensul logic; ci nu de momentul în care s-au ivit, şi este cert că, dacă Nae Ionescu şi-ar fi scris singur cursurile, toate aceste scorii ar fi căzut. Lucrul acesta îl putem deduce fără îndoială judecând după stilul său scris din care ne-au rămas — slavă Domnului! — numeroase exemple. Totuşi, faptul că publicăm un curs vorbit — şi nu înţelegem să facem altceva, tocmai deoarece „cuvântul“ e cel care dă viaţă acestor cursuri — schimbă perspectiva chestiunii şi ne opreşte să facem noi ceea ce el ar fi făcut fără-ndoială.

6. — Cursul cu care începem publicarea este al doilea curs de *Istorie a logicii,* ţinut în anul 1929/1930.

Începerea tipăririi operei lui Nae Ionescu cu acest curs nu se justifică nici prin importanţa lui în evoluţia ideilor naeionesciene, nici prin legătura lui cu preocupările ceasului de faţă.

„Istoria logicii şi Metafizică“ a fost însă titulatura conferinţei, transformată mai târziu în catedră, pe care a ţinut-o Nae Ionescu la Universitatea din Bucureşti.

De aceea, ultimele cursuri de Istorie a logicii şi de Metafizică

vor fi primele cu care vom începe tipărirea. Făcând aceasta, tipărirea lor va constitui, de la început, dovada scrisă, promisă împotriva tăgăduitorilor.

Mai este însă şi un alt motiv: subiectiv acesta. Din toate cursurile profesorului Nae Ionescu, cursul pe care-l publicăm, deşi n-a fost revăzut chiar de Profesor, a fost desemnat chiar de el să fie publicat de elevi, în vremea-n care aceste tăgăduiri oficiale făceau necesară tipărirea unuia din cursuri.

Începând publicarea cursurilor lui cu cel de faţă, editorii au astfel nu numai încredinţarea că nu se împotrivesc intenţiilor lui; dar certitudinea că fac un lucru care-i are încuviinţarea.

Textul de la care au plecat editorii acestui curs este textul litografiat, revăzut de dl D.C. Amzăr.

Cursul litografiat nu înfăţişa însă transcrierea literală a stenogramei lecţiilor, ci cuprindea o primă reorganizare a materialului vorbit. Împărţirea lecţiilor pe capitole, subdivizarea lor în secţiuni cu conţinut limitat nu aparţine, într-adevăr, cursului însuşi, ci primului său editor. Toate aceste adaosuri au fost păstrate pentru că împărţirea editorului din 1930, elev de-al lui Nae Ionescu, el însuşi oferă aceeaşi garanţie pe care ar fi oferit-o o nouă împărţire a celor care au revizuit textul.

Textul de faţă nu reprezintă însă reproducerea aidoma a cursului litografiat, ci cuprinde unele modificări. Pentru că, cu toată grija editorului, textul litografiat nu a putut da o versiune fără greş a cursului profesorului, cum poate că n-o dă nici cel de faţă. Stenogramele revizuite în 1930, din necesităţi de circumstanţă — deşi reprezintă cea mai îngrijită transcriere a cursului Profesorului, din toate cele ce ne-au rămas —, cuprindeau uneori lipsuri, alteori greşeli, care — admisibile într-un curs vorbit, reprodus pentru uzul studenţilor auditori, a căror amintire directă a celor rostite putea îndrepta eroarea şi completa omisiunea — trebuiau neapărat împlinite şi îndreptate într-un curs destinat să vadă lumina tiparului. Unele din ele erau evidente, şi pentru ele n-au fost dificultăţi. Altele, mai subtile, au dat naştere la controverse între cei ce şi-au asumat sarcina revizuirii publicării acestui text. În toate aceste cazuri, în loc să urmeze strict versiunea cursului litografiat, editorii au preferat să repună în discuţie lecţiile, temă cu temă, pentru a reconstitui sensul exact al pasajului în cauză, controlându-se unii cu alţii, cu notele ce s-au găsit, şi făcând, pe deasupra, un control cu mai mulţi studenţi ai profesorului, care i-au audiat cursul ori i-au urmărit gândirea.

O chestiune deosebit de controversată a fost, cum am mai spus, aceea a stilului acestor cursuri. Unii dintre revizuitorii acestor lecții ar fi voit să le lase caracterul lor brut, de exprimare nemijlocită, întocmai cum au fost rostite. Cum în această privință era însă greu de discernut ceea ce aparținea cu adevărat Profesorului de aceea ce era adăugat — și orice transcriptor de stenograme cunoaște dificultatea —, ne-am ținut, peste tot, cât mai aproape de felul însuși de exprimare al Profesorului, chiar atunci când era evident că versiunea scrisă a lecției i-ar fi impus o simplificare. Cât mai aproape, însă nu aidoma. Pentru că, ținând seamă de amintirile și de însemnările unuia și altuia, editorii de azi și-au dat seama că, în unele cazuri, inevitabile de altfel, este firesc ca stenogramele să cuprindă lacune și erori de transcriere. Scrupulele stilistice ale unora ne-au făcut însă să recurgem la o ortografie cât mai apropiată de cea a Academiei. Deși Nae Ionescu nu era omul care să se conformeze în vorbirea lui unui tipic, originalitatea sa de exprimare era prea evidentă ca să sufere de pe urma acestor mici alterări conformiste.

Dacă, în textul de față, cititorul va găsi, în locul unor forme care au părut unora dintre noi neobișnuite în scris, ca: „o să vedem“ sau „d-voastră“, forme mai obișnuite ca: „vom vedea“ sau „d-voastre“, este pentru că, până la urmă, ne-am unit cu toții cu părerea acelora dintre noi care pretindeau că acest curs este îndeajuns de plin de viață în articulațiile lui fundamentale spre a nu fi nevoie să se mențină în toate cazurile asemenea întorsături de stil obișnuite vorbitorului, dar care ar fi putut mira pe cititor, precum și fiindcă formele cu care le-au înlocuit se găsesc și ele, adesea, în vorbirea lui Nae Ionescu.

Când formele ce nu puteau înlocui vorbirea curentă nu i-au fost obișnuite, am preferat să păstrăm forma brută. Nae Ionescu urmărea parcă dinadins să împingă simplitatea formulării până la un anumit exces. De aceea, expresiile neaoșe, dar neobișnuite în stilul curent filosofic, n-au fost înlocuite în text decât acolo unde au putut fi înlocuite cu alte expresii tehnice echivalente, folosite chiar de el, și unde sublinierea cuvântului scris dobândea altă rezonanță decât aceea a cuvântului rostit.

Alt caz: cuvintele de legătură de tipul lui „vasăzică“ — din care am eliminat vreo jumătate — rămân totuși prezente insistent în capul frazelor și paragrafelor; și dacă uneori le-am înlocuit cu „prin urmare“ sau cu „deci“, lucrul nu trebuie să ne înșele: nu e totdeauna

vorba de secvențe logice, ci, de cele mai multe ori, de reluări și precizări succesive ale unei aceleiași *descrieri* nemijlocite a experienței și intenției lăuntrice, pentru care termenul folosit rămânea, desigur, în vorbire, cel mai potrivit.

7. — Cele mai multe dintre ideile acestui curs nu mai par astăzi îndrăznețe. Să nu uităm însă că ele au fost rostite acum zece ani și că, în deceniul care a urmat rostirii lor de la catedră, aceste idei și-au făcut drum în conștiința noastră și au devenit „bun comun“, chiar pentru aceia care, în clipa când au fost rostite întâia oară, mărturiseau, dacă nu aversiune, în orice caz neînțelegere pentru filosofarea ca atitudine personală și cereau filosofului obiectivitatea omului de știință.

Funcția intelectualului — după Nae Ionescu — nu e însă aceea de a se singulariza, ci aceea de a *formula* anumite gânduri care sunt oarecum „în aer“ și de a crea, prin aceasta, puncte de convergență în spiritualitatea unei colectivități, precipitând în conștiința ei descoperirea adevărurilor proprii.

Nae Ionescu o spunea limpede: originalitatea, în filosofie, nu poate avea alt înțeles decât acela de *efort propriu de gândire*, de autenticitate a filosofării. Lipsit de originalitate nu ești pentru că spui ce s-a mai spus; ci pentru că accepți de-a gata spusele altora, fără ca aceasta să răspundă unei nedumeriri proprii, unei răfuieli cu tine însuți. Adică pe negândite. Filosoficește (și aici stă deosebirea de știință, ale cărei eforturi sunt sumabile), efortul lui Pascal, care redescoperă singur principiile geometriei plane, nu e prin nimic inferior calitativ sau mai puțin interesant decât efortul lui Euclid. Iar valoarea socială a unei idei filosofice nu stă în adecvarea ei ultimă, ci în fecunditatea ei: în felul în care ajută spiritelor frământate ale vremii să se dumirească sau să se echilibreze.

Nu trebuie deci să ne mire dacă, în aceste cursuri, se vor găsi — numai uneori cu referințe explicite — idei sau teme ce se pot regăsi în gândirea altor filosofi. Ceea ce importă este numai organicitatea integrării lor în mersul gândirii sale proprii, felul în care fac bloc cu neliniștile sale vii, izvorând și alinându-se din ele.

Nae Ionescu obișnuia să-i deosebească, în glumă, pe cei care vorbesc „de“ un anumit lucru de acei care vorbesc „despre“ el. Istoria oricărei discipline filosofice, constituind, de obicei, un simplu rezumat al gândirii altora, înfățișează tipul caracteristic al acestui fel de pseudoactivitate filosofică de care se lepăda Profesorul.

Cititorii acestui curs de *Istorie a logicii* vor avea surpriza — şi poate unii şi decepţia — să constate că, în el, Nae Ionescu n-a rezumat nici unul din sistemele de logică ale vreunuia din filosofii de care s-a ocupat, şi, ca atare, cititul cursului nu-i dispensează de îndatorirea de a recurge la cercetarea directă a textelor puse în discuţie sau — în lipsa lor — măcar la „manualul" de istorie a filosofiei.

Înseamnă aceasta oare că strădania lui de a face un curs de istorie a logicii e fără sens? Că cititorul nu află nici un rod din contactul cu acesta? Dimpotrivă.

Ceea ce caută Nae Ionescu în acest curs — şi ceea ce află de la el cititorul urmărindu-l — este cu totul altceva decât adunare de material, reconstituire schematică a gândirii cutărui sau cutărui logician.

Atacând problema istoriei logicii ca tipologie a spiritului uman, Nae Ionescu supune gândirea logică, aşa cum se găseşte formulată de-a lungul istoriei, unei operaţii asemănătoare aceleia a unui naturalist, care descrie varietăţile unei anumite specii şi caută să lămurească sensul lor funcţional, forma de echilibru intern pe care o reprezintă fiecare şi forma de echilibru în raport cu mediul în care subzistă.

Nu înşirarea poziţiilor aflăm deci aici, cu expunerea argumentelor respective, ci firul lor călăuzitor, substratul pe care se constituie, presupoziţiile de la care pleacă şi intenţiile pe care se susţine efortul de filosofare asupra problemelor logice al fiecărui filosof care reprezintă o varietate originală a acestui fel de operaţie şi, apoi, felul în care acest efort se integrează, pe de o parte, în sistematica specială a gândirii filosofului respectiv, pe de alta — în problematica generală a epocii corespunzătoare.

Ceea ce caută deci, în primul rând, Nae Ionescu este să înţeleagă viaţa formelor unei activităţi şi semnificaţia fiecăreia dintre forme pentru strădania spiritului omenesc; felul în care efortul de a desluşi „ce este" un lucru sau de „a pune lucrurile în legătură unele cu altele" trădează anumite concepţii de ansamblu ale universului gândit.

Urmărind cu Nae Ionescu drama spirituală pe care o constituie încercarea cugetului omenesc de a formula ceea ce ştie şi ispitele care o pândesc: pierderea în abstracţie sau rătăcirea în concret, greutatea de a se-ntoarce din văzduh, când a pierdut piciorul, şi piedicile care stau în calea ridicării din cădere, când s-a lipit de

pământ, îţi dai seama că nu e vorba de lucruri moarte ale trecutului filosofic, ci de o luptă între vii. Cu alte cuvinte, că nu e deloc vorba de un curs „despre" filosofie şi filosofi, ci chiar de un curs „de" filosofie, în care însă problemele sunt atacate pieziş, cu ajutorul materialului istoric.

Cursul are deci o problematică actuală. Scopul lui este să pună în lumină rădăcinile şi condiţiile şi să cumpănească şansele de izbândă ale încercărilor logicienilor contemporani de a depăşi conflictul interior, iscat între logica predicaţiei şi logica relaţiei, relativizând substanţa şi substanţializând relaţia.

Obiectul logicii fiind pentru Nae Ionescu „gândirea formulată", istoria logicii înfăţişează pentru el drama încercărilor de formulare a acestei gândiri. Nae Ionescu nu găseşte în această problemă o formulă de echilibru stabil. Istoria logicii rămâne pe terenul ei propriu, pentru el, o problemă deschisă.

Întrebarea din care izvorăşte acest curs nu e deci străină de nedumerirea meşterului pârvanic: „Este viaţa tăcere, sau e vorbă?"

Cadrul acestei probleme — care e însă pentru Nae Ionescu? Dificultăţile formulării, care fac obiectul acestei istorii (căci fericiţii n-au istorie) sunt ele ale gândului, sau ale formulării? E vorba aici de un conflict izolat, sau de un caz particular al unei probleme mai vaste?

În această dezbatere, Nae Ionescu ia atitudine, şi cursul arată temeiurile acestei atitudini: legătura ce există între predominarea tipului de gândire substanţialist, ori a celui relaţionist, şi structura generală a spiritului epocii.

Pentru cei care caută să situeze locul acestui curs în ansamblul gândirii filosofice a lui Nae Ionescu, lucrurile capătă şi un alt sens.

Dacă ne amintim că pentru Nae Ionescu Cuvântul nu e altul decât Logosul divin, a cărui dramă ne-a înfăţişat-o cândva limpede, că formularea e un fel de a lua trup al inefabilului, că, cu tot învăţământul său realist, Nae Ionescu a socotit aproape întotdeauna — alături de majoritatea teologiei răsăritene şi împotriva aristotelismului apusean şi modern — că virtualul este mai plin de existenţă, mai real decât actualul, trecerea de la putere la act fiind o pierdere, nu un adaos de fiinţă; dacă ne mai amintim că Nae Ionescu ne vorbea adeseori — ultima oară cu puţine zile înainte de a muri — de o logică ortodoxă, în care faptul cunoaşterii ar fi referit explicit la cădere şi la întrupare; sau că lecţia lui inaugurală a avut ca obiect „dragostea ca mijloc de cunoaştere" şi, în sfârşit, că, ori

de câte ori a atins problema, Nae Ionescu a înfăţişat comunitatea de dragoste a bisericii lui Cristos ca singurul stâlp şi îndreptar al Adevărului, ne dăm seama că *Istoria logicii ca tipologie a spiritului uman* nu este decât o predoslovie pentru o teorie a cunoaşterii şi o metafizică teistă, din care ne-au mai rămas unele părţi.

O pregătire al cărei sens este acesta: încercările minţii omeneşti de a formula adevărul — de vreme ce fac parte din lumea în care libertatea, cu posibilitatea păcatului, a abătut tiparul firii — sunt solidare cu căderea copleşitoare a cosmosului întreg şi deci în neputinţă de a-şi depăşi infirmităţile fără contradicţie.

Ca atare, efortul minţii omeneşti după adevăr este părtaş întregului suspin al firii către Dumnezeu; iar „îndreptarea minţii" e legată mai mult de rugăciune şi de lucrarea mântuitoare a lui Dumnezeu decât de procesul firesc de raţionalizare matematizantă şi de universalizare moralizantă prin faptă, pe care l-au substituit sfinţeniei: Descartes, Spinoza, Kant şi cei de un rând cu aceştia, filosofi împotriva cărora se îndreaptă, în primul rând, învăţământul lui Nae Ionescu.

Introducere la *Istoria Logicii.* Al doilea curs, 1929/1930, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, republicată sub titlul *Curs de istorie a logicii,* Humanitas, 1993

MIRCEA VULCĂNESCU

Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut

(Fragmente)

III
Nae Ionescu şi politica

Despre îngeri şi despre Siguranţă. Mi-aduc aminte şi de altă împrejurare în care am avut un sentiment asemănător. Era prin 1931 sau 1932. Nae Ionescu isprăvise, din cursul de filosofie a catolicismului, o lecţie despre „îngeri". Ne-a chemat în cancelarie pe câţiva, după curs, şi, cu un gest de mărturisire nestăpânită, ne-a

spus: „Auziţi, măi, ce nebuni! Eu stau aici şi vorbesc despre «îngeri» şi ei îmi propun să mă fac şeful Siguranţei! Cum de nu-şi dau seama de primejdia la care se expun?"

Ca întotdeauna, cuvintele lui nu le-am înţeles îndată.

Nae Ionescu a continuat, voind parcă să ne lămurească: „Păi bine, măi, cine are de-a face cu îngerii e foarte periculos să fie la Siguranţă. El e deasupra regulilor jocului obişnuit pentru apărarea oamenilor cumsecade. El nu mai este el însuşi, un om singur, un om cumsecade! Ce-ar păţi ăştia dac-aş primi? Dacă m-aş apuca să le fac farse, să tai barba câte unuia sau să dezvălui mizeriile din tăcerea cărora îşi fac prestigiul cei mai mulţi din ei? Nu vă închipuiţi ce mult are de-a face «Siguranţa» cu «îngerii şi cu dracii»! Să ştii tot ce se petrece cu dânşii!... Şi să poţi să le faci într-adevăr lucrurile la care numai te gândeşti, altfel! Sunt nebuni. Ori poate ei sunt numai proşti; iar nebuni suntem noi, ăştia care ne ocupăm de îngeri, pe când ei ne poftesc să ne facă şefi ai Siguranţei!... Siguranţei... („Ca şi cum ar fi ceva sigur pe lumea asta", avea aerul să zică!). Şi toate sunt aici pe o muchie de cuţit..."

Ni se povestea pe atunci că, în casa domniţei Maruca Cantacuzino, între două sonate cântate dumnezeieşte de Enescu, Nae Ionescu şi Maniu comentau pe Machiavelli. O fi sau nu adevărat? Nu ştiu. Semnificaţia simbolică a poveştii rămâne însă întreagă.

Conflictul cu Rădulescu-Motru. Tot în această epocă se urzesc împotriva lui Nae Ionescu intrigile care aveau să ducă la ruptura dintre el şi profesorul Rădulescu-Motru, al cărui asistent fusese şi pentru care Nae Ionescu avea un adevărat cult, pe care ni-l transmisese şi nouă, învăţându-ne să-l respectăm, ca şi pe Nicolae Iorga, „cu toate păcatele sale".

Această ruptură, la care Nae Ionescu a fost adus în urma atacurilor repetate ale profesorului Motru împotrivă-i, nu numai împotriva „misticismului comercializant", dar şi împotriva situaţiei sale profesionale, a costat mult pe Nae Ionescu. Mai ales când profesorul Motru i-a contestat şi posesiunea diplomei de doctor în filosofie.

Îmi amintesc ceasurile acelea de necaz, în care Nae Ionescu se-ntreba dacă putea să nu târască pe fostul său dascăl prin tribunale, în proces de calomnie, fără ca totuşi să lase vreo umbră de îndoială asupra situaţiei adevărate a studiilor sale, şi cum ne spunea mereu:

„Bine, măi, înţeleg dacă nu i-aş fi arătat-o!"
Profesorul Motru avea însă autoritate pentru noi, şi cuvintele lui certătoare nu cădeau fără să ne tulbure.

Diploma de doctorat. Mi-aduc aminte satisfacţia pe care am avut-o când, într-o după-masă de vară, secretarul de atunci al facultăţii, profesorul Popescu-Spineni, mi-a arătat, la secretariat, enigmatica diplomă latinească a Universităţii din München, atestând că Nae Ionescu, *„natus Brailensis urbis"*, trecuse doctoratul în filosofie la Bäumker, în 1919. Revăd şi astăzi sulul alb, desfăcut, scris cu litere mari negre şi, la mijloc, pecetea în relief a Facultăţii, purtând chipul Maicii Domnului!

Adevărul care era? Anul în care Nae Ionescu îşi trecuse doctoratul fiind imediat următor războiului, şi lipsind în Germania hârtia, Universitatea a scutit pe candidaţii de la doctorat de tipărirea tezelor. Aşa se face că şi teza de doctorat a lui Nae Ionescu, intitulată: *Die Logistik, Versuch einer Begruendung der Mathematik*, a rămas până azi nepublicată...*

Unii din apropiaţii profesorului Motru, interesaţi să învenineze lucrurile, neaflând în nici un chip teza în cataloage şi-n biblioteci, au tras probabil concluzia că nu există nici diploma, fapt cu care au alarmat pe acesta din urmă, care, la rândul lui, a învinuit public pe Nae Ionescu, fără să mai controleze faptele.

I-ar fi fost poate, atunci, uşor lui Nae Ionescu să dea fuga la profesorul Motru şi să i-o arate, retezând din rădăcină urzelile cabalei.

Urmând însă atitudinea lui de totdeauna, care ispitea ce sunt în stare oamenii să facă, Nae Ionescu nu s-a dus, ci a răspuns, la rândul lui, agresiv, atacând „discursul d-lui Brăneanu", nume sub care toţi au înţeles, din text, că viza pe fostul său dascăl. A făcut-o cu sufletul împărţit, dar nu fără curiozitate. Întindea astfel fostului său dascăl o ispită, întrebându-se: „Ce va face?" Legăturile lui spirituale cu profesorul Motru nu le-a tăgăduit însă niciodată.

În seria de articole pe care le-am scris la vremea aceea, în care am atacat posteritatea moartă a lui Titu Maiorescu, am arătat chiar în ziarul lui Nae Ionescu, făr-a fi dezis de el, de ce atacul profesorului Motru contra lui Nae Ionescu şi a noastră, care îl

* Textul acesta l-am scris prin 1941/42. De atunci teza lui a fost publicată de noi în al doilea volum al *Izvoarelor de filosofie*, în 1943/44.

urmam, mi se părea cel puţin straniu. Ne obişnuisem să vedem în el un om care, în fundul (sic!) lucrurilor, era de o părere cu noi, încercarea lui sterilă de a face filosofie românească pe baze neokantiene fiind compensată larg de paginile admirabile din *Cultura română şi politicianismul* ori din *Valoarea silogismului*, cărţi din care am învăţat şi ce e „ritul" şi ce este „judecata", în termeni pe care Nae Ionescu n-a făcut apoi decât să-i adâncească şi să le dea suport metafizic.

Profesorul Motru a recunoscut el însuşi dependenţa elevului său, mai târziu, în scris, după moartea lui Nae Ionescu, revendicând — cel puţin faţă de unele doctrine logice ale discipolului — o ascendenţă pe care acesta n-o tăgăduise niciodată. (...)

Polemica cu Patriarhul Miron. În această fază culminează lupta sa de totdeauna cu Patriarhul Miron, în acţiunea căruia vedea întruchiparea duhului nepotrivit al vremurilor celor noi, care lupta să ia în stăpânire Biserica românească.

Patriarhul Miron a fost unul din adversarii principali ai lui Nae Ionescu. Nepriceperea lui teologală, spiritul lui laicizant, ardelenesc, care-l făcea să preţuiască mai mult doctoratul ce avea în filosofie decât misiunea lui ierarhică, spiritul lui lumeţ, necălugăresc, atitudinile lui cezaro-crăieşti şi confuziile care-l duceau să amestece puterile şi să ia sub patronajul Bisericii misiuni pământeşti compromise şi compromiţătoare (atât ca regent, cât şi, mai târziu, ca prim-ministru) l-au dus adeseori în ţinta atacurilor lui Nae Ionescu, care, cu aşprimea lui obişnuită, nu a cruţat nici un mijloc de a-l lovi.

Dârzenia şi continuitatea cu care Nae Ionescu a atacat pe patriarh cât timp a ţinut condeiul în mână îşi află explicaţia nu în faptul că ar fi râvnit el însuşi la o atare demnitate (deşi ipoteza aceasta nu este cu totul de înlăturat, cu toate că Profesorul era om însurat..., dar poate tocmai de aceea!), cât în faptul că socotea mentalitatea cezaro-crăiască, laicizantă şi protestantizantă a şefului Bisericii româneşti ca o intruziune a universului şi valorilor epocii moderne, pe care o detesta, în miezul trăirii spirituale a Bisericii, în comunitatea căreia el vedea tocmai lucrul care trebuia să ne mântuie de răul veacului acestuia.

Nu este deci de mirare că, la rândul său, Patriarhul Miron i-a răspuns cu vârf şi îndesat, lăsând şi mărturie în efigie a răzbunărilor sale.

Fresca din tinda Patriarhiei. Astfel, punând Patriarhul Miron să se zugrăvească din nou Biserica Sfintei Patriarhii și, cedând ispitei obișnuite în Renașterea italiană — potrivit căreia un Tizian se zugrăvea pe sine, în nunta de la Cana, la masă, printre nuntași, în vreme ce dușmanii lui erau închipuiți ștergând vasele, pe de lături — Patriarhul Miron a pus de i s-a zugrăvit în dreapta chipul propriu, deasupra stranelor domnești, sub trăsăturile Sfântului Mare Mucenic Miron, și chipurile părinților săi, în stânga, sub trăsăturile Sfinților Împărați Constantin și Elena. (În „Cuvântul" din acea vreme, Racoveanu a scris chiar un articol în această privință, atacându-l pentru asta.)

Pe zidul din afară al Bisericii, lângă ușa de intrare, din tindă, acolo unde e zugrăvită Judecata de Apoi, cu raiul în stânga ușii și focul gheenei în dreapta ei, un diavol mare negru, așezat vizibil în centrul de greutate al compoziției, în picioare, cu aripile desfăcute, atrage prostimea și tineretul la pierzanie, îndrumând-o spre focul de veci.

Sub trăsăturile luciferice ale duhului întunecat, într-o zi în care mă aflam, ca subsecretar de stat, la o defilare în urma unui *te deum*, am tresărit recunoscând — fără putință de înșelare — chipul zugrăvit al Profesorului Nae Ionescu. Nu-i lipsește nici privirea ageră și chinuită, nici fruntea lată în margini, pe care nu izbutesc s-o acopere coarnele late; nu lipsesc nici sprâncenele stufoase, nici forma specifică a bărbiei și nici nasul cel cu trei cocoașe, caracteristic oamenilor din Renaștere, de care Profesorul vorbea deseori când încerca să-și situeze înfățișarea fizică într-o anumită epocă!

IV

Legăturile cu Garda de Fier

Vin acum la o problemă delicată, privind lămurirea legăturilor dintre Nae Ionescu și Garda de Fier.

Renumele a făcut, într-adevăr, din Nae Ionescu, în ultima perioadă a vieții lui, unul din principalii protagoniști ai mișcării politice cunoscute sub numele „Gărzii de Fier" și, mai târziu, ca „Mișcare legionară".

Interesul întrebării. Figura lui n-ar avea deci relief, dacă nu am încerca să lămurim și această parte a existenței lui.

Știu că și aici, ca în toate privințele în care Nae Ionescu a fost un catalizator și a precipitat antipatii și simpatii, orice ai spune riscă să nu se potrivească cu ceea ce crede unul sau altul. Fără a pretinde deci să lămuresc pe deplin un aspect pentru care îmi lipsesc multe elemente, voi încerca, cel puțin, să-l deslușesc după ce știu.

Nu am, despre legăturile lui cu mișcarea gardistă, decât foarte puține amintiri directe, deoarece în această epocă l-am văzut puțin; am totuși unele indicii suficiente, cel puțin pentru a formula problemele care se pun în legătură cu această întrebare.

S-a convertit Nae Ionescu? Urmașii lui la redacția „Cuvântului", condus după moartea lui de mediocrul P.P. Panaitescu, au lăsat să se acrediteze — chiar în ziarul său — ideea unei „conversiuni" a lui Nae Ionescu la gardism. După ei, Nae Ionescu, eternul peregrin, ajuns în contact cu mișcarea legionară, s-ar fi fixat și înregimentat definitiv în cadrul ei.

Lucrul acesta a fost prezentat printre gardiști, în forme foarte deosebite, unele chiar amuzante în simplificarea lor excesivă.

O imagine din Epinal. Astfel, în toamna anului 1940, în vremea în care mișcarea legionară era la putere, am fost invitat să asist — ca unul ce eram cunoscut a fi fost dintre elevii săi — fără nici o obligație din parte-mi, la o ședință de întemeiere a familiei legionare Nae Ionescu. „Familia" era, în cadrul legiunii, un grup de cuiburi cu vocație comună.

În această ședință mi-a fost dat să aud cum un copilandru exaltat — care-mi fusese cândva elev la seminarul de etică — după ce a înfățișat lumea ca o luptă între îngerii întunericului și-ai luminii, n-a șovăit să răstălmăcească o butadă a lui Petre Țuțea și să vorbească grav de „frivolitatea" lui Nae Ionescu, frivolitate la care acesta ar fi renunțat prin convertire! Vorbea de această frivolitate ca și cum ar fi vorba de frivolitatea orișicui. Și ea îl asemăna, după vorbitor, cu nu mai știu care sublocotenent terorist, căzut în floarea vârstei victima urzelilor sale, sublocotenent care — zicea tot vorbitorul — fusese și el „frivol" înainte de marea lui jertfă, „la fel cu Nae Ionescu"!

Acest chip de a vorbi de Nae Ionescu mi se pare cu totul caricatural.

Că Nae Ionescu a avut legături cu Garda de Fier, că a fost

îndrumător direct al unora dintre gardiști în unele din faptele lor în cadrul mișcării, ca și în afara ei (vorbesc de Ion Moța, de Vasile Marin, de Alexandru Constant și de Mircea Eliade), că pe alții i-a îndrumat spre scopuri de care mișcarea s-a lepădat apoi oficial, nu însă fără ca pe urmă să-i preamărească (vorbesc de ucigătorii lui Duca), că a fost închis în lagăr împreună cu ei, suspendat din învățământ, urmărit, ca îndrumător politic și spiritual al lor, fără să se lepede de ei — nu încape îndoială.

Care va fi fost însă natura adevăratelor sale legături cu acești oameni, de care se deosebea fundamental, cred că este o problemă mult mai complicată.

Pentru a arunca oarecare lumini asupra ei, se cer lămurite împrejurările în care s-au stabilit primele contacte între Nae Ionescu și Garda de Fier și sensul în care s-au dezvoltat ulterior aceste contacte.

Primele contacte. Din cele ce am spus până acum, se vede că nu pe linia ideologiei gardiste, ci pe aceea a conjuncturii politicii regale a luat Nae Ionescu primul contact cu Garda de Fier.

E drept că ideologia lui Nae Ionescu îl predispunea pentru acest contact. Atitudinea lui fățiș antidemocratică, exprimată în articolele sale despre „individualismul englez", despre „Descartes, părintele democrației moderne", precum și în conferința despre „Sindicalism" făcea din el, deși om de stânga în politica socială, un reacționar de extrema dreaptă în tehnica politică, deci nu un „radical", cum în chip cu totul greșit l-au interpretat a fi unii. Își definise doctrina, de altfel, mai demult, la o aniversare a „Gândirii", prin cei patru parametri: „realism, autohtonism, ortodoxie, monarhism."

Atent, cum l-am văzut, la transformările nesimțite ale orientărilor lumii, antiliberal, pentru că i se părea că funcția esențială a liberalilor nu e să lase liberă dezvoltarea virtualităților, ci, din contra, să violeze cursul firesc al dezvoltării neamului, Nae Ionescu era la pânda celui care va izbuti să dea expresie așteptării lui de o revoluție, care nu trebuia să fie decât expresia realității românești de totdeauna.

Un reacționar, la pânda vânturilor revoluției pe care o vedea venind!

Sperase că Maniu va fi cel ce trebuia să fie împlinitorul vremurilor. Dar Maniu îl înșelase și trădase revoluția care-l adusese la putere, primind această putere din mâinile Camarilei liberale!

Sperase în Iorga, dar, după un an de încercări, formula tehnicienilor se dovedise neeficace: Iorga constatase că nu e el, și Regele fusese silit s-o părăsească. Sperase în Regele cel nou, dar acesta părea că alunecă spre liberali, admițând să suporte servituțile străinilor.

În această stare de relativă receptivitate, se întâlnise, pentru întâia oară, pe căile sale politice, cu mișcarea Gărzii de Fier.

Legăturile făcute în timpul procesului asasinării lui Duca, suferințele îndurate în comun, deși Nae Ionescu făcea totdeauna cauză aparte de ei, în acea vreme, și mai ales faptul că Regele, în acest timp, părea că se leagă tot mai mult de liberali și că-și găsise omul său în Tătărăscu, au adâncit colaborarea; mai ales că Nae Ionescu, teoreticianul, găsea nenumărate elemente în ambianța Gărzii, care să-l aplece către ea.

Legăturile esențiale. Până unde va fi mers Nae Ionescu în apropierea de Gardă? Se va fi contopit cu ea, sau va fi păstrat rezerve? Nu pot spune sigur acest lucru, cum n-am putut spune nici altele privind starea lui din urmă.

S-a-ncadrat? Pentru încadrarea lui definitivă în Garda de Fier stă faptul că l-am surprins odată vorbind, ori scriind despre Gardă și zicând „noi". Dar numai o singură dată.

În același sens ar sta și amintirile tovarășilor lui de luptă și de lagăr, alături de care și-a primit soarta fără să se lepede și al căror timp de închisoare îl organiza, luptând împotriva urâtului, dându-le lecții de italiană.

Ar sta și prețuirea lui — foarte mare, zice-se — pentru Ion Moța, care, înainte de a pleca în Spania, s-ar fi sfătuit cu el.

Și ar sta afirmația lui Eliade, că Nae Ionescu purta mereu asupra lui o fotografie a lui Codreanu, pe care însă, în ceasul morții, cei care au căutat-o, n-au găsit-o. Și-au zis însă: „I-a ridicat-o Parchetul!"

Nu s-a-ncadrat. Împotriva încadrării lui, cel puțin în primele timpuri, stau însă și semne de-ndoială.

Mai întâi, povestea care circula la Eforie, că, dându-i odată un ordin, Corneliu Codreanu, la Carmen-Sylva, Nae Ionescu i-ar fi răspuns că nu primește ordine de la nimeni. Poate fi poveste, desigur, aceasta, dar neverosimilă nu este! Încadrarea desăvârșită, cu rezonanțe etice, unei mișcări sociale, nu se potrivește stilului lui Nae Ionescu. Întrebarea dacă acesta își va fi păstrat independența de

judecată, ori dacă s-a legat definitiv, rămâne deci discutabilă.

E, în acest sens, o dovadă şi de alt ordin, care poate servi de confirmare. Ghiţă Racoveanu, care i-a fost totdeauna credincios fără clintire şi care avea partidă legată cu gardiştii de mult, nu s-a înscris totuşi, oficial, în mişcare, decât a doua zi după moartea lui Nae Ionescu. Întrebat fiind: „de ce?", a răspuns: „Eu nu vreau să fiu sperjur. Eu nu puteam să fiu decât alături de Profesor. Şi dacă s-ar fi certat cu ei, şi eu le-aş fi depus jurământ? Ce mă făceam?"

Întâlnirea cu Codreanu şi cu Moţa. Ce va fi fost întâlnirea dintre Nae Ionescu şi Corneliu Codreanu? Am încercat de multe ori să mi-o închipui.

Cu Moţa, văd întâlnirea mai uşor. Am, mai ales asupra motivelor plecării lui în Spania, păreri deosebite de acelea care au circulat asupra ei, păreri care fac ca sfătuirea lui cu Nae Ionescu înainte de plecare să fi fost deosebit de simptomatică.

Eu nu cred că Moţa a plecat în Spania pentru a se impune, prin acte de eroism personal, la conducerea mişcării, împotriva lui Codreanu — cum zic unii — şi nici c-a plecat spre a muri, făcând loc liber acestuia, care începuse să-l suspecteze că-i vrea locul — cum zic alţii. Eu cred că Moţa a plecat la judecată. La judecata lui Dumnezeu. Ca să răzbune o trădare, ucisese. Şi, oricât ar fi fost achitat de juraţi şi oricât ar fi socotit justificat faptul, dacă omul credea într-adevăr în Dumnezeu — şi sunt dovezi că Moţa era credincios — nu se poate ca faptul să nu-i fi dat căinţe amare. Lucrul acesta s-a întâmplat şi cu Corneliu Codreanu, care ucisese pe prefectul Manciu şi care — credincios fiind şi el — era deseori frământat de remuşcări care-i brăzdaseră faţa cu o cută adâncă de regret şi care-i întunecaseră — sub duritatea lor obişnuită — ochii albaştri.

Moţa s-a dus deci la judecata lui Dumnezeu, să lupte pentru cruce, evident, dar pentru ca Dumnezeu să-i facă judecată. S-a dus deci pentru a dobândi o evidenţă: Ce-i stă scris? Înainte de a pleca, s-a dus să vorbească şi cu Nae. Ce-i va fi spus Nae Ionescu? Cine ştie? Ce i-a putut spune? E foarte probabil că Nae îl va fi lăsat să-şi urmeze destinul, singur, aşa cum a făcut întotdeauna! Dar ce e sigur e că a păstrat, despre el, o amintire neştearsă.

Cu Codreanu, văd contactul lui Nae Ionescu mai dur! Nu-l văd pe nici unul din ei deschizându-şi celuilalt tot sufletul şi mai ales tot gândul. Codreanu — ca toţi şefii mari — avea arta de a utiliza

oamenii şi de a-i lăsa să cadă când nu mai puteau folosi. Va fi deschis lui Nae Ionescu perspectiva de mentor politic al mişcării, care pe Nae îl va fi făcut să tresară, ştiind ce poate să-nsemne acest lucru pentru el? În orice caz, de acest rol îl vedem dezamăgit, în rândurile scrise despre Machiavelli. Codreanu nu-l va fi ascultat? Nu-i de mirare. Codreanu avea un fel de neîncredere instinctivă faţă de tot ce venea din trecutul politic apropiat, şi Nae Ionescu se scăldase-n multe ape, cu motive nu totdeauna limpede vizibile.

Apoi, Codreanu, om de instinct, cu reacţiuni simple, se temea de prea marea inteligenţă şi de iscodirile ei, pe care le socotea drăceşti. Nu m-ar mira, deci, ca prima lor întâlnire să fi fost de supraveghere şi măsurare reciprocă, mai mult decât de contact. Va fi fost, poate, o revizuire comună de perspective, planuri şi posibilităţi apropiate.

Cât despre povestea cu fotografia lui Codreanu, pe care Eliade spunea că Nae Ionescu o purta totdeauna asupră-i, şi cu care ar fi cerut să fie îngropat, mărturisesc că am oarecare îndoieli asupra ei; asemenea fetişisme nepotrivindu-se cu ce ştiu despre Nae Ionescu. În fapt, am spus că, la moartea lui, fotografia cu pricina nu s-a găsit. Eliade mi-a spus, misterios: „A ridicat-o Parchetul." Dar asta-i seamănă lui Eliade!

Adevărul e însă că latura intelectuală a mişcării a avut contacte permanente cu Nae Ionescu, s-a sfătuit mereu cu el, i-a cerut teme de reflecţie şi de luptă. Şi cum nimic nu se făcea, în mişcare, fără voia conducătorului ei, trebuie admis că el a încuviinţat acest contact.

Fapt e însă că unii din cei care auţinut acest contact cu Nae Ionescu au format, mai târziu, latura moderată a mişcării şi unii din ei chiar disidenţa acesteia. Dar pe atunci nu mai trăia şeful lor.

În fond, între etosul lui Nae Ionescu şi al lui Corneliu Codreanu era o deosebire cardinală, poate chiar una de substanţă.

Nae Ionescu era o fire contemplativă, de artist, cu o estetică a purtării care îl situa dincolo de bine şi de rău, şi o inteligenţă realistă, ascuţită, care pătrundea toate cutele şi dedesubturile unei probleme încurcate, spre a-i desluşi structura. Ceea ce domina la el, asupra voinţei de a face bine, era curiozitatea, dorinţa de a şti, de a face lumină: *„lucem ferre"*. Şi, în fond, pe planul omenesc, era un sceptic.

Codreanu era, dimpotrivă, un intuitiv practic, o natură credincioasă, fanatică, aplecată spre făptuire, cu orientare fundamental etică, dominată, în toate, de problema normei de purtare, „ce e de făcut", care mergea direct la ţintă.

De aceea, contactul lor nu a putut fi altul decât acela dintre un gânditor politic și un politician. Adică tocmai cel de care se ocupă Nae în prefața lui despre Machiavelli. Îi putem deci primi concluziile asupra acestuia ca o judecată a cazului său propriu? Fără a afirma hotărât lucrul, nu văd prea bine ce i-ar putea sta împotrivă, în afara viziunii simplificate de fanatism pe care ne-o dă, despre el, opinia candidă a acelui energumen care-l compara cu sublocotenentul cel frivol, pe care eu n-o pot admite.

Adevărul trebuie să fi fost, fără îndoială, mai puțin simplu.

VI

Ultimele amintiri

Vila de la Băneasa. Ultimele mele amintiri despre el sunt cu puțină vreme anterioare morții sale. Să tot fie doi ani de atunci. Era în casa lui de la Șosea pe care o gândise el după planul inimii lui, și a cărei construcție, făcută de arhitectul Cantacuzino, o supraveghease tot el, în toate amănuntele!

În casa aceasta minunată, în care el își aflase în sfârșit o încăpere, după ce peregrinase prin atâtea locuri străine, se părea că omul își va afla un popas. Își construise casa anume pentru asta. Nu era o casă obișnuită a vremii noastre. Ci semăna mai mult cu o curte boierească de altădată.

Casa era într-adevăr croită pe sufletul lui. Închipuiți-vă o casă mare, spațioasă, în mijlocul unei curți mari, în care intrai printr-o poartă boierească ce-i închidea perspectiva. Clădită în stil românesc, dar nu în acel stil înzorzonat al lui Mincu ori al posterității lui arhitectonice, plin de podoabe și accesorii fără rost, ci în stilul acela simplu cu zid mare alb, ferestre drepte și fără ornamente inutile, și cu acoperiș de țiglă, în care erau clădite casele conacelor bunicilor noștri de la țară.

Curtea de intrare, înconjurată pe două părți de un brâu de plimbări boltite sub arcade, în dosul cărora te așteptai să găsești chilii, îi dădeau aerul unei curți monahale, asemănătoare „certoselor" italiene.

Pe sub poarta boltită a intrării soseai într-o încăpere largă cu lespezi roșii. La stânga, închis, un iatac, la dreapta se deschidea, largă, sufragerie, spre fund urcai pe o scară la catul întâi.

Pereții casei, nedrișcuiți, erau tencuiți cu var.

În cămara din mijloc, în care intrai, te întâmpina un clavir, fotolii confortabile îmbrăcate cu cretoane înflorate, două, trei mese mici, pe care erau vase cu flori, și sofale acoperite. Pe jos erau scânduri băițuite. Lumină multă pătrundea prin ferestrele deschise, dând împrejurimii un aer văratic, înflorat, aerisit, în care răsuflai parcă ușurat de povara orașului de dincolo.

În odaia lui de lucru, într-un colț, o masă mare florentină, cu scaunul ei. Pe masă, un bust, un vas cu flori, o carte. În față, o vatră și, la dreapta ei, o poliță cu câteva obiecte rare. Deasupra acesteia din urmă, în mijloc, la înălțimea ochiului, un singur tablou, nu prea mare: o *Coborâre de pe cruce*, de [El] Greco, da sufletului încăperii gravitate, fără a-l împovăra, ca răsunetul îndepărtat, în acest mediu rustic românesc, al unui acord de orgă. Într-alt colț, pe o podea mai ridicată, o sofa rotundă-n jurul unei mese de cafea, tot în cretoane. În fața vetrei, o „liseusă".

În dreapta, odaia lui de culcare, al cărei prag nu l-am trecut decât după ce a murit: un pat în stil italienesc, auster, de lemn simplu, minunat proporționat, acoperit cu o cergă de pluș albastru, o masă de noapte, pe care am însemnat, în clipa morții lui, un roman englezesc al lui Steinbeck și câteva fascicule dintr-un roman polițist, un vas de flori, un iconostas. Și-atâta!

Biblioteca lui, în fundul odăii de lucru, în partea cealaltă a casei, era plină cu rafturi până sus și avea pe polițe cărți rare, la care te urcai cu scara. Odaia era scăldată într-o lumină albăstruie, străbătută de razele soarelui care cădeau pieziș, la mijloc, pe o masă de lucru de lemn, care amintea masa de lucru a unui arhitect. Pe ea, manuscrisul manualului de logică, la care profesorul începuse tocmai să lucreze.

Într-un asemenea mediu l-a fixat, cândva, cu mult înainte de a-și clădi casa, pana ascuțită a lui Anestin, într-un desen în care-l închipuia îmbrăcat în haina de șiac a călugărilor și care purta subtitlul: *Père Joseph...* Și tot într-un asemenea cadru, dar aiurea, l-a surprins ochiul unui fotograf indiscret, în halat și papuci, aidoma prefigurării.

Nu-ncape îndoială că între aerul acestei case și sufletul lui sunt legături și concordanțe care ne-ar îngădui și astăzi să depănăm aievea firul gândurilor lui.

Cei care prețuiesc amintirea lui ar trebui să facă totul ca această casă să rămână întocmai așa cum a lăsat-o el, neatinsă, pentru că

este o icoană nealterată, cristalizată, a vedeniei lui despre viață.

Visa să facă-n jurul curții din fața casei, într-adevăr, chilii, în care să stea, pentru a lucra, ucenicii lui în ale filosofiei*.

De atunci, casa a fost răscumpărată de stat și sortită drept locuință Conducătorului, care i-a făcut unele adăugiri în partea dinspre bibliotecă, fără a-i schimba însă prea mult stilul. E un bine că n-a trecut în alte mâini, profane.

Mă gândeam cu groază care va fi parvenitul nepriceput care-i va intra în stăpânire. Așa, schimbul s-a făcut pe înălțimi, cum se cuvenea pentru o asemenea așezare. De câte ori am pășit însă pragul ei, la aniversările noului stăpânitor, sau la consiliile de miniștri, m-am întrebat ce trai vor fi ducând pereții, din îmbinarea ecourilor acestor doi mari oameni ai neamului nostru, totuși atât de adânc deosebiți și atât de greu de apropiat spiritual unul de altul. E ciudat de constatat că, devenită locuința Mareșalului aspru și fără huzur, casa s-a înveselit oarecum și a pierdut ceva din rezonanța gravă care-i însoțea altădată simplitatea. Lucrurile au rămas aproape toate la locul lor ori le-au înlocuit altele asemănătoare. Dar pereții aspri, de care spânzura singură *Răstignirea* lui [El] Greco, s-au acoperit cu Andreești, Luchieni și Grigorești: flori și peisagii. Iar în fund, acolo unde ușa dădea spre bibliotecă, s-au încastrat doi stâlpi împărătești de piatră, aduși din tinda vreunei biserici străine. Aceștia nu-mi plac, pentru că mi se par pretențioși și fiindcă podoaba lor greoaie strică, odată cu frângerea bolții, sobrietatea stilului casei.

O seară la Nae Ionescu. Nae Ionescu ieșise din lagăr și ne poftise la masă la el pe câțiva foști colaboratori și studenți de-ai lui:

*Și aceasta este soarta care ar trebui să-i fie hărăzită casei de acei care vor alcătui cândva o asociație a „Prietenilor lui Nae Ionescu", așa cum sunt, în străinătate, „Amicii lui Pascal", ori ai lui Balzac care să se trudească să păstreze și să facă să rodească tot ce s-a putut păstra de la el. O asemenea asociație am proiectat, câțiva ucenici ai lui, prin 1941. Dar ea nu a fost autorizată; pe cât știu, căci deși cererea noastră întrunea, între altele, semnătura mea, subsecretar de stat în funcție, ea a dezlănțuit într-un consiliu de miniștri de ordine, la care n-am fost, o furtună care nu s-a potolit decât prin refuzul autorizării. De acest refuz nu a fost străină gelozia ministrului Culturii, filosoful Ion Petrovici, cu care m-am răfuit mai târziu, la un sfârșit de ședință de consiliu de miniștri, în care a avut imprudența, cu prilejul altei discuțiuni, să-mi facă o aluzie. Ea mi-a prilejuit apoi o supraveghere discretă, la toate conferințele ce-am făcut, din partea Ministerului de Interne, care, ascultându-le, s-a convins că s-a speriat degeaba!

Mircea Eliade, Părintele Alecu Popescu, Racoveanu, Costică Floru, Virgil Bogdan, Dinu Noica, Titu Devechi (nu știu dacă erau cu noi și Emil Cioran, Paul Sterian și Terianu). Știu însă că domnii Onicescu și Ionescu Moșu au venit ceva mai târziu.

Tronând acolo, voltairian, în mijlocul mesei, între ucenicii săi, în sufrageria luminată, în care pe talere scumpe se serveau mâncăruri alese, Nae Ionescu mi-a apărut într-o lumină nouă.

Întâia oară îl vedeam altfel decât în tabăra de luptă. Era, acolo, cap de școală, între ai lui, din care nici unul nu semăna cu el la gând, în totul, dar care lucraseră, cot la cot, sub supravegherea lui. Fără să vreau, gândul mă ducea la aceste reflecții și la privilegiul, rar, de a-l putea vedea de aproape.

Simțeai în aerul lui de lup viforos de altădată ceva liniștit și îmblânzit. Ceva extrem de sensibil, un fel de bucurie, necomunicabilă, că se găsea — după ce drum! și, fără ca să știu, înaintea cărui altul! — iarăși în mijlocul nostru. Simțeai că ne măsura și ne cântărea pe toți și, mulțumit că ne vede, ne lua, pe rând, la răfuială.

Convorbirea lui cu mine — ședeam la stânga lui și, ca totdeauna, ocupat peste măsură, întârziasem — a început tot printr-o dojană. Avea impresia că îl făcusem să aștepte. Și-mi da să înțeleg — nu știu dacă mi-a spus ceva în acest sens, cred că nu, dar atitudinea lui mi-a spus-o clar, așa cum îndrepta altădată pe „or" sau pe „Spinoța" — că acest lucru nu se cade. Mi-amintesc acum! Mi-a spus, cum începuseră să mănânce, pe un ton care nu era de scuză: „Nu te superi că ne-am așezat la masă!? Nu?" Și, în tonul acestui „Nu" era dojana.

Despre Virgil Madgearu și Toma din Aquino. Mai departe, convorbirea lui cu mine a alunecat asupra lui Virgil Madgearu și a Tomei din Aquino. Mă întreba anume cum de fac eu așa de mă înțeleg și cu el și cu Madgearu și cum de sunt ucenic al lui și totuși mă pregătesc să vorbesc la Căminul Sfântului Augustin despre filosofia Tomei?

Întrebarea asta mi-a mai pus-o, cinci ani mai târziu, în ziarul „Semnalul", un domn Crăciun, care mi-a făcut trista cinste să considere, cu regret, drept o „tragedie a culturii românești" admirația mea concomitentă pentru Nae Ionescu și Madgearu. Am încercat, ca totdeauna, să-i răspund. (Și răspunsul meu e valabil și pentru domnul Crăciun.) I-am luat totdeauna în serios și cele mai mici „butade" Profesorului, și nu fără de folos. Și o discuție s-a încins

despre unul și despre altul. Urcând la rădăcina întâlnirii mele intelectuale cu Madgearu, i-am arătat ce mă apropia și ce mă despărțea de el. Vorbind, între altele, de „teoria economiei țărănești" a lui Ciajanov, ca de un element comun, Nae Ionescu mi-a răspuns: „Păi eu i-am dat-o!" L-am întrebat: „Atunci ce-ți este de mirare că mă înțeleg cu el?" Mi-a răspuns: „Păi vezi, că el o știe, dar nu o aplică, fiindcă gândește cu șablon. Și tot cu șablon gândește și Toma ăla al tău, din Aquino. Toate problemele se succed, la el, într-o ordine perfectă și se rezolvă pe rând, ca în cursul de filosofie al lui G.G. Antonescu." Iarăși discuție, dacă în filosofia Tomei din Aquino este sau nu este „dramă"? Nae Ionescu insista asupra rădăcinilor damaschiniene ale filosofiei lui. Și iarăși, întrebare din parte-mi: „Atunci, ce te miră preocuparea mea de dânsul?" După-masă ne-a dus la bibliotecă. Am revăzut, cu plăcere, în raft, volumele mari din Origen și din Sfântul Vasile cel Mare, pe care i le împrumutasem cu mulți ani în urmă și pe care mă chema mereu să mi le iau, dar pe care nu le mai luasem. Erau alături broșurile ce-i împrumutasem asupra lui Jacques Maritain, și Nae mi-a zis, privind la unele și la altele: „Te așteaptă!"

Tot în legătură cu entuziasmele mele prea repezi, Nae Ionescu ne-a citit un pasaj din cartea unui filosof român, tocmai atunci apărută, pe care-l lăudasem pentru subtilitatea lui și care pasaj era, într-adevăr, incomprehensibil.

Ne-a arătat apoi o minunată ediție a lui Nicolae Cusanul, pe care tocmai o citea. Discuții lungi cu Eliade, asupra acestuia. Ne-a vorbit, ca totdeauna iarăși, de băieții lui, de studiile făcute de Radu în Germania, unde învățase elina și ebraica, de lucrările lui la Wagemann, care avuseseră mare succes. Și noi ne aduceam aminte de „judecata" Profesorului din Cursul de logică elementară, când ne spusese: „Nae Ionescu e ce e; dar Radu e o floare de băiat!"

Creație și libertate. Întorși în odaia de lucru, Nae Ionescu a deschis discuția despre „bine" și despre „rău", despre „creație" și despre „libertate", începând să desfășoare tezele lui favorite, ceea ce făcea să se încrunte puțin teologii dintre noi. Discuția pornise de la arborele cunoștinței și, din nefericire, nu a continuat pe tărâmul metafizic, pentru că Eliade a deviat-o în direcția simbolicei arborelui acestuia în diferite religii și-n folclor. Ne-am propus însă să-i cerem lămuriri, sigur, data viitoare când ne vom mai întâlni, când voiam să-i citesc și studiul ce scrisesem cu câțiva ani mai înainte asupra *Condamnării lui Origen*, gândindu-mă la el, și pe care nu-l publicasem.

În timp ce discutam, a sosit și profesorul Onicescu și discuția a trecut pe tărâmul statisticii, cu care prilej Nae Ionescu ne-a expus felul în care concepea statistic legătura dintre notele unui concept și indivizii cărora li se aplică. Schița chiar o teorie a spețelor în biologie, întemeiată pe această idee. Și alta, a obiectului fizic.

Național-socialism și comunitate națională. A încercat apoi să aducă vorba de politică, dar discuția nu s-a mai prins. A vorbit el!

Ne-a expus părerile lui asupra național-socialismului, formă politică ce i se părea în totul corespunzătoare încercării de refacere a „comunității spirituale", prin care alunecarea timpurilor părea că ar vrea să substituie — după el — societatea aritmetizantă, a perioadei democratice, în agonie. Realizarea deplină a acestei comunități nu o vedea însă posibilă în Germania, unde scindarea individului de societate s-a făcut pe tipul apusean și unde opoziția Nordului protestant cu Sudul catolic creează stavile în calea deplinei comunități spirituale. I se părea că singură comunitatea spirituală, religioasă, poate justifica comunitatea politică de destin, și țara unde vedea el posibilă realizarea deplină a naționalismului socialist era mai ales Răsăritul și Sud-Estul european, și mai ales România, unde scindarea apuseană a individului de grup este încă superficială și unde se poate înfăptui o comunitate spirituală deplină, pe plan religios, a societății politice, poporul fiind în întregime ortodox. Însemna, de asemeni, legăturile precursoare ale lui Péguy cu național-socialismul. Și ne spunea: „Le-am spus toate lucrurile astea nemților, acolo la ei, și au cam rămas pe gânduri!"

Capul de școală. Amintirea pe care am păstrat-o din această seară s-a topit cu aceea a întâlnirii următoare, din cauza impresiei comune de popas liniștit, de ușurare, pe care am păstrat-o de la ele. Băieții țeseau amintiri: „Vă aduceți aminte, domnule Profesor, de lecția despre plictiseală?" Lecția aceea pe care n-o putea uita Emil Cioran, în care, la cursul de metafizică, plictiseala a fost înfățișată ca starea creaturii rămasă singură, fața-n față cu ea însăși. Dar despre cutare, sau cutare alt moment de luptă comun? Și plasa amintirilor se țesea între noi, care-i evocam unele din lucrurile cu care am început această carte, și el, care încerca să le reconstituie așa cum le trăise el însuși.

Nae Ionescu trecea pe toţi în revistă. Îi caracteriza. Căuta pentru fiecare nota justă. Îl simţeai fericit că e cu ai lui. Şi nici unul din noi nu presimţea ce se pregăteşte în umbra acestei linişti.

Ne propusesem să venim să-l vedem regulat şi ne pregăteam să-i cerem, cu primul prilej, lămurirea nelămuririlor pe care le aveam în legătură cu gândurile lui şi ale noastre, multe.

Vă închipuiţi cât a fost pentru noi de dureros să aflăm că Nae Ionescu a murit, tocmai în ziua în care ne propuneam să stăm de vorbă cu el asupra chinuitoarei probleme a libertăţii. Moartea lui nu ne despărţea numai de el în trup, dar ne silea să amânăm până la Judecata de Apoi lămurirea unor lucruri pe care nu ni le-am putut lămuri asupră-i. O parte a lor îmi va scăpa, prin urmare, definitiv, aici pe pământ, totdeauna.

Ceea ce interesează însă aici, după ce i-am evocat figura, este dacă şi cum am putea desluşi în tot acest complex fremătător de probleme, şi chiar dincolo de ele, sau progresând de-a lungul lor, gândul omului viu?

Cu titlul de ipoteză, voi încerca să-l propun.

VII

Încercare de caracterizare

Nae Ionescu n-a fost un filosof de catedră şi viaţa şi învăţătura lui nu trebuiesc privite didactic, ci ca eforturi ale unui om viu. Ca om viu, va trebui să surprindem secretul atitudinii lui în existenţă, care să ni-l restituie întreg, dincolo de toate metamorfozele lui aparente. Dacă ne situăm pe acest plan, desluşim că, de-a lungul întregii lui vieţi stă parcă o perpetuă ispită de a cunoaşte, atitudine pe care unul din discipolii lui a numit-o: tăcere descriptivă şi pe care eu aş denumi-o, dintr-un alt unghi, *tentaţia luciferică*, iscodirea posibilului închis în lucruri, adică împingerea lucrurilor la extrema lor limită de rezistenţă, trecerea lor de la ceea ce sunt la ce pot fi, ori nu pot ca să nu fie. Ispită de logician, desigur, dar de logician la pânda vieţii!

Nae Ionescu şi ispita posibilului. Întrebarea „ce ar fi fost dacar fi fost altfel decât cum a fost" şi-o pun mai ales teologii, istoricii, câteodată şi poeţii, când au sfârşit de iubit. Pentru „inginerii" veacului acestuia, întrebarea e stearpă şi fără sens. În cap cu Aristotel, pentru ei, „faptele făcute, nu se poate să nu fi fost făcute", pentru că „tot ce este are un temei, care-l scoate din nefiinţă, altfel, de ce ar fi, mai curând decât n-ar fi". Problema „posibilităţilor", dacă are pentru ei vreun sens, nu-l are decât pentru legătura tainică a posibilului cu viitorul, în taina existenţei condiţionate.

Nu tot aşa a fost pentru Nae Ionescu. Cugetând la tot ce ştiu, din ceea ce a vorbit, a scris şi a făcut Nae Ionescu, problema aceasta a posibilului stă în miezul neliniştii sale.

Evocări. Există, într-adevăr, într-unul din cursurile lui de mai demult, o frază stranie care lămureşte multe din atitudinile lui, care au mirat pe atâţia şi n-au lămurit pe niciunul.

Într-o lecţie de deschidere — să fi fost prin 1927— Nae Ionescu, evocând vremea anilor lui de tinereţe universitară, vorbeşte despre studenţimea de atunci şi de participarea lui la viaţa studenţească. Preocuparea lui în frământările şi alegerile de la „centru" sunt însemnate prin aceste vorbe ciudate: „Nu însemnau toate acestea mare lucru, dar ne plăcea să vedem cum cade un om."

Niciodată atitudinea lui nu a fost alta.

Când, student în anul I, Mircea Eliade l-a văzut întâia oară şi i-a împărtăşit grav că are „nedumeriri metafizice", pe care nu ştie cum să le limpezească, Nae Ionescu i-a răspuns scurt: „Bea."

În alte împrejurări, în care scriitorul acestor rânduri avea amărăciuni, pe care un prieten comun credea că Nae Ionescu le-ar putea curma c-o vorbă, Nae Ionescu i-a răspuns acestuia scurt:

„Ei, şi ce vrei să-i fac eu? Lasă, mă, băieţii să se descurce singuri. Dacă e ceva în ei, ies ei singuri la suprafaţă, dacă nu, înseamnă că degeaba te bagi!"

Altui prieten comun, Nae Ionescu îi preciza, odată, pe când el îi reproşa că nu s-a făcut ministru:

„Nu înseamnă nimica, măi, să fii ministru. Cine n-a fost ministru în ţara asta? Totul e: Să *poţi* să fii ministru. Şi asta nu o pot mulţi din cei care sunt. Mie însă îmi ajunge!"

Şi nu m-ar mira dacă, atunci când unii îi vor fi împărtăşit intenţia lor de a muri, Nae Ionescu le va fi răspuns în acelaşi fel — lăsându-i să se hotărască singuri...

La sfârşitul depoziţiei sale în procesul omorârii lui Ion [G.] Duca, omor în care răspunderea lui morală a fost angajată de către unii, citim, ca justificare, aceste rânduri:

„Trei oameni stau pe malul râului: Titulescu, Duca şi Nae Ionescu. Titulescu vrea să-i dea brânci lui Duca-n apă şi el nu ştie să înoate. Nae Ionescu îi spune să se ferească. Însă Duca nu-l ascultă, şi Titulescu-l dă la fund. Rezultat: Nae Ionescu e arestat! Eu nu râd."

Tehnica ziaristică şi sensul teologal al existenţei. La fel proceda Nae Ionescu ca ziarist.

Nae Ionescu nu înţelegea meseria de ziarist numai ca îndeletnicire pasivă de a contempla evenimentele ce se produc şi de a le despica rosturile, tălmăcindu-le apoi limpede, pe înţelesul tuturor, ci vedea în scrisul cotidian un instrument de intervenţie în viaţa de toate zilele, o colaborare a lui cu istoria, un mijloc direct de creare a evenimentului. Felul în care înţelegea această intervenţie creatoare de evenimente e de cel mai mare interes pentru cine e dornic să surprindă rosturile adânci ale prodigioasei lui personalităţi care, în ultimă analiză, sunt contemplative, nu active.

Privindu-l încă de la cursurile lui, vedeam cum Nae Ionescu proceda mai întâi socratic, iscodind lumea vastă a posibilităţilor, combinându-le cu mintea lui ageră şi opunându-le perechi. Căuta apoi, între ipoteze, pe cea mai potrivită împrejurărilor, mediului, ambianţei, mediu care era totdeauna pentru el — ca şi pentru Cuénot în biologie — filtrul prin care lucrurile trec din lumea posibilităţilor pure la evenimentul aievea petrecut, la faptă.

Ca ziarist, Nae Ionescu proceda la fel, iscodind întocmai ca la curs lumea vastă a posibilităţilor, pe care le trecea prin ascuţişul de foarfecă al întrebării. Întrebarea lui punea deci mai întâi ordine în câmpul posibilităţilor, pe care le rânduia perechi. Nici o deosebire, din acest punct de vedere, între cursurile lui şi articolele lui de ziar. Singură materia problemelor era deosebită. Nu însă tratarea lor.

Nae Ionescu căuta apoi, am spus, între ipoteze, pe aceea care afla cel mai mare număr de aderenţe în mediul ambiant. Ambianţa a jucat totdeauna la Nae Ionescu rolul de filtru al posibilităţilor în stare să le treacă-n stare de eveniment, de act. Despicarea felului în care evenimentele se fac şi se desfac în actualitatea imediată nu-i solicita însă inteligenţa fără a-l ispiti să intervie. Analiza lui împingea fiecare lucru la maximum în direcţia lui proprie. Şi astfel, oameni, evenimente, erau nu numai descoperiţi irezistibil în resorturile lor, ci erau împinşi la actualizare, la faptă, în sensul epuizării tuturor virtualităţilor care zăceau într-însele.

Aceasta este ceea ce s-a numit profetismul lui.

Pentru câţi oameni n-a jucat, oare, Nae Ionescu rolul acesta de revelator al lor înşişi, de descoperitor de vocaţii ascunse, sau de retezător iremediabil de avânturi lipsite de vocaţie! Pentru câţi n-a fost stâlp de îndreptar! Şi pentru câţi n-a fost piatră de poticnire!

Pedagogia negativă. Am mai spus lucrul acesta. Pedagogia lui Nae Ionescu era, toată, negativă. Nimic nu-l interesa, decât întru cât se putea susţine singur! Îi plăcea să ispitească ce zace-n fiecare şi niciodată n-avea remuşcări atunci când izbutea să răstoarne într-un om ultimele resorturi. „Nu e nici un păcat", îmi spunea el, adeseori, în faţa unei înfrângeri. „Dacă s-a lăsat învins, e că nu era nimic de capul lui. Ce pagubă atunci că a fost dat la o parte?"

Pedagogia aceasta e desigur foarte primejdioasă pentru mediocritate. Căci poate duce la „frângerea gâtului" ori la o descurajare iremediabilă a veleitarilor. Dar această „curăţire de teren de tot ce nu e apt să reziste" este mijlocul prin care Nae Ionescu a selecţionat, dintre elevii lui, o generaţie de oameni care merg — bine, rău — dar toţi pe picioarele lor proprii!

Această atitudine nu era la el numai o ispită vagă, nelămurită. Nae Ionescu era conştient de ea. Totdeauna ne spunea că perioadele de libertate sunt cele mai sărace-n personalităţi şi că personalităţi puternice nu se făuresc decât sub stăpânirea unei severe discipline.

Dacă Nae Ionescu intervenea în cursul lucrurilor, nu era, deci, niciodată spre a forţa mersul natural al evenimentelor în sensul dorit de el, ci, dimpotrivă, totdeauna atent la virtualităţile închise în lucruri, el împingea evenimentele să se realizeze în sensul dezvoltării lor proprii.

Nae Ionescu avea studiat, mintal, întregul eşichier al vieţii noastre publice. Aşa cum Balzac îşi figura eroii lui nenumăraţi şi-i suprima când îşi sfârşeau ciclul, pentru a nu-i încurca socotelile şi a nu reapare în romanele lui de mai târziu, Nae Ionescu avea în faţa ochilor lui — când scria — pe fiecare om politic, fiecare împrejurare, fiecare grup, aşa cum sunt, cu situaţia lor, cu ambiţiile şi interesele lor, cu resursele lor, cu ce pot face.

Ceea ce desluşea el că trebuie să se întâmple izvora din contemplarea lor, din reflecţia lui asupra resurselor şi veleităţilor acestora. Şi nu de multe ori contemplarea acestor posibilităţi dezlănţuia iminenţa evenimentului.

Aşa era, prin 1929, de pildă, când Nae Ionescu ducea campanie împotriva Sinodului, pe chestia vechiului calendar şi-a pascaliei schimbate.

Nae Ionescu avea nevoie de un om care să ducă chestiunea în parlament, şi nu-l găsea. Ţărăniştii, nou veniţi la guvern, erau disciplinaţi şi nedoritori de certuri, pe care le socoteau sterpe. Nae Ionescu îşi contempla personajele: unul, altul. Nici unul nu se potrivea. Deodată, un gând: Doctorul Lupu! Fusese în cartel cu liberalii şi acum era pus de-o parte. Căuta el însuşi o platformă să se repună în vedere. O chestie populară. „Ăsta e băiat de popă", spune Nae Ionescu. „Ia anunţă, măi, deseară, că Lupu va interpela guvernul pe chestia pascaliei." Redactorul politic, mai timid: „Păi, aţi vorbit cu el?" Nae: „Nu. Nu e nevoie. Pregătiţi-i dosarul pentru mâine!" Zis şi făcut. A doua zi de dimineaţă, doctorul Lupu — care aflase de interpelare din ziar — telefona la redacţia „Cuvântului" şi Nae Ionescu trimitea redactorul specialist ca să-l puie la curent cu „chestiunea" pentru care „trebuia" să interpeleze.

Acţiune şi contemplaţie. Ce legătură este între toate aceste împrejurări, în aparenţă fără legătură? Iat-o. Absolut toate purced de la o aceeaşi concepţie a existenţei şi a legăturii dintre ea şi acţiune.

A fi, a face şi a putea. Nae Ionescu s-a explicat, mai târziu, limpede.

Pentru o mentalitate francmasonică, idealistă şi apuseană, a face e mai mult decât a fi. A fi este chiar un fel de al lui a face. *„Am Anfang war die Tat"*, zice Faust, substituind Logosului, acţiunea. „Voieşte şi vei putea, luminează-te şi vei fi", zicea deviza „Românului" lui Rosetti.

Un duh demiurgic, care — după Nae Ionescu — e un duh drăcesc, ispiteşte pe om, îndemnându-l să se substituie, intenţionat, creatorului, să-l înlocuiască în treaba lui, îl îndeamnă să vrea să forţeze destinul firesc al lucrurilor, să creeze. Creaţia, pentru acest duh, e, de la-nceput, un act de răzvrătire, de opunere a omului în faţa naturii. Tot Apusul aşa vede spiritul, protestând împotriva condiţiei fireşti a omului.

Nimic mai greşit. Nu poţi voi şi face nimic din ce nu e copt să se facă. Lucrurile „se fac", nu „le facem". Cel mult, dacă putem să le ajutăm să se nască, aducându-le în conştiinţă, pe ele sau temeiu-

rile lor, a căror mânuire nu este posibilă. Dar asta nu ne schimbă rolul de spectatori. Problema desăvârşirii noastre nu e să facem ci să ştim, adică să putem face!

Trecerea de la fapt la posibilitate (sic) nu e un adaos de fiinţă, ci o istovire a ei, o alunecare de la Dumnezeu, care este suma tuturor posibilităţilor, în cosmosul care este o selecţie a acestora, o alegere, o împuţinare, o mărginire a lor.

Lucrul acesta, Apusul nu-l înţelege, ci numai omul cu mentalitate teologică răsăriteană. Apusul e plin de „ingineri" în sensul leonardesc al cuvântului. Descartes numeşte chiar puterea de cugetare a omului „ingenium".

Dacă lucrurile stau astfel, înţelegem de ce, pentru el [Nae Ionescu], în atitudinea omului nu primează fapta, ci contemplaţia înţelegătoare, aceea ce un discipol al lui a definit, cu aprobarea lui, se pare, ca „tăcere descriptivă".

Înţelegem acum care poate fi interesul lui pentru întrebarea: „ce poate cutare?"

Omul acesta conservator, care credea că „ce este, este" şi „nimic nu-şi poate depăşi esenţa" - este în realitate veşnic la pânda realului şi a faptei fiecăruia. De ce? Spre a-l îndemna la faptă? Nu. Ci pentru a verifica, prin faptă, ce e în el?! De ce e-n stare?!

„Să vedem ce-o ieşi", spunea el în faţa unei încercări.

„Păcat, n-a fost nimic de capul lui". spunea el în faţa unei înfrângeri.*

Chiar atunci când Nae Ionescu trage, din umbră, sforile de care

*Nu e multă vreme de când C. Noica m-a acuzat, în *Jurnalul său filosofic*, că am „construit" această poziţie naeionesciană asupra posibilului, pentru a-mi strecura, la adăpostul pavilionului profesoral, marfa mea proprie. Nu tăgăduiesc că această problemă e una din materiile în care contactul gândirii lui Nae Ionescu cu a mea a fost cel mai fecund. Şi că ea s-a dezvoltat, pe cont propriu, şi sub influenţa altor dascăli. Cele două foiletoane, deja citate, ale mele, consacrate în „Cuvântul" unei conferinţe a lui Berdiaev, auzită la Paris, asupra ideii de act şi de posibilitate la Aristotel şi a interpretării lor deosebite în Răsărit şi în Apus, sunt, desigur, o dovadă. Dar că aceasta nu este şi poziţia limpede afirmată încă din 1928/29 a lui Nae Ionescu, mi se pare de nesusţinut astăzi, când cititorii lui au putinţă să-i controleze afirmaţiile asupra acestei materii, direct, în lecţia a V-a a Cursului al doilea, de pregătire la Metafizică, consacrat cunoaşterii mediate, în care Profesorul atribuie, ca primă funcţiune metafizicii, mântuirea prin „trecerea în virtual" simetric corelată celeilalte operaţiuni, care e creaţia: „căderea în cosmos", despre care vom afla poate cândva, de asemenea, când i se va publica şi corespondenţa, gândul întreg al Profesorului.

atârnă oamenii politici ai Regatului român, sparge cartelul european al fierului, sau împinge un discipol către cutare sau cutare gest riscat, atitudinea lui nu este o atitudine etică, ci una contemplativă.

Ceea ce îl preocupă mai presus de orice este să verifice, să vadă ce e cineva, de ce e în stare.

Reuşeşte? Pe Nae Ionescu nu-l interesează rezultatul ca atare, ci verificarea realităţii care i-a asigurat succesul. Cade? Nae Ionescu conchide că nu era nimic în el.

Fapt e că Nae Ionescu a ispitit pe mulţi şi sunt câţiva pe care i-a scos din fire... A fost adică un dascăl primejdios, cum sunt toţi adevăraţii dascăli.

Tăcerea descriptivă. Această tăcere descriptivă, unită cu ceea ce aş putea numi ispita creaturalului, dau la un loc — atunci cînd au realitatea vie-n faţa lor — ceea ce am putea iarăşi numi: bucuria sau, mai corect, neliniştea formelor!

De câte ori, contestând transformismul artificial, nu ne-a vorbit de această bogăţie a formelor vii, de diferitele chipuri în care viaţa-şi caută formele de echilibru stabil, pur, care singure sunt viabile. Construise cu ajutorul statisticii o întreagă concepţie a cosmosului, în care răul era îmbrăcat în haina artificială a voinţei de a fi altfel decât cum eşti. Noi regăsim aici, subtilizată, rafinată şi ancorată metafizic, vechea teză maioresciană moştenită de Nae Ionescu, împotriva tuturor tăgăduirilor reciproce, de la dascălul său, dl. Rădulescu-Motru. La acest echilibru natural al formelor pe care se sprijinea filosofia lui naturală, Nae Ionescu reducea chiar tendinţa cealaltă, care nouă ni se părea antagonistă, a depăşirii, pe care se întemeia filosofia lui religioasă, de vreme ce scria: „Îndatorirea de a te depăşi, iubirea, nu e decât o lege naturală a fiinţei. Legea iubirii nu este o obligaţie de ordin etic. Ea înseamnă doar: Vino-ţi în fire!“

În tot acest freamăt din jur, el caută deci o formă de echilibru stabil, nu se mulţumeşte să ştie abstract, ci vrea să „încerce“ ceea ce i se pare c-a aflat, caută adică, în experienţă, în trăire, exploatarea ultimă a gândului său, urmăreşte ca prin trăire să realizeze depăşirea acestei trăiri.

Chipuri şi perspective. Într-un desen pe care l-am făcut, la Paris, în vremea studiilor mele, din memorie, încercându-l trăsătură cu trăsătură, într-o zi în care mi-era dor de el, l-am închipuit aşa: cu chipul lung, osos, cu ochii cenuşii, sprâncene arcuite, ridicate şi

răsfrânte, cu gura prădată de acelaşi dispreţ. Capul i se proiectează pe o cruce înscrisă într-un cerc. Să fie reunirea simbolului creştin cu simbolul solar tracic, din troiţele autohtone? Nu. Este numai un *„trompe l'oeil“* : anagrama lui „i“ mic de tipar înscris peste „e“ mic de tipar, vigneta cu iniţialele „Ideii europene“. Sub chip: mâinile, mefistofelice, cu degete lungi, osoase, seamănă cu picioarele unei dansatoare. Îi acoperi cu palma mâna stângă?! Dreapta lui, cu degetele aplecate-n jos, devine straniu de arătătoare către ordonatul şi blând supusul cap al lui Jacques Maritain, al cărui chip, după Bonnaud, îl străjuieşte-n dreapta, deasupra mesei mele de lucru. „Iată calea!“, pare că zice, arătând spre filosoful renaşterii medievale, spre filosoful ordinei şi autorităţii naturii. Ridici palma!?! Descoperi mâna lui stângă, răsturnată, osoasă, cu palma ridicată-n sus şi ultimele două degete pe jumătate strânse. Deodată, arătarea drumului de către mâna dreaptă ţi-e luată înapoi, şi parcă-ţi spune: „Da de ce? La ce bun?“ sau: „Atâta e tot?“, deschizându-se spre chipul dezrădăcinatului Şestov, filosoful absolutului şi al arbitrariului divin, al anarhiei şi al libertăţii. care îl străjuieşte, în portretul lui Schloeser, la stânga, pe perete, deasupra mesei mele de lucru. „Încoace, încolo?“ „Şi pe aici, şi pe aici, tot acolo ajungi!“ Între rai şi iad, între supunere şi răzvrătire, cumpăna înţelegerii stă-ntrebătoare. Fă cum poţi.

De acest desen apropii, fără să vreau, ultima lui fotografie. E unul din cele mai dramatice chipuri care mi-au rămas de la el. Singurul pe care îl privesc şi nu mă satur. Îl văd pe Nae Ionescu, la el acasă, în cămara lui de lucru. În picioare, cu spatele la rafturi, se sprijină de bibliotecă. A albit, are mâinile în buzunar şi un aer în aparenţă degajat. Dar chipul e dureros răvăşit şi privirea parcă e în gardă. Pare un lup rănit care se apără de haita câinilor ce-l înconjoară.

De ce, privindu-l, ai impresia stranie că Nae Ionescu ţine pe cineva în faţa lui în vârful spadei? În fotoliu, adică acolo de unde priveşti acuma tu.

Pe cine priveşte Profesorul fix, cu privirea dureroasă şi dispreţuitoare, ce pare a fi străpuns o taină şi care parcă spune: „Cum? Numai atât? Adică ce vrei? Care-i noima? Pe mine?“

Viaţa pe care-a trăit-o? Moartea pe care-o vede venind şi căreia, la fel cu Roland din legendă, îi aruncă mănuşa? Ori e diavolul, care

vine, ca şi în Faustul goethean, să-şi ceară preţul? Şi Profesorul priveşte la el? Ori priveşte deja dincolo de ce vede?

Nimeni nu va putea răspunde.

Neliniştea vieţii formelor. Ci numai noi înşirăm, în urma lui, boabele pe fir şi-ncercăm să redăm un chip al existenţei lui caleidoscopice! Rând pe rând: filosof de catedră, soţ şi tată, cap de şcoală, director de bancă, negustor, ziarist, căpitan de industrie, om politic, curtean, filosof de casă, îndrumător spiritual, amant, eminenţă cenuşie, victimă politică, martir, totdeauna curios, totdeauna în curs de aşezare, cu un picior aici şi cu unul dincolo — viaţa lui este acea necontenită nelinişte, acea necontenită sete de depăşire, de neputinţă de a atinge o formă definitivă de echilibru, după care suspina cu atât de des citatele, de el, cuvinte augustiniene:

„*Tu nos fecisti ad Te, irrequietum cor nostrum, donec requiescat in Te.*"*

Prin acest caracter nemaipomenit de complex al vieţii lui, în care se întâlnesc: Abélard cu *Il Cortegiano*, Ignaţiu de Loyola cu Père Joseph, Pafnutie cu Origen, Socrate cu Cesar Borgia, Hugo Stinnes cu Voltaire, Faust cu Don Juan — Nae Ionescu rămâne un om cu totul deosebit de oamenii tipizaţi ai vremii noastre, reduşi, în dinamica vieţii lor, la câteva mobile elementare. El evocă, într-un anumit sens, pe acei oameni ai Renaşterii, aşa cum îi plăcea să se arate el însuşi, uneori, interpretând gliptic întreita îndoitură a nasului său. Dar nu un om al Renaşterii târzii, secate de orice adâncime metafizică, ci un om al acelei Prerenaşteri, a veacului al XIV-lea, încă plină de seva aspiraţiilor spirituale ale veacului trecut, în care Dumnezeu nu a alunecat încă din centru la periferia lumii şi în care omul, care a ajuns să se caute, fără a se găsi, nu a uitat încă, cu totul, de Chipul de la care îşi trage Asemănarea. (Moment din care, de altfel, neamul nostru trebuie să-şi reia povestea, de acolo de unde firul ei s-a rupt, o dată cu căderea lui la marginea istoriei, prin intrarea în luptă împotriva turcilor şi schimbarea drumurilor mari ale pământului, după Ştefan cel Mare şi Alexandru cel Bun.) O verificare? Nu avem. Dar iată-l iar în tinda Patriarhiei, unde pictorul adversarului său cesaro-crăiesc, Patriarhul, s-a înfăţişat pe sine şi pe apropiaţii săi ca sfinţi, în

* „...ne-ai făcut pe noi pentru Tine, şi neliniştit e sufletul nostru până ce se va odihni în Tine." (Aurelius Augustinus, *Confessiones*, I)

firidele Sfântului Naos, l-a înfăţişat pe Nae Ionescu, luciferic, în centrul porţii din dreapta a tindei, adulmecând, spre râul de foc, turma rătăciţilor osândiţi la Judecata din urmă. Să fie numai un duh răzbunător? Să fie numai o stranie coincidenţă? Ori, poate, cumva, să străbată, prin ele, ceva din adevăr? Căci nu e oare această împingere primejdioasă a fiecăruia spre ultima lui realizare, pe care o regăsim în cele ce a mărturisit întotdeauna despre păcat şi creaţie, tocmai „tentaţia luciferică", ispita care constituie, într-adevăr, esenţa vieţii acestui călugăr întârziat în epoca marii industrii şi a haosului spiritual al vremii noastre?

Sau, priviţi mai bine masca lui! Moartea i-a fixat trăsăturile. Chipul i s-a deformat puţin. În expresie stăruie însă aceeaşi tăcere întrebătoare.

Încheiere. Moartea a întrerupt şirul gândurilor dascălului nostru pe care-l evocăm aici.

I-a fost dată această stare, de a muri în mers, înainte de a-şi fi încheiat ciclul, de a se cristaliza definitiv, de a muri în sensul spiritual, de care se temea atât!

Moartea l-a fixat pe o treaptă a căutării? Fost-a el — în pofida încercărilor lui de formulare, la care-l împingea poate conştiinţa destrămării iminente a unui trup istovit — ajuns la capătul peregrinării? Cine altul decât Dumnezeu ar putea şti? Fapt e că liniştea şi neliniştea lui au trecut altora mai departe, spre noi încercări şi aventuri.

Datoria noastră, a celor ce l-am cunoscut şi l-am iubit, nu este să-i pomenim gândurile numai spre deşartă aducere aminte. Ci să ni le facem trup, să ne luptăm cu ele, pentru propria noastră echilibrare.

În lupta pe care o duce neamul nostru pentru a-şi găsi un chip spiritual al lui, contactul cu un om care a atins cu aripa vie a gândului său toate apele cugetării, toate ispitele stării omeneşti, nu poate fi decât binefăcător.

Îmi stau pururea în minte cuvintele lui de la sfârşitul acelei lecţii de deschidere a cursului său de *Istoria metafizicii*, în care a vorbit despre „Modă în filosofie" şi care constituie un fel de testament al gânditorului care a fost Nae Ionescu, cuvinte care, astăzi încă, ni se adresează nouă:

„Pentru că în fiecare din noi este o luptă continuă de fiecare zi. Această luptă continuă, prin faptul sentimentelor, al impresiilor, al ideilor ş.a.m.d., până la sfârşit alunecă într-un cadru care, cu timpul,

se fixează. Când noi am ajuns la soluția care reprezintă adevărul, ne-am şi fixat, dar în momentul în care ne-am fixat, am murit. Acesta este destinul tragic pe care îl reprezintă istoriceşte metafizica. Fiecare dintre înaintaşii noştri este un om mort pentru noi şi nu mai poate sluji cu nimic. Când privim lupta metafizică, suntem singuri. Nimic din ceea ce a fost înaintea noastră nu ne ajută. Ne uităm împrejur şi nu vedem pe nimeni. Iar după ce am ajuns să ne echilibrăm, atunci formula definitivă a sistemului nostru metafizic este în acelaşi timp piatra noastră de mormânt."

„Prin urmare, eu înțeleg supărarea, necazul, lipsa de înțelegere a celor dinaintea noastră pentru noi. Aceasta nu înseamnează că noi trebuie să manifestăm față de ei aceeaşi lipsă de înțelegere. Nu putem s-o manifestăm, pentru că noi suntem vii şi ei sunt morți şi un om mort stă totdeauna mai rău decât unul viu şi pentru că ştim că şi noi o să murim mâine şi cerem de la cei care vor veni după noi aceeaşi îngăduință pe care trebuie s-o arătăm astăzi celor dinaintea noastră."

Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut (Fragmente)
Editura Humanitas, Bucureşti, 1992

ION ZAMFIRESCU

Nae Ionescu

Dintre profesorii mei, atât în vremea studenției cât şi mai târziu, de Nae Ionescu m-am apropiat mai puțin. De ce? Mi-am pus adesea această întrebare. Mi-o pun şi acum. Încerc, în cele ce urmează, să-i dau un răspuns.

Eram elev de liceu, la Craiova, când numele lui Nae Ionescu începea să fluture pe diferite buze şi în oraşul nostru. Aceasta, mai cu seamă, datorită articolelor din „Cuvântul". Acest nou cotidian venea cu altceva — mai ales în opinia noastră, a tinerilor — față de ce puteau să ne ofere zilnic „plicticoasele" „Universul" şi „Dimineața". Adică mai puțină „informație", mai puțin colportaj, mai puțină publicitate, mai puțin „fapt divers"; în schimb, parcă un aer nou, rubrici inedite, articole semnate de nume despre care începea să se vorbească, luări de atitudine, aş spune şi o mai vie pătrundere în problematici ale vremii. Între acestea, articolele iscălite de Nae Ionescu ne păreau ca fiind cu deosebire dătătoare de seamă.

Țin minte — printre altele — ce impresie aparte au făcut asupra noastră foiletoanele *Mitul arghezian*, semnate de Mircea Eliade. Autorul lor era încă elev, pe băncile Liceului „Spiru Haret" din Bucureşti. Un elev de liceu semnatar pe prima pagină, într-un ziar central de prestigiu?!... Iată, într-adevăr, ceva neobişnuit! Ceva... făcut să producă în cugetele noastre timide de „provinciali" şi mirare, şi admirație, poate şi o uşoară pornire invidioasă.

Ne interesa, deopotrivă, şi chestiunea dezbătută. Printre picături, şi noi, mai de departe, începusem să aflăm câte ceva despre poetul în cauză. Nu ne mărgineam, deci, la a lua cunoştință de discuția pusă în mişcare; oarecum, ne şi implicam în ea. La data aceea, volumul *Cuvinte potrivite* — acela prin care Tudor Arghezi a marcat marea lui confirmare ca poet şi de la care avea să înceapă adevărata lui consacrare — nu apăruse încă. Până atunci, atât numele cât şi scrisul lui pluteau într-un fel de *imbroglio* fastuos, lucru inedit în practicile noastre literare. Un *imbroglio* — adaug —

populat cu semne de „eveniment", cu anunţări în stil profetic, cu înscrieri anticipate pentru exemplare numerotate. Pe mulţi, faptul îi încânta; alţii, însă, îl priveau mai cu nedumerire. Era oare o regie gândită şi dorită de către poet sau era o iniţiativă pornită exterior, ca revărsare de entuziasm din partea unor admiratori? Din câte îmi amintesc, tânărul critic nu credea în asemenea manifestări; privea înspre ele cu îndoială.

Era firesc, deci, ca ziarul cu asemenea deschideri să capete în cugetele noastre doritoare de ceva nou o preţuire aparte. Articolele lui Nae Ionescu, cu legenda ce putea să planeze asupra autorului lor, ne întăreau în acest sentiment. Nu voi spune că le înţelegeam în totul; vroiam totuşi să intrăm în atmosfera lor. Sclipiri de inteligenţă; ieşiri originale din reguli ori făgaşuri bătătorite; accente îndrăzneţe şi provocări în consecinţă; parcă şi unele gravitări — incitante, savuroase — înspre soluţii sau alăturări paradoxale. Toate acestea — în orice caz o parte din ele — întreţineau în noi o excitaţie plăcută: ne măguleau oarecum; păreau a fi în acord cu anumite fronde ale întâilor noastre avântări intelectuale. Contribuiau la aceasta, cu încărcătura lor fabulatorie, şi veşti venite din afară. Se ventilau zvonuri şi aprecieri de felul acestora: „Nae Ionescu, azi, continuă cu strălucire catedra de logică ilustrată pe vremuri de Titu Maiorescu"; „...Nae Ionescu este mentorul autentic al noii noastre generaţii filosofice"; „...Nae Ionescu întruchipează pe dimensiuni contemporane ideea de *profesor*"; ş.a.m.d.

Cu asemenea imagini, dobândite de la distanţă într-un oraş din ţară, deveneam în toamna anului 1926 student la filosofie. Aşteptam cu interes şi nerăbdare întâlnirea cu Nae Ionescu. În speţă, lecţia lui inaugurală. Nu pot spune că această primă lecţie m-ar fi dezamăgit, însă, cert, nici nu m-a câştigat. Era altceva, destul de altceva, faţă de ce construisem până atunci în sinea şi în aşteptarea mea.

La data aceea, Nae Ionescu se apropia de vârsta de patruzeci de ani. Statură potrivită; alură tinerească, până la un punct şi sportivă; figură uscăţivă, marcată caracteristic prin unele proeminenţe; părul negru intens, pieptănat cu îngrijire; frunte deschisă, grăitoare: dedesubtul acesteia, mărginiţi de sprâncene bine desenate, doi ochi vii, străpungători, siguri parcă şi pe o putere a lor iactantă, oarecum şi provocatoare; iar faţa smeadă, atât de smeadă, încât putea să lase

impresia că în ziua aceea *rasoir*-ul stăpânului rămăsese neîntrebuinţat.

Era în tradiţia Facultăţii de litere şi filosofie ca lecţiile inaugurale să decurgă cu oarecare solemnitate. Nae Ionescu, însă, nu ţinea la această tradiţie. Dovadă, mai întâi, vestimentul. Costum gri deschis (ţesătură gen *tweed*); veston cu buzunare aplicate, în croială semisportivă; cămaşe albastră; cravată „papillon", de culoare vizibil contrastantă cu ansamblul îmbrăcăminţii. Dovadă, de asemenea, şi ţinuta la catedră. Nu stătea în picioare; vorbea de jos, înscriindu-se parcă înadins în spaţiul limitat şi în imobilitatea monotonă a fotoliului. Faptul contrasta oarecum cu alura tinerească a vorbitorului; contrasta — aşa cum aveam să verific şi ulterior — şi cu incitanţa multor luări de poziţie ale gândirii sale.

Lecţia începea cu această declaraţie a profesorului: „Cursul de anul acesta (un curs de istorie logicei, n. r.) izvorăşte mai mult din necesităţi didactice decât din preocupările mele personale. Din acest punct de vedere, este evident că eu personal sunt dezavantajat..." Afirmaţia îi era profesorului ceva străin, indiferent, neplăcut? Că această „necesitate" era o constrângere de natură a-l abate ori a-i întuneca „preocupările personale"?

Proclama, mai departe, că ritmul „didactico-academic" poate fi un impediment al „tinereţii spirituale". Din nou, ceva făcându-mă să tresar. Mă înscrisesem la filosofie în vederea unei cariere didactice. Ce auzeam acum, de la catedră, punea pe această carieră un stigmat. Protestam, în sinea mea; faptul mă şi durea oarecum.

La un moment dat, în cursul expunerii, s-a rostit numele lui Hegel: „...acesta este un filosof pe care nu-l citeşte nimeni şi pe care îl înţeleg şi mai puţini." Şi, mai departe, în legătură cu ideea de timp în accepţia kantiană: „...este o părere pe care nu pot s-o împărtăşesc." Ştiam, din câtă informaţie filosofică putusem să adun până atunci, că atât Kant cât şi Hegel sunt stâlpi de susţinere ai gândirii filosofice moderne. Inevitabil, afirmaţii de felul celor amintite puteau să trezească în mine un sentiment de cumpănă şi de mirare.

Şi mai neaşteptate, încă, aveau să-mi pară opiniile profesorului despre cauzalitate. Ulterior, cursul pe care îl începea atunci a fost tipărit. Reproduc din acesta:

„...În explicarea cauzală, istoria are pretenţia că lămureşte cauzele lucrurilor. Eu v-am spus-o şi altădată; n-am înţeles

niciodată care este valoarea explicativă a cauzalităţii; pentru că, în afară de o anumită formă metafizică a cauzalităţii care este creaţiunea, nu există putinţă de explicare cauzală a lucrurilor. Ceea ce numim noi cauzalitate este de fapt, întotdeauna, o corelaţie între evenimente..."

Poate că în alt moment de viaţă, într-o etapă ulterioară a formaţiei mele intelectuale, aş fi întâmpinat aceste afirmaţii cu mai mult spirit de interpretare. În psihologia mea de atunci, însă, ele nu puteau decât să mă contrarieze. Veneam din liceu, cu ceea ce acesta îmi insuflase ca spirit ştiinţific, adânc pătruns de principiul cauzalităţii. Vedeam în acest principiu o cheie hotărâtoare în ce priveşte cunoaşterea şi explicarea fenomenelor. „Cunoscând cauzele, putem prevedea efectele" — acest enunţ se profila în judecata mea drept o cucerire definitivă, ireversibilă, a minţii omeneşti. Includeam în adevărul lui logic şi tot atâta funcţiune morală. Lumea, deci, nu pluteşte în haos. Lucrurile nu se produc la întâmplare. Ele se înlănţuiesc într-o ordine putând să fie înţeleasă şi urmărită. Principiul cauzalităţii, astfel, se adresează şi stărilor noastre de suflet. Ne îndeamnă să ne încredem în această lume. Ne procură sentimentul că o putem cunoaşte; că pe acest pământ, pe care ne purtăm existenţa, nu trebuie să ne simţim străini ori dezorientaţi. Ori, iată, ce auzeam rostindu-se de la catedră venea parcă împotriva acestor simţăminte. Faptul, fireşte, îmi părea ciudat: nu putea să-mi rămână indiferent.

Trec peste aceste impresii de început. Mă refer, acum, la constatări şi imagini din totalitatea lecţiilor pe care le-am audiat. Rostirea la catedră a profesorului era o rostire egală, sigură pe sine, fără căldură şi fără spontaneitate; însă, prin rigoarea ei de ton, reuşea să reţină şi să stăpânească atenţia celor din amfiteatru. Fraze scurte precise, construite economicos, în genere cu verbiaj abstract, presărat însă din loc în loc cu note sugestive şi cu pitoresc anecdotic. Vorbea liber; nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată cu ceva scris în faţă. Într-un fel, îi admiram această dezinvoltură; într-alt fel, însă, mă lăsa şi în prada unor îndoieli.

Lecţiile profesorului îmi păreau mai degrabă causerii decât prelegeri propriu-zise. Conceptul de „prelegere", în sensul lui universitar, comportă o seamă de condiţii stricte: un material tematic gândit şi pregătit din vreme; expunere sistematică; o linie

profesorală, eventual cu stil de *ex cathedra;* şi, oricum, măcar în formă incipientă, şi o redactare. Ori, în lecţiile despre care e vorba găseam doar puţin din toate acestea. Aparent, s-ar spune că se dialoga cu cei din sală; în realitate, vorbitorul se angaja în exerciţii dialectice pe care le purta mai mult cu sine.

Frecvent, profesorul îşi presăra vorbirea cu oralisme de atmosferă sfătoasă, familiară: „vasăzică"; „zic"; „zice"; „iată"; „vedeţi"; „aşadar"; „prin urmare"; „aşa de pildă" (pleonasm?); „dar ca *să spui* că..."; „ei bine!"; ş.a. Contextual, toate acestea implicau persoana I-a; de aici, dese întrebuinţări: „eu", „după părerea mea", „nu mai *spui* că...". De aici, de asemenea, argumentări de felul acesteia ce urmează:

„...De aceea, să nu credeţi dvs. despre cultură că aceasta poate să fie un ideal. Am văzut multă lume care crează din cultură un ideal. «Aud că eşti deştept, dacă eşti deştept, de ce nu scrii, domnule? — De ce să scriu? — Am auzit că gândeşti cu capul dumitale. — Gândesc. — Atunci, de ce nu scrii? — De ce să scriu, domnule? — Nu înţeleg; dar cultura? — Ce am eu cu cultura! — Atunci dumneata gândeşti, dar nu eşti om de cultură! — Fii sigur că gândesc! — Atunci, cum?»" (*Istoria logicei,* lecţia: *Tipuri de viaţă spirituală şi tipuri de cultură,* Buc., 1941.)

Aceste lucruri, în genere, întreţineau în mine o stare de nelămurire. Ce interpretare, anume, trebuia să le dau? Până la un punct, pitorescul, familiaritatea şi naturalul lor îmi spuneau ceva; ascundeau în ele un joc ce putea să-mi pară simpatic. Totodată, însă, îmi semnalau şi o scădere de ton, din diapazonul filosofic la care aspiram.

Întrucât materiile mele de opţiune erau altele, nu aveam de trecut cu Nae Ionescu decât un singur examen parţial de logică. Acel examen mi-a prilejuit prima mea întâlnire cu profesorul. Este un moment ce mi s-a fixat bine în minte; nu aş putea, deci, să alunec pe lângă el cu uşurinţă. Era un examen colocvial. Avea loc în cancelaria profesorului. Mi s-a părut să vorbesc despre regulile definiţiei. Am răspuns corect, cu ce îmi reaminteam din liceu şi cu ce mai puteam adăuga de circumstanţă. Atitudinea profesorului, în timp ce vorbeam, avea un aer neutral. Nu m-a întrerupt vreodată; dar nici nu-mi dădea semne că răspunsul meu îl interesa sau că l-ar fi satisfăcut. Aşteptam să mi se dea şi o altă chestiune. Totul, însă,

s-a mărginit la atâta. I-am întins, după uzanţă, carnetul meu matricular de student. Mi-a înscris nota — bilă albă — într-un chip rece, parcă absent. Nu era cazul să jubilez; cred că oricum aş fi răspuns, aceeaşi notă mi s-ar fi dat.

Nu fusesem înainte ca elev, nu eram nici acum ca student, un bucher. Însă silitor, conştiincios, în regulă cu îndatoririle mele, da, am fost şi continuam să fiu. Aveam respectul notei; o luam în serios. Nota îmi părea un drept al meu; o dovadă că munca mea este considerată; un semn de atestare din partea societăţii. În nici un caz, nu-mi îngăduiam să văd în notă o simplă formalitate. Sub impresia că examenul decursese placid şi că nota primită era în bună parte formală, în momentul când să mă ridic să plec, am avut o reacţiune spontană. Nu aş şti cum s-o numesc mai potrivit. Era în ea şi ceva de îndrăzneală, şi de bună-cuviinţă. *Trebuia*, cred, să aibă loc. A urmat un scurt dialog. Încerc să-l reconstitui:

— Dar, domnule profesor, în timpul anului ne-aţi făcut un curs despre filosofia protestantismului...

— V-am cerut eu să învăţaţi după el?

— Nu! credeam însă că aceasta se înţelege de la sine.

— Da, ai dreptate! trebuia să mă gândesc la acesta. Dar d-ta ai răspuns bine. Ţi-am dat nota maximă. Văd că ai o nemulţumire. Spune-o!

— Mi-aţi dat o notă pentru lucruri pe care le ştiam din liceu... *Logica* de Al. Valeriu, manualul nostru din clasa a VII-a... Întâmplător mi le-am mai reamintit...

— Şi?

— Vroiam ca la acest examen să mă simt şi student, nu tot elevul din trecut...

— Dar, ce, lucrurile se opresc aici? Ai înaintea dumitale nemăsurat timp ca să fii şi student. Crezi că eu, acesta de pe catedră, am terminat cu studenţia?

— Vedeţi! — am fost în sală, la toate lecţiile dvs... am luat notiţe, regulat... am pregătit examenul după ele... Cât am înţeles, cât n-am înţeles, nu ştiu; dvs. v-aţi fi putut da seama... Socotesc că astfel v-aş fi fost mai puţin anonim decât am sentimentul că v-am fost... Cui oare le erau adresate aceste lecţii? Nu nouă?

— Ei bine, află! Între cei cărora mă adresam cred că te presimţeam şi pe d-ta. Mi-o dovedeşte mica d-tale revoltă. Sunt bucuros că

nu mi-o ascunzi. Dacă pot pune în mişcare o idee, o nedumerire, o întrebare, un curaj, o contrarietate, o neîmpăcare ca aceasta a d-tale din clipa de faţă, atunci, sunt mulţumit. Înseamnă că spiritualmente fac o treabă; dar, în fond, îţi dau voie să nu-mi dai dreptate...

Dialogul nostru a decurs senin, natural, fără ceva enervant ori supărător. Era, de ambele părţi, o luare de cunoştinţă. O ghiaţă ce se spărgea; un *modus vivendi;* nu însă, propriu-zis, şi o promisiune de împrietenire.

Câţiva ani mai târziu, în care timp nu mai avusesem vreun prilej de a-l revedea pe Nae Ionescu, ne-am reîntâlnit la un banchet dat în cinstea profesorului C. Rădulescu-Motru, căruia îi sărbătoream împlinirea unui număr de ani. Acest banchet avea loc, nu convenţional într-un mare restaurant, ci prietenos, în ambianţă corespunzătoare, la Şcoala superioară de menaj „Filipescu" din Calea Victoriei. În această şcoală erau pregătite viitoarele maiestre de gospodărie din schema şi programa de învăţământ a şcolilor secundare de fete. Trebuie să precizez că mesele organizate aici aveau un caracter aparte. Erau, în afară de executarea unor comenzi, şi adevărate lecţii şi demonstraţii de artă în materie. Se ştia, între altele, că în nici o operaţie din travaliul culinar şcoala nu îngăduia atingeri manuale. Întreceri, deci, de meşteşug, de preocupare estetică, de bun gust, de importanţă atribuită acestei activităţi. Ministerul Învăţământului, de câte ori avea de onorat un eveniment academic, aici îşi comanda banchetele. În această atmosferă, din capul locului, buna dispoziţie, plăcerea întâlnirii, calitatea spirituală a momentului — toate acestea — căpătau un plus de căldură şi relief.

Nae Ionescu, în perioada aceea, era un personaj despre care se vorbea mult în diferite medii ale societăţii bucureştene. I se puneau pe seamă: relaţii importante în sfere politice şi financiare, yacht pe litoral, limuzină de lux la Bucureşti, reşedinţă seniorială undeva în preajma Capitalei, prietenii notorii în Germania, viaţă mondenă. S-a spus, un timp, că ar fi reflectat şi la un scaun major în ierarhia Bisericii ortodoxe române. Nici nu respingeam, nici nu dădeam crezare acestor spuse; din moment ce nu puteam să le constat ori să le verific direct, preferam să fac abstracţie de ele. Ce mă interesa, însă, era prezenţa lui Nae Ionescu în viaţa noastră universitară, cu reflexele acesteia în mişcările de idei ce se profilau în ţară.

Reîntâlnirea de care aminteam mai sus s-a petrecut simplu, obişnuit, ca şi cum ne-am fi fost vechi cunoştinţe. M-a oprit, zâmbindu-mi semnificativ, când cu micul gest de rigoare am vrut să mă prezint. Am dedus că nu era străin de începânda mea activitate publicistică, la data aceea. E posibil ca şi uşorul incident de la examenul meu de logică să nu i se fi şters cu totul din minte. Mai cred că între noi funcţionau reciproc şi anumite intuiţii, îndeajuns de articulate şi de precaute în a marca distanţe fără a produce propriu-zis şi rupturi. Am putut schimba, în seara aceea, nu mai multe ci doar câteva fraze. Aparent, anodine; în fond, însă, cu puţină cheie în ele. La un moment dat, în aceste fraze, accentul a căzut pe ideea de generaţie. Cu uşoară, discretă, cu binevoitoare maliţie (dacă se poate spune aşa) mi s-a sugerat să reflectez: sunt oare în pas cu generaţia mea filosofică ori în confruntare cu aceasta?

Regulamentar, în anii mei de studenţie, obligaţia mea faţă de materia predată de Nae Ionescu se mărginea la un singur examen, cel despre care am vorbit. La seminariile sale nu luam parte; cursurile, însă, i le frecventam destul de regulat. Mă interesau mai multe lucruri dintr-o dată: şi cursurile în sine, şi ambianţa din amfiteatru, şi personalitatea profesorului, şi forma de mentorat despre care îmi dădeam seama că acesta o exercita asupra unei părţi notorii din contingentul filosofic al generaţiei mele.

Găseam în aceste lecţii idei, unele reflecţii ori demonstraţii ce-mi păreau de luat în seamă. De exemplu: filosofia este „activitate specific umană"; ia naştere prin „răsfrângerea noastră asupra nostră înşine": confirmă calitatea de *roseau pensant* — „trestie gânditoare" — pe care Pascal o atribuia fiinţei umane. (*Op. cit.*, lecţia *Apariţia preocupării formale*). Sau: există, în istoria spirituală a lumii, perioade în care această lume înţelege să *ia* cunoştinţă de ea însăşi, şi perioade în care *refuză* să facă acest lucru. Sau: nu se poate face istorie numai adunând documente şi aşezându-le cap la cap; trebuie, neapărat, întotdeauna, „să pui şi ceva din tine"; istoria reclamă, nu numai cercetători, ci şi „oameni de intuiţie" (*Op. cit.*, lecţia *Îndreptăţirea istoriei logicei).* Ş.a.m.d.

În alte privinţe, însă, aceste lecţii trezeau în mine îndoieli; pe alocuri, chiar şi proteste. Aparent, profesorul ni se adresa nouă, celor din bănci. Desele lui apelări formulate ca pentru persoana a II-a — „vedeţi dvs.", „cum vă spuneam", „vasăzică", „e clar, nu?" ş.a. — puteau să întărească această aparenţă. În realitate, însă, profesorul dialoga cu el însuşi. Nu ne lăsa impresia că ar fi venit în faţa noastră cu un material studiat. Mai precis: cu un material gândit pentru noi, studenţii, conceput la nivelul nostru aperceptiv, cuprinzând în el date şi agregări ferme, capabile ca în situaţia noastră de minţi în formaţie să reprezinte trepte de integrare, momente edificatorii. Se părea mai degrabă că profesorul îşi construia lecţiile atunci, sub ochii noştri, punându-şi întrebări, dând curs nedumeririlor sale, încercând soluţii. Nu-mi era uşor în a-l urmări. Aceasta, şi când construia cu mari generalităţi ori abstracţii filosofice, multe din acestea depăşind gradul nostru de înţelegere pe atunci încă în fază incipientă, şi dimpotrivă când se părea că prin anume oralizări de stil familiar tindea să alunge ceva din rigoarea şi nobleţea verbului filosofic. Pe scurt: presupunerea că profesorul vorbea mai mult cu sine şi pentru sine decât cu noi, cu voia şi fără voia mea mă întreţinea sufleteşte într-o stare de espectativă.

Frecvent, profesorul parcă îşi făcea o plăcere din a relativiza concepte, idei ori principii în care noi, cel puţin în perioada de formaţie în care ne aflam, aveam nevoie să credem cu putere în ceva. Citez:

„Ceea ce prezintă istoricii în genere ca perioade ale istoriei universale este tot ce poate fi mai arbitrar." (lecţia: *Perioadele istoriei logicei).* „Spiritul omenesc este aşa cum l-a făcut Dumnezeu, odată pentru totdeauna; posibilitatea de trecere, de la aşa-numita mentalitate evoluată, este foarte redusă." (lecţia: *Îndreptăţirea istoriei logicei).* „Trecem prin viaţă cum umblă un câine înecat pe firul apei; îl duce apa unde vrea..." (lecţia: *Apariţia preocupării formale).* Ş.a.m.d.

Acestora li se alăturau şi vizibile tentaţii spre paradox. Câteva exemple:

„...În aparenţă, cel puţin, această cădere a Romei este un foarte important fenomen istoric. Sau Dumnezeu ştie dacă a fost important! Roma poate că o fi căzut cu două mii de ani înainte de a cădea..." (lecţia: *Perioadele istoriei logicei*). „...Mai degrabă s-ar putea spune că creaţiunea în ordine spirituală te pierde, căci te face să confunzi neesenţialul, epifenomenul, cu faptul esenţial însuşi... O să spuneţi dumneavoastră că sunt nihilist. — Dacă sunt: ce? Mie

îmi este bine așa!" (lecția: *Tipuri de viață spirituală și tipuri de cultură*). „Școala este un lucru foarte bun și un lucru foarte rău; foarte bun pentru cei ce n-o iau în serios și lucru foarte prost pentru cei care o iau în serios" (lecția: *Logica scolastică*). Ș.a.m.d.

Dacă uneori asemenea alăturări cu chip de paradox puteau totuși să pară ca făcând parte din firul și sensul consecvent al unei gândiri, alteori însă ele puteau să denote spirit de „aventură" a minții, într-un fel și căutare de efecte. Iată o mostră:

Stoicismul: metafizic, o școală „puțin respectabilă"; o gândire, „uneori prea grosolană, alteori prea superficială"; a convenit romanilor, pentru că din punct de vedere metafizic aceștia erau categoric „niște proști"; faptul că stoicismul a fost adoptat de Roma constituie pentru el ca sistem filosofic un fel de *capitio diminutio*; „nu reprezintă o etapă de dezvoltare spirituală"; „însăși forma morală a stoicismului este inferioară"; această formă reprezintă „un fel de neutralitate a moralității umane și se încadrează în idealul polițist al moralității în genere..." (lecția: *Logica stoică).*

Dar, dincolo de acestea, ceea ce socotesc că a stat mai cu seamă în calea comunicării mele cu Nae Ionescu era gândirea noastră diferită, atât aceasta în sine cât și prin raportare la realități românești ale vremii.

Nae Ionescu — afirmă discipolii săi — avea sentimentul „marii aventuri". Antinomiile nu-l speriau; dimpotrivă, îl stimulau în aplecarea sa spre „trăire" și „viață integrală". S-ar putea spune că nu-l interesa să facă selecțiuni și să stabilească ierarhii în actele sale. Respingea, chiar, ideea acestei selecțiuni. La ce altceva ar putea să ducă o asemenea operație decât să pună piedici și artificii în fluxul dinamic al vieții? Prefera să treacă în ochii semenilor săi sub semne de ambiguitate, de mister, de enigmă. Cei care l-au cunoscut mai de aproape, însă, declară că în intimitate știa să fie deschis, limpede, cu porniri și elanuri de sinceritate ingenuă. Ascultându-l, puteam să ne întrebăm: discută, din dorința de-a ajunge sistematic la judecăți și enunțuri ferme, ori discută mai cu seamă din voluptate dialectică? Formula obiecții, filosofic vorbind, tocmai împotriva unor gânditori — Aristotel, Descartes, Spinoza, Kant — despre care în mod obișnuit socoteam că *logos*-ul le datorează momente nodale în aducerea lui pe pământ. Ținea să proclame că există mai multă realitate în *virtual* decât în ce este și ce poate deveni *actual.* De aici,

astfel, nu mai rămânea decât un singur pas până la a se proclama, metafizic, că trecerea de la virtualitate la act nu reprezintă un „adaos la ființă", ci o „pierdere".

Nu era nici în firea, nici în formația mea, să ader la acest mod de gândire. Eram tânăr profesor. Îmi concepeam cariera sub unghiuri și cu criterii clasice. Excludeam ipoteza că în cursul vieții s-ar putea să optez pentru altceva. Reflectam, atent, asupra liniei pe care urma să o imprim personalității și activității mele la catedră. Îmi impuneam ca înainte de orice să insuflu elevilor mei sentimentul câtorva certitudini și să-i deprind cu ideea de metodă în munca lor de învățătură. În diferite forme — și în notă generală, și de la caz la caz — subliniam de câte ori se ivea prilejul: Da! „îndrăznelile" sunt bine-venite; ne pot face cinste; sunt semne de progres; dar, toate acestea, cu condiția ca aceste „îndrăzneli" să nu alerge la întâmplare în aer, ci să simtă sub ele un pământ sigur, adăpostind în el adevăruri de nezdruncinat ale minții și ale vieții.

De pe aceste planuri personale în legătură cu profesiunea mea, înțelegeam să ridic chestiunea și pe planuri mai largi, privind viața societății noastre în totalitatea ei. Interior, nu era liniște în țară, așa cum am fi vrut și cum s-ar fi cuvenit. Frământări politice; o regalitate arbitrară, dispusă să se abată de la normele ei constituționale; probleme sociale, unele deschise efectiv, altele urmând inerent să se deschidă; mișcări de dreapta, captate ideologic de infiltrări fasciste, susceptibile de a deveni contingente de coloană a V-a, în sfere ale unor interese și acțiuni străine. Din exterior, nu mai puțin, se adunau semne de îngrijorare. Se făceau eforturi — multe din acestea cu punerea în discuție a tratatelor existente și cu sacrificarea țărilor mici — pentru evitarea unei alte conflagrații mondiale. Mințile lucide, însă, își dădeau seama că această conflagrație bătea la ușe. Se profila, în ce ne privește ca popor, că nu vom fi scutuți de situații dramatice, de natură a pune conștiința țării la grele încercări și examene de viață.

Îmi părea evident, organic evident, că atitudinea de gândire pe care ne-o cereau aceste împrejurări trebuia să fie una de înțelepciune așezată, pregătită să reziste oricâtor intemperii, clădită pe certitudini, scrutând cu necruțare în realitate, la adăpost de speculații și experimentări. Aceasta fiindu-mi starea de spirit, era firesc să rămân departe de multe din pozițiile fostului meu profesor:

şi de ideea vieţii ca „aventură", şi de sentimentul „trăirist" al existenţei, şi de „viitorismul" său cu axioma „eu rup punţile cu trecutul", şi de istoricismul său cu ancorări metafizice într-o albie supremă cu înţelesuri ultime, şi de confundarea Cuvântului cu „Logos-ul divin". Aveam sentimentul că aceste poziţii de gândire, cu alternările lor puţin tulburi între scepticism şi dogmatism, între rigorism logic şi ipostazieri mistice, puteau să aducă apă la moara ideologică a extremismului de dreapta. După câte ştiu, Nae Ionescu n-a aparţinut mişcării legionare. O afinitate, totuşi, ceva de ordin mistic sau iniţiatic, se pare că a existat. Este întâmplător, oare, că aderenţi de seamă ai acestei mişcări îl revendicau ca pe un conducător de conştiinţă?

În seria căreia îi aparţin — studenţi la filosofie între anii 1925-1929 — între cei ce gravitau înspre Nae Ionescu puteau fi număraţi: Mircea Eliade, Const. Noica, Emil Cioran, D.C. Amzăr. În serii mai vechi, fuseseră: Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă, Virgil Bogdan, Constantin Floru. Totul, în rostirile acestora despre magistrul lor, răsuna apologetic.

Găsim sub semnătura lui Mircea Vulcănescu, în studiul introductiv la volumul *Istoria logicei,* reconstituit după note stenografice:

„...Restituim culturii româneşti, şi celor care vin după noi, şi celor care nu l-au putut asculta, cea mai vie figură a culturii româneşti din al doilea pătrar al veacului al douăzecilea."

În eseul său, tot ca deschidere la volumul amintit, Vasile Băncilă afirma:

„...Activitatea de catedră a lui Nae Ionescu a produs, chiar, într-un rând, un freamăt, un curent, asemănător cu acela al lui Maiorescu sau al lui Vasile Pârvan. Despre el se poate spune că a fost cel mai viu învăţământ filosofic de după război în ţara noastră. Nimeni n-a informat despre ceea ce e în adevăr nou, despre virtualităţile gândirii filosofice actuale şi nimeni nu a sugerat şi mai mult, şi mai pasionat ca el..."

Ştiu că asemenea caracterizări, cu „cel mai" şi „cea mai", îmi păreau artificioase, simplificatoare, oarecum şi intolerante. Denotau parcă şi puţină trufie, cu notă discriminatorie ca şi cu una voit nepăsătoare faţă de ce puteam gândi şi noi, atâţia alţii din jur. Ierarhiile în cultură sunt de alt ordin, de altă esenţă; ele măsoară agregări şi convergenţe, nu proclamă supremaţii şi distanţe.

Glosatorii profesorului recunoşteau că în psihologia acestuia îşi dădeau întâlnire o serie întreagă de antinomii. De exemplu: când priviri dogmatice asupra lucrurilor, când situări ale acestora în unghiuri relativiste; amestec de păgânism şi de asceză; pe de o parte deschideri şi plurivalenţe de tip renascentist, pe de altă parte fervori mistice de „cruciat"; istoricist, totuşi negând ideea de evoluţie; oscilaţie — şi previzibilă, şi imprevizibilă — între bună dispoziţie şi melancolie; urcări în metafizic, totodată şi prezenţe terestre în viaţa de societate; ş.a.m.d.

Personal, nu pot să aplaud o asemenea conformaţie spirituală. O văd prinsă, cu alternări excesive, în jocuri ale disponibilităţii. Privesc cu totul într-alt chip psihologia omului investit să urce pe catedră. Mai târziu, în anii lor de maturitate, cu personalitatea lor constituită, studenţii de azi vor fi liberi şi chiar datori să-şi afirme gândirea proprie. În anii lor de formaţie, însă, catedrele sunt ţinute să le înfăţişeze linii de siguranţă şi de rectitudine ale cunoaşterii.

Ori, ce putem auzi în corul admiraţiei amintite? Departe de a se ridica asupra lor un semn de întrebare, dimpotrivă, aceste antinomii erau salutate cu exultanţă şi admiraţie. Fac parte — se spunea — din „enigma care este Nae Ionescu"; ele dovedesc „artă de viaţă"; învăluie şi întreţin în jurul persoanei un halo de „mister" şi „excelare".

Aflăm, în studiul amintit, tot sub semnătura lui Mircea Vucănescu:

„...În gândirea lui Nae Ionescu, filosofarea era ceva mai viu şi mai de preţ decât filosofia, adică formula de cristalizare a unei *gândiri...*"

În continuare, autorul studiului lăsa a se înţelege că sub un anume raport sfârşitul prematur al filosofului îi slujeşte posteritatea. În ce fel? E de presupus că în anii ce aveau să urmeze, dacă ar fi trăit mai mult, profesorul ar fi avut răgaz pentru a-şi cristaliza sistemul de gândire; ar fi dat la iveală şi o carte sau mai multe cărţi. Dar — declară autorul studiului — o gândire împlinită, un sistem încheiat, o carte scrisă şi tipărită, toate acestea, sunt opriri din mers, stagnări; pot reprezenta, deci, forme de „moarte spirituală". Nae Ionescu a fost ferit de aceasta. Sfârşitul său prematur, împiedecându-l de a-şi duce gândirea până la capăt, l-a sustras astfel unei asemenea „morţi". E, desigur, un punct de vedere. S-a spus că între

exaltarea apologetică şi alunecarea în aberaţie ar exista un singur pas; este posibil ca în cazul de faţă acest pas să fi fost făcut.

Sub raport filosofic, activitatea lui Nae Ionescu s-a desfăşurat mai mult oral. Cele două cursuri ce i s-au tipărit postum — unul de istoria logicii, celălalt de metafizică — sunt reconstituiri după note stenografice, cu adausuri şi îndreptări presupuse de către comitetul redacţional ca intrând în modul de gândire al magistrului. Opera sa scrisă, în direcţie propriu-zis filosofică, se limitează la câteva prefeţe. Judecata obişnuită ar vedea în aceasta o carenţă; în orice caz, o situaţie discutabilă, în cadrul condiţiei şi al îndatoririi universitare. În cercul său, însă, şi acest fapt era privit cu spirit admirativ. Citez din eseul lui Vasile Băncilă:

„Nu-şi tolera (N.I.) nimic din ceea ce ar fi putut să-i oprească avântul sau să-i falsifice trăirea în funcţie de timp. E aici o cauză pentru care nu s-a grăbit să scrie cărţi, pentru care cartea îi apărea oarecum ca un ferpar de înmormântare, pentru care nu făcea rezumate, nu lua note, nu oprea timpul şi nu se fixa funebru cu ajutorul alfabetului ori al invenţiei lui Gutenberg..."

Mărginesc aici aceste recapitulări. Ce am inclus în ele sunt impresii şi judecăţi personale. Aşa cum am arătat, l-am cunoscut pe Nae Ionescu, ca om, doar sporadic şi de la distanţă. Cred, însă, că dacă ar fi existat între noi şi alte forme sau prilejuri de apropiere — de exemplu, dacă i-aş fi frecventat şi seminariile, nu numai cursurile — neaderenţa noastră reciprocă ar fi rămas mai departe aceeaşi. Nu pun acest fapt pe seama vreunor alergii sau refuzuri premeditate, în starea noastră sufletească şi morală; îl înscriu, însă, în seria unor confruntări spirituale, pe care evenimentele din ţară şi altele din afara ei le impuneau generaţiei noastre.

Întâlniri cu oameni, întâlniri cu viaţa,
Editura „Eminescu", 1990

Tipar: grupul drago print

TIPOGRAFIA FED - Calea Rahovei 147,
sector 5 - Bucureşti; Tel.: 3359318; Fax: 3373377